

ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

8.
Cilt
Volume

3.
Sayı
Issue

2024
Eylül
September

ULUSLARARASI ANADOLU SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Anatolian Social Sciences Journal

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

2024, Cilt: 8, Sayı: 3

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 8

Sayı/Issue: 3

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCO

ULRICH'S
PERIODICALS DIRECTORY™
The global source for
periodicals information since 1972

İSAM
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
مركز البحوث الإسلامية
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

ScienceGate

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

INFOBASE INDEX

asos
akademia sosyal bilimler indeksi

CiteFactor
Academic Scientific Journals

ACARINDEX
academic researches index

YAYINCI / PUBLISHER

▪ Yılmaz ARSLAN ▪ Kalan Basım Yayım Dağıtım

EDİTÖRLER / EDITORS

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Doç. Dr. Yunus YILMAZ ▪ Dicle Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITOR

▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

▪ Dr. Emine SONAL ▪ Yaşar Üniversitesi

▪ Dr. Jeffrey HOWLETT ▪ İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

▪ Prof. Dr. Dosay KENJETAY ▪ Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.

▪ Prof. Dr. Carol GRIFFITHS ▪ Yeni Zelanda

▪ Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ ▪ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Dr. A. Haydar SÖYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

▪ Dr. Gülnare MANAFOVA ▪ Azerbaycan Milli Konservatoriyası

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

İngiliz Dili ve Edebiyatı ▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyoloji ▪ Prof. Dr. M. Cem DEMİR ▪ Munzur Üniversitesi

Psikoloji ▪ Dr. Öğr. Üyesi Canan BÜYÜKAŞIK ▪ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Psikolojik Dan. ve Reh. ▪ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP ▪ Batman Üniversitesi

Tarih ▪ Prof. Dr. Ahmet İLYAS ▪ Harran Üniversitesi

Coğrafya ▪ Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN ▪ Namık Kemal Üniversitesi

Siyasal Bilgiler ▪ Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

Müzik ▪ Doç. Dr. M. Sait Halim GENÇÖĞLU ▪ Ardahan Üniversitesi

Felsefe ▪ Doç. Dr. Ufuk BİRCAN ▪ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat ▪ Doç. Dr. Faruk GÖKÇE ▪ Dicle Üniversitesi

İletişim ▪ Prof. Dr. Bedriye POYRAZ ▪ Ankara Üniversitesi

Bankacılık ▪ Prof. Dr. Mehmet Deniz YENER ▪ Marmara Üniversitesi

İlahiyat ▪ Doç. Dr. Mehmet ALTUN ▪ Bitlis Üniversitesi

İşletme ▪ Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisat ▪ Dr. Öğr. A. Baran YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ekonometri-İstatistik ▪ Dr. Öğr. Üyesi Seda Başar YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Pazarlama ▪ Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ▪ Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Hizmet ▪ Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ ▪ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

AKADEMİK DANIŞMA KURULU / ACADEMIC ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. İlknur ÖNE Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AKSOY Munzur Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
- Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN Gaziantep Üniversitesi
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV Ardahan Üniversitesi
- Doç. Dr. A. Mesut AĞAR Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih YAZICI Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. Zuhâl KILINÇ Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytunç AYDIN Ordu Üniversitesi
- Dr. İbrahim SOYSÜREN Neuchâtel Üniversitesi
- Dr. Muhammet Ali SAĞLAM Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Mustafa YALÇINKAYA Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Dr. Seda Başar YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 Araştırma Makalesi / Research Article

HAFİF DÜZEY ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN AİLEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THE PERSPECTIVES OF INDIVIDUALS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES ON FAMILY

Ersel ERNU, Başak BAĞLAMA ve Cahit NURİss./pp. 540-567

2 Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA HASAN LÂTİF SARIYÜCE'NİN ŞİİRLERİ

HASAN LÂTİF SARIYÜCE'S POEMS IN THE CONTEXT OF TURKISH LANGUAGE TEACHING

Cahide TAŞDELENss./pp. 568-588

3 Araştırma Makalesi / Research Article

OSMANLI NÜFUS DEFTERLERİNİN AİLE TARİHİNE KATKILARI: MAZGİRT, SAĞMAN VE PERTEK MÜSLİM NÜFUS DEFTERİ ÖRNEĞİ (1834)

CONTRIBUTION OF OTTOMAN POPULATION REGISTERS TO FAMILY HISTORY: MAZGİRT, SAĞMAN AND PERTEK (1834)

Kibar TAŞss./pp. 589-608

4 Araştırma Makalesi / Research Article

EBEVEYNLERİN İSTİSMAR FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN VE İSTİSMARA İLİŞKİN EĞİTİM GEREKSİNİMLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINING PARENTS' ABUSE AWARENESS LEVELS AND ABUSE EDUCATION NEEDS

Nurcan HAMZAOĞLU ve Hacer ÖZELss./pp. 609-621

5 Araştırma Makalesi / Research Article

KACHŌ-E: UKIYO-E'NİN DOĞA TEMALI AĞAÇ BASKILARI

KACHŌ-E: UKYO-E'S NATURE-THEMED WOODBLOCK PRINTS

Buse KIZILIRMAK ÇEKİNMEZss./pp. 622-641

6 Araştırma Makalesi / Research Article

MÜZİK BEĞENİLERİ VE TERCİHLERİ ÜZERİNE YAZILMIŞ TEZLERE YÖNELİK SİSTEMATİK BİR DERLEME

A SYSTEMATIC REVIEW OF THESES ON MUSIC PREFERENCES AND CHOICES

Servet Can DOĞAN ve Ezgi TEKGÜLss./pp. 642-655

7 Araştırma Makalesi / Research Article

YAŞLILIK DÖNEMİNİN KARIYER GELİŞİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF CAREER DEVELOPMENT IN THE ELDERLY

Cem DÖNMEZOĞULLARIss./pp. 656-680

8 Araştırma Makalesi / Research Article

ALVİN I. GOLDMAN'IN SOSYAL EPİSTEMOLOJİ TEORİSİNDE SOSYAL GEREKÇELENDİRME

SOCIAL JUSTIFICATION IN ALVIN I. GOLDMAN'S SOCIAL EPISTEMOLOGY THEORY

Mehmet Nuri DEMİRss./pp. 681-693

9 Araştırma Makalesi / Research Article

W. LANCE BENNETT'İN HABER ANALİZİNDE POLİTİK AKTÖRLER VE BİLGİ ÖNYARGILARI: TÜRKİYE MEDYASINDAN HABERLERE BİR UYARLAMA

POLITICAL ACTORS AND INFORMATION BIASES IN W. LANCE BENNETT'S NEWS ANALYSIS: AN ADAPTATION STUDY TO NEWS FROM TURKISH MEDIA

Yurdagül BEZİRGAN ARARss./pp. 694-720

10 Araştırma Makalesi / Research Article

PAZARLAMA VE MARKALAŞMADA TRANSMEDYA HİKÂYE ANLATICILIĞININ ÖNEMİ: NİLOYA ÖRNEĞİ

THE IMPORTANCE OF TRANSMEDIA STORYTELLING IN MARKETING AND BRANDING: THE NILOYA CASE

Beste Burcu KASAP ve Murat Selim SELVİss./pp. 721-740

11 Araştırma Makalesi / Research Article

DÜNYA BELİRSİZLİK ENDEKSİ (WUI) VE İNOVASYON İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE WORLD UNCERTAINTY INDEX (WUI) AND INNOVATION

Şenay SARAÇ ve Sezin ŞIKLIss./pp. 741-756

12 Derleme / Review

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN ROMANIA AND TURKEY DURING WORLD WAR II

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ROMANYA - TÜRKİYE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

İonuț COJOCARUss./pp. 757-771

13 Araştırma Makalesi / Research Article

SPOR KULÜPLERİNİN TARAFTARLAR TARAFINDAN ALGILANAN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUKLARININ İNCELENMESİ

EXAMINING THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITIES OF SPORTS CLUBS AS PERCEIVED BY FANS

Furkan KELEŞ ve Eda ADATEPEss./pp. 772-788

14

Araştırma Makalesi / Research Article

6 ŞUBAT DEPREM AFETİNİN AİLE ve SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİSİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ

A QUALITATIVE ANALYSIS ON THE EFFECT OF THE FEBRUARY 6 EARTHQUAKE DISASTER ON FAMILY AND SOCIAL RELATIONS

Zeynep TEKİN BABUÇ ve Alev GÖKÇEss./pp. 789-813

15

Araştırma Makalesi / Research Article

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS "NEVRUZ": HALKIN NEVRUZ ALGISI VE FESTİVAL TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE "NEVRUZ": AN EVALUATION OF PUBLIC PERCEPTION AND FESTIVAL TOURISM

Meral BÜYÜKKURU ve Buse ÇEVİK İSKİTss./pp. 814-829

BU SAYININ HAKEMLERİ

Referees of This Issue

Hakem Adı Soyadı Kurum Bilgisi

Abdulkadir Kırbaş	Atatürk Üniversitesi
Ahmet Değirmenci	Aksaray Üniversitesi
Ahmet Baran Yılmaz	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ahmet Yılmaz Albayrak	Gümüşhane Üniversitesi
Ahmet İlkhan Yetkin	İnönü Üniversitesi
Ahsen Ela Kızılkaya	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ajda Aylin Can	Marmara Üniversitesi
Ali Güllü	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ali Buğra Küçük	Kırıkkale Üniversitesi
Ali Haydar Soysüren	Ardahan Üniversitesi
Aliye Nur Ercan Güven	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Asiye Toker Gökçe	Kocaeli Üniversitesi
Atacan Şimşek	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Aziz Altı	Munzur Üniversitesi
Bekir Derinöz	Balıkesir Üniversitesi
Berivan Can	Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Berna Fildiş	Bartın Üniversitesi
Burak Uğur	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Buğra Akay	Kırıkkale Üniversitesi
Canan Gönüllü	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Cem Dönmezoğulları	Sinop Üniversitesi
Derya Uzun Aydın	Batman Üniversitesi
Ertan Ünlü	Ankara Üniversitesi
Kazım Kılınç	Batman Üniversitesi
Mahmut Abdullah Arslan	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Melih Duman	Aksaray Üniversitesi
Mustafa Bilgehan Kutlu	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Nurullah Selçuk	Adıyaman Üniversitesi
Peren Ozturan	Sabancı Üniversitesi
Ruhi Can Alkın	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Selami Akış	Ardahan Üniversitesi
Songül Mollaoğlu	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Tuğcan Durmuşlar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Çağdaş Ümit Yazgan	Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Şerif Esendemir	Yıldız Teknik Üniversitesi

HAFİF DÜZEY ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN AİLEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THE PERSPECTIVES OF INDIVIDUALS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES ON FAMILY

Ersel ERNUR¹

Başak BAĞLAMA²

Cahit NURİ³

¹ Uzman, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Dairesi, Özel Eğitim Öğretmeni, eernur@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr., KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Dairesi, basakbaglama@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cnuri@ciu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
29.03.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.07.2024

ÖZET

Bu araştırmanın amacı hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin aileye ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Bu araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış bir olgu bilim çalışmasıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Araştırmaya 20 hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrenci dahil edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır. Bu araştırma sonucunda hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin aile kavramı ve aile ilişkilerine dair çok sayıda yeni veriye ulaşılmıştır. Elde edilen veriler alanyazın incelenerek tartışılmış ve bu doğrultuda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zihin Yetersizliği, Zihin Yetersizliği Olan Birey, Aile, Aile İlişkileri.

ABSTRACT

This research aims to examine the perspectives of individuals with mild intellectual disabilities regarding family. The study is a phenomenological research conducted within a qualitative research framework. Semi-structured interview questions were used as the primary data collection tool, involving twenty students with mild intellectual disabilities. Audio recordings were taken during the interviews with the participants. As a result of this research, significant new data regarding the concept of family and family relationships of individuals with mild intellectual disabilities were obtained. The gathered data were analyzed in light of existing literature and discussed thoroughly, leading to a series of thoughtful recommendations.

Keywords: Intellectual Disability, Individuals with Intellectual Disabilities, Family, Family Relationships.

1. GİRİŞ

Amerika Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Derneği'nin tanımına göre zihin yetersizliği 18 yaşından önce ortaya çıkan, zihinsel işlevlerde görülen sınırlılık sonucunda sosyal, uyumsal ve yaşamsal becerilerde gerilik yaşanmasına sebep olan bir yetersizliktir (Kızılkaya, 2016). Bu tanımı daha detaylı bir şekilde açıklamak için ise zihin yetersizliğine sahip bir bireyin özelliklerine bakmak gerekmektedir. Zihin yetersizliğine sahip bireyin sosyal, iletişim ve fiziksel gelişiminde gerilik, bilişsel becerileri öğrenmede zorluk, yavaş öğrenme ve bazen de motor, işitme, görme ve dil becerilerinde de yetersizlikler görülmektedir (Şafak, 2012; Karabıyık, Nuri, Bağlama ve Haksız, 2024). Zihin yetersizliği, sosyal, bilişsel ve motor, dil ve iletişim becerilerinde yaşanan sınırlılıklardan dolayı beliren bir yetersizlik türüdür (Gökmenoğlu, 2021).

Zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin özellikleri de farklılık göstermektedir. Zekâ bölümündeki puanına göre sınıflandırılan zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin, sosyal, bilişsel, akademik ve günlük yaşam becerilerindeki gelişimleri de farklılık göstermektedir (Hallahan ve Kauffman, 2003; Karabıyık, Nuri, Bağlama ve Haksız, 2024). Bu farklılıkların dikkate alınması yürütülecek eğitim ve öğretim programlarına da yön vermektedir. Bu nedenle zihin yetersizliği sınıflandırmalarına göre hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerin özelliklerine de bakmak gerekir. Hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler; zihinsel işlevler, sosyal beceri, günlük yaşam gibi becerilerde hafif düzeydeki yetersizliğinden dolayı özel eğitim veya destek eğitime sınırlı düzeyde gereksinim duyan bireylerdir (Hallahan ve Kauffman, 2003). Orta düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler; zihinsel işlevler ve uyum becerilerinde yaşadıkları sınırlılıktan dolayı akademik ve günlük yaşam becerileri gibi sosyal becerilerde özel eğitim ve destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan bireylerdir. Ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler; zihinsel işlevler, sosyal, özbakım ve günlük yaşam becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle her alanda desteğe ihtiyaç duyan ve yaşam boyu sürecek olan özel eğitim ve destek eğitime ihtiyaç duyan bireylerdir. Çok ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler; zihinsel yetersizliklerinin yanında başka yetersizliklere de sahip olması nedeniyle özbakım, günlük yaşam ve sosyal becerileri kazanamaması sonucunda hayat boyu özel eğitim ve destek eğitime ve başkası tarafından gözetimde olmaya ihtiyaç duyan bireylerdir (Ataman, 2003; Shree ve Shukla, 2016; Karabıyık vd., 2024).

Bir çocuğun doğduğu andan itibaren etrafında ailesi bulunmaktadır. Çocuğun ilk nefes alışı ile birlikte, aile ve çocuk arasındaki iletişim ve sosyal etkileşim başlamakta ve çocuğun sahip olduğu aile tipi ve yaşadığı sosyal ortam o çocuğun tüm hayatını etkileyebilmektedir. Zihin yetersizliği olan bir çocuğa sahip olan bir aile yapısı ise çok daha önemli bir hal almaktadır. Zihin yetersizliğinden etkilenmiş bir çocuğa sahip olmak aileye farklı sorumluluklar yüklemekte ve ailedeki tüm bireyler bu sorumluluklardan etkilenmektedir (Çetintaş, 2022). Çocuğun sosyal gelişiminin sağlandığı ve topluma hazırlandığı ilk yer de ailedir (Alkan, 2018; Peralta ve Arellano, 2010).

Çocuklar için giyinme, barınma, sağlık ve eğitim her ne kadar önemli ihtiyaçlar listesinin en başında yer alsada kimlik ve aidiyet geliştirmeleri de temel ve önemli ihtiyaçları arasında yer almaktadır (Çakı, 2019). Çocukların bu önemli gereksinimlerinin karşılandığı ve birçok öğretimin sağlandığı topluluk ise aile olarak adlandırılmaktadır (Arslan ve Balkıs, 2014). Aile içerisinde gerçekleşen öğretiler birey olarak yetişmesini sağlayan toplum değerlerini, kültürünü, bireysel sosyalleşme becerilerini, yaşamsal becerilerin temelini oluşturmaktadır (Duman, 2012).

Aile kavramı; evlilik bağı ile başlayan gerek kan bağı gerekse sosyal bağlarla birbirine bağlanan, farklı rollere sahip, hayatın içinde birbirini etkileyen, genelde aynı evde hayatı paylaşan, kültür

ve psikolojik alanlarda birbirini etkileyen, ekonomik olarak ihtiyaçlarını karşılayan bir birim olarak ifade edilebilmektedir (Özgül, 2001; Nuri, 2019). Aile ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Ancak yapılan tanımların ortak noktalarına bakıldığında aile biriminin toplumun en küçük yapısı olarak ifade edildiği görülmektedir (Arslan ve Balkıs, 2014; Çakı, 2019; Çetintaş, 2022; Eryılmaz, 2010; Kalyencioğlu ve Kutlu, 2010). Ayrıca aile denildiği zaman, aynı evde yaşayan, kan bağı olan veya olmayan, bir sosyal ortamı birlikte paylaşan insanlar akla gelmektedir. Aile tanımının ardından, sosyal hayat içerisinde bulunan aile yapıları incelendiğinde de aile kavramının çeşitlendiği görülmektedir. En yaygın olarak; çekirdek aile yapısı ve geniş aile yapısı kullanılmaktadır (Cavkaytar, 2021).

Günümüz koşullarında modernleşme arttıkça çocuklar da artık "birey" olarak kabul görmeye başlamıştır (Alderson, 2006). Çocukların birer birey olarak kabul görmesi, onların alınacak kararlara katılımını, ihtiyaç duydukları şeyleri ifade etmelerini ve onları ilgilendiren konularda alınacak kararlarda söz hakkı almalarını sağlamaktadır (Williams, 2004). Böylece demokrasi kavramının daha iyi açıklanması gerekmektedir. Alanyazın incelendiğinde, hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerle ilgili birçok araştırma yapıldığı görülmektedir (Kızılkaya, 2016; Aksoy ve Demirli, 2020; Kumcağız, Bozkurt ve Kurtuluş, 2018; Top ve Akıl, 2016; Ar, Şen ve Melekoğlu, 2022; Eryılmaz, 2010; Genç, 2015; Nasibov, 2017). Yapılan çalışmaların konu alanları, ailelerin zihin yetersizliğinden etkilenmiş bir çocuğa sahip olmasıyla yaşadığı zorlukları ve sorunları ele almaktadır. Ancak zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin aileleri ile ilgili görüşlerini ve yaşadıkları sıkıntıları ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür.

Dünya'da çocukların artık bir "kişi" olarak kabul görmeye başlaması, onları ilgilendiren konularda yaş ve olgunluk düzeylerine göre görüşlerinin alınmasını gerektirmektedir. Çocuk hakları ile ilgili sözleşmelerde, çocukların sözlü ya da yazılı bir ifade kuralını öğrenmeden önce, kendi düşünce ve fikirlerini ifade edebilme hakkı olduğu ifade edilmektedir (Yaralı ve Aytar, 2017). Çocukları yaş ve olgunluk durumuna göre her konuda fikir beyan etme özgürlüğüne kavuşturan bu haklara dayanarak hafif düzey zihin yetersizliği olan çocuklara da söz hakkı verme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Doğumdan itibaren çocuğun yanında olan ve gelişimindeki en büyük destekçi olarak kabul edilen ailenin içinde bir birey olarak var olan hafif düzey zihin yetersizliğine sahip bireyin de görüş ve önerilerinin alınması hem bir hak hem de bir gereksinim olarak araştırma konusunda yer almıştır. Hafif düzey zihin yetersizliğine sahip bireylerin aileleri hakkındaki fikirlerinin, düşüncelerinin ve beklentilerinin belirlenmesi aile yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin bakış açısına göre aile kavramının incelenmesi kendi aileleri için de bir rehber niteliği taşıyacaktır. Bugüne dek anne, baba ve kardeşlerden dinlenen aile yapısının farklı bir bakış açısıyla görülmesi aile kavramını ve aile ilişkilerini açıklamakta yardımcı olacaktır (Gülsün ve Cavkaytar, 2021).

Zihin yetersizliğine sahip bir çocuğu olan ailenin yaşadığı zorlukları, stres düzeylerini veya zihin yetersizliğine sahip bir ailenin yaşam kalitesini araştıran birçok örnek çalışma bulunmaktadır (Bardakçı ve Kutluata, 2021; Çokgören, 2019; Kızılkaya, 2016; Top ve Akıl, 2016, Uyaroğlu ve Bodur, 2009). Zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireylerle birlikte yapılan araştırmalara bakıldığında ise; zihin yetersizliğinden etkilenen bireylere uygulanan bir öğretim yönteminin etkililiğinin veya belirlenen yöntemin uygulanması ile bir becerinin öğretimini yapıldığı çalışmaların fazla olduğu görülmektedir (Avcıoğlu, 2012; Özgüç, 2016; Tümeğ ve Şafak Pınar, 2016; Karabıyık vd., 2024). Günümüzde çocuk yarının büyüğü olarak değil, bugünün saygı hak eden, kapsamlı ve ciddi haklara sahip bireyleri olarak görülmektedir (Yaralı ve Aytar, 2017). Bu durumda çocuklara kendisini ilgilendiren tüm konularda görüş ve fikirleri sorulmakta, aile

kararlarına katılımına ve söz sahibi olmasına izin verilmektedir. Hafif düzey zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireyler de iletişim ve sosyal becerilere sahip aynı zamanda bağımsız veya yarı bağımlı olarak hayatlarını sürdürebilmektedir (Açak, 2022). Bu bireyler dışardan fark edilmemekte, normal gelişim gösteren bireylerle birlikte çoğu zaman sorun yaşamadan bir arada yaşamaktadırlar (Kızılkaya, 2016). Hayatını bağımsız olarak devam ettirebilen hafif düzey zihin yetersizliğine sahip bireylerin kendi aileleri ile ilgili görüşleri de bu anlamda önem taşımaktadır. Her konuda fikri alınmasa da aile ve aile ilişkileri hakkında düşünce ve hislerine gerekli önemin verilmemesi bu araştırma konusunun ortaya çıkmasında öncü bir durum olmuştur. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin aile üyelerinden anne, baba, kardeş ve büyük aile fertlerinin ne hissettiği ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Ancak zihin yetersizliği bulunan bir bireyin ailesi ile ilgili fikirlerine yer veren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bir aile yapısının ve aile bireylerinin birbiri ile olan iletişim kalitesi, yaşamsal paylaşımı ve görüşleri gelecekteki mesleki ve yaşamsal kararlarını önemli derecede etkilemektedir. Bağımsız bir yaşam sürdürme becerisine sahip hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitelerinin düzeyini de yine aileleri ile olan etkileşimleri etkilemektedir. Aile ve aile üyeleri bir bireyin hayatında bu kadar etken rol üstlenmişken, hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin görüşleriyle aile ve aile ilişkilerinin durumunun belirlenmesi de önem teşkil etmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 2020-2021 eğitim yılı içerisinde toplam 237 özel gereksinimli öğrencinin özel eğitim okullarında eğitim gördüğü açıklanmıştır. Bölgesel olarak öğrenci sayıları açıklandığında Lefkoşa 58, Gazimağusa 90, Girne 25, İskele 46 ve Lefke 18 kişi ile eğitime devam etmiştir (KKTC, MEB, 2021). Bu çalışmada da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerin aile kavramı ve aile ilişkileri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır.

1. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin; ailenin ne demek olduğuna yönelik görüşleri nelerdir?
2. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere göre kendi aile ilişkileri nasıldır?
3. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin nasıl bir aile hayal ettiklerine yönelik görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma modeline göre hazırlanmış bir olgu bilim çalışmasıdır. Nitel araştırma; gözlemlerin, görüşmelerin ve doküman inceleme yöntemlerinin kullanılarak bilgi toplandığı, var olan olayların ve algıların doğal yerinde gerçekçi ve bir bütün içinde ortaya konmasına yönelik yapılan araştırma modelidir (Hesse-Biber ve Leavy, 2010). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim deseni; hayatın içinde farkına vardığımız ancak derinlemesine bilgiye sahip olmadığımız konulara odaklanmaktadır. Olgubilim araştırmalarında da en çok kullanılan veri toplama yöntemi görüşmedir. Verilerin analizinde kavramsallaştırma ve konuyu açıklayacak temaların oluşturulması hedef olmaktadır. Bu araştırma yönteminin sonuçları kesin ve genelleme yapılacak bilgileri vermemekte, ancak araştırılan konu hakkında daha iyi bilgi sahibi olmayı ve yaşantıları ortaya çıkarmayı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Nitel araştırma modelinin ve olgubilim deseninin en çok tercih edilen veri toplama yöntemi de görüşmelerdir. Görüşme; en az iki kişinin sürdürdüğü sözlü iletişim sürecidir. Görüşme çeşitleri yapılandırılmış, yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış, etnoğrafik ve odak grup görüşmeleri

olarak farklılaşmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2021). Bu araştırmada kullanılacak olan yarı yapılandırılmış görüşmeler; sistemli bir düzen oluşturması ve aynı zamanda da görüşme esnasında esneklik sağlamasından dolayı eğitim alanındaki araştırmalarda çok sık kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000). Bu görüşme tekniğine uygun görüşme soruları belirlendikten sonra katılımcılara uygulanır. Her katılımcıya aynı soru sırası ile sorular sorulur. Ancak katılımcıların sorulara verdikleri cevapların yoğunluğu kişisel özelliklerine göre değişmektedir (Batu, Kırcaali-İftar ve Uzaner, 2004). Yapılan görüşmeler esnasında çocukların dilsel ifadeleri, tecrübeleri ve duyguları araştırıldığında; açık uçlu soruların sorulması araştırma güvenilirliğini arttırdığı belirtilmiştir (Kortessluoma, Hentinen ve Nikkonen, 2003).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Amaçlı örneklem yöntemi birçok durumda, konu ve olayların keşfedilip açıklanmasında yararlı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Amaçlı örneklem yönetimi bir araştırmanın derinlemesine yürütülebilmesini sağlamak amacıyla zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012). Bu yöntemde araştırmanın amacına uygun özelliklere ve ölçütlere sahip kişiler seçilerek çalışma grubu oluşturulmaktadır (Önder, 2021).

Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken, araştırma konusuna uygun tanı ve yaş aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Bu özelliklere göre araştırma konusuna uygun olan çalışma grubunu, KKTC'nin Gazimağusa ilçesine bağlı bir özel eğitim okuluna devam eden hafif düzey zihin yetersizlik tanısı almış 13-17 yaş arasındaki öğrenciler oluşturmuştur. Çalışma grubu oluşturulurken çalışmanın yapılacağı özel eğitim okulundaki öğrencilerin tanılarına, tanılarına göre yaş dağılımlarına ve öğrencilerin ailevi özelliklerine dikkat edilmiştir. Anne ve baba dışında başka bir aile üyesi ile yaşayan, daha önce ailevi konularda problem yaşayıp destek alan, evlatlık olan veya sosyal hizmetler himayesinde olan öğrenciler çalışma grubuna eklenmemiştir. Bu özelliklerin dışında kalan ve ailelerinden izin alınan 13-17 yaş arası hafif düzey zihin yetersizlik tanısı almış 20 öğrenciye aile izin formu gönderilmiştir. Aile tarafından çalışmaya katılmasına izin verilen ve okula düzenli devamlılığı olan 15 çocuk ile çalışma yapılması planlanmıştır. Çalışmaya katılan çocukların demografik özelliklerinin gösterildiği tablo aşağıda yer almaktadır (Tablo 1).

Bir çocuğun gelişim sürecine bakıldığında hem fiziksel hem de zihinsel olarak değişim gösterdiği yaş aralığı 10-19 olarak tespit edilmiştir. Bu dönemler bireyin ergenlik dönemlerini ifade etmektedir. Kızların 11-13, erkeklerin 13-14 yaşlarında ergenlik dönemine girdiği varsayılmaktadır. Yaşanan bu dönemde çocuklarda değişimler başlamakta, akıl yürütme ve kendi düşüncelerini ifade etme oluşturmaktadır. Ergenlik dönemini yaşayan birçok çocuk aile ile çatışmakta ve kendi aileleri ile ilgili düşünceleri şekillenmektedir (Parlaz, Tekgül, Karademirci ve Öngel, 2012). Zihin yetersizliğine sahip bireylerin gelişim süreçleri de akranlarıyla aynı aşamada ancak daha yavaş ilerlemektedir. Hafif düzey zihin yetersizliğine sahip bireylerin dil ve iletişim becerilerinde de hafif düzeyde etki görülebilmektedir. Hafif düzeyde etkilenme kendini ifade etme becerisinin gelişimine imkan tanımaktadır (Hofmann ve Müller, 2021). Bu nedenle araştırma grubu oluşturulurken bir çocuğun kendini ifade etme ve kendi düşüncelerine sahip olma yaş aralığı ve kendini ifade edebilme yeteneğine sahip olması dikkate alınmıştır. Normal gelişim gösteren çocuklar 10-19 yaş aralığında geçirdiği ergenlik dönemini, zihin yetersizliği olan bireyler 12-18 yaş aralığında geçirmektedir. Bu nedenle araştırma grubu oluşturulurken ortalama bir yaş aralığı tespit edilerek 13-17 yaş aralığı olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kod İsmi	Cinsiyet	Yaş	Özel Eğitime Devam Yılı
Ö1	Kız	14	4
Ö2	Erkek	17	3
Ö3	Kız	17	7
Ö4	Erkek	13	2
Ö5	Kız	16	10
Ö6	Kız	14	5
Ö7	Erkek	15	2
Ö8	Erkek	17	2
Ö9	Erkek	14	2
Ö10	Kız	15	12
Ö11	Kız	14	4
Ö12	Kız	15	8
Ö13	Erkek	14	1
Ö14	Erkek	13	1
Ö15	Erkek	15	2

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin kod sayısının, yaş, cinsiyet ve özel eğitim okuluna devam ettiği yıla ait bilgilerin yer aldığı Demografik Bilgi Formu hazırlanmıştır.

2.3.2. Görüşme Formu

Bu araştırmada veri toplamak için hazırlanan görüşme formu 3 bölümden oluşmaktadır. Hazırlanan görüşme formunun;

1. bölümünde araştırmaya katılan hafif düzey zihin yetersizliği olan birey ile ilgili bilgileri,
2. bölümünde aile bireyleri ile ilgili temel bilgileri,
3. bölümünde bireyin aile kavramı ve aile ilişkileri ile ilgili görüşlerini elde etmeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır.

Hazırlanan görüşme formu soruları özel eğitim alanında Yardımcı Doçent olan iki öğretim üyesi, Türk Dili ve Edebiyatı alanında uzman bir öğretim üyesi ve Rehberlik ve Danışmanlık alanında çalışan üç uzman tarafından görüş alınarak hazırlanmıştır. Öğrencilerle görüşmelere başlamadan önce öğrencilerin ailelerinden izin alınmıştır. Velilerin ve öğrencilerin isimleri gizli olacak şekilde bir izin belgesi hazırlanmıştır. Öğrencilerin isimlerinin yerine çalışma esnasında da kullanılacak olan kod isimleri yazılmıştır. Hazırlanan izin belgesinde yapılacak çalışma ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çalışmanın ne amaçla yapıldığı, kimler tarafından hazırlandığı, uygulayıcının kim olduğu, görüşmeler sırasında ses kaydının yapılacağı ve bu çalışma verilerinin nasıl kullanılacağı açıklanmıştır. Belgenin sonunda ailelerin yapılacak olan görüşmelere çocuklarının (öğrencinin) katılmasına ve ses kaydı yapılmasına izin verdiği veya vermediğine dair işaretleme yaparak imza atması istenmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılacak şekilde planlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların devam ettiği okulun rehber öğretmen odasında gerçekleştirilmiştir. Rehber öğretmenin odası çalışmanın yapıldığı okulun ikinci katında yer almaktadır. Rehber öğretmen odasının kapısında durulduğunda sağ duvarda öğrenci dosyalarının bulunduğu büyük bir dolap bulunmaktadır. Kapının karşısında rehber öğretmenin kullandığı büyük bir masa ve masanın arkasında bir sandalye vardır. Masanın önünde karşılıklı olarak yerleştirilmiş iki tane tekli koltuk bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında görüşmeyi yapan öğretmen ve öğrenci bu koltuklarda karşılıklı bir şekilde oturmuştur. Görüşmelere başlamadan önce öğretmen, öğrencilerle yapılacak olan çalışma hakkında sohbet etmiştir. Bu çalışmayı yürüten ve aynı zamanda özel eğitim okulunda da öğretmen olarak görevini sürdüren araştırmacı, öğrencilerin görüşme sırasında rahat olmasını sağlayacak ortam hazırlamak için öğrencilere görüşme sırasında ne yiyip içmek istediğini sormuştur. Öğrencilerin verdikleri cevaplara göre çay, meyve suyu, kek, kurabiye gibi hazırlıklar önceden tamamlanmış ve görüşme esnasında öğrencilere ikram edilmiştir. Görüşmeyi kayıt altına almadan önce görüşmeci öğrencilere ses kaydı yapılacağını, bu ses kayıtlarının sadece araştırmacının ödevi için kullanılacağını tamamen gizli tutulacağını açıklamıştır. Daha sonra ses kaydı açılarak görüşme başlatılmıştır. Öğrencilere öncelikle çalışmanın amacı ve nasıl gerçekleştirileceği anlatılmış ve sonrasında görüşme soruları sırasıyla sorulmuştur. Öğrencilerin verdikleri cevaplara göre bazen örneklendirme ya da detaylı sorulara, bazen de soru atlama yoluna gidilmiştir. Görüşmenin sonunda eklemek istedikleri bir konunun olup olmadığı sorulmuştur. Görüşme sonlandırılırken bu çalışmaya katıldıkları için öğrencilere teşekkür edilmiş ve araştırmacı tarafından öğrenci sınıfına kadar götürülmüştür. 25 Mayıs 2023 tarihinde başlayan görüşmeler 2 Haziran 2023 tarihinde son bulmuştur. Öğrencilerin okulda bulunduğu gün ve öğretmenlerinden alınan izin saatlerine göre ayarlanan görüşmeler, okulun rehber öğretmen odasında gerçekleştirilmiştir. Öğrenci 8 ile gerçekleştirilen 16 dakika 27 saniyelik görüşme en uzun süren ve öğrenci 10 ile gerçekleştirilen 5 dakika 56 saniyelik görüşme de en kısa süren görüşme olmuştur. Görüşmeler arasındaki zaman farkı öğrencilerin özelliklerine göre ve görüşme sorularına verdikleri cevaplara göre değişkenlik göstermiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirildiği bu araştırmada verilerin toplanması hazırlanan görüşme formuyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere katılacak olan öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmeleri için kayıt başlatmadan önce kısa bir sohbet edilmiştir. Öğrencilere nasıl oldukları, okulun nasıl gittiği, kendilerinin neler yaptığı sorularla daha rahat olmaları desteklenmiştir. Kısa sohbetin ardından görüşmenin amacı kısaca anlatılmış ve ses kaydı alınacağı açıklanmıştır. Daha sonra ses kaydı açılarak öğrenci kod adı tarih bilgileri verilir, çalışmanın amacı ayrıntılı olarak öğrenciye anlatılmış ve başlangıç soruları ile görüşmeye başlanmıştır. Sırasıyla formdaki sorular sorularak veriler toplanmıştır. Ses kaydı alınan görüşmeler yazılı dokümanlar haline getirilmiştir. Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar alt temalara göre ayrılarak tablolar haline getirilmiştir. Toplanan veriler daha sonra betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz; çerçeve oluşturma, ana temaya göre verilerin yazılması, bulguların bitirilmesi ve bulguların yorumlanması basamaklarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Hafif Düzey Zihin Yetersizliği Olan Çocuklara Göre Aile ve Aile İlişkilerinin Araştırıldığı bu çalışmanın alt amaçları olan;

1. Hafif Düzey Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Göre Ailenin Ne Demek Olduğuna Yönelik Görüşler.
2. Hafif Düzey Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Göre Kendi Aile İlişkileri.
3. Hafif Düzey Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Hayal Ettiği Aile, ana temasına bağlı olarak verilen cevaplar alt temalara ayrılmıştır. Öğrencilerin cevaplarına göre oluşturulan alt temalar tablolaştırılarak bulgular anlatılmıştır.

2.5.1. Çerçeve Oluşturma

Betimsel analiz yaparken ilk olarak çerçeve oluşturulmuştur. Görüşmelere ait ses kayıtları dinlenmiş ve deşifre edilip yazılı dosya haline getirilmiştir. Yazılı hale getirilen görüşme kayıtları her öğrenci için en az 3 kez dinlenerek kontrol edilmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşme kayıtları ve görüşme kayıtlarının yazılı dokümanları araştırmacının mailine birer kopya gönderilerek veri güvenliği sağlanmıştır. Görüşmelerin yazılı dokümanlarının kontrolü için özel eğitim alanında uzman birinin görüşüne başvurulmuştur. Uzman kişinin de onayıyla yazılı doküman ve ses kayıtlarının tutarlığı olduğu görülmüştür.

2.5.2. Verilerin İşlenmesi

Araştırmanın ana temasını görüşme soruları oluşturmakta, alt temalar ise araştırmanın alt amaçlarına bağlı olarak hazırlanan sorular oluşturmaktadır. Öğrencilerin görüşlerine göre aile nedir, kendi aile ilişkileri ve hayal ettikleri aile nasıldır sorularının cevapları araştırmanın alt temalarını oluşturmaktadır. Toplanan verilere göre alt temalar tablo şeklinde hazırlanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın ana temasına göre hazırlanan alt araştırma sorularından oluşan alt temalar ve hazırlanan tablolar özel eğitim alanında Yrd. Doç. Dr öğretim üyesinin kontrolüne sunulmuştur. Öğretim üyesinin görüşleri doğrultusunda düzenlemeler yapılmış ve son şekli oluşturulmuştur.

2.5.3. Bulguların Tanımlanması

Bulgular tanımlanırken açık ve net bir dil kullanılmıştır. Veriler açıklanırken öğrencilerin söylediklerinden kesitler alınarak yazılmış ve tekrar yapılmamaya dikkat edilmiştir.

2.5.4. Bulguların Yorumlanması

Bulgular yorumlanırken araştırmanın cevap aranan sorularına göre alt temalar oluşturulmuş ve görüşmelere ait verilere göre alt temaların tabloları oluşturulmuştur. Tablolar yorumlanırken öğrencilerin sözlerinden kesitler kullanılarak anlatıma yer verilmiştir. Bulguların yorumlanması cevap aranan soruların sırasına göre oluşturulan alt temaların sırasıyla yapılmıştır.

2.6. Uygulama Güvenirliği ve Geçerlilik

Bir araştırmanın hedefine uygun olup olmadığını belirleyen güvenirlilik ve geçerlik çalışmasıdır. Nitel araştırmaların güven ve gerçeklik kazanması için bu ölçütlerin onaylanmış olması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak amacıyla görüşme formu geliştirilirken ilgili alanyazın incelemesi yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda konu ile ilgili ana tema belirlenmiştir. Bu ana temaya göre alt temaları da oluşturacak sorular hazırlanmıştır ve birbirleriyle ilişkileri kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır. Araştırma ile ilgili yaşanan tüm süreç ve yapılanlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmanın modeli, katılımcılar, veri toplama süreci, verilerin analizi ve bulguların oluşturulması ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Bulguların tamamı hiç yorum katılmadan doğrudan verilmiştir. Tüm görüşme ses kayıtları bilgisayara yüklenip, yazılı döküm haline

getirilmiştir. Alanında uzman 2 kişi tarafından rastgele seçilen ses kayıtları dinlenerek dokümanların doğruluğu onaylanmıştır. Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan verilere göre araştırmacı görüşmeleri alt temalara göre tabloştürmüştür. Görüşmecinin yaptığı tabloların güvenilirliğini sağlamak için, konusunda uzman 2 kişi tabloları kontrol etmiştir. Araştırma sürecinde yapılanlar araştırmacılar tarafından detaylı olarak açıklanmıştır.

2.7. Araştırma Etiği

Bir araştırmanın etiği; araştırmaya katılan insanların ahlak kurallarını, davranış şeklini, görev ve mecburiyetlerini belirleyen kuralların sıralanmasıdır (Işık Öner & Yıldız, 2021). Araştırmaya katılacak olan bireylerin hak ve gizliliklerinin korunabilmesi için bir araştırmanın etik kurallara uygun şekilde yapılması önemlidir. Araştırma yaparken uyulması gereken etik kurallar: kişiye saygı, yararlılık, zarar vermeme, adaletli olma, dürüstlük, açıklayıcı olma, risk ve yarar değerlendirmesi yapma ve araştırmaya katılacak kişilerin uygun olarak seçimi olarak sıralanabilmektedir (Ersay, 2015). Bu araştırmanın araştırma etiğinin sağlanması için katılımcıların ailelerine “Aile İzin Formu” hazırlanarak araştırmanın amacı, uygulama süreci, verilerin toplanması ve gizlilik hakkında bilgi verilmiştir. Ailelerden katılımcıların araştırmaya katılabilmesi için imzalı form ile onay alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin isimleri gizli tutularak, her öğrenciye bir kod öğrenci numarası verilmiştir. Öğrencilerin yaş ve cinsiyet bilgileri dışında onları tanımlayacak başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Araştırma verilerinin toplanmasının ardından, verilerin analizi ve bulgulara ulaşarak değerlendirme yapma sürecinde toplanan verilere bağlı kalınmış ve tüm aşamalarda alan uzmanlarının görüşlerine başvurularak onay alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Aile Kavramına İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Aile ne demektir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Aile Kavramına Yönelik Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
Bir Arada Olma	Ö1; “Herkes bir arada olur.”	Ö1, Ö2, Ö7, Ö12, Ö13, Ö17.	6
	Ö2; “Hep birlikte olma.”		
	Ö7; “Büyük hepimizdir.”		
	Ö12; “Beraber olmak.”		
	Ö13; “Mesela sevdiklerimizle beraber olmak.”		
Bir Topluluk	Ö17; “Aile birlikte yaşamak.”	Ö3, Ö8, Ö9, Ö10.	4
	Ö3; “Her şeydir.”		
	Ö8; “Yuva.”		
	Ö9; “Toplum.”		
	Ö10; “Bir ortak.”		
Bilmiyorum	Ö6; “Bilmem.”	Ö6, Ö14.	2
	Ö14; “O iş neydi ya?”		
Duygu	Ö5; “Mutlu.”	Ö5, Ö11.	2
	Ö11; “Aile, çok çok iyi bişey.”		
Aile işte	Ö4; “Aile işte, ailemiz.”	Ö4.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere sorulan “Aile ne demektir?” sorusuna; 6 öğrenci bir arada olmakla ilgili ifadeler kullanmıştır. Ö1; “Aile bir arada olur. Hep birlikte yemek yer, gezer.

Aile her zaman birliktedir.”, Ö7; “Aile tümdür, hepimizdir yani aile. Ailen olmasa tek bir şeydir. Ailen olduğunda hiçbir zaman sırtın yere gelmez.”, Ö12; “Bir arada beraber olmak. Aile her zaman hep bir arada olmak demektir. Aile denince her şey birlikte olur yani.”, Ö13; “Mesela sevdiğimizle birlikte olmak. Hep sevdiğimiz olunca birlikte ailedir.” ve Ö17; “Birlikte yaşarsan aile olur yani. Hep birlikte olunca, birlikte yaşayınca aile olur.” diyerek görüşlerini belirtmiştir. Öğrencilerin 4’ü aileyi bir topluluk olarak ifade ederken; Ö3; “Aile her şeydir. Hepimiz yani, her şey ailedir. Aile olmazsa her şey olmaz.”, Ö9; “Toplum, Aile neydi ya, çok da şey değil ama çok şey yapmam onlara. Herkes, topluca yani, kalabalık.” ifadelerini kullanmıştır. Öğrencilerin 2’si aile ile ilgili bir fikir bilmediğini ifade ederken Ö6; “Ne demektir?” diye soruyu tekrar etmiş Ö14; “Neydi yani o şey, aile yani bilmem.” diyerek aile ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Aile ne demektir sorusuna duygularla cevap veren 2 öğrenci bulunurken, Ö5; “Mutlu. Mutlu oluruk ailede, gülerik.” ve Ö11; “Çok güzel, çok iyi, sevinç olur yani.” İfadelerini kullanmıştır. Bir öğrenci ise aile ile ilgili sadece aile cevabı verirken Ö4; “Aile işte ailemiz. Nasıl deyim sana. Aile ailedir işte.” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

3.2. Katılımcılara Aile Kavramı Sorulduğunda Aklına Kimlerin Geldiğine İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Aile denince aklına kim ya da kimler gelmektedir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Aile Kavramı Sorulduğunda Aklına Kim ya da Kimlerin Geldiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Herkes	Ö3, Ö5, Ö7, Ö10, Ö11, Ö13.	6
Anne	Ö1, Ö2, Ö14.	3
Anne-Baba	Ö6, Ö12.	2
Hiç kimse	Ö4, Ö17.	2
Kardeş	Ö8.	1
Yakın Akraba	Ö9.	1

Öğrencilere sorulan “Aile denince aklına ilk kim ya da kimler gelir?” sorusuna 6 öğrenci herkes geliyor alt temasını oluşturacak cevaplar vermiştir Ö3; “Ailem gelir. Hepsi küçükler.”, Ö5; “Dedem, nenem, Zeynep abla ve tabii hepsi.”, Ö7; “Hepsimiz gelir yani. Aileyi ayırmayık aslında bir şekilde ayrılmaz.”, Ö10; “Annem, nenem, teyzelerim gelir, ailemde olanlar.”, Ö11; “Aile denince aklıma ablam gelir, evde aklıma hepsi gelir. Ablam, annem, babam, abim, ben hepsi gelir.” ve Ö13; “Ailemdeki herkes direk. Annem, babam, herkes yani ailede.” ifadelerini kullanmıştır. Üç öğrenci sadece annem cevabını verirken, iki öğrenci de hem anne hem babayı, iki öğrenci ise aile denince aklına hiç kimse gelmediğini söylemiştir. Ö1; “Anne. Yani hep annem var yani ilk annem derim.”, Ö2; “Annem. İlk annem gelir.” ve Ö14; “Annem.” diye cevabını ifade eden; Ö6; “Annemle babam gelir.” ve Ö12; “Babam, annem. Yani önce onları gelir aklıma babam gelir yani annemnan.” ifadelerini kullanmıştır. Hiç kimse alt temasını oluşturacak cevapları veren Ö4; “Hiçbiri.” ve Ö17; “Aklıma gelmiyor şu an. İlk yani aklıma gelmedi.” ifadelerini kullanmıştır. Kardeş olarak ifade eden bir öğrenci Ö8; “Kardeşlerim”, ailedeki yakın akrabasını ifade eden bir öğrenci de Ö9; “İlk sevdiğim dayım var. Dayım gelir.” şeklinde ifade etmiştir.

3.4. Katılımcıların Kendi Ailesinde En Çok Kiminle Zaman Geçirdiğine İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Kendi ailede en çok kiminle birlikte zaman geçirmekte?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Kendi Ailesinde En Çok Kiminle Zaman Geçirdiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Ailenin Geneli	Ö3, Ö9, Ö10, Ö17.	4
Kardeş	Ö1, Ö6, Ö8, Ö14.	4
Baba	Ö2, Ö4, Ö5.	3
Anne	Ö11, Ö13.	2
Akraba	Ö7, Ö12.	2

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere kendi ailelerinde en çok kiminle zaman geçirdiği sorulduğunda öğrencilerin dördü tüm aile üyelerini içerecek kişileri sayarken, dördü ise sadece kardeş olanları ifade etmiştir. Ö3; “Küçük kardeşlerim anne daha fazla.”, Ö9; “Ailemde en çok kardeşim ve annemle bir de en çok annemle geçiririm yani.”, Ö10; “Annemle, dedemle.” ve Ö17; “Annemle babam kardeşlerimle.” şeklinde ifade etmiştir. Ö1; “Ablam. Ablamla her şeyi yaparız yani. Ben hep ablama giderim.”, Ö6; “Küçük kardeşimle zaman geçiririm.”, Ö8; “Kardeşlerimle.” ve Ö14; “Abimle zaman geçiririm.” ifadesini kullanmıştır. Ailenizde en çok kiminle zaman geçiriyorsunuz sorusuna cevap olarak üç öğrenci Ö2, Ö4 ve Ö5 “Babam” ortak yanıtını vermiştir. İki öğrenci anne ve iki öğrenci de akrabalarıyla zaman geçirdiklerini ifade ederken Ö11; “Annemle.” ve Ö13; “Annem.” olarak Ö7; “Amcam.” ve Ö12; “Teyzem.” ifadelerini kullanarak cevap vermiştir.

3.5. Katılımcıların Aileleri ile Birlikte Yapmak İstediklerine İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenle birlikte yapmak istediğin veya gitmek istediğin yerler nelerdir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Aileleri ile Birlikte Yapmak İstediklerine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Gezi	Ö4, Ö6, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17.	7
Tatil	Ö1, Ö3, Ö5, Ö8.	4
İstemiyorum	Ö2, Ö9, Ö10.	3
Her şey	Ö7.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere aileleri ile birlikte yapmak istediği veya gitmek istediği yerler nereleridir diye sorulduğunda 7 öğrenci ailesi ile gezmek istediğini ifade etmiştir. Ö4; “Deniz kenarında olmak, piknik, piknik gibi”, Ö6; “Oynamak isterim, gezmek isterim eğlenmek isterim.”, Ö12; “Ben boncuklardan bileklik yaparım ya, ailemle alışveriş yapalım boncuk alalım isterim. Hem kıyafet de alırım bana giyerim.”, Ö13; “Öyle yüzmek falan isterim. Mesela şezlonglarda güneşlenmek.”, Ö14; “Citymall’da şeyler var basketbol atma şeyler onlardan atmak isterim.” ve Ö17; “Gezmek isterim.” diye ifade etmiştir. Ailesiyle birlikte tatile gitmek istediğini söyleyen 4

öğrenciden biri olan Ö1; “Tatil yapalım. Deniz kenarına, havuza gidelim dinlenelim tatil olsun. Hiçbir iş yapmayalım, ders olmasın hep tatil olsun ailemle”, Ö3; “Tatil için Türkiye’ye gidelim.”, Ö5; “Gezmek, hiç gitmedim. Gezeriz, dolaşırız, tatil olur.” ve Ö8; “Karpaz, tatil. Kampa, deniz kenarı aile olarak sadece.” ifadelerini kullanmıştır. Ö2, Ö9 ve Ö10 aileleri ile birlikte bir şey yapmak istemediklerini ifade ederken; Ö2; “Gitmek istediğim yerler var ama hiç istemem gideyim. Ailemle değil. Tek gitmek isterim.”, Ö9; “Ben ailemle çık hocam yapmam bişey ya ben tek arkadaşlarımla yapmayı seviyorum. Ha yani çok yapmam ben ama arada bir giderik bir yerlere” ve Ö10; “Yok.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Ö7 ise “Her yere gidiyorum, sıkıntı yok yani. Çünkü her şeyi yapabiliyorum.” ifadesini kullanmıştır.

3.6. Katılımcıların Aileleri ile Bir Araya Geldiğinde Neler Yaptığına İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenizle bir araya geldiğinizde neler yapmaktasınız?” sorusu yöneltilmiştir. Aile ile ilgili bilgi alındıktan sonra hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin çekirdek ailede yer alan “anne, baba ve kardeş” aile üyeleri ile ilgili neler yaptıklarına dair ayrıntılı bilgi elde edebilmek için ayrı ayrı sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların anne, baba ve kardeş ile ilgili neler yapmayı sevdiğine ait görüşlerine ait bulgular tablo 7, 8 ve 9’da belirtilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Aileleri ile Bir Araya Geldiğinde Neler Yaptığına İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Yemek yeme	Ö1, Ö4, Ö7, Ö10, Ö12, Ö13, Ö17.	7
Hiçbir şey Yapmama	Ö3, Ö8, Ö14.	3
Sohbet etme	Ö2, Ö6, Ö14.	2
Gezi	Ö5, Ö9.	2
Yardımlaşma	Ö11.	1

Hafif zihin yetersizliği olan bireylere aileleri ile bir araya geldiklerinde neler yaptıkları sorulduğunda 7 öğrenci yemek yapmak, ya da yemek yemek ile ilgili ifadeler kullanmıştır. Ö1; “Yemek yeriz. Aile bir arada toplanır akşamları yemek hazırlarık yerik.”, Ö4; “Mangal yakarık, ee otururlar, gonusurlar, gave içerler, çay içerler.”, Ö7; “Bir araya. Mangal filan yapıyok, ailece filan sofraya filan guruyok yapıyok ailece.”, Ö10; “Evde yemek yaparız annemle. Anneme yardımcı olurum yemek yapmada.”, Ö12; “Yemek falan yeriz. Ailece toplanırız öğlenleri kardeşlerim annem falan, akşam babam da gelir toplanırık yemek yerik.” ve Ö17; “Yemek. Yemek pişirmek. Birlikte oturmak. Konuşmak.” şeklinde ifade etmiştir. Aileleriyle bir araya geldiğinde özel bir şey yapmadığını ifade eden 3 öğrenci bulunmaktadır. Ö3; “Oturuyoruz bişey yapmıyoruz ya da kahvaltı yapmamız gerekiyorsa yapıyoruz.”, Ö8; “Çok şey yapmayık.” ve Ö14; “Her gün evdeyiz.” ifadelerini kullanmıştır. Sohbet ederiz ve gezeriz diyen 2 öğrenci bulunmaktadır. Ö2; “Konuşuruk. Çay ya da kahve içeriz. Dertleşiriz. Oyun bazenleri işte plan kurarız o gün oraya giderik, ablaamlara filan öyle.”, Ö6; “Oturup konuşuruz hocam. Genelde yemek de yeriz.” derken; Ö5; “Gezeriz, dolaşırız.” ve Ö9; “Gezerik ederik giderik bir yerlere yani gezerik.” diye ifade etmiştir. Sadece 1 öğrenci bir araya geldiklerinde yardım ettiğini söylemiştir. Ö11; “Biz bir araya geldiğimizde mesela ben ona kahvaltı için yardım ederim, kek için yardım ederim, temizlik için yardım ederim.” ifadesini kullanmıştır.

Tablo 7. Katılımcıların Anneleri ile Birlikte Neler Yapmayı Sevdiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Yardım Etmek	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö17.	10
Hiçbir şey	Ö2, Ö8.	2
Her şey	Ö3.	1
Alışveriş	Ö12.	1
Sohbet	Ö13.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere anneleri ile birlikte neler yapmayı sevdiğini sorulduğu zaman 10 öğrenci annelerine yardım etmeyi sevdiğini, 2 öğrenci anneleri ile hiçbir şey yapmadıklarını ifade etmiştir. Annemle her şeyi yaparım, alışverişe giderim ve sohbet ederim ifadelerini kullanan birer öğrenci bulunmaktadır. Annelerine yardım etmeyi sevdiğini ifade eden öğrencilerden Ö1; “Yardım ederim. Annem iş yapar, yemek yapar falan ben anneme yardım ederim. Hoşuma gider.”, Ö4; “Annemle çağırır bana yardım et diye, yardım ederim. Bir ağır bişey var onlara yardım ederim, koltuk gibi.”, Ö5; “Temizlik yapmayı filan.”, Ö6; “Evde yemek yaparık sonra dışarı çıkarık markete giderik. Onları yaparık hocam.”, Ö7; “Anneme annem yemek yaparken ben salata yapıyorum. Anneme yardım etmeyi daha çok seviyorum.”, Ö9; “Annemle yaparım yani mesela temizlik yaparım arada bir eemm gezerik işte.”, Ö10; “Evet ev işlerini severim annemle yapmak yapmayı.”, Ö11; “En çok annemle kek yapmayı seviyorum.”, Ö14; “Annemle iş yapmayı severim.” ve Ö17; “Yardım etmek hoşuma gider.” ifadelerini kullanmıştır. Annesiyle birlikte bir şey yapmadığını anlatan 2 öğrenci bulunmaktadır. Annenle neler yapmayı seversin soruna Ö2 hiçbir cevap vermemiştir. Ö8 ise “Anneminan çok vakit geçirmem.” ifadesini kullanmıştır. Ö3; “Annemle her şeyi yapmayı seviyom ya fark etmez.” ifadesini kullanan tek öğrencidir. Ö12 “Annemle alışveriş yapmayı seviyorum. Bir şeyler almak, annemle olmak hoşuma gidiyor.” demiştir. Ö13 ise “Annemle konuşup sohbet etmek filan uno oynamak.” cümlesini kullanmıştır.

Tablo 8. Katılımcıların Babaları ile Birlikte Neler Yapmayı Sevdiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Gezi	Ö9, Ö11, Ö13, Ö14.	4
Cevap yok	Ö3, Ö5, Ö10, Ö12.	4
Yardım	Ö7, Ö17.	2
İş	Ö4, Ö8.	2
Sohbet	Ö6.	1
Her şeyi	Ö2.	1
Hiç bişey	Ö1.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere babaları ile neler yapmayı sevdiğini sorulduğunda 4 öğrenci gezmeyi sevdiğini söylerken 4 öğrenci de bu soruya hiç cevap vermemiştir. Ö3, Ö5, Ö10 ve Ö12 “Babanla neler yapmayı seviyorsun?” sorusu sorulduğunda sessiz kalmış ve cevap vermemiştir. Gezmek alt temasını oluşturacak cevaplar veren öğrencilerden Ö9; “Babamnan nasıl deyim size işte yardım ederim bazenleri akşam giderik teppeye, horoz dövüştürürük.”, Ö11; “Babamla vakit geçirmeyi seviyorum. Bir yere gitmeyi seviyorum.”, Ö13; “Babamnan mesela bazenleri gezerik böyle yürüyüş yaparık köyün içinde turlarık böyle komik şeyler filan konuşuruk.”

ve Ö14; “Onunla gezmeyi severim sadece.” ifadelerini kullanmıştır. Babasına yardım etmeyi sevdiğini söyleyen 2 öğrenci vardır. Ö7; “Babamla babama yardım ederim yani. Haftasonları gidiyorum yardım ediyom gendisine o da babamda makinist olduğu için gendi dükkkanı var babamın. Gidiyom ona yardım filan ediyom.”, Ö17; “Babam, yardım ederim her zaman. Tavuklara her şeye, her şeye yardım ederim. Çiçek ekmek.” şeklinde ifade etmiştir. Ö4 ve Ö8 babalarıyla iş yaptıklarını söyleyen 2 öğrencidir. Ö4; “Ev, evleri havlıları temizlerim o kadar. Evin havlısını temizlerim.” ve Ö8; “Şanzıman manzıman indiririk. Tamir işi.” cevaplarını vermiştir. Ö6; “Babamla neler yapmayı, babam oturmayı severim, konuşmayı severim.” ifadesini, Ö2; “Her şeyi yaparım babamla.” cümlesini ve Ö1; “Babamla bir şey yapmam. Babam çalışır zaten, ikimiz bir şey yapmayı.” ifadesini kullanmıştır.

Tablo 9. Katılımcıların Kardeşleri ile Birlikte Neler Yapmayı Sevdiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Oyun Oynamak	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17.	13
Gezi	Ö8.	1
Yardım	Ö2.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere kardeşleriyle en çok neler yapmayı sevdiğini sorulduğunda 13 öğrenci oyun oynamayı sevdiğini ifade etmiştir. Ö1; “Oyun oynarık. Birlikte resim yaparık, top oynarık parka falan giderik.”, Ö3; “Ayaz’la geceleri bisiklet falan sürüyöz onu seviyom.”, Ö4; “Futbol oynarık.”, Ö5; “Oyun oynarık. Saklambaç, körebe.”, Ö6; “Kardeşimle oyun oynamayı severim, ablamlamla dışarı çıkmayı severim.”, Ö7; “Kardeşlerimnann oyun oynarım yani her hafta sonu olduğunda. Telefon falan oynuyok, olmadı kardeşimnann çıkıyok, dolaşıyorum, hava alıyom, markete falan gidiyom.”, Ö9; “Kardeşimle oyun oynarım. 7 yaşında.”, Ö10; “Oynamayı.”, Ö11; “En çok top. Küçük kardeşim bana gel top oynayalım der, top oynarız.”, Ö12; “Oyun buluruk hep. Saklambaç, seksek, onlar ne isterse ben oynarım küçüktürler benden.”, Ö13; “Bazen kardeşimle köyde top filan oynarık bazen bisiklet yaparık. Mesela öyle tahtaya çivi çakıp pervanelik bişey yaparık böyle çevirdiğimizde filan o da havalanır.”, Ö14; “Onlarnan kağıda bişeyler çizerik ya da oyun oynarık öyle severim.” ve Ö17; “Birlikte top oynamak maç.” şeklinde ifade etmiştir. Gezmek ve yardım etmek alt temalarında bulunan öğrencilerin ifadeleri ise Ö8; “Gezmeyi”, Ö2 ise “Ablamların çocuklarına bakarım, onlar dışarı çıkar bazen.” şeklinde olmuştur.

3.7. Katılımcıların Ailesinde Anlaşmakta Zorluk Yaşadığı Birinin Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailende anlaşamadığın biri var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ailelerinde anlaşmakta zorlandığı biri varsa katılımcılara, kiminle anlaşmakta zorlandığı, anlaşamadığı kişi ile neden anlaşamadığı ve hangi konularda anlaşmakta zorluk yaşadığına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların kiminle anlaşamadığı, neden anlaşamadığı ve hangi konularda anlaşamadığına ait bulgular tablo 10, 11 ve 12’de belirtilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Ailesinde Anlaşmakta Zorluk Yaşadığı Birinin Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Yok	Ö1, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö12, Ö13, Ö17.	8
Var	Ö2, Ö6, Ö8, Ö9, Ö11, Ö14.	6
Arada bir	Ö3.	1

Hafif zihin yetersizliği olan bireylerin ailenizde anlaşamadığınız biri var mı sorusuna 8 öğrenci hayır yok diye cevap verirken, 6 öğrenci evet var ve 1 öğrenci de arada bir diyerek cevap vermiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Ailesinde Anlaşmakta Zorluk Yaşadığı Kişiyile İlgili Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Akraba	Ö2, Ö8, Ö9, Ö14.	4
Kardeş	Ö3, Ö6.	2
Aile üyeleri	Ö11.	1
Zorluk Yaşamıyor	Ö1, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö12, Ö13, Ö17.	8

Hafif zihin yetersizliği olan bireylere ailenizde anlaşamadığınız kişi kim diye sorulduğunda 4 öğrenci yakın akrabasını, 2 öğrenci kardeşini ve 1 öğrenci de aile üyelerini söylemiştir. Ö2 anlaşamadığı kişiyi "Babamın karısı", Ö8; "Neneminan", Ö9; "Birincisi en çok anlaşamadığım kişi en sevmediğim dayım ama anlaşmam hiç çok. Hepsiyile anlaşırım yok birisiyle anlaşiyom geri beşiyile anlaşamıyorum.", Ö14; "Büyükbabam." diyerek ifade etmiştir. Öğrencilerden 2'si anlaşamadığı kişi olarak kardeşlerinden söz etmiştir. Ö3; "Gizem, Betül. Ablamlar." ve Ö6; "Ablam." diye ifade etmiştir. Ö11 ise anlaşamadığı kişiyi "Anlaşamadığım mesela babam. Mesela abim, annem." olarak ifade etmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Ailesinde Anlaşmakta Zorluk Yaşadığı Kişi ile Hangi Konularda Anlaşmakta Zorluk Yaşadığına İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Davranışlar	Ö2, Ö9, Ö14.	3
Eşya paylaşımı	Ö3, Ö6.	2
Arkadaş seçimi	Ö11.	1
Maddi durum	Ö8.	1
Zorluk Yaşamıyor	Ö1, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö12, Ö13, Ö17.	8

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere ailelerindeki bireylerle hangi konularda anlaşamadıkları sorulduğunda 3 öğrenci davranışlarına karıştığı için ifadesini kullanmıştır. Ö2; “Karışır her şeye. İstemem kendisini.”, Ö9; “Mesela hocam hangi konularda mesela yani mesela oyun oynarım hesap satarım benim hesap satma şeylerim var diyorki nerden buldun parayı. İnanmıyor diyeyim. Ama annem inaniyo dayım inanmıyor annem inaniyo çünkü görüyo da.” ve Ö14; “Bişey dediğimde mesela dün dayımla tarlaya gitmek istediymdim sinirlendim dayım izin vermeyince sandalyeyi ittirdim dedi bana bir tokat atarsam bayılacan dedi bana sinir olunca.” şeklinde ifade etmiştir. Eşya paylaşma konusunda zorluk yaşadığını ifade eden 2 öğrenci bulunmaktadır. Ö3’e “Kıyafet mi paylaşıyorsunuz?” sorusu yöneltince “Evet.” yanıtını vermiştir. Ö6; “Çok gavgga çıkarır. Kıyafetlerini giyermişim, makyaj malzemelerini almışım.” ifadesini kullanmıştır. Ö11 arkadaş seçimlerinden dolayı anlaşmakta zorluk yaşadığını ifade ederken “Kim o arkadaşın kim? Hiç sevmediği bir tane arkadaş var Şerife, zaten onu sevmiyor. Onla niye konuşuyorsun diyo bana.” şeklinde konuşmuştur. Maddi durumlardan dolayı anlaşmakta zorluk yaşayan Ö8; “Dedem bana traktör verdiydi. Traktörü sattı. Biz de mahkemeye verdik. Onunla koştururuk.” ifadesini kullanmıştır.

3.8. Katılımcıların, Ailelerinin Nelere Sahip Olmasını İsteddiğine İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenin nelere sahip olmasını isterdin?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların, Ailelerinin Nelere Sahip Olmasını İsteddiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
Her şey	Ö1; “Her şeyimiz olsun.” Ö7; “Her şeye sahip olmasını isterdim.” Ö8; “Ev, mandıra.” Ö9; “Her şeye.” Ö12; “Dükkan, ev.” Ö13; “Lamborcini filan”	Ö1, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12, Ö13.	6
Bir şey istemem	Ö3; “Bir şeye sahip olmalarını istemezdim ya.” Ö5; “Yok.” Ö6; “Bir şeye sahip olmalarını istemezdim ki.” Ö10; “Yok.”	Ö3, Ö5, Ö6, Ö10.	4
Duygusal	Ö2; “Mutluluk.” Ö11; “Güzel, güzel.” Ö17; “Anneannem.”	Ö2, Ö11, Ö17.	3
Bilmem	Ö4; “Anlamadım.” Ö14; “Aklımda yok.”	Ö4, Ö14.	2

Hafif zihin yetersizliği olan bireylere ailelerinin nelere sahip olmasını isterlerdi diye sorulduğunda, 6 öğrenci her şeye sahip olmak istediğini ifade etmiştir. Ö1; “Her şeyimiz olsun. Ev, araba, havuz falan olsun. Annem istediklerini alsın. Ben de güzel kıyafetler alayım.”, Ö7; “Yani. Her şeye sahip olmasını isterdim. Yani bir eve sahip olmasını isterdim. Yani her şey sahip olmasını isterdim yani.”, Ö8; “Bir ev, bir mandıra. Bir de tarla.”, Ö9; “Her şeye. Araba ev mev her şey.”, Ö12; “Dükkan olsun, bir sürü boncuk olsun isterim. Her şeyden alabilelim. Ev olsun falan.”, Ö13; “Lamborcini filan. Mesela gendi evimiz. Bugatti filan.” diyerek sıralama yapmıştır. Ailesinin bir şeye sahip olmasını istemeyen 4 öğrenci bulunmaktadır. Ö3; “Bir şeylere sahip olmalarını istemezdim ya.”, Ö5; “Yok.”, Ö6; “Bir şey sahip olmalarını istemezdim ki.” ve Ö10; “Yok.” diye benzer cevaplar vermişlerdir. Ailelerinin sahip olmasını istediği şeyi duygusal olarak açıklayan 3 öğrenciden Ö2; “Hiçbir şey istemem sadece mutluluk.”, Ö11; “Ailemde keşke olsa dediğim, güzel güzel hep hep hep beraber bir yere gitmek ailecek, onu seviyorum.” ve Ö17; “Anneannem gelsin diye. Türkmenistan’da.” sözlerini kullanmıştır. Ö4; “Ne söyleyim hocam size. Çok düşündüm ama hiçbir şey.” ve Ö14, “Aklımda yok. Aklıma bişey gelmedi” ifadesini kullanarak ailesinin nelere sahip olmasını istediğini bilmediğini söyleyen 2 öğrenci bulunmaktadır.

3.9. Katılımcıların Aileleriyle Yapmaktan Hoşlandıkları Etkinliklere İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenle yapmayı en sevdiğin şey nedir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların Aileleri ile Birlikte Yapmaktan En Çok Hoşlandıkları Şeylere İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
İş yapmak	Ö1; “Birlikte iş yapmak.”	Ö1, Ö8, Ö10, Ö12, Ö14.	5
	Ö8; “Hayvanlarla uğraşmak.”		
	Ö10; “Mandırada.”		
	Ö12; “Ev işi falan yapmak.”		
	Ö14; “İş.”		
Bilmem	Ö4; “Ne söyleyim hocam size.”	Ö4, Ö5, Ö7, Ö13.	4
	Ö5; “Yok.”		
	Ö7; “Yani sevdiğim.”		
	Ö13; “Aklıma bişey gelmedi.”		
TV izlemek	Ö11; “Televizyon izlemek.”	Ö11, Ö17.	2
	Ö17; “Film izlemek.”		
Konuşmak	Ö2; “Dertleşiyoz.”	Ö2, Ö6.	2
	Ö6; “Konuşmak.”		
Duygu	Ö3; “Olmaları”	Ö3, Ö9.	2
	Ö9; “Huzurlu.”		

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin ailesiyle yapmayı en sevdiği şeyler arasında 5 öğrenci iş yapmak, 4 öğrenci bilmem, 2 öğrenci televizyon izlemek, 2 öğrenci konuşmak ve 2 öğrenci duygularıyla ifade etmiştir. İş yapmayı seven öğrencilerden Ö1; *“Birlikte iş yapmak. Ailemle seviyorum bir arada iş yapmayı. Hep beraber oluyoz o zaman.”*, Ö8; *“Hayvanlardan uğraşmak, ağaçlardan.”*, Ö10; *“Biz annemle dedemle mandırada kahvaltı yapıyoruz, kahvaltı.”*, Ö12; *“Ev işi falan yapmak. Hoşuma gidiyor iş yapmak ailemle.”* ve Ö14, *“Her zaman yaptığımız şey iş.”* ifadeleri kullanılmıştır. Ailesiyle ilgili sevdiği şeyi bilmediğini söyleyen Ö4, *“Ailemle ilgili en sevdiğim şey, ne söyleyim hocam size. Ailem güzel hissettirir.”*, Ö5; *“Yok.”* Ö7; *“Yani sevdiğim.”* ve Ö13; *“Sahip olduğum mesela aklıma birşey gelmedi.”* şeklinde konuşmuştur. Televizyon izlemek, konuşmak ve duygularını ifade eden öğrencilerden Ö2; *“Dışarı çıkıyoz dertleşiyoz, konuşuyoz. Ondan sonra geziyoz.”*, Ö6; *“Konuşmak.”* ve Ö11; *“Mesela ailemle televizyon izlemek, ailemle telefona bakmak, ailemle fotoğraf çekmek.”*, Ö17; *“Televizyon film izlemek. Temizlik bulaşık.”* ve Ö3; *“Olmaları.”*, Ö9; *“Ailemle ilgili en sevdiğim şey huzurlu evde.”* ifadeleri olmuştur.

3.9. Katılımcıların Ailelerindeki En Sevdiği Geleneğe İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenizin en sevdiğiniz geleneği, her zaman yaptığınız şey nedir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 14. Katılımcıların Ailelerindeki En Sevdiği Geleneğe İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Ailece Yemek Yemek	Ö1, Ö2, Ö7, Ö9, Ö12.	5
Gezi	Ö3, Ö4, Ö5, Ö8.	4
İş	Ö10, Ö14.	2
Spor	Ö6.	2
Sürpriz	Ö13.	1
Birlikte Uyuma	Ö11.	1

Hafif zihin yetersizliği olan bireylere ailelerindeki en sevdiği gelenek, her zaman yaptıkları şey nedir sorulduğunda 5 öğrenci yemek hazırlamakla ilgili ifadeler kullanmıştır. Ö1; *“Her zaman yemek yeriz. Doğum günü, bayram ya da tatil olursa hep toplanıp yemek yeriz birlikte. Bütün aile gelir. Herkesi çağırırız.”*, Ö2; *“Her zaman. Her zaman yapmıyoz arada sırada pikniğe gidiyoz. Her gün arada sırada her gün deil de arada sırada ablamlar bize geliyor, biz onlara gidiyoz öyle.”*, Ö7; *“Yani ailemle mi gittiğim. Ailemle birlikte en az bir gün geçiririm ile pazar günü geçiriyom. O mutlu günümde kalkıyom anneme soruyom ne istiyon marketten. Her zaman bunu sorarım. Kardeşimle birlikte gidip de alyok geliyok onlar babamla birlikte onlar da akşama doğru gidip geliyor. Her hafta sonu mangal yakıyoruz ailece birlikte topluca.”*, Ö9; *“Her zaman yaptığımız toplanıyoruz yemek yerik ya da mangal yakarık. Mangal yakarık bayağı biraz yakarık arada birçok yakarık.”* ve Ö12; *“Sofra hazırlarız. Yemekler yapılır, farklı güzel şeyler hazırlanır tatilde ya da bayramda hep bir arada herkes gelir yemek yenir.”* şeklinde ifade etmiştir. Ailelerinin her zaman yaptığının geziye gitmek olduğunu söyleyen 4 öğrenci bulunmaktadır. Ö3; *“Sürekli mesela akrabalarla filan bir araya geliyoz.”*, Ö4; *“Balığa giderik ailecek.”*, Ö5; *“Köye gideriz bayramda.”* ve Ö8; *“Sürekli*

yaptığımız bayramlarda tatile gitmek, çadırlarda kalmak deniz kenarında.” ifadesini kullanmıştır. Her zaman iş yaptıklarını söyleyen 2 öğrenciden Ö10; “Koyunları keçileri sağmak.” ve Ö14; “Her zaman yaptığımız şey iş.” ifadelerini kullanmıştır. Ailede sürekli yapılan ya da gelenek haline gelen şeyleri anlatırken spor söyleyen 2 öğrenci Ö6, Ö17; “Spor yaparık. Spor kıyafetleri giyip dışarı doğru koşarık.” ve sürpriz, ve birliktelik, alt temalarına 1 öğrenci cevap vermiştir. Ö13; “Mesela her doğum gününde filan ablamın doğum günüsünde biz hir bir şeyden habersizken ablama birdenbire sigortaları attırdılar evin ablam dedi elektrikler mi gitti açtı gözünü elektriği da endirdiler elektrik geri geldi doğum günüsü çıktı. İşte bana da öle yapardılar.” ve Ö11; “Her zaman yaptığımız şey beraber, beraber uyuruz. Beraber kalkarız. Günaydın derim ben onlara, beraber.” ifadeleri kullanılmıştır.

3.10. Katılımcıların Ailelerinden Öğrendiği En Önemli Davranışlara İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenden öğrendiğin en önemli şeyler nelerdir?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların Ailelerinden Öğrendiği En Önemli Davranışlara İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
Davranış	Ö1; “Güzel davranmayı öğrendim.” Ö5; “Güzel davranmayı öğretti.” Ö9; “Annem diyor çok karışma herkese.” Ö11; “Uslu çocuk olmayı.” Ö12; “Düzgün konuşmayı, terbiyeli olmayı.” Ö13; “Sevmek saygı duymak filan.”	Ö1, Ö5, Ö9, Ö11, 6 Ö12, Ö13.	6
Herşey	Ö2; “Her şeyi öğrendim.” Ö3; “Her şey bence.” Ö4; “Her şeyi.” Ö7; “Hayatı öğrendim.”	Ö2, Ö3, Ö4, Ö7.	4
İş	Ö8; “Hayvan doğurtmayı öğrettiler.” Ö14; “Traktör sürmek.”	Ö8, Ö14.	2
Bilmem	Ö10; “.....” Ö17, “Yok.”	Ö10, Ö17.	2
Yemek	Ö6; “Yemek.”	Ö6.	1

Hafif zihin yetersizliği olan bireylerin ailelerinden öğrendiği en önemli şeyler için davranışlarını diyen 6 öğrenci bulunmaktadır. Ö1; “Güzel davranmayı öğrendim. Annem falan hep der güzel otur, güzel konuş diye.”, Ö5; “Güzel davranmayı öğretti.”, Ö9; “Ailemden en önemli şey nedir önemli şey. Ailemin öğrettiği şey ee nasıl annem diyor çok karışma herkese ani onu bunu diyo başka ne diyo her şey diyorlar ya. Mesela yani birisi diyo annem diyo su mu verirse alma diyo öyle yemiş memiş verirse alma diyo başka tanımadığın birisi.”, Ö11; “Ailemden en önemli şey, ailem bana çok uslu bir çocuk ol hiç yaramaz olma, çok uslu bir çocuk ol da seni sevelim”, Ö12; “Düzgün konuşmayı terbiyeli

olmayı. Hep güzel davran derler. Büyüklerine saygılı ol çocuklara bak falan diye uyarırlar.” ve Ö13; “Sevmek saygı duymak filan.” diye ifade etmiştir. Her şeyi ailemden öğrendim diyen 4 öğrenci bulunmaktadır. Ö2; “Ailem öğretti. Biraz ben. Çoğunlukla ben.”, Ö3; “Her şey bence.”, Ö4; “Her şeyi. Her şeyi ailem öğretmedi. Babam öğretti bazılarını, annem öğretti, gendim öğrendim.” ve Ö7; “Ben hayatı öğrendim onların sayesinde. Yani meslek öğrendim onların sayesinde. Onların yani başkalarının hakkını yememeği öğrendim. Yani anne ailemin hakkında her şeyi öğrendim yani. Onlar olmasa ben hiçbir şeyim yani. Onlar bana hayatı öğretti.” ifadeleri kullanılmıştır. İş yapmayı öğrendim diyen Ö8; “Hayvan doğurtmayı öğrettiler. Tamir etmeyi öğrendim. Bir de balığın yanında yoğurt yenmez onu öğrendim.” ve Ö14; “Traktör sürmek öğrendim dayımdan. Motor sürmeyi da.” ifadelerini kullanmıştır. Ö10, ailen sana ne öğretti sorusuna hiçbir cevap vermezken, Ö17; “Yok.” diyerek cevap vermiştir. Ö6 ise “Ne öğretti bana? Yemek. Okula, okula gitmeyi hocam” cevabıyla yemek ve okul öğrendiğini ifade eden 1 öğrenci olmaktadır.

3.11. Katılımcıların Ailelerinde Uygulanan Kurallara İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Ailenizin kuralları nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Ailedeki kuralların neler olduğu dair görüşler belirlendikten sonra, ailedeki bu kuralların nasıl belirlendiği, kimler tarafından belirlendiği, kurallara uyulmadı zaman ailede ne gibi tepkiler olduğu, katılımcıların ailede belirlenen hangi kurası nasıl değiştirmek istediği ve katılımcıların kendi kuralını koyacak olsa hangi kuralı ekleyeceğine dair bilgi edinmek amacıyla sorular sorulmuştur. Ailedeki kuralların nasıl belirlendiğine, kimler tarafından belirlendiğine ve kurallara uyulmadığı zaman ailede nasıl bir tepki olduğuna ilişkin bulgular tablo 16, 17 ve 18’de belirtilmiştir.

Tablo 16. Katılımcıların Ailelerinde Uygulanan Kurallara İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Kural yok	Ö1, Ö5, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14.	6
Eve geç gelmeme	Ö2, Ö3, Ö4, Ö6.	4
Evdeki kurallar	Ö8, Ö11, Ö17.	3
Sokaktaki kurallar	Ö2, Ö4, Ö17.	3
Bilmiyorum	Ö9.	1
Davranışlar	Ö2, Ö7.	2

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere ailenizdeki kurallar nelerdir diye sorulduğunda 7 alt tema oluşturacak maddeler sıralamışlardır. Alt temalara göre ailenin kuralı olmadığını ifade eden 6 öğrenci, eve geç gelmeme 4 öğrenci, evde ve sokakta uyulması gereken kurallarla ilgili 3 öğrenci, davranışlarla ilgili 2 öğrenci, kuralları bilmiyorum diyen 1 öğrenci kural saymıştır. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin ailenizin kuralları nelerdir sorusuna verdiği cevaplarda; Ö1; “Bir kural yoktur. Kimse kural koymadı bize.”, Ö2; “İşte akşam eve ben geç gelmiyim sadece o bi de babamı filan üzmiyim o kadar. Bi de kavgaya karışmiyim o.”, Ö3; “Eve gelmede geç kalma çok çok.”, Ö4; “Akşam bir yere çıktığında erken çıktığında bir yere erken gelmelisin eve. Başka, uzağa gitmeyceyik öyle hocam.”, Ö5; “Yok. Koymadılar.”, Ö6; “Dışarı çok çıkmaycam.”, Ö7; “Ailemizin kuralları saygılı davranılır, saygılı, saygısız asla davranmayın. Küfür yasaktır bizde asla. Eee izin

olarak çıkarık biz evden izin alarak, izin almadan asla bilemeyik çünkü ne olacağını. İzin alarak çıkarık, saygılı, yardım etme, yani her şey yapıyoduk.”, Ö8; “Kirada kaldığımız için ikinci kat olduğu için biraz rahat durmuyoz.” Koşturmamak evin içinde.”, Ö9; “Onu çok bilmem hocam ben hiç karışmam oraya. Vardır da ben bilmem çok vardır yani.”, Ö10; “Yok.”, Ö11; “Var mesela ben odaya gittiğim zaman annem, babam bana sesleniyor, hade kızım gel dışarı çık biraz dolaşalım hepimiz.”, Ö12; “Kural söylemez annem. Kural yok yani.”, Ö13; “Kuralları genellikle serbest.”, Ö14; “Kural yok ki.”, Ö17; “Elektriğe dokunma, elektrik çarpabilir. Yani yemek yaparken yaklaşma o da şey zararlı. Yollardan dikkat et bisikletnen geçerken o da tehlikeli her şey. Yol kaldırımdan yürü.” ifadeleri kullanılmıştır.

Tablo 17. Katılımcıların Ailelerinde Kuralları Belirleyen Kişiler Hakkındaki Görüşleri

Alt Tema	Öğrenci Kod	Frekans
Anne ve Baba	Ö6, Ö7, Ö17.	3
Baba	Ö4, Ö8, Ö9.	3
Anne	Ö3, Ö11.	2
Baba ve Ablalar	Ö2.	1
Kural Yok	Ö1, Ö5, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14.	6

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin ailelerindeki kuralları kim ya da kimler koyar diye sorulduğunda 3 öğrenci annem ve babam, 3 öğrenci babam, 2 öğrenci annem ve 1 öğrenci de babam ve ablalar yanıtını ifade etmiştir.

Tablo 18. Katılımcıların Ailelerinde Kuralların Nasıl Belirlendiğine İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
Uyarı	Ö8; “Ev konusunda babam.” Ö9; “Nasıl belirler yani hocam nasıl eee kendisi yapılacak her şeyi deylim.” Ö11; “Annem çok çok çok iyi söyler kuralları, çok iyi belirler.” Ö17; “Yani dikkat etmeli herşeye.”	Ö8, Ö9, Ö11, Ö17	4
Kuralı söyleyerek	Ö4; “Akşam bir yere çıktığında erken çıktığında bir yere erken gelmelisin.” Ö6; “Saat eve akşam saat 8’den 8’de gelecekmişim eve.” Ö7; “Yani nasıl belirlenir? Düzgün davranmak için onları koyarlar.”	Ö4, Ö6, Ö7,	3
Söylenir	Ö2; “Toplanıp söylerler.” Ö3; “Annem söyler.”	Ö2, Ö3.	2
Kural Yok	Ö1; “Bir kural yoktur.” Ö5; “Yok.” Ö10; “Yok.” Ö12; “Kural söylemez annem.” Ö13; “Kuralları genellikle serbest.” Ö14; “Kural yok ki.”	Ö1, Ö5, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14.	6

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere ailedeki kuralların nasıl belirlendiği sorulduğunda 4 öğrenci uyarı şeklinde söylendiği, 3 öğrenci kuralları hatırlatıldığı ve 2 öğrenci de kuralların söylenip açıklandığını ifade etmiştir.

3.12. Katılımcıların Hayal Ettikleri Aileye İlişkin Bulgular

Hafif düzey zihin yetersizliği olan öğrencilere “Nasıl bir aile hayal ediyorsun?” sorusu yöneltildikten sonra öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 23. Katılımcıların Hayal Ettikleri Aileye İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kod	Öğrenci Kod	Frekans
Duygu	Ö4; “Daha mutlu.”	Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, 7 Ö10, Ö11, Ö14.	7
	Ö7; “Mutlu bir aile.”		
	Ö8; “Daha rahat.”		
	Ö9; “Yani böyle huzurlu.”		
	Ö10; “Güzel.”		
	Ö11; “Böyle çok mutlu.”		
	Ö14; “Daha sakin.”		
Aynı aile	Ö1; “Ailemi seviyorum.”	Ö1, Ö3, Ö6, Ö12, 6 Ö13, Ö17.	6
	Ö3; “Aynı aileyi.”		
	Ö6; “Kurmuyom hayal.”		
	Ö12; “Ailemden memnunum.”		
	Ö13; “Şimdi oldukları gibi.”		
	Ö17; “Aile.”		
Kalabalık	Ö5; “Nenem, dedem öyle bir aile.”	Ö5.	1
Kendim	Ö2; “Kendim.”	Ö2.	1

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere nasıl bir aile hayal ederdiniz diye sorulduğunda 7 öğrenci mutlu, rahat ve güzel gibi cevaplar vermiştir. Ö4; “*Nasıl deyim hocam, tek mutlu işte. Hep mutlu bir aile istiyorum.*”, Ö7; “*Yani mutlu bir aile. Ama o hayalim de her türlü mutluym yani. Sıkıntım yok.*”, Ö8; “*Daha rahat edebilmemiz. İnsan açısından.*”, Ö9; “*Yani böyle huzurlu temiz güzel olacak aile tabi dedem gibi deil dedem çok şey.*”, Ö10; “*Güzel, güzel.*”, Ö11; “*Böyle çok mutlu. Hepimiz bir arada olalım, parka marka falan yemeğe dışarı çıkalım, restorana mestorana gidelim, öyle bir aile istiyorum.*” ve Ö14; “*Daka sakin. Daha çok gezen.*” ifadelerini kullanmıştır. Ailemden memnunum başka aile hayal etmiyorum temasında cevaplar veren 6 öğrenci bulunmaktadır. Ö1; “*Ailemi seviyorum. Aynı ailede olmak isterdim.*”, Ö3; “*Aynı aileyi hayal ederdim. Kalabalık aileyi değişmezdim.*”, Ö6; “*Kurmuyorum hayal. Çünkü ben ailemi seviyorum.*”, Ö12; “*Ailemden memnunum. Başka aile istemem.*”, Ö13; “*Şimdi oldukları gibi bana yeterler.*” ve Ö17; “*Aile. Misafir yemeği. Çay, yemek yardım etmek. Arkadaşlarla oynamak top maç.*” şeklinde anlatmıştır. Ö5; “*Nenem, dedem öyle bir aile. Dedem, nenem, amcam.*” ifadesini ve Ö2 ise “*Kendim.*” ifadesini kullanmıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin görüşlerine göre aile kavramı ve aile ilişkileri konusunda veri toplamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma uygulamasında hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin aile ve aile ilişkilerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacı ile 12 soru sorulmuştur. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde öncelikle “Aile ne demektir?” sorusu sorulmuştur. Yanıtlar incelendiğinde, Türk Dil Kurumu’nun (2019) aile tanımını verirken ifade ettiği “bir arada yaşayan akraba ve aile yakınlarının tümü” açıklamasını destekleyen yanıtlar vermişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu aile ne demektir sorusuna beraber olmak, bir arada olmak, aileyle birlikte yaşamak gibi yanıtlar vermiştir. Özmen (2007) yaptığı bir çalışmada ailenin genel niteliklerini sıralarken duygusal bir yapıya sahip, evrensel ve kapsamlı olduğundan söz etmiştir. Öğrencilerin aile tanımını yaparken kullandığı “toplum, yuva, mutluluk, çok iyi bir şey” sözleri de ailenin genel niteliklerini kapsayan cevaplar olmuştur.

Pehlivan’ın (2018), 18-74 yaş aralığında şehir ve kırsal yerleşim yerlerinde ikamet eden 46 bireyle yaptığı çalışmada aile tanımından ne anlaşıldığı, ve aile tanımına dahil edilen bireylerin kim olduğuna dair sorular yer almaktadır. Katılımcıların aile tanımı yaparken “Aile kan bağıdır, birlikteliktir.”, “Anne, baba, eş, çocukların aynı çatı altında bir arada oturması.”, “Aile yani birlik, beraberlik.” ve “Sevgi ve saygıyı anlıyorum.” ifadeleri kullanılmıştır. Katılımcılara sorulan hangi bireyleri aile üyesi olarak algıladığını sorunun yanıtlarında “eş, anne, baba, kardeş ve akraba” olarak aile üyelerinin sayıldığı ifade edilmiştir. Bu araştırmanın sonucuna göre hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere sorulan aile nedir ve aile denince aklına kim ya da kimler gelmektedir sorularına verilen cevaplar tutarlılık göstermektedir.

Akar ve Aksoy’un yürüttüğü (2018), ana sınıf ve dördüncü sınıf 26 öğrencinin oluşturduğu çalışma grubuyla yapılan çalışmada çocuk gözüyle anne-baba soru formu kullanılarak veri toplanmıştır. Çocukların anne, babayla en çok nereye gidersin sorusuna verdikleri “akraba ziyareti, gezme, market, park” cevapları hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin cevaplarıyla farklılık göstermiştir. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin anne ve babaları ile bir araya geldiklerinde ne yaparsınız sorusuna çoğunlukla yemek yeriz şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Anasınıf ve 4. Sınıf öğrencilere sorulan anne, baban ile en çok nereye gitmek istersin sorusu ile hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere sorulan ailenle birlikte yapmak istediğin ya da gitmek istediğin yerler neresidir sorularına verilen cevaplar da benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmada da çocuklar aile bireyleri ile gezmeye ve tatile gitmek istediğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan çocuklara, anneleri ile birlikte en çok ne yapmayı sevdikleri sorulduğunda hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin çoğunluğunda annelerine yardım etmeyi sevindikleri cevabı verilirken, anaokul ve 4. Sınıf öğrencilerin ev işlerine yardım etme cevabını hiç vermediği görülmektedir. Öğrencilerin babanla ne yapmayı seversin sorusuna ise benzer cevaplar verdiği gezmek, birlikte vakit geçirmek ve iş yapmak ifadelerini kullanmıştır.

Aytekin, Artan, Kangal, Çalışandemir ve Özkızıklı’nın (2016); 4-6 yaş grubunu kapsayan 579 çocukla yürüttükleri çalışmada amaç okul öncesi dönem çocuklarının anne-babalarına yönelik algılarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşmeler tasarlanarak veri toplanmıştır. Annenle-babanla en çok ne yapmaktan hoşlanırsın sorusuna verilen “oyun oynamaktan” cevabının, hafif düzey zihin yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin verdikleri cevaplarla tutarlı olmamıştır. Cevapların tutarlı olmamasının nedeninin iki çalışmadaki çalışma gruplarında yer alan öğrencilerin farklı yaş aralıklarında olması ve anne-babayla farklı zaman geçirme ihtiyacına sahip olması diye ön görülmektedir. 4-6 yaş grubu öğrencilerine sorulan anne-babayla hep beraberken ne yaparsınız sorusundaki cevapların çoğunluğunda oyun

oyunuz cevabı görülmektedir. Ayrıca “gezmeye gideriz, TV izleriz, yemek yeriz” gibi ifadeler de bulunmaktadır. Bu sonuca göre aile bireylerinin bir arada olması ile ortak aktivitelerin yapıldığı ve her iki çalışmadaki sonuçların da birbiriyle benzer olduğu görülmektedir.

Şahin ve Aral’ın (2012) “Aile İçi İletişim” başlıklı çalışmasında, ailedeki kuralların ve sınırlılıkların herkes için geçerli olması ve hep birlikte karar verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kuralların çocuklara açıklanmalı ve ailevi konularda birlikte karar alınmalıdır. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere sorulan ailenizdeki krallar nelerdir, kim, nasıl belirler ve sen kural koymak istesen ya da değiştirmek ne yapardın sorularına cevaplar; aile içerisinde eşitsiz kurallar olduğunu ve kurallara tek bireyin karar verdiğini göstermektedir. Aile içi iletişimin olması gerektiği gibi yürümediği ve hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin kendi kurallarının da olduğunu göstermektedir.

Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin görüşüne göre aile ve aile ilişkilerinin araştırıldığı bu çalışmanın sonuçları literatürde hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerle yapılmış farklı çalışmalara erişmekte zorluk yaşandığı için normal gelişim gösteren bireylerin araştırma sonuçlarına göre tartışılmıştır. Normal gelişim gösteren bireylerin verdiği yanıtlarla, hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin verdiği yanıtlar çoğu zaman tutarlılık göstermiştir. Farklı sonuçlar elde edilmesinin sebepleri olarak yaş aralıklarının değişken olması, araştırma yapılan bölge farklılıkları, aile yapılarının farklılıkları olarak görülmektedir.

Hafif düzey zihin yetersizliğine sahip bireylere kardeşleriyle en çok ne yapmayı sevdiğini sorulduğunda 15 katılımcıdan 13’ü oyun oynadıklarını ifade etmiştir. Normal gelişim gösteren kardeşlere sahip olan hafif düzey zihin yetersizliği olan katılımcılar, top, saklambaç, futbol, bisiklet gibi oyun çeşitleri sıralamıştır. Yavuz ve Coşkun’un (2014) normal gelişim gösteren bireyin zihinsel engelli kardeşiyle vakit geçirme durumunu araştırdığı çalışmadaki amaç; normal gelişim gösteren kardeşlerin zihin engelli kardeşiyle evde ve ev dışında zaman geçirip geçirmediği ve neler yaptıklarını belirlemektir. Araştırma sonuçlarına göre 22 katılımcıdan 15’i zihin engelli kardeşiyle ev içinde zaman geçirmekte, televizyon izleme, oyun oynama, ders çalıştırma gibi etkinlikleri birlikte yapmaktadır. Ev dışında ise 9 katılımcının zihin yetersizliği olan kardeşiyle zaman geçirdiği belirlenmiştir. Ev dışında birlikte her yere gittiğini ifade eden 6, parka gittiğini ifade eden 3 katılımcı bulunmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre normal gelişim gösteren kardeşlerin zihin engelli kardeşleriyle birlikte ev içinde veya ev dışında zaman geçirdiği belirlenmiştir. Bu sonuç hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin, normal gelişim gösteren kardeşleriyle birlikte oyun oynadıkları sonucunu; kardeşlerin bir arada zaman geçirdiği yönünde desteklemektedir.

Ulugöl’ün (2021) zihin yetersizliği olan yetişkinlerle yaptığı çalışmada ev yaşamı ile ilgili elde edilen bulgular, hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylerin aileleri ile bir araya geldiklerinde neler yaptıklarına dair elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir. Yetişkin zihin yetersizliği olan bireyler; ev işlerine yardım ettiklerini, markete gidip ekmek aldıklarını, televizyon izlediklerini ve tabletle oynadıklarını ifade etmişlerdir. Hafif düzey zihin yetersizliği olan bireylere sorulan ailenle bir araya geldiğinizde neler yapmaktasınız ve annenle ve babanla neler yapmayı seversin sorularına verilen cevaplar; yardım ederim, markete giderim, film izlerim şeklinde olmuştur. Zihin yetersizliği olan bireylerin evde bireysel ya da aile bireyleri ile birlikte yaptığı aktivitelerin her iki çalışmada da tutarlı olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada zihin yetersizliği olan bireylerin aile kavramı ve aile ilişkilerine yönelik görüşleri belirlenmiştir. Zihin yetersizliği olan bireylerin aileleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesinin aile ilişkilerinin farklı bir bakış açısıyla ifade edilmesine katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonucunda zihin yetersizliği olan bireylerin kendi aile ilişkilerine nasıl baktığı, ihtiyaçları, aile hakkındaki duyguları belirlenmeye çalışılmıştır. Ailelerin zihin yetersizliği olan çocuğunun bakış açısını öğrenmesinin kendi eksikliklerini, çocuğunun ne hissettiğini ve aile olarak çocuk bakış açısına sahip olunmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Zihin yetersizliği olan bireylerle çalışan uzmanlar için zihin yetersizliği olan bireyi tanımak, hayata bakışını öğrenmek için kaynak bir çalışma olacaktır. Toplumdaki en önemli kurum olarak ifade edilebilecek "aile" kavramının aileyi oluşturan tüm üyeler tarafından anlatılması "aile" oluşumunun değerlendirilmesini sağlayacaktır.

5. ÖNERİLER

Katılımcı görüşmeleri öncesinde ailelerle görüşmeler yapıлып, her iki görüşmede de elde edilen veriler karşılaştırma yapılabilir. Okulun rehber öğretmeni tarafından aile ile ilgili bir çalışma yürütülebilir. Görüşme soruları, zihin yetersizliği olan bireyin kardeşleriyle de uygulanıp kardeşlerin aile algısı karşılaştırılabilir. Tüm engel gruplarıyla aynı çalışma uygulanabilir. Zihin yetersizliği olan bireylerle yapılan görüşmeler, kendi aileleri ile paylaşılarak aile ve çocuk arasındaki ilişkiler için eğitim düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Açak, M. Z. (Ed.) (2022). *Engelli bireylerle ile iletişim*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Akar, T., ve Aksoy, B. A. (2018). Çocukların anne babalarına yönelik algılarının toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 31-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/506375>
- Aksoy, M., ve Demirli, C. (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin karşılaşılabilecekleri güçlüklerle baş etme durumlarının incelenmesi: bir aile destek eğitim programının uygulanması. *Education Sciences*, 15(3), 73-84. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1223554>
- Alderson, P. (2006). School students' views on school councils and daily life at school. *Children ve Society*, 14(2), 121-134. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2000.tb00160.x>
- Alkan, E. Ö. (2018). Aile parçalanmasının çocuğun okul başarısına etkisi: Trabzon örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 167-225.
- Ar, F. Ö., Şen, M., ve Melekoğlu, M. (2022). Erken çocuklukta özel eğitimde ailenin rolü. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 637-646. <https://doi.org/10.24315/tred.916749>
- Arslan, G., ve Balkıs, M. (2014). Ergenlikte görülen problem davranışlar ve aile sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(1), 11-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/195325>
- Ataman, A. (2003). *Özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada işbirliğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 37(163), 110-124. <file:///C:/Users/CIU/Downloads/797-15242-1-PB.pdf>
- Aytekin, Ç., Artan, İ., Kangal, S. B., Çalışandemir, F., ve Özkızıklı, S. (2016). Çocukların anne-babalarına yönelik algılarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 168-188. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/227254>
- Bardakçı, M. Ö., ve Kutluata, B. (2021). Engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkisi: Nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3742-3765. <https://doi.org/10.15869/itobiad.936653>

- Batu, S., Kircaali, İftar, G., ve Uzaner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 33-50. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000082
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. Erişim adresi <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> (Erişim tarihi: 11.03.2023).
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cavkaytar, A. (2021). *Özel eğitimde aile eğitimi*. Ankara: Vize Akademik.
- Çakı, C. (2019). *Koruma altındaki çocuklarda sosyal aidiyet ve güven* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetintaş, F. (2022). *Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveyn ve kardeşinin, engelli çocuğa karşı iletişim etkinlikleri ve davranışlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çokgören, Ö. (2019). *Zihinsel engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 19-51. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/92708>
- Ersoy, N. (2015). Araştırma etiği. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 2-8. <https://doi.org/10.30934/kusbed.329251>
- Eryılmaz, A. (2010). Aile yapısı ergeni mutlu eder mi?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(22), 21-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/197943>
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35/2), 65-92. <https://doi.org/10.21560/spcd.77043>
- Gökmenoğlu, S. (2021). *Hafif düzey zihinsel engelli tanısı almış çocukların ebeveynlerinin algılanan stres düzeyleri ve aile gereksinimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Gülsün, İ., ve Cavkaytar, A. (2021). Zihinsel yetersizliği olan çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesine ilişkin sistematik bir derleme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 38-83.
- Hallahan, D. P., ve Kauffman, J. M. (2003). *Exceptional Learners. Introduction to special education* (9 th edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Hesse-Biber, S. N., ve Leavy, P. (2010). *The practice of qualitative research*. Sage.
- Hofmann, V., & Müller, C. M. (2021). Language skills and social contact among students with intellectual disabilities in special needs schools. *Learning, Culture and Social Interaction*, 30, 100534. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2021.100534>
- Işık Öner, A., & Yıldız, K. (2021). Bilimsel araştırmalarda etik dışı davranışların nedenleri ve çözüm önerileri. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 3(5), 1-14. <https://doi.org/10.46423/izujed.830639>
- Kalyencioğlu, D., ve Kutlu, Y. (2010). Ergenlerin aile işlevi algılarına göre uyum düzeyleri. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 18(2), 56-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/95026>
- Karabıyık, V., Nuri, C., Bağlama, B., & Haksız, M. (2024). Teaching spatial concepts to children with intellectual disabilities: A comparison of simultaneous prompting presented via tablets and visual cards. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 14(1), 118-126.

- Kızılkaya, A. E. (2016). *Hafif düzeyde zihin engelli çocuklara günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında ailelerin pekiştireç kullanımı ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- KKTC, MEB, (2021). 2021-2022 İstatistik Yıllığı. Erişim adresi http://eohd.mebnet.net/sites/default/files/2021-22_MEKB_IstatistikYilligi.pdf (Erişim tarihi: 11.03.2023).
- Kortesluoma, R. L., Hentinen, M., ve Nikkonen, M. (2003). Conducting a qualitative child interview: Methodological considerations. *Journal of Advanced Nursing*, 42(5), 434-441. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2003.02643.x>
- Kumcağız, H., Bozkurt, Y., ve Kurtoğlu, E. (2018). Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/579417>
- Nasibov, D. (2017). *Çalışma hayatında engelli kadın olmak: Alanya örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nuri, C. (2019). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların ailelerine sunulan destek eğitim programının ailenin güçlendirilmesine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Yakındoğu Üniversitesi Özel Eğitim Anabilim Dalı*.
- Önder, S. (2021). *Bütünleştirmenin uygulanabilirliği ile ilgili sınıf öğretmenlerinin ve özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özgüç, C. S. (2016). *Zihin yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin bulunduğu bir sınıfta öğretim etkinliklerinin teknoloji desteği ile geliştirilmesi: Bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özguven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Özmen, F. (2007). *Algılanan aile içi iletişim biçimlerinin ergenlerin benlik saygısına etkisi ve bir uygulama örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Parlaz, E. A., Tekgül, N., Karademirci, E., & Öngel, K. (2012). Ergenlik dönemi: fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *Turkish Family Physician*, 3(2), 10-16.
- Pehlivan, O. (2018). Öznelerin gözünden ve dilinden ailenin toplumsal olarak inşasına fenomenolojik bir yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 239-268. <https://doi.org/10.18490/sosars.419066>
- Peralta, F., & Arellano, A. (2010). Family and disability: A theoretical perspective on the family-centered approach for promoting self-determination. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 8(3), 1339-1362.
- Shree, A., & Shukla, P. C. (2016). Intellectual Disability: Definition, classification, causes and characteristics. *Learning Community-An International Journal of Educational and Social Development*, 7(1), 9-20.
- Şafak, P. (2012). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi*. Ankara: Matsa Basımevi.
- Şahin, S., ve Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 55-66.
- Top, E. ve Akıl, M. (2016). 10 haftalık yüzme egzersizinin hafif düzeyde zihinsel engelli bireyler ve ailelerinin yaşam kalitelerine etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 53-61. <https://doi.org/10.17155/spd.91688>
- Tümeğ, S., ve Sazak-Pınar, E. (2016). Zihin yetersizliği olan öğrencilere madeni paraların öğretiminde zihin yetersizliği olan bir akran tarafından sunulan eşzamanlı ipucuyla

- öğretim yönteminin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(03), 269-297. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.267317>
- Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe sözlük. 8 Mart tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/108517>
- Ulugöl, F. (2021). Bu hayatta böyle varım: Zihin Yetersizliği olan yetişkinlerin sesi. *Uluslararası Engelsiz Yaşam ve Toplum Dergisi*, 5(1), 1-28. <https://doi.org/10.29329/baflas.2021.441.1>
- Uyaroğlu, A. K., ve Bodur, S. (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocukların anne-babalarında kaygı düzeyi ve bilgilendirmenin kaygı düzeyine etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 405-412.
- Williams, E. (2004). *Children's participation and policy change in South Asia*. London: Childhood Poverty Research and Policy Centre.
- Yaralı, K. T., ve Aytar, F. A. G. (2017). Okul öncesi sınıflarında çocuğun katılım hakkının çocukların ve öğretmenlerin görüşlerine göre incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 29-47. <https://doi.org/10.14686/buefad.263554>
- Yavuz, M., ve Coşkun, İ. (2014). Normal gelişim gösteren bireyin zihinsel engelli kardeşiyle vakit geçirme durumu. *Electronic Turkish Studies*, 9(8), 295-313.
- Yıldırım, Ş., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık.

Çatışma Beyanı: : Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Etik Kurulu'na başvuru yapılmıştır. UKÜ Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi tarafından 11.05.2023 tarihli EKK22-23/013/014 numaralı kararla etik kurul izni verilmiştir. Bu kararlar araştırmanın yapılmasına yönelik kabul kararı alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Uz. Ersel ERNUR çalışmaya %40, Yrd. Doç. Dr. Cahit NURİ ve Yrd. Doç. Dr. Başak BAĞLAMA çalışmaya %30 katkı vermiştir.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA HASAN LÂTİF SARIYÜCE'NİN ŞİİRLERİ*

HASAN LÂTİF SARIYÜCE'S POEMS IN THE CONTEXT OF TURKISH LANGUAGE TEACHING

 Cahide TAŞDELEN¹

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Öğretmen (MEB), cahideerdemir@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
24.04.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
21.07.2024

ÖZET

Türkçe öğretimi; Türk dilinin zenginlikleri, birikimleri, yapısı, kültürel değerleri gibi birçok alanı kapsar. Bu yönüyle temel beceriler olarak tanımlanan dinleme, konuşma, okuma ve yazma Türkçe öğretiminde ön plana çıkar. Türkçe derslerinde izlenecek yolların genel çerçevesini Türkçe Öğretim Programı (MEB, 2019) çizer. Bu programla birlikte ilköğretim ve ortaokullarda işlenecek Türkçe derslerinin niteliği ve kazanımları açıkça belirlenmiştir. Türkçe dersi öğretim programında metin türleri üç ana başlık altında toplanmıştır: Bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir. Bu temel başlıkların altında şiir türüne her kademede yer verdiği görülür. Her yaş seviyesine göre uygun şiirlerin kullanılması ve oluşturulması çocuk edebiyatı açısından önemlidir. Dönemine uygun şiirlerle karşılaşan çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi olumlu desteklenir. Çocuğun hayal dünyasını ve estetik algısını olumlu etkileyen şiir, eğlendirirken öğreten bir kimlik taşımaktadır. Bu çalışmada Hasan Lâtif Sarıyüce'nin çocuklar için kaleme aldığı üç şiir kitabı incelenerek çocuk dünyasına uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen şiirlerin Türkçe öğretiminde kullanılabileceği alanlar üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda Hasan Lâtif Sarıyüce'nin şiirlerinden Türkçe öğretiminde materyal olarak faydalanılabileceği, bu şiirlerin ilköğretim ve ortaokul Türkçe dersi kitaplarında uygun tema başlıkları altında işlenebileceği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Lâtif Sarıyüce, Türkçe Öğretimi, Çocuk, Şiir.

ABSTRACT

Turkish language teaching encompasses various aspects, including the richness, accumulation, structure, and cultural values of the Turkish language. Basic skills such as listening, speaking, reading, and writing are emphasized in the teaching of Turkish. The Turkish Curriculum (2019) outlines the general framework for the approaches to be followed in Turkish lessons. This program clearly defines the nature and objectives of Turkish lessons to be taught in primary and secondary schools. The curriculum categorizes text types under three main headings: informative texts, narrative texts, and poetry. Poetry is included at every educational level within these categories. Using and creating appropriate poems for all age levels is significant for children's literature, as it supports the physical and mental development of children who encounter age-appropriate poems. Poetry, which positively influences children's imagination and aesthetic perception, serves as an educational tool that also entertains. This study aims to evaluate the suitability of Hasan Lâtif Sarıyüce's three poetry books written for children. The document analysis method was used in the research. The study highlights the areas where these poems can be utilized in Turkish language teaching. The findings indicate that Hasan Lâtif Sarıyüce's poems can be effectively used as material in Turkish language teaching and can be integrated into primary and secondary school Turkish course books under appropriate themes.

Key Words: Hasan Lâtif Sarıyüce, Turkish Teaching, Child, Poetry.

* Bu makale, *IV. Genç Türkologlar Semineri* toplantısında sözlü olarak sunulan "Türkçe Öğretimi Bağlamında Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Şiirleri" adlı bildirinin düzenlenmiş biçimidir.

1. GİRİŞ

Bir toplumu diğerlerinden ayıran, kültür ile beslenen ve kültürü besleyen, ayrıca kültürel değerleri nesilden nesile aktaran ana dili, her dönemde toplumların öğretme çabası içinde oldukları millî bir öge olmuştur (Mangır, 2012: 2373). Bireyin içine doğduğu ev ile şekillenen ana dil öğrenim süreci, bireyin okula başlamasıyla beraber daha sistemli bir yol izler.

Türkçe öğretimi; Türk dilinin zengin yapısını, birikimleri ve değerleri gibi birçok farklı alanı kapsar. Bu yönüyle temel becerileri de ele alıp gelecek nesillerin ana dilini daha doğru kullanarak nitelikli bir şekilde öğrenmelerine ortam hazırlar. Eğitim ve öğretim ortamları bu kazanımların gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenir. Türkçe öğretiminde farklı becerilere ilişkin kazanımların Türkçe ders kitaplarında yer alan farklı metin türleri üzerinden gerçekleştiği görülür. Bu bağlamda ele alındığında Türkçe dersi öğretim programında yer alan metin türleri başlıklarından biri de şiir olarak tanımlanmıştır. Şiir türünün ilkökul ve ortaokul düzeyinde her kademede olduğu saptanmıştır (MEB, 2019: 17). Bu bilgiden hareketle çocuk dünyası ve Türkçe öğretimi açısından şiirin önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada “Hasan Lâtif Sarıyüce’nin şiirleri Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılabilir mi?” sorusuna yanıt aranmıştır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada Hasan Lâtif Sarıyüce’nin şiirlerinin Türkçe öğretiminde yardımcı bir ders aracı olabileceği öngörülerek çocuk dünyasına uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu düşünceden hareketle yazarın üç adet şiir kitabı incelenmiş ve Türkçe öğretiminde kullanılabilirliği değerlendirilmiştir.

3. KULLANILAN YÖNTEM VE İNCELENEN ESERLER

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma modelinden yararlanılmıştır.

3.2. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada doküman analizi veri toplama tekniği kullanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Hasan Lâtif Sarıyüce’nin çocuklar için kaleme aldığı aşağıda yer alan kitaplar veri toplama araçları olarak incelenmiştir.

Sarıyüce, H. L. (1975). *Çocuk ve şiir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sarıyüce, H. L. (1999). *Çocuklara şiirler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Sarıyüce, H. L. (2006). *Çocuklara şiirler*. İstanbul: Nehir Yayınları.

3.4. Verilerin Analizi

İnceleme yapılan 3 eserde toplam 249 adet şiir yer alır. Bu şiirlerden 13 tanesinin bütün kitaplarda başlık, dize ya da kelime değişiklikleriyle tekrar ettiği tespit edilmiştir.

Analiz edilen “Çocuklara Şiirler” isimli iki ayrı kitaptan 2006 basımlı olan kitaba, 1999 basımında yer alan 105 şiire ek olarak “Yeni Şiirler” başlığı altında 8 adet şiir eklenmiştir.

Bu çalışmada tekrar eden şiirler tek seferde ele alınarak toplamda 131 farklı şiir incelenmiştir.

4. HASAN LÂTİF SARIYÜCE'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Evcî köyünde doğan Hasan Latif Sarıyüce, kalabalık bir evde büyümüş, bulunduğu köye öğretmen atanmaması sebebiyle ilkokula geç yaşta başlamıştır (Sariekiz, 2023: 31).

İlkokulu kendi köyündeki Evcî İlkokulu'nda 1944 yılında bitiren Sarıyüce, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne başlamış, 1950 yılında da buradan mezun olmuştur. Köy enstitüsü yıllarında edebiyatla tanışıp ardından Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Edebiyat Bölümü'nde eğitim görmeye başlayan Sarıyüce, mezun olduktan sonra 1965 yılında Amme İdaresi Enstitüsü'nde kamu yönetimi uzmanlığı öğrenimini de tamamlamıştır (Kasımoğlu, 2019).

İlkokul ve liselerde öğretmenlik ve yöneticilik yapan yazar, 1965 yılı seçimlerinde milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Vekillikte görev süresi dolunca tekrar öğretmenliğe geri dönmüştür. On yıl öğretmenlik yaptıktan sonra emekli olmuştur. 2018 yılında vefat etmiştir (Sariekiz, 2023: 31).

Hasan Lâtif Sarıyüce, Türk çocuk edebiyatına birçok türde eser kazandırmıştır. Bu türlerin başında masal, hikâye, roman ve şiir gelmektedir. Efsane, deneme, gezi, ansiklopedi ve diğer türlerde de eserler kaleme almıştır (Şahin, 2019: 11-14).

Yazdığı çocuk kitaplarındaki ele aldığı temel anlayışı şu sözleriyle ifade eder:

“Çocuklar için yazan bir yazarın en önemli uyacağı kural, çocuklara göre'lik'tir. Bu saptamam, çocuklara basit, derinliksiz, çalakalem yazılar yazmak anlamında değil elbette. Yazar, yazdıklarında çocuğu, o hiçbir zaman büyüklerin aynısı olmayan, yarı düş yarı gerçek bir mekânda yaşayan ve hiç durmadan hareket hâlinde bulunan canlı varlığı anlatmalı; daha doğrusu yazdıkları çocuğu ilgilendirmelidir” (Aldı: 2014: 249).

Hasan Latif Sarıyüce farklı türde kaleme aldığı eserleriyle birçok ödül kazanmıştır (Yolcu, 2019: 21).

5. ÇOCUK ŞİİRİ VE ÖZELLİKLERİ

Toplumun en temel ögesi olan çocuk, çağımızın gerekleri doğrultusunda tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Çocuk edebiyatı kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılmasında, toplumsal aşamaların gerçekleştirilmesinde, sanat ve kültür yönünden çağdaş, bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı, yaratıcı kuşakların yetiştirilmesinde önemli bir etken olduğunu kanıtlamış bulunmaktadır. Çocuk edebiyatı ürünleri ülkemizde yeterince önemsenmemiştir (Artun, 2009: 1).

Çocuk edebiyatının dünyada olduğu gibi ülkemizde de yeni sayılan bir kavram oluşu, çocuk edebiyatına ait türlerin de detaylı olarak incelenmesini gerektirmiştir. Çocuk edebiyatı ürünleri olan çocuk şiirleri de dil öğretimi açısından önemli bir materyal teşkil eder.

Şiirin birçok tanımı yapılmıştır. Türkçe Sözlük' te şiir, “Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî bir anlatım biçimi, manzume, nazım.” olarak ele alınmıştır (TDK, 2009: 1867). Sever, şiiri şu şekilde tanımlar: “Şiir, genel anlamda, insan ve yaşam gerçekliğini, sözcüklerin diliyle anlamaya ve anlatmaya dayalı estetik bir eylemdir. Bu eylemin yazınsal niteliğini belirleyen en temel değişken; anılan gerçekliği, dilin yaratıcı anlam olanaklarını kullanarak sanatçının kendi öznel yorumuyla anlatabilmesidir” (Sever, 2019: 146). Aksan ise şiiri bir söz sanatı ürününe benzetir: “Şiir, gerek içerik, öz, gerekse söze dönüştürme,

sunuluş açısından özgün, etkilemeye, duygulandırmaya yönelik, yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatı ürünüdür” (Aksan, 2016: 14).

Ahmet Hamdi Tanpınar şiiri, “Bizim şiirden anladığımız mana, kelimelerin terkiibinden doğan ritm, ahenk vs. vasıtalarla alelade lisanla ifadesi kabil olmayan deruni haletlerimizi, heyecanlarımızı, istigraklarımızı, neş'e ve kederimizi ifade eden ve bu suretle bizde bedii alaka dediğimiz büyüü tesis eden bir sanat ” olarak tanımlar. (Tanpınar, 1977: 16-17).

Dünya edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatında da şiir türünün çocuklara yönelik olarak üretilmesi çok yaygın bir eğilimdir. Şirin'e göre (2000: 104), çocuk şiiri çocuk edebiyatının en incelikli türüdür. Çocuğun dünyası, çocuk ruhu, çocuk kalbinin duyarlılıkları çocuk şiirinin kaynağıdır.

Şiirdeki hareketlilik ile çocuğun hareketleri arasında doğru bir orantı vardır. Ninnilerle başlayan ahenk uyumu, tekerleme ve bilmecelele yeni bir boyut kazanır (Şimşek, 2012: 263). Şiirin ahenkli yapısının kulağa hoş gelmesiyle birlikte, dinleme becerisinin geliştiği söylenebilir. Önkaş, (2009: 2) beyin araştırmalarının, anne karnındaki bir bebeğe müzik dinletmenin, onun beyin gelişimi açısından çok önemli olduğunu ortaya çıkardığını, bu doğrultuda müzik yönü olan şiirin çocuk edebiyatı içinde ihmal edilemeyeceğini belirtir.

Şiirin kendine has olan unsurlarının hepsini çocuk şiirlerinde de görmek mümkündür. Şiirdeki ahenk, ses, çağrışım, coşku vb. estetik unsurlar, yetişkinleri olduğu kadar çocukları da etkiler. Böyle bir ayırımın olmasındaki en büyük etken şüphesiz “çocuğa görelilik” kavramının şiirde yer almasıdır. Duygu, düşünce, değer ve kavramların çocuğa uygun ifade ve kalıplarla sunulması çocuğun dünyasına temas etmek açısından oldukça önemlidir.

Çocuğun düşüncesinin en önemli odağı, çocuğun hayal kurarak büyümesidir. Bu yönüyle çocuklar için yazılacak şiirlerde masal evreni ve fantezi açılımı olmalıdır (Şirin, 2000: 105). Ayrıca şiir, çocukların dil becerilerini geliştirmelerinde, sözcüklerin büyüsunü ve dilin matematiğini kavramalarında önemli bir araçtır. Şiir vasıtasıyla dilin gücünden yararlanabilen çocuk, yaratıcı düşüncesini de geliştirir (Güleryüz, 2002: 274).

Şimşek'e göre (2012: 266); çocuk şiirlerinin kafiye örgüsü sağlam ve dizeleri kısa olmalı, ayrıca çocuk şiirleri anlaşılır nitelikte, akılda kolay kalabilen, soyut unsurların fazla olmadığı yapıda kurgulanmalıdır.

Şiirde cansız varlıkların konuşutulması, onlara insanî özelliklerin verilmesi, hayaller ve olağanüstü unsurların bulunması, çocuğun ilgisini çekerken onun şiire karşı duyarlı olmasını sağlar.

Türk edebiyatında Tevfik Fikret çocuklara yönelik şiirlerin kurucuları arasında yer alır. Şermin (1914) içerisinde yer alan şiirler, çocuk psikolojisine ve çağdaş eğitim anlayışına daha uygun niteliktedir (Şimşek, 2012: 271).

Çocuk şiirlerini yetişkin şiirlerinden ayıran esas nokta, çocuğun hayal dünyasına, duygularına, dünyayı algılama şekillerine göre oluşturulmasıdır. Bu nedenle yaş aralıklarına göre de çocuk şiirlerinde farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar sanatlar, ölçü ve kafiyelerin kullanımı ile dil kullanımından doğar. Şiirlerin anlaşılması için mısralar uzun olmamalı, anlam genellikle aynı mısrada bitmelidir. Tam, yarım kafiyelerden, duraklardan yararlanılmalıdır. Kafiye ve durakların karışık dizilmemesine özen gösterilmelidir. Nazım biçimleri karışık kullanılmamalı, tek tip nazım biçimiyle şiirler oluşturulmalıdır (Şimşek, 2012: 266).

Daha küçük yaşlardan başlayarak çocuklara şiir dinleme, şiir okuma ve şiir üzerinde tartışma alışkanlıklarının kazandırılması yerinde olur. Böyle bir alışkanlık kazanan çocuk, çok erken yaşta ulusal ve evrensel kültürün edebî ve estetik değerlerinden önemli bir bölümünü tanıma imkânı bulur; kişinin hayal ufkunu genişletici, yaratıcı gücünü arttırıcı, dil varlığını zenginleştirici bir âleme adımını atmış olur (Şirin, 2000: 109).

Dil öğrenimi, çocuğun küçük yaşlarından itibaren model alma, taklit etme gibi davranışlarıyla veya bilişsel süreçleriyle kazanılabilir. Dil kazanımı süresinde çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuğun iç içe olması, çocuğun karakterinin, davranışlarının, dünya görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynar.

6. BULGULAR

6.1. Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Şiirlerinde Dil Kullanımı

Türkçe öğretimi bakımından Hasan Lâtif Sarıyüce'nin şiirleri incelendiğinde Türk diline ve Türk dilinin öğretime katkı sağlayacak şiirler saptanmıştır. Şiirler incelenirken Doğan Aksan'ın Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (2016) ve Cem Dilçin'in Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (2013) kitaplarından faydalanılmıştır.

İnceleme yapılan şiirlerde standart Türkçeye uygun, sade, anlaşılır bir dil yer alır. Şiirlerde, aynı kavram alanlarını çağrıştıran kelimelerin varlığı, çocukların kelime hazinelerini zenginleştirmelerine olanak sağlar.

"Masa, sıra, tabureler,

Parıl parıl pencereler.

Karatahta karşımızda,

Ata resmi başımızda." (Sarıyüce, 1975: 14) (Dersanemiz)

Bu dizelerden hareketle şiirlerde ele alınan sanatlardan en sık kullanılanı tenasüp (uygunluk) denilebilir.

131 şiir incelendiğinde cümle ve kelime yinelenmesi şeklinde kurulan ikilemelere sıkça rastlanır. Bu kullanımın 176 defa tekrar ettiği saptanmıştır.

Yinelemeler birkaç farklı yolla yapılmakla beraber, en sık kullanılan iki yöntem şunlardır: Birincisi aynı kelimenin aynı satırda iki veya daha fazla kullanılması, ikincisi ise aynı kelime grubunun yinelenmesidir.

"Pembe pembe çiçeklerde,

Mini mini böceklerde,

Yaşamanın sevinci var,

Gelmiş bahar. gelmiş bahar!" (Sarıyüce, 1975: 21) (Bahar Gelmiş)

Sarıyüce şiirlerinde günlük yaşamda sık kullanılan ifadelerin öğretilmesi de amaçlanır.

"Taze simit!

Sıcak simit!

Gevrek gevrek!

Tatlıdır pek!" (Sarıyüce, 1999: 45) (Satıcılar)

İncelemede, diğer türlerle şiir arasında köprü görevi gören şiirler saptanmıştır. Ninni, tekerleme, bilmece, masal vb. türlerini tanıtan/ çağrıştıran kullanımlar yer alır.

Bilmece:

“– Gel bilmece soralım

Birbirimize Alper.

...

‘Davetsiz misafir,

Her eve gelir,

Kovsan da gitmez,

Vız vız sözlü

Pertecik gözlü.’” (Sarıyüce, 1999: 47) (Bilmece)

Ninni:

“Yatağında altın gibi

Yatıyorsun güzel bebek.

Düşlerinde senin şimdi

Açıyor bir pembe çiçek.

Pembe çiçek

Ninni ninni.” (Sarıyüce, 1999:42) (Oyuncak Bebeğime Ninni)

Masal:

“Zaman evvel zamanmış

Dağ taş dolu insanmış,

Düşmüş yola Keloğlan

Sağa sola bakmadan

Dere tepe düz gitmiş,

Bilseniz neler etmiş.” (Sarıyüce,1999: 61) (Kitaplar Konuşuyor)

Nazım biçimi olarak Sarıyüce, şiirlerinde tek bir şekil kullanmamıştır. İkili mısralar olmakla beraber, üçlü, dörtlü, beşli mısralara ve serbest kullanımlara rastlamak mümkündür. Yazar, bazı şiirlerinde de farklı biçimleri bir araya getirmiştir. Şiirin içindeki anlamın tamamlanma durumuna göre mısra sayısının belirlendiği söylenebilir.

“Elimden uçuverdi

Ben dondurmamı yerken

Büyük mavi balonum.” (Sarıyüce, 1999: 56) (Kaçak Balon) (3 dize)

“Ovası, dağı, yaylası,

Harmanlar dolu buğdası,

Yüzlercedir fabrikası

Değirmenler döne geçer.” (Sarıyüce, 2006:142) (Çorum) (4 dize)

“Toprağı seviyor,

Suyu seviyor

Hele hele

Benim sesime

Bayılıyor.” (Sarıyüce, 1999: 100) (Menekşe) (5 dize)

Şiirlerde kafiye şekli olarak tek bir tercih yoktur. Ancak birbiriyle uyumlu kelimelerin kafiye oluşturması şiirlerde yer alan önemli özelliklerden birisidir.

“Yaşa diyor, yaşa haykır,

Tepe orman dere bayır,

Bu hayatı kucakla, sar.

Tarla tarla geldi bahar!” (Sarıyüce,1999: 73) (Bahar Geldi)

Şiirlerde hece ölçüsü kullanılmakla beraber, genelde 7'li ve 8'li, bu kullanımların dışında 4'lü veya düzensiz bir ölçünün kullanıldığı görülür.

“Dala konar

Orda durup

Bize bakar.” (Sarıyüce, 1999: 130) (Küçük Serçe) (4' lü hece ölçüsü)

“Dertlerin acıların

Anası Anadolu!

Yurtların en güzeli,

En hası Anadolu!” (Sarıyüce, 2006: 139) (Anadolu) (7'li hece ölçüsü)

“Yaptığımız kardan adam

Güler yüzlü, pek babacan.” (Sarıyüce, 2006: 76) (Kardan Adam) (8'li hece ölçüsü)

“Uzaklarda,

Tarlalarda

Bir kuş yuva yapar,

Bir yaban gülü dalına” (Sarıyüce, 2006: 129) (Düş Kuş) (Serbest ölçü)

Sarıyüce'nin şiirleri eğlendirirken öğreten bir yapıya sahiptir. Pastoral, lirik, didaktik anlatımın yanında epik anlatımları görmek mümkündür.

“Ben de Barbaros olmak isterdim anneciğim,

Yüzlerce gemide yüzlerce bayrak,

Ve uçsuz bucaksız enginlerde dolaşarak

Çile çeken forsaları kurtarırdım.” (Sarıyüce, 1975: 7) (Barbaros) (Epik)

"Roket uçar

Ateş saçar

Haydi uzay

Ve işte ay,

Sonra dönüş

Düş babam düş." (Sarıyüce, 1999: 55) (Roket) (Didaktik)

"Anneciğim,

Hep gülümserdi yüzün.

Ne zaman güneşe baksam

Seni hatırlıyorum." (Sarıyüce, 1999: 29) (Annemi Hatırlıyorum) (Lirik)

"Kızıl çamlar, sarı çamlar,

Gövdesinden sakız damlar,

Gürgen, ardıç, palamut var,

Bir gül açmış gibi canda,

Gezdim ormanda ormanda." (Sarıyüce, 1999: 91) (Orman) (Pastoral)

Şiirlerinde sadece estetik zevk unsurunu ele almayan Sarıyüce, günlük yaşamdan ve doğanın döngüsü içinde yer alan bilgilerden de ekleme yapar.

"Kardeleni tanırırsınız,

İlkbaharın ilk çiçeği,

Kar içinde öksüz bir kız

Gibi incecik çiçeği,

Beyaz, duygulu ve yalnız." (Sarıyüce, 1999: 97) (Kır Çiçekleri)

Sarıyüce, bazen çocukların merak duygusunu harekete geçirecek sorular sorar.

Yazın çalışmaz

Açlıktan ölürlermiş kışın

Kim çıkartmış bu dedikoduyu

Ezop dede mi, La Fontaine amca mı?" (Sarıyüce, 1999: 117) (Ağustosböcekleri)

6.2. Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Şiirlerinde Tema ve İşlenen Değerler

Türkçe Sözlük'teki tanımına göre tema; "Asıl konu, öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş" (TDK, 2009: 1945) olarak tanımlanmıştır. Temanın bir başka tanımı "Sanatçının ele aldığı konuyla okurda uyandırmak istediği etkidir izlek" (Sever, 2019: 128) şeklindedir. Şiiri meydana getiren ana unsurlardan biri olan tema; şiirde anlatılan, dile getirilen duygu, içerik veya konudur (Çolak, 2022: 24).

Çocuk şiirlerinde yer alan temalar ve konular, Milli Eğitim Bakanlığı'na ait olan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan temalarla ve konularla uyumlu olmalıdır. 2019 Türkçe Öğretim

Programı'nda yer alan tema başlıkları; erdemler, millî kültürümüz, millî mücadele ve Atatürk, birey ve toplum, okuma kültürü, iletişim, hak ve özgürlükler, kişisel gelişim, bilim ve teknoloji, sağlık ve spor, zaman ve mekân, duygular, doğa ve evren, sanat, vatandaşlık ve çocuk dünyası altında toplanmıştır (MEB, 2019: 15-16).

Tablo 1. Hasan Latif Sarıyüce'nin Çocuk Şiirlerinde Tespit Edilen Temaların Dağılımı

DUYGULAR	
Sevgi	
Anne Sevgisi	13
Aile Sevgisi	7
Hayvan Sevgisi	5
Eşya Sevgisi	3
Memleket Sevgisi	5
Okul ve Öğretmen Sevgisi	4
Özlem	1
Vefa	1
MİLLÎ MÜCADELE VE ATATÜRK	
Atatürk Sevgisi	1
BİREY VE TOPLUM	
Komşuluk	1
Arkadaşlık	1
Çalışkanlık	1
Duyarlılık	2
Toplumsal Kurallar	1
Meslekler	1
Sosyokültürel Farkındalık	1
MİLLÎ KÜLTÜR	
Tarihî Şahsiyetler	3
BİLİM VE TEKNOLOJİ	
Ulaşım ve Taşıtlar	6
ÇOCUK DÜNYASI	
Merak	1
Rüya	3
Oyun	3

Oyuncak	3
Hayal	1
OKUMA KÜLTÜRÜ	
Kitaplar	3
DOĞA VE EVREN	
Doğa Olayları	9
Mevsimler	13
Bitkiler	8
Doğa	15
Gece-Gündüz	3
Gezegenler	2
Canlılar	8
SANAT	
Renkler ve Resim	2
TOPLAM	131

Tema dağılımları incelendiğinde karşımıza en çok doğa ve duygular temasının çıktığı görülür. Sarıyüce'nin şiirlerinde bu konuları işlerken rastlantısal davranmadığı açıktır. Çocuk algısında dış dünyanın ve duyguların rolü oldukça büyüktür. Hayal unsurlarını keşfetmekte güçlük çeken çocuklar, dünyadaki nesnelere ve varlıklarla gerçeklik algısını oluştururlar. Böylelikle onlar için kavramların zihinde resmedilmesi daha kolay hâle gelir.

6.2.1. Duygular

6.2.1.1. Sevgi

Hasan Lâtif Sarıyüce'nin şiirlerinde işlenen duyguların başında sevgi gelir. Sevgi, bir toplumu bir arada tutan görünmez bağıdır. Schwartz (Bolat, 2016: 336) ise sevgiye "iyilikseverlik" değer grubunda yer verir. Dünyasını seven çocuk, kendisini de sever. Kendisini seven bir çocuk, bizler için iyi bir geleceğin, iyi bir dünya düzeninin oluşması için zemin hazırlar.

6.2.1.1.1. Anne Sevgisi

Çocuk deyince, anneden bağımsız bir şiir, hatta bir yaşam biçiminden bahsetmek mümkün değildir. Çocuk dünyasında şüphesiz annelerin yeri yadsınamaz. Çocuk dünyasının büyük bir alanını anne ve ona olan sevgisi, bağlılığı oluşturur.

İncelenen şiirlerde "duygular" teması sevgi alt başlığında en çok anne sevgisi işlenmiştir.

Aklımda sen, kalbimde sen,

Uçarım eve dönerken,

Ayrımsın Tanrı'm bizden

Gül benizli anneciğim." (Sarıyüce, 2006:18) (Anneciğim)

6.2.1.1.2. Aile Sevgisi

Toplumun en küçük yapısı olan aile, doğduğu andan itibaren çocuğun davranışlarını şekillendirir. Bu nedenle aile içindeki sevgi ve güven ortamı, çocuğun kişiliğini biçimlendirmede önemli bir yere sahiptir. Sarıyüce, aile kavramını dizelerinde şu şekilde ele alır:

"Ailemiz dört kişi,

Mutlulukta yok eşi.

Annem, babam, ablam var.

Dedemler ayrı yaşar. (Sarıyüce, 1999: 31) (Ailemiz)

6.2.1.1.3. Hayvan Sevgisi

Çevresini koşulsuz seven çocuk arkadaş olarak algıladığı canlıları sever, onlara merhamet gösterir. Çocuklara küçük yaşlarda hayvan sevgisi aşılırsa, daha iyiliksever, yardımsever, paylaşımcı ve merhametli bireyler oluşacaktır. Bizim dışımızdaki diğer tüm canlıların da yaşama hakkının olduğunu Sarıyüce şu dizelerle anlatır:

"Böceği öldürme, der dedem,

Onun da hakkı var

Yaşamaya.

Onun da annesidir

Bizi besleyen

Bu toprak." (Sarıyüce, 2006: 116) (Güzellikler)

6.2.1.1.4. Eşya Sevgisi

Çocukluk döneminde çocuk, sahip olduğu eşyalarla bağ kurar.

"Giymediğim zamanlarda

Gitmez

Gizlerimin önünden

Çok özlerim elbisemi." (Sarıyüce, 1999: 30) (Elbisem)

6.2.1.1.5. Memleket Sevgisi

Hasan Lâtif Sarıyüce'nin ele aldığı bir diğer tema da "memleket sevgisi" dir. Bu temanın 5 ayrı şiirde ele alındığı tespit edilmiştir.

"Ey Türkiye'm,

Güzel yurdum,

Anadolu'm.

Nasıl sevmem

Nasıl seni,

Dolaşmışım

Adım adım

Dört köşeni." (Sarıyüce, 1975: 11) (Türkiye'm)

6.2.1.1.6. Okul ve Öğretmen Sevgisi

İncelenen şiirlerde okul ve öğretmen sevgisini içeren 4 adet şiir saptanmıştır.

"Sıcak, beyaz dost elleri

Okşadığı günden beri

Saçlarımı

Annem gibi

Ablam gibi

Severim öğretmenimi.” (Sarıyüce: 1999: 58) (İlk Gün)

6.2.1.2. Özlem

Özlem, TDK'ye ait Türkçe Sözlük'te, *“Bir kimseyi veya bir şeyi görme, kavuşma isteği, hasret, tahassür”*(TDK: 2009: 1558) olarak tanımlanmıştır. İncelenen şiirlerde tema yer alan özlem kavramı ayrıca şiirlerin içerisinde işlenir.

“Ayrı kalsam evimizden,

Büyüdüğüm semtimizden,

Bir özlem sarar içimi

Ateş gibi

Durur durur düşünürüm.” (Sarıyüce, 1999: 38) (Ayrılık)

6.2.1.3. Vefa

Vefa kavramı, geçmişten beri süregelen bir sevgi durumunu, bağlılığı ifade eder. Şiirde tema olarak belirlenen vefa duygusu şu şekilde örneklenebilir:

“Ey çevremdeki insanlar, konum komşum,

Ey bana okumayı yazmayı öğreten hocam,

Ey beni dünyaya getiren anam,

Sizler olmasanız ben ne olurum?

Eksik olma,

Eksik olmayın.” (Sarıyüce, 1975: 36) (Teşekkür)

6.2.2. Millî Mücadele ve Atatürk

Millî Mücadele ve Atatürk teması başlığı altında Atatürk sevgisi tema olarak Atatürk'e Sesleniş şiirinde işlenmiştir.

“Bizler genciz, yeniyiz daha,

Seni görmeden yetiştik, büyüdük.

Tarlaları ırmaklar suladı,

Bizi de sevgin büyüttü Atatürk.” (Sarıyüce, 1975: 5) (Atatürk'e Sesleniş)

6.2.3. Birey ve Toplum

Birey ve toplum temasında, şiirlerde alt tema olarak; komşuluk, arkadaşlık, çalışkanlık, duyarlılık, toplumsal kurallar, meslekler ve sosyokültürel farkındalık belirlenmiştir.

6.2.3.1. Komşuluk

Sarıyüce, çocukların toplum yaşantılarında yeri olan komşuluk ilişkilerine ilişkin şu dizeleri ele alır:

“Komşumuzdur Ayşe Nine,

Sık sık gideriz evine.

O da sık sık bize gelir.

Tatlı dilli, sevimlidir.” (Sarıyüce, 2006: 40) (Ayşe Nine)

6.2.3.2. Arkadaşlık

Çocukluk döneminde çocuğun kurduğu arkadaşlıklar, çocuğun davranışlarını şekillendirmede oldukça önemlidir. Ayrıca, arkadaşlık ilişkilerinde sergilediği tutum ve davranışlar da çocuğun gelecek yaşantısına katkıda bulunur.

“Arkadaşım çoktur benim,

Dövüş kavgam yoktur benim.

Kimi kızdır, kimi erkek,

Doğan, Fatoş, Osman, Dilek.”(Sarıyüce, 1999: 37) (Arkadaşım)

6.2.3.3. Çalışkanlık

Çalışkanlık, toplumun bireylerdeki istendik yöndeki davranışlarından biridir. Çocuğun gelişim serüveninde ortaya koyduğu her ürün bireyin üretme duygusunu canlandırır, çocuğa başarıya duygusunu tattırır.

“Anne korkma hiç,

Uzaklara gitmem ben

Bitince oyun zamanı

Gene evde yanınızda olurum.

Ya el-işi yapar,

Ya da kitap okurum.

Bu uzun tatil günlerini

Hep oyunla geçirecek değilim,

Üzülme sen anneciğim.” (Sarıyüce,1975:16) (Tatil)

6.2.3.4. Duyarlılık

Duyarlı olma, dış etkenlere karşı hassas olma durumunu ifade eder. “Duyarlılık” Türkçe Sözlük'te “*Duyarlı olma durumu.*” (TDK, 2009: 580) olarak ele alınır.

“Karşı evde bir dede var

Tek başına yalnız yaşar.

Eskiden yurt için gitmiş

Düşmanlarla savaş etmiş.

Yakınları birer birer

Onu koyup da gitmişler.

Kalvermiş yapayalnız.” (Sarıyüce, 2006: 39) (Kimsesiz Adam)

6.2.3.5. Toplumsal Kurallar

Toplum içerisinde yer alan bireyin, toplumsal kuralları benimsemesi ve bu kurallara ayak uydurması düzenin sağlanması açısından önemlidir. Düzenin olmadığı ortamda karmaşa meydana gelir ve düzen bozulur.

"Bir geçite varınca,

Dur, KIRMIZI yanınca.

SARI hazır ol demek,

Bir saniye sürmez pek.

Ardından YEŞİL yanar,

Sana açılır yollar.

YEŞİL'de geç karşıya

Geç kalmazsın çarşıya."(Sarıyüce, 2006: 51) (Trafik)

6.2.3.6. Meslekler

Meslekler teması Sarıyüce'nin şiirlerinde; simitçi, dondurmacı, baloncu, kestaneci gibi çocukların günlük yaşamda dikkatini çeken meslek gruplarından seçilmiştir. Tanıtılan meslek grupları içerisinde yer alan kişilerin günlük hayatta kullandığı söylemler de şiirlerde yer alır.

"- Ben de dondurmacıyım,

Başınızın tacıyım!

Tatlı dondurma!

Sütlü dondurma!

Dondurmam kaymak!

Ye tadına bak!" (Sarıyüce, 1999: 45) (Satıcılar)

6.2.3.7. Sosyokültürel Farkındalık

Sosyokültürel farkındalık, bireyin toplum içerisinde yer alan kültür unsurlarını, değerlerini öz iradesiyle benimsemesi olarak tanımlanabilir. Sarıyüce, öğrenci olan bir çocuğun taşıması ve taşınamaması gereken nitelikleri şu şekilde ifade eder:

"Sokaklarda güreş tutmak,

Arkadaşa tekme atmak,

Küfür, sövgü, kötü şaka,

Kirli önlük yağlı yaka,

Yakışmaz bir öğrenciye. (Sarıyüce, 1975: 15) (Ne Yakışır Ne Yakışmaz?)

6.2.4. Milli Kültür

Milli kültür temasının alt başlığında yer alan "tarihi şahsiyetler"i ele alan üç şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerin yanı sıra edebî şahsiyetlere de şiirlerde yer verildiği saptanmıştır:

Tablo 2. Millî Kültür Temasında Şiirlerde Tespit Edilen Şahsiyetler

İşlenen Şahıs/ Karakter	Kullanım Sıklığı	Yer Aldığı Şiirler
Atatürk	3	Atatürk'e Sesleniş Türkiye Dersanemiz
Mimar Sinan	1	Mimar Sinan
Nasrettin Hoca	1	Nasrettin Hoca
Barbaros Hayrettin Paşa	1	Barbaros
Keloğlan	2	Kitaplarım Olmasa Kitaplar Konuşuyor
Ezop	1	Ağustos Böcekleri
La Fontaine	1	Ağustos Böcekleri
Pinokyo	1	Kitaplar Konuşuyor

Şiirlerde yer alan gerçek hayatta yaşamış olan kişiler ve efsanelere konu olan karakterler, evrensel, millî ve kültürel değerlerin aktarımında önemli rol oynamaktadır.

6.2.5. Bilim ve Teknoloji

Bilimsellik, temeli bilimsel tutumlara dayanan düşünce sistemi doğrultusunda hareket etme olarak tanımlanabilir. Bilimselliğin bir değer olarak, değer eğitiminde yer alması üretmeyi seven, eleştiriye açık, açık fikirli bireylerin yetiştirilmesinde etkili olmaktadır (Uslupehlivan, 2018: 26).

Spranger'in değer sınıflandırmasını yaparken belirlediği 6 değerden birisi de bilimsellik değeridir. Bilimsel değer, gerçeğe, araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir (Bolat, 2016: 333).

Bilimsellik bir değer olarak Sarıyüce şiirlerinde, genel olarak varlıkların, bitkilerin ve taşıtların özellikleri hakkında bilgi verirken kullanılmıştır. Alt tema olarak ulaşım ve taşıtlar, 6 şiirde tespit edilmiştir.

"Uzayda hiç yön yoktur,

İnsan boşlukta durur.

Pek karanlıktır yalnız

Parıldar bunca yıldız.

Hava da yok orada

Oksijen tüpü sırtta." (Sarıyüce, 1999: 55) (Roket)

"Kavun karpuz güneşlerle

Okşandıkça tatlılaşır" (Sarıyüce, 1999: 81) (Yaz Şarkısı)

6.2.6. Çocuk Dünyası

Çocuk dünyası çocuğa has bir göreceliği ifade eder. Çocukların dünyayı algılama ve anlamlandırma şekilleri yetişkinlerden farklıdır. Öyle ki farklı yaş gruplarında yer alan çocuklarda bile bu durum değişkenlik gösterir.

6.2.6.1. Merak

Çocuk dünyasının alt başlıklarından biri meraktır. Etrafını merak eden çocuklar, sordukları sorularla yeni bilgiler edinirler. Sarıyüce'nin bir şiirinde merak eden bir çocuğun ağzından şu soru sorulmaktadır:

"Ben hastayken anneciğim,

Kuşlar

Gene

Geçti mi evimizin üstünden?" (Sarıyüce, 1999: 24) (Ben Hasta İken)

6.2.6.2. Rüya

Rüya alt teması Sarıyüce'nin şiirlerinde ele alınan temalardan biridir. Yazar, çocuk rüyalarını "Uyurken" şiirinde şöyle ele alır:

"Beyaz bir su oluyorum uyurken

Unutulmuş bir dere.

Ağır ağır akıyorum uzaklara

Durula durula." (Sarıyüce, 1999: 25) (Uyurken)

6.2.6.3. Oyun

Çocuk gerçekliğinde önemli bir yer işgal eden oyun, Sarıyüce'nin şiirlerinde hem oyunlarda söylenen şiirler olarak hem de oyunu anlatmak için ele alınır. Bazı şiirler giriş kısmında özellikle "-oyun-" olarak vurgulanmıştır.

"Küçük Ali oyun oynar

Hoppala hoppala hop!

Seke seke adım atar

Hoppala hoppala hop!" (Sarıyüce, 1999: 44) (Hoppala Hop)

6.2.6.4. Oyuncak

Çocukluk döneminin vazgeçilmez unsurlarından biri olan oyuncak teması Sarıyüce şiirlerinde işlenmiştir.

"Bebeğimin adı Cici,

Gitmez yüzünden sevinci.

...

Kucağımdan hiç indirmem,

İstese de ablam, vermem." (Sarıyüce, 1999: 41) (Bebeğim)

6.2.6.5. Hayal

Çocuk, gerçek dünyanın yanı sıra bir hayal âleminde beslenir. Sarıyüce hayal kavramını şiirlerin içine yerleştirmekle beraber bazı şiirlerde doğrudan hayal unsurunu ele almıştır:

"Anneme babama

Sezdirmedim ama

Dedim ki içimden

Şimdi

O yelkenlide olsam..." (Sarıyüce, 1999: 107)(Beyaz Yelkenli)

6.2.7. Okuma Kültürü

Okuma kültürü temasında Sarıyüce'nin şiirleri genellikle "kitaplar", "okul hayatı" ve "öğretmene duyulan sevgi" bakımından ele alınır. Kitap ve kitap sevgisini işleyen 3 adet şiir saptanmıştır.

"1. Şiir Kitabı

Ben şiir kitabıyım,

Çiçeklerin balıyım.

Çağlayıp akan sular,

En anlamlı duygular,

Şiirle gelir dile.

Bir kere alsan ele

Okursun sevgi ile." (Sarıyüce, 2006: 61) (Kitaplar Konuşuyor)

6.2.8. Doğa ve Evren

Doğduğundan itibaren çevresini anlamlandırmaya çalışan çocuk için doğa merak duygusunu besleyen bir kaynaktır. Çocuk büyüdükçe, çevresinde yer alan kaynakları anlamlandırmaya başlar ve onları inceler.

Doğa teması alt başlıkları şiirlerde tespit edilmiş olup aşağıda örneklendirilmiştir.

6.2.8.1. Doğa Olayları

"Baktım bir gökkuşağı

Gökyüzünün altında,

Kocaman

Yedi renkli bir köprü." (Sarıyüce, 1999: 112) (Gökkuşağı)

6.2.8.2. Mevsimler

"Bu sabah birdenbire

Yağmaya başladı kar.

Hafif yumuşak ince

Pamuktan ne farkı var." (Sarıyüce, 1999: 75) (Kar)

6.2.8.3. Bitkiler

"Saksıda büyüttüm,

Adı menekşe,

Dört kökte dört renk

Sarı beyaz pembe mor

Gülüyor güneşe.” (Sarıyüce, 1999: 100) (Menekşe)

6.2.8.4. Doğa

“İşte doğa, yerden göğe

Her ne varsa bizler için

Güzel, iyi her bir şeyi

Sakınmamış, bol bol vermiş.” (Sarıyüce, 2006: 88) (İşte)

6.2.8.5. Gece-Gündüz

“Sabah olunca,

Işır gökyüzü,

Işır elim yüzüm

Sularca.” (Sarıyüce, 2006: 110) (Sabah Olunca)

6.2.8.6. Gezegenler

“Gecenin gülen yüzü

Aratmazsın gündüzü

Selam sana ay dede!” (Sarıyüce, 2006: 115) (Ay Dede)

6.2.8.7. Canlılar

“Tavuğumuz yem arar,

Gider horoza sorar,

Gaga vurur tak tak tak,

Sonra öter: Gıt gıdak!” (Sarıyüce, 2006: 118) (Kümeşteki Dostlarımız)

6.2.9. Sanat

Sanat teması incelenen şiirlerde 2 şiirde ana tema olarak belirlenmiştir. Bu şiirlerde resim sanatı ve renkler işlenmiştir.

“Resim yapmak sevdiğim iş

Yerden göğe bir yükseliş.

Karışınca mavi-sarı,

Yeşil boyar yaprakları.” (Sarıyüce, 2006: 138) (Sulu Boyam)

6.3. Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Şiir Şitaplarında Kullanılan Resimlerin Değerlendirilmesi

Kitaplarda bulunan çizimler, şiirlerin gerçekliğini destekler niteliktedir. Çocuklara Şiirler (1999, 2006) kitaplarında 79 sayfada çizim bulunur. 2006 ve 1999 basımlı kitapların resimleri birbirinin aynısıdır. 2006 basımlı şiir kitabına eklenen “Yeni Şiirler” kısmında resim yer almaz.

Çocuk ve Şiir’de (1975) ise sadece iki şiirde görsel kullanılmıştır. Gerçeğe yakın çizimlerin bulunması, şiirlerin anlaşılmasına ve dikkat çekici olmasına katkı sağlamaktadır.

Hasan Lâtif Sarıyüce'nin incelenen şiir kitaplarında yer alan görsellerin şiirleri desteklediği ve şiirlerde ele alınan temalarla uygun olduğu saptanmıştır.

1975 basımlı olan Çocuk ve Şiir kitabının kapak resmi ve çizimlerinin kim tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. 1999 basımlı Çocuklara Şiirler'in kapak çizimi ve kitap içinde yer alan çizimler Cavit Yaren tarafından yapılmıştır. 2006 basımlı eserde ise kitap içi kısımlarda yer alan Cavit Yaren'in çizimleri korunmuş; kapak resmi ve tasarımı Hatice Ekşi tarafından oluşturulmuştur.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuç

Sarıyüce'nin şiirlerinde yapılan incelemede Türk dilinin öğretimine katkı sağlayacak unsurlar tespit edilmiştir. İncelenen 131 farklı şiirin ölçünlü dile uygun, sade, anlaşılır bir tarzda kaleme alındığı saptanmıştır.

Kelimelerin ve kavramların öğretilmesinde, şiirler çok yönlü birer hazinedir. Ele alınan şiirlerde aynı kavram alanına giren kelimelerin varlığı, çocukların kelime dağarcıklarını zenginleştirmeye olanak sağlar. Bu kelimelerin sık kullanımı neticesinde tenasüp (uygunluk) sanatına şiirlerde sıkça rastlanır. Ayrıca farklı yollarla oluşturulmuş ikilemelerin çocuğun dil öğrenimine katkı sağladığı söylenebilir. Günlük yaşamda kullanılan kelime ve cümle yapılarına yer verilmesi, farklı türlerin öğretimini amaçlayan şiirlerin varlığı, farklı nazım biçimlerinin kullanımı, kafiye türlerine yer verilmesi, hece ölçüsünün farklı kullanımları, şiir türlerinin örnekleri gibi Türk dilinin yapı unsurları şiirlerde yer almaktadır.

Hasan Lâtif Sarıyüce'nin şiirlerinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan tema başlıklarından en sık ele alınan temalar, "doğa ve evren" ve "duygular" temalarıdır. Bu temalara ek olarak; millî mücadele ve Atatürk, birey ve toplum, millî kültür, bilim ve teknoloji, çocuk dünyası, okuma kültürü, doğa ve evren, sanat temalarına yer verilir. Bu bağlamda, şiir kitaplarındaki incelenen resimlerin ve çizimlerin konu ve temalarla bütünlük oluşturduğu söylenebilir.

7.2. Öneriler

İncelenen eserlerde, "Hasan Lâtif Sarıyüce'nin şiirleri Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılabilir mi?" sorusuna yanıt aranmıştır. Kullanılan temalar göz önünde bulundurulduğunda, bu şiirlerin çocuk dünyasına ve duygularına göre olduğu söylenebilir. Bu şiirler ilköğretim ve ortaöğretim Türkçe ders kitaplarındaki uygun temaların içerisine yerleştirilebilir. Ayrıca teması örtüşen bazı şiirler "Belirli Günler ve Haftalar" uygulamalarında ele alınabilir.

Türkçe dersi kazanımları arasında yer alan sanatlar, ahenk unsurları, biçimler, aynı kavram alanına giren kelimelerin kullanımı, benzer konuları işleyen şiirler arasındaki anlam ilişkileri gibi alanların çocuklara kavratılmasında, toplumsal ileti ve mesajların aktarılmasında, dilin kullanılmasında, değer aktarımında incelenen eserlerden rahatlıkla faydalanılabilir.

Tespit edilen değerleri çocuklara benimsetmek anlamında bu şiirlerden faydalanmak yararlı olacaktır. Şiir özelliğini "çocuğa görelilik" bağlamında taşıyan bu şiirler, öğretirken estetik değerleri de gözetmektedir. Tercih edilen görsellerin çocukların düzeyine ve çocuk dünyasına uygun olduğu görülür.

Sarıyüce'nin şiirlerinin ve diğer eserlerinin çocuklara farklı tür ve biçimleri öğretmede etkisi yadsınamaz. Günümüzde şiirlerinin baskıda olmayışı bizler için bir kayıptır. Bu şiirlerin tozlu

raflardan ayıklanıp yeniden gün yüzüne çıkartılması gerekmektedir. Yarınlarımız olan çocuklar, okuyarak ve geçmişlerinden güç alarak ilerleyeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Açık Önkaş, N. (2009). Çocuk edebiyatı kitaplarında şiirin yeri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, (23), 1-12.
- Aksan, D. (2016). *Şiir dili ve Türk şiir dili. (2. Baskı)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alabay Yolcu, T. (2019). *Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Anadolu masallarının eğitsel değerler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Aldı, M. (2014). Bizim çok güzel bir masal dilimiz var. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Çocuk ve İlk Gençlik Dönemi Edebiyatı Özel Sayısı. 107* (756), 248-252.
- Artun, E. (2009). Ortak Türk kültürü ürünlerinin çocuk edebiyatına katkıları. 1-8. Erişim adresi <https://turkoloji.cu.edu.tr> (Erişim tarihi: 18.12.2023).
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimi anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (29), 322-348.
- Çolak, M. T. (2022). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerin çocuğa görelilik ilkeleri açısından incelenmesi ve tavsiye şiirler seçkisi* (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güleryüz, H. (2002). *Yaratıcı çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Mangır, M. (2012). İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki deyim varlığının öğrencilerin alıcı söz varlığına katkısı. *Turkish Studies*, 7/(4), 2371-2385.
- Sarıekiz, H. (2023). *Hasan Latif Sarıyüce'nin çocuk şiirlerinin çocuk edebiyatı ve Türkçe öğretimi bakımından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Sarıyüce, H. L. (1975). *Çocuk ve şiir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sarıyüce, H. L. (1999). *Çocuklara şiirler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sarıyüce, H. L. (2006). *Çocuklara şiirler*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Sever, S. (2019). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü. (3. Baskı)*, Ankara: Tudem Yayın Grubu.
- Şahin, F. (2019). *Hasan Lâtif Sarıyüce'nin Roman ve Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Kayseri.
- Şirin, M. R. (2000). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Şimşek, T. (Ed.) (2012). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kasımoğlu, H. (2019). Hasan Latif Sarıyüce. Erişim adresi <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sariyuce-hasan-latif> (Erişim tarihi: 17.12.2023).
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkçe dersi öğretim programı. (2019)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Türkçe sözlük. (2009)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uslupehlivan, E. (2018). *Hasan Latif Sarıyüce'nin çocuk romanlarında değer eğitimi ve söz varlığı* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Uşak.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma konusu etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

OSMANLI NÜFUS DEFTERLERİNİN AİLE TARİHİNE KATKILARI: MAZGİRT, SAĞMAN VE PERTEK MÜSLİM NÜFUS DEFTERİ ÖRNEĞİ (1834)

CONTRIBUTION OF OTTOMAN POPULATION REGISTERS TO FAMILY HISTORY: MAZGİRT,
SAĞMAN AND PERTEK (1834)

 Kibar TAŞ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, kibartas012@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
11.06.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
04.08.2024

ÖZET

Osmanlıda modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831'de yapılmıştır. Bu sayımlarda, her ne kadar geçmişe nazaran nüfus hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilse de daha önceleri yaptırılan tahrirlerde olduğu gibi, sadece imparatorlukta erkek nüfus ortaya konulmuştur. Buna rağmen, geçmiş asırlarda yapılan bu sayımlar, bugün yaşayan insanların kendi aile tarihlerini araştırmaları açısından oldukça önemli veriler barındırmaktadır. Bugüne kadar çok sayıda tahrir ve nüfus defteri incelenerek literatüre kazandırıldı. Bu çalışmada da 2652 nolu nüfus defterinin analizi yapıldı. Defterde Mazgirt, Sağman ve Pertek kasabalarının merkez ve köylerine ait sayımlar bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle, kasaba ve köylerin isimleri, buralarda yaşayan nüfusun sayısal toplamı ve nüfusun yapısı hakkında çeşitli bilgiler elde edilmiştir. Kişilerin meslekleri, evlatlık olup olmadıkları, gurbette ya da askerde bulunup bulunmadıkları, hangi aşirete/ocağa mensup oldukları bu verilerdendir. Sonuçta bu veriler ile bugün Tunceli sınırları içinde yer alan bu yörelerin, 1834'teki nüfus yapıları hakkında fikir sahibi olunabilecektir. Amaç, ataları o yörelerde yaşamış olan bugünkü nesle bir nebze de olsa bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Mazgirt, Pertek, Sağman, Çemişgezek, Nüfus Defteri.

ABSTRACT

The first census in the Ottoman Empire in the modern sense was conducted in 1831. Although these censuses provided more detailed information about the population compared to previous ones, similar to earlier tahrirs (surveys), only included data of the male population of the empire was recorded. Despite this, these historical records hold significant data for individuals researching their own family histories today. Many tahrirs and population registers have been analysed and added to the literature as data. In this study, the analysis of the population register numbered 2652 was carried out. This register includes censuses of the centers and villages of Mazgirt, Sağman, and Pertek towns. The data provides various information about the names of towns and villages, the total population living there, and the structure of the population. Information such as individuals' occupations, whether they were adopted, whether they were away or in the military, and to which tribe or social affiliations they belonged are among these data. As a result, these data may shed light on the population structure of the regions within the borders of Tunceli in 1834. The aim is to inform individuals whose ancestors lived in these regions today.

Keywords: Mazgirt, Pertek, Sağman, Çemişgezek, Population Register.

1. GİRİŞ

Bugün ülkemizde yaşayan insanların çoğunluğu aile tarihlerini asırlar evveline götüremiyorlar. Bunun da en önemli nedeni Anadolu'da kurulan Türk devlet ve beyliklerinin (Osmanlı hariç) yaptırdıkları tahrirlerin, çeşitli istilalar ve ihtilaller sonucunda tahrip edilmesinden dolayı bugüne gelememesidir. Her ne kadar Osmanlı'da, özellikle 15. asırdan itibaren¹ vergi ve asker için çeşitli tahrirler² yaptırılsa da bu sayımlarda kadınlar sayılmadığı ve sadece erkek nüfus sayıldığı için bu nüfus sayımları da eksiktir. Elleri aile şecerelerini bulduranlar ile geçmişte ataları devlet yönetiminde çalışanlar doğal olarak aile tarihlerini çıkarabilirler. Fakat diğer büyük kesim bu aile tarihinden yoksundur.³

Bugüne nazaran eksik olsa da modern anlamda ilk genel nüfus sayımı ancak 1831'de yapılabildi. Bu sayımda, tahrirlere göre nüfus hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilse de yine eskiden olduğu gibi sadece erkek nüfus ortaya konulmuş, kadınlar ise sayılmamıştır.⁴ Yapılan sayımlarda tutulan defterleri incelemek ve korumak üzere 1831 tarihinde İstanbul'da Ceride Nezareti, eyalet ve sancaklarda ise Defter Nazırlıkları kuruldu. İlk genel sayım bittikten sonraki yıllarda da genel ve bölgesel sayımlar yaptırıldı. 1844, 1866-1873 (Tuna Vilayeti) sayımları bölgeseldir. 1880'de başlayan sayımlar ise yıllarca sürdü. 1904-1905'de tekrar bir genel sayım yapıldı. Son iki genel sayım ise diğerlerine göre daha ayrıntılıdır. Çünkü bu sayımlara kadınların da yazılması istendi (Güneş, 2014: 227-228; Mutla, 2003: 4-7). Bu tarihten sonra Cumhuriyet dönemine kadar sayım yapılmadı.

Asırlar içinde yaptırılan gerek tahrirler gerekse diğer sayımlardaki kadın nüfusunun eksikliğine rağmen, 1831'de yaptırılan⁵ ve sonradan devam ettirilen nüfus sayımlarının, soy şeceresini çıkarmada önemli katkıları olduğuna inanıyoruz. Çünkü bu sayımlar, bugün yaşayan insanların kendi aile tarihlerini araştırmaları açısından önemli veriler içermektedir. Ataları hakkında genel bilgilere sahip kişiler bu defterlerdeki verilerden yararlanabilirler. Sözlü verilerini, bu defterlerde kayıt altına alınmış bilgilerle karşılaştırarak aile tarihlerini daha eski yıllara götürebilirler.

¹ 15. asrın ilk yarısında yaptırılan tahrirlere en iyi örnek Halil İnalıcık'ın 1432 tarihli Arvanid Sancağı defteridir. Halil İnalıcık. (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bundan ayrı olarak 15. asrın ortasında Anadolu'da yaptırılmış olan kimi sayımlar da mevcuttur. Mesela 1455'e ait sayıma göre Tokat'ta 2.888 hane varken, Sivas'ta ise 566 hane bulunmaktaydı. Bkz. Bkz. Ömer Lütfi Barkan. (1953). *Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. Türkiyat Mecmuası*, 10, 22.

² Tahrir, avarız, cizye, temettuat, vilayet salnameleri ile nüfus sayımlarının olduğu defterler bunlardandır. Bkz. Salih Akyel ve Savaş Sertel. (2015). *Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği. Journal of History and Future*, 1(1), 80-81.

³ Ömer Lütfi Barkan: "Avrupa'daki şekliyle Kilise ve Belediye kayıtları mevcut olmayan veya sosyal ve siyasi bünye hususiyetleri icabı olarak (Avrupa'dakine müşabih bir feodal hiyerarşi, bir soy ve toprak asaleti, devlet içinde ayrı bir devlet teşkil edecek şekilde bir "kilise" mevcut bulunmadığından) aile, cemaat veya belediye arşivleri teşekkül edemiyen veya mevcut bulunanlar da türlü istilalar ve ihtilaller neticesinde tahrip edildiği tahmin edilmekte olan bir memlekette nüfus meseleleri üzerinde tarihi tetkikler yapmak hususunda lüzumlu malzemenin bulunamayacağı zannedilebilir." diyerek, eski Türk-İslam devletlerinde de nüfus ve arazi tahrirlerinin yapıldığını, ancak devlet arşivlerinin büyük bir kısmının muhafaza edildiği tek devletin de Osmanlı İmparatorluğu olduğunu yazar (Barkan, 1953: 6-7).

⁴ İlk kez 1880'lerin başındaki genel nüfus sayımlarında kadınların yazılması istense de bundan önce, 1870'de yapılan kimi yerel sayımlarda kadınların da yazıldığı görülmektedir. Bkz. Hasan Yüksel. (2006). *Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı. Nüfusbilim Dergisi (Turkish Journal of Population Studies)*, 07, 28-29.

⁵ Bu tarihte yaptırılan sayımda imparatorluk sınırları içindeki erkek nüfus 3.722.738'dir. Kadın nüfusu da yaklaşık aynı kabul edilerek eklendiğinde nüfus 7,5 milyona ulaşmaktadır. Yine bu sayımda Osmanlı İmparatorluğu askerlik bakımından Müslüman nüfusu, vergi açısından ise Hıristiyan nüfusu öğrenmek istemiştir. Bkz. Aziz Altı. (2019). *Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Veli Tekkesi) (1830-1846). Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 90, 81.

Her ne kadar bugüne kadar çok sayıda tahrir ve nüfus defterleri çevrilerek literatüre kazandırılrsa da⁶ henüz çevrilmeyen çok sayıda defter de bulunmaktadır. Bu çalışmada günümüz Tunceli il sınırlarında yer alan Pertek, Mazgirt ve Sağman bölgelerinin müslim nüfus defteri ele alınmıştır. Bu kasabalar o dönem Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti'e bağlıydı. 1775 yılında oluşturulan bu birim (Tızlak, 1997: 15-18) sonradan sancak statüsüne yükseltilmiştir. Yine bu kasabalar Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti'ne bağlı olsalar da burası mali bir birimdi ve bunlar idari olarak Eyaletlere bağlıydılar (Yılmazçelik, 2011: 86). Mesela 1838 yılında Diyarbakır Müşirliğinin kurulması ile birlikte idari taksimat içinde Diyarbakır eyaletine, 1845 yılında Harput eyaletinin teşkil edilmesiyle de Harput eyaletine bağlanmışlardır (Yılmazçelik, 1996: 227-228).

Makalede, 2652 nolu defterden yola çıkarak o dönemde Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti'nin *kömür* ve *kelek* hazinesinden olan Mazgirt, Sağman ve Pertek kasabalarına bağlı nahiye, mahalle, karye (köy) ve mezraa isimleri ile bu yörelerdeki hane nüfusunun sayısal toplamı ve bu nüfusun yapısına dair çeşitli veriler ortaya konulmuştur. Ayrıca bu kişilerin çoğunlukla kullandığı isimler, meslekleri, evlatlık olup olmadıkları, karye dışında bulunup bulunmadıkları, buraya geldikleri yöreler ve hangi aşirete ya da ocağa mensup oldukları hakkında da bir kısım bilgiler elde edilmiştir. Sonuçta bugün Tunceli sınırları içinde yer alan bu yörelerin 1834'teki nüfus yapıları hakkında kısmen de olsa fikir sahibi olunabilecektir.

2. 2652 NUMARALI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Harput Eyaleti, Ma'âdin-i Hümâyûn sancağına bağlı Çarsacak'daki (Mazgirt, Pertek, Sağman kasabaları) nüfus sayımlarını içeren defter, 20x55 ebadında ve toplam 152 sayfadır. Defter ciltsiz, ebrusuz, varak usulü numaralanmış özellikleriyle tanıtılmıştır. Osmanlı Arşivinde 2652 Numaralı Nüfus Defteri olarak kayıtlıdır. Başlangıç tarihi Hicri 25 Şaban 1250'dir (Miladi 27.12.1834 Cumartesi).

Defterin girişinde verilen bilgilerde sadece Mazgird, Sağman ve Pertek kasabalarının isimleri olsa da defterin içinde Çemişgezek'e bağlı Hass-ı Hümâyûn köyleri ile Sebteros ve Şikak nahiyelerine bağlı Hass-ı Hümâyûn köyleri de bulunmaktadır. Yine ilk sayfada verilen başlığa göre düzenli bir sayım yapılmamıştır.

O tarihte *Ma'âdin-i Hümâyûn*'a bağlı olan bu kasabaların sınırlarının ne olduğu, hangi köylerin o tarihte bu kasabalara bağlı olduğu kesin değildir. Hemen sonrasında Tanzimat ile birlikte yeni bir taksimat yapılmış olabilir. Çünkü Hicri 1256 (Miladi 1840) tarihli Müslim sayımı defterinde⁷ sadece Pertek ve Sağman'a yer verilmiş ve üzerinde çalıştığımız 6 yıl önceki defterde Mazgirt kasabası sayımından sonra gelen neredeyse bütün köyler bu defterde Pertek'e bağlı olarak

⁶ Bu konuda çok sayıda makale ve akademik tezler mevcuttur. Bu çalışmalardan (metin içinde kullanılanların haricinde) bazıları aşağıda verilmiştir:

Uysal Dıvrak. (2015). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çemişgezek ve Köylerinin Müslüman Nüfusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 371-380;

Zülfiye Koçak ve Hasan Taşkıran. (2014). 2793 Numaralı Ahlat Kazası Müslim Nüfus Defteri (30 Rebiyülevvel 1252/15 Temmuz 1836) nin Tanıtım ve Değerlendirmesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7/XVII, 421-442;

Salih Akyel. (2014). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ebutahir Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 319-342. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000589

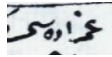
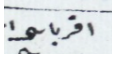
Mehmet Başaran. (2017). 1830 - 1842 Yılları Arasında Nüfus Defterleri Kapsamında Ödemiş ve Köyleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 307-321, <https://doi.org/10.30803/adusobed.349447>

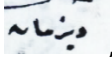
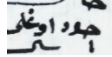
Tevfik Evcı. (2021). Osmanlı Tarihi Yazımında Nüfus Defterlerinin Yeri: 1831 Tarihli Teke Livasına Bağlı Elmalı Kazası Nüfus Defteri Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(49), 205-225, <https://doi.org/10.17498/kdeniz.872895>

Tez ve makaleler haricinde Devlet Arşivlerinin yaptırdığı çok sayıda transkript eserler de mevcuttur.

⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) *Nüfus Defterleri (NFS.d.)*, 2654. (1 Ca. 1256 [1 Temmuz 1840]).

görünmektedir. Bu sebepten biz, Hicri 1250 tarihinde yapılan, biri incelediğimiz Müslim defteri, diğeri de Gayrimüslim defterindeki⁸ verilerden yola çıkarak Pertek ve Mazgirt köylerini bulmaya çalıştık. Ancak bunun da kesin doğru olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü köylerin nereye ait olduğu büyük oranda yazılmamış. Ayrıca Gayrimüslim defterindeki köylerin sayısı, Müslim defterindeki köylerden daha azdır. Çok az köyün yanında *tabii Sağman* ve *tabii Pertek* notu düşülmüş, Mazgirt için ise böyle bir bilgi de verilmemiş. Örneğin Danaburan karyesi, 16. asırdaki tahrir defterleri verilerine göre Mazgirt merkezine çok yakın (Ünal, 1999: Ek-Harita-1), ancak bizim incelediğimiz defterde hangi kasabaya ait olduğu tam olarak anlaşılamıyor. Hicri 1250 tarihli Gayrimüslim defterinde Pertek kasabası sayımından sonra gelirken, Hicri 1256 tarihli Müslim defterinde ise Sağman kasabasından sonra yazılmış. Bütün bu karışık bilgiler, köylerin kesin olarak hangi kasabalara ait olduğunu bulmada zorluk çıkarmıştır. Bu sebepten defterde verilen kasaba merkez sayımları ve sonrasında gelen köyleri (eğer herhangi bir not düşülmemişse) o kasabaya ait olarak kabul edip, o şekilde analiz ettik.

Nüfusa bakıldığında hanelerde yaşayan aile reisinin babası, oğulları, kardeşleri, torunları ve diğer akrabalarının da olduğu görülmektedir. Bunlar genellikle *emmizadesi* olarak yazılırken, bazen de *akrabası* olarak yazılmıştır. Bazı hanelerde iki ayrı ailenin olduğu kayıtlar mevcuttur. Büyük olasılıkla o sırada misafir olarak bulunuyorlardı. Çünkü geldikleri köy ismi de yazılmıştır.

Bu defterde kayıt altına alınan kişiler ile ilgili ayrıntılı tarif yapılmamıştır. Sadece iri ise isminin yanına *dizman/dızman* , ince ve zayıf ise *çor* yazılmıştır. Yine eğer kişinin bir engeli varsa (âmâ, sakad, kör, meczub) bu engel de isminin yanına not düşülmüştür.

Defterde verilen bilgilere göre yaptığımız hesaplarla, defterdeki nüfus yapısının yaşa göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Amel mande (yaşlı ve çalışamaz durumda olanlar)	40 yaş ve üstü
Tüvana (genç ve güçlü)	15 - 39 yaş arası
Sıbyan (çocuk)	0 - 14 yaş arası

Defterdeki kasaba, mahalle ve köylerle ilgili bilgi ve analizler aşağıda verilmiştir. Şunu belirtmekte fayda var. Tablolardaki kasaba, köy ve mezraa isimleri defterde yazıldığı şekliyle verildi. *Nefs-i Pertek Kasabası, Sağman Kasabası, Curaven Karyesi, Karye-yi Ziverek, Paşa mezraası* şeklinde.

3. PERTEK, SAĞMAN VE MAZGİRT'İN 1834'TEKİ SOSYOEKONOMİK YAPISI

Bugün Tunceli il sınırları içinde yer alan bu kasabalara ait Osmanlı arşivindeki bilgiler 16. asra kadar gitmektedir. Bu asırda yapılmış dört tahrirde nahiyeler ve bunlara bağlı köylerde yaşayan nüfus ve ödedikleri vergiler hakkında bilgiler mevcuttur. 16. asırda Çemişgezek Sancağında yaptırılan tahrirlerdeki yaklaşık müslim ve gayrimüslim nüfusu şu şekildedir: 1518'de 22 bin civarında müslim, 25 bin civarında gayri müslim; 1523 yılında 20 bin müslim, 28 bin gayri müslim; 1541 tahririnde 37 bin müslim, 42 bin gayri müslim; 1566 yılındaki son tahrirde ise 11

⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Nüfus Defterleri (NFS.d.), 2653. (1 N. 1250 [1 Ocak 1835]).

bin müslim, 27 bin gayri müslim yaşamaktadır (Ünal, 1999: 78). Son tahrir olan 1566 tarihli tahrirde nüfusun öncekine göre azalmasının nedeni önceden Çemişgezek'e bağlı olan kimi yerlerin 1541'den sonraki düzenleme ile sancaktan ayrılmış olmalarıdır. Bu tahrirlere bakıldığında, yörede hem ziraat hem de hayvancılık yapıldığı görülmektedir. Ancak bölge büyük oranda dağlık olduğu için, hayvancılık daha yaygındır. Tarım ürünlerinin miktarı ise az ve çoğu zaman halkın kendisine ancak yetmiştir.

16. asırdaki tahrirlerden sonra neredeyse 1834 tarihindeki nüfus sayımına kadar yöreyle ilgili fazla bir bilgi yoktur. Bu tarihte yukarıda isimleri verilen kasabalardaki sayıma göre ise toplam Müslim nüfusu şöyledir. Toplam hane: 2.148 ve toplam nefer: 5.640'dır. Bu nüfusta amel mande: 1.206, tüvana: 2.181 ve sıbyan: 2.253 kişidir. Görüldüğü üzere çocuk, genç ve yaşlı olmak üzere toplam erkek nüfus 5.640 kişidir. Aynı sayıda kadın olduğu kabul edildiğinde 1834 tarihinde Pertek, Sağman, Mazgirt merkez ve köyleri, Çemişgezek'e bağlı bazı Hass-ı Hümayun köyleri ile Sebteros ve Şikak adlı iki nahiyedeki Hass-ı Hümayun köylerinin toplam nüfusu 11.280 civarı olmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere aynı yıl ve genel olarak aynı yerlerde yapılan Gayrimüslim sayımında ise 1.570 hanede 6.122 kişi (erkek) yaşadığı görülmektedir. Burada ilginç olan Müslim haneleri daha fazla olduğu halde, nüfusların birbirine yakın olmasıdır. Bunun sebebi ise Hicri 1250 tarihli Gayrimüslim nüfus defterinde de (2653 No'lu) gördüğümüz üzere, Gayrimüslim hanelerinde daha fazla kişinin yaşadığıdır.

Defterde bulunan yerleşim yerlerinde en çok kullanılan erkek isimleri ise aşağıdaki gibidir. Burada 100 ve daha fazla kişi tarafından kullanılan isimlere yer verilmiştir. Elbette daha az sayıda kişi tarafından kullanılan farklı isimler de mevcuttur. Listede görüldüğü üzere, Ehl-i Beyt isimleri en çok kullanılan isimler olmuştur.

Mehmed - 939	Ali - 685	Mustafa - 564	Hasan - 549
Hüseyin - 541	İsmail - 376	Ahmed - 356	Süleyman - 351
İbrahim - 339	Osman - 273	Yusuf - 212	Bekir - 204
Halil - 169	Mahmud - 160	Ömer - 132	Abdullah - 130
Veli - 106	Hıdır - 102		

Yukarıdaki sayılar incelendiğinde (yazılmayan isimlere ait sayılar olmasa dahi), verilen sayıların toplamının, erkek nüfusunun sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bunun da sebebi o tarihte yaşamayan babanın isminin de bu toplamın içinde olmasıdır. Yine bazı kişilerin, çok olmasa da çift isim kullanmalarıdır.

3.1. Pertek Kasabası

İncelediğimiz nüfus defterinde Pertek kasabasına tabi *Nefs-i Pertek Kasabası* ve *Aşağı Mahalle* olarak adlandırılmış iki mahalle ve çok sayıda köy bulunmaktadır, ki bu köylerin bir kısmı *Hass-ı Hümayuna* tabidir. Kasabada bulunan iki mahallenin nüfusları defterde bir bütün olarak kayıt edilmiştir. Bu sebepten iki mahallede yaşayan yaşlı, genç ve çocuk nüfusunu sayımlardan elde ettiğimiz verilere göre biz ayırdık. İki mahallede toplam 271 hane ve 671 nefer yaşamaktadır. Kişilerden 149'u amel mande, 276'sı tüvana ve 246'sı sıbyan olarak yazılmıştır. Yukarıdaki iki mahalle ve köylerle birlikte ise kasabada toplam 723 hane ve 1.680 kişi kayıt altına alınmıştır. Kadın nüfusu genellikle erkeklerle eşit kabul edildiği için, bunları da eklersek, 1834 tarihinde Pertek kasabasındaki 723 hanede yaklaşık 3.360 Müslimin yaşadığını söyleyebiliriz.

Aşağıda verilen mahallelerin nüfusları, defterde verilen bilgiler doğrultusunda tasnif edilmiştir. Yani toplam nüfus, nüfusun içinde bulunan yaşlı, genç, çocuk, engelli, evlatlık sayıları ile o sırada bulunduğu yer (mansurede ^{مسنوره}, gurbette ^{غربت} vd.), mesleği, yöreye nereden geldiği, aşireti, ocağı, lakabı gibi bilgilerin yanı sıra, o yerleşim yerinde yaşayanlar arasında en küçükler ve en büyükler hakkında da (dede ve baba isimleri verilerek) bilgi verilmiştir. Ayrıca varsa muhtar ve ağa isimleri ve yaşları da eklenmiştir.

Köylerle ilgili veriler ise yine isimler, hane ve neferat sayıları, köydeki en küçük ve en büyük kişilerin yaşları ile muhtar ve ağa isimleri belirtilerek tablo şeklinde verilmiştir.

3.1.1. Mahalleler

Merkez Mahalle

Aşağıda da görüleceği üzere Merkez mahallede çocuk, genç ve yaşlı toplamda 400 civarında nefer yaşıyordu. Kadınlarla birlikte bu sayı iki katına çıkmaktadır. Sayımla ilgili verilerde o sırada herhangi bir idari yöneticinin olmadığı görülmüştür. Sadece önceki muhtar ile ilgili bir bilgi vardır. Nüfusa baktığımızda ise çok sayıda lakap kullanıldığı görülmektedir. Bunda eskiden soyadı olmaması da etkilidir. Her ne kadar geçmişte insanlar çoğunlukla baba ismi ile anılsa da bazen de insanları ayırt etmek için bu tür lakaplar takılabiliyordu. Yine çocuğu olmayanların evlatlık aldıkları da anlaşılmaktadır. Çünkü bu kişilerin yanına ^{اوکوللۇ} *oğulluğu* notu düşülmüştür. Bu mahallede de 7 kişinin evlatlık alındığı görülmüştür. Engelli olanların isimlerinin yanına engelleri de yazılmıştır. Bu kişilerden 2'sinin yanına *sakad* notu düşülmüştür. Askerde olanlar için *mansurede*, mahalle dışında olanlar için ise *gurbette* diye yazılmıştır. Nüfusun çok da az olmadığı bu mahalleden 13 kişinin başka yerlerde çalışıyor olması, yaşanan bu yerde insanların geçinebildiklerini göstermektedir. Mahalleye dışardan gelip yerleşenler de var ve yer isimlerine bakıldığında genelde civar yörelerden göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Verilerden anlaşıldığı kadarıyla Pertek'in Merkez Mahallesi'nin 1834 tarihinde kalabalık, tarım ve hayvancılığın yanında farklı mesleklerin de yapıldığı, genç nüfusun çoğunlukta, canlı ve işlek bir yerleşim yeri olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1. Merkez Mahalle

Muhtar-ı Evvel	Kazım Osman oğlu Şatır Mehmed, 45 yaşında
İmam	Abdulvahab, 75 yaşında
Hane	159
Neferat (erkek nüfus)	407
Amel mande (yaşlı ve engelli)	83
Tüvana (genç ve güçlü)	180
Sıbyan (çocuk)	144
Meslekler	müezzin, hafız, nahırcı, çuhadar, ferraş, çoban, berber, tenekeci, ekmekçi, çuvalcı, tatar (Başkente gönderilen madenlere eşlik eden)
Lakaplar	çor (ince, zayıf), dizman (kocaman, iri), kuru, topal, küçük, deli, köroğlu, kara, köse, sağıroğlu, öksüz, şişman, sağır, karagöz, Arap, eğri, seyid, monla, derviş, sufi, şeyh, hacı
Başka yöreden gelenler	Sağmanlı, Sürgüçlü, Sorguçlu, Mercimeklu, Perilu, Çiçeklu, Takizli, Şekremli, Bağdatlı, Harputlu

En küçük	1 aylık 3 kişi (Ebuş Emmi damadı Ali oğlu Ahmed, Hacı İsmail oğlu Bekir oğlu İsmail, Mehmed oğlu Ahmed oğlu Hüseyin oğlu Bekir)
En büyük	Ra'i (çoban) oğlu Ali, 92 yaşında

Aşağı Mahalle

Pertek kasabasının ikinci mahallesinde kadın ve erkek nüfusu ile toplamda 528 kişi yaşamaktadır. Mahallede yönetici olarak muhtar belirtilmemiş. Ancak haneler sayılırken alt sıralarında *Kizir Ahmed* adlı birisinden bahsedilmiştir. Bu kişinin o sırada “köy kethüdası” yani “muhtarın yardımcısı” anlamına gelen *kizir* olup olmadığı belli değil. *Kizir*, lakap olarak da kullanılmış olabilir. Çünkü defterde mahalle ya da köy sayımları yapılırken eğer orada muhtar varsa, bu en başta belirtilmiştir.

Farklı meslek sahiplerinin olduğu bu yerde 9 kişi *oğulluk* yani evlatlık iken, 20 kişi gurbette ve 4 kişi de askerdedir. Önceki mahalleden nüfusu daha az olduğu halde, gurbete daha fazla kişi gitmiştir. Hatta birisinin o sırada Mısır’da olduğu yazmaktadır. Yine buraya da aşağıda görüleceği üzere başka yörelerden göç edenler vardır.

Bu mahallenin de genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Tabloda görüldüğü üzere en küçük 1 aylık iken (5 kişi) en büyük 81 yaşındadır. O dönemi göz önünde bulunduracak olursak, bunların hepsinin tam olarak 1 aylık oldukları kesin değildir. Ya birkaç gün eksik ya da birkaç hafta fazla olabilirler.

Tablo 2. Aşağı Mahalle

Muhtar	-
İmam	Monla (Molla) Murtaza, 55 yaşında
Hane	112
Neferat (erkek nüfus)	264
Amel mande (yaşlı ve engelli)	66
Tüvana (genç ve güçlü)	96
Sıbyan (çocuk)	102
Meslekler	kâtib, hafız, berber, nalband, nahırcı, çoban, çukadar/çuhadar, tatar
Lakaplar	Pir, seyid, monla, hacı, deli, topal, Zaza, Kürd, köse, kolu kısa, Arap, barud, dizman
Başka yöreden gelenler	Perilu, Harputlu, Sağmanlı, Gergerli, Disimlu, Mercimeklu
En küçük	1 aylık (mah) 5 kişi (Hacı Abdullah Efendi torini Osman oğlu Yusuf, Razik Süleyman oğlu Ahmed oğlu Süleyman, Kole Süleyman damadı oğlu Abdüsselam, Şakilin oğlu Ali torini Hüseyin, Hasan Bali oğlu Mustafa oğlu İbrahim oğlu Mehmed)
En büyük	81 yaşında, Zaza oğlu Yaru Osman

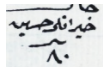
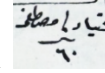
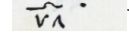
3.1.2. Köyler

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Pertek kasabasına bağlı 23 köy ve mezraadaki toplam 452 hanede 1.009 nefer kayıt altına alınmıştır. Buna kadın nüfusu da eklenince yaklaşık 2.018 kişiye ulaşmaktadır, ki o döneme göre oldukça kalabalık bir sayıdır.

Köylerdeki nüfus yapısına bakıldığında bazı köylerde fazla olmamakla birlikte kimi mesleklerden bahsedilirken (ferrâş, demirci, nalband, hafız, hamamcı vd), çoğu köyde herhangi bir meslekten bahis yoktur. Bu da bize yöredeki insanların çoğunlukla tarım ve hayvancılık yaptıklarını göstermektedir. Her ne kadar defterin başlığında *kömür* ve *kelek hazinesinden* oldukları yazsa da madenlerde çalışanlar çoğunlukla dışarıdan gelirdi ve bunların ihtiyaçları çevre köylerden temin edilirdi (Tızlak, 1997: 186-188). Bu sebepten yöre insanının çok azının madenlerde çalıştığını, ancak çoğunluğun tarım ve hayvancılıkla ilgilendiğini söyleyebiliriz.

Yine köylerin nüfusuna göre gurbete çıkan çok fazla kişi yok. O sırada askerde olanlar da nüfusa göre orantılı. İstisnalar hariç, genç ve çocuk nüfusu hemen hemen hepsinde çoğunlukta. Buna rağmen 90 yaşın hatta 100 yaşın üzerinde kişiler de yaşamaktadır. Örneğin, Polat köyünde 101 yaşında Dersimli Maksud isimli bir kişi yaşarken, Peri köyünde yaşı daha da ileri olan 104 yaşındaki Köse Yusuf oğlu Ali yaşamaktadır. Yine Peri köyünde 80 yaşın üzerinde 5 kişi daha vardır. Ortalama yaş ortalamasının oldukça düşük olduğu o döneme göre bu yaşa kadar yaşamak, yörenin doğal yapısından kaynaklanıyor olmalı.

Başka yörelerden göç edip gelenlerin sayısı bazı köylerde çokken, kimi yerlerde de çok azdır. Genelde civar yerlerden göç edilmiş. İncelediğimiz bu köylerde evlatlık olarak alınanların sayısı da az değil. Herhalde oğlu olmayanlar yakın akrabalarının çocuklarını almış olmalı. Fakat kimi ailelerde hem *oğulluk* hem de *oğul* olduğu görülmektedir. Her ne kadar evlatlık olarak alınanların çoğunluğu, kendi oğullarından büyükse de küçük olanların da olduğu görülmüştür.

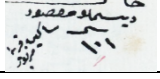
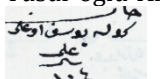
Çok olmamakla birlikte çeşitli aşiret (Hıranlı , Bahtiyarlı , Şadillu) isimleri de yazılmıştır. Ancak o döneme göre aşiret isimleri fazla değildir. Çünkü yörede yaşayanlar bugün dahi hangi aşiret ya da hangi ocağa bağlı olduklarını bilirler. Herhalde kimileri hariç, çoğunluk bağlı oldukları aşiret ya da *ocak* adını vermeyi gerekli görmemiştir.

Yine o döneme göre oldukça kalabalık köyler olduğu gibi (Peri karyesi: 200 nefer), 5-6 hanenin olduğu köyler de bulunmaktadır. Kalabalık hanelerin (8-9 nefer) yanında sayıca az olan (1 nefer) haneler de mevcuttur. Ancak hanelerin çoğunluğu 3-4 neferden oluşmaktadır.

Aşağıda bu köylerin isimleri, hane ve neferat sayıları ile varsa muhtar ve ağaların isimleri ve yaşları verilmiştir. Ayrıca her köyde yaşayan en küçük ve en büyük kişilerin (erkek) yaşlarını da vermeyi uygun bulduk. Tabloda da görüleceği üzere hem muhtar hem de ağanın olmadığı köyler olduğu gibi, muhtarlık yapan ağalar da vardır. Muhtar ve ağa olan köylerde bunların yardımıyla sayımlar yapılmış, bazen bu durum karye (köy) isminin yanına not düşülmüştür.

Tablo 3. Pertek Kasabasına Tabi Köy ve Mezraalar

	Köy ismi	Muhtar İsim/yaş	Ağa İsim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Curaven (Hass-ı Hümayun)	Yadigar oğlu Yusuf / 60	----	23	95	2 aylık	76
2	Ziverek (Hass-ı Hümayun)	Topal oğlu İsmail / 32	----	6	13	3	60
3	Sükar (Hass-ı Hümayun)	Gelu oğlu	----	6	26	1	62

	Hümayun)	Süleyman / 33					
4	Romurik (Hass-1 Hümayun)	----	----	11	34	2 aylık	71
5	Balan (Hass-1 Hümayun)	Bayram oğlu Bayram / 50	----	22	52	1 aylık	101 (Dersimli Maksud)
6	Mercimek (Hass-1 Hümayun)	Monla Bekir oğlu İsmail / 75	----	9	18	4 aylık	75
7	Peri (Hass-1 Hümayun)	Mustafa Ağazade Abdullah Ağa (muhtar) / 20		95	200	1 aylık	104 (Köse Yusuf oğlu Ali)
8	Ziri Tabi Peri	Ağsakal oğlu Hüseyin / 33	----	39	47	1	90
9	Pağnik	----	Hacı Abdullah Ağa oğlu Ahmed Ağa / 34	24	54	2 aylık	56
10	Til	Kahraman torini İbrahim / 32	----	5	16	1	50
11	Seyidli/Seydili	----	Mehmed Ağa / 41	17	40	6 aylık	90
12	Küregar/Küregan	Osman Ağa (muhtar) / 60		7	11	16	90
13	Siverek/Surek	Yusuf Ağa oğlu Ali Ağa (muhtar) / 60		19	37	1	80
14	Güderic	----	Mehmed Ağa oğlu Süleyman Ağa / 46	15	24	3	80
15	Basu	----	Mustafa Ağa oğlu Mahmud Ağa / 25	14	41	1	72
16	Şordenek	Hacunun oğlu Mustafa / 45	Mustafa Ağa oğlu Osman Ağa / 21	20	46	1	90
17	Kuzucak	Saçek oğlu Veli / 42	----	8	18	1	60
18	İsmail (iki kaydı tımar)	Mustafa Ağa oğlu İbrahim Ağa (muhtar) / 32		19	30	1	80
19	Gürcanlı	İsmail Ağa (muhtar) / 44		13	19	4	44
20	Kalender Mezrası	----	İsmail Ağa / 44	7	10	6	70
21	Danaburan	İsmail Ağa (muhtar) / 44		43	118	1 aylık (mah)	80
22	Göktepe	Bekir Ağa oğlu Halil Ağa (muhtar) / 47		19	36	1 günlük (ruz)	50
23	Fatih Beyleri Mezrası	----	----	11	24	7 aylık	85
	TOPLAM			452	1.009		

3.2. Sağman Kasabası

Sağman kasabası 1834 tarihinde merkez kasaba ve 10 köyden oluşuyordu. Bunların içinden Merkez mahalle ve 4 köy Hass-ı Hümayun için ayrılmıştı. Kasabada toplam hane 286 iken bu hanelerde yaşayan nefer ise 794'tür. Kadın nüfusu da aynı kabul edilerek eklendiğinde bu tarihte Sağman Kasabası nüfusunun yaklaşık 1.588 kişi olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.1. Mahalleler

Merkez Mahalle

Kasaba merkezi *dokuzdan taksit beş Hass-ı Hümayun dört tımar* şeklinde kayıt edilmiştir. Defterde herhangi bir idareci hakkında bilgi verilmemiştir. Bu sebepten sayımın kasaba imamının yardımı ile yapıldığı görülmektedir. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da nüfusun çoğunluğu gençtir. Buna rağmen askerde olanların sayısı sadece 4'tür. Bu sayı genç nüfusa göre az olsa da gençlerin çoğunluğunun askerliğini yapmış olduğunu düşünebiliriz. Çünkü nüfusa baktığımızda 15-17 arası 11 kişi varken, geri kalan genç nüfus 18 üstüdür. Askerlik yaşını da 18 kabul edersek, diğerlerinin askerlik yaptığını da kabul etmemiz gerek. Çünkü bu sayımlar ayrıca askerlik çağına gelmiş gençleri kayıt etmek için de yapıyordu.

Bu merkezden dışarıya çalışmaya gidenler az olduğu gibi buraya dışarıdan göç edenler de azdır. Yine burada nüfusa göre fazla meslek ismi de yoktur. Bu da çoğunluğun tarım ve hayvancılık ile geçindiği anlamına gelmektedir. Çünkü yörenin doğal ve coğrafi yapısı tarıma ve çoğunlukla da hayvancılığa uygundur.

Tablo 4. Merkez Mahalle

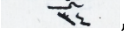
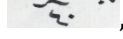
Muhtar	-
İmam	Ahmet Efendi, 31 yaşında
Hane	84
Neferat (erkek)	231
Amelmande (yaşlı ve çalışamaz)	38
Tüvana (genç ve güçlü)	96
Sıbyan (çocuk)	97
Lakaplar	monla, hacı, topal, deli, karagöz, tat, Kizir Beg, Aişe Han, sağır, sufi, solak, Kürd, çor, Acem, hatib
Meslekler	berber, kaltakçı (eğer ustası), usta, topçı, horasan (tuğlacı)
Engelli	meczub (1)
Başka yöreliler	Paşulu
Aşiret/Ocak	Şamlu aşireti
En küçük	2 aylık (Paşu Hüseyin oğlu Abdülkadir)
En büyük	82 (Menedin oğlu Osman)

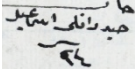
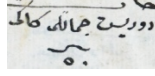
3.2.2. Köyler

1834 tarihinde Sağman kasabasında 10 köyün sayımı yapılmıştır. Köylerde idareci olarak muhtar var, ancak her köyde yok. Eğer köy bir ağaya ait ise orada ağanın aynı zamanda muhtarlık yaptığı da görülmektedir. Nadiren de olsa ağa ve muhtarın ayrı olduğu köyler de mevcuttur.

Sayım sırasında köylerde tarım ve hayvancılık dışında farklı mesleklerin olduğu da görülmektedir. Serracı (eyer vb at takımları yapan), çoban, minareci, çuvalcı, kundakçı (tüfeğin geri tarafındaki ağaç kısmını yapan sanatçı) gibi meslekler bunlardandır.

Köylerden askere ve gurbete gidenler olduğu gibi, başka yörelerden bu köylere göç edenler de vardır. Aynı şekilde aşiret ve ocak mensupları, eğer o isimle kendilerini tanıtmışlarsa, aşiretin ve ocağın ismi de kayıt edilmiştir. Bilindiği üzere o tarihte yörede yaşayanların büyük çoğunluğu bir aşiret üyesiydiler. Buna rağmen defterde çok fazla aşiret ismi kayıt altına alınmamıştır.

Yazılanlar arasında Şamlu , Hıranlı, Bahtiyarlı, Pilvanklı , Haydaranlı

 gibi aşiret isimleri vardır. Yine *ocak* olarak da Derviş Cemallı ocağının ismi kayıt edilmiştir. Burada ilginç bir bilgi ise Pilvanklı aşireti ile ilgilidir. Bu aşiretin *İrendek* köyündeki sayıları ayrı bir başlık altında verilmiştir. Herhalde sayıları diğer aşiretlere göre bu civarda fazla olduğu için bu şekilde bir başlık yazılmıştır.

Yine Pertek kasabasındaki köylerde olduğu gibi buradaki köylerde yaşayan insanlar için de çeşitli lakaplar kullanılmıştır. Topal, kel, emur, monla, köroğlu, Kürd, hacı, topal, budala, Arab, kör, kuru gibi lakaplar sayılabilir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere bu 10 köyde toplam 202 hanede (kadınlarla birlikte) yaklaşık 1.126 kişi yaşamaktaydı.

Tablo 5. Sağman Kasabasına Tabi Köyler

	Köy ismi	Muhtar isim/yaş	Ağa isim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Dereli (Beş Hass-1 Hümayun, Dört Tımar)	Kel Hasan oğlu Ahmed/52	----	29	90	3 aylık	78
2	Dahne/Vahne (Beş Hass-1 Hümayun Dört Tımar)	Ahmed oğlu İsmail (muhtar)/52	Ağa	14	33	1	65
3	Kesrek/Kesurek (Beş Hass-1 Hümayun Dört Tımar)	Mahmud oğlu Cafer/34	----	7	24	1	60
4	Zive (Beş Hass-1 Hümayun Dört Tımar)	Reso oğlu Ali/36	----	38	115	1	73
5	Disimli (Dirsimli)	----	----	24	81	3 aylık	90
6	Carhik/Çirhik	Monla Salih oğlu Mehmed oğlu Hüseyin/50	----	18	62	1	80
7	İrendek'de Sakin Pilvanklı'nun nüfusu	Zin/Zeyn oğlu Ali/50	----	28	57	1	80
8	Kazılı/Kadılı	Hasan oğlu Nefu/57	----	14	27	1	80
9	Sürgec/Sürgüc	Ahmed Ağa oğlu Bekir Ağa/55	----	16	38	1	60
10	Pınartaş	----	----	14	36	2	70
	TOPLAM			202	563		

3.3. Mazgirt Kasabası

Defterdeki yerleşim yerleri arasında en fazla nüfusa sahip kasabadır. 1834 tarihinde merkez mahalle ile aşağıda verildiği üzere çok sayıda köy ve mezraalardan oluşuyordu. Köylerden 8 tanesi *hass-ı hümayun*, biri *tımar* olarak kayıt edilmiştir. Mezraaların çoğunluğunun hangi köye bağlı olduğu hakkında bir kayıt yoktur. Sadece isimleriyle yazılmışlardır. Büyük olasılıkla en yakın köye bağlıdırlar. Kasabada toplam 854 hanede 2.310 nefer (erkek) yaşamaktadır. Bunlara eşit kadın nüfusu olduğunu kabul edersek toplam nüfus yaklaşık 4.620 kişi yapmaktadır.

3.3.1. Mahalleler

Merkez Mahalle

Burada idareci olarak herhangi bir kimseden bahsedilmemiştir. Ancak mahalle isminin yanında kasabanın *Hass-ı Hümayun* olduğu ve yarısının da *Suroğlu* adlı birisinin elinde olduğu notu düşülmüştür.

Tabloda görüleceği üzere nüfusun çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. Buna rağmen o sırada askerde ve gurbette olan kimse yok. Hatta kasaba merkezi olduğu halde herhangi bir meslek ismi de yazılmamıştır. Buradan hareketle kasabada yaşayan çoğunluğun tarım ve hayvancılık işini yaptığını söyleyebiliriz. Ancak unutmamak gerekir ki bu defter Müslim defteridir. Farklı meslekleri yapanların çoğunluğu ise Gayrimüslimler olmuştur. Aşağıda köylerle ilgili bilgi verilirken bunların yaptıkları meslekler hakkında bilgi verilmiştir. Yine bu merkezde herhangi bir aşiret ya da *ocak* ismi de belirtilmemiştir.

Tablo 6. Merkez Mahalle

Muhtar	-
İmam	Abdullah oğlu monla Hüseyin,
Hane	40
Neferat (erkek)	111
Amelmande (yaşlı ve çalışamaz)	21
Tüvana (genç ve güçlü)	48
Sıbyan (çocuk)	42
Lakaplar	hatib, monla, köse, deli, hacı
Engelli	ama (1)
Başka yörelili olanlar	Şumili, Zehbanlı
En küçük	1 aylık (Kadı oğlu Mahmud oğlu Ahmed)
En büyük	70 yaşında (Ali oğlu Hüseyin)

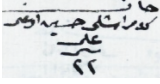

3.3.2. Köyler

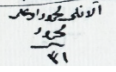
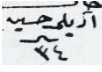
Sayım yapıldığı tarihte Mazgirt'e bağlı 48 köy, 13 mezraa ve 1 kom/gom (*mekân* demektir, ayrıca *komet* de denir) bulunuyordu. O tarihte toplam 814 hanede 2.199 neferin olduğu bu köylerde kadın nüfusu ile birlikte yaklaşık 4.398 kişi yaşıyordu.

Köylerle ilgili bilgilere bakıldığında idareci olarak muhtarlar var; ancak bütün köylerde bulunmuyor. Bununla birlikte eğer köy bir ağaya ait ise orada ağanın aynı zamanda muhtarlık da yaptığı görülmektedir. Ağa ve muhtarın ayrı ayrı olduğu köyler ise oldukça azdır. Bu tarihte Mazgirt'e bağlı olan yerleşim yerlerinin yarısından fazlasının ağaların elinde olduğu görülmektedir. Hatta bir ağaya ait birden fazla köy de bulunuyordu. Örneğin, yukarıda bahsedilen kasaba merkezinin yarısının ait olduğu Suroğlu'nun elinde buradan başka birkaç köy daha vardır. Bunlardan birisi *Malikane* olan *Şihzu* karyesidir. Köyün yarısı *darbhane-yi amirenin*, yarısı da *Suroğlunun* elindedir. Aynı şekilde diğer ağaların elinde de birkaç köy olduğu görülmektedir.

Bunlardan başka vakıf olarak ayrılan yerler de mevcut. Bunlardan biri olan 5 haneli *İlanlı* mezraasının, Sağman cami şerifesinin *vakfi* olduğu kayıt edilmiştir. Ancak burada *mezraa* ismi yazıldıktan sonra hemen aşağısında bu yer için *karye-yi mezbur* (adı geçen köy) ibaresi kullanılmıştır. Ya yanlışlıkla *köy* olarak yazılmış ya da önce yazılan köye bağlı bir mezraadır. 48 köyden dördünün de Pertek'de bulunan ve Sungur Bey'in yaptırdığı cami-i şerifenin *vakfi* olduğu görülmektedir. Bir köyün yanında da Sağmanlı Numan'ın *tımarı* notu düşülmüştür.

Bu köylerde kayıt altına alınan aşiret ve ocak isimleri azdır. Bunlar arasında sadece Kureyşli

(Kureyşanlı) ve Derviş Cemallı ocakları ile Hıranlı, Bahtiyarlı, Şeyh Hasanlı

Pilvanklı (Pilvenkli), Şadillu, Alanlı , Arilli gibi aşiretler vardır. Yine bu köylerde kahveci, hafız, çoban, serraci, kılavuz, süvari, berber gibi meslekler olsa da sayı fazla değildir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere nüfusun fazla olduğu bu köylerde, sayısal olarak çok ve farklı mesleklerin olmaması, çoğunluğun tarım ve hayvancılık yaptıklarını akla getiriyor. Çünkü o dönemde daha çok Gayrimüslimler farklı mesleklerle uğraşıyorlardı ve bunu Gayrimüslim defterlerinde de görebiliyoruz.⁹

Köylerden askere ve gurbete gidenler olduğu gibi, başka yörelerden bu köylere göç edenler de mevcut. Fakat gurbete gidenler, köylerin toplam nüfusu düşünüldüğünde yine az. Sadece, görebildiğimiz kadarıyla 13 kişi o tarihte gurbete çalışmaya gitmiş. Herhalde burada yaşayan insanlar geçimlerini sağlayabiliyorlardı, ya da gurbete gitmek çok da kolay değildi.

Yine diğer kasabalardaki köylerde olduğu gibi buradaki yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar için de çeşitli lakaplar (kör, topal, hacı, monla, köse, öksüz, Türk, deli, küçük, Zaza, bozo (sarışın), sefil (kör), beyoğlu, balbal, kel, Kürd) kullanılmış, engeli olanların isimlerinin yanına da bu engel belirtilmiştir. Ancak defterin genelinde engelli olanların sayısı nüfusa göre oldukça düşüktür. Örneğin bütün bu köylerde engelli sayısı 4'tür. Bunlardan 3'ü âmâ, biri de meczub olarak kayıt edilmiştir.

⁹ Gayrimüslimlerin yaptığı meslekler arasında şunlar vardır: çakmakçı, berber, kelekçi, terzi, neccar, bardakçı, köşker, tellakçı, çilingirci, kazancı, çorbacı, nalband, çorabacı, hallaç vd. Bkz. BOA. NFS. d. 2653.

Köylerdeki genel nüfusa baktığımız zaman ise genç ve çocuk nüfusun çoğunlukta olduğunu görebiliyoruz. Ancak aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere 70 ve üstü çok sayıda kişi de (erkek) bulunuyordu. Ancak kadınlar sayılmadığı için onlar arasında en yaşlı olanın kaç yaşında olduğunu bilemiyoruz.

Tablo 7. Mazgirt Kasabasına Tabi Köy ve Mezraalar

	Köy/Mezraa ismi	Muhtar isim/yaş	Ağa isim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Tarpasur	----	Halil Ağa	7	16	1	80
2	Yukarı Havsik/Hovsik	Ali Ağa (muhtar) /43		20	51	3 aylık	80
3	İlanlı Mezraası	Ali Ağa (muhtar) /?		5	15	1	60
4	Şihzu/Şihuzu Karyesi (Malikane)	Haydar oğlu Mehmed/60	----	29	71	1	87
5	Mezra-yi Karapınar tabi Şihzu	----	----	4	11	4	70
6	Surpiyan	Haydar oğlu Mehmed/60	----	23	52	2 aylık	78
7	Kanoğlu Mezraası	----	----	10	29	2	56
8	Kırcır	----	----	17	40	1	70
9	Huz Mezraası	Mustafa Ağa (muhtar) /?		9	25	2 aylık	66
10	Balışer	Süleyman Ağa oğlu Ahmed Ağa (muhtar) /41		18	39	4 aylık	70
11	Çevirme	----	Balışer Ağası Ahmed Ağa/41	9	23	1 aylık	60
12	Markik	Süleyman Ağa oğlu Abdullah Ağa (muhtar) /29		16	41	1 aylık	68
13	Yukarı Kacer/Kaçer	----	Mustafa Ağa/?	8	19	2	60
14	Aşağı Kacer/Kaçer	----	Osman Ağa/?	6	16	1	60
15	Mezraa-yi Çukurbağ	----	Osman Ağa/?	10	17	1	43
16	Kalukar/Kanukar	Abdullah oğlu (muhtar)/19	Hüseyin Ağa	16	29	5	70
17	Şamlı	----	İsmail Ağa/44	3	10	3	80
18	Hırnık	Ömer Ağa (muhtar) /45		1	77	1	77
19	Kadusa	----	Osman Ağa/?	14	36	6 aylık	80
20	Mezraa-yi Pirinci	----	Mustafa Ağa/?	12	28	1	70
21	Musadaric	----	Mustafa Ağa/?	4	10	1	55
22	Zalıklar	----	Memiş Ağa/?	9	23	5 aylık	80
23	Dolamac	----	Memiş Ağa/?	10	26	1	70
24	Sumak	----	Osman Ağa/?	7	19	2 aylık	61
25	Takez/Takiz	----	Mustafa Ağa/?	12	28	1	75
26	Şurik	----	Mustafa Ağa/?	13	28	1	92
27	Harasenik Ağası ve Karyesi	Emuş Ağa oğlu (muhtar) /45	Mustafa Ağa	42	79	2 aylık	90
28	Vasgirt	Emuş Ağa oğlu (muhtar) /47	Mehmed Ağa	44	105	1 günlük, 3 günlük	80
29	Dirahpin Mezraası	----	Vaskirt ağası Mehmed Ağa/47	3	8	4 aylık	28

30	Mezraa-yi Sulak	----	Memiş Ağa/47	5	13	3	47
31	Belek Nebunun Komu/Gomu	----	Memiş Ağa/47	1	5	3	90
32	Mezraa-yi Karaman	----	Vaskirt ağası Memiş Ağa/47	4	12	8	70
33	Hahi	----	----	13	28	1	72
34	Tezkan/Tezikan	----	----	15	28	1	70
35	Mezraa-yi Babür	----	----	4	10	1	66
36	Küçük Muşulu	----	----	3	7	6 aylık	50
37	Abduli	----	----	13	38	1	80
38	Reşü Mezraası	----	----	3	7	1	46
39	Hıraba Evrik	----	----	9	24	1	56
40	Ağacan	----	----	6	18	1	80
41	Kuçeklu	----	Memiş Ağa/47	5	10	8	54
42	Kuçikar	----	Osman Ağa/?	23	47	2 aylık	60
43	Evrik ve tabi Kanekuş	----	----	24	66	1	70
44	Yengiköy	----	Osman Ağa/?	5	19	1	70
45	Başavenk/Paşavenk	----	----	45	107	2 aylık	80
46	Kavi	----	Osman Ağa/?	14	42	1	62
47	Kabasakal tabi Kavi	----	----	6	20	4	57
48	Piruz Mezraası tabi Kavi	----	----	1	9	5	80
49	Mezraa-yi tabi Kavi	----	----	3	11	1	70
50	Zahuran	----	Mustafa Ağa/?	11	26	1	80
51	Evres	Hacı Halil Ağa oğlu Mehmed Ağa (muhtar) /65		11	25	1	80
52	Velişeyh	----	Evres ağası Mehmed Ağa/65	7	15	3	61
53	Şumi	----	Evres ağası Mehmed Ağa/65	10	18	5	80
	TOPLAM			814	2199		

3.4. Şikak Nahiyesi

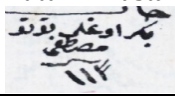
Defterde Mazgirt Kasabasına bağlı köyler sayıldıktan sonra *Şikak Kuraları (Köyleri)* şeklinde bir başlık verilmiştir. Her ne kadar bu isim o tarihte bir nahije ismi olsa da aynı zamanda belgelerde adı geçen Şikak/Şavak aşiretiyle de ilgisi vardır. Hatta bu aşiret 16. asırdaki tahrirlerde Şakaklu Cemaati şeklinde yazılmıştır (Ünal, 1999: 84).

Sayma bakıldığında köylerin yarısından fazlasında herhangi bir idareci belirtilmemiş. Diğer çoğu köylerde olduğu gibi buralarda da az sayıda meslek sahibi olduğu görülmektedir. Bu da bize diğer yerlerde olduğu gibi buradaki insanların da çoğunlukla tarım ve hayvancılık yaptığını göstermektedir. Yukarıda yazdığımız üzere o tarihte farklı meslekleri yapanlar çoğunlukla Gayrimüslimlerdi. Müslimlerin hayvancılık ve tarım dışında yaptıkları işler çok azdı.

Aşiret ve ocaklara baktığımızda ise Derviş Cemallı ocağı ile Şeyh Hasanlu, Caferanlı ve Abbasanlı aşiretlerini görüyoruz. Genç, deli, hacı, monla, kara, boz (sarışın), deli, solak, köse gibi çeşitli lakapların verildiği bu köylerdeki dikkat çekici bir veri de Celuver adlı köyde 113 yaşında

birisinin yaşamasıdır. Bugün dahi bu yaşlara gelmek zor iken, o tarihte bu yaşa gelmek herhalde, defterdeki diğer 100 yaşını geçmiş kişilerde olduğu gibi, yörenin doğal yapısından kaynaklanıyordu.

Tablo 8. Şikak Nahiyesine Tabi Köyler (Hass-ı Hümayun)

	Köy ismi	Muhtar isim/yaş	Ağa isim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Nesertu	Mehmed oğlu Davud oğlu monla Hasan/41	----	20	67	4 aylık	70
2	Behrav	Hasan oğlu İbrahim/57	----	45	163	3 aylık	77
3	Titenek	----	----	45	130	5 günlük	80
4	Sorgun	----	----	9	30	3 aylık	60
5	Celuver/Celdur (Tıwardur)	----	----	30	95	2 aylık	113 (Bekir oğlu Tutu Mustafa)
6	Meciver	Ali oğlu Mehmed/61	----	6	19	1	61
7	Güdüрге	----	----	6	15	1	70
8	Şiban	----	----	13	46	1	70
9	Kuhbenek	----	----	18	58	1	65
	TOPLAM			192	623		

3.5. Çemişgezek Kasabası

Defterin başlığında Çemişgezek ismi olmamasına rağmen, defterin içinde; *Çemişgezek'de Vaki Mahluta Olan Hass-ı Hümayun Kuraların Nüfus Esamileri* başlığı altında bir sayım mevcuttur. Burada Çemişgezek kasabası bütünüyle sayılmadığı için çok fazla analiz yapılamamıştır. Sadece aşağıda verilen köylerle ilgili bilgiler üzerinden bir analiz yapılmıştır.

Kasaba'ya tabi 7 köy ve 1 mezraa bulunmaktadır. Hass-ı Hümayun olan bu köylerden *Şengah* köyü için "... maden-i hümayunun kütük hizmetindedürler..." notu düşülmüştür. Bu ilginç bir bilgidir. Çünkü Osmanlı'da madenlere kütük temin eden yerler, kömür temin edenlerden daha az olmuştur (Tızlak, 1997: 179). *Şengah* köyü de bu az yerlerden biriydi.

Köylerin çoğunluğunda idareci olarak muhtarlar vardır. Buna karşın diğer yerlerin aksine buralarda ağalarla ilgili bir bilgi verilmemiştir. Kadınlarla birlikte yaklaşık 500 kişinin yaşadığı bu yerlerde 7 kişi gurbete çıkarken, 5 kişi de askeredir. Yine bu köylerde herhangi bir meslek ismi de yazılmamıştır. Bu da bize, diğer yerlerde olduğu gibi burada da nüfusun çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla geçindiğini göstermektedir.

Yerleşim yerlerindeki bilgilere baktığımız zaman, sayımı yapılan *Paşa* mezraasının nüfusunun, çoğu köyden fazla olması ilginçtir. Yine tek haneli köylerin Hass-ı Hümayun olması da ilginç bir durum. Aşağıda görüleceği üzere *Pazapun* ve *Şamik* karyelerinde 1 hane mevcut ve Hass-ı Hümayun için ayrılmışlar. Herhalde bu durum yörenin coğrafi yapısının oldukça dağlık olmasından kaynaklanmıştır. Uzak yerlerde yerleşen bir hanenin mezraa değil de neden köy olarak kabul edildiğini ise önceden kalabalık olan bir köyün, göç ile nüfusunun azalmış olduğu şeklinde açıklayabiliriz.

Tablo 9. Çemişgezek Kasabasına Tabi Köy ve Mezraalar

	Köy ismi	Muhtar isim/yaş	Ağa isim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Paşa Mezraası	Hüseyin oğlu Süleyman/30	----	12	41	1	70
2	Mengücek	Saka oğlu Mehmed/60	----	7	22	1	60
3	Örence	Mehmed oğlu Ali/74	----	7	33	2	87
4	Vartenik	Hasan oğlu Ömer/56	----	12	51	1	90
5	Pazapun	----	----	1	4	25	70
6	Şamik	----	----	1	3	22	60
7	Nurvenik	Osman oğlu Yusuf/70	----	5	15	1	71
8	Şengah	Veli oğlu Maksud/47	----	22	78	1	72
	TOPLAM			67	247		

3.6. Sebteros Nahiyesi

Bu nahiyedeki köyler de Hass-ı Hümayun olarak kayıt edilmiştir. Köylerin nüfusuna bakıldığı zaman Barasur köyünün oldukça kalabalık olduğu görülmektedir. Hatta *Yukarı Mahalle* olarak kayıt edilen *Kuşçiler* adlı bir mahallesi dahi var ve burası da hayli kalabalıktır. İlginç olan Barasur'da 154 nefer yaşadığı halde 2 yaşından küçük erkek çocuğun olmaması. Yine bu nahiyedeki köylerden Gircini/Girecni'de de 27 nefer olduğu halde, 7 yaşından küçük erkek çocuk yoktur. Elbette bunun kesin sebebini tahmin etmek zordur. Ölüm de olabilir, ya da sadece erkek çocuk yoktur. Çünkü o tarihte kız çocukları yazılmıyordu. Belki onlar arasında daha küçük yaşta olanlar vardı, ancak kayıt edilmedikleri için haklarında herhangi bir bilgi sahibi değiliz.

Bu köyleri diğer yerlerden ayıran bir özellik de gurbete çıkanların oldukça fazla olmasıdır. Hesapladığımız kadarıyla o tarihte 40 kişi gurbette bulunuyordu. Bunun yanında askerde olanların sayısı da 25 kişidir ve yine diğer köylerden fazladır. Buralarda yaşayanların yaptıkları işler arasında Başmuhasebe küttabı, demirci, gemici, hafız ve tatar gibi meslekler de vardır. Bunun yanında kişilere verilen çeşitli lakaplar da yazılmıştır. Laz, hacı, Pir, köse, kara, boz, kel, topal, deli, Acem, kör, sağır, keleş, uzun, küçük, efendi bunlardandır.

Aşağıda görüldüğü üzere köylerin toplam nüfusu içinde en küçük 1 aylık iken, en büyük 90 yaşındadır. Bütün kasabalarda olduğu gibi burada da genç nüfus fazladır.

Tablo 10. Sebteros Nahiyesine Tabi Köyler (Hass-ı Hümayun)

	Köy ismi	Muhtar isim/yaş	Ağa isim/yaş	Hane	Neferat (erkek)	En küçük (yaş)	En büyük (yaş)
1	Kürdler	Eyyub oğlu Hüseyin oğlu Hasan/51	----	17	48	3	80
2	Gökce	Hacı Mehmed oğlu Ali/46	----	12	41	2 aylık	70
3	Barasur	Mustafa oğlu Monla Hasan/53	----	50	154	2	80
4	Kuşçiler tabi Barasur Yukarı Mahalle	Ali oğlu Mehmed/38	----	45	122	1	82
5	Menasut	Halil oğlu Ali/36	----	22	46	1	90
6	Vankun	Osman oğlu Ahmed/45	----	14	33	3	70
7	Gircini/Girecni	----	----	11	27	7	54
8	Pirsur	Hacı Halil oğlu Mustafa/62	----	24	47	4	90
9	Şıhsur	Osman oğlu Mehmed/60	----	45	138	1	80
	TOPLAM			240	656		

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde asırlar içinde çeşitli nüfus sayımları yapılmıştır. Ancak bu sayımlar da düzenli bir şekilde yaptırılmamıştır. Yine bu sayımlarda kadın nüfusu da yoktur. Fakat bütün bu eksiklerine rağmen yine de bu kayıtlar bugünden geçmiş tarihe gitmek açısından oldukça önemli veriler içermektedir. Bu veriler hem araştırmacılar hem de diğer insanlar için önem taşımaktadır. Geçmişte atalarının yaşadıkları yerler hakkında bilgileri varsa, ya da belli bir tarihe kadar soy bilgilerine sahipse, bu defterlerdeki bilgiler aracılığı ile ataları hakkında kimi ayrıntılı bilgilere de sahip olabilirler. Mesela defterdeki kişi adlarının yanında yazan yaş, lakap, meslek, o yöreye nereden geldikleri, ya da o sırada nerede oldukları gibi bilgilere ulaşabilirler, ki bu bilgiler kişileri geçmişteki atalara daha da yakınlaştırır.

Bununla ilgili şu örneği verebiliriz. Biz kendi atalarımızın isimlerini bir düzen içinde 1820-30'lara kadar götürebiliyorduk. Görüştüğümüz aile büyükleri daha eskiden sadece genel olarak bahsediyorlardı. Büyük dedemiz olan Laçın'ın bu tarihe denk geldiğini hesaplamıştık. Bu defterlere de biraz da bu sebeple ilgi duyduk. Defter üzerinde yaptığımız incelemede 1834 tarihinde karşılaştığımız Laçın ismi bizim için sürpriz oldu. Bu tarihte *Laçın oğlu Mahmud oğlu Laçın* adlı kişilerin bizim atalarımız olma olasılığı fazlaydı. Çünkü geçmiş atalar içinde kısa aralıklarla yaşamış iki Laçın isimli atadan bahsediliyordu. Yine anlatılanlara göre bu ataların farklı isimleri olsa da bu aile o tarihlerde *Laçınler* olarak da anılıyor (Taş, 2024: 42). Bu sebepten bu bilgi bizim için değerli oldu. Defterdeki kayıt tam olarak şu şekildedir: *Laçın oğlu Disimlu (Dirsimlu) Mahmud 31 yaşında ve oğlu Laçu (Laçın) 2 yaşında*.

Makalede incelediğimiz 1834 tarihli Mazgirt, Sağman ve Pertek kasabalarına ait nüfus defteri de bu tür bilgiler vermektedir. Bu kasabalardan ayrı olarak Çemişgezek'e ait bazı köylerle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Defterden, o dönemde bu kasabaların merkez ve köylerine ait nüfusun sayısal toplamına, bu köylerin isimlerine, köylerde yaşayan insanların (erkek nüfus) isim, yaş, lakap, meslek gibi bilgilerine ulaştık. Yine o tarihte gurbette ya da askerde olanlar ile bu yerlere dışardan gelenler hakkında da bilgiler mevcuttur. Yaptığımız incelemede bazı köylerde gurbete çıkanlar çok olduğu halde bazı köylerde hiç yoktur. Genel olarak baktığımızda ise gurbete çalışmak için gidenler nüfusa oranla çok azdır. Bu da bize o tarihte yörenin doğal yapısının nüfusu geçindirmek için yeterli olduğunu göstermektedir.

Yine nüfusa baktığımızda ileri yaşta olanlar da hayli fazladır. Bu kasaba ve köylerde 100 yaşını geçen birkaç kişi var ve bunlardan biri de 113 yaşındadır. Sayım yapıldığı sırada henüz doğmuş birkaç bebek de vardır. Elbette bunların hepsi erkek. Kadınlar kayıt edilmediği için onların yaşları ve isimleri hakkında herhangi bir bilgimiz yok.

Sayımı yapılan kişilerin en çok kullandığı isimler ise Ehl-i Beyt mensuplarına ait isimler olmuştur. Mehmet, Ahmed, Mustafa, Ali, Hasan ve Hüseyin en çok kullanılan isimlerdir.

Ayrıca dikkatimizi çeken bir diğer bilgi de evlatlık alınanların bazı yerlerde fazla olmasıdır. Hatta bazı ailelerde hem evlatlık hem de kendi çocukları olduğu görülmektedir.

Yine bu defterde bazı aşiret ve ocak isimleri de yazılmıştır. Ancak o döneme göre sayı hayli azdır. Çünkü bu yörede yaşayan insanların çoğunluğu bugün dahi ait oldukları aşiret ve ocak ismini bilirler. Herhalde bunu belirtme gereği duymadılar. Ocaklar arasında Kureyşanlı, Derviş Cemallı isimleri varken, aşiret olarak da Pilvanklı, Hıranlı, Bahtiyarlı, Haydaranlı, Şikaklı, Şadillu, Caferanlı, Abbasanlı, Disimlu (bazı yerlerde Dirsimlu yazılmış), Şeyh Hasanlu gibi isimler kayıt altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, NFS. d. (Nüfus Defterleri):

2652

2653

2654

Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Akyel, S. & Sertel, S. (2015). Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği. *Journal of History and Future*, 1(1), 78-98.

- Akyel, S. (2014). XIX. yüzyılın ilk yarısında Ebutahir kazasının sosyal ve ekonomik yapısı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 319-342. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000589
- Altı, A. (2019). Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Veli Tekkesi) (1830-1846). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 90, 77-98.
- Barkan, Ö. (1953). Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-26.
- Başaran, M. (2017). 1830 – 1842 Yılları Arasında Nüfus Defterleri Kapsamında Ödemiş ve Köyleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 307-321, <https://doi.org/10.30803/adusobed.349447>
- Dıvrak, U. (2015). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çemişgezek ve Köylerinin Müslüman Nüfusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 371-380.
- Evcı, T. (2021). Osmanlı Tarihi Yazımında Nüfus Defterlerinin Yeri: 1831 Tarihli Teke Livasına Bağlı Elmalı Kazası Nüfus Defteri Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(49), 205-225, <https://doi.org/10.17498/kdeniz.872895>
- Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili. *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 221-240.
- İnalçık, H. (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koçak, Z. ve Taşkiran, H. (2014). 2793 Numaralı Ahlat Kazası Müslim Nüfus Defteri (30 Rebiyülevvel 1252/15 Temmuz 1836)'nin Tanıtım ve Değerlendirmesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7/XVII, 421-442.
- Mutlu, S. (2003). Late Ottoman Population And Its Ethnic Distribution. *Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies*, 25, 3-38.
- Taş, K. (2024). Tunceli/Dersim'de Kartala Verilen Manevi Değerin Kökeni. *SÜREK Alevilik - Bektaşilik Ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (2), 38-46.
- Tızlak, F. (1997). *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (1999). *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (1996). XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 217-232.
- Yılmazçelik, İ. (2011). *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Yüksel, H. (2006). Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan ilk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı. *Nüfusbilim Dergisi (Turkish Journal of Population Studies)*, 07, 73-89.

Çatışma Beyanı: Bu makalede kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul izninden muaftır.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

EBEVEYNLERİN İSTİSMAR FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN VE İSTİSMARA İLİŞKİN EĞİTİM GEREKSİNİMLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINING PARENTS' ABUSE AWARENESS LEVELS AND ABUSE EDUCATION NEEDS

Nurcan HAMZAOĞLU¹

Hacer ÖZEL²

¹ Doç. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, nurcan.hamzaoglu@yeniyuzyil.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Hemşirelik Fakültesi, hancer.ozel@sbu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
16.06.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
08.08.2024

ÖZET

Bu çalışmada, 4-6 yaş çocuğu olan ebeveynlerin istismar farkındalık düzeylerinin ve istismara ilişkin eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı tipte planlanan araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı şehirlerinden 339 ebeveyn oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular katılımcıların çocuk istismar ve ihmal potansiyellerinin orta düzeyde olduğunu (\bar{X} : 54,96) göstermektedir. Çocuğa yönelik istismar ve ihmal konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olduğunu belirten katılımcıların ölçek toplam puanları ile diğer katılımcıların toplam ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Çocuk haklarına her ortamda vurgu yapılmasına ve çocuk istismarı konusunda farkındalık yaratmaya yönelik yoğun çabalara rağmen mevcut araştırmada elde edilen sonuçlar, önleme çalışmalarında farklı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Katılımcıların % 76,4'ü çocuk istismarı ve ihmali konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtirken % 69'u eğitim almak istediğini belirtmiştir. Bu nedenle, toplumun geneline yönelik veya büyük gruplar yerine daha küçük gruplara yönelik eğitimlerin düzenlenmesi, rutin çocuk izlemlerinin yapıldığı birinci basamak sağlık kurumlarında, sağlık kurumlarının çocuk kliniklerinde, okul öncesi eğitim veren kurumlarda anne-babalara yönelik eğitim programlarının düzenlenmesinin hem etkinlik hem de süreklilik açısından etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk istismarı, İhmal, Aile içi şiddet, Ev içi şiddet, Ebeveyn farkındalığı.

ABSTRACT

This study was conducted for parents with children aged 4-6 years, in order to determine the parents level of abuse awareness and identifying the parents educational needs regarding the abuse. The sample for this descriptive study comprises 339 parents from various cities across Turkey. The findings obtained in the study show that the potential of child abuse and neglect of the participants is moderate (\bar{X} : 54.96). There was no significant difference found between the total scale scores of the participants that stated they had sufficient knowledge about child abuse and neglect and the scale total scores of the other participants ($p > .05$). Despite the emphasis on children's rights in every environment and the intensive efforts to raise awareness about child abuse, this result obtained in the current study confirms that different approaches should be adopted in prevention work. Although 76.4% of participants reported having sufficient knowledge regarding child abuse and neglect, 69% expressed a need for further education on the subject. Therefore, instead of providing education to the general public or large groups, it is thought that organizing training programs for smaller groups, and offering educational programs for parents in primary healthcare institutions where routine child monitoring is conducted, in children's clinics within healthcare institutions, and in preschool education centers would be more effective in terms of both efficiency and continuity.

Keywords: Child abuse, Domestic violence, Neglect, Family violence, Parent awareness.

1. GİRİŞ

Çocuk istismarı dünyada ve Türkiye’de yıllardır yoğun olarak yaşanmakta ve önüne geçilememektedir (Aktay, 2020). Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre; çocuğun yaşamına, sağlığına, gelişimine, güven, sorumluluk ve becerilerle ilgili genel değerlerine zarar vermek istismar olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, 2010). Çocuk istismarı konusu, Kempe ve arkadaşları (1962) tarafından yazılan Hırpalanmış/Örselenmiş/Dövülen Çocuk Sendromu makalesi ile ilk kez gündeme gelmiştir. Günümüzde de ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak (WHO, 1999) fiziksel, cinsel, duygusal istismar ve ihmal olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel istismar, çocuğa fiziksel olarak zarar verilmesi; cinsel istismar, çocuğun cinsel içerikli bir eyleme dahil edilmesi; duygusal istismar ise çocuğun olumsuz tutum ve davranışlar görmesi aynı zamanda ilgi, sevgi, bakımdan mahrum bırakılmasıdır (Acehan ve ark. 2013; Bozcan ve ark. 2019).

Çocuk istismarının küresel bir sorun olduğuna dair açık kanıtlar vardır. UNICEF (2010) tarafından yapılan araştırmada Türkiye’de 7-18 yaş grubu çocuklarda, duygusal istismarın %51, fiziksel istismarın %43, cinsel istismarın %3 oranında görüldüğü belirlenmiştir. 2017 UNICEF raporuna göre, küresel olarak yüz milyonlarca çocuk, bakıcıları tarafından düzenli olarak fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. 2020 yılı UNICEF raporuna göre ise; dünyada 2-17 yaş arası her iki çocuktan birinin herhangi bir şiddet türüne maruz kaldığı, her üç çocuktan birinin de duygusal şiddetten etkilendiği belirtilmiştir. Türkiye’de 7-18 yaş grubu çocukların, % 51’inin duygusal istismar, %43’ünün fiziksel istismar, %3’ünün cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmiştir.

Çocukluk çağında yaşanan istismar, çocuğun ruh sağlığını ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Silverman ve ark., 1996; Horwitz ve ark., 2001; Türkkkan ve ark., 2021). İlk olarak çocuklukta yaşanan fiziksel ve cinsel istismarın etkilerine odaklanan ve ardından duygusal veya psikolojik kötü muameleyi de kapsayan literatürde; anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, yıkıcı davranışlar, cinsel rahatsızlıklar, somatik problemler ve ilişkisel zorluklar, işlev bozukluğu veya kendi kendine kötü muameleye kadar çok çeşitli kısa ve uzun vadeli psikolojik olumsuzluklara yol açtığı belirtilmiştir (Hovens ve ark., 2012; Örsel ve ark., 2011; Wright ve ark. 2009; Donnelly, 2003; Paolucci ve ark., 2001). Yapılan çalışmalarda cinsel istismar sonrası değerlendirilen çocuklarda büyük oranda ruhsal sorunlar görüldüğü bildirilmektedir (Bakır ve Kapucu, 2017; Taner ve ark. 2015; Şimşek ve ark. 2014). Çocukluk çağında görülen bu bozuklukların çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini aksatarak yetişkin olduklarında da sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır (Bakır ve Kapucu, 2017).

Çocuklar ilk eğitimlerini ailede alırlar. Bu nedenle sağlıklı bir kişiliğe, özgüvene ve benlik saygısına sahip bir çocuğun yetişmesinde ailenin rolü büyüktür. Aile çocuğun fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişimini destekler (Hazal Begüm ve Menekşe, 2000). Aile ortamları, hem çocukların kendilerini en çok güvende hissettikleri yer hem de çocuğun istismara maruz kalması riskinin yüksek olduğu yerlerdir (Acehan ve ark., 2013). Bu noktada ebeveynin bireysel özellikleri istismarın gerçekleşmesinde önem taşımaktadır. Çocukluk döneminde sevgi ve ilgiden yoksun, ceza ve şiddetin ön plana çıktığı bir ortamda yetişmesi önemli bir etkidir (Yates ve Bass, 2017). Ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin besleyici, destekleyici ve koruyucu olması gerekir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin çocuk istismarı konusunda farkındalıklarının yüksek olması da istismarın önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Üstündağ, Şenol ve Mağden, 2015; Uysal Bayrak, 2019). Bireysel çabaların yanı sıra, çocuk istismarının önlenmesine ilişkin ülkelerin ulusal yaygınlık çalışmalarına yatırım yapması gerekir. Bu tür çalışmalar, fiziksel istismar, cinsel

istismar, duygusal istismar ve ihmalin yanı sıra aile içi şiddete maruz kalmayı da ölçmelidir. Çalışmalar, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış bir araç kullanmalı ve sorulan sorularda kötü muamele türlerinin uygun şekilde işlevselleştirilmesini sağlamalıdır (Mathews ve ark 2020).

Araştırmalar, çocuk istismarı ve ihmalinin önlenabilir olduğunu göstermektedir (Teresi ve ark. 2016). Bu bağlamda ebeveyn eğitim programları ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından okul öncesi çocuklar için önerilen iletişim programlarının yanı sıra çocuk istismarını önlemek için çok sayıda sosyal, iletişimsel ve kişisel program önerilmiş ve geliştirilmiştir. Bu programlar, savunmasız çocukların istismarını önlemek ve sağlıklı çocuklardan ziyade davranışsal sorunları olan çocukları tedavi etmek için birincil strateji olarak kullanılmaktadır. Ayrıca daha çok ebeveynlik becerilerini, ebeveynlerin psikolojik sağlıklarını ve ebeveyn-çocuk çatışmalarını, bozulmuş ebeveynlik ve ebeveynlerin çocuk gelişimi ve davranışlarını yönetme konusundaki bilgi ve eğitim ihtiyaçlarını araştırma eğilimindedirler. Çocuk istismarı ve ihmalin önlenmesi için ebeveynlerin eğitilmesi gerekir. Eğitim öncesi ebeveynlerin çocuk istismarını önleme konusundaki bilgi düzeylerini bilmek ve değerlendirmek önemlidir (Chen and Chen 2005; Bahadır Yılmaz, 2013). Khosravan ve ark (2018) çalışmasında, ebeveynlere yönelik eğitim programlarının, anne baba tutumlarını iyileştirdiğini ve annelerde çocuk istismarı yaygınlığını azalttığını ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin, çocuk yetiştirmede kilit rol oynayabilecek becerileri ve uygun eğitim yöntemlerini öğrenmeleri ve çocuğun gelişimsel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalarının, çocuk istismarını önleyeceği belirtilmektedir.

Bu çalışmada 4-6 yaş çocuğu olan ebeveynlerin istismar farkındalık düzeylerinin ve istismara ilişkin eğitim gereksinimlerinin belirlemesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ebeveynlerin istismar farkındalık düzeyleri, demografik özellikleri ve istismar farkındalık düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı ve ebeveynlerin eğitim gereksinimleri incelenecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Tanımlayıcı araştırmalar insanların, grupların veya örgütlerin özelliklerini ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalardır (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu araştırma da 4-6 yaş aralığında çocukları olan ebeveynlerin istismar farkındalık düzeylerinin ve istismara ilişkin eğitim gereksinimlerinin belirlemesi amacıyla tanımlayıcı bir araştırma olarak planlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 4-6 yaş çocuğu olan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 4-6 yaş çocuğu olan, çalışmaya katılmayı kabul eden, ulaşılabilen ebeveynler oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçilirken seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi (Convenience Sampling) kullanılmıştır. Uygun örnekleme; güvenilirlik, zaman ve parasal açıdan en uygun olan ve araştırmaya gönüllü katılımcıların seçildiği örnekleme yöntemidir (Suri, 2011; Koç-Başaran, 2017; Zhao, 2020).

2.3. Verilerin Toplanması

Çalışma kapsamında, 15 Aralık 2020- 15 Ocak 2021 tarihleri arasında elektronik ortamda, Google Form aracılığıyla paylaşılan veri toplama formları 347 kişi tarafından yanıtlanmıştır.

Araştırmada, veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu ve İstismar Farkındalık Ölçeği Ebeveyn Formu (Pekdoğan, 2017) kullanılmıştır. Etik kurul onayından sonra aydınlatılmış onam formu ve veri toplama araçları elektronik ortamda çevrimiçi anket uygulama yöntemi ile

uygulanmıştır. Katılımcılara ölçekler uygulanmadan önce araştırma hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılma konusunda gönüllülük esası olduğu belirtilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından oluşturulan form katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sahip olunan çocuk sayısı, çalışma durumu, eşin çalışma durumu, hane geliri, ilk çocuğun cinsiyeti gibi değişkenleri içeren 13 soru ve katılımcıların eğitim gereksinimlerini belirlemek amacıyla hazırlanan “Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Yeterli Bilgiye Sahip Olduğunuzu Düşünüyor musunuz? Çocuk istismarı ve ihmali konusunda herhangi bir seminer/konferansa katıldınız mı?, Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda eğitim almak ister misiniz?” sorularından oluşmaktadır.

2.3.2. İstismar Farkındalık Ölçeği Ebeveyn Formu

4-6 yaş aralığında çocuğu olan ebeveynlerin istismar farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiş ölçek 5’li likert tipinde, 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .98’dir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 18, en yüksek puan 90 olarak belirlenmiştir. Ebeveyn formundan elde edilen puanın yüksek olması ebeveynlerin istismar potansiyellerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerin ölçekten 18-42 arasında puan alması düşük, 42-66 arasında puan alması orta, 66-90 arasında puan alması yüksek düzeyde istismar olduğunu göstermektedir (Pekdoğan, 2017).

2.4. Etik Onay

Çalışma için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’nun 27/11/2020 tarih ve E.41553 sayılı onayı alınmıştır.

2.5. Veri Analizi:

Veriler SPSS 21.0 programında analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri frekans analizi ile değerlendirilmiştir. Gruplar arası karşılaştırma analizlerinden önce normallik analizi yapılmıştır. George & Mallery (2019)’nin önerdiği normallik varsayımına göre Skewness ve kurtosis değerleri ± 2 aralığına göre örneklemenin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalarda Bağımsız Gruplar T Testi ve Tek Yönlü (One Way) Anova kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ebeveynlerin Demografik Özellikleri

Katılımcıların % 75,5’i (n: 256) kadın, % 24,5’i (n: 83) erkek, yaş ortalaması $35,88 \pm 6,393$ ’tür. İlk evlilik yaş ortalaması $24,23 \pm 4,150$, ilk çocuk sahibi olma yaş ortalaması ise $26,63 \pm 4,642$ ’tir. Katılımcıların ilk evlilik yaşı ve ilk çocuk sahibi olma yaşı minimum ve maksimum değerleri sırasıyla 16-38 ve 17-41’dir. Katılımcıların demografik verilerine ilişkin bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımları

Sosyodemografik özellikler		n	%
Cinsiyet	Kadın	262	75,5
	Erkek	85	24,5
Medeni durumu	Evli	322	92,6
	Bekar	25	7,4
Eğitim durumu	İlk-orta	50	14,4

	Lise	69	19,9
	Önlisans	77	22,2
	Lisans	111	32,0
	Lisansüstü	40	11,5
Gelir durumu	0-2500	34	9,8
	2.500-5000	106	30,5
	5.000-7500	81	23,3
	7.500- ve üzeri	126	36,3
Çalışma durumu	Çalışıyor	220	64,4
	Çalışmıyor	127	36,6
Eşin çalışma durumu	Çalışıyor	277	79,8
	Çalışmıyor	70	20,2
Yaşadığınız şehir	İstanbul	175	50,4
	Diğer	172	49,6
Toplam		347	100

Katılımcıların % 75,5'ü (n=262) çocuk istismarı ve ihmali konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtirken, eğitim almak istediğini belirten katılımcıların oranı % 69,2'dir(n:240). Çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili bir seminer/ koferansa katıldığını belirten anne-babaların oranı % 30,5'si (n=106), bilgi düzeyinin yetersiz olduğunu belirten katılımcıların oranı ise %24,5'dir(n=85).

3.2. Ebeveynlerin İstismara İlişkin Farkındalıkları

Katılımcıların ölçek puan ortalamalarına bakıldığında, ebeveynlerin çocuk istismar farkındalıklarının orta düzeyde olduğu (\bar{X} : 54,64) görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2: 4-6 Yaş İstismar Farkındalık Ölçeği Ebeveyn Formu Toplam Puan Ortalaması

	N	ORT	SS	Skewness	Kurtosis	Puan aralığı
4-6 Yaş İstismar Farkındalık Ölçeği Ebeveyn Formu	347	54.64	7.499	-.831*	1.912*	18-90

*George ve Mallery'nin (2010) önerdiği normallik varsayımına uygun olarak ± 2.0 aralığında

Ölçek toplam puanının eğitim durumu ve gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonucuna göre, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Ölçek Puanının Eğitim durumu ve Gelir Düzeyine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, \bar{x} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları						
Puan	Grup	N	\bar{x}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P
Eğitim Durumu	İlk-Orta	50	55,9	9,301	G.Arası	107,344	4	26,836	,474	,755
	Lise	69	54,0	8,040	G.İçi	13104,182	197	66,519		
	Önlisans	77	54,62	7,404	Toplam	16457,971				
	Lisans	111	54,56	7,197						
	Lisans Üstü	40	54,45	4,674						

Gelir Düzeyi	0-2500	34	54,50	8,628	G.Arası	74,443	3	24,814	,439	,725
	2.500-5000	106	55,12	7,122	G.İçi	19383,528	343	56,512		
	5.000-7500	81	53,88	7,703	Toplam	19457,971	346			
	7.500 ve üzeri	126	54,76	7,405						

Ölçek toplam puanının katılımcıların cinsiyetine, çalışma durumuna, ilk evlilik yaşı ve ilk çocuk sahibi olma yaşına göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek amacıyla yapılan t testi sonuçlarına göre; gruplar arasında istismar farkındalık düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak katılımcıların ilk çocuklarının cinsiyetine göre yapılan karşılaştırmada; ilk çocuğu kız olan katılımcıların ölçek toplam puanları ilk çocuğu erkek olan katılımcıların ölçek puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Tablo 4).

Çocuk istismarı ve ihmali konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olduğunu belirten katılımcıların ve Çocuk istismarı ve ihmali konusunda eğitim almak istediğini belirten katılımcıların ölçek toplam puanları ile diğer katılımcıların ölçek toplam puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili seminare/konferansa katılma durumuna göre yapılan analizlerde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Tablo4).

Tablo 4: Ölçek Toplam Puan Ortalamasının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Bağımsız Örneklem t testi Analiz Sonuçları

		N	ORT	SS	t	p
Cinsiyet	Kadın	262	55,00	7,355	1,574	.116
	Erkek	85	53,53	7,869		
Çalışma Durumu	Çalışıyorum	220	54,35	7,125	-,932	.352
	Çalışmıyorum	127	55,13	8,112		
İlk Evlilik Yaşı	16-30 yaş	320	55,12	6,760	,669	.504
	31 ve üzeri	22	54,14	5,419		
İlk Çocuk Doğurma Yaşı	16-30 yaş	276	55,06	7,006	,018	.986
	31 ve üzeri	66	55,05	5,133		
İlk Çocuğun Cinsiyeti	Kız	194	55,50	6,776	2,449	.015*
	Erkek	151	53,47	8,245		
Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Yeterli Bilgiye Sahip Olduğunuzu Düşünüyor musunuz?	Evet	262	55,19	6,854	2,420	.016*
	Hayır	85	52,94	9,045		
Çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili seminare/konferansa katıldınız mı?	Evet	106	55,63	6,860	1,639	.102
	Hayır	241	54,20	7,737		

Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda eğitim almak ister misiniz?	Evet	240	55,19	7,141		
	Hayır	107	53,41	8,148	2,047	.041*

*p<.05

4. TARTIŞMA

Anne ve babalar çocuğun fizyolojik, sosyal, duygusal ihtiyaçlarının giderilmesinden birinci derecede sorumlu olan kişilerdir. Çocuğun, ilk sosyalleştiği yer olan ailede, anne ve babası ile kurduğu iletişim ve etkileşim çocuğun psikososyal gelişimini etkilemektedir. Bu psikososyal gelişimin sağlıklı olabilmesi de ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde sergiledikleri tutumlar ve davranışlar ile yakından ilişkilidir. Anne ve babaların bu süreçteki yanlış tutum ve davranışları çocuğun psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişiminde ömür boyu sürebilecek olumsuzluklara yol açabilmektedir. Yapılan birçok çalışmada da aile, çocuk ihmal ve istismarında en büyük risk faktörlerinden biri olarak görülmektedir (Özkan,2022; Özer, 2014; Acehan ve ark., 2013; Stith,2009; Wang ve ark., 2007; Ethier ve ark., 2004) Bilerek veya bilmeyerek çocuğun en çok istismar ve ihmale maruz kalma durumunun aile içinde olduğu göz önünde bulundurularak, çocuk istismarı ile ilgili farkındalık oluşturulması açısından bu çalışmada anne babaların çocuk istismar potansiyelleri ve eğitim gereksinimleri değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular katılımcıların çocuk istismar ve ihmal potansiyellerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular ülkemizdeki literatür ile de uyumludur (Kahraman ve Ark. 2019; Yalçın, Koçak, ve Duman, 2014; Pekdoğan ve Kanak, 2017). Bernard van Leer Vakfı'nın desteği ile Türkiye'de yapılan Aile, Çocuk, Şiddet Araştırmasına göre (2014); çocuklarına kızan ebeveynlerin %73.3'ü azarlamak, küsmek, aç bırakmak, odaya kapatmak, kilitlemek, eşyalarına zarar vermek ya da zarar vermekle tehdit etmek yoluna başvururken, %22.5'i tokat atmak, saçını çekmek gibi tepkiler vermektedir. UNICEF (2017) raporuna göre; Dünya genelinde erken gelişim dönemindeki her dört çocuktan üçü aileleri tarafından disiplin amaçlı istismar edilmektedir. Çocuk haklarının her ortamda vurgulandığı ve çocuk istismarına yönelik farkındalık yaratma çabalarının yoğun olarak yürütüldüğü günümüzde hala istismar olarak kabul edilen davranışların terbiye etme yöntemi olarak kullanılması ve çocuğa birinci derece bakmakla yükümlü olan ebeveynlerin istismar potansiyellerinin bu düzeyde olması, önleme çalışmalarında farklı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktada, istismar ve ihmali önlemeye yönelik devlet politikaları oluşturularak, bu politikaların tavissiz şekilde uygulanmasının ve takibinin sağlanmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Bu uygulamalar; alışlagelmiş, toplumsal kültürel özellikler olarak benimsenmiş istismar davranışlarının değiştirilmesine, kişilere ve topluma yönelik farkındalık kazandırılmasına da katkı sağlayacaktır.

Mevcut çalışmada, anne-babaların %76,4'ü istismar ve ihmal konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu, %30,7'si bu konu ile ilgili bir seminer veya konferansa katıldığını belirtmiştir. Ancak, %23,6'sı bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu, % 69'u eğitim istediğini belirtmiştir. Koçak ve Büyükgönenç (2011) tarafından yapılan çalışmada istismar ile ilgili bilgi aldığını belirten katılımcıların oranı % 51,1 olarak belirtilmiştir. Kılıç'ın (2020) ebeveynlerin çocuk istismarına yönelik farkındalık düzeyinin ebeveyn-çocuk ilişkisine etkisini incelediği çalışmasında istismar ve ihmal konusunda bilgi aldığını belirten katılımcıların oranının % 64,9 olduğu belirtilmiştir. Literatürde de, eğitim programlarının çocuk istismarı ve ihmali konusunda farkındalığı artırmada etkili olduğu belirtilmektedir(Thomas ve Zimmer-Gembeck, 2011; Khosravan ve ark., 2018) . Alanyazındaki çalışmalarda her ne kadar eğitim alan ebeveynlerin farkındalıklarının artmış olduğu belirtilse de (Fortson ve ark., 2016; Walsh ve ark.,2015) bu çalışmada; çocuk

istismarı ve ihmali ile ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olduğunu belirten ve çocuk istismarı ile ilgili seminer/konferansa katıldığını belirten katılımcıların ölçek toplam puanlarının diğer katılımcılara göre yüksek olması (bu ebeveynlerin istismar potansiyellerinin yüksek olduğunu gösterir) seminere/konferansa katılmış olmanın istismar farkındalığı oluşturma açısından anlamlı bir fark yaratmadığını göstermiştir. Literatür göz önünde bulundurulduğunda; bu sonuçların sosyolojik faktörler ve anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ne yazık ki toplumumuzda, azalmakla birlikte, günümüzde fiziksel şiddet hala bir terbiye yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu sonuçları etkilediğini düşündüğümüz bir diğer yaklaşım da ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide; çocuğun, kendi düşüncelerini ve isteklerini dile getirebilecek bir birey olarak kabul edilmeyip, anne-babanın istekleri ve beklentileri doğrultusunda hareket etmesi gerektiğine olan inançtır. Mevcut bulgular, ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmali konusunda farkındalıklarını artırmak için eğitim gereksinimi olduğunu göstermekle birlikte bu eğitimlerin içeriklerinin de sorgulanması ve yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular da bu görüşü desteklemektedir. Bu kapsamda geniş gruplara yönelik farkındalık çalışmalarının yanı sıra sağlık kurumlarının çocuk klinikleri, birinci basamak sağlık kurumları, okul vb. gibi kurumlarda küçük gruplarla anne ve babalar için istismar farkındalık eğitimlerinin düzenlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Thomas ve Zimmer-Gembeck (2011) tarafından çocuk istismarı potansiyeli yüksek olan annelere uygulanan 12 haftalık Anne-çocuk İlişkisi Terapisinin ardından annelerin çocuklarına uyguladıkları istismar davranışlarında belirgin bir azalma gözlenirken çocuk istismarı potansiyellerinin de düştüğü belirtilmiştir. Khosravan ve ark (2018) tarafından yapılan çalışmada da, ebeveynlere yönelik eğitim programlarının, anne baba tutumlarını iyileştirdiğini ve annelerde çocuk istismarı yaygınlığını azalttığını göstermiştir.

Alanyazındaki çalışmalar (Belsky, 1993; Kara ve Gökalp, 2004; Slopen ve ark., 2016; Loria ve Caughy) eğitim durumu ve gelir düzeyinin çocuk istismarı riskini belirgin şekilde etkileyen faktörler olduğu belirtilmesine karşın mevcut çalışmadaki verilere göre eğitim durumu ve gelir düzeyine göre katılımcıların istismar farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Aynı şekilde İstismar ölçek puanları ebeveynlerin cinsiyeti, çalışma durumu, ilk evlilik yaşı ve ilk çocuk doğurma yaşına göre değerlendirildiğinde; gruplar arasında istatistiksel olarak bir fark tespit edilmemiştir. Çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin cinsiyetler arasında benzer olduğunu ve her iki cinsiyetin de çocuk koruma konularında benzer düzeyde duyarlı olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Akgün ve Çetin, 2020; Ercan, 2018). Stoltenborgh ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında da cinsiyetin çocuk istismarı ve ihmali konusundaki farkındalık ve bilgi düzeylerinde belirgin bir farklılık yaratmadığını, bunun yerine kültürel ve sosyoekonomik faktörlerin daha belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, literatürde cinsiyetin çocuk istismarı algısı ve davranışları üzerinde farklı etkiler yarattığını öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. (Al Eissa ve Almuneef, 2010;Gökçe ve Beyazıt,2018). Gökçe ve Beyazıt tarafından yapılan çalışmada, ebeveynlerin çocuk istismarı potansiyellerinin cinsiyete göre anlamlı olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde, Al Eissa ve Almuneef (2010) tarafından yapılan bir araştırma, kadın ebeveynlerin çocuk istismarı konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu göstermiştir. Ebeveynlerin çalışma durumu, İlk evlilik yaşı ve ilk çocuk doğurma yaşına göre gruplar arasında fark bulunmaması da bu demografik değişkenlerin tek başına çocuk istismar riskini belirlemede yeterli olmadığını, istismarın ortaya çıkmasında sadece

bireysel faktörler değil, aynı zamanda çevresel, sosyoekonomik ve kültürel faktörler de büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.

İlk çocuklarının cinsiyetine göre yapılan değerlendirmede; ilk çocuğu kız olan katılımcıların ölçek toplam puanlarının ilk çocuğu erkek olan katılımcıların ölçek puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Türkiye'deki literatürle paralellik gösteren bu sonuçlar (Gökçe ve ark, 2018; Kılıç, 2020) ülkemizde cinsiyet rolleri üzerinde etkili olan geleneklerin ve ataerkil yapının bir yansımasıdır. Pekdoğan ve Kanak (2017) tarafından yapılan çalışmada da toplumsal cinsiyet rollerinin annelerin istismar potansiyelleri ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Kadınlar ve erkekler arasında sosyal eşitsizliğe yol açan ve istismarı yordayan etkenlerden olan toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde, ataerkil yapının etkisinin azaltılması istismarın önlenmesine yönelik çalışmalarda ve düzenlemelerde ele alınması gereken önemli noktalardan biridir.

Sonuç olarak çocuk istismarında; sürece etki eden faktörler, risk etmenleri gibi konular oldukça kompleks olabilmekte, dolayısıyla çok yönlü yaklaşımlar önem taşımaktadır. Sosyal sistemler, aile yapılanmaları, ebeveynlerin bireysel özellikleri, kitle iletişim araçları, akran grupları gibi bir çok faktör devreye girmektedir. Literatür göz önünde bulundurulduğunda sıklıkla sosyolojik faktörlerin ve ebeveyn özelliklerinin temel faktörler olarak değerlendirildiği görülmektedir (Özkan,2022; Özer, 2014; Acehan ve ark., 2013; Stith,2009; Wang ve ark., 2007. Mevcut çalışmada eğitim/seminerlere katılma durumunun anne babaların istismar potansiyelini etkilemediği yönünde elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda bu iki durumun önem taşıdığı düşünülmektedir. Zira elde edilen bulgular bu bağlamda değerlendirildiğinde; seçilen örneklem arası olası farklılıklar akla gelmekte ve çok yönlü araştırma kapsamında sosyolojik faktörlerin de sorgulanması gerekli görülmektedir. İlerleyen çalışmalarda, karşılaştırma amaçlı seçilen örneklem gruplarında ilgili faktörlerin göz önünde bulundurulmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Bir diğer önemli nokta da çocuk ihmal ve istismarı konusunda ebeveyn özellikleridir. Türkkkan, Odacı ve Bülbül (2021)'ün çalışmalarında vurgulandığı gibi çocuk istismarı ve ihmalinde anne babanın yaşı, eğitim düzeyi, çocuklukta istismara maruz kalma durumu, engellenmeye karşı düşük tolerans, alkol veya madde kullanımı gibi özellikler risk etmeni olarak değerlendirilmektedir (Özkan, 2022; Ben-Natan ve ark. 2014) . Mevcut çalışma kapsamı gereği ebeveyn tutumlarını detaylı olarak sorgulamamıştır. İleriki çalışmalarda ebeveyn tutumları ile istismar potansiyeli arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik niteliksel ve niceliksel çalışmaların yapılmasının risk durumunun açıklanmasında ve çözüm politikalarının belirlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada katılımcıların çocuk istismar potansiyellerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Farkındalık oluşturmak amacıyla toplumun geneline yönelik veya büyük gruplar yerine daha küçük gruplara yönelik eğitimlerin düzenlenmesi, rutin çocuk izlemlerinin yapıldığı birinci basamak sağlık kurumlarında, sağlık kurumlarının çocuk kliniklerinde, okul öncesi eğitim veren kurumlarda vb. anne-babalara yönelik eğitim programlarının düzenlenmesinin hem önleme programlarının etkinliği hem de sürekliliği açısından etkili olacağı düşünülmektedir. Ancak bu noktada bu eğitimleri veren kişilerin de bilgili, deneyimli ve yetkin kişiler olması gerektiği unutulmamalıdır.

Anne babaların istismar potansiyelini etkileyen bir diğer unsur olan toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesine yönelik önleme stratejileri oluşturulmasının da istismarın önlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu amaçla; ülkemizdeki ataerkil yapının etkisini ortadan kaldırmak ve

sosyal eşitsizliği önlemek amacıyla, toplumsal bilincin gelişmesine katkı sağlayacak siyasal, sosyal ve eğitim alanında planlamaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acehan, S, Bilen, A, Ay, M, Gülen, M, Avcı, A, İçme, F. (2013). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 22 (4), 591-614. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/aktd/issue/2206/29347>
- Aktay, M. (2020). İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 169-184.
- Al Eissa, M., & Almuneef, M. (2010). Child abuse and neglect in Saudi Arabia: Journey of recognition to implementation of national prevention strategies. *Child Abuse & Neglect*, 34(1), 28-33.
- Aslan, G. (2020). Türkiye’de adli değerlendirmeden geçen çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları hakkında bir değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1226(73):2-12.
- Bahadır Yılmaz, E. (2013). Çocuk İstismarının Önlenmesinde Kullanılan Programlar ve Özellikleri *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16:4.
- Bakır, E., Kapucu S. (2017). Çocuk İhmal ve İstismarının Türkiye’de Yapılan Araştırmalara Yansımaları: Bir Literatür İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2), 13-24.
- Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: A developmental€ cological analysis. *Psychological bulletin*, 114(3), 413.
- Briere, J, Runtz, M., Eadie, E., Bigras, N., & Godbout, N. (2017). Disengaged parenting: Structural equation modeling with child abuse, insecure attachment, and adult symptomatology. *Child abuse & neglect*, 67, 260-270.
- Chen, JQ. Chen, DG. (2005). Awareness of Child Sexual Abuse Prevention Education Among Parents of Grade 3 Elementary School Pupils In Fuxin City, China. *Health Education Research*, 20(5):540-7.
- Donnelly, C. L. (2003). Pharmacologic treatment approaches for children and adolescents with posttraumatic stress disorder. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 12(2), 251-269.
- Dönmez, YE., Soylu, N., Özel, Ö., Yüksel, T., Çalışkan, DA., Çon, BP., et al. (2014). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergen olgularımızın sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, 21(1):44-8.
- Deveci, S. E., & Açık, Y. (2003). Çocuk istismarı nedenlerinin incelenmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 12(4).
- Ercan N. (2018). 4-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin istismar farkındalıkları, 2018 (Diyarbakır örneği) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ethier, L. S., Couture, G., & Lacharité, C. (2004). Risk factors associated with the chronicity of high potential for child abuse and neglect. *Journal of family Violence*, 19, 13-24.
- Fortson, B. L., Kleven, J., Merrick, M. T., Gilbert, L. K., & Alexander, S. P. (2016). Preventing child abuse and neglect: A technical package for policy, norm, and programmatic activities. Centers for Disease Control and Prevention.
- Gencer Ö., Özbek A., Özyurt G., Kavurma C. (2016). Çocuk ve ergenlerde aile dışı ve aile içi cinsel istismar olgularının karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*;17(1):56-64.

- George, D. & Mallery, P.(2003). SPSS for Windows step by step: A Simple guide and reference 11.0 Update. Pearson Education, Inc, United States of America
- George, D., & Mallery, P. (2019). IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference. Routledge.
- Gökçe, C., Beyazit, U. (2018). Çocuk İstismarı Potansiyelini Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*. 87-99.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2016). Felsefe–Yöntem–Analiz, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 103-140.
- Horwitz, A. V., Widom, C. S., McLaughlin, J. ve White, H. R. (2001). The impact of childhood abuse and neglect on adult mental health: A prospective study. *Journal of Health and Social Behavior*, 42 (2),184- 201
- Hovens, J. G., Giltay, E. J., Wiersma, J. E., Spinhoven, P., Penninx, B. W., & Zitman, F. G. (2012). Impact of childhood life events and trauma on the course of depressive and anxiety disorders. *Acta psychiatrica scandinavica*, 126(3), 198-207.
- Işık, Ü., Aktepe, E., Şimşek, F., Akyıldız, A. Yıldız A. (2019). Isparta ilinde bir üniversite hastanesinde değerlendirilen cinsel istismar mağdurlarının sosyodemografik, klinik ve ailevi özellikleri: 2014– 2018 verileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 10(1):53–7.
- Kahraman, PB., Çubukçu, A. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Annelerinin İstismar Düzeyleri, Ebeveyn Tutumları ve Çocuklarının Davranış Problemleri Arasındaki İlişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17):1304-31
- Kara B, Gökalp A.S. (2004). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47: 140-51.
- Khosravan, S., Sajjadi, M., Moshari, J., & Sofla, F.B.S. (2018). The effect of education on the attitude and child abuse behaviors of mothers with 3-6 Year old children: a randomized controlled trial study. *International Journal of Community based nursing and midwifery*, 6(3), 227.
- Kılıç, M. (2020). Ebeveynlerin çocuk istismarına yönelik farkındalık düzeyinin ebeveyn-çocuk ilişkisine etkisi (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 480-495.
- Lee, H. M., & Kim, J. S. (2018). Predictors of intention of reporting child abuse among emergency nurses. *Journal of pediatric nursing*, 38, e47-e52.
- Loria, H, Caughy M. (2018) Prevalence of adverse childhood experiences in low-income Latino immigrant and nonimmigrant children. *The Journal of Pediatrics*, 192:209-15
- Mathews, B., Pacella, R., Dunne, M. P., Simunovic, M., & Marston, C. (2020). Improving measurement of child abuse and neglect: A systematic review and analysis of national prevalence studies. *PLoS one*, 15(1), e0227884.
- Müderrişoğlu, S., Dedeoğlu, C. (2014). Türkiye'de 0-8 Yaş Arası Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. İstanbul, Bernard van Leer Vakfı.
- Örsel, S., Karadağ, H., Kahıloğulları, A. K., & Aktaş, E. A. (2011). Psikiyatri hastalarında çocukluk çağı travmalarının sıklığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(2).
- Özdemir, D.E., Özmen, S., Öztop, D.B., Özdemir, Ç., Çıkılı, U.M. (2014). Çocuk ve ergen cinsel istismar olgularında istismar ile ilişkili sosyodemografik özelliklerin, ailesel değişkenlerin ve ruhsal bozuklukların değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 19(3):146–53.
- Özer, G. (2014). Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarına dair bilinçleri, endişeleri ve aldıkları önlemler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

- Özkan, G. (2022). Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından Çocuk İhmal ve İstismarında Bireysel, Ailesel ve Çevresel Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 4(8), 217-240
- Paolucci, E. O., Genuis, M. L., & Violato, C. (2001). A meta-analysis of the published research on the effects of child sexual abuse. The Journal of psychology, 135(1), 17-36.
- Pekdoğan, S. ve Kanak, M. (2017). 4-6 yaş çocuğa sahip annelerin istismar düzeylerinin kadının çalışması ve algılanan cinsiyet rolleri ile olan ilişkisinin incelenmesi. Journal of International Social Research, 10(48), 510-516.
- Polat, O. (2007). Çocuk istismarı tanımlar 1. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Silverman A.B., Reinherz H.Z., Giaconia R.M. (1996). The long-term sequelae of child and adolescent abuse: A longitudinal community study. Child Abuse Negl. 20:709-723.
- Simsek, S., Uysal, C., Bez, Y., Gencoglan, S. (2014). Comparison of sexual abuse survivors from two different geographical regions of Turkey in terms of the sociodemographic and abuse-related characteristics. Düşünen Adam: The Journal Of Psychiatry and Neurological Sciences, 27 (4):323-327.
- Slopen, N., Shonkoff, J.P., Albert, M.A., Yoshikawa, H., Jacobs, A., Stoltz, R., et al. (2016). Racial disparities in child adversity in the US: Interactions with family immigration history and income. American Journal of Preventive Medicine, 50(1):47-56.
- Stith, S. M., Liu, T., Davies, L. C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., ... & Dees, J. E. M. E. G. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. Aggression and violent behavior, 14(1), 13-29.
- Stoltenborgh, M., van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. Child Maltreatment, 16(2), 79-101.
- Suri, H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. Qualitative Research Journal, 11(2):63-75.)
- Taner, HA., Çetin, FH., Işık, Y., İşeri, E. (2015). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde psikopatoloji ve ilişkili risk etkenleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16:294-300.
- Teresi, JA., Burnes, D, Skowron, EA., et al. (2016). State of the science on prevention of elder abuse and lessons learned from child abuse and domestic violence prevention: Toward a conceptual framework for research. J Elder Abuse Negl., 28: 263-300.
- Thomas, R., ve Zimmer-Gembeck, M. J. (2011). Accumulating evidence for parent-child interaction therapy in the prevention of child maltreatment. Child development, 82(1), 177-192.
- Topal, Y., Balcı, Y., Erbaş, M. (2018). Muğla'da 18 yaş ve altı cinsel istismar olgularının retrospektif değerlendirilmesi. Ortadoğu Tıp Dergisi, 10(2):135-41.
- Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması - Özet Raporu 2010.
- UNICEF (2017). A familiar face. 15.08.2021. <https://data.unicef.org/resources/a-familiar-face/>
- Türkkan, T., Odacı, H., & Bülbül, K. (2021). Çocuk istismarı ve ihmali anlamak: Ekolojik bir yaklaşım. Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(2), 709-728.
- UNICEF (2020). Global Status Report on Preventing Violence Against Children. 15.08.2021 <https://www.unicef.org/media/70731/file/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf>
- Urazel, B., Fidan ST., Gündüz, T., Şenlikli, M., Özçivit, AB. (2017). Çocuk ve ergen cinsel istismarlarının değerlendirilmesi. Osmangazi Tıp Dergisi, 3 (2):18-25.
- Usta, MB., Akbaş, S., Aydın, B. (2018). Behavioural problems associated with child sexual abuse in adolescents: A retrospective study. Konuralp Tıp Dergisi, 10(2):188-93.

- Uysal-Bayrak, H. (2019). Ebeveynlerin Gözünden Çocuk İstismarı: Metaforik Bir Çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 30(2), 376-389.
- Ünal Bozcan, E, Berkmen, B, Koran, N , Tathıcalı, E. (2019). 4-6 Yaş Arasındaki Çocukların Ebeveynlerinin İstismara Yönelik Farkındalığı . Folklor/Edebiyat , folklor/edebiyat , 494-508 . DOI: 10.22559/folklor.961
- Ünal, Hazal Begüm; Boz, Menekse (2020). Development of the Child Neglect and Abuse Awareness Scale for Parents and Its Relationship with Various Variables. International Electronic Journal of Elementary Education, 13, 1, p21-34
- Üstündağ, A., Şenol, F., & Mağden, D. (2015). Ebeveynler çocuk istismarına yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bilinçlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(2), 212-227.
- Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., & Shlonsky, A. (2015). School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse: A Cochrane systematic review and meta-analysis. Research on Social Work Practice, 25(3), 223-235.
- Wang, N, E., Baz, B. ve Bechtel, K. (2007). Physical Abuse of Children: Identification, Evaluation, and Management in the Emergency Department Setting. Emergency Medicine 12(9),97-108.
- World Health Organization WHO, (1999). World report on violence and health. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March, WHO/HSC/PV/99.1. Geneva
- Wright, M.O.D., Crawford, E., & Del Castillo, D. (2009). Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students: The mediating role of maladaptive schemas. Child abuse & neglect, 33(1), 59-68.
- Yalçın, H., Koçak, N. ve Duman, G. (2014). Anne babaların çocuk istismarıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3, 137-143.
- Yektaş Ç, Tufan AE, Büken B, Yurteri ÇN, Yazıcı M. (2018). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerde istismar ve istismarcıya ilişkin özelliklerin ve psikopatoloji ile ilişkili risk etkenlerinin değerlendirilmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi,19(5):501-8.
- Zhao, K. (2020). Sample representation in the social sciences. Synthese, 1-19.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 27/11/2020 tarih ve E.41553 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makaleye yazarlar eşit oranda katkıda bulunmuştur.

KACHŌ-E: UKİYO-E'NİN DOĞA TEMALI AĞAÇ BASKILARI

KACHŌ-E: UKYO-E'S NATURE-THEMED WOODBLOCK PRINTS

 Buse KIZILIRMAK ÇEKİNMEZ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, busekizilirmak@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
25.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
01.09.2024

ÖZET

Bu makale, Ukiyo-e döneminde yapılmış doğa temalı ağaç baskıların ismi olan Kachō-e akımını incelemektedir. Ukiyo-e, 17. yüzyılın Edo döneminde ortaya çıkan ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden bir Japon halk sanatı olarak bilinmektedir. Kachō-e ise Ukiyo-e içerisinde doğa ve manzara temalarını ele alan eserleri ifade etmektedir. Makalenin amacı, Kachō-e'nin Ukiyo-e sanatındaki yerini ve önemini ortaya koymak, bu dönemde doğa temalı eserler veren sanatçıların çalışmalarını inceleyerek okuyucuya kapsamlı bir bakış açısı sunmaktır. Bu bağlamda, Kachō-e'nin estetik özellikleri, tematik öğeleri ve Japon kültüründeki yeri değerlendirilecektir. Makalenin amacı, Ukiyo-e sanatında doğa temalı Kachō-e eserlerinin estetik, kültürel ve tarihsel önemini araştırmak ve bu konudaki bilgileri derinlemesine inceleyerek sanatsal ve akademik alanda yeni katkılar sağlamaktır. Kullanılan yöntem, doküman analizi olup, sanat eserlerinin incelenmesi ve literatür taraması yoluyla gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Japon Sanatı, Ukiyo-e, Kachō-e, Doğa.

ABSTRACT

This article examines the Kachō-e movement, which refers to nature-themed woodblock prints made during the Ukiyo-e period. Ukiyo-e is known as a Japanese folk art that emerged in the Edo period of the 17th century and continued until the early 20th century. Kachō-e refers to works that deal with nature and landscape themes within Ukiyo-e. The aim of this article is to reveal the place and importance of Kachō-e in Ukiyo-e art and to provide the reader with a comprehensive perspective by analysing the works of artists who created nature-themed works in this period. In this context, the aesthetic features, thematic elements, and the cultural significance of Kachō-e in Japanese culture will be evaluated. The aim of the article is to investigate the aesthetic, cultural, and historical significance of nature-themed Kachō-e works within Ukiyo-e art and to provide new contributions to the artistic and academic field by analysing the information based on this subject in depth. The method used is document analysis and will be carried out through the examination of works of art and literature review. The method used is document analysis, carried out through the study of art works and literature review.

Keywords: Japanese Art, Ukiyo-e, Kachō-e, Nature.

1. GİRİŞ

"Ukiyo-e, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar Japonya'da gelişen ve ahşap baskı teknikleri kullanılarak üretilen, dönemin toplumsal yaşamını ve estetik değerlerini yansıtan bir sanat biçimidir. Ukiyo-e'yi sadece bir sanatsal teknik olarak tahta baskı ile tanımlamak yetersiz kalır; çünkü bu terim, dönemin yaşam biçimi ve felsefesiyle derin bir bağ içerisindedir (Karakuş, 2023:3). Ukiyo-e, 17. yüzyılda Edo döneminde ortaya çıkan ve büyük popülerite kazanan bir halk sanatıdır. Kimi kaynaklarda "Yüzen Dünyanın Resimleri" olarak anılan bu sanat, diğerlerinde ise "Kentli Ressamlar" olarak tanımlanan sanatçılar tarafından icra edilmiştir (Kıran, 2008: 149).

Görsel 1. Suzuki Harunobu, Entertainer and Her Attendant in Front of Matsumoto-ya, 1768.

Kaynak: WEB 1

Ukiyo-e, Edo döneminin geçici, zevk odaklı yaşam tarzını ve sosyal dinamiklerini sanat yoluyla ifade eder. Bu sanat biçimi sadece estetik bir ifade aracı değil, aynı zamanda dönemin kültürel, sosyal ve ekonomik yapısını da yansıtan bir ayna görevi görmektedir. Ukiyo-e sözcüğü kelimenin tam anlamıyla "yüzen dünyanın resmi" anlamına gelir; yani değişen ya da moda olan bir sahnenin resmidir ve genellikle "modern" ile eş anlamlı olarak yorumlanır (Mittal, 2015:27). Bu resimler, Edo dönemi Japonya'sının geçici ve zevk odaklı yaşam tarzını yansıtırken, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimlerin de bir belgesi niteliğindedir. Sanatçılar, Ukiyo-e aracılığıyla günlük yaşamın, eğlence dünyasının, ünlü figürlerin ve doğanın güzelliklerinin anlık görüntülerini yakalayıp, dönemin ruhunu ve estetik anlayışını ölümsüzleştirmişlerdir.

Görsel 2. Suzuki Harunobu, Two Couples Relaxing in Fashionable House, 1724-1770.

Kaynak: WEB 2

"Yüzen dünya" anlamına gelen Ukiyo-e, başlangıçta insan yaşamının ve deneyiminin geçici doğasına atıfta bulunan bir Budist terimiydi. Bu nedenle mesaj, kişinin arzularına tutunması değil, bunun yerine hayatın akışını kavramadan kabul etmektedir (Marks, 2012:1). Budist felsefeye göre, hayat geçici ve sürekli değişen bir süreçtir, bu yüzden insanların arzularına ve maddi dünyaya aşırı bağlılık göstermemeleri öğütlenir. Bunun yerine, hayatın doğal akışını kabul etmeleri ve bu geçiciliği anlamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Yine hayatın geçiciliğini vurgulayan 17. yüzyıl Hollanda'sında yapılan vanitas resimleri ve Ukiyo-e resimleri aynı sözcükleri ifade etseler de içerik bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bunlar, farklı kültürel ve dini bağlamlarda gelişen, hayatın geçici doğasını ve dünya zevklerine yaklaşımı ele alan iki önemli sanat biçimidir. Vanitas resimleri, dünya zevklerinden sakınarak ölümü hatırlatırken; Ukiyo-e resimleri, ölümün farkında olarak dünya zevklerini yaşamaya teşvik eden seküler bir anlayışı yansıtır ve bu nedenle vanitas resimlerindeki geçicilik fikrinden oldukça farklıdır (Karakuş, 2023:3).

Görsel 3. Utagawa Kunisada, Backstage Kabuki Theatre, 1856.

Kaynak: WEB 3

Ukiyo-e, dönemin yaşamını doğrudan yansıtan bir sanat türü olup, başlıca konuları arasında güzel kadınlar (bijintachi), geşalar, Kabuki Tiyatrosu, sumo güreşleri, piknikler, festivaller, erotik resimler (shunga), Fuji Dağı, doğa manzaraları (meisho), mitolojik sahneler ile kuş ve çiçek resimleri yer alır (Kıran, 2008: 149). Bu temalar, Edo döneminin sosyal yaşamını, kültürel alışkanlıklarını ve estetik anlayışını kapsamlı bir şekilde betimlerken, aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerine dair derin bir içgörü sunar. Ukiyo-e sanatçıları, bu çeşitli konular aracılığıyla hem gündelik yaşamın hem de doğanın güzelliklerini sanatsal bir dille ölümsüzleştirmiştir.

Japonlar eserlerinde ahşap baskı tekniğini kullanmaktadırlar. Kuşkusuz Ukiyo-e'nin doğa ile kurduğu ilişki, kullanılan temel materyalin ağaç olması bakımından teknik açıdan da büyük önem taşımaktadır (Malkoç, 2018:74). Ahşap bloklar, sanatçılara detaylı ve hassas çizimler yapma olanağı sağlar ve doğanın inceliklerini yakalamada eşsiz bir araçtır. Bu teknik, hem doğanın fiziksel malzemesi olan ağacı sanatsal sürecin bir parçası haline getirir hem de doğanın ruhunu ve güzelliklerini yansıtmaya açısından derin bir anlam taşımaktadır. Japon baskı sanatının kökeni M.Ö. 10. yüzyıla dayanır ve M.S. 7. yüzyılda ilk sanat eserleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, baskı tekniğinin Japonya'ya Çin'den gelen Budist keşişler aracılığıyla geçtiği yönünde bilgiler mevcuttur (Azılıoğlu ve Yılmaz, 2020: 582). Bu etkileşim, Japon sanatının gelişiminde önemli bir

rol oynamış ve özellikle Ukiyo-e gibi sanat formlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Avrupa baskı resminden farklı olarak, Japonya'da iş birliğine dayalı bir baskı sistemi bulunmaktaydı. Bu sistemde sanatçı tasarımı oluşturur, oymacı ahşap blokları el yapımı kâğıda keser ve yayıncı da projeyi finanse edip, tanıtarak dağıtımını sağlar (Mittal, 2015:27-28). Bu iş birliği modeli, her bir uzmanın kendi alanında en yüksek beceriyi sergilemesine olanak tanıyarak, yüksek kaliteli ve sanatsal açıdan üstün eserlerin üretilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca, bu sistem sayesinde Japon baskı sanatı, geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak hem yerel hem de uluslararası düzeyde büyük bir etki yaratmıştır. "Ukiyo-e sanatçıları, artan talebe yanıt vererek eserlerini ucuz kâğıt ve pigmentlerle çoğalttılar. Bu baskı tekniği, maliyeti resim ya da çizimlerden daha düşük hale getirerek tüccarlar, zanaatkarlar ve samuray bürokratlarının alt kademeleri gibi müreffeh kasaba halkının erişimine sunmuştur (Kanada, 1989:10)." Bu sayede Ukiyo-e, geniş kitleler tarafından sahiplenilmiş ve Edo döneminin günlük yaşamına, kültürel ve toplumsal dinamiklerine dair zengin bir görsel anlatı sunmuştur. Seri üretim tekniğinin kullanılmasıyla beraber yaygınlaşan Ukiyo-e, orta gelirli sınıfın resim satın alma gücüne sahip olmaması nedeniyle, bu sanat eserlerinin ahşap baskı tekniğiyle çoğaltılması aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Çakır, 2019:32). Bu seri üretim yöntemi, sanatın erişilebilirliğini artırmış ve Ukiyo-e'yi toplumun farklı kesimlerine tanıtarak popülerleşmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, bu teknik sayesinde sanatçılar, eserlerini daha ekonomik bir şekilde üretilip dağıtarak sanatsal yaratıcılıklarını daha geniş bir izleyici kitlesiyle paylaşabilmişlerdir. "18. yüzyılın ortalarına kadar Ukiyo-e baskıları siyah-beyaz yapıldı ve fırça ile renklendirilirdi. 1750'den itibaren pembe ve yeşil kullanılarak iki renkli baskılar ortaya çıktı. 1765'te Suzuki Harunobu'nun çok renkli ve çok plakalı baskı tekniği mükemmelliğe ulaşmış ve bu teknik, sonraki yüzyılda tüm ustalar tarafından benimsenmiştir (Koçak, 2002:143)." Bu yenilik, Ukiyo-e'nin sanatsal çeşitliliğini ve estetik zenginliğini artırarak, daha canlı ve etkileyici eserlerin üretilmesine olanak tanıdı.

Görsel 4. Utagawa Kunisada, Famous Places in Edo: View Over the Breakwater at Tsukiji, 1864.

Kaynak: WEB 4

"Budist Rahipler tarafından yaygınlaşan ahşap baskılar, Hindistan üzerinden 1270'de İtalya'ya, 1370' de Fransa'ya, 1453'te ise Almanya'ya ulaşmıştır. Daha sonraki gelişmeler içinde Avrupa'dan da bütün dünyaya yayıldığı bilinmektedir (Kıran, 2008: 148)." Edo Ukiyo-e baskılarının konuları genellikle erotik sahneler, Kabuki aktörleri, sumo güreşçileri ve güzel kadınlarla sınırlıydı. 19. yüzyıldan itibaren ise Ukiyo-e sanatçıları Edo manzaraları, popüler doğal noktalar, "kuşlar ve çiçekler" ile tarihi efsaneleri içeren eserler üretmeye başladılar (Kanada, 1989:11). Bu genişleme, Ukiyo-e'nin tematik çeşitliliğini artırmış ve Japon kültürünün

çeşitli yönlerini daha kapsamlı bir şekilde yansıtmasını sağlamıştır. Hükümet, popüler kültürün birçok yönünü düzenlerken basılı yayınlar üzerindeki sansürü sıkılaştırmış ve Ukiyo-e baskı resimleri kontrol altında tutulmasına rağmen, yaratıcı ve ticari fırsatlarla dolu bir ortamda gelişmeye devam etmiştir (Kanada, 1989:11). Bu gerilimli ortam, sanatçıların yenilikçi teknikler ve temalar geliştirerek sanatlarını ifade etmelerine olanak tanımış ve böylece hem sanatsal hem de ticari açıdan zengin bir Ukiyo-e üretimi ortaya çıkmıştır. “Edo döneminde, Shogunlar halkın ekonomik ve sosyal sorunlarını resmetmeyen sanatçılara doğa resimleri yapmaları yönünde uyarıda bulunulmuştur. Sanatçılar da bu yönde, arka planda Fuji Dağı'nın yer aldığı manzara, ağaç, orman ve çiçek resimleri üretmeye başlamışlardır (Çakır, 2019:32).” Bu yönelim, sanatçıların hükümetin beklentilerini karşılamalarını sağlarken, aynı zamanda Japon doğasının güzelliklerini ve kültürel simgelerini sanatsal olarak yüceltmelerine olanak tanımıştır. Böylece, Ukiyo-e'nin doğa temalı eserleri, dönemin estetik anlayışını ve sosyal dinamiklerini yansıtan önemli bir sanat formu haline gelmiştir. Resimlerde dağların veya manzaraların isimleri genellikle sanatçının hayal gücüne dayalıdır. Pek çok Japon sahnesi, Çin gibi uzak yerlerde tasvir edilmiş ve sanatçılar bu yerlere hiç gitmemiştir. Geleneksel sanatçılar, güneş ve ayı sadece dekoratif amaçla kullanırlardı (Harris, 2012:227) Bu yaklaşım, sanatçılara özgür bir yaratıcı alan tanırken aynı zamanda Japon sanatında doğa ve manzara temalarının nasıl idealize edildiğini ve sembolik bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir.

**Görsel 5. Utagawa Hiroshige, Spring Scene at Naka-no-chō in the New Yoshiwara, 1840-42
Ağaç Baskı.**

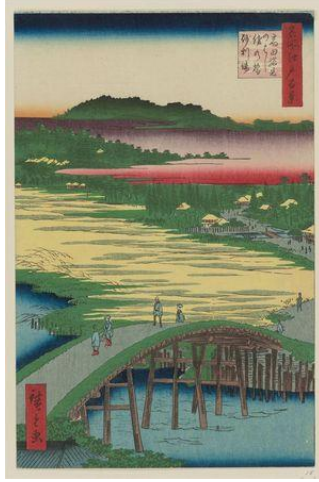

Kaynak: WEB 5

Çin ve Japon manzara resimleri, Avrupa'ninkilerden farklıdır; Avrupa'da güneş ışığı biçim ve gölge oluştururken, Çin ve Japon resimlerinde nadiren gölge kullanılır. Ayrıca Çin resimlerinde izleyici manzaranın içine doğru hareket ederken, Japon resimlerinde sahne ön plandan arka plana bölümler halinde görülmektedir (Harris, 2012:226). Bu farklılık, Çin ve Japon sanatçılarının doğayı ve mekânı nasıl algıladığını ve bu algıyı sanatlarına nasıl yansıttığını göstermektedir. Bu yaklaşımlar, her iki kültürün sanatındaki estetik ve felsefi farklılıkları yansıtmaktadır. Ukiyo-e resimlerinde, ön plandaki nesnelerin köşelerden kırılması, Japon sanatçıların bireysel bakış açılarını ve konunun tesadüfi doğasını vurgulama çabasını yansıtır. Bu teknik, izleyiciyi şaşırtmayı ve gerçekliği farklı bir perspektiften sunmayı amaçlamaktadır (Azılıoğlu ve Yılmaz, 2020: 594). Bu tekniksel farklılıklarla, sanatçıların sanatsal ifade özgürlüğünü ve kompozisyonun dinamik yapısını artırarak, izleyicinin dikkatini detaylara çekmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, izleyicinin alışılmışın dışında bir bakış açısıyla sahneye

yaklaşmasını sağlayarak, geleneksel temsil anlayışlarının ötesine geçer ve daha geniş bir estetik deneyim sunmaktadır.

Görsel 6. Utagawa Hiroshige, Sugatami Bridge, 1857 Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 6

“On yedinci yüzyıl sonları ve on sekizinci yüzyıl başlarında popüler hayat kadınları ve Kabuki oyuncularını tasvir edilirken, 1765’ten itibaren renkli tek sayfalık baskılara geçilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda kadınlar ve oyuncuların popüleritesi azaldıkça, Utagawa Hiroshige ve Katsushika Hokusai gibi sanatçılar manzara betimlemelerine yönelmiştir (Karakuş, 2023:3).” Bu dönemde, mevsimsel temalar ve doğal manzaralar öne çıkarak, Japonya’nın çeşitli doğal güzelliklerini ve geleneksel kültürel öğeleri yansıtan eserler üretilmiştir. “Ürettikleri manzara baskıları, sanat dünyasında kendine özgü bir kategori oluşturur. Bunlar soyut hayali yerler değil, gerçek mekanları yansıtır ve izleyicinin sahnenin bir parçası olduğunu hissettirecek şekilde renkli ve tanınabilir olarak tasarlanmıştır (Harris, 2012:228).”

Utagawa Hiroshige, doğayı çeşitli zaman dilimlerinde etkileyici bir gerçekçilikle ele almış ve duygu yüklü, renkli atmosferleri ince çizgilerle betimlemiştir. "Edo'nun 100 Görüntüsü" adlı manzara serisiyle büyük dikkat çekmiştir (Kıran, 2009: 152). Bu seri, Hiroshige'nin doğa ve şehir manzaralarını detaylı bir şekilde tasvir ettiği eserler sunarak, Edo döneminin güzelliklerini ve günlük yaşamını öne çıkarmış, aynı zamanda Japon manzara resminin estetik anlayışına önemli katkılarda bulunmuştur.

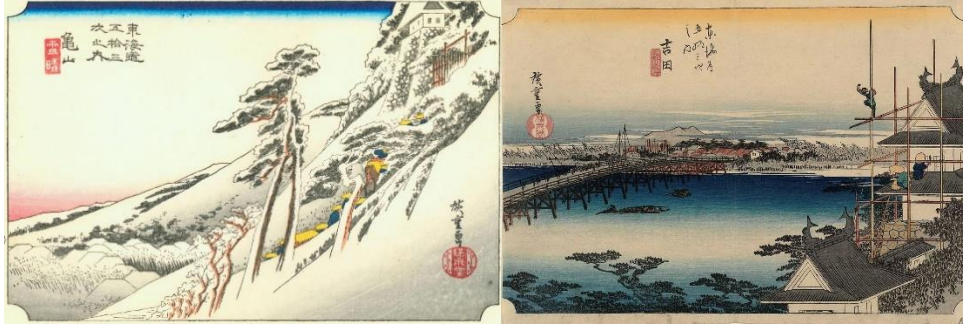
Görsel 7. Utagawa Hiroshige, Ukiyo-e from One Hundred Famous Views of Edo, 1859

Kaynak: WEB 7

Ayrıca Hiroshige, en çok “Tōkaidō'nun Elli Üç Durumu” ve “KisoKaidō'nun Altmış Durumu” gibi manzara resimleri ve Kachō-e baskılarıyla tanınmaktadır (Mittal, 2015:30). Bu eserlerinde, Japonya'nın doğal ve kültürel güzelliklerini detaylı bir şekilde betimleyerek, manzara resminin estetik anlayışını geliştirmiştir. Hiroshige'nin bu çalışmaları, dönemin sosyal ve coğrafi çeşitliliğini yansıtan önemli birer belge niteliğindedir.

Görsel 8. Utagawa Hiroshige, The Fifty-three Stations of the Tōkaidō, 1832

Kaynak: WEB 8

Japon Ukiyo-e sanatçısı ve Edo döneminin en tanınmış baskı resim ustalarından olan Katsushika Hokusai'nin "Kanagawa'daki Büyük Dalga" adlı eseri, Japon sanatının en ikonik görüntülerinden biridir ve dünya çapında tanınır. Bu eser özellikle "Fuji Dağı'nın Otuz Altı Görünümü" serisinde yer alan çalışmalarından biridir.

Görsel 9: Katsushika Hokusai, Kanagawa Oki Nami Ura, 1829-1832

Kaynak: WEB 9

Eserde, dev bir dalga tam olarak doruğa ulaşmışken, dalgaların arasında küçük tekneler görünmektedir. Bu teknelerdeki insanların dev dalga karşısındaki çaresizliği ve doğanın gücü vurgulanmıştır. Dev dalga, insanın kontrol edemediği ve karşısında küçük kaldığı doğa olaylarını temsil ederken, teknelerdeki insanlar, bu güç karşısında hayatta kalma mücadelesini ifade etmektedir. Dalgaların kıvrımları ve hareketleri, esere dinamik bir enerji katarken, arka planda yer alan sakin Fuji Dağı, Japonya'nın kültürel ve doğal bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hokusai'nin çalışmaları, Japon sanatçıların artık Avrupa tarzının tek noktadan perspektif teknikleri gibi yönlerini içselleştirmiş olduğunu da göstermektedir (Kanada, 1989:18). Eserde dalgaların büyüklüğü ve yakın planda olması, arkadaki dağın uzaklığından kaynaklı küçük yapılması, Japon sanatında kullanılan perspektif algılarından farklı olduğunu göstermektedir.

Görsel 10. Katsushika Hokusai, Kirifuri Waterfall at Mount Kurokami in Shimotsuke Province, 1832

Kaynak: (Harris, 2012:235)

Katsushika Hokusai'nin "Kirifuri Waterfall" (Kirifuri Şelalesi) isimli eseri, sanatçının doğayı tasvir etme konusundaki ustalığını ve detaylı işçiliğini yansıtmaktadır. Şelale, eserin merkezi ögesi olarak belirgin bir şekilde yer almaktadır. Mavi beyaz tonlarda kayaların arasından akan bu şelale, esere hareketlilik ve dinamizm kazandırmaktadır. Hokusai tasvir edeceği manzarayı seçerken manzaranın kendisini sunmakla yetinmemiş, bunun yerine alışılmadık tasarımlarıyla izleyicileri her zaman şaşırtmıştır. Dağları ve suları fırtınalar, şimşekler ve sellerle dinamik bir şekilde sunmak Hokusai'nin hoşlandığı şeydi (Kafü, Selden ve Freedman, 2012: 218). Eserdeki insanlar, doğanın ihtişamı karşısında küçük ve önemsiz görünmektedirler. Bu, doğanın büyüklüğünü ve insanların onun karşısındaki yerini vurgulamaktadır. Ayrıca figürler detaylı kıyafetlerle tasvir edilmiştir, bu da dönemin günlük yaşamına dair ipuçları vermektedir. Bu baskıda ve diğer Hokusai resimlerinde nokta kullanımı, Avrupalı çağdaşlarının, özellikle de Fransız Empresyonistlerinin resim teknikleri üzerinde etkili olmuş olabilir. (Harris, 2012:235)

Hokusai, doğayı romantik ve keskin bir zanaatkarlıkla resmederken; Hiroshige, peyzajı hikâye unsurlarından arındırarak, ışık ve mekânın genişliğini vurgulayan bir izlenimci gibi ele almıştır (Şahin, 2015: 89). Hiroshige'nin bu yaklaşımı, izleyiciye doğanın huzurunu ve sakinliğini hissettirirken, eserlerinde daha duygusal ve atmosferik bir hava yaratmıştır. Hiroshige'nin manzara resimleri, genellikle belirgin hatlarla çizilmiş ayrıntılar ve renk geçişleri dikkat çekmektedir.

Görsel 11. Katsushika Hokusai, Kajikazawa in Kai Province, 1830 – 1834, Ağaç Baskı

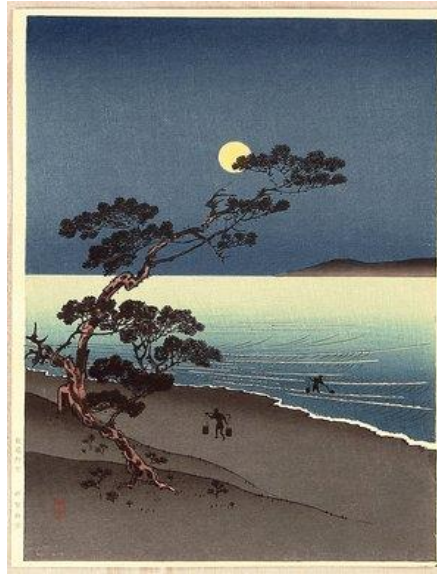

Kaynak: WEB 10

Hokusai ve Hiroshige gibi Ukiyo-e sanatçıların çalışmaları, Batı'da büyük ilgi görmüş ve bu baskılar, doğrudan empresyonist ressamların sanat anlayışını ve tekniklerini etkilemiştir. Japon sanatındaki günlük sahneler, doğa temaları ve mevsimsel değişikliklerin vurgulanması, empresyonistlerin doğaya olan ilgilerini pekiştirmelerinin yanı sıra sanatında gölgelerin minimal kullanımı ve ışığın dramatik etkisi ile dikkat çeken Japon sanatı, empresyonistlerin ışık ve renk üzerine yoğunlaşmalarına ilham vermiş olabilir. Japon estetiğinin kompozisyon, perspektif, renk kullanımı ve doğa temalarına olan yaklaşımı, Batılı sanatçıların çalışmalarını zenginleştirmiş ve yeni sanatsal yollar açmıştır. Edo döneminde moda haline gelen Ukiyo-e, 20. yüzyılın başına kadar etkisini sürdürmüştür. Avrupa'da "Japonizm" olarak adlandırılan bu sanat akımı, özellikle izlenimciler ve Van Gogh, Gauguin, Manet, Monet, Klimt gibi batılı sanatçıları üzerinde derin bir etki bırakmıştır (Kıran, 2008: 150). Bu etki, Avrupa sanatında önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Ukiyo-e'nin estetik değerleri, renk kullanımı ve kompozisyon teknikleri, batılı sanatçıları tarafından benimsendi ve kendi eserlerinde uygulanmıştır. Bu etkileşim, sanat tarihinde Japon ve Batı sanatları arasında köprüler kurarak, iki kültür arasındaki yaratıcı etkileşimi ve anlayışı artırmıştır.

Japonların doğa ile olan derin bağlantısının temelleri, Şintoizm inançları ile de yakından ilişkilidir. Japonların doğa ile iç içe yaşama geleneği, ilk inançları olan Şintoizm ile başlamıştır (Akhan ve Ardalı Büyükarman, 2021:1130). "Komşu kültürlerin karışımıyla Japonların eski halk inançlarından müteşekkil bir yapıya sahip olan Şintoizm'in herhangi bir kurucusu yoktur ve bu din geçmişten günümüze kadar çevresindeki inançlardan etkilenecek şekilde şekillenmiştir (Şenavcu, 2022:75)." Akalın (1962:27) ise Şintoizm'i şu şekilde tanımlamaktadır; "Şintoizm, tabiatta insan ruhuna az-çok benzer ruhların bulunduğu inanan bir animatizm veya basit bir tabiatperestliktir." Animatizm, doğadaki nesnelere ve olayların ruhsal güçlere sahip olduğuna dair bir inançtır. Bu bağlamda, Shintoizm, doğadaki ağaçlar, taşlar, dağlar ve diğer unsurların kendi ruhları (kami) olduğuna inanır ve bu ruhların insan ruhuna benzer özellikler taşıdığı düşünülür. Tabiatperestlik ise doğayı ve doğal unsurları kutsal kabul eden bir inanç sistemidir. Bu anlayış, Şintoizm'in doğaya duyduğu derin saygıyı ve doğadaki her şeyin bir ruhsal varlık taşıdığına olan inancını yansıtmaktadır. Bu anlayış, Japonların doğaya karşı duyduğu derin saygıyı ve doğayla uyumlu bir yaşam sürme arzusunu şekillendirmektedir.

Görsel 12. Arai Yoshimune, Suma Beach at Night, 20 yy. başları, Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 11

İnsanlar, doğadaki objelerde mistik güçlerin varlığına inanarak, bu objelerde bir ruhun veya aşkın bir gücün bulunduğunu düşünmüş ve onlara tapınmaya başlamışlardır (Akgün, 2021: 270). Bu inanç, doğaya olan derin saygının ve onunla mistik bir bağlantı kurma arzusunun bir yansımasıdır. Böylece, doğal unsurlar “dağlar, nehirler, ağaçlar ve taşlar” kutsal kabul edilir ve bu objeler tapınma, toplumsal ve bireysel ritüellerin merkezinde yer almaktadır. Özellikle Japonların doğa ile iç içe geçmiş dini hayatlarının merkezinde yer alan kamiler (Tanrılar), doğadan ayrı düşünülemez. Kamiler, bir ağaçta, dağda, ormanda, ateşte, nehirde veya denizde ikamet edebilirler. Bu yüzden dini ritüellerde mutlaka doğal fenomenlerden bir parça bulunur (Yaşkan, 2020:5). Şintoizm, Japonlar için sadece bir dini inanç değil, aynı zamanda Japon halkının kültürel gelenekleriyle derin bir bağlantıya sahiptir. Kami inancını temel alan bu gelenek hem bireylerin hem de toplumun yaşam tarzını şekillendirmede büyük rol oynamıştır (Karataş, 2020:309). Japonların dini olan Şintoizm ile Kachō-e arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Şintoizm ve Kachō-e arasındaki bağ, doğanın kutsallığı ve estetik güzelliklerinin sanat yoluyla yüceltilmesi üzerinden kuruludur. Şintoizm'in doğaya duyduğu derin saygı ve hayranlık, Kachō-e'deki doğa temalarının temelini oluşturur. Bu bağ, Japon sanatının ve kültürünün doğayla olan ilişkisinin anlaşılmasında önemli bir rol oynamakta ve Kachō-e'nin estetik ve ruhani değerlerini daha iyi kavramamıza yardımcı olmaktadır

1.1 Ukiyo-E Sanatında Kachō-e Anlatıları

Japonlar da dahil olmak üzere Asyalı sanatçılar binlerce yıldır doğal dünyaya, toprağın güzelliğine ve sayısız yaşam formuna derin bir saygı ve anlayış göstermişlerdir. Muhtemelen bu nedenle doğa, Çin ve Japon resimlerinde, baskılarında ve dekoratif sanatlarında diğer tüm konulardan daha merkezi bir yere sahip olmuştur (Harris, 2012:274). Doğal dünyayı yüceltmek, Asya sanatının temel taşlarından biridir. Bu derin saygı ve anlayış; sanatçıları, bitki ve hayvan yaşamının en ince ayrıntılarını bile büyük bir özenle resmetmeye itmiştir. Edo döneminde, Kachō-e, esas olarak Kabuki Tiyatrosu, eğlence odaları, güzel kadınlar, meyve suyu ve peyzaj savaşçıları gibi yüzen dünyanın zevkleriyle ilgilenen geleneksel Ukiyo-e'den ayrılmaktadır (Matesco, 2014:44). Bu tür eserlerde, doğanın zarafeti ve estetiği ön plana çıkarılır ve genellikle mevsimlerin geçişi ve doğanın döngüsellığı vurgulanır. Kachō-e'nin bu yönü, izleyicilere doğayla derin bir bağlantı kurma ve onun ayrıntılarını takdir etme fırsatı sunmaktadır. Kachō-e, Japon kültüründe doğayı güzelleştiren bir sanat formudur. Japonlar, doğa ile kurdukları özel bağda belirli bitkileri ve doğa unsurlarını çeşitli durumlar, duygular ve ilişkilerle ilişkilendirerek anlamlandırmışlardır (Malkoç, 2018:73). Her bir bitki ve hayvan, Japon kültüründe belirli bir duyguyu veya durumu ifade eder ve bu eserler, doğanın insanlar üzerindeki etkisini ve bu bağın derinliğini yansıtmaktadır.

Görsel 13: Katsushika Hokusai, Grasshopper and Iris, 1840s 27 x 39 cm Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 12

Bu konuların resmedilmesindeki dekoratif üslup, hayvanların anatomisi ve bitkilerin yapısına dair uzun yıllar süren detaylı çalışmaların sonucudur. Yüzyıllar öncesine dayanan, hayvan ve çiçeklerin bilimsel analizlerini içeren ayrıntılı çizimler ve açıklamalar vardır (Harris, 2012:274). Bu bilgi birikimi, Kachō-e sanatçılarının doğanın en ince detaylarını doğru ve estetik bir şekilde yansıtmaya olanak tanır. Sanatçılar, doğanın bu detaylı gözlemlerini kullanarak, eserlerinde hem görsel güzellik hem de bilimsel doğruluk sağlamışlardır.

Görsel 14. Watanabe Seitei, Bamboo in the Water, 1916, Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 13

Kacho-e sadece çiçek ve kuşlardan ibaret değil, doğa temalı Ukiyo-e'nin bir kolunu oluşturmaktadır (Mittal, 2015:29). Bu türde, böcekler, balıklar ve diğer hayvanlar da sıklıkla yer alır ve doğanın farklı yönleri detaylı bir şekilde betimlenmektedir. Bu resimler, aynı zamanda mevsimlerin değişimini ve doğanın döngüsellliğini de vurgulamaktadır. Kachō-e sanatçıları, bu eserlerde doğanın zengin çeşitliliğini ve her bir varlığın kendine özgü güzelliğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece izleyicilere doğayla içsel bir bağ kurma fırsatı tanımaktadır. Kacho-e'nin temel teması; çiçekli ağaçlar (kaboku), çiçekli bitkiler (kaki) veya yeşillik (soka) eşliğinde kuşların figüratif temsilidir. Kacho-e tarzında daha düşük kabul edilen kategoriler arasında meyve ve sebzeler (soka), bitkiler ve böcekler (sochu) ve algler ve balıklar (sogyo) vardır (Matesco, 2014:43).

Görsel 15. Takahashi Biho, Kingfisher, Ağaç Baskı.

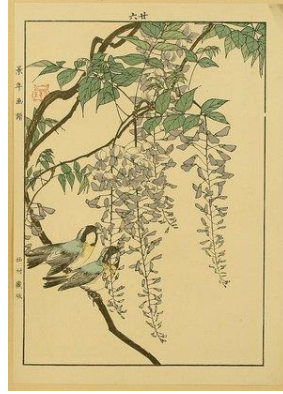

Kaynak: WEB 14

Kachō-e'yi sadece bir çiçek, kuş veya başka bir hayvanın basit bir görüntüsünden daha fazlası yapan bazı benzersiz unsurlar vardır. Bu unsurları tanımlamak zor olsa da Japon ressam Atsushi Uemura'ya göre belirleyici olan şu argümandır: "Doğal dünyanın nesnelere kendilerini sundukları gibi temsil etmek, bu temsili bir resim yapmaz. Bir sanat eseri üretmek için sanatçının kendi zihninde ve kalbinde hayal ettiği dünyaya şekil vermesi gerekir (Matesco, 2014:45)." Bu bakış açısı, Kachō-e sanatçılarının sadece doğanın gerçekçi bir betimlemesini

yapmakla kalmayıp, aynı zamanda kendi içsel dünyalarını ve duygularını eserlere yansıtıklarını göstermektedir. Böylece Kachō-e eserleri, sanatçının doğaya olan kişisel bakış açısını ve ruhsal bağlantısını ortaya koymakta, izleyiciye sadece görsel bir deneyim değil, aynı zamanda derin bir duygusal ve ruhsal deneyim sunmaktadır.

Görsel 16. Imao Keinen, Tit Birds and Wisteria, 1882 Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 15

Ukiyo-e sanatında Kachō-e anlatıları, doğanın zengin çeşitliliğini ve güzelliklerini detaylı ve estetik bir şekilde sunarak, izleyicilere doğayla derin bir bağ kurma fırsatı vermektedir. Bu eserler, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda kültürel ve duygusal bir anlatımın da ifadesi olarak, Japon sanatının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma, doküman analizi tekniği kullanılarak yürütülmüş nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalarda toplanan veriler, detaylı betimlemeler, kişisel deneyimlere dair alıntılar ve duruma ilişkin dokümanların incelenmesi yoluyla anlamları açığa çıkarmaktadır. Bu veriler, gözlemlerden elde edilen yoğun betimlemeleri, bireylerin kişisel bakış açılarını ve deneyimlerini destekleyen mülakatları ve ilgili dokümanları içermektedir (Patton, 2014). Bulgular kısmında, Kachō-e eserlerinin tematik öğeleri, estetik özellikleri ve Japon kültüründeki yeri üzerine yoğunlaşmıştır. Eserler, tarihsel ve kültürel bağlamda ele alınarak, sanatçıların doğaya yaklaşımını ve bu yaklaşımın Japon sanatındaki yerini ortaya koyan betimlemelerde bulunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Öne Çıkan Kachō-e Sanatçı Eserleri

Görsel 17: Katsushika Hokusai, Bullfinch and Dropping Cherry, 1850, 26.5 x 19.5 Ağaç Baskı

Kaynak: (Harris, 2012:286)

Katsushika Hokusai'nin "Bullfinch and Dropping Cherry" (İspinoz ve Dökülen Kiraz Çiçekleri) adlı eseri (Görsel 17), doğanın unsurlarını ve kuşları betimlemesiyle tanınan Kachō-e kategorisinde önemli bir yer tutmaktadır. Eserde, bir ispinoz kuşu ve dökülen kiraz çiçekleri ana öğelerdir. Kuş, dalların arasında konumlandırılmış ve doğal bir ortamda gösterilmiştir. Dallardan aşağı doğru süzülen kiraz çiçekleri, esere hareketlilik ve zarafet katmaktadır. Gölge minimaldir, bu da eserin genel sadeliğini ve huzurunu pekiştirmektedir. Kachō-e'nin özelliği olan doğanın güzelliklerini ve detaylarını vurgulama geleneği, bu eserde de açıkça görülmektedir. Hokusai'nin Kiraz çiçeği elbette samurayın ya da savaşçının sembolüdür çünkü hayatı çok kısadır ama çiçek açtığı anda çok güzeldir (Harris, 2012:286) Eserde kiraz çiçeklerinin bilinçli kullanımı mevcuttur. Sadece görsel güzelliğinden kaynaklı değil aynı zamanda doğanın ve hayatın geçiciliğini vurgulama isteğinden kaynaklanmış olabilir.

Görsel 18: Utagawa Hiroshige, Duck and Snowy Reeds, 1830 başları.

Kaynak: WEB 16

Hiroshige, Japon Ukiyo-e sanatının önemli isimlerinden biri olarak, doğa tasvirlerinde büyük bir ustalığa sahiptir. Kachō-e türü, çiçekler ve kuşlar gibi doğa unsurlarını betimlemeye odaklanır ve Hiroshige'nin bu türdeki eserleri, doğanın estetiğini ve zarafetini yansıtmaktadır. "Duck and

Snowy Reeds" eseri (Görsel 18), Kachō-e'nin karakteristik unsurlarını barındırmaktadır. Eserdeki ördekler ve karlı sazlıklar doğanın detaylarına ve güzelliklerine odaklanmakta ve özellikle, kış mevsiminin etkisi altında olan doğal manzara, Kachō-e'nin zarif ve sakin temasını yansıtmaktadır. Utagawa Hiroshige'nin "Yeşilbaş Ördek ve Karla Kaplı Sazlık" tablosunda kaligrafik yazıyla yazılmış haiku şiiri, kuşun tüylerinin karmaşık çizimi ve uzun, asimetrik kompozisyon geleneksel resim sanatını çağrıştırmaktadır (Moblard Meier, 2013). Japon sanatının geleneksel estetik değerleriyle uyumlu bir şekilde asimetrik kompozisyon ile izleyicinin bakış açısını yönlendirmekte ve doğal unsurların dinamik bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Ayrıca kuş tüylerinin detaylı bir şekilde tasvir edilmesi de Kachō-e tasvirlerinin ince detaylandırma geleneğini yansıtmaktadır. Kachō-e türündeki çiçekler ve kuşlar gibi doğal unsurların detaylı tasviri, bijinga (güzel kadın portreleri) türünde de devam etmiştir. Bijinga'da, kadının saçındaki her bir tel, Kachō-e'deki çiçek yaprakları gibi, sanatçının doğayı gözlemleyip yakaladığı ayrıntılı bir tasvir olarak ele alınmıştır. (Moblard Meier, 2013).

Görsel 19. Katsushika Hokusai, Plum Blossom And The Moon, 1803.

Kaynak: WEB 17

Katsushika Hokusai'nin "Plum Blossom and the Moon" (Erik Çiçeği ve Ay) adlı eseri (Görsel 19), sanatçının doğayı ve doğanın unsurlarını betimlemedeki ustalığını sergileyen önemli bir Kachō-e çalışmasıdır. Eserde, bir erik ağacının dalları ve çiçekleri ön planda yer alırken, arka planda büyük ve belirgin bir şekilde ay görülmektedir. Bu, Hokusai'nin eserlerinde sıklıkla rastlanan doğa ve gökyüzü unsurlarının uyumunu yansıtmaktadır. Renkler, pastel tonlarda ve doğaldır. Erik çiçeklerinin yumuşak pembe ve beyaz tonları, esere huzurlu bir atmosfer kazandırmaktadır. Ayrıca ayın yuvarlak formu ve hafif gölgelendirilmesi, sahneye derinlik ve perspektif katmaktadır. Hokusai'nin bu eseri, Kachō-e'nin güzellik ve detay anlayışını başarıyla yansıtan, zarif ve dikkat çekici bir çalışmadır.

Görsel 20. BihoTakashi Bat in Moon, 1905. 23.5 cm x 24.3 cm. Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 18

Biho Takashi'nin "Bat in Moon" (Ayda Yarasa) adlı eseri (Görsel 20), Kachō-e kategorisi içinde incelenebilir. Bu kategori genel olarak doğanın unsurlarını, özellikle kuşlardan yarasayı betimlemektedir. Takashi'nin bu eseri, alışılmış Kachō-e temalarından biraz farklı olarak, gece doğasının ve yarasa gibi daha az yaygın unsurların betimlemesiyle dikkat çekmektedir. Dolunay, eserin arka planını doldurarak yarasanın ön planda net bir şekilde görünmesini sağlamakta ve esere mistik bir hava katmaktadır. Renk paleti, gece atmosferini yansıtmak için koyu tonlar ve zengin kontrastlarla oluşturulmuştur. Resmin alt kısmında yer alan gökyüzü, hafif bir aydınlanma ile tasvir edilmiştir. Bu aydınlanma, gökyüzünün karanlık genişliğinde hafif bir ışık lekesi olarak görünür, ancak, bu aydınlanma alanı, izleyicinin dikkatini daha çok yarasa ve ay üzerindeki detaylara odaklamaktadır. Bu bağlamda bilinçli bir şekilde oluşturulan bu boşluk ile, izleyicinin gözü doğrudan yarasanın zarif detaylarına ve ayın parlak yüzeyine yönlendirilmektedir. Dolunayın parlaklığı, yarasanın koyu renkleriyle keskin bir tezat oluşturmaktadır. Ayrıca yarasanın pozisyonu ve kanatlarının açısı esere hareketlilik ve dinamizm katarak izleyiciye canlı bir sahne sunmasını sağlamaktadır. Kachō-e'de kullanılan bitki ve hayvanların çoğu, Japon kültürünün efsaneleriyle yakın ilişkileri olan sembolik anlamlar kazanmıştır (Harris, 2012:274). İzleyici, yarasaların ekosistemlere katkı sağladığını ve zarif bir forma sahip olduğunu düşünebilir. Ancak, yarasalar batıl inançlarda kötülenir ve virüsler ile histoplazmoz gibi hastalıklara neden olabilir (Breedlove, 2023). Bu nedenle, yarasalar hem doğanın estetik bir parçası olarak hem de sağlık riskleri taşıyan bir tür olarak karmaşık bir rol oynamaktadır. Bu zıt özellikler, yarasaların hem doğa üzerindeki olumlu etkilerini hem de potansiyel tehlikelerini göz önünde bulundurarak izleyici tarafından değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Görsel 21. Ohara KOSON Autumn Grasses, Flowers and Moon, 1920, 37.4 x 19 cm.

Kaynak: WEB 19

Ohara Koson'un "Autumn Grasses, Flowers and Moon" (Sonbahar Otları, Çiçekler ve Ay) adlı eseri (Görsel 21), Kachō-e kategorisinde değerlendirilebilecek bir diğer örnektir. Eserde, sonbahar otları, çiçekler ve ay ana öğeler olarak yer almaktadır. Bu öğeler, dengeli ve estetik bir kompozisyon oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Ay, kompozisyonun merkezinde yer alarak gece gökyüzünün sakinliğini ve huzurunu yansıtırken, otlar ve çiçekler, eserin alt kısmında doğal bir ortam oluşturmaktadır. Sonbahar otlarının, çiçeklerin ve yapraklarının zarif işçiliğiyle dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bulutlu sisli bir gökyüzünde ayın parlaklığı ve gece gökyüzündeki konumu, esere mistik bir atmosfer sağlamıştır. Kachō-e'nin bir başka ortak özelliği olan boş veya düz renkli arka plan, Oryantalist söyleme oynayan bir uhrevilik ve gizem duygusu sağlamasıdır (Rothstein, 2023:70). Bu arka planlar, doğanın tasvir edilen unsurları etrafındaki boşlukla belirginleştirilirken, aynı zamanda izleyicinin dikkatini bu unsurlara yönlendirir ve onları daha da önemli hale getirirken, esere mistik bir hava katarak, Doğulu sanatın geleneksel temalarını ve estetik anlayışını yansıtmaktadır. Japon resimlerinde çoğu kişi, şatafatlı ve çarpıcı doğa betimlemeleri görebilir; ancak bu çalışmalar, doğayı aydınlık ve şeffaf bir atmosferle sunmaktadır (Şahin, 2015: 87). Koson, bu eserde Kachō-e'nin temel estetik değerlerini korurken, doğanın zarif detaylarını ve mevsimsel değişimlerini ustalıkla kullanarak izleyiciye başarıyla aktarmıştır.

Görsel 22. Utagawa Hiroshige, Mackerel, Crab and Morning Glory, 184027 x 39 cm, Ağaç Baskı.

Kaynak: WEB 20

Utagawa Hiroshige'nin "Mackerel, Crab and Morning Glory" adlı eseri (Görsel 22), Kachō-e'nin doğanın güzelliklerini estetik ve detaylı bir şekilde betimleme geleneğini başarıyla yansıtır. Özellikle Kachō-e, "kuş ve çiçek" baskı adına rağmen, kuşlar ve çiçekler her zaman birlikte tasvir edilmemiştir ve diğer canlılar da bu türün kapsamına dahil edilmiştir (Harris, 2012:275). Eserdeki sabah zaferi çiçeği, uskumru ve yengeç, doğanın zengin çeşitliliğini ve zarafetini ortaya koymaktadır. Hiroshige, bu eserde Kachō-e'nin temel estetik değerlerini korurken, doğanın zarif detaylarını ve canlı renklerini ustalıkla kullanmıştır. Bu eser, Kachō-e'nin zengin ve çeşitli doğa betimlemelerinin bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Baskıların üst bölümünde şiirler yer almaktadır. Şiirler, yengeç için kullanılan Japonca kelime kani'dir ve saray rütbesi ve cesaretin sembolü olarak yorumlanabilir (Harris, 2012:282). Ayrıca, yengecin sahip olduğu sembolik anlamlar sayesinde esere entelektüel ve kültürel bir derinlik kazandırmaktadır. Bu şiirler, izleyicilere hem estetik bir deneyim sunar hem de eserin tematik zenginliğini artırmaktadır.

Görsel 23. Utagawa Hiroshige, Peach Blossoms and Swallows in Moonlight, 1830, Ağaç Baskı, 38.5 x 17.5 cm.

Kaynak: WEB 21

"Peach Blossoms and Swallows in Moonlight" eseri (Görsel 23), Kachō-e'nin temel temalarından olan çiçekler ve kuşlar gibi doğal unsurları tasvir eder. Eserdeki şeftali çiçekleri ve kırlangıçlar, doğanın zarif ve geçici güzelliğini vurgular. Şeftali çiçekleri, baharın taptaze ve canlı doğasını simgelerken, kırlangıçlar ise hareket ve özgürlük duygusunu temsil etmektedir. "Bu baskıda kırlangıçlar yavrularını beslemek için yiyecek ararken parlak beyaz ayı vurgulamıştır. Şeftali uzun ömürlülüğün bir işareti iken çiçekleri tıbbi amaçlarla kullanılmaktadır. Hem çiçek hem de meyve Japon kültüründe çok uğurludur (Harris, 2012:298)." Bu bağlamda, eserdeki şeftali çiçekleri ve kırlangıçlar, doğanın döngüsellikini ve yaşamın sürekliliğini simgelemektedir. Ayrıca bu eserde üst köşede bulunan ay ışığının bu doğal unsurlar üzerindeki etkisi ise, Japon estetik anlayışında doğanın huzur verici ve kutsal yönlerini öne çıkarmaktadır.

4. SONUÇ

Ukiyo-e, Edo dönemi Japonya'sında ortaya çıkan ve gelişen, halkın günlük yaşamını, eğlence dünyasını ve doğayı betimleyen bir sanat akımıdır. "Yüzen dünyanın resimleri" anlamına gelen Ukiyo-e, genellikle ahşap baskı teknikleriyle üretilmiştir. Bu makalenin amacı, Ukiyo-e sanatında doğa temalı Kachō-e eserlerinin estetik, kültürel ve tarihsel önemini derinlemesine inceleyerek bu konudaki bilgilerin sanatsal ve akademik alana yeni katkılar sağlamasıdır. İncelediğimiz

Kachō-e eserleri, doğanın güzelliklerini ve zarafetini yüceltirken, Japon kültüründeki derin köklerini ve tarihsel bağlamını da gözler önüne sermektedir. Kachō-e'nin estetik özellikleri, doğanın ayrıntılarına gösterilen titizlik dikkatle ortaya konmuştur. Çiçeklerin, kuşların ve diğer doğal unsurların detaylı betimlemeleri, sanatçının bu nesnelere hem görsel hem de sembolik olarak yorumlayış biçimleri incelenmiştir. Bu estetik yaklaşım, doğanın sadece fiziksel güzelliğini değil, aynı zamanda onun ruhsal ve kültürel anlamını da vurgu yapmaktadır. Tematik olarak, Kachō-e eserleri Japon kültürünün doğa ile olan derin bağlantısını yansıtmaktadır. Şintoizm'in doğaya atfettiği kutsallık ve her doğal unsurun ruhsal bir varlık taşıdığı inancı, bu sanat formunda kendine güçlü bir yer bulmuştur. Kachō-e'nin tematik öğeleri, Japon halkının doğaya duyduğu derin saygıyı ve kültürel anlamını somutlaştırmaktadır.

Bu sanat formu hem teknik ustalık hem de kültürel bağlam açısından büyük bir öneme sahiptir. Sanatçılar, ağaç baskı teknikleri kullanarak, doğanın ayrıntılarını ve güzelliklerini zarif bir şekilde ifade etmişlerdir. Ayrıca, Kachō-e'nin Batı sanatına olan etkisi, bu sanat formunun küresel sanat sahnesindeki rolünü ve önemini de vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Kachō-e'nin estetik, kültürel ve tarihsel değerleri, Japon sanatının evrimi ve doğa ile olan derin bağlantıyı anlamamıza katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akalın, L. S. (1962). *Japon şiiri: Tarih ve antoloji*. Varlık
- Akgün, M. (2021). Japon mitolojisinde kadın imgesinin oluşumu, *Milel ve Nihal*, 18 (2), 265-292.
- Akhan, N. ve Ardalı Büyükarman D. (2021) "Haiku estetiği ve Oruç Aruoba'nın haikuları üzerine yapısal bir deneme". *Folklor/Edebiyat* 108:1127-1138
- Azılıoğlu K., Yılmaz M. (2020). James Tissot'un eserlerinde japonizm etkisi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, cilt.10, sa.3, ss.580-601
- Breedlove, B. (2023). On the bat's back I do fly after summer merrily. *Emerging Infectious Diseases*, 29(7), 1499-1501
- Çakır, R. (2019). *Japon canlandırma sanatı animelerde insan-doğa ilişkisi: Rüzgârlı Vadi ve Pom Poko örneği*. (Yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harris, F. (2012). *Ukiyo-e: the art of the Japanese print*. Tuttle Publishing.
- Kafü, N.Selden, K ve Freedman, A. (2012). Ukiyo-e landscapes and edo scenic places (1914). *Review Of Japanese Culture And Society*, Vol. 24, pp. 210-232. <https://www.jstor.org/stable/42801051>
- Kanada, M. M. (1989). *Color woodblock printmaking: the traditional method of Ukiyo-e*. Shufunotomo CO. LTD.
- Karakuş, G. (2023). Bilgi objesinin estetik objeye dönüşümü bağlamında Katsushika Hokusai ukiyo-e'lerinde fuji dağı. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 31, 1-12. doi: 10.17484/yedi.1169412
- Karataş, H. (2020). Japon halk dini geleneğinde kami kültü. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(79), 307-319.
- Kıran, H. (2008). Tarihsel süreçte Japon baskı sanatına bir bakış. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2).
- Koçak, G. (2002). Ukiyo-e. *Anadolu Sanat* (13), 141-147.
- Malkoç, E. G. (2018). *Ukiyo-e: Yüzen dünya resimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Marks, A. (2012). *Japanese woodblock prints: artists, publishers and masterworks: 1680-1900*. Tuttle publishing.
- Matesco, V. C. (2014). Sobre pássaros e círculos. Universidade Federal do Rio Grande do Sul. Instituto de Artes. Curso de Artes Visuais: Bacharelado. <http://hdl.handle.net/10183/114577>
- Mittal, P. (2015). Japonisme: The cultural exchanges of the nineteenth century. *International Journal of Law, Education, Social and Sports Studies (IJLESS)*. Vol.2.Issue.S2. 26-38.
- Moblard Meier, A. (2013) "*Beneath the printed pattern: display and disguise in ukiyo-e bijinga*" Bryn Mawr College Publications. <https://core.ac.uk/reader/214021290>
- Patton, M. Q. (2014). *Analiz, yorum ve raporlaştırma*. M. Bütün ve S. B. Demir (Ed.), Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (A. Çekiç ve A. Bakla, Çev.) (429-539) Pegem Akademi
- Rothstein, B. (2023). A fantasy in ink: How Japanese export art reflects the west's obsession with the exotic. *Wittenberg University East Asian Studies Journal*, 46, 56-81.
- Şahin, H. (2015). Japonizmin empresyonist sanat akımı üzerine etkileri. *idil* 4.18 (2015): 81-109
- Şenavcu, H. İ. (2022). Şintoizm'deki tanrı inancının Japon sosyal yaşamına etkisi. *Eskiye*ni 46:73-88.
- Yaşkan, S. (2020). Şintoizmde ibadet. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara

İnternet Kaynakları

- WEB 1: <https://ukiyo-e.org/image/mia/8738> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 2: https://ukiyo-e.org/image/bm/AN00422978_001_1 Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 3: <https://ukiyo-e.org/image/honolulu/7235> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 4: <https://ukiyo-e.org/image/etm/0190200163> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 5: <https://ukiyo-e.org/image/mfa/sc138420> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 6: <https://ukiyo-e.org/image/mfa/sc208572> Erişim Tarihi: 23.07.2024
- WEB 7: https://simple.wikipedia.org/wiki/Hiroshige#cite_ref-2 Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 8: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Fifty-three_Stations_of_the_T%C5%8Dkaid%C5%8D Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB9: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanagawa_Oki_Nami_Ura Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 10: <https://ukiyo-e.org/image/honolulu/6142> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 11: <https://ukiyo-e.org/image/artelino/23157g1> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 12: <https://ukiyo-e.org/image/met/DP141267> Erişim Tarihi: 23.07.2024
- WEB13:https://ukiyo-e.org/image/jaodb/Watanabe_Seitei-Birds_and_Flowers-Bamboo_in_the_Water-00042034-090706-F12 Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB14:https://ukiyo-e.org/image/jaodb/Takahashi_Biho-No_Series-Kingfisher-00029381031126-F06 Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 15: <https://ukiyo-e.org/image/artelino/45253g1> Erişim Tarihi: 23.07.2024
- WEB 16: <https://ukiyo-e.org/image/mia/62991> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 17: <https://ukiyo-e.org/image/mfa/sc145908> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 18: <https://ukiyo-e.org/image/mia/91665> Erişim Tarihi: 23.07.2024
- WEB 19: <https://ukiyo-e.org/image/japancoll/p700-koson-summer-night-flowers-8719> Erişim Tarihi: 22.07.2024
- WEB 20: <https://ukiyo-e.org/image/mfa/sc209692> Erişim Tarihi: 23.07.2024
- WEB 21: <https://ukiyo-e.org/image/mfa/sc139483> Erişim Tarihi: 22.07.2024

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

MÜZİK BEĞENİLERİ VE TERCİHLERİ ÜZERİNE YAZILMIŞ TEZLERE YÖNELİK SİSTEMATİK BİR DERLEME

A SYSTEMATIC REVIEW OF THESES ON MUSIC PREFERENCES AND CHOICES

 Servet Can DOĞAN¹

 Ezgi TEKGÜL²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Ana Bilim Dalı, Öğretmen (MEB), servetcandogann@gmail.com

²Dr. Öğr. Üyesi, Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, tekgulezgi90@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
17.05.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
01.09.2024

ÖZET

Eski insanlar duygu ve düşüncelerini dışarı aktarma ihtiyaçlarını resim, müzik gibi sanatsal alanlar ile gerçekleştirmişlerdir. İcra ettikleri müzikleri farklı amaçlar için kullanmış olsalar da zamanla kendi müzik kültürlerini de oluşturmayı başarmışlardır. Atalarımızdan kalan müzik anlayışının günümüzde kolektiften, bireysel müzik beğenisine doğru değiştiği görülmektedir. Bu değişimden ötürü müzik beğenileri ve tercihleri farklı disiplinleri de içine alan bir konu haline dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı müzik beğenileri ve tercihleri üzerine yazılmış tez çalışmalarının bilim dalları, yaş, cinsiyet, meslek, kültür, kişilik kategorileri bakımından incelenmesi ve analiz edilmesidir. Bu amaçla konuyla ilgili 42 yüksek lisans, 8 doktora tezi incelenmiştir. Tezler, incelendikleri değişkenler bağlamında kategorize edilmiştir. Bulgular; müzik beğeni ve tercihlerinin bireysel, çevresel ve kültürel faktörlerden etkilendiğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Müzik beğenisi, Müzik tercihleri, Sistemantik derleme.

ABSTRACT

Throughout history, people have expressed their emotions and thoughts through various forms of art, including music. While early music served different purposes, it also contributed to the formation of distinct musical cultures. Over the time, the collective music preferences of our ancestors have evolved into more individualized tastes. This shift has broadened the scope of music preferences and choices to include various academic disciplines. This study aims to systematically review and analyze theses focused on music preferences and choices, considering factors such as academic field, age, gender, profession, culture, and personality. A total of 42 master's theses and 8 doctoral dissertations were reviewed and categorized based on these variables. The findings indicate that music preferences and choices are influenced by a combination of individual, environmental, and cultural factors.

Keywords: Music preferences, Music choices, Systematic review.

1. GİRİŞ

Müzik, insanın doğumundan başlayıp ölümüne kadarki sürede hayatının her aşamasına eşlik eden bir sanat dalıdır. Köken olarak Antik Yunancadan gelen “musike” kelimesi, Latince “musica”, Arapçada “musikiy” şeklinde adlandırılmıştır. Bizim coğrafyamızda ise 10. yy.dan itibaren “musiki” adıyla anılmış ve zaman içerisinde günümüz kullanım hali olan “müzik” ismini almıştır (Köprülü, 2018). Hayatın bir parçası olan müzik, insanlık tarihinin başından bu yana genel gündelik yaşamın içinde varlığını daima korumuştur. Kimi zaman dini törenlerde kimi zaman bir avcılık ritüelinde karşımıza çıkmıştır. İnsanoğlu, varoluşundan bu yana müzikle iç içe yaşamaktan ve hayatındaki her kalıcı alışkanlığa müziği de yerleştirmekten kaçınmamıştır. Ahmet Say’ın “Müzik Tarihi” ve Evin İlyasoğlu’nun “Zaman İçinde Müzik” adlı kitapları konu ile ilgili zengin bilgiler sunmaktadır.

Paleolitik çağlarda karşımıza çıkan müzik sanatı, zaman içerisinde insanların yaşayış tarzlarının ve gelişmişliklerinin değişmesiyle birlikte anlam kazanmış ve bir kültür haline gelme yoluna girmiştir. Bu sayede insanların yaşam tarzından, beslenme alışkanlıklarına kadar; günlük rutinlerinden, hissettikleri duygulara kadar bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamıştır. Yıllar içerisinde kültür haline gelen müzik, zamana ve mekâna göre kabuk değiştirmiş olsa da sürekli ana benliğini korumuş, toplumlar ve kişiler hakkında bilgi edinmemizde rol oynamıştır. Bugün farklı disiplinler ilk insanlardan günümüze kadar ki dönemlerde müzik, resim ve heykel gibi sanat dallarından yararlanarak geçmişin izlerini sürmeye çalışmaktadır. Bu çalışmalar geçmişe ışık tutmasıyla beraber günümüz dijitalleşme ve teknoloji çağına da sosyolojik açıdan yapılacak çalışmaların yol göstericisi haline gelmektedir. Geçmiş dönemlerin müzik beğeni ve tercihleri konusunda bilgilerimizden yola çıkarak günümüz dünyasındaki müzik beğeni ve tercihlerinde yaşanan değişimleri yorumlayabilmekteyiz.

Sadece geçmişte değil günümüzde de müzik beğeni ve tercihleri hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bazen bindiğimiz bir otobüste, bazen oturduğumuz bir kafede varlığını hissettirmektedir. Tercih ettiğimiz veya etmediğimiz birçok farklı müzik türüne hayatın günlük akışı içerisinde maruz kalabilmekteyiz. Farklı müzik ortamlarına göre değişkenlik gösteren müzik türleri o ortam içerisinde bulunan bireylerin müzik beğenileri hakkında da fikir verebilmektedir.

“Hoş vakit geçirmek, kültür edinmek, dinlenmek, duyguları ifade etmek, sosyalleşmek gibi nedenler bireyin farklı müzik türlerine ilgi duymasında etkili olan başlıca etkenler olarak sıralanabilir” (akt. Doğan. 1992: 354). Bireylerin müzik beğeni ve tercihlerinin birçok etkene bağlı olarak şekillendiği, değiştiği ve farklılaşabildiği söylenebilmektedir. Bu değişimi etkileyen çağımızın en büyük paya sahip faktörlerinden sosyalleşme faktörü, bazen en yakınımızdaki insanlarla, bazen de sosyal mecralar aracılığıyla dünyanın diğer ucunda yaşayan insanlarla gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda bireyin ulaştığı, öğrendiği, keşfettiği müzik türleri de sayıca çeşitlenmektedir.” (akt. Yağışan, 2013: 98). Bu ilişkiler hakkında ülkemizdeki ve dünyadaki bilim insanları çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Örnek olarak; Prof. Adrian North’un 36.000 kişi üzerinde yaptığı bir çalışmada müzik tercihlerimizin kişilik, politik kimlik ve zihinsel becerilerle çok yakın ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir (akt. Yağışan, 2013).

Müzik beğeni ve tercihlerini konu alan çalışmalar yalnızca müzik disiplini değil diğer sosyal disiplinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Disiplinler arası bu etkileşim, müziğin psikolojik ve sosyal boyutunu beslemekle birlikte kişinin müzik beğenisi ve tercihlerini de değişime uğratmıştır. Bireyin gelişimi ve değişiminden müzik zevki ve dinleme alışkanlıkları da etkilenmektedir. Müzik zevkinin bireyin gündelik hayatına yansımalarının olduğunu söylemek

mümkündür. Bireylerin giyim tarzı, konuşma üslubu ve sosyal çevresi gibi birçok alanda tercih edilen müziğin de etkisi görülebilmektedir. Kumpasoğlu ve Kutluk (2022) tarafından yürütülen “Gündelik Yaşamda Müzik Dinleme Pratikleri” adlı çalışmada bireyin gündelik hayat içerisindeki müzik dinleme tercihinin psikolojik durumuna göre değişkenlik gösterdiği kanıtlanmıştır. Çalışmada gündelik hayat içerisindeki duygu durum değişikliğinin müzik dinleme tercihlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmaların yıllar bazında incelemesi yapıldığında dünyada yaşanan olayların, ülkemizdeki olumlu veya olumsuz gelişmelerin ve teknolojik ilerleyişin müzik beğenilerimizde farklılıklar oluşturduğu görülmektedir. Covid-19 sürecinde Şen ve Kayabaş (2022) tarafından yürütülen çalışmada, pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının müzik beğenileri üzerine etkisi incelenmiş ve bu dönemde psikolojik açıdan sağlıklı kalabilmeleri için çalışanların çalışma esnasında müzik dinlediklerini ve buldukları mental durumdan ötürü dinledikleri müzik tarzlarında da değişimler meydana geldiği görülmüştür. Yağışan’ın (2013) müzik ve duygular üzerinde yaptığı çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Bu makalede, Türkiye’de müzik beğeni ve tercihlerinin incelenmesine yönelik yürütülen yüksek lisans ve doktora tezleri derlenerek analiz edilmiştir. Araştırmanın problemini “Çeşitli ölçütler bağlamında bireyin müzik tercihleri ve beğenilerine ilişkin Türkiye’de yapılan lisansüstü tez çalışmaları nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır.

Araştırma problemi doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Müzik beğenisi ve tercihleri hangi bilim dalları özelinde incelenmiştir?
2. Müzik beğenisi ve tercihlerini yaş değişkeni bağlamında inceleyen lisansüstü çalışmalar nelerdir?
3. Müzik beğenisi ve tercihlerini cinsiyet bağlamında inceleyen lisansüstü çalışmalar nelerdir?
4. Müzik beğenisi ve tercihlerini meslek bağlamında inceleyen lisansüstü çalışmalar nelerdir?
5. Müzik beğenisi ve tercihlerini kültürel etkenler bağlamında inceleyen lisansüstü çalışmalar nelerdir?
6. Müzik beğenisi ve tercihlerini kişilik eğilimleri bağlamında inceleyen lisansüstü çalışmalar nelerdir?

2.YÖNTEM

Müzik beğeni ve tercihleri konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerin (yüksek lisans-doktora tezleri) derlenmesini amaçlayan bu çalışmada sistemantik derleme metodolojisinden yararlanılmıştır. Tezler Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı’ndan ulaşılmıştır. Müzik beğenisi/tercihlerini konu alan 42’si yüksek lisans, 8’i doktora tezi olmak üzere 50 teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki tez numaralarına göre belirtilmiştir. Tezler, doküman analizi tekniğine göre analiz edilmiştir. Doküman analizi birincil elden kaynakların toplanıp analiz edilmesini içeren bir araştırma tekniğidir.

3. BULGULAR

3.1. Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin İncelendiği Bilim Dallarına İlişkin Bulgular

Müzik beğenisi ve tercihlerinin incelendiği lisansüstü çalışmaların hangi bilim dalı bünyesinde gerçekleştirildiğine ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Müzik eğitimi, müzik bilimleri gibi müzik sanatının boyutları “Müzik Alanı” başlığı altında incelenmiştir.

Tablo 1. Bilim Dallarına Göre Tezlerin Dağılımı

Tez No	Müzik Alanı	Alan Dışı
575217	X	
587585	X	
795426	X	
323292	X	
451150	X	
461286	X	
551869	X	
587636	X	
469090	X	
98845	X	
743163		X
137128		X
226322	X	
413923	X	
436953	X	
356239	X	
249101	X	
348756	X	
211767	X	
562935	X	
485978	X	
349098	X	
221530	X	
779229	X	
113468	X	
370239	X	
637923		X
235216	X	
359880	X	
372231	X	
412411	X	
521015	X	
568091	X	
596809	X	
637439	X	
765806	X	
825750	X	
133840	X	
235228	X	
578776	X	

216927	X	
219425	X	
303571	X	
303572	X	
356683	X	
429300	X	
19508	X	
590805		X
700360		X
550173		X

Ulaşılan 50 tezden 44'ü müzik, 6'sı müzik alanının dışındaki bilim dalları bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Müzik Bilim Dalı içerisindeki çalışmaların 21'i müzik eğitimi, 23'ü müzik bilimleri (müzikoloji, güzel sanatlar enstitüsü, sosyal bilimler) kapsamındadır. Alan dışı çalışmalardan 5'i sosyoloji, biri psikoloji ana bilim dalı bünyesinde yayımlanmıştır.

3. 2. Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin Yaş Değişkeni Bağlamında İncelendiği Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Bulgular

Veriler incelendiğinde, tezlerin ilköğretim, ortaöğretim ve 18 yaş üstü olmak üzere üç farklı yaş grubuna yönelik incelemelerde bulunduğu görülmüştür. Yaş gruplarına göre tez dağılımları Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tez No	İlköğretim	Ortaöğretim	18 yaş ve üstü
575217	x		
587585		x	
795426		x	
323292	x		
451150	x		
461286	x		
551869		x	
587636		x	
469090	x		
98845		x	
743163			X
137128		x	X
226322			X
413923			X
436953			X
356239			X
249101			X
348756		x	
211767			X
562935		x	
485978		x	
349098	x		
221530	x		
779229			X
113468	x	x	X

370239			X
637923			X
235216			X
359880			X
372231		x	
412411		x	
521015	x	x	X
568091			X
596809			X
637439		x	
765806		x	
825750			X
133840	x	x	
235228			X
578776			X
216927		x	
219425			X
303571			X
303572			X
356683	x		
429300			X
19508	x		
590805			X
700360			X
550173			X

Veriler incelendiğinde 11 tezin ilköğretim düzeyi, 17 tezin ortaöğretim düzeyinde, 27 tezin ise 18 yaş ve üstü düzeyinde kategorize edildiği görülmüştür. Yaş değişkeni bağlamında ilköğretim, ortaöğretim, on sekiz yaş ve üstü başlıkların seçilmiş olması eğitim kademelerindeki öğrencilerin zorunlu eğitime başlama yaşı göz önünde bulundurularak belli bir yaş ortalaması içerisinde oldukları tespit edildiği, yaş yazmaktansa eğitim kademelerine göre kategorize edilme yolunun daha açıklayıcı olabileceği düşünülmüştür. İlköğretim düzeyinde yürütülen tezlerin tamamının çalışma grubunun ortaokul düzeyinde yürütüldüğü tespit edilmiştir.

3.3. Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin Cinsiyet Değişkeni Bağlamında İncelendiği Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Bulgular

Verilere bakıldığında cinsiyet değişkeninin müzik beğenisi/ tercihi üzerinde etkisinin bireydeki duygu ve davranış biçimi; müzik dersine, müzik türlerine ve müziğe yönelik ilgi ve tutumu bağlamında incelendiği görülmüştür. Buna ilişkin dağılımlar Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeninin Etki Alanları

Tez No	Müzik Dersi Tutumu	Türlere Tutumlar	Yönelik	Müziğe Yönelik İlgi ve Tutum
575217	X	x		X
587585		x		
795426		x		X
451150		x		
551869		x		
587636		x		
469090		x		
98845		x		
743163		x		
137128		x		

249101	x	X
211767	x	
349098	x	
221530		X
779229	x	X
370239	x	
413923	x	X
356239	x	
235216	x	
348756	x	X
568091		X
596809	x	
637439		X
765806	x	
235228	x	
216927	x	
429300	x	

Veriler incelendiğinde cinsiyet değişkeninin müzik beğenisi/ tercihi üzerinde etkisinin müzik dersine yönelik tutum bağlamında 1, müzik türlerine yönelik tutum bağlamında 24, müzik ilgisi (dinleme isteği, müzikal beğeni) bağlamında 9 adet tez çalışması yürütüldüğü görülmüştür.

4.4. Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin Meslek Bağlamında İncelendiği Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Bulgular

Meslek değişkeni bağlamında inceleme yürüten tez çalışmalarına ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Tezlerin Mesleklere Göre Dağılımı

Tez No	Öğretmen	Sosyal Statü	Sanatçı	Şoför	Akademisyen	Birden Çok Meslek Grupları
249101	x					
211767		X				
413923	x	X				X
436953	x					
587636		X				
637923						X
113468		X				
568091	x					
825750	x					
133840				X		
578776			x			
590805						X
303572					X	

Bulgular doğrultusunda 5 tezin öğretmenlik mesleği özelinde, 4 tezin sosyal statü, 1 tezin sanatçı, 1 tezin şoför, 1 tezin akademisyen ve 3 tezin *birden çok meslek grubu* bağlamında hazırlandığı anlaşılmıştır. 436953 numaralı tezin çalışma grubunu eğitim fakültesi lisans IV. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Söz konusu çalışma grubu öğretmen adaylarından oluşmakta olup bu nedenle tablo içerisinde öğretmenlik mesleğine ilişkin sütunda yer verilmiştir. 211767 numaralı tezin yalnızca özet verilerine ulaşılmıştır. Özette sosyal statünün müzik beğenisi/ tercihi üzerinde etki gösterdiği sonucuna değinilmiş olup meslek grupları ile ilgili bilgi verilmediği saptanmıştır. 413923 numaralı tezde “kültürel elitizm” kavramı üzerinden

mesleklere ve sosyal statü kavramına değinildiği görülmüş olup bu nedenle her iki sütunda da söz konusu teze yer verilmiştir. 413923 numara tezde öğretmenlik mesleği dışında inceleme dahilinde olan meslekler Kuaför, Avukat, Ekonomist, Muhasebeci, Turizm, Müzisyen/ Artist, Memur, İşçi, Akademisyen, Tıp Doktoru, Sigortacı, Yönetici, Serbest Meslek, Mimar/İç Mimar, Mühendis, Tekniker, Moleküler Biyolog, Gazeteci, Bankacı, Polis, Hostes, Stenograf, Ev Hanımı, Adli Tıp, Kütüphaneci, Sekreter, Diş Doktoru, Hemşire, Yargıç, Psikolog, Halkla İlişkiler, Diyetisyen, Otel Çalışanı, İtfaiyeci, İş İnsanı, Marangoz, Sendikacı, Aşçı, Özel Spor Hocası, Eczacı, Danışman ve Emekli'dir.

5.5.Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin Kültürel Etkenler Bağlamında İncelendiği Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Bulgular

Müzik beğenisi ve tercihlerini kültürel etkenler bağlamında inceleyen çalışmalara ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiştir. Kültürel etkenler aile, arkadaş, okul veya bölüm, kitle iletişim araçları, öğretmen, gelir düzeyi, yerleşim yeri ve ünlüler olarak kategorize edilmiştir.

Tablo 5. İncelenen Kültürel Etkenler

Tez No	Aile	Arkadaş	Okul/ Bölüm	Kitle İletişim Araçları	Öğretmen	Gelir Düzeyi	Yerleşim Yeri	Ünlüler
575217					x			
587585							X	
795426	x							
431286	x	x						
551869	x	x	x	X		X		
587636	x	x	x	X	x			
469090	x	x	x	X		X		X
98845	x		x				X	
743163	x	x	x	X				
137128			x			X		
249101	x	x		X	x		X	X
211767	x	x	x	X			X	
562935							X	
485978	x							
349098	x	x	x	X	x	X	X	
221530			x			X		X
779229	x	x		X			X	
370239	x	x	x	X				
637923	x	x		X				
413923	x	x		X	x	X	X	
356239	x	x		X		X	X	
348756			x					
461286	x	x						
113468			x			X		
359880	x		x				X	
372231	x		x		x			
412411	x		x	X				X
521015	x	x		X				
568091			x		x			
596809			x					
765806	x	x	x		x	X		
825750	x	x		X				
133840			x					
216927	x	x	x	X				

303571	x	x	x			
356683	x	x		X		
19508		x	x	X		
590805	x	x		X	X	X
700360	x		x			
550173	x					

Veriler incelendiğinde tezlerin; aile, arkadaş, sosyal faktörler ve okul bağlamında incelemelerde bulunduğu görülmüştür. Tezlerin 29'u aile, 22'si arkadaş, 22'si okul veya bölüm, 19'u kitle iletişim araçları, 8'i öğretmen, 10'u gelir düzeyi, 11'i yerleşim yeri ve 4'ü ünlüler seçenekleri altında analiz edilmiştir.

6.6. Müzik Beğenisi ve Tercihlerinin Kişilik Eğilimleri Bağlamında İncelendiği Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Bulgular

Müzik beğenisi ve tercihlerinin kişisel eğilimler bağlamında inceleyen çalışmalar, davranış ve duygu olarak kategorize edilerek Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Davranış ve Duygu Odağında Tezlerin Dağılımı

Tez No	Davranış	Duygu
587585		X
469090		X
137128	X	X
436953		X
356239	X	
235216	X	X
221530	X	
226322		X
412411		X
765806		X
133840		X
219425		X
429300		X

Veriler incelendiğinde 4 tezin davranışsal, 11 tezin duygusal kavramlara bakarak incelendiği görülmüştür. Davranış kategorisi altında yer alan çalışmalarda bireylerin olumlu/olumsuz (saldırganlık, iyimserlik vb.) davranış biçimlerinin müzik beğeni ve tercihleri üzerindeki etkilerine bakıldığı saptanmıştır. Duygu kategorisi altında incelenen çalışmalarda ise kişinin duygu durumunun, hislerinin (aşk, hüznün, ayrılık, beğeni vb.) müzik beğeni ve tercihleri üzerindeki etkisinin incelendiği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada ülkemizde yayımlanmış müzik beğenileri ve tercihlerinin incelendiği lisansüstü tez çalışmaları içerik ve odak noktaları tespit edilerek derlenmiştir. Bu doğrultuda yapılan sistemantik derleme sonucunda bilim dalları, yaş, cinsiyet, meslek, kültürel etkenler ve kişisel eğilimler başlıkları altında tezler kategorize edilmiş olup derinlemesine analiz edilmiştir.

Çalışmalar incelediğinde farklı bilim dallarının da beğeniler ve tercihler konusunu işlediği görülmektedir. Yapılan lisansüstü çalışmaların sonuçlarında bireylerin müzik beğenilerinde gündelik hayatlarının etkilerinin olduğu görülmektedir.

Bilim dalları bağlamında yapılan incelemelerde tez bankasındaki tezlerin çoğunluğunun müzik alanında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müzik alanı içerisinde yazılan tezlerin genel

çoğunluğunun sosyal bilimler enstitüleri tarafından yazıldığı güzel sanatlar ve eğitim bilimleri enstitülerinin azınlıkta kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında yer alan çalışmalar müzik beğeni ve tercihinin bireysel özelliklerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu konunun ağırlıklı müzik alanında ele alınmış olmasının eksiklik olduğu yorumu yapılabilmektedir. Psikoloji ve Sosyoloji alanlarında bu konu hakkında az çalışma yapıldığı görülmüştür.

Yaş değişkeni bağlamında kategorize edilmiş tezlerin genel çoğunluğunun çalışma grubunda on sekiz yaş ve üzeri bireylerin olduğu görülmüştür. Diğer kategorilerin ise ilköğretim ve ortaöğretim gibi yaş kategorilerindeki öğrencilere yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaş değişkeni odağında yazılmış tezlerin içerisinde üniversite öğrencileri, yüksek lisans öğrencileri ve meslek sahibi bireyler çalışma grubu içine alınmıştır.

Cinsiyet değişkeninin ele alındığı tezlerde çalışma gruplarının ağırlıklı pop müzik türünü dinlediği görülmektedir. Buldukları sosyal ortamların müzik dinleme tercihlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Meslek değişkeni bağlamında inceleme yapan tezlerin öğretmenlik ve sosyal statü (unvan, konum) çevresinde çeşitlendiği görülmüştür. Müzik beğenisi ve tercihleri hakkında yazılan tezlerin genel çoğunluğunun bu konuya değinmediği ve incelemediği görülmüştür. İncelenen tezlerde sosyoloji dalından yapılan çalışmaların çoğunda meslek bağlamına bakılırken müzik bilim dallarının bu konu özelinde fazla durmadığı gözlemlenmiştir.

Kültür kavramı özelinde inceleme yapan tezlerde müzik beğeni ve tercihlerinde ailenin en belirleyici faktör olduğu görülmüştür. Yapılan lisansüstü çalışmaların sonuçlarında bireylerin müzik beğenilerinde gündelik hayatlarının etkilerinin olduğu görülmektedir. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumunun ise ilk müzikal beğenilerimizi şekillendirmede etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Çevre, iş, okul gibi sosyal ortamların farklı müzik tarzlarını beğenmemizde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak arkadaş, kitle iletişim araçları, öğretmen, gelir düzeyi, yerleşim yeri (il, ilçe, Mezra, köy) ve ünlülerin müzik beğenimiz ve tercihlerimizde kişiyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilik özelliklerinin müzik beğeni ve tercihlerine olan etkisinin incelendiği tezlerde dinlenen ve beğenilen müziklerin kişilerin sinirlilik, agresiflik gibi ruh durumlarından, aşk, sevgi gibi duyu durumlarından ve davranışlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

6. ÖNERİLER

Çalışmaların çoğunluğu müzik alanında yapılmıştır. Konu itibarı ile sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinleri kapsamına rağmen bu alanlarda yapılan çalışmalar sayıca azdır. Sosyal bilimler alanlarında da söz konusu kapsamda çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Yapılan incelemelerde yaş değişkeninin ilköğretim ve okul öncesi dönemi kapsamadığı görülmüştür. Alan yazında bu yaş kategorilerindeki bireylerin müzik beğeni ve tercihlerine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bu yaş guruplarını kapsayan çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Sürekli gelişim ve değişim halinde olan müzik tercihleri ve beğenileri konusunda yapılan çalışmaların azlığı nedeniyle daha fazla çalışma ve inceleme yapılması önerilmektedir.

Müzik beğeni ve tercihleri konusunun gelişen teknoloji minvalinde çalışılmasının alana katkı açısından daha iyi katkı yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ö. (2019). Adana ilinde yaşayan Z kuşağının müzikal beğenileri. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aladağ, G. (2014). Bingöl ve Sivas Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin öz geçmişlerinin müzik eğitimine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Albayrak, C. (2016). Ortaokul öğrencilerinin müzik beğeni ve dinleme tercihlerinin incelenmesi: Diyarbakır/ Hani örneği. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Albayrak, U. (2015). Müzik beğenisinde kültürel sermaye ve kültürel elitizm: Kıbrıs örneği. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Bektaş, C. (2023). Popüler müziklerde beğeni farklılıklarının kültürel çözümlemesi: Türkçe pop örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Bozkır, B. (2009). Profesyonel müzisyenlerde müzik algısı farklılıkları: Bir fMRI çalışması. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Buçuk, B. (2023). İlköğretim öğrencilerinin müzikal algı ve estetik beğeni gelişimine ilişkin öğretmen görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, M. (2021). Trt müzik kanalında yayınlanan Türk halk müziği ve Türk sanat müziği programlarının dinler kitleleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Değer Biricik, E. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin müzikal bilgi düzeyi ile müzikal beğenileri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirci, B. (2019). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğrencilerin müzik dinleme ve çalma alışkanlıklarının incelenmesi (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi örneği). Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitimi Bilimler Enstitüsü.
- Demirkol, N. Y. (2002). Amasya'da yaşayan 15 yaş üzeri nüfusun dinlediği müzik türlerinin sosyokültürel faktörlere göre dağılımı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, U. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinin müzik beğeni ve tercihlerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi (Sivas/Zara örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, U. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin müzik beğeni ve tercihlerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi (Sivas/Zara örneği), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), s. 1579-1600. DOI:10.17755/esosder.669678
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/56179/669678>
- Ercan, H. (2014). Klasik batı müziği eğitimi veren devlet konservatuvarı müzik lisans öğrencilerinin müzikal beğenileri ve müzik dinleme alışkanlıklarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdal, B. (2009). Müzik türlerinin tercih edilmesinde kişilik özellikleri ve beğeni ilişkisi. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Ertenli, İ. (2014). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim müzik dersi öğretim programında yer alan müzik türlerini dinleme durumlarına ve programın müzik türü tercihleri üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri (Çankaya ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

- Gedik, A. C. (2007). Popüler müzikte beğeni farklılıkları: Bir fMRI çalışması. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Godri, B. (2014). Yöresel beğeni ve kültürel etkileşimin ses eğitimi üzerindeki etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göçer, H. (2018). Genç dinleyicilerin geleneksel Türk Müziğine yönelik düşünceleri "Malatya ili örneği". Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göksel, R. E. (2013). İlköğretim 2. kademe öğrencilerinin farklı müzik türlerine ilişkin tercihlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Kars ili örneği). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hatay, L. (2011). Üniversite akademik çevresinin klasik müzik ile ilgili beğeni tutumları ve akademik alanları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İmık, Ü. (2007). Sosyal statünün müziksel beğeniye etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaçmaz, D. (2016). Öğrencilerin kişilik ve benlik boyutlarının müzik tercihlerine etkisinin incelenmesi (Sivas örneği). Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kamalı, C. (2017). Ortaokul öğrencilerinin müzik tercihlerinin ve bu tercihleri etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karakaya, N. (2017). Anadolu liselerindeki öğrencilerin cep telefonlarındaki zil seslerini belirlemelerindeki etmenlerin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi (Ankara ili/Sincan örneği). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karakuyu, M. (2019). Müzik eğitimi alan öğrencilerin müzikal beğenilerinin çalgı seçimi üzerindeki etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Karşıcı, G. (2007). Müzik beğenisinde kültürel etkenler: Bir fMRI çalışması. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Kayhan, K. (2011). Üniversite öğrencilerinin klasik müzik ile ilgili beğeni tutumları. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, C. (2015). Popüler müzik kültürünün lise gençliğine Etkileri (Kocaeli ili / İzmit ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Konuksever, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin batı ve Türk müziğine yönelik betimleyici sözel davranışları ve beğenileri. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Kumpasoğlu, B.B ve Kutluk, F. (2022). Gündelik yaşamda müzik dinleme pratikleri; pilot çalışma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, VIII(ÖZEL SAYI), 431-442.
- Kuranel, E. (2017). İstanbul ortaokullarındaki 11-14 yaş arası çocukların müzik beğenisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, S. (2020). Sınıfsal ayırım ve kültürel eşitsizlikler Üniversite öğrencilerinin müzikal beğenisi ve toplumsal temelleri üzerine sosyolojik bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, E. Z. (2023). Lise öğrencilerinin müzik beğenilerinde müzikal soundun etkisi: Türk Halk Müziği örneği. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

- Köprülü, G. (2018). 13-15 Yüzyıl orta çağ islam medeniyeti'nde sistemci okul ve Türk mûsikîsi ilmine katkıları. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 (2), 263-276. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/596994>
- Mertoğlu, E. (1991). İlkokullarda müzik eğitimi -teoride ve uygulamada. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.
- Nizamoğlu, P. (2019). Güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin duygu durumlarına göre müzik tercihleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Noyan, H. (2012). Müzik dersinin müzik beğenisine göre ilköğretim öğrencileri üzerindeki olumlu olumsuz etkilerinin araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ocağcı, N. (2000). Kentleşme, kuşaklar ve müzik -Üsküdar ilçesinde 1980 doğumlu lise öğrencilerinin müzik beğenilerinin ailelerinden farklılaşması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orhan, Ş. Y. (2003). Okul servis araçlarında dinlendiği belirlenen müzik türlerinin ergenlerin depresyon ve kaygı düzeyine etkileri. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Ortak, S. (2022). Lise öğrencilerinin çoksesli müziğe (klasik müzik) ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Otcan, S. (2020). Türk rap müziğinde yaşanan değişim ve gelişim-uygulamalı ve karşılaştırmalı bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mişe Özen, N. G. (2019). Ankara'nın Sincan ilçesinde bulunan ortaokul öğrencilerinin müzik beğenileri, müzik dersine olan ilgi ve tutumlarına ilişkin görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sezer, A. (2019). Klasik müzik performansçılarında müzik algısı ve diğer müzik türlerine yönelik yaklaşımlar. Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü
- Soycan, M. (2013). Konya ili ortaöğretim ikinci kademe öğrencilerinin müziksel beğenileri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şanlı, S. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medyadaki müzik tercihlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şenel, O. (2013). Müzik algısı, müzik tercihi ve sosyal kimlik bağlamında müzikte önyargı ve kalıpyargı. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Şen, M. E., & Kayabaş, H. (2022). Covid-19 pandemi sürecinin sağlık çalışanlarının müzik beğenileri üzerindeki etkileri. İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi, 8(1), 77-84. <https://doi.org/10.22252/ijca.1094493>
- Tuna, A. (2003). Müzik tercihi ve kişilik eğilimleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüzünoğlu, Y. (2022). Yıldız Teknik Üniversitesi öğrencilerinin müzik beğenileri üzerine bir nicel sosyolojik araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ulutürk, N. (2008). Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi müzik bölümü öğrencilerinin dinlemeyi tercih ettikleri müzik türleri. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, N. B. (2010). Niğde ilinde görev yapmakta olan müzik öğretmenleri ile Niğde Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından müziksel beğenilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağışan, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin müzik tercihleri ve saldırganlıkla ilişkisi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 96-113.
- Yıldırım Şahin, B. (2019). Sosyolojik açıdan müzik dinleme alışkanlıklarına etki eden etmenler: Bolu ili örneği. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ziyanoğlu, Ö. (2019). Orta sınıf ailelerin kültürel sermaye aktarımlarının sosyolojik incelemesi. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma konusu etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

YAŞLILIK DÖNEMİNİN KARIYER GELİŞİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF CAREER DEVELOPMENT IN THE ELDERLY

 Cem DÖNMEZOĞULLARI¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, cdonmezogullari@sinop.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
03.08.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
04.09.2024

ÖZET

Yaşlılık, bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal alanlarda önemli değişimler yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde aktif olma, bireylerin yaşam kalitesini korumaları ve topluma katkıda bulunmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak günümüzde modernizmin etkisiyle yaşlılık genellikle geri çekilmenin, yetersizliklerin ve rahatsızlıkların olduğu bir dönem olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle yaşlı bireyler, sosyal yaşamdan ve iş yaşamından geri çekilme baskısı ile karşı karşıya kalabilmekte, ayrıca yaşlılığa karşı olumsuz bakış açısı geliştirebilmektedir. Bununla birlikte yapılan gençlik vurgusu ve yaş ayrımcılığı gibi nedenler yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının ve sorunlarının geri planda kalmasına neden olabilmektedir. Oysa ki yaşlılığın da diğer yaşam dönemleri gibi gelişimin, aktif yaşamın ve kişisel büyümenin devam ettiği bir gelişim dönemi olarak görülmesi gereklidir. Yaşlılık kuramlarından biri olan aktivite kuramına göre yaşlılık, bir geri çekilme süreci değil, aksine bireyin sağlığı ve imkânları doğrultusunda kendini ifade etme, yaşamını anlamlandırma ve yeni roller üstlenerek aktif bir yaşam sürdürme sürecidir. Gelişimin ve aktif yaşamın devam ettiği bu süreçte önemli gelişim alanlarından biri de kariyerdir. Bu dönemde yaşlılar, işle ilgili rollerin kaybı, serbest zamanın etkili bir şekilde değerlendirilmesi, emekliliğe hazırlık, emeklilik sürecine uyum ve aktif yaşamı sürdürme gibi kariyer sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu açıdan yaşlılıkta kariyer gelişimini desteklemek bireylerin hem ruh sağlığına hem de sağlıklı bir şekilde yaşlanmalarına katkıda bulunacaktır. Türkiye'de kariyer psikolojik danışmanlığı literatürü incelendiğinde, yaşlıların kariyer gelişiminin ihmal edildiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de yaşlıların kariyer gelişimi ve emeklilik sürecine uyumu konusunda çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Literatür derleme niteliğindeki bu çalışmada, yaşlılık bağlamında kariyer gelişimi ve emeklilikte kariyer psikolojik danışmanlığı konularına ilgi çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Kariyer Gelişimi, Emeklilik, Kariyer Psikolojik Danışmanlığı.

ABSTRACT

Aging is a period during which individuals undergo significant changes in physical, mental, and social domains. Maintaining an active lifestyle during this time is crucial for preserving quality of life and contributing to society. However, in today's world, influenced by modernism, aging is often perceived as a period of withdrawal, inadequacies, and discomforts. As a result, elderly individuals may face pressures to withdraw from social and work life and may develop negative attitudes towards aging. Additionally, factors such as the emphasis on youth and age discrimination can lead to the needs and challenges of elderly individuals being overlooked. Yet, aging should be seen as a stage of continued development, active living, and personal growth, much like other phases of life. According to the activity theory -one of the key theories of aging- aging is not a process of withdrawal but rather one of active engagement. During this time, individuals, depending on their health and abilities, can continue to express themselves, find meaning in life, and assume new roles. One of the critical areas of development in this ongoing process is career. In this period, the elderly encounter career-related issues such as the loss of work-related roles, the effective use of leisure time, preparation for retirement, adaptation to the retirement process, and the maintenance of an active lifestyle. Supporting career development in old age not only contributes to the mental health of individuals but also promotes healthy aging. A review of the literature on career counseling in Turkey reveals that the career development of the elderly has been largely neglected. This highlights the need for further studies on the career development and retirement adaptation of elderly individuals in Turkey. This literature review aims to draw attention to the significance of career development and career counseling in the context of aging and retirement.

Keywords: Elderly, Career Development, Retirement, Career Counseling.

1. GİRİŞ

İnsanın yaşam süreci kendine özgü gelişimsel özellikleri, görevleri ve amaçları içeren farklı yaşam dönemlerinden oluşan bir bütün olarak ifade edilebilir. Bu yaşam dönemlerinde bireyde meydana gelen biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimleri konu edinen gelişim psikolojisinde, yetişkinlik ve yaşlılık konuları üzerinde uzun yıllar boyunca yeteri kadar durulmamış ve gelişim süreci çocukluk ve gençlik yıllarıyla açıklanmıştır (Demir-Çelebi, 2020). 20. yüzyılın ortalarına kadar gelişim psikolojisi kapsamındaki araştırmaların büyük bir çoğunluğu çocukluk ve ergenlik dönemlerine odaklanmıştır (Johnson ve Johnston, 2020). Sigmund Freud'un kişilik gelişimi kuramı, Jean Piaget'in bilişsel gelişim kuramı gibi birçok gelişim kuramı, gelişimin ergenlik yıllarında tamamlandığını belirterek, o dönemin gelişime ve yaşam sürecine olan bu bakış açısını yansıtmıştır (Hansen-Lemme, 1999). Ardından gelişimin yaşamın tümünde devam ettiğini ve çok yönlü bir olgu olduğunu belirten yaşam boyu gelişim yaklaşımıyla da yaşlanma ve yaşlılık konularında yapılan çalışmalarda artış yaşanmıştır (Baltes ve Smith, 2004). Onur (2006), 1960'lı yıllarda artış gösteren yaşlılık çalışmalarındaki bu gecikmenin, ortalama yaşam süresinin düşük olmasının bir sonucu olabileceği belirtilmiştir. 1900'lü yılların başında ortalama yaşam süresi 50 yılken günümüzde tıp ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, yaşam koşulları ve standartlarında görülen iyileşmelerle birlikte ortalama yaşam süresi, endüstrileşmiş toplumlarda 70 yılı aşmış bunun sonucu olarak da toplam nüfus içinde yaşlıların oranında artış yaşanmıştır (Uçanok, 2001). Benzer şekilde Kanning ve Schlicht (2008) de endüstrileşmiş toplumlarda ortalama yaşam süresinin son 160 yılda her yıl ortalama 3 ay artış gösterdiğini belirterek yaşlı nüfus oranındaki artışı vurgulamıştır. Türkiye'de 2017 yılında 65 yaş ve üstündeki yaşlı nüfus oranının %8.5, 2022 yılında %9.9 olduğu belirtilmiş ve 2080 yılına kadar bu oranın %25.6'ya yükseleceği öngörülmüştür (TUİK, 2023). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (2020) yaşlı nüfus istatistik bültenine göre Türkiye'de 65 yaş ve üstündeki yaşlı nüfus, son 10 yılda %49 artmıştır. Görüldüğü üzere genç bir nüfus yapısına sahip Türkiye'de yaşlı nüfus oranında belirgin bir artış yaşandığı söylenebilir. Bu durum yaşlılara yönelik sunulacak olan sosyal, fiziksel ve ruhsal sağlık hizmetleri konularını gündeme getirmiştir (Umutlu ve Tekin-Epik, 2019). Yaşlı nüfusun artışı sadece sağlık hizmetleri alanında değil aynı zaman da yaşlıların yaşam kalitesini artırmaya yönelik daha fazla kaynağın ve desteğin sunulmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yaşlı bireylere sunulacak desteklerden biri de kuşkusuz ki kariyer gelişimi alanında olacaktır. Kariyer gelişimi açısından 65 yaş ve sonrası ifade eden yaşlılık dönemi, emekliliğin olduğu, bireyin aktif çalışma yaşamından çekildiği bununla birlikte işle ilgili rollerinin sonlandığı bir süreçtir (Super, 1992). Yaşlılık geçmişte emeklilik, dinlenme ve aktif yaşamdan geri çekilme dönemi olarak kabul edilse de günümüzde emeklilik sonrası zamanı değerlendirme, iyi oluş, aktif olma ve kendini geliştirmeye devam etmeyle ilişkilendirilmiştir (Haas ve Dychtwald, 2023). Buna göre yaşlılığın, yaşam boyu kariyer gelişimi için birçok fırsat sunduğu söylenebilir.

Hirschi ve Pang (2020) yaşlanan toplumlarda yaşlı çalışanların ve emekliliklerin sayısındaki artış nedeniyle yaşlı bireylerin kariyer gelişimine odaklanması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'deki literatür incelendiğinde yaşlılıkla ilgili birçok çalışma yapılmış olsa da kariyer konusundaki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Özkul ve Kalaycı (2015) yaptıkları çalışmada Türkiye'de yaşlılık konusunda 1990-2015 yılları arasında yayımlanan makalelerin sırasıyla en çok; sağlık ve hastalık durumları, sağlığı koruma ve geliştirme, psikolojik ve sosyal sorunlar, dünya görüşü ve yaşam kalitesi, sosyal politikalar ve yardımlar üzerine yoğunlaştığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte yaşlılık konusunda yapılan tezlerin en çok sağlık bilimleri ve tıp fakültelerinde yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı araştırmada 2015 yılında "*yaşlılık ve emeklilik*" konusunda bir kitabın yayımlandığını tespit etmişlerdir.

Görüldüğü üzere yaşlılıkla ilgili olarak 1990-2015 arasında yapılan çalışmalarda daha çok sağlık konusuna odaklanıldığı bununla birlikte yaşlı bireylerin kariyer gelişimi ve sorunları ile ilgili çalışmalara yeterince yer verilmediği de söylenebilir. Çarkıt (2019a, 2019b) 2002-2017 yılları arasında kariyer psikolojik danışmanlığı alanında Türkiye’de yayımlanan makale ve tezlerin araştırma eğilimlerini incelemiştir. Sonuç olarak, kariyer psikolojik danışmanlığı alanında yayımlanan makale ve tezlerin çalışma grubu olarak en çok lise ve üniversite öğrencilerine odaklandığı, yaşlılara yönelik bir çalışma yapılmadığını tespit etmiştir. Başka bir çalışmada ise Dönmezoğulları (2023) 2012-2021 yılları arasında Türkiye’de mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı müdahaleleri ile ilgili yapılan deneysel çalışmalarını incelemiştir. Araştırma sonucunda çalışmaların daha çok üniversite, lise ve ortaokul öğrencileri ile yapıldığı ancak yaşlılara yönelik bir çalışma yapılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum Türkiye’deki kariyer psikolojik danışmanlığı alanında yaşlıların kariyer gelişimi ve bu süreçte karşılaştıkları kariyer sorunlarının ihmal edildiğini göstermektedir. Yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi yaşlılık döneminde de bireylerin kariyer gelişim görevlerini yerine getirebilmeleri bununla birlikte emeklilik sürecine uyum sağlayabilmeleri için kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi önemlidir (Nagy, Johnston ve Hirschi, 2017). Bu çalışmada yaşlılık dönemi bağlamında kariyer gelişimi konusuna dikkat çekilerek, yaşlıların emeklilik süreci ve bu konudaki kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamaları üzerinde durulacaktır.

2. YAŞ, YAŞLILIK VE YAŞLANMA

Yaş, kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne (2024) göre doğumdan itibaren geçen zaman olarak tanımlanmaktadır. Gündelik yaşamda yaş dendiğinde genel olarak geçen bu zamanı yıl olarak ifade etmeye çalışsak da kavramın kullanıldığı bağlama göre anlamı farklılıklar göstermektedir. Örneğin; kişinin fiziksel olarak akranlarına göre daha genç ya da yaşlı göstermesi; sosyal anlamda, bir kişi için yaşına uygun davranıyor denmesi ya da bir kişinin kendisini akranlarına göre daha genç ya da yaşlı hissetmesi yaş kavramının farklı anlamlarda kullanılabildiğini göstermektedir. Bu açıdan yaş kavramının daha iyi anlaşılması için yaşlanma süreci ve yaşlanmanın boyutları ile ilişkili olarak açıklanması gerekmektedir.

Yaşlanma, zamanla meydana gelen ve bireyin hastalanmasına, işlev kaybına ve ölümüne neden olan geri dönüşü olmayan değişikliklerin birikimli bir sonucudur. Bir anlamda da gelişme ve olgunlaşma sonucunda bireyin sahip olduğu işlevlerin zamanla yıpranması ve zarar görmesidir (Vina, Borrás ve Miquel, 2007). Bu kapsamda yaşlanma, doğumdan ölüme kadar devam eden dinamik bir süreç olarak açıklanmıştır. Geri dönüşü olmayan bu sürecin son basamağı ise yaşlılıktır (Aslan ve Hocaoğlu, 2017). Görüldüğü gibi yaşlanma bir süreci ifade ederken yaşlılık kavramı ise insan yaşam sürecindeki belirli bir dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. İnsan dışındaki diğer canlılarda yaşlılık ve yaşlanma biyolojik ve fizyolojik değişimlerle açıklanabilirken, konu insan olduğunda bu değişimlerle birlikte konunun sosyal, kültürel ve psikolojik boyutlarının da olduğunun göz önünde bulundurulması gereklidir (Savi-Çakar, 2020). Bu açıdan, yaşlanma sürecini ve yaşlılık sorunlarını açıklayan bilim dalı gerontolojide yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramları, disiplinler arası bir yaklaşım benimsenerek biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla incelenmiştir (Wilmoth ve Ferraro, 2007). Görüldüğü üzere yaş ya da yaşlanma kavramları; içinde bulunulan zaman, toplum, bireyin ruh hali ve sağlık durumu ile ilişkili olarak farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmış ve araştırmalara konu olmuştur.

Yaşlanma kavramı; kronolojik, biyolojik, psikolojik, sosyal ve fonksiyonel olmak üzere çeşitli boyutlarla sınıflandırılmıştır. Kronolojik yaşlanma, bireyin doğumundan bu yana geçen süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda yaşlanmanın nicel bir boyutu olarak takvim yaşı

olarak da ifade edilmektedir (Chalise, 2019). Biyolojik yaşlanma, zamanla yaşanan hücre kaybı, fiziksel değişimler, vücutta ve organlarda işlev kaybı, vücudun kendini onarmasında yavaşlama, bağışıklık sisteminde zayıflama ve vücudun hastalıklara daha açık hale gelmesiyle ilişkilendirilen değişimleri ifade etmektedir (Adams ve White, 2004). Psikolojik yaşlanma; hafıza, öğrenme, zeka ve kişilikte meydana gelen değişimleri ifade etmektedir (Smith ve Baltes, 1993). Bu anlamda zihinsel olarak aktif ve dinç olan bir insanın psikolojik olarak da genç olduğu söylenebilir. Sosyal yaşlanma, içinde bulunulan toplumun ölçütleri doğrultusunda yaşlanmayı, yaşam rollerinde ve ilişkilerde meydana gelen değişimlerle açıklar. Toplumsal bağlamda bireyin sosyal yaşı, yaşlanma ve yaşlılığın anlamını şekillendirmektedir. Toplum sahip olduğu ölçütler ve normlar doğrultusunda bireylerden farklı yaşam dönemlerinde farklı roller ve davranışlar beklemektedir (Seguy, Courgeau, Caussinus ve Buchet, 2019). Toplumsal olarak çalışma rollerinin kaybı ile ilişkilendirilen emeklilik, yaşlanmanın sosyal boyutuna örnek olarak verilebilir (Nazlı, 2016). Son olarak fonksiyonel yaşlanma ise bireyin akranlarıyla karşılaştırıldığında yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlarında daha genç ya da yaşlı olmasını ifade eder (Salthouse, 1986). Bireyin fiziksel görünümü ve sağlığı, zihinsel becerileri, sosyal anlamda yaşam tarzıyla ilişkili olarak aile ve iş yaşamı, emeklilik durumu, davranışları ve kişiliğindeki farklılıklar akranlarına göre daha genç ya da yaşlı olması ve hissetmesiyle ilişkilidir (Bell, 1972).

Yaşlılığın ne zaman başladığı sorusu yüzyıllardır birçok yazar ve araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Hansen-Lemme, 1999). Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte genel olarak emeklilikle yeni yaşam rollerine geçişin olduğu 65 yaşında başladığı kabul edilir. Bu yaş kriterinin ilk olarak 1889'da Almanya'da sosyal sigorta programı kapsamında emeklilik ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaya bağlı olarak uygulanmaya başladığı belirtilmiştir (Yochim, 2018). İnsan gelişiminin erken evrelerinde fizyolojik değişimlere bağlı olarak yaş kategorileri daha net bir şekilde belirlenebilirken, yaşamın ileri evreleri için orta yaşın ne zaman bitip yaşlılığın başladığı ve bu iki evre arasındaki ayrımın hangi değişimin dikkate alınarak yapılacağı konusu net değildir. Bu nedenle yaşlılık konusunda araştırmalar yapan davranış bilimciler de orta yaş ve yaşlılık arasındaki ayrımı yapabilmek için emeklilik yaşı olan 65'i ölçüt olarak belirlemişlerdir (Roebuck, 1979). Diğer bir deyişle, 65 yaş orta yaş ile yaşlılık dönemi arasındaki ayrımı netleştiren bir sınır olarak kabul edilmiştir. Belirlenen bu ölçütün yaşlı bireylerin karşılaştıkları sorunların daha net bir şekilde anlaşılmasında ve yaşlılık dönemine yönelik çalışmaların yapılmasında bir referans olduğu söylenebilir.

Yaşlılık çoğunlukla rol kayıplarının, rahatsızlıkların, içe kapanışın ve verimsizliğin olduğu durağan bir dönem olarak algılanmaktadır (İlgar ve İlgar, 2007). Bu kanının aksine yaşlı bireyler yaşamı kabul etme ve ona bağlanma tutumlarına sahip oldukları gibi yaşamda da aktif olabilirler (Koç, 2002). Dolayısıyla, yaşlılık pasif bir dönem olmaktan çok bireyin aktif katılımı ve sosyal bağlarını devam ettirmesiyle anlam kazanan dinamik bir yaşam evresi olarak ele alınmalıdır (Santrock, 2019).

3. YAŞAMDAN GERİ ÇEKİLME KURAMI VE AKTİVİTE KURAMI

Yaşlılık, bir anlamda bireylerin emeklilikle iş yaşamından çekildiği ve işle ilgili rollerin sona erdiği bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, yaşlılıkta kariyer gelişiminin anlaşılmasında yaşamdan geri çekilme ve aktivite kuramlarına değinmenin önemli olacağı söylenebilir. Çünkü bu kuramlar bireylerin yaşlılık döneminde sosyal ve mesleki rollerindeki değişimi ve bunun psikososyal etkilerini açıklamaktadır (Zgourides, 2000).

Yaşamdan geri çekilme kuramı, 1961'de Elaine Cumming ve William Henry tarafından geliştirilmiştir (Artan, 2010). Kuramda yaşlılık, bireylerin zihinsel ve fiziksel enerjilerinin

bununla birlikte bireysel ilgi, bilgi ve becerilerinin azalması nedeniyle sosyal etkileşimlerden ve aktif yaşamdan yavaşça uzaklaştıkları bir süreç olarak değerlendirilmiştir (Zhang ve Lin, 2021). Dolayısıyla yaşlılığın doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak, bireylerin toplumsal rollerden ve etkinliklerden yavaş yavaş çekildikleri aynı zamanda da daha içe dönük bir yaşam sürmeyi tercih ettikleri ileri sürülmüştür (Carr ve Pudrovska, 2007). Diğer bir ifadeyle yaşlılık, toplum ile birey arasında karşılıklı geri çekilme süreci olarak görülmüştür. Birey ve toplum arasında yaşanan bu karşılıklı geri çekilme süreci “*ilişki kesme*” olarak adlandırılmaktadır. İlişki kesme süreci fiziksel, psikolojik ve toplumsal olmak üzere üç düzeyde yaşanmaktadır (Artan, 2010). Süreç, fiziksel düzeyde yaşlı bireyin azalan enerjisini korumak amacıyla etkinliklerden ve aktif yaşamdan çekilmesiyle yaşanırken, psikolojik düzeyde bireyin daha çok kendisiyle ilgili olması, dikkatini ve ilgisini kendi iç dünyasına odaklaştırmasıyla yaşanmaktadır. Toplumsal düzeyde ise bireyin toplumda istenen ve oynanan rollerin azalması ve kurulan ilişkilerin azalmasıyla gerçekleşmektedir (Onur, 2006). Kuramda ilişki kesme sürecinin hem yaşlı bireylere hem de topluma faydalı olduğu belirtilmiştir (Dockray-Whiteside, 1967). Böylelikle birey topluma ilişkilerini azaltarak yaşlılık sürecindeki önlenemez hastalık ve ölüm gibi konulara hazırlanırken toplumsal anlamda da üstlenmiş olduğu rolleri geleceğe nesillere bırakmaktadır (Onur, 2006). Yaşamdan geri çekilme kuramının yaşlı bireyin mesleki rollerinin yanında aile, serbest zaman aktiviteleri ve gönüllü faaliyetler gibi bireyin yaşamın içinde olmasını sağlayacak birçok aktiviteden çekilmesi görüşü eleştirilmiştir (Sugar, Riekse, Holstege ve Faber, 2013). Emeklilikle birlikte birey, mesleki roller ve aktivitelerden çekilse de toplumla olan etkileşimini başka roller ve aktivitelerle devam ettirebilir.

Havighurst ve Albrecht tarafından 1960’larda ileri sürülen aktivite kuramı ise genel olarak sosyal yaşamdan çekilme ve yaşam rollerinden uzaklaşmayla ilişkilendirilen yaşlılık sürecinin aksine, yaşama aktif olarak katılmanın, sorumluluk almanın ve toplumla olan ilişkileri sürdürmenin ruh sağlığını ve başarılı yaşlanma sürecini destekleyeceği görüşüne dayanmaktadır (Gillespie ve Louw, 1993). Aktivite kuramına göre iş yaşamından emekliliğe geçişin olduğu yaşlılık döneminde kaybedilen roller ve aktivitelerin yerine alternatiflerinin bulunması, yaşam rollerinde yaşanan değişime, diğer bir ifadeyle geçiş sürecine yönelik bireyin uyumunu kolaylaştırmaktadır (Nimrod, 2007). Bu anlamda emeklilikle birlikte değişen işle ilgili roller, kayıptan ziyade üretken yaşam biçimini devam ettirecek yeni faaliyetler için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Dosman ve diğerleri (2006) yaptıkları çalışmada yaşlı erkeklerin %35.8’inin, yaşlı kadınların ise %36.9’unun son bir yıl içinde gönüllü faaliyetlerde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada emekli olma durumunun hem kadınlarda hem de erkeklerde gönüllü faaliyetler, ücretsiz işler ve ev işlerine ayrılan zamanı pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığını da bulmuşlardır. Başka bir çalışmada ise Scherger, Nazroo ve Higgs (2011) yaşlı bireylerin emeklilik sonrası, yaklaşık olarak %70’inin bir hobiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Sonuçların Türkiye’de de benzer olduğu görülmektedir. Türkiye’de yaşlı bireylerin aktif katılımı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Tülüktaş, Karagün ve Kavi (2019) yaptıkları çalışmada emeklilerin %61.3’ünün serbest zamanını bir aktiviteye katılarak değerlendirdiğini bununla birlikte bireylerin %28.7’sinin sosyal aktiviteye, %7.5’inin spor aktivitesine, %6.3’ünün kültürel etkinliğe, %3.8’inin sanat etkinliğine ve %15’inin ise hepsine katıldığını bulmuşlardır. Başka bir çalışmada ise Koçak, Parlakyıldız ve Gürbüz (2024) huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin %60.26’sinin serbest zamanını fiziksel aktiviteye (egzersiz) katılarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, yaşlı bireylerin önemli bir kısmının emeklilik sonrasındaki serbest zamanlarını ücretli işler dışındaki farklı aktivitelerle de değerlendirdiği bunun yanı sıra emekliliğin pasif bir dönem olmaktan çok,

bireylerin yeni aktivitelere katılım fırsatı buldukları ve toplumsal roller üstlendikleri bir dönem olduğu belirtilebilir.

Literatürde yaşlı bireylerin gerçekleştirdikleri aktivitelerle ilgili yapılan çalışmalarda emeklilik sonrasında gerçekleştirilen aktivitelerin çeşitli faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Corman (2022) kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan 65 ile 80 yaş arasındaki bireylerle yaptığı nitel çalışmada yaşlı bireylerin uğraştıkları aktiviteleri incelemiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan birinde yaşanan çevrenin, bireylerin aktivitelerini etkilediği belirtilmiştir. Kırsal bölgede yaşayanlar, emeklilik öncesi uğraştıkları aktiviteleri sürdürme eğiliminde olup daha çok tarım ve bahçe işleri gibi dış mekan aktiviteleri ile uğraştıklarını belirtmişlerdir. Kentsel bölgelerde yaşayanlar ise emeklilik öncesi işle ilgili rollerinden farklı olarak kişisel bakım ve hobilerine daha çok zaman ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın diğer bir sonucuna göre sağlık problemlerinin yaşlı bireylerin aktivitede bulunmasını sınırlandırdığı tespit edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı sağlık problemleri nedeniyle aktif olamadıklarını lakin bir kısmı ise sağlık problemlerine rağmen kendilerine uygun aktivitelerle zamanı değerlendirmeye ve aktif olmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bireylerin aktivite de bulunmasını etkileyen bir diğer unsurun da gelir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Emeklilik maaşının yetersizliği ya da finansal kaynakların kısıtlı olması, yaşlıların aktivitede bulunmasını olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Ekonomik sorun yaşayan katılımcılar ev işleri, bahçe işleri ve aile üyeleriyle zaman geçirecek aktif olmaya çalıştığını ifade etmiştir. Araştırmada bu sonuçlara ek olarak destekleyici sosyal çevrenin daha aktif bir yaşam biçimine katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre aile üyeleri, arkadaşlar ve diğer yakınlarla geçirilen zaman bireylerin yaşlılık sürecinde karşılaşmış oldukları yalnızlık, üzüntü ve kaygı gibi zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bireylerin sosyalleşmesine ve aktif olmasına da katkıda bulunmaktadır. Başka bir çalışmada Scherger, Nazroo ve Higgs (2011) sosyal katılımın ve aktivitenin en çok 50'li yaşların sonu ile 60'lı yaşlarda olduğu bununla birlikte 70 yaşından sonra sağlık problemleri nedeniyle sosyal katılım ve aktivitenin yaşla doğru orantılı bir şekilde azaldığını tespit etmişlerdir. Literatürde ayrıca yaşlıların eğitim düzeyi ile aktivite düzeyinin pozitif yönde ilişkili olduğu diğer bir ifadeyle eğitim düzeyi yüksek olan yaşlı bireylerin düşük olanlara göre daha aktif bir yaşama sahip oldukları sonucuna da ulaşılmıştır (Tunney vd., 2023; Wetzels ve Huxhold, 2016). Bu araştırmalardan elde edilen veriler ışığında yaşlı bireylerin emeklilik sonrası gerçekleştirdikleri aktivitelerin yaşanan çevre, gelir, sosyal destek, çevresel koşullar, yaş, eğitim düzeyi ve sağlık durumu gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği söylenebilir.

Yaşlılığa geçiş sürecinde emeklilikle birlikte yaşanan işle ilgili rollerin kaybı, bireyin yaşamındaki fiziksel ve sosyal aktivitelerin azalmasına (Goldberg ve Beitz, 2006; Slingerland vd., 2007), depresyona (Segel-Karpas vd., 2018), yalnızlığa (Vozikaki vd., 2018) ayrıca da benlik saygısının (Bleidorn ve Schwaba, 2018), sosyal katılımın (Elwell ve Maltbie-Crannell, 1981) ve yaşam doyumunun (Chatfield, 1977) azalmasına yol açabilmektedir. Rol kaybına uyum ise aktif yaşamın sürdürülmesiyle sağlanmaktadır (Shellae-Versey, 2015). Rol kaybına uyumda bireyin daha önceki yaşam dönemlerinde ne kadar aktif olduğu da önemlidir. Çünkü gençlik ve orta yaş döneminde aktif olan bireyler yaşlılık döneminde de bunu sürdürebilirken, daha az aktif olanlar da yaşlılık döneminde daha fazla ilgisiz hale gelebilmektedir (Zgourides, 2000). Nimrod, Janke ve Klaiber (2008) yaptıkları çalışmada emeklilik öncesi dönemdeki aktif yaşamın emeklilik sonrasında da devam ettirilme eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle emeklilikle birlikte yaşanan rol kaybı karşısında emeklilik yaşamına uyumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için işle ilgili rollerin yerini zamanla diğer sosyal rollerin alması önemlidir (Richardson ve Kilty, 1991). Literatürde yapılan çalışmalar yaşlılık döneminde, işle ilgili rollerin

kaybının yerini alacak aktif katılımın, bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığını desteklediğini (Wetzel ve Huxhold, 2016), sosyal bağlarını güçlendirdiğini (Wang, 2013) bununla birlikte yaşlılık döneminde anlam (Lewis ve Hill, 2020) ve doyum (Nimrod, 2007) bulmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir.

Bireyin kapasitesini tam olarak kullanarak aktivitede bulunması başarılı ve sağlıklı yaşlanma açısından da önemlidir (Strawbridge vd., 1996). Başarılı ve sağlıklı yaşlanma olgusunu açıklamadan, öncelikle sağlığın hangi anlamda kullanıldığının incelenmesi önemlidir. 1948 yılında Dünya Sağlık Örgütü, sağlığı yalnızca hastalık ya da engel durumunun olmaması değil fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda tam bir iyilik hali olarak tanımlamıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2005). Tanımda yer alan öğeler, başarılı yaşlanma sürecinde bireyin karşılaştığı sorunların ve bunların çözümü için gerekli önlemlerin belirlenmesine yardımcı olan ölçütleri ifade etmektedir (Butler, 1974). Başarılı yaşlanma olgusu da bu üç önemli öge ile açıklanmıştır. Bunlar; hastalık ya da buna bağlı işlev kaybı olasılığının azlığı, bireyin zihinsel ve fiziksel kapasitesini kullanabilmesi ve yaşamda aktif olmasıdır. Bu bağlamda başarılı yaşlanma fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda iyi olma hali olarak ifade edilebilir. Bireyin hastalık ve buna bağlı işlev kaybı riskinin azlığı ve kapasitesini kullanabilmesi başarılı yaşlanmanın önemli öğeleri olsa da bu olguyu açıklamak için yeterli değildir. Başarılı yaşlanmadaki en önemli nokta, belirtilen bu öğelere ek olarak bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerini, üretkenliğini ve gönüllü faaliyetlerini vurgulayan aktif yaşamdır (Rowe ve Kahn, 1997). Butler (1974) aktif olmaya ve üretkenliğe vurgu yaparak yaşlılığın, önemli gelişimsel görevlerin yer aldığı bir dönem olduğunu; bireyin yaşam boyu öğrenme ve uyum sürecinde edindiği deneyimleri ve bilgileri bu dönemde derinleştirerek uyguladığını belirtmiştir. Bu doğrultuda başarılı yaşlanma, yaşamda gelinen bir nokta ya da durum olmaktan çok gelişim süreci olarak değerlendirilmiştir. Yaşlılığın etkisiyle birey daha önceki aktiviteleri yerine getiremiyorsa da, bunların yerine geçecek alternatif aktiviteler belirleyerek kişisel büyüme ve gelişimine katkı sağlayabilir (Bowling ve Dieppe, 2005). Buna göre emeklilik ile ilişkilendirilen yaşlılık toplumdan ve aktif yaşamdan bir kopuş değil kendini geliştirme ve topluma katkı sağlama konusunda bir anlamda farklı alternatiflerin de bulunduğu bir gelişim dönemi olarak açıklanabilir. Özetle yaşamdan çekilme kuramının savunular, toplum ve birey arasındaki karşılıklı çekilmenin hem bireylere hem de topluma fayda sağladığını; aktivite kuramını savunanlar ise aktif kalmanın sağlıklı ve başarılı yaşlanmayla olumlu yönde ilişkili olduğunu bununla birlikte sosyal ilişkileri, rolleri ve sorumlulukları sürdürmenin de yaşlıların ruh sağlığını desteklediğini belirtmişlerdir.

4. YAŞLILIKTA KARİYER GELİŞİMİ

Kariyer, genel olarak işe girmek, terfi almak, ilerlemek ve başarılı olmak anlamında kullanılsa da kavramı tanımlamak için bu açıklamaların yetersiz kalacağı söylenebilir. Kariyer kavramı, Sears (1982) tarafından kişinin yaşamı boyunca yapmış olduğu işler dizisi olarak tanımlanmıştır. Başka bir tanımda ise kariyer kavramı, kişinin ömür boyunca yaşamış olduğu olaylar dizisi, meslek ve diğer yaşam rollerinin birbirini etkilemesi sonucu ortaya çıkan örüntü ve meslekteki ilerleme, duraklama ve gerilemeleri içeren bir süreç olarak ifade edilmiştir (Kuzgun, 2011). Kariyer gelişimi ise kişinin kariyer hedeflerine ya da planladığı geleceğe ulaşmasını sağlayacak öğrenme-çalışma yaşantılarını ve kariyerindeki geçişleri (örneğin liseden üniversiteye geçiş, mezuniyetten sonra çalışma yaşamına adım atma, terfi, meslek/iş değiştirme, lisansüstü eğitim, kurs, emeklilik ...vb) içeren yaşam boyu devam eden süreci ifade etmektedir (Hiebert, 2006). Bir anlamda da kişinin yaşamı boyunca kariyerini şekillendiren ve yön veren psikolojik, sosyolojik, eğitsel, fiziksel, ekonomik ve şans faktörlerinin toplamıdır (Sears, 1982). Bu noktada yaşam

boyu gelişim bakış açısıyla kariyer kavramının çalışma hayatına girmeden önceki faaliyetleri olduğu kadar emeklilikten sonra da gerçekleştirilen tüm faaliyetleri kapsadığı belirtilebilir (Gybers, Heppner ve Johnston, 2014).

Günümüzde modernizmin etkisiyle artan sanayileşme, teknolojik gelişmeler bununla birlikte işte uzmanlaşma, yaşlı bireylerin sosyal hayattan ve iş yaşamından çekilme eğilimlerini pekiştirmektedir. Toplum açısından bakıldığında, yaşlıların yerine genç, aktif iş gücünün gelmesi daha karlı görülmekte ve bu durum yaşlı bireyler üzerinde geri çekilmeye yönelik baskı oluşturmaktadır (Kurtkapan, 2018). Bununla birlikte, yaşlı bireyler çoğunlukla yaş ayrımcılığına da maruz kalabilmektedir. Yaşlıların, yaşları nedeniyle mantıklı düşünme, öğrenme, toplumsal katkı ve sorumluluk gerektiren işleri yapma becerilerinden yoksun olduğu düşünülmekte ve bu durum, onların hem sosyal hem de iş yaşamından soyutlanmalarına yol açmaktadır (Savi-Çakar, 2020). Toplum bir yandan yaşlı bireylerden geri planda kalmalarını talep ederken, yaşlı bireyler de yaşlanmayı olabildiğince geciktirmeye çalışmaktadır (Kurtkapan, 2018). Bu bağlamda, aktivite kuramı, bireyin yaşama aktif bir şekilde katılmasını vurgularken, toplumun yaşlılık algısının neden olduğu bu soyutlanma durumunun yaşanmaması gerektiğini belirtmiştir (Yılmaz ve Mermutlu, 2023). Ancak Aboderin (2004), modernleşmenin getirdiği genç odaklı bakış açısının, yaşlıların aktif olmasının önünde engel teşkil ettiğini ve onları sosyal yaşamdan uzaklaştırdığını ifade etmiştir. Oysa ki yaşlılık bir anlamda fiziksel olarak sağlıklı olma, başkalarına katkıda bulunma, yeni fırsatlar bulma, öğrenmeye ve denemeye devam etme, eğitim-çalışma seçeneklerini değerlendirme ve yeni zorluklarla baş etme dönemi olarak değerlendirilmektedir (Haas ve Dychtwald, 2023). Bu açıdan, çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlik kadar, yaşlılık dönemi de kariyer gelişim sürecinin önemli bir basamağı olarak dikkate alınmalıdır.

Kariyer psikolojik danışmanlığı alanında eşleştirmeye dayalı olan özellik faktör ve kişi - çevre uyumlu yaklaşımlardan sonra 1950'li yıllarda kariyeri ve meslek seçimini gelişimsel bir sürecin parçası olarak gören gelişimsel kuramlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu değişimin bir parçası olarak da Eli Ginzberg ve arkadaşlarının mesleki gelişim kuramı, kariyeri ve meslek seçimini gelişimsel açıdan ele alan ilk kuram olarak 1951 yılında ortaya çıkmıştır (Patton ve McMahan, 2014). Mesleki gelişim kuramına göre kariyer gelişimi okul öncesi dönemden başlayıp ergenliğin sonlarına yani 18-20'li yaşlara kadar devam etmektedir. Birey kariyeri ile ilgili kararları da yaklaşık olarak 10'lu yaşlarda başlayıp 20'li yaşlara kadar devam eden süreçte gerçekçi bir şekilde verebilmekte ve bu süreç de büyük ölçüde geri dönülmez olmaktadır (Ginzberg vd., 1951). Sürecin geri dönülmez olması beliren yetişkinliğe doğru alınan kararların bireyin yaşamı boyunca etkili olduğu ve mesleki kararın olası sonuçlarının, alınan eğitim, zaman ve diğer sınırlayıcı faktörler (aile, sosyoekonomik düzey, sorumluluklar...gibi) nedeniyle değiştirilemeyeceği varsayımıyla ilişkilidir (Patton ve McMahan, 2014). Bu doğrultuda kuramda, bireylerin genç yetişkinliğe doğru yaptıkları kariyer seçimlerine çevre ve değişen şartlar doğrultusunda yaşamın sonraki dönemlerinde nasıl uyum sağladıkları konusu açıklanmamıştır. Diğer bir ifadeyle seçim ve uyum arasındaki ilişki açıkça belirtilmemiştir (Super, 1953). Kısaca Ginzberg, kariyer gelişimini ergenlik dönemi ile sınırlandırmıştır. Ancak sonrasında bu görüşünü revize ederek kariyer gelişiminin bireyin yetenekleri, ilgileri, değerleri, amaçları ile çevresi arasındaki uyumu sağlama çabasıyla yaşam boyu devam ettiğini belirtmiştir (Ginzberg, 1972). Bu değişikliğin sonucunda "kariyer seçiminin geri dönülmez bir süreç olduğu" varsayımının artık geçerli olmadığı ayrıca bireylerin yaşamları boyunca kariyerlerinde yeteneklerini ve değerlendirebilecekleri fırsatları dikkate alarak önemli değişiklikler yapabilecekleri anlaşılmaktadır (Tolbert, 1980). Ginzberg'in kariyer gelişim kuramında yaşlılık, ayrı bir gelişim

dönemi olarak ele alınmamıştır. Ancak, kuramın revize edilmesiyle birlikte, bireylerin yaşlılık döneminde de çevreyle uyum sağlama çabası içinde olacağı ve mevcut kariyer seçeneklerine açık kalacakları söylenebilir.

Yaşam boyu kariyer gelişimi konusuna en önemli katkı ise Donald Super'in geliştirdiği yaşam boyu – yaşam alanı kuramıyla olmuştur (Siyez, 2011). Super kendisinden önce Ginzberg ve arkadaşlarının geliştirdiği mesleki gelişim kuramının kapsamını genişleterek kariyer gelişiminin yaşam boyunca devam ettiğini, uygun gelişimsel müdahaleler ile de yaşam süresi boyunca kariyer gelişiminin desteklenebileceğini belirtmiştir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2017) Super'e göre bireyin kariyer sürecindeki tercihleri benlik kavramının gelişimi ve uygulanmasıyla ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle kariyer, benliğin yansımasıdır. Benlik, çevreyle etkileşimler sonucu gerçekleşen öğrenmelerin bir sentezi olarak ifade edilebilir. Kişinin memnuniyeti ve başarısı yaşamı boyunca benlik kavramını yansıtan yaşam ve rol katılımlarını yapmasına bağlıdır (Super, 1994). Bu noktada kariyer gelişimi, yaşam sürecinin tüm dönemlerinde bireyin benliğini yansıtacak faaliyetlerde ve rollerde bulunmasıyla ilişkilendirilebilir.

Yaşam boyu yaşam alanı kuramında kariyer gelişimi beş dönemde açıklanmıştır. Bunlar; büyüme (5-14 yaş), keşfetme (15-24 yaş), yerleşme (25-44 yaş), sürdürme (45-64 yaş) ve geri çekilme (65 ve sonrası) dönemidir (Super, 1990). Yaşlılığa denk gelen geri çekilme, bireyin iş yaşamından yavaş yavaş uzaklaştığı ve emekliliğe uyum sağladığı bir dönemdir. Bu dönemin gelişimsel görevleri yavaşlama, planlama ve emeklilik olmak üzere üç aşama ile kavramsallaştırılmıştır (Hartung, 2020). Yavaşlama, kişinin işteki görev ve sorumluluklarının azalmasıdır. Bu aşamada birey yavaş yavaş işteki zor problemlerden ve görevlerden uzaklaşmaya başlamaktadır. Bir diğer aşama olan planlamada, emeklilik sonrasına yönelik sağlık hizmetleri ve finansal konularda olduğu gibi sosyal faaliyetler konusunda da planlama yapılmaktadır. Son olarak emeklilik ise kişinin işle ilgili rollerinin sona erdiği ve işten ayrıldığı aşamadır. Bireyin yaşamında tam zamanlı işle ilgili rollerden çok yarı zamanlı işler ya da gönüllü faaliyetlerle ilgili rollerin daha fazla yer kapladığı bir aşamadır (Sharf, 2013).

Geri çekilme sürecinde yaşlanmanın etkisiyle her ne kadar bireysel farklılıklar olsa da genel anlamda bireylerin zihinsel ve fiziksel süreçleri yavaşlamakta bununla birlikte enerjileri de düşmektedir. Bireyin yaşlılık sürecine uyum sağlaması, ruh sağlığı ve olumlu benlik algısı geliştirebilmesi açısından karşı karşıya olduğu bu kısıtlamalar dahilinde emeklilikte aktif olması vurgulanmaktadır (Super, 1957). Bu açıdan emeklilik sürecinde serbest zamanın değerlendirilmesi önemli bir konudur. Yaşam boyu yaşam alanı kuramında yaşlılık döneminde bireylerin serbest zaman aktiviteleri ile ilgili rollerinin, çalışan rolünün önemindeki azalma nedeniyle daha da arttığı belirtilmiştir. Yaşlılıkta rollerde yaşanan bu değişim hobiler, aile aktiviteleri ve toplumsal katılım gibi alanlarda bireyin daha fazla rol üstlenmesini sağlamaktadır (Super, 1980). Diğer bir deyişle bireyin ilgi alanlarını, zihinsel ve fiziksel kapasitesini bununla birlikte değerlerini gözden geçirerek serbest zamanı değerlendirecek faaliyetlere yönelmesi beklenmektedir (Sharf, 2013). Özetle, yaşam boyu yaşam alanı kuramına göre yaşlılık dönemi bireyin yaşam rollerindeki, ilgilendiği faaliyetlerdeki, sağlık ve finansal durumundaki değişimlerle açıklanmakta ayrıca serbest zamanın etkili bir şekilde değerlendirilmesi vurgulanmaktadır.

Yaşlılığa ya da diğer bir ifadeyle emeklilik yaşamına uyum sağlamak için değişen yaşam koşullarına, yeni rollere ve azalan gelire ayak uydurabilmek gerekmektedir (Meyers, 1992). Bu süreçte, zihinsel ve fiziksel kapasiteye, sağlık durumuna, ilgi alanlarına ve değerlere uygun yarı zamanlı işler veya gönüllü faaliyetlerle meşgul olmanın önemli bir gelişimsel görev olduğu

belirtilebilir. Ornstein, Cron ve Slocum (1989) yaşam boyu – yaşam alanı kuramında açıklanan yaşlılık dönemine ilişkin kariyer gelişim görevlerinin başarılı yaşlanmayla ilişkili gelişim görevleri ile benzer olduğunu vurgulamıştır. Havighurst (1961) başarılı yaşlanmayı işe vuruk olarak, yaşlı bireylerin sosyal olarak kabul edilen bir yaşam tarzına sahip olması, orta yaş aktivitelerini sürdürmesi, mevcut durum ve aktivitelerinden memnuniyet duyması bununla birlikte yaşamından doyum ve mutluluk duyması ile tanımlamıştır. Bu doğrultuda başarılı yaşlanmayı açıklayan aktivite kuramında yaşlılık dönemine uyumu ve başarılı yaşlanmayı sağlayacak bir takım gelişimsel görevler olduğu belirtilmiştir. Bunlar kısaca; azalan fiziksel güç ve sağlığa uyum sağlama, emekliliğe ve azalan gelire uyum, eşin kaybına uyum, aile ve akran grubuyla sosyal ilişkileri sürdürme, yeni sosyal rollere uyum sağlama, yaşamı kolaylaştıracak fiziksel düzenleme, ilgi alanları belirleme ve aktivitede bulunmaktır (Havighurst, 1972) Görüldüğü üzere gelişim kuramlarından biri olan aktivite kuramında olduğu gibi kariyer gelişiminde de yaşlılıkta, değişen yaşam şartlarına, azalan gelire ve yeni yaşam rollerine uyum sağlamanın gerekliliği belirtilerek, serbest zamanın bireyin zihinsel-fiziksel durumuna göre değerlendirilmesi sağlıklı gelişimin bir parçası olarak görülmüştür.

5. EMEKLİLİK VE KARIYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI

Emeklilik kavramı bireyin davranışıyla, yaşam süreciyle ve sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkili olacak şekilde açıklanabilir. Bireyin davranışı ve yönelimi olarak kişinin iş gücünden ya da çalışma rollerinden ayrılmasını; yaşam süreci açısından yaşamda ulaşılabilecek bir aşamayı veya noktayı; sosyo-ekonomik açıdan ise işle ilgili rollerden ayrılmayı kolaylaştıran ve emeklilikle birlikte bireyin yaşamını destekleyecek toplumsal ve ekonomik uygulamaları ifade etmektedir. Bir bireyin emekli olarak nitelendirilebilmesi için temel kriterler arasında iş gücüne katılımın azalması, kamu veya özel kaynaklardan emeklilik geliri alması ve bireyin kendisini emekli olarak tanımlaması yer almaktadır (Ekerdt, 2000).

Emeklilik yaşı genel olarak toplumlarda 65 olarak kabul edilse de emekliliğin sadece yaşla ilişkilendirilmesi oldukça sınırlı bir açıklama olacaktır. Kişilerin erken ya da geç yaşta emekli olmalarını veya emeklilik sonrası kısmi ya da tam zamanlı çalışmaya devam etmelerini diğer bir deyişle emeklilik davranışlarını etkileyen faktörler oldukça çeşitlidir. Sickles ve Taubman (1986) erkek katılımcılarla yaptıkları çalışmada sağlık durumunun emeklilik kararını anlamlı düzeyde etkilediğini ve sağlık durumu iyi olanların emeklilik olasılığının kötü olanlara göre daha az olduğunu ve çalışmaya devam etmeyi tercih ettiklerini, evli ya da dul olanların boşanmış ya da ayrı yaşayanlara göre emekli olma olasılıklarının %16 daha düşük olduğunu; mal varlığından edinilen gelirin, eşin kazancının ve emeklilik gelirinin yüksekliğinin emekli olma olasılığını sırasıyla %2.4, %3.2 ve %3.6 artırdığı; 62 yaşında olanların 64 yaşında olanlara göre emekli olma olasılığının %15 daha düşük olduğu; üniversite mezunu olanların lise mezunu olanlara göre 64 yaşında emekli olma olasılıklarının %12 daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir çalışmada Karoly ve Rogowski (1994) eğitim süresinin emeklilik kararında etkili olduğunu, 12 yıldan az eğitim geçmişi olanlara göre 13-15 yıl arasında eğitim alanların emeklilik olasılıklarının %5 düştüğünü, 16 yıl ve daha fazla eğitim alanların ise emeklilik olasılıklarının %7 düştüğünü, eşleri çalışan erkeklerin emekli olma olasılığının eşleri çalışmayanlara kıyasla %4 daha düşük olduğunu ve bu durumun eşlerin emekli olma kararını ortaklaşa vermelerinden kaynaklanabileceğini, sağlık durumu kötü olanların iyi olanlara göre emekli olma olasılığının %15 daha fazla olduğunu, emeklilik sonrası sağlık sigortasına sahip olmayanların emeklilik olasılığının daha düşük olduğunu, hem işvereni hem de başka bir kaynaktan sağlık sigortasına sahip olanların emeklilik olasılığının %10 daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Shultz ve Wang

(2007) ise çeşitli sağlık problemleri olan ve yaşları 47 ile 64 arasında değişen 3617 katılımcı ile emeklilik kararı konusunda yaptıkları çalışmada, majör sağlık problemlerinden akciğer hastalığı olanların emekli olma olasılığının mevcut işi devam ettirme olasılığından 13.14 kat daha fazla olduğunu, kanser hastalığı olanların emekli olma olasılığının mevcut işi devam ettirme olasılığından 4.84 kat daha fazla olduğunu; minör sağlık problemlerinden artritli olanların emekli olma olasılığının mevcut işi devam ettirme olasılığından 1.97 kat daha fazla olduğunu ve diabet sorunu olanların emekli olma olasılığının mevcut işi devam ettirme olasılığından 3.37 kat daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Türkiye’de de emeklilik kararı konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Erdem-Karahanoğlu (2020) Türkiye’de emeklilik kararını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada emeklilik yaşından daha genç yaşta (45-49, 50-54 yaş aralığı) emekli olma olasılığının %10 daha yüksek olduğu, kadınlarda emeklilik dışında diğer nedenlere bağlı olarak istihdamdan ayrılma olasılıklarının %14 daha yüksek olduğunu, yaşça küçük çocuğu olma durumunun emeklilik olasılığını %1.6 düşürdüğünü, sağlık durumunun kadınlarda emekli olma konusunda anlamlı bir etkisinin olmadığını, erkeklerde ise sağlık durumunun etkisinin anlamlı olup durumu orta ve daha iyi olanların kötü olanlara göre işe devam etme olasılığının daha fazla olduğunu; Uyraklı (2017) sporcuların emeklilik dönemini etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında orta yaşta emekli olunduğu ve ileri yaş emeklilik sorunları ile bu dönemde karşılaştığını, sosyal güvenliği olan ve emekli maaşı olan bireylerin emeklilik planları konusunda daha kararlı olduğunu diğer bireylerin bu konuda net olmadığını, akademisyenlik gibi eğitim ile kazanılmış statü ve kültürel sermayeye sahip olanların ileri yaş dönemlerine kadar mesleklerine devam etmeyi tercih ettiklerini; Çakan ve Gök (2022) ise yaptıkları çalışmada bireylerin emeklilik kararı alırken ailelerine ve çevrelerindeki bireylere danıştıklarını, bireylerin emekli olduktan sonra yaşadıkları itibar kaybı ve ekonomik refahta azalma olmasından dolayı tekrar çalışma yaşamına döndüklerini, çalışma yaşamına devam etmede hem ruh hem de beden sağlığının önemli olduğunu ve çalışma yaşamının ruh sağlığına olumlu yönde katkıda bulunduğunu, ileri yaşta çalışmaya devam etmede sağlık hizmetlerinin önemli olduğunu ve örgütlerin yaşlı çalışanların iş rollerine, öğrenme, gelişme fırsatlarına ve becerilerine yönelik politikalarının etkili olduğunu bulmuşlardır. Görüldüğü üzere emeklilik kararı, bireyin zihinsel ve fiziksel sağlık durumu, medeni durumu, cinsiyeti, kültürel geçmişi, kişilik özellikleri, iyi oluş düzeyi, finansal durumu, toplumsal politikalar ve sağlık masrafları gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Kariyer psikolojik danışmanları, emeklilik kararı konusunda danışanlarına yardımcı olurken bu gibi çeşitli psikolojik ve sosyal faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Çünkü emeklilik sadece işten ayrılma ya da gelirdeki değişiklik değil bireylerin mesleki ve kişisel gelişimleri konusunda yaşamlarında yeni bir dönemdir (Lytle, vd., 2015). Yeung, (2013) da benzer şekilde emeklilik öncesi planlamanın sadece finansal planlama ile sınırlandırılmayacağını, bununla birlikte sağlık, sosyal yaşam ve psikolojik uyum konularının da ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

Emeklilik bireyin yaşamında bir anda verilen bir karar ya da tek seferde gerçekleşen bir olay olmaktan çok karar vermeye, buna yönelik eylemde bulunmaya ve kararın sonuçlarını deneyimlemeye yönelik bir süreçtir. Bu süreçte gerekli hazırlığın ve planlamanın yapılması yaşlı bireylerin emeklilik sürecine uyumunu kolaylaştırmaktadır (Beehr, 1986). Literatürde emekliliğe hazırlık ve uyumu artırmak amacıyla kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarının emeklilik öncesi planlama ve emeklilik sonrası uyum olmak üzere iki biçimde yapıldığı görülmektedir (Richardson, 1993; Sterns ve Subich, 2004).

Taylor ve Doverspike (2003) psikolojik danışmanların yaşlı bireylerin emekliliğe uyumuna yönelik kariyer müdahalelerini geliştirmeleri için emeklilik öncesi planlama sürecini üç aşamada

açıklamışlardır. Birinci aşama, planlama ve emekliliğe uyum arasındaki ilişkinin anlaşılmasıdır. Birinci aşamanın amacı emekli adaylarının gerçekçi emeklilik beklentileri geliştirmelerini sağlayarak emeklilerin finansal, zihinsel-fiziksel sağlık ve sosyal iyi oluşlarını destekleyecek gerçekçi hedefler belirlemeye teşvik etmek ve uyumu artırmaktır. Uyum, durumdan duruma ya da zamandan zamana değişkenlik gösteren dinamik bir süreçtir. Bireyin uyum sürecinin dinamik yapısını anlaması ve uyumu etkileyen finansal, sağlık, sosyal ve serbest zaman aktiviteleri ile ilişkili faktörlerinin belirlenmesi ve bu faktörlerin planlama programında tartışılması da ikinci aşamadır. İkinci aşamada görüşmenin yanında ölçme araçlarından da yararlanılarak ilgili faktörler hakkında bilgi toplanabilir. Üçüncü aşamada ise bireyin özellikleri ve ihtiyaçları ile planlamanın boyutları (finansal, sağlık, sosyal ve serbest zaman aktiviteleri) arasında uygun ilişki kurulmaktadır. Diğer bir deyişle bireyin özelliklerine, ihtiyaçlarına ve içinde bulunduğu şartlara uygun bir şekilde emeklilik kararı vermesine ve emeklilik sonrasındaki süreç hazırlanmasına destek olunmaktadır.

Avrupa Birliği Yaşam Boyu Öğrenme Programı (EULLP) kapsamında gerçekleştirilen emeklilik öncesi kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarında yaşlı bireylerin güçlü yönlerini keşfetmelerine yardımcı olmak, özerkliklerini artırmak, karar verme ve bu yönde harekete geçmeleri için teşvik etmek, yaşam planları yapabilmeleri konusunda motive etmek ve sağlıklı yaşlanma sürecini desteklemek amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda düzenlenen planlama programlarında finans, sağlık, kendini tanıma, sosyal ilişkiler, zaman yönetimi, emeklilik sonrası ücretli ya da gönüllü çalışma seçenekleri, serbest zamanın değerlendirilmesi, bununla birlikte fiziksel, zihinsel ve sosyal iyi oluş, stres yönetimi ve emeklilikte yaşam amaçları oluşturma konuları üzerinde durulmaktadır (Madsen vd., 2012). Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde emeklilik öncesi planlamanın emekliliğe uyumu (Donaldson, Earl ve Muratore 2010), emeklilik sonrasına yönelik olumlu tutumları (Mutran, Reitzes ve Fernandez, 1997), iyi oluşu (Liu, Bai ve Knapp, 2021; Noone, Stephens ve Alpass, 2009; Yeung ve Zhou, 2017), yaşam doyumunu (Amoah-Mensah ve Darkwa, 2016; Anderson ve Weber, 1993); psikososyal uyum ve serbest zamanın etkili kullanımını (Rosenkoetter ve Garris, 2001) artırdığı; emeklilik süreci ve sonrasındaki depresyon, anksiyete ve stres düzeyini düşürdüğü (Sharpley ve Layton, 1998) görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda emeklilik öncesi planlamaya yönelik uygulamaların, bireylerin emeklilik sürecine hem psikolojik hem de sosyal anlamda uyumlarına, emekliliğe olumlu tutumlar geliştirmelerine, serbest zamanı etkili bir şekilde değerlendirmelerine, iyi oluş ve yaşam doyumlarına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Emekliliğe uyumda, emeklilik öncesi yapılan hazırlık ve planlama kadar sonrasında da yeni yaşam biçimine uyumun başarılı bir şekilde sağlanması ve sürdürülebilmesi de önemli bir diğer konudur. Uyum, bireyin değişen çevre ya da beklenmedik koşullar karşısında değişim arzusu ve ihtiyacıyla, tutum ve davranışlarında yapmış olduğu değişiklik olarak ifade edilebilir (Vandenbos, 2015). Dinamik bir süreç olarak uyum ruh sağlığı yakından ilişkilidir. Yapılan çalışmalarda emeklilik yaşamına uyum ve iyi oluşun ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Amani ve Fussy, 2022; Yeung, 2018). Bu açıdan emeklilik yaşamına uyum sağlamada ruh sağlığının önemli bir değişken olduğunu bununla birlikte ruh sağlığı problemlerinin aynı zamanda emeklilik yaşamına uyumu da güçleştirebileceğini söyleyebiliriz. Bosse ve diğerleri (1991) yaptıkları çalışmada bir yıl erken emekli olan bireylerin %30.4'ünün emekliliği aşırı stresli bir dönem olarak değerlendirdiğini, emekli bireylerin son üç ayda en çok can sıkıntısı ve finansal konulardan dolayı stres yaşadıklarını bulmuşlardır. Adams, Sanders ve Auth (2004) emekli bireylerde yaşlılık, kronik sağlık sorunları, yas, sosyal ya da dini aktivitelere katılımın azalmasının depresyonu anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Choi, Stewart ve

Dewey (2013) emekli bireylerde depresyonun yaygınlığını inceledikleri çalışmada, erkeklerde depresyonun yaygınlığının %6.5, kadınlarda ise %14.9, evlilerde ya da birlikte yaşayanlarda %9.2 evli olmayanlarda %14.6, 60-69 yaş aralığında olan bireylerde %9.5, 70-79 yaş aralığında olan bireylerde %11.9, 80-89 yaş aralığında olan bireylerde %12.8, 90-99 yaş aralığında olan bireylerde %13.5, 11 yıldan az eğitim geçmişi olanlarda %13.3, 11 yıl ve daha fazla eğitim geçmişi olanlarda %7.7, finansal zorluk yaşayanlarda %16.3 ve finansal zorluk yaşamayanlarda %8.3 olduğunu bulmuşlardır. Bununla birlikte depresyonun ücretli bir işte çalışanlarda %5.6 çalışmayanlarda %11.2, gönüllü faaliyetlerde bulunanlarda %6.9 bulunmayanlarda %11.1, bakım sorumluluğu olanlarda %17.4 olmayanlarda %10.1 oranında yaygın olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Barbosa, Monteiro ve Murta (2016) ise emekliliğe uyum ve ruh sağlığı konusunda yapılan çalışmaları incelemiştir. Buna göre emeklilikte uyumu en çok fiziksel ve psikolojik sağlığın, finansal durumun, kişilik özelliklerinin, serbest zamanın, emeklilik kararının gönüllü olarak verilmemesinin ve sosyal yaşamın etkilediğini belirlemiştir. Görüldüğü üzere emeklilik sonrası stres, yaşlı bireyler arasında oldukça yaygın olup, yaşanan stres yaşla birlikte artmaktadır. Bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığı, kişilik özellikleri, medeni durumu, eğitim geçmişi, finansal sorunları, bakım sorumluluğu, emeklilik sonrası iş ya da gönüllü faaliyetler konusunda aktif olup olmaması, serbest zamanı etkili bir şekilde değerlendirip değerlendirememesi, emeklilik kararının gönüllü olarak verilir verilmemesi, sosyal ilişkileri ve yas gibi birçok durum emeklilikte stres ve uyumu etkilemektedir.

Emekliliğe uyum konusunda Richardson (1993) Emeklilik Danışmanlığı "*Retirement Counseling*" kitabında genel bir kariyer psikolojik danışmanlığı modeli ortaya koymuştur. Model; dinleme, değerlendirme ve müdahale olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır (Sterns ve Subich, 2005). Dinleme aşaması, psikolojik danışman ile danışan arasındaki yakın ilişkinin kurulduğu, danışanın emeklilik hakkındaki beklentilerinin konuşulduğu ve yaşadığı problemin tanımlandığı aşamadır. Bir diğer aşama olan değerlendirmede, danışan ve problemi hakkında detaylı bir şekilde bilgi toplanmaktadır. Diğer bir deyişle danışanın emeklilik probleminin önemi ve danışanın yaşamına olan etkisinin araştırıldığı aşamadır. Bunun için öncelikle yaşanan mevcut sorunun geçmişi, sorunun ciddiyetine yönelik danışanın algısı, soruna ilişkin yaşanan duygular ve danışanın sorunla başa çıkmak için daha önce hangi girişimlerde bulunduğu belirlenmeye çalışılır. Bununla birlikte danışanın problemle baş etmesini sağlayacak kaynaklar (finansal durum, sağlık durumu, aile yaşamı, sosyal destek sistemleri, ilgileri, serbest zamanı nasıl değerlendirdiği, sorumlulukları, sosyal yaşamı, fiziksel ve psikolojik iyi oluşu) hakkında bilgi toplanmaktadır. Son aşama olan müdahale ise psikolojik danışman ve danışanın problemin çözümü için birlikte çalıştığı aşamadır (Richardson, 1993). Modelde, yönlendirici olmayan, işbirlikçi ve yönlendirici olmak üzere üç müdahale yaklaşımı önerilmiş ve psikolojik danışmanların danışanın durumuna göre bu yaklaşımlarından birini kullanabileceği belirtilmiştir. Yönlendirici olmayan yaklaşımda psikolojik danışman destekleyici ve kolaylaştırıcı roledir. Danışanın sorunlarını çözmesi için onun güçlü yönlerine ve kaynaklarına güvenerek keşif yapmasına ve harekete geçmesine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım daha hafif uyum sorunu yaşayan danışanlar için uygundur. İşbirlikçi yaklaşım, psikolojik danışmanın danışanın yaşadığı sorunu çözebilmesine yardımcı olmak için daha aktif bir rol aldığı yaklaşım olarak tanımlanabilir. Psikolojik danışman bu amaçla danışanı bir öğretmen gibi eğitebilir, beyin fırtınası ile sorunu çözmesine yardımcı olabilir ya da çözüm bulma konusunda danışana rehberlik edebilir. Bu yaklaşım sorundan kaynaklı olarak danışanın işlevselliğinin nispeten daha fazla etkilendiği durumlar için uygundur. Danışanın işlevselliğinin bozulduğu ciddi durumlarda (ağır depresyon, psikotizm, intihara meyilli olma...vb) ise danışanı güvende olmasını sağlamak

ve işlevselliğini artırmak için psikolojik danışmanın aktif olması ve doğrudan yönlendirici bir yaklaşım benimsemesi gerektiği belirtilmiştir (Sterns ve Subich, 2005). Özetle, Richardson'un (1993) bireylerin emeklilik uyumunu artırmak amacıyla ortaya koymuş olduğu model terapötik becerilere dayalı ilişki temelli bir model olup, danışanların güçlü yönleri ve kaynaklarından yararlanarak yaşadıkları sorunu çözmeleri ve kişisel gelişimleri konusunda onları güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Labauve ve Robinson, 1999).

Sinick (1977), yaşlı bireylerle yapılacak kariyer psikolojik danışmanlığı sürecinde dikkate alınması gereken bazı önemli noktaları belirtmiştir. Buna göre psikolojik danışmanlar öncelikle danışanların motivasyonlarını, hedeflerini, potansiyellerini ve sınırlamalarını doğru algılamalarına yardımcı olmalıdır. Yaşlı danışanlarda yaygın olarak görülen özgüven eksikliğini azaltmak için, yaşlanma süreciyle ilgili yanlış alguları ve kişisel yetersizlik duygularını ele almak önemlidir. Psikolojik danışmanlar, yaşlı bireylerin zihinsel ve fiziksel yeteneklerine dair gerçekleri açıklayarak pozitif tutumlar geliştirmelerini sağlamalıdır. Sinick (1977) ayrıca ölçme araçlarının daha çok genç bireylere özgü geliştirilmesinden ötürü yaşlı bireylerle yapılacak kariyer psikolojik danışmanlığı müdahalelerinde ölçme araçları yerine yaşantılara dayalı değerlendirmelerin önemini de vurgulamıştır. Ek olarak daha önceki becerilerin ve ilgi alanlarının yeni faaliyetlere aktarılabilmesinin ya da yeni beceriler ve ilgi alanlarını keşfetmenin de iş, serbest zaman ve eğitim gibi çeşitli faaliyetler açısından danışanın karar vermesini bununla birlikte yaşamda aktif olmasını kolaylaştıracağını belirtmiştir.

Son olarak, emeklilikte kariyer psikolojik danışmanlığının bireylerin emeklilik döneminde de anlamlı, aktif ve tatmin edici bir yaşam sürdürebilmelerini sağlamalarını amaçladığı söylenebilir. Bu noktada kariyer psikolojik danışmanlığı, emeklilikle birlikte bireylerin yaşamlarında meydana gelen rol kaybı, sağlık, sosyal, duygusal ve finansal değişimler, öz güven eksikliği gibi zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olurken aynı zamanda yeni ilgi alanları ve becerilerini keşfetmelerine de olanak tanımaktadır (Harper ve Shoffner, 2004; Labauve ve Robinson, 1999).

6. SONUÇ

Bu derleme çalışmasında öncelikle, yaşlılık ve yaşlılıktaki değişimleri açıklayan geri çekilme ve aktivite kuramları üzerinde durulmuş ardından aktivite kuramı ile kariyer gelişimi ilişkilendirilmiş bununla birlikte emeklilik ve kariyer psikolojik danışmanlığı konularına değinilmiştir. Günümüz endüstrileşmiş toplumlarında yaşam standartlarındaki iyileşmeler ve sağlık hizmetlerinin nitelikli hale gelmesiyle birlikte ortalama yaşam süresi artmıştır. Kariyer psikolojik danışmanlığı kuramlarının ortaya çıkışı, yaşlı bireylerin kariyer gelişimiyle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, yaşam süresinin uzaması ve emeklilik anlayışındaki değişimlerle, yaşlı bireylerin kariyer gelişim ihtiyaçları daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Yaşlıların kariyer gelişimi ile ilgili yurtdışı literatürde çalışmalar (Barham, 2021; Limaphant, Jewcharoensakul ve Nanthachai, 2019; Salthouse ve Maurer, 1996) yapılmış olsa da yaşlıların kariyer gelişimlerini desteklemek amacıyla kariyer psikolojik danışmanlığı alanında müdahaleye dayalı daha fazla deneysel çalışmanın yapılmasına ayrıca kariyer kuramlarının varsayımlarının yaşlılık dönemi açısından da incelenmesine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Lytle, Foley ve Cotter, 2015; Tolbert, 1980). Bu açıdan yaşlılıkla ilgili olarak kariyer psikolojik danışmanlığı alanındaki çalışmaların daha çok betimsel nitelikte olduğunu ve mevcut durumu ortaya koymayı amaçladığını söyleyebiliriz. Türkiye'deki literatürde ise yaşlı bireylerin kariyer gelişimi ya da yaşlı bireylerle kariyer psikolojik danışmanlığı konusunda çalışmaların yetersiz olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar daha çok çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemleri ile sınırlıdır (Çarkıt 2019a, 2019b; Dönmezoğulları, 2023). Bu bağlamda, kariyer psikolojik danışmanlığı

alanında yaşlılık dönemiyle ilgili bir boşluğun olduğu görülmektedir. Bu durum yaşlı bireylerin kariyer gelişim ihtiyaçlarının ve bu konuda yaşadıkları sorunların yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Gerek bireylerin gerekse toplumun yaşlılığa karşı olumsuz bakış açısı bu eksikliğin temel sebeplerinden biri olabilir. Koç (2002) modernizmin giderek genç kalmayı vurguladığını ve insanların yaşlılığı inkar ettiğini vurgulamıştır. Yaşlılık, zihinsel, fiziksel ve sosyal değişimlerin yaşandığı doğal bir süreçtir. Bu sürecin bir anlamda yitirme ve zarara uğrama dönemi olduğu yadsınamaz ancak yaşlılıktaki her değişimin “*anormallik*” olarak nitelendirilmesi de yanlış bir algıyı oluşturmaktadır (Onur, 2006). Her ne kadar yaşlılık döneminde gerilemeler yaşansa da aynı zamanda gelişim de devam etmektedir. Birey sosyal çevre ile ilişkilerini, yaşamını ve geride bıraktığı dünyayı anlamlandırabildiği ölçüde gelişmeye devam etmektedir (Koç, 2002). Bu açıdan yaşlılığın sadece gerileme dönemi olarak görülmesi ve yaşlıların yaşamdan koptuğu veya pasif olduklarının düşünülmesi başarılı ve sağlıklı yaşlanma sürecine uygun bir bakış açısı olmayacaktır.

Yaşlıların kariyer gelişiminin ihmal edilmesinin bir diğer nedenin de yaş ayrımcılığı olduğu söylenebilir (Jex ve Grosch, 2013). Yaş ayrımcılığı, bireylerin yaşına bağlı olarak çeşitli ön yargılara, olumsuz tutumlara ve ayrımcılığa maruz kalmalarıdır (Czaja ve Sharit, 2009). Literatürde yapılan çalışmalar yaş ayrımcılığına maruz kalmanın bireylerin, sosyal, ruhsal ve toplumsal refahı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Levy ve Banaji (2002) yaş ayrımcılığının sadece bireysel olarak değil toplumsal düzeyde de var olduğunu belirterek ayrımcılığın yaşlı bireylerin iş gücündeki ve toplumdaki rollerini kısıtladığını vurgulamıştır. Bu nedenle de genç bireylerin kariyer problemleri daha yaygın ve öncelikli görülüyor olabilir. Yaşlı bireylerin emeklilik sonrası da çalışma yaşamını sürdürme eğilimi düşünüldüğünde daha çok gençlerin kariyer gelişimine odaklanması, yaşlı bireylerin kariyer gelişim ihtiyaçları konusunda destek alamamalarına ya da bu konuda farkındalık geliştirememelerine neden olabilir. Örneğin, Axelrad, Malul ve Luski (2018) yaptıkları çalışmada, yaş gruplarına göre iş bulma oranlarını incelemişlerdir. Çalışmalarında, 30 ile 44 yaş arasındaki erkeklerin iş bulma oranının %36 olduğunu, bu oranın 55 ile 59 yaş arasındaki erkeklerde %17'ye düştüğünü belirlemişlerdir. Aynı şekilde, 30 ile 44 yaş arasındaki kadınların iş bulma oranının %31 olduğunu, bu oranın 55 ile 59 yaş arasındaki kadınlarda %9'a düştüğünü tespit etmişlerdir. Araştırmanın sonuçları, yaşlandıkça iş bulma oranlarının hem erkekler hem de kadınlar için belirgin bir şekilde azaldığını göstermektedir. Görüldüğü üzere yaşlı bireylerin de gençler kadar kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerine ihtiyaç duydukları söylenebilir. Bu açıdan yaşlılığa ilişkin mitlerin ya da yaş ayrımcılığının önlenmesi için bu konuda farkındalığın artırılması ve yaşlıların kariyer gelişim ihtiyaçlarının ihmal edilmemesi önemlidir.

Kariyer gelişimi açısından yaşlılık, bireylerin hem emekliliğe hazırlık yaptığı hem de emeklilik sonrası yeni bir yaşam biçimine uyum sağladığı bir dönemdir (Super, 1957). Jex ve Grosch (2013) emeklilik kararının zaman içinde şekillendiğini öte yandan karar sürecinin, emeklilik öncesi planlama, emeklilik kararının alınması ve emeklilikten sonra çalışma yaşamına devam edilip edilmeyeceğinin belirlenmesi olmak üzere üç adımda gerçekleştiğini belirtmiştir. Buna göre yaşlı bireylere sunulacak kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin emeklilik öncesi planlama ile başlayıp sonrasında uyumu ve aktif yaşamı destekleyecek şekilde yaygınlaştırılmasının gerekli olduğu belirtilebilir.

Yaşlılıkta kariyer psikolojik danışmanlığı temel olarak bireyin finansal, sosyal, psikolojik ve sağlık konularında planlama yapmasını aynı zamanda da kişisel özellikleri doğrultusunda iş ya da serbest zaman faaliyetlerini belirlemesini amaçlamaktadır (Sterns ve Subich, 2005). Her ne

kadar yaşlılıkta emeklilikle birlikte bireylerin çalışma yaşamından ayrılacağı düşünülse de çeşitli nedenlerle bireyler geç emekli olmakta ya da emeklilikten sonra da çalışmaya devam etmektedir. Emeklilikte, gelir düzeyinin düşmesi, toplumsal katılımı sürdürme isteği, zihinsel ve fiziksel sağlığı koruma gereksinimi bununla birlikte kişisel doyum ve yaşamın ilerleyen yıllarını anlamlandırma gibi nedenlerle yaşlı bireylerin çalışmaya ihtiyaç duydukları da söylenebilir. Özellikle bazı ülkelerde zorunlu emeklilik yaşının kaldırılmasıyla bireylerin yaşam biçimlerinin ve standartlarının değişmemesi adına çalışmaya devam ettikleri belirtilmiştir (Jex ve Grosch, 2013). Yaşlılıkta çalışma yaşamına devam etmek kadar diğer bir önemli konu da serbest zamanın aktif ve üretken bir şekilde değerlendirilmesidir. Yapılan çalışmalar; serbest zaman faaliyetlerinin emeklilik sürecine uyum kolaylaştırdığını (Earl, Gerrans ve Halim, 2015) aynı zamanda ruh sağlığını (Li, Hsu ve Lin, 2019), yaşam doyumunu (Çöl, Köse ve Başaran, 2022), fiziksel sağlığı (Paggi, Jopp ve Hertzog, 2016), toplumsal katılımı (Yoon, Huber ve Kim, 2021) ve sağlıklı yaşlanmayı (Brown, McGuire ve Voelkl, 2008) desteklediğini göstermektedir. Bu açıdan çalışma faaliyetleri kadar serbest zamanın planlanmasının da bireylerin sağlıklı yaşlanmaları, aktif olmaları ve kariyer gelişimi açısından önemli bir husus olduğu söylenebilir.

Yaşlı bireylere yönelik kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, onların yeni yaşam koşullarına uyum sağlamaları, serbest zamanlarını etkili bir şekilde değerlendirebilmeleri ve sağlıklı, aktif bir şekilde yaşlanmalarını desteklemek açısından oldukça önemlidir. Bu konuda üniversite kariyer merkezleri tarafından toplumsal katkı anlamında yaşlıların kariyer gelişimini destekleyici programlar ve projeler düzenlenebilir. Ayrıca üçüncü yaş üniversitesi eğitim programlarında yaşlıların sosyal ve kültürel anlamda gelişiminin desteklenmesinin yanında kariyer gelişimini de destekleyecek ve bu dönemdeki kariyer sorunları ve emekliliğe uyuma yönelik farkındalık oluşturacak içeriklere yer verilebilir.

Sonuç olarak, yaşlı bireyler, genel olarak birçok iş deneyimine, beceriye ve yaşamları boyunca edinmiş oldukları bilgi birikimine sahiptirler. Bu yaş grubuna sunulacak kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetleri bireylere kazanmış oldukları becerileri ve deneyimleri yeni yaşam döneminde nasıl kullanabilecekleri konusunda rehberlik sağlayabilir. Bununla birlikte yaşam doyumunu, emekliliğe uyum, iyi oluş, sağlıklı yaşlanma, kariyer tercihleri, eğitim ve kişisel gelişim gibi konularda da onlara destek olacağı belirtilebilir. Ayrıca bu alanda yapılacak çalışmaların, yaşlılara yönelik kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarının geliştirilmesi açısından da oldukça önemli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aboderin, I. (2004). Modernisation and ageing theory revisited: current explanations of recent developing world and historical Western shifts in material family support for older people. *Ageing and Society*, 24, 29-50. <https://doi.org/10.1017/S0144686X03001521>
- Adams, J. M., & White, M. (2004). Biological ageing: a fundamental, biological link between socio-economic status and health?. *The European Journal of Public Health*, 14(3), 331-334. <https://doi.org/10.1093/eurpub/14.3.331>
- Adams, K.B., Sanders, S., & Auth, E.A. (2004) Loneliness and Depression in Independent Living Retirement Communities: Risk and Resilience Factors. *Aging & Mental Health*, 8, 475-485. <https://doi.org/10.1080/13607860410001725054>

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2020). 2020 Yılı yaşlı nüfus istatistik bülteni. https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf (Erişim tarihi: 12.03.2024)
- Amani, J., & Fussy, D. S. (2022). Retirement planning mistakes undermining the post-retirement adjustment and well-being. *Educational Gerontology*, 49(2), 158-173. <https://doi.org/10.1080/03601277.2022.2096306>
- Amoah-Mensah, A., & Darkwa, P. (2016). Pre-retirement planning and satisfaction of prospective retirees in the hotel industry. *Romanian Economic Business Review*, 11(3), 15-33.
- Anderson, C. E., & Weber, J. A. (1993). Preretirement planning and perceptions of satisfaction among retirees. *Educational Gerontology*, 19(5), 397-406. <https://doi.org/10.1080/0360127930190503>
- Artan, T. (2010). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.
- Aslan, M., & Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 53-62.
- Axelrad, H., Malul, M., & Luski, I. (2018). Unemployment among younger and older individuals: Does conventional data about unemployment tell us the whole story? *Journal for Labour Market Research*, 52(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12651-018-0237-9>
- Baltes, P. B., & Smith, J. (2004). Lifespan psychology: From developmental contextualism to developmental biocultural co-constructivism. *Research in Human Development*, 1(3), 123-144. https://doi.org/10.1207/s15427617rhd0103_1
- Barbosa, L. M., Monteiro, B., & Murta, S. G. (2016). Retirement adjustment predictors-A systematic review. *Work, Aging and Retirement*, 2(2), 262-280. <https://doi.org/10.1093/workar/waw008>
- Barham, L. (2021). Career development and older people. *Journal of the National Institute for Career Education and Counselling*, 46(1), 39-46. <https://doi.org/10.20856/jnicec.4607>
- Beehr, T. A. (1986). The process of retirement: A review and recommendations for future investigation. *Personnel Psychology*, 39(1), 31-55. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1986.tb00573.x>
- Bell, B. (1972). Significance of functional age for interdisciplinary and longitudinal research. *Aging and Human Development*, 3(2), 145-147. <https://doi.org/10.2190/D6VN-BALY-XAWM-KW8X>
- Bleidorn, W., & Schwaba, T. (2018). Retirement is associated with change in self-esteem. *Psychology and Aging*, 33(4), 586. <https://doi.org/10.1037/pag0000253>
- Bosse, R., Aldwin, C. M., Levenson, M. R., & Workman-Daniels, K. (1991). How stressful is retirement? Findings from the Normative Aging Study. *Journal of Gerontology*, 46(1), 9-14. <https://doi.org/10.1093/geronj/46.1.P9>
- Bowling, A., & Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it? *BMJ*, 331, 1548-1551. <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7531.1548>

- Brown, C. A., McGuire, F. A., & Voelkl, J. (2008). The link between successful aging and serious leisure. *International Journal of Aging and Human Development*, 66(1), 73-95.
<https://doi.org/10.2190/AG.66.1.d>
- Butler, R. N. (1974). Successful aging and the role of the life review. *Journal of the American Geriatrics Society*, 22(12), 529-535.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.1974.tb04823.x>
- Carr, D., & Pudrovskaya, T. (2007). Mid-life and later-life crises. In J. E. Birren (Ed.), *Encyclopedia of gerontology: Age, aging and the aged*, (pp. 175-185). Elsevier.
<https://doi.org/10.1016/B0-12-370870-2/00126-8>
- Chalise, H. N. (2019). Aging basic concept. *American Journal of Biomedical Science & Research*, 1(1), 8-10.
<https://doi.org/10.34297/AJBSR.2019.01.000503>
- Chatfield, W. F. (1977). Economic and sociological factors influencing life satisfaction of the aged. *Journal of Gerontology*, 32(5), 593-599.
<https://doi.org/10.1093/geronj/32.5.593>
- Choi, K.-S., Stewart, R., & Dewey, M. (2013). Participation in productive activities and depression among older Europeans: Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(11), 1157-1165.
<https://doi.org/10.1002/gps.3936>
- Corman, S. (2022). The elderly activities before and after retirement. *MATEC Web of Conferences*, 373, 1-6.
<https://doi.org/10.1051/mateconf/202237300071>
- Czaja, S. J., & Sharit, J. (2009). The aging of the population: Opportunities and challenges for human factors engineering. *The Bridge: Linking Engineering and Society*, 39(1), 34-40.
- Çakan, S., & Gök, B. (2022). Türkiye'de emekli bireylerin iş yaşamlarına yeniden dönmelerine ilişkin sosyoekonomik nedenler. *Journal of Awareness*, 7(3): 97-110.
<https://doi.org/10.26809/joa.7.3.02>
- Çarkıt, E. (2019a). Kariyer psikolojik danışmanlığı ve mesleki rehberlik alanında Türkiye'de yayınlanan makalelerin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 149-158.
<https://doi.org/10.18506/anemon.520684>
- Çarkıt, E. (2019b). Kariyer psikolojik danışmanlığı ve mesleki rehberlik alanında Türkiye'de yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1503-1514.
<https://doi.org/10.33206/mjss.493303>
- Çol, B. K., Köse, B. G., & Başaran, A. G. (2022). The effect of leisure activities on successful aging. *Nigerian Journal of Clinical Practice*, 25(11), 1904-1910.
<https://doi.org/10.4103/njcp.njcp.384.22>
- Demir-Çelebi, Ç. (2020). Yaşlılık dönemi uyum sorunları. Ş. Baştemur (Ed.), *Yaşam dönmeleri: Uyum sorunları* (s.324-349) içinde. Nobel Yayınları: Ankara.
- Dockray-Whiteside, C. (1967). Disengagement theory of aging applied to four cultures (Master's thesis). Oklahoma State University, Oklahoma.
- Donaldson, T., Earl, J. K., & Muratore, A. M. (2010). Extending the integrated model of retirement adjustment: Incorporating mastery and retirement planning. *Journal of Vocational Behavior*, 77, 279-289.
<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.03.003>

- Dosman, D., Fast, J., Chapman, S. A., & Keating, N. (2006). Retirement and productive activity in later life. *Journal of Family and Economic Issues*, 27(3), 401-419.
<https://doi.org/10.1007/s10834-006-9022-y>
- Dönmezoğulları, C. (2023). Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı müdahalelerine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 210-234.
<https://doi.org/10.60107/maunef.1365810>
- Earl, J. K., Gerrans, P., & Halim, V. A. (2015). Active and adjusted: Investigating the contribution of leisure, health and psychosocial factors to retirement adjustment. *Leisure Sciences*, 37(4), 354-372.
<https://doi.org/10.1080/01490400.2015.1021881>
- Ekerdt, D. J. (2000). Retirement. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of Psychology* (Vol. 7, pp. 94-97). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1037/10522-033>
- Elwell, F., & Maltbie-Crannell, A. D. (1981). The impact of role loss upon coping resources and life satisfaction of the elderly. *Journal of Gerontology*, 36(2), 223-232.
<https://doi.org/10.1093/geronj/36.2.223>
- Erdem-Karahanoglu, M. G. (2020). Türkiye'de emekliliğe geçişi etkileyen faktörler. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1, 100-118.
- Gillespie, C. W. I., & Louw, J. (1993). Life satisfaction in old age and activity theory: should the debate be re-opened?. *Southern African Journal of Gerontology*, 2(1), 25-30.
<https://doi.org/10.21504/sajg.v2i1.20>
- Ginzberg, E. (1972). Toward a theory of occupational choice: A restatement. *Vocational Guidance Quarterly*, 20(3), 169-175.
<https://doi.org/10.1002/j.2164-585X.1972.tb02037.x>
- Ginzberg, E., Ginsburg, S. W., Axelrad, S., & Herma, J. L. (1951). Three periods of choice determination. In *Occupational choice: An approach to general theory* (pp. 59-72). Columbia University Press.
- Goldberg, E., & Beitz, J. M. (2006). Aging after retirement. *Activities, Adaptation & Aging*, 31(1), 41-54.
https://doi.org/10.1300/J016v31n01_03
- Gysbers, N. C., Heppner, M. J., & Johnston, J. A. (2014). Ways of understanding career behavior and development: Selected theories. In *Career counseling: A life career development perspective* (pp. 3-20). American Counseling Association.
- Haas, L., & Dychtwald, K. (2023). *Resilient choices*. Edward Johns Co.
- Hansen-Lemme, B. (1999). *Development in adulthood* (2nd Ed.). Allyn and Bacon.
- Harper, M. C., & Shoffner, M. F. (2004). Counseling for continued career development after retirement: An application of the theory of work adjustment. *Career Development Quarterly*, 52(3), 272-284.
<https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2004.tb00648.x>
- Hartung, P. J. (2020). The life-span, life-space theory of careers. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (3rd ed., pp. 95-113). Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781394258994.ch4>
- Havighurst, R. J. (1961). Successful aging. *The Gerontologist*, 1(1), 8-13.
<https://doi.org/10.1093/geront/1.1.8>

- Havighurst, R. J. (1972). Developmental tasks of later maturity. In *Developmental tasks and education* (pp. 107-116). Longman.
- Hiebert, B. (2006). Assessment tools for career development. In J. H. Greenhaus & G. A. Callanan (Eds.), *Encyclopedia of Career Development* (pp. 92-94). SAGE Publications.
- Hirschi, A., & Pang, D. (2020). Career development of older workers and retirees. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (3rd ed.), (pp. 437-470). Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781394258994.ch14>
- İlgar, L., & İlgar, Ş. (2007). Yaşlılık dönemi ve yaşlının gelişim görevleri. *HAYEF: Journal of Education*, 7(1), 147-156.
- Jex, S. M., & Grosch, J. (2013). Retirement decision making. In M. Wang (Ed.), *The Oxford handbook of retirement* (pp. 267-279). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199746521.013.0106>
- Johnson, A., & Johnston, E. (2020). Studying development in mid-20th century America. In *The Oxford Encyclopedia of the History of Modern Psychology*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.526>
- Karoly, L. A., & Rogowski, J. A. (1994). The effect of access to post-retirement health insurance on the decision to retire early. *Industrial and Labor Relations Review*, 48(1), 103-123.
<https://doi.org/10.1177/001979399404800108>
- Koç, M. (2002). Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 287-304.
- Koçak, F., Parlakyıldız, S., & Gürbüz, B. (2024). Serbest zaman aktivitelerine katılan yaşlı bireylerin başarılı yaşlanmaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Sportive*, 7(1), 52-68.
<https://doi.org/10.53025/sportive.1432252>
- Kurtkapan, H. (2018). Yaşlılık Sosyolojisi Kuramları İçin Bir Çerçeve Denemesi. *İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri* (ss. 249-271), Ankara: Nobel.
- Kuzgun, Y. (2011). Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş (6.Baskı). Nobel Yayınları.
- LaBauve, B. J., & Robinson, C. R. (1999). Adjusting to retirement: Considerations for counselors. *Adultspan Journal*, 1(1), 2-12.
<https://doi.org/10.1002/j.2161-0029.1999.tb00078.x>
- Levy, B. R., & Banaji, M. R. (2002). Implicit ageism. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 49-75). MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/1157.003.0006>
- Lewis, N. A., & Hill, P. L. (2020). Does being active mean being purposeful in older adulthood? Examining the moderating role of retirement. *Psychology and Aging*, 35(7), 1050-1057.
<https://doi.org/10.1037/pag0000568>
- Li, J., Hsu, C.-C., & Lin, C.-T. (2019). Leisure participation behavior and psychological well-being of elderly adults: An empirical study of Tai Chi Chuan in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(18), 3387.
<https://doi.org/10.3390/ijerph16183387>
- Limaphant, N., Jewcharoensakul, S., & Nanthachai, S. (2019). Career development and quality of life promotion for the elderly in the community of National Housing Authority in Bangkok Metropolitan. *Asian Political Science Review*, 3(2), 116-126.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3553743>
- Liu, C., Bai, X., & Knapp, M. (2021). Multidimensional retirement planning behaviors, retirement confidence, and post-retirement health and well-being among Chinese older adults in

- Hong Kong. *Applied Research in Quality of Life*, 17(2), 833-849.
<https://doi.org/10.1007/s11482-020-09901-7>
- Lytle, M. C., Clancy, M. E., Foley, P. F., & Cotter, E. W. (2015). Current trends in retirement: Implications for career counseling and vocational psychology. *Journal of Career Development*, 42(3), 170-184.
<https://doi.org/10.1177/0894845314545785>
- Lytle, M. C., Foley, P. F., & Cotter, E. W. (2015). Career and retirement theories: Relevance for older workers across cultures. *Journal of Career Development*, 42(3), 185-198.
<https://doi.org/10.1177/0894845314547638>
- Madsen, O., Joergensen, T., Denmark, P. E., Krauss, C., Steinert, S., Koutra, K., Kritsotakis, G., Zografakis-Sfakianakis, M., Bellamio, D., Marcaletti, F., Nahum, F., Jancewicz, A., & Kostocka, A. (2012). Active ageing and pre-retirement counseling: The final report from a partnership under the EULLP Grundtvig Programme. https://www.researchgate.net/publication/260962635_Active_Ageing_and_Pre-retirement_counseling_The_final_report_from_a_Partnership_under_the_EU_LL_P_Grundtvig_Programme (Erişim tarihi: 07.05.2024)
- Meyers, J. E. (1992). Career and retirement counseling for older workers. In D. H. Montross & C. J. Shinkman (Eds.), *Career development: Theory and practice* (pp. 279-293). Charles C Thomas.
- Mutran, E. J., Reitzes, D. C., & Fernandez, M. E. (1997). Factors that Influence Attitudes Toward Retirement. *Research on Aging*, 19(3), 251-273.
<https://doi.org/10.1177/0164027597193001>
- Nagy, N., Johnston, C. S., & Hirschi, A. (2017). Career development and aging. In N. A. Pachana (Ed.), *Encyclopedia of geropsychology* (pp. 439-445). Springer Singapore.
https://doi.org/10.1007/978-981-287-082-7_329
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Journal of Medicine*, 55, 1-5. <https://doi.org/10.19161/etd.344195>
- Niles, S. G., & Harris-Bowlsbey, j. (2017). Understanding and applying theories of career development. In *Career development interventions* (pp. 32-69). Pearson.
- Nimrod, G. (2007). Expanding, reducing, concentrating and diffusing: Post retirement leisure behavior and life satisfaction. *Leisure Sciences*, 29(1), 91-111.
<https://doi.org/10.1080/01490400600983446>
- Nimrod, G., Janke, M. C., & Kleiber, D. A. (2008). Retirement, activity, and subjective well-being in Israel and the United States. *World Leisure Journal*, 50(1), 18-32.
<https://doi.org/10.1080/04419057.2008.9674524>
- Noone, J. H., Stephens, C., & Alpass, F. M. (2009). Preretirement Planning and Well-Being in Later Life: A Prospective Study. *Research on Aging*, 31, 295-317.
<https://doi.org/10.1177/0164027508330718>
- Onur, B. (2006). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik-yaşlılık-ölüm* (7. Baskı). İmge Kitabevi: Ankara.
- Ornstein, S., Cron, W. L., & Slocum, J. W., Jr. (1989). Life stage versus career stage: A comparative test of the theories of Levinson and Super. *Journal of Organizational Behavior*, 10(2), 117-133.
<https://doi.org/10.1002/job.4030100203>
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015). Türkiye'de yaşlılık çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 259-290.
- Paggi, M. E., Jopp, D., & Hertzog, C. (2016). The importance of leisure activities in the relationship between physical health and well-being in a life span sample. *Gerontology*, 62(4), 450-

458.
<https://doi.org/10.1159/000444415>
- Patton, W., & McMahon, M. (2014). Theories focusing on content. In Career development and systems theory (pp. 27-62). Sense Publishers.
https://doi.org/10.1007/978-94-6209-635-6_2
- Richardson, V. E. (1993). Retirement intervention. In Retirement counseling (pp. 67 -146). Springer.
- Richardson, V., & Kilty, K. M. (1991). Adjustment to retirement: Continuity vs. discontinuity. *International Journal of Aging and Human Development*, 33(2), 151-169.
<https://doi.org/10.2190/6RPT-U8GN-VUCV-POTU>
- Roebuck, J. (1979). When does old age begin?: The evolution of the English definition. *Journal of Social History*, 12(3), 416-428.
<https://doi.org/10.1353/jsh/12.3.416>
- Rosenkoetter, M. M., & Garris, J. M. (2001). Retirement planning, use of time, and psychosocial adjustment. *Issues in Mental Health Nursing*, 22(7), 703-722.
<https://doi.org/10.1080/016128401750434491>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440.
<https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Salthouse, T. A. (1986). Functional age: Examination of a concept. In J. E. Birren, P. K. Robinson & J. E. Livingston (Eds.), *Age, health & employment* (pp. 78-92). Prentice-Hall.
- Salthouse, T. A., & Maurer, T. J. (1996). Aging, job performance, and career development. *Handbook of the psychology of aging*, 4, 353-364.
- Santrock, J. W. (2019). İleri yetişkinlik döneminde sosyoduygusal gelişim. G. Yüksel (Çev. Ed.) ve Z. Uçanok (Çev). *Yaşam boyu gelişim psikolojisi*. (13. Baskı, ss. 594-618) içinde. Nobel Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2011).
- Savi-Çakar, F. (2020). Yaşlılık dönemi ve uyum sorunları. F. Savi-Çakar (Ed.), *Yaşam dönemleri uyum sorunları* (ss.420-451) içinde. Pegem Akademi.
<https://doi.org/10.14527/9786053189565.12>
- Scherger, S., Nazroo, J., & Higgs, P. (2011). Leisure activities and retirement: Do structures of inequality change in old age?. *Ageing and Society*, 31(1), 146-172.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X10000577>
- Sears, S. (1982). A definition of career guidance terms: A national vocational guidance association perspective. *Vocational Guidance Quarterly*, 31(2), 137-143.
<https://doi.org/10.1002/j.2164-585X.1982.tb01305.x>
- Segel-Karpas, D., Ayalon, L., & Lachman, M. E. (2018). Retirement and depressive symptoms: A 10-year cross-lagged analysis. *Psychiatry Research*, 1-26.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.08.081>
- Séguy, I., Courgeau, D., Caussinus, H., & Buchet, L. (2013). Chronological age, social age and biological age. *Institut National Demographiques*, 1-7.
- Sharf, R. S. (2013). Life span theory. In *Applying career development theory to counseling* (6th ed., pp. 169-292). Brooks/Cole Cengage Learning.
- Sharpley, C. F., & Layton, R. (1998). Effects of age of retirement, reason for retirement, and pre-retirement training on psychological and physical health during retirement. *Australian Psychologist*, 33(2), 119-124.
<https://doi.org/10.1080/00050069808257392>

- Shellae-Versey, H. (2016). Activity theory. In S. K. Whitbourne (Ed.), *The encyclopedia of adulthood and aging* (pp. 1-4). John Wiley & Sons.
<https://doi.org/10.1002/9781118521373.wbeaa096>
- Shultz, K. S., & Wang, M. (2007). The influence of specific physical health conditions on retirement decisions. *International Journal of Aging and Human Development*, 65(2), 149-161.
<https://doi.org/10.2190/AG.65.2.c>
- Sickles, R. C., & Taubman, P. (1986). An analysis of the health and retirement status of the elderly. *Econometrica*, 54(6), 1339-1356.
<https://doi.org/10.2307/1914302>
- Sinick, D. (1977). Counseling older persons: Retirement counseling. In *Careers, retirement, dying* (pp. 37-54). Human Sciences Press.
- Siyez, D. M. (2011). Gelişimsel yaklaşımlar. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya* (s. 172-214) içinde. Pegem Akademi.
<https://doi.org/10.14527/9786053641742.05>
- Slingerland, A. S., van Lenthe, F. J., Jukema, J. W., Kamphuis, C. B. M., Looman, C., Giskes, K., Huisman, M., Narayan, K. M. V., Mackenbach, J. P., & Brug, J. (2007). Aging, retirement, and changes in physical activity: Prospective cohort findings from the GLOBE study. *American Journal of Epidemiology*, 165(12), 1356-1363.
<https://doi.org/10.1093/aje/kwm053>
- Smith, J., & Baltes, P. B. (1993). Differential psychological ageing: Profiles of the old and very old. *Ageing & Society*, 13(4), 551-587.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X00001367>
- Sterns, H. L., & Subich, L. M. (2005). Counseling for retirement. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 506-521). John Wiley & Sons.
- Strawbridge, W. J., Cohen, R. D., Shema, S. J., & Kaplan, G. A. (1996). Successful aging: Predictors and associated activities. *American Journal of Epidemiology*, 144(2), 135-141.
<https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a008900>
- Sugar, J. A., Riekse, R. J., Holstege, H., & Faber, M. (2013). The Evolution of aging. In *Introduction to Aging: A positive, interdisciplinary approach* (pp.19-28). Springer Publishing Company.
- Super, D. E. (1953). A theory of vocational development. *American Psychologist*, 8(5), 185-190.
<https://doi.org/10.1037/h0056046>
- Super, D. E. (1957). The Years of decline. *The psychology of careers: An introduction to vocational development* (pp. 154-162). Harper & Row.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282-298.
[https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1)
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice* (2nd ed., pp. 197-261). Jossey-Bass.
- Super, D. E. (1992). Toward a comprehensive theory of career development. In D. H. Montross & C. J. Shinkman (Eds.), *Career development: Theory and practice* (pp. 35-64). Charles C Thomas.

- Super, D. E. (1994). A life span, life space perspective on convergence. In M. L. Savikas & R. W. Lent (Eds.), *Convergence in career development theories: Implications for science and practice* (pp. 63-74). CPP Books.
- Taylor, M. A., & Doverspike, D. (2003). Retirement planning and preparation. In G. A. Adams & T. A. Beehr (Eds.), *Retirement reasons, processes, and results* (pp. 53-82). Springer Publishing.
- Tolbert, E. L. (1980). Career development theories: What help for older persons? *Journal of Employment Counseling*, 17(1), 17-27.
<https://doi.org/10.1002/j.2161-1920.1980.tb01193.x>
- Tunney, O., Henkens, K., & Van Solinge, H. (2023). A Life of Leisure? Investigating the Differential Impact of Retirement on Leisure Activity. *The Journals of Gerontology: Series B*, 78(10), 1775-1784.
<https://doi.org/10.1093/geronb/gbad097>
- Tülüktaş, N., Karagün, E., & Kavi, O. (2019). Serbest zaman aktivitelerine katılım durumlarına göre emekli bireylerin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 587-597. <https://doi.org/10.21733/ibad.632201>
- Türk Dil Kurumu (2024). Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 12.03.2024)
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). İstatistiklerle yaşlılar, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2022-49667> (Erişim tarihi: 12.03.2024)
- Uçanok, Z. (2001). Gelişimsel düzenleme modeli çerçevesinde genç yetişkin, orta yaş ve yaşlılıkta kontrol stratejilerinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Umutlu, S., & Tekin-Epik, M. (2019). Türkiye'de yaşlı nüfus ve sosyal politika uygulamaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 29-43.
- Uyral, E. (2017). Sporcularda emeklilik dönemini etkileyen faktörler: Emeklilik mi? Boşluk mu?. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 20-32.
<https://doi.org/10.24876/senex.2017.2>
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). Adjustment. In *APA dictionary of psychology* (2nd ed., p. 22). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/14646-000>
- Vinna, J., Borrás, C., & Miquel, J. (2007). Theories of ageing. *IUBMB Life*, 59(4-5), 249-254.
<https://doi.org/10.1080/15216540601178067>
- Vozikaki, M., Papadaki, A., Linardakis, M., & Philalithis, A. (2018). Loneliness among older European adults: Results from the survey of health, aging and retirement in Europe. *Journal of Public Health*, 26, 613-624.
<https://doi.org/10.1007/s10389-018-0916-6>
- Wang, Y. (2013). A Study on Measurement Metrics of The Retired Elderly'Re-socialization. *The 8th Next-Generation Global Workshop*, 189-200.
- Wetzel, M., & Huxhold, O. (2016). Are leisure activity and health interconnected after retirement: Educational differences. *Advances in Life Course Research*, 30, 43-52.
<https://doi.org/10.1016/j.alcr.2016.03.007>
- Wilmoth, J. M., & Ferraro, K. F. (2007). *Gerontology: Perspectives and Issues* (3rd ed.). Springer Publishing.
- World Health Organization. (2005). Constitution of the World Health Organization. In *World Health Organization: Basic documents* (45th ed.). Geneva: World Health Organization.

- <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf> (Erişim tarihi: 17.03.2024)
- Yeung, D. Y. (2013) Is pre-retirement planning always good? An exploratory study of retirement adjustment among Hong Kong Chinese retirees. *Aging & Mental Health*, 17(3), 386-393. <https://doi.org/10.1080/13607863.2012.732036>
- Yeung, D. Y. (2018). Adjustment to retirement: Effects of resource change on physical and psychological well-being. *European Journal of Ageing*, 15(3), 301-309. <https://doi.org/10.1007/s10433-017-0440-5>
- Yeung, D. Y., & Zhou, X. (2017). Planning for retirement: Longitudinal effect on retirement resources and post-retirement well-being. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01300>
- Yılmaz, M. S., & Mermutlu, A. (2023). Yaşlı Bireylerde Yaşlılık Algısı ve Ölüm Kaygısı. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 2(1), 47-58. <https://doi.org/10.58632/olgusos.1309328>
- Yochim, B. P. (2018). Introduction to the psychology of aging. In B. P. Yochim & E. L. Woodhead (Eds.), *Psychology of aging: A biopsychosocial perspective* (pp. 3-27). Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1891/9780826137296>
- Yoon, H., Huber, L., & Kim, C. (2021). Sustainable aging and leisure behaviors: Do leisure activities matter in aging well? *Sustainability*, 13(4), 2348. <https://doi.org/10.3390/su13042348>
- Zgourides, G. D. (2000). *CliffsQuickReview Developmental Psychology*. IDG Books Worldwide.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışmanın kapsamı, literatür derleme niteliği taşıdığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

ALVIN I. GOLDMAN'IN SOSYAL EPİSTEMOLOJİ TEORİSİNDE SOSYAL GEREKÇELENİRME*

SOCIAL JUSTIFICATION IN ALVIN I. GOLDMAN'S SOCIAL EPISTEMOLOGY THEORY

 Mehmet Nuri DEMİR¹

¹ Dr., nuribaba1187@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0254-826X

Geliş Tarihi / Date Applied
24.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
13.09.2024

ÖZET

Alvin Goldman'ın sosyal epistemolojisi, kritik sosyal-kurumsal pratiklerin doğruluk kazanımı açısından değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. Bir grup içindeki doğru ve yanlış inançların bilgiyi veya cehalet seviyesini nasıl etkilediği veritistik açıdan oldukça önemlidir. Alvin Goldman'ın sosyal epistemik bilgi inşası çok sıkı anlamda olmasa dahi doğruyu (veritistik bakış açısını) her türlü araştırmanın temel hedefi olarak kabul eder ve aynı zamanda sosyal süreç ve pratikleri değerlendirir. Goldman'ın epistemolojisi bireysel alandan sosyal bir bağlama doğru genişleyen bilgi inşa pratiklerini anlatır. Bilginin dayanaklarının sağlamlığını pekiştirmek açısından doğru inançlara dahil edilmesi gereken koşul, Platon'un Theaetetus diyalogunda da belirttiği üzere gerekçelendirme koşuludur. İster bireysel ister kolektif düzeyde bir gerekçelendirme için olsun gerekçelendirme, doğru inancı bilgi yapan ve bu bilginin doğruluğuna ilişkin olarak bize güven veren unsurdur. Sosyal bir yapıyı inşa eden failerin başlangıçta kendine münhasır inançları ister istemez kolektif yargıları da ifade edecektir. Bir grubun fonksiyonel anlamda rasyonalitesinin olup olamayacağı tartışılrsa da gruplara temsili ve sosyal anlamda inançlar ve gerekçeler atfedebilmek mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerekçelendirme, Sosyal Gerekçelendirme, Sosyal Epistemoloji.

ABSTRACT

Alvin Goldman's social epistemology emerges from the evaluation of critical social-institutional practices in terms of gaining truth. How true and false beliefs within a group affect the level of knowledge or ignorance is quite important in terms of veritistics. Alvin Goldman's social epistemic knowledge construction, although not in a very strict sense, accepts truth (veritistic perspective) as the basic goal of all kinds of research and also evaluates social processes and practices. Goldman's epistemology describes knowledge construction practices that expand from the individual sphere to a social context. The condition that must be included in true beliefs in order to reinforce the solidity of the foundations of knowledge is the condition of justification, as Plato stated in the Theaetetus dialogue. Whether for justification at the individual or collective level, justification is the element that makes true belief knowledge and gives us confidence in the accuracy of this knowledge. The beliefs that are initially exclusive to the agents who construct a social structure will inevitably also express collective judgments. Although it is debatable whether a group can have functional rationality, it seems possible to attribute representational and social beliefs and justifications to groups.

Key Words: Justification, Social Justification, Social Epistemology.

* Bu araştırma makalesi 2023 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamış olduğum "Alvin I. Goldman'da Sosyo-Epistemik İnşa Süreçleri" adlı doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Bu araştırma makalesinin genel amacı bireysel doksastik failerin epistemik gerekçeleştirme faaliyetlerinin, kolektif doksastik failerin sosyal gerekçeleştirme faaliyetlerine dönüşme imkânını göstermeye çalışmaktır. Alvin Goldman'ın sosyal epistemolojisi, bilginin sosyal bağlamlarda nasıl oluştuğunu ve yayıldığını anlamak için bir çerçeve sunarak literatüre özgün bir katkıda bulunur. Goldman, sosyal epistemolojiyi bireysel zekâ ve deneyimden ziyade toplumsal etkileşimler ve grup dinamikleriyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışır. Goldman, sert bir dışsalçı değildir; içsel zihinsel ve dışsal algısal süreçlerin sentezlendiği bir epistemik inşaa anlayışını ortaya koyarak bunu aynı zamanda grup gerekçeleştirmelerinde ve yargıların birleştirilmesi durumunda kullanır. Grubun epistemik olarak gerekçeleştirilmesinde temsili veya sembolik olarak da olsa bir doğruluk derecesi söz konusu olmuştur. Gerek güvenilir ve gerekse de şartlı güvenilir olarak inanç toplama veya birleştirme sürecinde ortaya çıkan grup gerekçeleştirmesi her zaman makul olmasa da Goldman'a göre kısmen mümkündür.

Alvin Goldman'ın sosyal epistemik perspektifine göre geleneksel epistemoloji, gruplardan ziyade bireysel failerin entelektüel davranışlarına odaklanır. Buna karşılık sosyal epistemoloji aynı zamanda kolektif epistemik failerle yani ekipler, jüriler, komiteler, şirketler ve diğer tür topluluklarla da ilgilidir. Makul bir şekilde bu topluluklar, "kolektif epistemik failer" olarak görülebilir. Bu tür grupların inançları olduğunu varsayarsak Goldman'a göre sosyal epistemoloji, bu grup inançlarının var olan statülerinin sosyal olarak nasıl gerekçeleştirileceği, nasıl rasyonel olduğu veya grupsal inançların bilgiyi hangi biçimde oluşturucu olduğunu araştırır. Epistemik failin inanç oluşturma sürecinin güvenilirliğini onaylamak için bağımsız iç kaynaklara sahip olamayabileceği varsayılsa bile inançlar, başka dışsal veya güvenilir süreçlerle de gerekçeleştirilebilir. Böylece dikkatler, failerin inançlarını oluşturdukları süreçlerin güvenilirliğine odaklanır. Sonuçta, failerin güvenilir inanç kazandıkları ilgili süreçlerin bazıları bireysel failin ötesine uzanır. Bu perspektiften bakıldığında, daha geniş sosyal süreçleri ve bilgisel alışverişleri, dolayısıyla sosyal epistemolojiyi içerir.

Goldman, güvenilirlik boyutlu sosyal gerekçeleştirme teorisini yargı birleştirme ve gerekçeleştirme durumlarına başarılı bir şekilde uygulamaya çalışır.¹ Ancak, her şeye rağmen bir grubun güvenilir olarak gerekçeleştirilebileceği yani en azından bazı toplanma prosedürlerinin kolektif düzeydeki sonuçlarının üye yargılarıyla çelişmesi nedeniyle grup gerekçeleştirmesi bazı şüpheleri barındırarak ilerlemeye devam eder. Bilginin veya sosyal bilginin mükemmel olarak algılanabilecek bir açıklama şekline ulaşmış olmasak bile bilginin, inşaa edilme, doğruluk, inanç ve gerekçeleştirilme ile bağlantılı olma, tesadüf eseri olmama ve nihai olarak güvenilir süreçlerle elde edildiğini ifade edebiliriz. Sosyal epistemoloji, epistemik

¹ Goldman'ın gerek bireysel ve gerekse de sosyal gerekçeleştirme anlayışı veritistik (doğrulukçu) ve güvenilir bir temele dayanır. Onun amacı gerekçeleştirme ve yargı birleştirme paradokslarını mümkün olduğunca minimize etmektir. Metin içinde de ifade edildiği üzere Goldman, Kornhauser, Sager ve Pettit gibi düşünürlerin gerekçeleştirme ve birleştirme teorileri veya paradokslarından bahsederek kendi sosyal gerekçeleştirme görüşünü temellendirmeye çalışır. Sosyal gerekçeleştirme ve bazı yargı birleştirme paradoksları için ayrıca bkz. Bergström, J. (2016). Group Belief and Justification: Analyzing Collective Knowledge. *PhilPapers* <https://philpapers.org/rec/BERGBA-8> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2024); Kornhauser, Lewis A. and Lawrence G. Sager, 1986, "Unpacking the Court", *The Yale Law Journal*, 96(1): 82-117. doi:10.2307/796436; List, C., & Pettit, P. (2011). Group Agency: The Possibility, Design, and Status of Corp. Agents. In *Group Agency: The Possibility, Design, and Status of Corporate Agents* (pp. 1-240). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199591565.001.0001>

faillerin öteki failler ile olan bağlantılarından teşekkül eden epistemik süreçleri, grupları, kurumları veya sosyal sistemleri epistemik özellikleri açısından inceleyerek aynı zamanda geleneksel epistemolojiye de vurgu yapar. Goldman'ın da ifade ettiği gibi sosyal epistemolojinin reel bir epistemoloji olarak algılanması bu yüzdendir. Çünkü geleneksel anlamdaki bilgi ya da gerekçelendirmeler bir failden öteki faile aktarılabilir (Goldman, 2012, s. 248-279).

2. SOSYAL EPİSTEMOLOJİDE SOSYAL GEREKÇELENDİRMENİN İMKÂNI

Güvenilir ve gerekçelendirilmiş geleneksel epistemik süreçlerin sosyal bir bilgi gerekçelendirmesini mümkün hale getirip getirmemesine bakmakta fayda vardır. Çünkü sosyal epistemolojinin görevi, geleneksel epistemolojinin ilkelerini faillerle diğer failler arasındaki ilişkileri veya kolektif oluşumları kapsayacak şekilde genişletmektir. Bu genişlemede grup inançlarının gerekçelendirme problemi de ön plana çıkar (Longino, 2022, s. 173). Kolektif faillerin herhangi bir inanç ya da yargısı, hatta belirli bir kolektifin mensuplarının çoğunluğunun yargıları otomatik bir biçimde kolektif inanç veya yargıları temsil edebilir (Bergström, 2016, s. 8).

Gruplar inançları bir araya toplayabiliyorsa var olan gerekçelerinin de toplanabilmesi neden makul görünmesin? Çünkü gruplar, sadece grup aşamasında ortaya çıkan, yine de bireysel faillerin inançlarının epistemik konumu tarafından önemli şekilde belirlenen hem kanıtlara hem de normatif gerekliliklere cevap veren ve gerekçeli inançları olan epistemik faillerden oluşmuştur (Lackey, 2016, s. 341-396). Gerekçelendirilmiş sosyal epistemoloji (sosyal gerekçelendirme) bilgilerin kazanılması, depolanması, yaygınlaştırılması ve kullanımına yönelik normatif olarak ortaya çıkan süreçlerin, ilgili failler ve kurumlar tarafından yansıtıcı bir tutum içeren kanıtsal süreçlerin olması gerektiğini savunur. Söz konusu süreçlere dahil olan failler veya sosyal kurumlar, sahip oldukları kanıtlarla orantılı olan inançlar için gayret göstermeli ve inançların kanıtlardan gerekçeli bir biçimde çıkarıldığını düşünmek için nedenleri olmalıdır (Ritola, 2011, s. 566).

Goldman'a göre bir grup inancının gerekçelendirilmesine katkı sunan bütün epistemik faillerin kendilerine ait olan önermelerinin de gerekçelendirilmeleri gerekir. Sosyal gerekçelendirmedeki belirgin koşullardan biri, grup inancının gruptaki faillerin x önermesine ilişkin inançlarından girdi alan ve x'ten bir grup inancı meydana getiren bir çeşit inanç oluşturma sürecinden kaynaklanmasıdır. Güvenilir bir biçimde toplanmış doğru inançlar, uygun ve güvenilir bir biçimde ortaya çıkarsa veya uygun ve güvenilir bir biçimde bir araya getirilmesi gerekiyorsa bilgidir. Yani, o grubun gerekçelendirilmesine ilişkin koşul, böylesine bir işlem türünün genel anlamda şartlı olarak güvenilir olmasını gerektirir (Bergström, 2016, s. 16-17). Bu süreç türünün bir başka belirgin örneği, gruptaki faillerin inançlarının grup inancı kapsamında toplandığı çoğunluk esaslı bir süreçtir. Bu sürece göre yalnızca doğru olan girdi inançları alındığında çıktı inançlarının da büyük çoğunluğu doğru olursa koşullu bir biçimde güvenilirlik söz konusu olacaktır. Goldman kesinliğe çok yakın olabilecek bir grup gerekçelendirme anlayışını (GJ: Group justification) savunur:

Grubun p'ye olan inancı, gruptaki faillerin p'ye yönelik tutumlarının bir kesitine dayalı olarak bir araya getirildiğinde öteki koşullar eşit iken p'ye gerekçelendirilmiş olarak inanan faillerin oranı ne kadar büyük ve p'yi gerekçelendirilmiş olarak reddeden faillerin oranı ne kadar küçük ise p'ye inanma hususunda grup gerekçelendirme derecesi o kadar yüksek olacaktır. Başka bir ifade ile grubun gerekçelendirilmesi, gerekçelendirilmiş inançlara sahip olan grup faillerinin daha büyük bir yüzdeye ulaşmasıyla doğru orantılı bir şekilde artacaktır (Goldman & O'Connor, 2021).

Kolektif epistemologlar, genelde bir grubun inanca sahip olmasının tipik bir şekilde grup üyelerinin inançlarından kaynaklanması gerektiği hususunda fikir birliği içindedirler. Grupların tam olarak yapılandırılmamış fail topluluklarından, yüksek düzeyde yapılandırılmış örgütlü topluluklara kadar değişebilen farklı biçimlerde olduğu kabul görmektedir. Burada güncel olan tartışma, bu tarz birleşmiş organizasyona sahip daha sağlam ve resmi olarak yapılandırılmış kolektiflere ve onların gerekçelendirilmiş bilgi anlayışlarına odaklanmaktadır (Goldman, 2014, s. 1-2).

List ve Pettit, grup inançlarının, bireysel failerin inanç profillerini girdi olarak alan ve kolektif inançları çıktı olarak veren bir fonksiyonun çıktısı olduğunu varsayar (List & Pettit, 2011, s. 1-240) Böyle bir birleşme Goldman'a göre bir yargı veya inanç toplama (birleştirme) fonksiyonudur. Bir inanç toplama fonksiyonunda (BAF: Belief aggregation function) bir grubun P önermesine ancak ve ancak grup faillerinin çoğunluğu P'ye inanıyor ise inanılan durum çoğunluk kuralı olacaktır. BAF örneği, üyelerin nitelikli çoğunluğunun olması durumunda grubun P'ye inandığı üstün çoğunluk kurallarında da geçerlidir. Örneğin, çoğunluk oylamaları kağıtlar ve elektronik oy pusulaları ile ya da grup üyelerinin çoğunluğunun tavırları üzerinde birleşmesine neden olan bir müzakere süreci ile uygulanabilir (Goldman, 2014, s. 1-3). Buna benzer bir teoremin bir modelini sunan List ve Pettit, örgütsel yapı görüşünü ortaya attıktan sonra, grup tutumlarıyla grup üyelerinin tutumları arasındaki ilişkiyi açıklamaya devam eder. Onlara göre kolektif bir failin yaptığı şey, üyelerinin yaptıkları tarafından açık bir şekilde belirlenebilir ve bağımsız bir biçimde ortaya çıkamaz. Özellikle hiçbir kolektif fail, üyelerinin belli başlı katkılarıyla belirlenmeden kasıtlı tutumlar oluşturamaz. Buradan da aynı zamanda grup tutumları ile bireysel tutumların şaşırtıcı bir biçimde birbirinden ayrılacağı sonucuna varırlar (List & Pettit, 2011, s. 1-240).

Epistemik failin birçok önerme dizileri üzerindeki epistemik yargıları rasyonalite boyutundan değerlendirilebiliyorsa kolektif bir failin yargılarına yönelik benzer bir değerlendirme yapmak neden uygun olmasın? Goldman'a göre şayet epistemologlar, failer için rasyonel olan duruma ciddi bir biçimde meydan okuyabilecek olgularla uğraşıyorlarsa neden kolektif failer için rasyonel olana ciddi bir biçimde meydan okuyan olgularla ilgilenmesin? (Goldman, 2012, s. 248-279). Ancak Goldman'a göre eğer var sayılsa bile grupların kendilerine ait rasyonel görevleri yerine getirip getiremeyecekleri ya da birtakım inançlar için rasyonel gerekçelere sahip olup olamayacakları sorusunu cevaplamak tamamen farklı bir çalışmayı gerektirecektir (Bergström, 2016, s. 23). Bu açıdan grup inancı ve gerekçesi üzerinde durmak daha işlevsel olacaktır.

Grupların kendine ait inançlarının olduğu iddia edilse de rasyonel anlamda işlevsel bir bilgiye sahip oldukları şüphe götürülen bir durumdur. Yargı toplama prosedürü gereği gruplar toplu yargılarla beraber gerekçeleri de kendinde toplayabilirler. Gerekçelendirilmiş doğru inanç (JTB: justified true belief) tanımına göre birleştirilmiş ya da toplanmış gerekçeler, kolektif bilgi için bir temel oluşturan iddialara bir destek görevi sağlar. Güvenilir anlamdaki toplu doğru inançlar, güvenilir ve mantıklı bir biçimde kolektif bir bilgiye neden olmaları koşulunda bilgidir. (Bergström, 2016, s. 16). Aslında grupların kendilerine has insani anlamda tecrübeleri ve çıkarımlar için ihtiyaç duyulan bilişsel rasyonel süreçleri yoktur. Bir grubun bir resim gördüğünü iddia ettiğimizde, resmi bir başına gören grubun kendisi değil, o grubu inşa eden failer olduğunu anlatmak isteriz. Grupların, dünyayı tecrübe edemediklerini ve rasyonel düşünemediklerini bildiğimiz için özel ya da genel bir doğru veya gerçeğe ilişkin herhangi bir zihinsel arka plana sahip olduğunu söyleyemeyiz. Yani bu anlamda gruplar, inançlarını akıl yürüterek ya da tecrübe ederek oluşturamazlar; ancak inançlarını düşünen ve tecrübe eden

bilişsel üyelerden oluşturabilirler (Bergström, 2016, s. 17-18). Bu açıdan yargı toplama sonuçlarında ortaya çıkan bazı çelişkilerin ya da paradoksal durumların ortaya çıkması normaldir. Şimdilik, grup rasyonalesinden daha ziyade grup inançlarının bir toplanma prosedüründe hangi düzeyde (örneğin, güvenilir düzeyler, paradoksal düzeyler vb.) gerekçelendirilebileceğini görmek daha makuldür.

Sanık fail, yasal olarak belli bir eylemi yapmamakla sorumluydu (1. öncül)

Sanık fail, eylemi gerçekleştirdi (2. öncül)

Sanık fail, sözleşmeye aykırı davranmaktan sonuç itibariyle sorumludur. (sonuç)

Kolektif bir yapı olan mahkeme kararı bireysel fail olan üyelerinin kararlarıyla nasıl belirlenecektir? Başka bir ifade ile bireysel fail olan üyelerinin kararları nasıl tek bir kolektif yapı olan mahkemenin kararında birleşecektir? Bunun çözümü Goldman'ın da sık sık ön plana çıkardığı “doğal bir yargı toplama tarzı olan çoğunluk oylamasıdır.” Öyleyse, aşağıda da belirtildiği üzere üç üye yargıcın da üç önermeye ilişkin bireysel yargılar ortaya koyduğunu varsayalım. Çoğunluk modeli kullanılarak söz konusu bireysel kararlar daha sonra tablonun en alt satırında gösterildiği gibi mahkeme tarafından toplu yargılar halinde birleştirilir.

Tablo 1. Bireysel Yargıların Çoğunluk Modelinde Birleştirilerek Gerekçelendirilmesi

	SORUMLULUK (GERÇEKLEŞTİRME SORUMLULUĞU)	EYLEM (GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ)	YÜKÜMLÜLÜK (İHLALDEN SUÇLULUK)
KARAR 1	DOĞRU (YANI EVET)	DOĞRU (YANI EVET)	DOĞRU (YANI EVET)
KARAR 2	DOĞRU (YANI EVET)	YANLIŞ (YANI HAYIR)	YANLIŞ (YANI HAYIR)
KARAR 3	YANLIŞ (YANI HAYIR)	DOĞRU (YANI EVET)	YANLIŞ (YANI HAYIR)
GRUP KARARI	DOĞRU (YANI EVET)	DOĞRU (YANI EVET)	YANLIŞ (YANI HAYIR)

Kaynak: Bergström, J. (n.d.). Group Beliefand Justification: Analyzing Collective Knowledge. Phil Papers (1-26)
<https://philpapers.org/rec/BERGBA-8> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2024)

Burada tabloda da görüldüğü üzere mahkemenin, yani kolektif failin tutarsız olduğu görülür. Sanık failin eylemi yapmaması gerektiği teyit edilmiştir; ancak eylemi yaptığı da teyit edilmiştir, yani doğrulanmıştır. Ancak buna rağmen sanık failin suçlu olduğu reddedilmiş veya suçlu olduğu iddiası yanlış bulunmuştur. Burada yasal doktrin göz önünde bulundurulduğunda, bu yargılar dizisi tutarsız ve paradoksal bir durumu anlatır. Bununla beraber her bir yargıç üyenin tamamen tutarlı bir dizi yargısının olduğu da görülür. Dolayısıyla yukarıdaki tablodaki bireysel düzeydeki tutarlılığa rağmen grup düzeyinde bir tutarsızlık durumu söz konusudur yani çoğunluğun oyuyla tutarsız bir toplu karar çıkmıştır (Goldman, 2012, s. 248-279). Gruptaki her bir üye tutarlı bir dizi inanç setine sahiptir; ancak bu yargı birleştirme yöntemiyle elde edilen sonuç kolektif aşamada mantıksız bir hale gelmiştir (Bergström, 2016, s. 11)

Yargı toplama prosedürüne dayanan bir grup gerekçeleştirme teorisi, herhangi bir bilginin tahlil edilerek yorumlanması konusundaki beklentilerimizin çoğunu karşılar ve bireysel alanda ortaya çıkan birtakım durumlara benzeyen bir grup bilgisini yansıtan bir yapıyı oluşturur. Ancak, bu teorinin doğurduğu çeşitli sorunlar da yok değildir. Örneğin, şöyle bir anekdotal kurguyu ele alalım: Bir maden şirketi, sahiplerini, ürettiği bir ürünü desteklemeye ikna edebilir ve onun madensel ürün ile ilgili iddiası doğru olabilir; ancak bu, söz konusu insanların madenlerin kaynağını bileceği anlamına mı gelir? Şayet böyle bir anlam ortaya çıkıyorsa bunu, iddialarını gerekçelendirebildikleri birtakım argümanlar ortaya koyabildikleri için mi biliyorlar? Açıkçası bu türden bir epistemik kurgu garip görünüyor. Argüman kavramı söz konusu fenomenolojik durumların doğrulanabileceği bir epistemolojik kurgudur; ancak bir kişinin bir iddiasını destekleyen argümanı, söz konusu kişinin iddiasının mutlak anlamda doğru olduğu inancını gerekçelendirmesinden farklı bir şeydir. Söz konusu bireyler, gerekçesiz argümanlara sahip olabilir ve bunun tersi de geçerli olabilir. İyi argümanlara sahip olmak gerekçeleştirme eğilimini gösterebiliyor gibi görünebilir ancak ortaya konulan kurguda bu durum şüphe arz etmektedir. İkinci bir nokta, farklı gerekçelere sahip farklı bireylerden aynı yargı oluştuğunda ortaya çıkan grup bilgisi kavramıdır (Bergström, 2016, s. 20).

Alvin Goldman buna ilişkin şöyle örnek bir örnek verir:

British Museum'daki tabloları korumakla görevli 100 kişilik bir koruma grubu düşünelim. 20 koruma görevlisi, "İngiliz müzesinde koruma olan Albert'in, bir tabloyu çalmayı planlıyor" (A) gibi bir önermeye inanmakta gerekçelidir. Bundan şu sonucu çıkarıyorlar: "Bir koruma görevlisi bir tabloyu çalmayı planlıyor" (Table Theft/T). Öteki 20 koruma, "İngiliz Müzesi'nde bir koruma olan Bernard'ın bir tabloyu çalmayı planladığına inanıyor" (B) (T). 20 korumadan oluşan üçüncü ayrı bir grup, "İngiltere Müzesi'nde koruma olan Cathy'nin" müzeden tabloyu çalmayı planlamış olduğuna inanıyor. (C) (T).

Bu tablolarda da gösterildiği gibi müzedeki çalma olayına ilişkin bireysel ve grup düzeyindeki sonuçlara bakalım:

Tablo 2. Çoğunluğa Göre Yargı Gerekçeleştirilmesinde Birleştirme Prosedürü, Bireysel Düzeydeki Öncül ve Sonuç Yargıları

BİREYSEL DÜZEYDEKİ ÖNCÜL İNANÇLAR	BİREYSEL DÜZEYDEKİ SONUÇ İNANÇLAR
20 KİŞİ GEREKÇELİ OLARAK İNANIYOR(A) 80 KİŞİ İNANMIYOR (A)	60 KİŞİ GEREKÇELİ OLARAK İNANIYOR(T) 40 KİŞİ İNANMIYOR (T)
20 KİŞİ GEREKÇELİ OLARAK İNANIYOR(B) 80 KİŞİ İNANMIYOR (B)	
20 KİŞİ GEREKÇELİ OLARAK İNANIYOR(C) 80 KİŞİ İNANMIYOR (C)	

Kaynak: Bergström, J. (n.d.). Group Belief and Justification: Analyzing Collective Knowledge. Phil Papers (1-26)
<https://philpapers.org/rec/BERGBA-8> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2024)

Bu gruptaki inançları birleştirme yöntemi, çoğunluk kuralına göre işlev görür, bu nedenle aşağıdaki inanç kümeleri grup düzeyinde toplanır:

Tablo 3. Yargı Birleştirme Prosedürünün Grup Gerekçeleştirme Düzeyinde Toplanması

GRUP SEVİYESİNDEKİ ÖNCÜL İNANÇLAR	GRUP SEVİYESİNDEKİ SONUÇ İNANÇLAR
GRUP BUNA İNANMIYOR (A)	GRUP BUNA İNANMIYOR (T)
GRUP BUNA İNANMIYOR (B)	
GRUP BUNA İNANMIYOR (C)	

Kaynak: Bergström, J. (n.d.). Group Beliefand Justification: Analyzing Collective Knowledge. Phil Papers (1-26)
<https://philpapers.org/rec/BERGBA-8> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2024)

Görüldüğü üzere, grup (Theft/T)'ye olan inancı bir araya getirebiliyor, bu inanç bilgi olarak sayılıyor gibi görünüyor, (A), (B) veya (C)'ye inanan tüm üyeler bunu gerekçeli olarak yapıyor. Yine de grup (T) için gerekçeler etrafında birleşemiyor. (A), (B) ve (C) birbiriyle çelişmez; dolayısıyla bu sorunu, belki de grubun aşağıdaki önermeleri gerekçe olarak topladığını hayal ederek çözebiliriz: "(A) veya (B) veya (C)". Ancak, (A)'ya inanmayan bireylerin sadece tarafsız olmadığını, aynı zamanda (A)'ya inanarak (A)'yı zorla reddettiklerini belirterek örneği güçlendirebiliriz; aynı (B) ve (C)'ye inanmayan üyeler için de geçerlidir. Bu nedenle, "(A) veya (B) veya (C)" önermesinin çoğunluğun sembolize edildiği bir toplanma prosedürüne (kümülatif topluluğa) yükseltilmesi engellenir. Ancak, üyeler birbirlerinin önerme ya da öncüllerini reddetse bile, grupların (T)'ye olan inancını hala gerekçeli buluyoruz. Bu durum, toplanma prosedürü (veya kümülatif gerekçeleştirme) fikri için ciddi bir sorun teşkil eder. Grubun öncüller üzerinde anlaşamaması, onların sonuçlarla ilgili inançlarının ve öncüllerden en az birinin doğru çıkıp çıkmadığını bilmedikleri anlamına gelmez. (Bergström,2016, s. 20-21).

Grupla ilişkili bir başka karşıt argüman, kendi kendilerine anket yapan gruplardan gelir. Bir grup, üyeler arasındaki tartışmalı bir konu hakkında genel görüşü öğrenmek için isimsiz bir oylama yapabilir. Hiçbir üye bu genel görüşün ne olduğunu bilmiyor. Anket iki şekilde işlev görür:

Yargıyı bir araya getirmek ve aynı zamanda bu yargıyı destekleyen kanıtı ortaya koymak. Bir insan grubu, kendilerinin sigaraya karşı duruşunun ne olması gerektiğini belirlemek için isimsiz bir anket kullanmaya karar verirse (çünkü grup, resmi duruşun üyelerin duruşunu temsil etmesini istiyor). Bu anketin işlevi, üyelerin sigara içme konusundaki duruşunun ne olduğuna dair bir yargının/inancın bir toplamı olarak da düşünülmelidir. Dolayısıyla anket, üyelerin sigara içmeyi onaylamadığını gösteriyorsa, grubun, üyelerinin sigara içmeyi onaylamadığına dair bir inancı kümülatif olarak oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu grup inancı oldukça gerekçeli ve doğru görünebilir. Ancak, bir grubun bilgi sahibi olması için gerekçenin bir araya getirilmesi gerekiyorsa, bunu, anketin sonuçları içinde buldukları üyelere sunulduğunda, anket yoluyla üyelerin sigara içmeyi onaylamadığı inancını grup olarak tanımlamamız gerekir. Üyelerin sigara içmeyi onaylamadığı ve gerekçeleştirmenin bir şekilde grup düzeyinde kümülatif olarak toplandığı şeklindeki gerekçeli inancı şekillendirebiliriz. Bu açıklamanın karmaşıklığı açıklığa kavuşmamış gibi görünüyor. Bu durumda, gerekçenin bir araya getirilmesi gereksiz görünmektedir; bunun yerine anketin kendisi, üyeler sonuçların farkına varmadan grubun gerekçesi olarak işlev görür (Bergström, 2016, s. 21).

Standart olarak yargı düzeyindeki tutarsızlığın rasyonel olmadığını varsayarsak bu irrasyonellik grup düzeyinde meydana gelmiştir. Burada rahatsız edici olan, çoğunluk oylarının toplanmasından sonra gerçekleşen prosedürdür. Goldman'a göre elbette ki bu açıdan bakıldığında bu sorunu ortaya çıkarmayacak başka türlü toplanma prosedürlerinin de olabileceğini varsaymak mümkün olabilir denilse de durum bu kadar kolay değildir. List ve

Pettit birkaç imkânsızlık teorisiyle bunu yukardaki modelde de olduğu gibi ispatlamaya çalışmıştır (List & Pettit, 2011, s. 1-240).

Ancak her şeye rağmen girdi olarak bireysel yargı kümelerini alacak ve çıktı olarak da bir dizi grup yargısı meydana getirecek bir yargı toplama süreci için aşağıdaki daha mantıklı görünen birtakım gereklilikleri göz önünde bulundurmak gerekir:

Evrensel Etki Alanı: Yargı toplama işlevi, bireysel tutumların tutarlı ve eksiksiz olduğunu varsayarak gündemdeki önermelere ilişkin muhtemel herhangi bir tutum profilini girdi olarak alır.

Kolektif Rasyonalite: Yargı toplama işlevi, çıktı olarak gündemdeki önermelere ilişkin eksiksiz ve tutarlı grup tutumları meydana getirir.

Anonimlik: Grup tutumlarını belirlemede bütün failerin tutumlarına eşit bir derecede ağırlık verilir.

Sistematiklik: Her önermeye yönelik grup tutumu, öteki önermelere yönelik tutumlarına değil, failerin bizzat o önermeye karşı tutumlarına bağlıdır ve aynı bağımlılık modeli bütün önermeler için geçerlidir (O'Connor & Goldman, 2021).

Bu söz konusu maddeler başlangıç itibarıyla mantıklı görülse de beraberce ele alındığında pek de tatmin edici değildir. Brigs ve arkadaşları (2014) belli bir çıkış yolu sunmaya çalışmışlardır. Onların iddiasına göre kolektif oluşumların her zaman makul olarak tutarlı inançlara sahip olmasını arzulamak karşılanması zor bir istektir. Örneğin, hem doğrularla ilgili birçok inanca sahip olabilir hem de bu doğruların bir kısmında yanılmış olduğumuza şahit olabiliriz. Bu manada Joyce'u (1998) takip etmeye çalışanlar daha gevşek bir inançlar tutarlılığı kavramını ileri sürerler. Bu epistemologlar, makul olarak birbirleriyle tutarlı inançların çoğunluk oyu vasıtasıyla bir araya getirilmesinin her zaman tutarlı olacağına ve birbiriyle tutarlı olan inançların bir araya getirilmesinin de genellikle tutarlı olacağına vurgu yapmışlardır (O'Connor & Goldman, 2021).

Alvin Goldman'a göre grup faillerinin inançlarının gerekçeleştirme durumları (J-durumları) kolektif bir grup yapısının inancının "J-durumunun" belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Daha önceden de ifade edildiği üzere söz konusu olan bu süreçler, "bireysel failerin inanç profillerini girdi olarak alıp grup inançlarını çıktı olarak sunacaktır." Yani, bunlar bir çeşit açık ya da örtük organizasyonel süreçler tarafından uygulanan işlevler şeklinde düşünülmelidir. Grup inançlarının J-durumları, üye failerin inanç girdilerinin J-durumlarına ve kullanılan inanç birleştirme veya toplama süreçlerinin koşullu bir biçimde güvenilirliğine bağlı olacaktır. Bu süreç prototipini kolektifin bir toplantı durumunda gerçekleşen bir oylama biçimi olarak düşünebiliriz. Burada her bir fail, söz konusu önermeye yönelik bireysel inancını girmek için sanal ekrandaki bir kutuyu işaretler. Bu yolla bütün oy pusulaları gruba iletilir ve önceden seçilen toplama prosedürüne göre otomatik bir şekilde toplanır. Böyle bir tarzla oluşturulan grubun inancı daha sonra grup tarafından gerçekleştirilecek karar alma ya da eylem durumlarında kullanılabilir (Goldman, 2014, s. 12-13).

Bu şekilde meydana gelen grup inancının gerekçeleştirilmesi yörüngesinde düşündüğümüzde üye failer, inançlarının J-durumlarından ziyade, yalnızca inançlarını girseler bile yine de inançlarının her birinin bir J-durumu söz konusu olacaktır. İnançlarının ve J-durumlarının dağılımı belirleyici olacaktır. Grup inancının J-durumu (statüsü) bütün üyelerin J-durumlarından aktarım alan bir sonuçtur. Bununla beraber failerin J-durumları birbiriyle eşit üyelerinin J-

durumlarıyla birlikte iletilir ve otomatik olarak da grubun sonuç itibariyle ortaya çıkan doksastik tutumunun J-durumunu etkiler. Grup tutumunun J-durumunu değerlendirdiğimizde, söz konusu önerme ile ilgili olarak yalnızca üyelerin inanç profilinin ne olduğunun değil, aynı zamanda gerekçelendirme² profilinin de ne olduğuna dikkat etmeliyiz (Goldman, 2014, s. 12-13).

Bir grup inancının J-durumu, grup üyelerinin J-durumuna bağlı olmasına rağmen grubun çeşitli üyelerinin, kendi tutumlarının J-durumlarının farkında olması gerekmez. Grup inancı ya da bilgisi, kendi üyelerinin tutumlarının J-durumundan haklı bir biçimde faydalanır ya da zarar görür; çünkü bu durumlar, grubun J-durumuna otomatik olarak aktarılır. Bunu bir kolektif gerekçelendirme örneğiyle biraz daha belirginleştirmeye çalışalım: Bush yönetiminin Irak hükümetinin elinde bulunduğunu iddia ettiği kimyasal silahların varlığına olan inancının J-durumu, büyük ölçüde bu yönetimin politikalarına katkılar sunan teknik uzmanların kişisel gerekçelerinin olup olmadığıyla ilişkiliydi (Goldman, 2014, s. 17-18).

Sosyal gerekçelendirmenin bir gereği olarak koşullu güvenilirlikte kullanılan süreçlerin gerçeğe uygunluğu, sembolik bir inancın gerekçelendirilmesi için bir anahtar işlevindedir. Mesela, normal şartlarda algı ile inşa edilen genel olarak gerekçelendirilir, çünkü algısal süreçler (bu kolektif gerekçelendirmede de aynı işlevi görür) genel olarak güvenilir süreçlerdir. Ancak, hayali veya boş spekülasyonlara dayanan inançlar gerekçeden yoksundur; çünkü bu tarz inanç inşa etme yöntemleri genellikle güvenilir değildir. Süreç güvenilirliğinde ana eksen, eğer doğruya elverişlilik durumu ise çıkarım gibi inanca bağlı bir süreç söz konusu olsa bile koşullu güvenilirlik durumu hala geçerlidir. Çıkarım söz konusu olsa bile faydalı veri ya da öncüller kapsama alanına alınıp absürt ya da çöp diyebileceğimiz öncüller kapsam dışına çıkarılır. Yani, yanlış öncüllerle başlanması durumunda çıkarımlarımızın güvenilir ve doğru sonuçlar vermesini makul bir biçimde beklemek kolektif bir gerekçelendirme oluşturma düzeyinde dahi olsa absürt bir şeydir (Goldman, 2014, s. 17-18). Grup gerekçelendirmesi, esas olarak grupların aksiyonlarını, çıkarılarını savunmak ve grubun kalitesini ve özgüvenini arttırmak için sunulan açıklama ve nedenlerdir.

Güvenilir argümanlardan yoksun olarak oluşturulmuş aynı zamanda fail ve grup uyumsuzluğunu da ifade eden bazı farklı inanç birleştirme yöntemleri söz konusu olabilmektedir. Failler, farklı bir amaçla gerekçelendirilmiş inançlarını grup düzeyinde makul bir sonuca ulaştırmış gibi

² Burada sosyal gerekçelendirme, bireysel gerekçelerden inşa olduğu için gerekçelendirmeye ilgili genel bir hatırlatma yapmakta yarar vardır. Sosyal gerekçelendirmedeki mantık, bireysel gerekçelendirme durumuna çok benzemektedir. Kolektif bir gerekçelendirme anlayışına ihtiyaç duysak dahi gerekçelendirme daha ziyade bireysel doksastik failer üzerinden ilerler. İnançların gerekçelendirilme statüsü yalnızca onu inşa ederken fiili olarak kullandığımız zihinsel aşamaların bir fonksiyonundan ibaret değildir; aynı zamanda güvenilir sosyal süreçlerin de bir fonksiyonundan ibarettir. Gerekçelendirme, başarılı bir diyalektik yaklaşımda görüldüğü gibi epistemik analizin merkezindeki sosyal pozisyonda da görülür. Gerekçelendirme, bir inancın doğruluğunu ifade eden kaynakların ortaya konulması ve inancımızı bilgiye dönüştürebilmek için ortaya koyduğumuz güçlü dayanaktır. Gerekçelendirme unsuru, epistemik failerin sahip olduğu inançlara rasyonalite katar. Epistemik failer, inançlarını aykırı bir hale dönüştürürken bilme araçlarına başvurmak zorunda kalır. Bu manada inançlar ya bilme araçlarının sağladığı birtakım iç ve dış duyu verileri ile veya bu veriler üzerinde akıl yürütmeler ile oluşturulur. Genel olarak gerekçelendirme unsurlarını "kanıtlar" olarak ifade ederiz ve bu kanıtlar sosyal süreç güvenilirliğinde de kullanılır. İster bireysel ister kolektif düzeyde bir gerekçelendirme için olsun gerekçelendirme, doğru inancı bilgi yapan ve bu bilginin doğruluğuna ilişkin olarak bize güven veren unsurdur. Ayrıca gerekçelendirme, bilgiye yönelik olarak bir sorumluluk almamızı sağlayan bir faktördür. Söz konusu sorumluluk anlayışına uygun olarak bilginin gereklerini yerine getirmemizi, bir başka ifade ile bilginin gerektirdiği bir şekilde davranmamızı sağlayan bir unsurdur.

gösterebilirler; ancak bu durumda grup düzeyinde ortaya çıkan sonuç, grup faillerinin inançlarını temsil etmemektedir. Bir örnek ile bunu gösterelim:

Noel kutlaması yapan geleneksel bir aileyi düşünelim. Aslında ailedeki bireylerin hiçbiri Noel Baba'ya inanmıyor. Ebeveynler çocuklarının masum beklentilerini karşılamak için sadece rol icabı bu kutlamayı yaparak inandıklarını göstermeye çalışacaklardır. Çocuklar ise ebeveynlerinin kendilerine gösterdikleri şefkati kırmamak ve muhtemel hediyeleri elde etmek için numaradan Noel'e inandıklarını söyleyeceklerdir. Grup, Noel geçmiş gibi davranarak hem yulaf lapası yapar hem de pencerelerde mum yakar. Noel'e olan inanç, bir anlamda grup bağlamında kabul edilmiştir. Grubun bütün üyeleri gruptaki bu inancı algılamıştır; yine de grup içinde bir faile karşılık gelen tek bir bireysel inancın olduğu söylenemez. Söz konusu Noel inancını paylaşmasalar bile bu inanç, grubun üye faillerinden net bir biçimde toplanmıştır. Bu normal bir örnek görünümü verse dahi bize bir tür üye grup uyumsuzluğunun iyi bir açıklamasını vermektedir (Bergström, 2016, s. 15)

Şimdi de daha güvenilir süreçlerle inşa edilen sosyal gerekçeleştirme örneklerine geçebiliriz. İnanç birleştirmede gerekçeleştirmeye ilişkin güvenilir bir teorinin amaçları çerçevesinde koşullu güvenilirlik, bütün failerin girdi inançlarının doğru olmasının zorunluluğu açısından değil, daha çok yüksek bir yeterliliğe sahip girdi inançları açısından değerlendirilmelidir. Bu durum Goldman'a göre Condorcet Jüri Teoremi (CJT) olarak ifade edilen modele uyabilir. Bu modelde ifade edilen çoğunlukçu oylama biçimi geniş bir çapta lanse edilen bir inanç toplama sürecini ifade eder. İnanmak ile oy vermek aynı şeyi ifade etmese de çoğunlukçu inanç toplanmasını (veya kümelenmesini) CJT açısından ele almak açıklayıcıdır. Bu model, genel olarak çoğunluğun bir kararda bulunması için matematiksel bir gerekçeleştirme olarak da görülür (Goldman, 2014, s. 19-20).

Goldman, bu teoremin (CJT) koşullu bir güvenilirlik yörüngesinden de yorumlanabileceğini ifade eder. Ona göre bu teorem, neyin iyi veya makul bir kolektif inanç toplama süreci olarak nitelendirilebileceğini güzel bir biçimde ifade etmektedir. Çünkü inanç birleştirme alanı için mantıklı bir koşullu güvenilirlik kavramının ne olabileceğini ifade etmeye çalışmaktadır. Bu manada Goldman, ayrıntıları bir kenara koyarak genel olarak CJT'nin çoğunluk oylamasının şartlı olarak güvenilir bir toplama (veya birleştirme) prosedürü olduğunu belirtir. CJT, seçmen yurttaşların hedef sorularla ilgili doğruya inanmak için yarıdan daha büyük bir oranda tekdüze bir yetkinlik durumuna sahip olması koşuluna bağlı olarak ortaya çıkan bir grup inancını ifade eder (örneğin, 0,52). Aslında burada (seçimle ilgili olarak) ifade edilen şey, çoğunlukçu bir toplama işlevinin doğruyu verme ihtimalinin daha yüksek olduğudur. Yani çoğunlukçu bir toplama sistemi yörüngesinde kolektifin doğruya inanma ihtimali grubun niceliksel boyutu arttığında hızlı bir biçimde 1.0'e yaklaşmış olacaktır. Bu durum, çoğunlukçu bir inanç toplama sürecinin koşullu bir şekilde sosyal olarak güvenilirlik ve gerekçeleştirme yönünün daha da güçlü olduğu bir anlamı ihtiva eder (Goldman, 2014, s. 19-20).

Goldman'ın güvenilirlik teorisi, gerek bireysel failer gerekse de kolektif failer için P'deki doğru inancın güvenilir bir inanç oluşturma süreci tarafından oluşturulması koşulunda, S failinin P'yi bilebileceğini belirtir. Failer için birçok farklı şekilde inanç oluşturma süreçleri vardır: içebakış, çıkarım, tanıklık, bellek vs. Bunu gruplara uyarlamak çok fazla bir değişiklik gerektirmese bile gruplar için farklı inanç oluşturma aşamaları bireysel failerden biraz daha farklıdır. Bazı inanç ya da yargı toplama teorileri kuşku yok ki temel bilgi için uygun görülmemektedir; diğer bazı birleştirme yöntemleri grup üyesinin bilgisinin özet açıklamasının ötesinde bilgi üretebilir. Bir yargı toplama prosedürünün yeterli olup olmayacağı grup inançlarının güvenilir ve düzgün bir

biçimde bir araya getirilmesindeki sorumlulukla da ilişkilidir. Bu olguyu daha basit bir örnekle anlatmaya çalıştığımızda örneğin, gökyüzünün rengini belirlemek gibi daha basit görevler için hemen hemen her yargı toplama yöntemi yeterlidir diyebiliriz (Bergström, 2016, s. 21-22). Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere yargı toplama ve sosyal gerekçelendirme durumlarında bazen paradoksal sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir.

Bilginin sosyal inşası açısından düşündüğümüzde, bir bilgiyi ne kadar fazla kişi tahlil ederse bilgiye güvenme derecesi de o oranda artar. İnsani olarak yanılabilirliğimiz, gerekçelendirme ve doğruluk gibi iddialarımızı sosyo-epistemik unsurlar olan etkileşim ve konsensüse dayandırmamız gerektiğini hatırlatır. Wikipedia platformu bunun ideal bir örneğidir. Sosyal konsensüs bazen yanlış bir biçimde inşa edilse bile bizler onu devamlı geliştirmeye çalışıyoruz. Güvenilir bir sosyal gerekçelendirme bağlamında Encyclopedia Britannica, kalite ve üye yetkinliği sayesinde doğru inanç veya yargıları bir araya toplayabilmiştir. Çünkü kişisel taraflılığı engelleyen ve nesnellik sağlayan birtakım dağıtım yapısına sahiptir. Yani bu platformda, girdi inançların diğer üyeler tarafından gözden geçirilerek (burada şartlı bir güvenilirlik durumunun olduğu da görülmektedir) güvenilir bir şekilde düzenlenmesi söz konusudur. Wikipedia da aynı şekilde üye sayısı ve dağıtım yöntemi vasıtasıyla doğru inançları/yargıları bir araya toplayabilir. Yayın izninde liyakat aranmamasına rağmen katkı sağlayanların sayısı, grubun doğruluk anlayışı ve kanıtların teşvik edilebilirliğinden ötürü bir araya getirilmiş yargılar, grup içerisindeki tipik bilginin herhangi bir tahminini daha da aşabilecek bir bilgi çeşitliliği ile neticelenir (Goldman, 2014, s. 19-20).

Wikipedia'ya katkı sağlayan tek bir fail, bütün doğruları bilemez ve Wikipedia'nın bir kısım konularına ilişkin oylanacak failerin tamamı Wikipedia'ya oranla daha az doğru ve daha fazla yanlışlık sağlayacaktır. Gerçek olan şey, sosyal bir platform olan Wikipedia'nın başka türden bir güvenilir inanç toplama mekanizmasına dayanarak üye bilgisinin toplamını da aşabilecek bilgiyi elinde tutabiliyor olmasıdır. Burada esas olan mesele şudur: Birleştirilmiş veya toplanmış bilginin gerekçesi failerde değil, bu birleştirme prosedürünün güvenilirliğinden kaynaklanmaktadır (Bergström, 2016, s. 21-22). Dikkat edilirse, burada sosyal birleştirme sürecinin güvenilirliğinden ve bireysel düzlemdeki gerekçelerin yeterli gelemeyeceğinden bahsedilmiştir.

3. SONUÇ

Alvin Goldman'a göre bilgi, sosyal süreçlerde bireyler arası etkileşimlerle elde edilir; bu yönüyle bilgi, "kurumsallaşmış inanç" olarak tanımlanır. Bilgi, toplumların kendi iç uzlaşımlarına dayanan süreçlerle elde edilir. Bu tür bilgilerin sosyal anlamda gerekçelendirilme süreci yine o toplumun ürettiği iç uzlaşımlar veya rasyonel veritistik gerekçelerle mümkün olur. Bireysel epistemoloji söz konusu olduğunda doğruyu arayan fail, başkalarına danışmadan kendi başına epistemik görevi üstlenen tek bir bireydir. Buna karşın sosyal epistemoloji, ilk olarak insanların başkalarının yardımı ile veya onlarla yüzleşilmesi durumunda doğrunun en iyi nasıl takip edilebileceği ile ilgilenen bir girişimdir. Ayrıca, daha ziyade gruplar veya kolektif temsilciler tarafından doğru bilginin elde edilmesiyle ilgilidir.

Bir inanç bireylerde olduğu gibi kolektif epistemik bir fail tarafından uygun bir biçimde algılanmaya vesile olacak güvenilir süreç veya yöntemlerden kaynaklanırsa gerçek anlamda gerekçelendirilebilir. Belli bir amacı olan kolektif oluşumlar, gerek normatif gerekliliklere gerekse de kanıtlara cevap veren ve içinde gerekçeli inançları da barındırabilecek kolektif epistemik failerdir. Alvin Goldman'a göre güvenilir bir şekilde birleştirilmiş doğru inançlar mantıklı ve güvenilir aşamalarla meydana gelirse grup inancını ifade edecektir. Yani, Goldman'ın

sosyal epistemolojisinde sosyal gerekçelendirme imkânını sağlayan koşul, içsel kanıtlar ve dışsal algı durumlarında ortaya çıkan doğru inancın genel olarak şartlı bir şekilde güvenilir olmasını gerektirir. Grubun yargı veya inancı, kendi mensubiyetinde bulunan faillerinin tavırlarının gerekçelendirme durumlarından olumlu anlamda fayda göreceği gibi olumsuz anlamda zarar da görebilir. Bunun sebebi, bireysel anlamdaki gerekçelendirme statüsünün otomatik bir biçimde grubun gerekçelendirme statüsüne aktarılabilir olmasından kaynaklanmaktadır.

Alvin Goldman, sosyal epistemolojik bir düzeyde bir inancın kolektif epistemik bir fail tarafından uygun bir biçimde algılanmaya vesile olacak güvenilir süreç veya yöntemlerden kaynaklanması koşuluyla gerçek anlamda gerekçelendirilebileceğini ifade eder. Belli bir amacı olan kolektif oluşumlar, gerek normatif gerekliliklere gerekse de kanıtlara cevap veren ve içinde gerekçeli inançları da barındırabilecek kolektif epistemik faillerdir. Güvenilir bir şekilde birleştirilmiş doğru inançlar, mantıklı ve güvenilir aşamalarla meydana gelirse grup inancını ifade edecektir. Yani, Goldman'ın sosyal epistemik teorisinde sosyal gerekçelendirme imkânını sağlayan koşul, içsel kanıtlar ve dışsal algı durumlarında ortaya çıkan doğru inancın genel olarak şartlı bir şekilde güvenilir olmasını gerektirir. Genel anlamda sosyal bir gerekçelendirme düzeyi, gerekçelendirilmiş inançları olan grup bireylerinin daha büyük oranlara ulaşmasıyla doğru orantılı bir biçimde artacaktır. Sosyal inançların gerekçelendirilme statüleri, bu sosyal oluşumu meydana getiren bireylerin inanç girdilerinin gerekçelendirme statüleriyle ve kullanılan inanç birleştirme ya da toplama süreçlerinin koşullu bir şekilde güvenilirlik durumuyla ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- Bergström, J. (2016). Group Belief and Justification: Analyzing Collective Knowledge. *PhilPapers* <https://philpapers.org/rec/BERGBA-8> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2024).
- Goldman, A. I. (2012). Why Social Epistemology is Real Epistemology. In A. I. Goldman (Ed.), *Reliabilism and Contemporary Epistemology: Essays* (pp. 248-279). Oxford University Press.
- Goldman, A. I. (2014). Social process reliabilism: Solving justification problems in collective epistemology. In Jennifer Lackey (Ed.), *Essays in collective epistemology*. Oxford University Press.
- Kornhauser, Lewis A. and Lawrence G. Sager, 1986, "Unpacking the Court", *The Yale Law Journal*, 96(1): 82-117. doi:10.2307/796436.
- Lackey, J. (2016). What is justified group belief? *Philosophical Review*, 125(3), 341-396.
- List, C., & Pettit, P. (2011). Group Agency: The Possibility, Design, and Status of Corp. Agents. In *Group Agency: The Possibility, Design, and Status of Corporate Agents* (pp. 1-240). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199591565.001.0001>
- Longino, H. E. (2022). What's social about social epistemology? *The Journal of Philosophy*, 119(4), 173-195.
- O'Connor, T., & Goldman, A. I. (2021). Socialepistemology. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition). Stanford University. Retrieved January 15, 2023, from <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/epistemology-social/>.
- Ritola, J. (2011). Justificationist social epistemology and critical thinking. *Educational Theory*, 61(5), 565-585.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma etik kurul izninden muaftır

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

W. LANCE BENNETT'İN HABER ANALİZİNDE POLİTİK AKTÖRLER VE BİLGİ ÖNYARGILARI: TÜRKİYE MEDYASINDAN HABERLERE BİR UYARLAMA

POLITICAL ACTORS AND INFORMATION BIASES IN W. LANCE BENNETT'S NEWS ANALYSIS: AN ADAPTATION STUDY TO NEWS FROM TURKISH MEDIA

 Yurdagül BEZİRGAN ARAR¹

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, yurdagul.bezirgan.arar@ege.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
14.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
13.09.2024

ÖZET

Bu makalede W. Lance Bennett'in Amerikan medyasını incelediği *Politik İllüzyon ve Medya* (2000) adlı kitabında, politik aktörler ve gazetecilik ilişkisi üzerinden haber metinlerini çözümlerken kullandığı "bilgi önyargıları" kavramı Türkiye medyasındaki haber örneklerine uyarlanmış ve Bennett'in tespit ettiği kategoriler çerçevesinde haberlerdeki bilgi problemleri incelenmiştir. Makalenin amacı, medyadaki yaygın habercilik anlayışının sonucunu yansıtan bilgi problemlerinin haberde hangi formlarda yer aldığını ortaya koymak ve bu okuma pratiğinin haber tüketicilerinde yol açabileceği makro sonuçlara dikkat çekmektir. Bu doğrultuda Bennett'in *kişiselleştirme*, *dramatize etme*, *parçalama* ve *normalleştirme* adı altında dört kategoride ele aldığı bilgi önyargıları çözümlenmesi, nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak Türkiye medyasından amaçlı örneklem metoduyla seçilmiş haber örneklerine uyarlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, Bennett'in Amerikan medyasından yola çıkarak haberlerdeki bilgi önyargıları üzerine yaptığı analiz Türkiye haber medyasındaki örneklerde de gözlemlenebilen yaygın bir anlayışı yansıtmakta, belirli haber kategorilerinde genel bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Profesyonel meslek kodları, çalışma rutinleri ve standartlaşmış haber üretme pratikleriyle desteklenen bilgi önyargıları aynı zamanda epizodik (öyküsel) haber üretme eğiliminin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, haberlerin içerdiği bilgi problemleri olarak bilgi önyargıları, haberin kamusal işlevlerini yetine getirmesini önlemekte; dünyayı ve sosyal çevrelerini haber aracılığıyla algılayan, yorumlayan okurları donanımsız bırakmakta ve buna bağlı olarak sağlıklı toplumsal kanaatlerin oluşmasına engel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: W. Lance Bennett, Bilgi Önyargıları, Haber, Normalleştirme, Dramatizasyon.

ABSTRACT

In this article, the concept of "information biases", which W. Lance Bennett uses in his book *Political Illusion and Media* (2000), in which he examines the American media, while analyzing news texts through the relationship between political actors and journalism, is adapted to the news samples in the Turkish media and the categories identified by Bennett are within this framework, information problems in the news were examined. The aim of the article is to reveal the forms in which information problems that reflect the widespread understanding of journalism in the media take place in the news and to draw attention to the macro consequences that this reading practice may cause for news consumers. In this direction, Bennett's analysis of information biases, which he discussed in four categories under the names of *personalization*, *dramatization*, *fragmentation* and *normalization*, was adapted to news samples selected from the Turkish media with the purposeful sampling method by using qualitative content analysis method. According to the findings of the research, Bennett's analysis on information biases in the news, based on the American media, reflects a common understanding that can also be observed in examples in the Turkish news media, and appears as a general tendency in certain news categories. Information biases, supported by professional codes, work routines and standardized news production practices, also emerge as a reflection of the tendency to produce episodic (narrative) news. As a result, information biases, as information problems contained in the news, prevent the news from fulfilling its public functions; it leaves readers who perceive and interpret the world and their social environment through the news unequipped and, accordingly, prevents the formation of healthy social opinions.

Keywords: W. Lance Bennett, Information Biases, News, Normalization, Dramatization.

1. GİRİŞ

W. Lance Bennett, *Politik İllüzyon ve Medya* (2000) adlı kitabında, Amerikan medyasındaki çeşitli örnekler üzerinden politik aktörlerle gazetecilik ve habercilik pratikleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Haberin bir kurgu olduğuna vurgu yapan eleştirel paradigmayla aynı çizgide, politik gerçekliğin haberlerdeki bir inşa sonucunda kurulduğunu, bu inşa sürecinde politik aktörlerin kimi zaman bizzat bir gazeteci gibi hareket ederek haber üretim sürecinde proaktif rol oynadıklarını ve kamu algısını şekillendiren haber imajları üretilmesine katkıda bulduklarını aktarmaktadır. Gazetecilerinse gerek ilişkileri, gerekse haber rutinleri ve standartlaşma baskıları altında bu süreci bir tür işbirliğine dönüştürebildiklerini belirtmektedir. Bennett (2000: 79) bu çerçevede odaklandığı haberlerdeki bilgi problemlerini “bilgi önyargısı” kavramı etrafında tartışmakta ve şu dört kategori altında analiz etmektedir: *kişiselleştirme*, *dramatize etme*, *parçalama* ve *normalleştirme*. Amerikan medyasından örneklediği haberleri (Körfez Savaşı, Watergate Skandalı, Ronald Reagan’ın başkanlığı, vb.) analiz eden Bennett, bilgi problemlerinden doğan politik yanlışlıkların etkin ve demokratik bir kamuoyu oluşmasının önünde nasıl bir engel oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

Bennett’in çözümlemesi bugün haber incelemelerindeki yönelimler bakımından çok temel bir düzey oluştursa da, gazetecilikteki evrensel bilgi problemlerine işaret ediyor olması ve bir çözümleme çatısı önermesi bakımından dikkate değerdir. Bennett’in belirlediği bilgi önyargısı kategorileri, bu konuda en donanımsız haber tüketicisinin bile haber içeriklerindeki bilgi problemlerini ilk bakışta anlayabilmesini sağlayan genel ve kapsayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Türkiye’de habere ilişkin akademik araştırmalarda nicel ve nitel boyutlarıyla oldukça kapsamlı içerik ve söylem çözümlemesi örnekleri ortaya koyulmakla beraber, Bennett’in bu çalışmalarda çok sınırlı refere edildiği; daha ziyade siyasal iletişim çalışmalarında referans alındığı görülmüştür. Literatürde Bennett’in bilgi önyargıları kavram ve kategorileri Karaduman’ın (2007: 48) televizyonda kimlik temsillerine ilişkin çalışmasında haber metinlerinde yanlılığa yol açan dört temel strateji olarak anılmıştır. Mora (2008: 12) ise bilgi önyargılarından tiraj/rejting kaygısı ile okuyucunun/izleyicinin sıkılarak kaçmasından endişe eden kitle gazeteciliği anlayışının bir sonucu olarak söz etmiştir. Bunun dışında bilgi önyargılarına medya temsil araştırmaları kapsamında Bal (2011), Çakır (2006), Boztepe ve Çelik’in (2022) çalışmalarında değinilmiş ancak doğrudan bir analiz kategorisi olarak kullanılmamıştır. Batı literatüründe Bennett’in kategorilerine doğrudan atıf yapan araştırmalardan birkaçı, Opperhuizen, Schouten, ve Klijn’nin (2018) sondaj çalışmalarının yarattığı deprem risklerinin medyada çerçevelenmesi, Just ve Crigler’in (2014) medyanın siyasi skandallarda yaptığı kişiselleştirme ve Hagemester’in (2001) okullardaki ticarileşmenin popüler medyada çerçevelenmesi üzerine yaptıkları araştırmalardır. Dolayısıyla bilgi önyargısı kategorilerine literatürdeki haber araştırmalarında sınırlı ve/veya dolaylı olarak değinilse de doğrudan bilgi önyargısı kavramını merkeze alarak yapılmış bir çalışmanın bulunmadığı fark edilmiştir.

Bu makalede literatürdeki bu boşluğu doldurmaya yönelik bir katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda önce Bennett’in bilgi önyargısı kavramı ve dört bilgi önyargısı kategorisine (*kişiselleştirme*, *dramatize etme*, *parçalama* ve *normalleştirme*) ilişkin teorik çerçeve çizilmiş, ardından bu dört bilgi önyargısı kategorisini merkezine alan nitel içerik analizine dayalı bir uyarılma çalışması yapılmıştır. Bennett’in Amerikan medyasında tespit ettiği bilgi önyargılarının Türkiye medyasındaki örneklerde nasıl işlediği anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın örnekleme, geniş bir evren oluşturan Türkiye medyasından amaçlı örnekleme

teknîğiyle belirlenmiş; her kategoriye en iyi temsil ettiği düşünölen haber konuları ve örnekleri teorik çerçeve ile ilişkilendirilerek nitel çıkarımlara ulaşılmıştır.

2. W. LANCE BENNETT'E GÖRE HABERLERDE BİLGİ ÖNYARGILARI

Haberlerdeki bilgi problemleri, her dönemde gazetecilik araştırmalarının temel meselelerinden birini oluşturmuştur. Gelenekselden dijitalleşmeye evrildiği süreçte medya araçları ve platformları gelişip çeşitlendikçe haberdeki bilgi problemleri de çeşitlenmiş, komplike hale gelmiştir. İletişim literatüründe *dezenformasyon*, *misenformasyon* gibi kavramlar etrafında ele alınan bilgi problemlerine, dijitalleşmeyle beraber *post truth* (hakikat ötesi), *fake-news* (sahte haber), *malinformation* gibi kavramlar eklenmiştir. Yine teknolojik gelişmelerle, bazı bilgi problemleri kısmen aşılabilir hale gelirken (sahte haberlerdeki artışa koşut olarak doğrulama platformlarının ortaya çıkışı gibi), web 2.0, sosyal medya, interaktif ve etkileşimli haber mecraları yeni tip bilgi problemlerinin çoğalmasına yol açmıştır.

Öte yandan toplumsal gelişmeler, değişimler ve krizler de bilginin haber ya da başka formlarda dolaşıma girişine dair yeni problemleri beraberinde getirmiştir. Örneğin *infodemi* kavramı, 2019'daki küresel Coronavirüs salgınında kitlesel bilginin özellikle de dijital ve sosyal medya aracılığıyla dolaşımına ilişkin sorunları ifade eden bir kavram olarak literatüre girmiştir (Gölbaşı ve Metintaş, 2020; Yılmaz ve Keskin 2022; Eyüboğlu ve Kodak, 2023). *Yapay zeka* aracılığıyla üretilen bilgi, teknolojik dolayımın yol açtığı algı ve kavrayış güçlükleri bağlamında yeni bir tartışma alanı açmıştır. Bu kavramların her birinin anlamı, bilginin yanıltıcı, gerçek dışı, propaganda amaçlı, söylenti gibi niteliklerden hangisini taşıdığına ve hangi niyetle yayıldığına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Buna dair basit bir ayırım aşağıda görölebilmektedir (Silsüpür, 2018):

Dezenformasyon	Yanlış bilgi + zarar verme (kötü niyet)
Mizenformasyon	Yanlış bilgi + hata (iyi niyet)
Malenformasyon	Doğru bilgi + zarar verme (kötü niyet)

Bilgi önyargıları bir bakıma, bugün dijitalleşmeyle beraber haber medyasında karşılaşılan yeni tip bilgi problemlerinin kökenini oluşturmakta ve bir kasıt taşımadığı durumlarda, zaman tasarrufu sağlamak, benzer içerikleri aynı formatta haberleştirmek gibi rutin habercilik pratiklerden kaynaklanmaktadır. Ancak en nihayetinde haberdeki bilginin niteliği ile ilgili bir zayıflık, bilgilenmede bir boşluk oluşmasına neden olmaktadır. Daha kapsamlı olarak bu durum, haber tüketicilerinin habere konusıyla ilgili nitelikli/doğru bir kanaat oluşturmalarını güçleştirmekte ve Bennett'in ifadesiyle (2000: 80) haberin sivil eyleme rehberlik etmesinin önüne geçmektedir. Yani haber, kamuoyunun herhangi bir sorun karşısında yeterince eleştirel ve sorgulayıcı bir düşünce geliştirerek inisiyatif almasını, gerektiğinde harekete geçmesini, hak talep etmesini sağlayacak bir sürecin işlenmesine katkıda bulunmak yerine, yüzeysel bir bilgilendirmeye okuru donanımsız ve pasif bir pozisyonda konumlandırmaktadır.

Bennett (2000: 79), aynı zamanda gazetecilik önyargısı olarak da ifade ettiği bilgi önyargılarının, gazetecinin tarafsızlığıyla ilgili boyutunu şöyle dile getirmektedir: "Gazetecilik önyargıları hakkındaki çoğu tartışmanın konusu ideoloji sorunudur; yani, haberin liberal, muhafazakâr, demokrat, cumhuriyetçi eğilimlerden hangisine yakın olduğu. Hemen belirtelim ki,

medya zaman zaman bazı ideolojik eğilimler yansıtıyor olabilir. Her yazıda taraflar için tamamen aynı tonu kullanmanın güç olması bir yana, haberin politik rengi de ülkedeki düşünce iklimi ortamına göre farklılık arz edebilir". Ve devamında haberdeki politik değerlerde farklılıklara neden olan faktörleri sıralamaktadır:

- Meselelerde taraf olan hükümet yetkililerinin ve çıkar gruplarının politik ittifakları,
- Haber yapıcıları tarafından kendi görüşlerinin ifadesi için kullanılan basın yönetimi teknikleri ve bilgi kampanyaları,
- Kamuoyunda hâkim olan ve belli haber türleri için baskı oluşturan fikir ortamları.

Bennett'e göre (2000: 80-81), haber tüketicilerinin medya önyargısı algılamaları genelde politik önyargılara tekabül etmektedir ve gazete haberlerindeki önyargılar da yine haber tüketicilerinin ideolojileri aracılığıyla fark edilebilmektedir. Buradaki temel problem kamusal bilginin niteliği ile ilgilidir. "Medya ister sağa ister sola meyletsin, tüm politik tonlar için aynı olan temel bazı bilgi problemleri bulunması muhtemeldir". Bennett bunu anlamak için farklı kesimlere mensup haber tüketicilerinin psikolojik beklentilerine uygun şekilde ambalajlanmış ve çoğu ana akımdaki haber içeriğindeki dikkate değer benzerlikleri görebilmek için ideolojinin ve farklı haber kaynaklarının ötesine bakmayı önerir. Haberlerin şu ya da bu şekilde bir ideolojik ton taşınması, buna göre kurgulanan ve algılanan bir önyargı çerçevesi içermesi, bunun politik aktörlerin kendi aralarındaki ya da gazetecilerle aralarındaki çıkar çatışması veya işbirliğine dayanması durumu az çok bilinen, kanıksanmış bir gerçektir. Bazen de iletişim profesyonellerinin politik aktörlerle kurdukları yakın ilişkiler sonucunda işbirliğinin ötesine giderek doğrudan politika üreticisi haline geldikleri görülmektedir (Alver, 1998: 48). Her ülkenin kendi konjonktüründe farklı aktörler arasında ve farklı yapılarda kendini gösteren bu gerçekliğin ötesinde farkına varılması gereken şeyse, gazetecilik ve habercilik pratiklerinin evrensel olarak belirli önyargılarla hareket ettiği, bunların da haber tüketicileri açısından bir bilgi problemi teşkil ettiği. Haber önyargılarına ilişkin makul yaklaşım, ideolojileri ne olursa olsun çoğu sivilin politik hayata dâhil olma çabasını akamete uğratan bu evrensel bilgi problemlerini araştırmaya çalışmaktır (Bennett, 2000: 81).

Bennett (2000: 97-147) haberde demokrasiye katkı sağlamanın önünde bir engel olarak gördüğü bilgi problemlerini dört başlıkta ele almaktadır: *Kişiselleştirme, dramatize etme, parçalama ve normalleştirme*. Ancak bunlara ekleme yapılabileceğini belirtir.

2.1. Kişiselleşmiş Haber

Kişiselleşmiş haber olayların bireysel ve insani ilgi cihetlerine öncelik verirken o cihetlerin bağlamını tayin eden kurumsal ve politik anlamları önemsemeyen gazetecilik önyargısı şeklinde tanımlanabilir (Bennett, 2000: 97). Kişiselleştirme önyargısı haberde olaylardan ziyade aktörlerin öne çıkmasıyla kendini belli eder. Aktörler öne çıkarılırken bağlamı belirleyen kurumsal ve politik anlamlar ihmal edilir ya da önemsenmez. Haber ilgi çekicilikle çerçevelenirken kişiselleştirme yoluyla haber aktörü ve haber tüketicisi arasında bir özdeşleştirme yaratılmaya çalışılır. Oysa haber tüketicileri açısından özdeşleşme yoluyla bir bağ kurulması kolaylaşsa da, kişiselleştirme olayların daha geniş bir perspektifte algılanmasını ve yorumlanmasını güçleştirir.

Kişiselleştirilmiş haber içerik bakımından yüzeysel ve popülerdir. Önemli, büyük sosyal olaylar söz konusu olduğunda dahi insani başarılar, başarısızlıklar ve deneyimler üzerinde yoğunlaşır. Güç ilişkilerini ve onların şekillendiği süreçleri ihmal ederek politik mücadele içindeki bireyler

üzerine odaklanır. Bütün bu yönleriyle kişiselleştirme bilgi önyargısı içeren haberler ego ve şartlı duygulara hitap eder; akıl ve eleştireliliği ise ikinci plana iter. Just ve Crigler (2014), medyanın siyasi skandalları ele alış biçimiyle ilgili araştırmalarında, kişiselleştirmeyi insani ilgilere odaklanarak daha geniş boyuttaki güç veya süreç sorunlarını görmeyi engelleyen bir bilgi önyargısı olarak ele almakta ve bu yolla kurumsal skandalların önemsizleştirmesinin endişe edici olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

Gazetecinin haberde kişiselleştirmeye başvurmasındaki temel motivasyon çoğunlukla ayrıntı ve analizlerle okuru sıkma ve kaçırma endişesidir. Özellikle dijital medya çağında bunun daha da yaygın bir mesleki kaygıya dönüştüğü söylenebilir. Rekabetin, haber kopyalarının çoğaldığı, bilgiye yönelim ve odaklanmanın giderek güçleştiği dijital medyada bu türden bilgi önyargıları haberlerde daha da yaygınlaşma potansiyeli taşımaktadır.

Okurların bu tür haberlere yönelimindeki motivasyon ise bir yönüyle habere kişisel bakılmasıdır. Bu motivasyon olayları kişiler üzerinden yorumlayarak özdeşleşmeyi ve böylelikle lehte veya aleyhte yargıda bulunmayı kolaylaştırır. Haberleri kişiler üzerinden anlamak, yorumlamak, duygusal bağ kurmak daha az efor gerektirir. Özellikle de siyaset gibi kutuplaşma potansiyeli taşıyan kategorilere ait haberlerde, politik aktörleri yapıp ettikleri üzerinden yargılamak ya da aklamak çok daha kolaydır.

Medya aracına bağlı format farklılıkları, kişiselleştirme bilgi önyargısının haberde yer almasını ve yoğunluğunu etkilemektedir. Televizyonun etkin olduğu dönem araştırmalarında, Galtung ve Ruge, Gans, Graber, Neuman, Rosenstiel (akt. Just ve Crigler, 2014) gibi teorisyenlerin vurguladığı üzere yazılı ve görsel haberler kişiselleştirme ve sansasyonellik potansiyeli açısından farklılaşmakta; televizyon haberleri gazetelere göre daha fazla görsellik, kişiselleştirme ve sansasyon içerme eğilimi taşımaktadır. Karaduman'ın (2007) araştırmasına göre de, kişiselleştirme stratejisi özellikle televizyonda güçlü bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Bugünse dijital tabanlı medya araçlarının bu eğilimi farklı etkilerle yeni boyutlara taşıdığını söylemek mümkündür.

2.2. Dramatize Etme

Dramatize etme, haberlerde en yaygın başvurulan bilgi önyargısıdır. Dramatizasyon her zaman önemli bir haber değeridir ve bir haber konusundaki dramatize etme potansiyeli onun haber değerini daha da arttıran bir ölçüttür. Özellikle bireysel hikâyelere dayalı ve öyküsel haber formatlarında dramatize etme yöntemine sıklıkla başvurulur. İzleyiciyi hedef alan haber yapımcılar, daha fazla etki ve daha fazla sansasyon için olayların enformatik yanlarını bir kenara bırakıp dramatik yanlarına odaklanırlar (Kazan, 2021: 672). Tıpkı kişiselleştirmede olduğu gibi okurla habere konu olan olay ve aktörler arasında daha hızlı bir özdeşleşme gerçekleşmesini sağlamak üzere duygulara hitap eden bir dil ve yerleştirme ile haber dramatize edilir. İnsanlar "habere kişisel olarak bakmaya" çağırılırsa haberde epeyce özel, duygusal anlam bulabilirler (Bennett, 2000: 83).

Dramatize edilmiş bir haber anlatısının tipik özellikleri şöyle özetlenebilir: Haber tıpkı roman, öykü türü anlatılarda olduğu gibi karakterler, duygular, aksiyon, düğüm ve çözüm gibi unsurlarla örülür. Dramatizasyonla kişiselleşme bilgi önyargısının örtüşmesi ve kesişmesi yüksek olasılık taşır ve çoğu zaman iç içe geçerek birbirlerini tamamlar.

Dramatizasyon daha ziyade magazin ya da siyaseten popüler, yıldız ve tanınmış aktörlere ilişkin haberlerde görülse de, sıradan insanların bireysel öyküleri de bu bilgi önyargısının işlemesine son derece müsaittir. Bununla beraber politika söz konusu olduğunda en iyi dramatik aktör

“başkan”dır (cumhurbaşkanı, başbakan, başkan gibi); yani bir ülkenin politik baş aktörü. Her yaptığı ve söylediği, her hareketi, beden dili, giyim kuşamı dramatize etmeye uygundur; bu bakımdan medyaya sürekli dramatik bir an sağlayabilir. Yine literatür incelendiğinde dramatize etme bilgi önyargısının özellikle belirli haber konularında (afetler, savaşlar, krizler vb. kurban/mağdur yaratan gelişmeler) güçlü şekilde işlediği görülür. Örneğin İstanbul ve İzmir depremi haberlerinin karşılaştırıldığı Vural, Taşkiran, Türkoğlu, Sarı, Maral vd.’nin (2022: 19) tematik araştırmasına göre, İzmir depremi ile ilgili dolaşıma giren haberlerin üçte biri hikayeleştirme/dramatizasyon temasına dahildir.

Gazetecilik pratiklerinde genel bir eğilim olarak kronik sorunlar rutin içinde değil de, ancak savaş, devrim, kıtlık, salgın gibi şaşırtıcı ve şok edici bir hal aldığı anda haberleştirilir. Bu tür haber yapma pratiği bir anlayışa dönüştüğünde gazeteci de adeta drama yazarına dönüşür ve haber öyküsündeki dramatik unsurları özellikle öne çıkarır. Süreklilik yerine krize, geçmiş ve gelecek yerine şimdiye, kurumlar yerine kişisel hikâyeler ve politik kariyerlere odaklanarak haberi kurar.

Kişiselleştirmede olduğu gibi haberlerdeki dramatizasyonun düzey ve yoğunluğu medya aracının özelliklerine bağlı olarak değişebilir ki Groombridge (akt. Bayraktaroğlu ve Uğur, 2011: 33), televizyon açısından bu etkiyi şöyle ifade eder: “...Televizyon şu ilke üzerinde hareket eder: Eğer hareket varsa kaydet; hareket yoksa iletilecek bir şey de yoktur... Eğer dramatik bir olay varsa, bunu rapor et; dramatik değilse dramatikleştir; eğer bu da yapılamıyorsa, sorun çok da önemli değildir”. Yine Iyengar (akt. Just ve Crigler, 2014), televizyon haber çerçevesinin izleyicilerin sorunlara ilişkin nedensel açıklamaları üzerindeki etkileri konusundaki araştırmasında, haber hikâyelerinin bireysel kurbanlar etrafında çerçevesinde izleyicilerin suçu kurumsal faktörlere atfetme olasılıklarının daha düşük olduğunu altını çizerek. Tıpkı kişiselleştirmede olduğu gibi, dramatize etmede de meselelerin okur ya da izleyici nezdinde kurumlardan önce bireyler planında değerlendirilmesi gibi bir sonucu vardır.

2.3. Parçalanmış Haber

Olayların ve gelişmelerin haberdeki bilgiyle bir araya getirilemeyecek ölçüde parçalanmasını ifade eder. “Belli bir konunun zaman içerisinde gelişimini takip etmek oldukça zordur; çünkü olaylar araştırmacılığa dayanan bağımsız gazeteciliğin bir sonucu olarak değil, ünlü resmi şahsiyetlerin aksiyon ve reaksiyonlarına bağlı olarak gündeme gelir. Ayrıca haberlerde tarihi arka planı sunmak zor olduğundan bir görülüp bir kaybolan kaotik olay ve krizlerle dolu bir dünya imajı yaratılmaktadır, çünkü haber olayların kökenine ilişkin açıklamalar sunmamaktadır” (Bennett, 2000: 85). Parçalanmış haberle ortaya çıkan bilgi problemi, haberle ilgili eleştirel söylem analizi çalışmalarında *bağlam bilgisi* ve *metinlerarasılık* kavramlarıyla ele alınır. Eleştirel söylem çözümlemesi, bir “sorunu bağlamına oturtup oradan anlam çıkarma sanatıdır” (Özer, 2022: 40) ve bu alanda haber incelemelerine odaklanan Van Dijk, Fairclough, Wodak gibi dilbilimciler bağlam bilgisinin önemine sıklıkla vurguda bulunur. Haberde çeşitli nedenlerle oluşabilecek parçalanmışlığın ve bilgi boşluklarının ancak yeterli bağlamsal bilgi ve metinlerarası bir okuma ile telafi edebileceğinin altı çizilir. Aksi halde habere konu olan olayı bütüncül algılamak ve anlamlandırmak mümkün olmayacaktır.

Bennett’e göre (2000: 117) bilginin parçalanması, bireysel aktörlerin içinde yer aldığı politik çevreden soyutlanmalarıyla gerçekleşir. Olayların ilişkisiz ve yalıtılmış vakalara dönüşmesi şeklinde kendini gösterir. Her olay ilişkili olabileceği bağlamsal çerçevenin dışına çıkar ve bir bakıma münferitleşir; “enformasyon bu şekilde parçalanmış halde aktarıldığında, insanlar, dünya hakkında daha fazla bireysel yorum geliştirmeye teşvik edilmiş olurlar. Durumla ilgili yeni

bilgi edinilmesi yerine, düzensiz bilgi karmaşasına veya eski klişeleşmiş reçetelere teslim olunur". Örneğin kadın cinayetlerinin sistemle, politik olanla, ataerkil yapı ve eril düzenle ilişkisi kurulmadığında kadına yönelik her türlü şiddet ve cinayet haberi adli bir vaka, üçüncü sayfa haberi olarak algılanır. Töre, namus gibi toplumsal kodlar da bu bakış açısını destekler ve haber aracılığıyla yeniden üretilirler. İmajlar, illüzyonlar ve şablonlar gerçeğin olduğu gibi algılanmasına engel oluşturur.

Gazetecilik pratiği açısından haberde parçalanma zaman ve yer darlığına bağlı nedenlerle de ortaya çıkar. Bu nedenler kısmen konvansiyonel gazetecilik pratiklerine atfedilse de, zaman kıstası halen ve hatta eskisinden de önemli bir belirleyendir. Dijital evrede artan çeşitlilik ve rekabet dolayısıyla haberi hızlı sunma, diğer haber kaynakları arasından sıyrılma, haber atlatma, haberi ilk veren olma kaygısı, zaman baskısının daha da güçlü hissedilmesine yol açmaktadır. Dijitalleşme medya platformlarında çoğullaşmaya yol açarak haberin parçalanma olasılığını daha güçlü hale getirirken, öte yandan sahip olduğu altyapıyla metinlerarası okumayı (haberle ilgili önceki haberlerin ve ilişkili linklerin haber metni içine gömülmesi gibi) kolaylaştırabilmektedir.

Bireylerin haber tüketim alışkanlıklarındaki değişim ise başka bir handikap oluşturmaktadır. Haber tüketim alışkanlıkları dijitalleşme ile birlikte kısa, hap bilgilere yönelme, detaylarla vakit harcamama, başlıklara bakıp geçme yönünde dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla geleneksel gazeteciliğin zaman (tv'de), yer (gazetelerde sayfa/sütun) gibi sınırlılıklar nedeniyle bilgi parçalama pratiği, dijital haber çağında doğrudan okurların haber tüketme alışkanlıklarının bir sonucu, hatta bir talebi olarak ortaya çıkabilmektedir.

2.4. Normalleştirilmiş Haber

Haberde normalleştirme bilgi önyargısından söz edebilmenin ön koşulu, toplumsal, politik, ekonomik vb. her türden "kriz"dir. Savaşlar, isyanlar, devrimler, doğal afetler, salgınlar, büyük ekonomik krizler, bir an önce normale dönme beklentisinin olduğu dönemlerdir. Krizler dünyanın veya toplumsal yaşamın olağan akışında bir kırılma oluşturduğu için tehdit edici ve zihin karıştırıcıdır. Bireylerde psikolojik olarak strese ve gerilime yol açar. Böylesi dönemlerde doğal olarak haber tüketimi ve takibi artar. Neler olup bittiğini öğrenme ihtiyacı kadar, bir an önce olağan koşullara döneceğinin işaretlerini veren türdeki bilgiye erişim ihtiyacı belirir. Bu bilgiyi sağlayacak olan yetkililerin güven veren açıklamalarıdır ve bu açıklamalar haber aracılığıyla ulaşır. Bireylerin politikacılara, yönetenlere ve yetkililere yeterince itibar etmedikleri hallerde dahi, normale dönüş konusunda tek referans noktası yine otoritelerden gelecek güven verici açıklamalardır; çözüm yetkili ağızlardan duyulmak istenir.

Kriz haberciliğinin (Çaplı ve Taş, 2010; Sancı ve Çobaner, 2024) konusunu oluşturan bu kategorideki olaylarda gazeteciler de olağan olarak bu konuda sorumluluğu ve yetkisi olan kimselere (başkan, idareciler, politik aktörler, uzmanlar, bilim insanları vb.) yönelirler. Krizin nedenleri, olup bitenler, mağdurlar, gelişmeler, sorumlular ve devamında yapılacaklarla ilgili bilgi almaya çalışırlar. Bu yüzden yetkililer de topluma krizin kontrol altında olduğu, her şeyin normale döneceği mesajını vererek krizi yönetme çabasına girerler. Sorumlu kurumlar ve yetkililer açısından krizler yönetilmesi gereken süreçlerdir ve kriz iletişimi, afet iletişimi gibi kavramlar etrafında değerlendirilir (Genç, 2008) . Hedef kitlelerle bir kriz anında iletişim kurmak ve onların öfkelerini en aza indirmek için kriz iletişimi zorunlu bir enstrüman olarak kullanılmaktadır (Yıldırım, 2024: 7).

Normalleştirme bilgi önyargısının odağını, politik aktörlerin krizlerle ilgili yaptıkları açıklamalar ve bunların haberlere aksetme biçimi oluşturur. Normalleştirme içeren haberler genellikle toplumdaki hâkim popüler inançlar ve değerlerle yüküldür. Bildik ve aşına mesajlardan oluşurlar; problemin ne olduğu, krizin neden ibaret olduğu, nasıl çözüleceği, sorumluların bulunacağı vb. gibi. Normal ve aşına olana dönüşle ilgili beklentiler sıralanır ve tüm bunlar resmi demeçler, raporlar, bültenler (Yıldırım, 2024), politik aktörlerin sosyal medya hesapları (Mavi, 2020; Devrani, 2021; Bilgiç ve Akyüz, 2020; Madsar, 2021) aracılığıyla haber raporlarının referanslarını oluşturur.

Davis'e göre (akt. Walgrave, Aelst ve Bennett, 2010: 6), politik aktörler herhangi bir konuyu üstlenirken her zaman olası medya kapsamını hesaba katarlar ve bu bir tür medya refleksi oluşturur. Dolayısıyla bu refleks bir politik aktörün aldığı her kararın bir parçasına dönüşür. Bu reflekse bağlı olarak da politik aktörler kriz durumlarında "*Her şey kontrol altında...*" mesajını vermeyi bir zorunluluk hatta bir strateji olarak yürürlüğe koyarlar. Çünkü krizler sadece muhtemel toplumsal reaksiyonlardan değil, aynı zamanda gerekli normallik tonu verilmediğinde gazetecilerin yetkili/sorumlu aktörlerin üzerine daha fazla gitme ihtimalinden dolayı da risk barındırır. Gerekli normallik tonu verilemediğinde, toplumsal kargaşanın, ahlaki paniklerin, asayiş sorunlarının ortaya çıkması tehdidi oluşacağından politik aktörler bu tonda mesajlar verme gerekliliği duyarlar. Yetkililerin gazetecilerle, toplumla ve kendi aralarında normale dönüşe dair mesajları üzerinden bir uzlaşmazlık oluşur ve anlaşmazlık artarsa, olayların büyüme ve politik pozisyonlarını kaybetme ihtimali de ortaya çıkabilir. Alver'e göre (1998: 51), politik aktörler medyanın bir numaralı kaynağıdır; "ancak ilişkiler temel ve açık bir kural ile ortaya konulmadığı için aralarında aktif işbirliğine karşın zaman zaman çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Politikacılar olayları ve gelişmeleri kendileri planlamak ve yönlendirmek istemektedirler. İletişim profesyonelleri ise, karşılıklı çıkar ilişkilerine rağmen bu çıkarların çatıştığı yerlerde politikacıların en ufak bir hatalarını kabul etmemekte ve toplumun gözünden düşürmekten kaçınmamaktadırlar".

Türkiye'de herhangi bir kriz durumunda devlet kurumlarının yürüteceği iletişim faaliyetleri ve medya stratejilerine *Kriz İletişim Yönetimi Rehberi* (2020)'nde yer verilmektedir. Rehberde farklı başlıklar altındaki stratejilerden bazıları şöyle özetlenebilir: "Krizle ilişkin hedef kitle özelliklerini dikkate alarak stratejik söylem belirlenmelidir; krizin kamuoyu etkisinin değerlendirilerek bir an önce normal hayata geçişe ilişkin iletişim tasarımı yapılmalıdır; krizde yıpranan kamu itibarının tekrar tesis edilebilmesi için medya ile iletişim stratejileri geliştirilmelidir". Aynı rehberde, kriz durumlarında medyadan gelebilecek muhtemel sorular karşısında önerilen bir cevap geliştirme modeli de yer almaktadır (s. 64):

CEVAP GELİŞTİRME MODELİ	
Yöntem	İçerik
1. Konuşmanıza empati ve şefkat ifadeleri kullanarak başlayın	<ul style="list-style-type: none">• Kişisel bir hikâye kullanın• "Ben" öznesiyle başlayın• Sonuca geçiş yapın
2. Ana mesajı içeren bir sonuç cümlesi kullanın	<ul style="list-style-type: none">• Kelimeleri sınırlandırın (5-20)• Olumlu kelimeler kullanın• Tanımlardan ve teknik ifadelerden kaçının, çok duraklamadan, seri cümleler kurun
3. Sonucu destekleyici ifadeler kullanın	<ul style="list-style-type: none">• En az iki gerçekten bahsedin• Benzetme kullanın• Kişisel hikâyelerden bahsedin• Güvenilir bir üçüncü kişiyi referans gösterin
4. Sonucu tekrarlayın	<ul style="list-style-type: none">• İlk söylediğinizle tam olarak aynı kelimeleri kullanın
5. Atılacak sonraki adımlardan bahsedin	<ul style="list-style-type: none">• Bir sonraki adımları listeleyin• Aşağıdakiler hakkında daha fazla bilgi verin:<ul style="list-style-type: none">- İrtibata geçilecek kişilerin iletişim bilgileri- Önemli telefon numaraları

Özetlenen kriz iletişimi stratejileri ve yukarıdaki cevap geliştirme modeli, yetkililerin mevcut krizle nasıl başa çıkabileceklerine, nasıl davranıp ne söylemeleri gerektiğine, hangi stratejileri geliştirebileceklerine dair sunduğu öneriler bakımından dikkate değerdir. Çoğu farklı türdeki krizde, bu stratejilerin kısmen ya da tümüyle, belli yöntemlerle (söylemler, davranışlar, imajlar vb.) haberlere yansıyan bir normalleştirme stratejisi olarak işletildiğine tanık olunmaktadır.

3. YÖNTEM

Bilgi önyargılarına ilişkin teorik çerçeve çizildikten sonra, makalenin amacı doğrultusunda Bennett'in Amerikan mediasındaki örnekler üzerinden yaptığı analiz, Türkiye mediasından seçilen örneklere uyarlanarak bilgi önyargılarının nasıl işlediği anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmada yöntem olarak nitel içerik analizine başvurulmuştur. Örneklem, amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak araştırma evrenini oluşturan Türkiye mediasındaki, analize uygun haber temaları arasından seçilmiştir. Bu haber temaları, iç ya da dış politik figürlerin dolaylı ya da bizzat aktörü veya bir bileşeni (kaynak, referans vb.) olduğu bazı tipik haber konularıdır: doğal afetler, çeşitli krizler, siyasete dair iç ve dış gelişmeler gibi. Örneklem Bennett'in dört bilgi önyargısı kategorisine (*kişiselleştirme, dramatize etme, parçalama, normalleştirme*) uyarlanarak analiz edilmiş ve nitel düzlemde çıkarımlara (*inference*) (Bilgin, 2014: 14) ulaşılmıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları boyutunda birkaç ayrıntının altını çizmek yerinde olacaktır. Daha önce de vurgulandığı gibi Bennett (2000: 80) bilgi önyargılarına, ideolojileri ne olursa olsun çoğu sivilin politik hayata dâhil olma çabasını akamete uğratan evrensel bir bilgi problemi olarak yaklaşmak gerektiğini belirtir. Bu makalenin hedefi de yayın organları boyutuyla örnekleme şu ya da bu ideolojinin haberi/görüşü/önyargısı şeklinde sınırlamak yerine, haberdeki bilgi problemlerini olgusal olarak analiz etmektir. Bu yaklaşımın, eleştirel haber analizlerinin temel kıstası olan *ideoloji* boyutunu göz ardı etmek olmadığının altını çizmek gerekir. Bennett'in kastettiği şey, haberlerde bilgi önyargılarının elbette bir ideolojik görüşü ve buna bağlı bir içerik organizasyonunu yansıtmakla beraber, onun ötesinde genel bir bilgi problemi olarak kendini gösterdiğidir. Haber tüketicileri de bu bilgi problemlerini kendi ideolojileri doğrultusunda yorumlarlar. Dolayısıyla araştırmanın bir sınırlılığı olarak da ifade edilebilecek bu tercih, ideolojiyi de dâhil eden yeni araştırmalarla tartışmanın kapsamını genişletecek şekilde literatüre katkı sağlayabilir.

Örneklem seçilirken özel olarak bir gazete, tv kanalı, web sitesi vb. bir yayın organı ve bir tarih aralığı belirlenmemiş; herhangi bir kriter ve politik angajman gözetmeksizin, politik aktörlerin de haberin bir bileşeni olduğu genel haber temaları (doğal afet, ekonomik kriz vb.) esas alınarak seçim yapılmıştır. Örneklem, farklı platformlar (yazılı basın, web, tv vb.) ve yayın organlarından (ulusal, yerel ölçekli yayın organları, ajanslar vb.), farklı formatlardan (basılı, fotoğrafik, video haber vb), görseli ve haber metniyle analiz edilecek kategoriyi en iyi temsil ettiği düşünülen haberler arasından seçilmiştir. Bu tercih de araştırmanın bir sınırlılığı olarak kabul edilebilir ve bu boyutu da kapsayan daha ayrıntılı çalışmalar yapılabilir. Analizde toplam 16 haber örneği analizine yer verilmiştir ancak örneklemin dağılımı her bir kategori bazında eşit dağılım göstermemektedir. Örnek haberlerin alındığı sitelerin linkleri kaynakçada belirtilmiştir.

4. BULGULAR VE ÇIKARIM

Örneklem Bennett'in dört bilgi önyargısına ilişkin çözümlemesini örneklendirecek şekilde bir uyarlama yapılarak analiz edilmiştir. Kişiselleştirme, dramatize etme, parçalama ve normalleştirme bilgi önyargılarının her biri özellikle bazı haber temalarında belirgin şekilde işlemektedir. Örneğin drammatizasyona kişisel öykülerde daha fazla rastlanır ve bu yönüyle kişiselleştirme önyargısıyla da çoğu zaman bağdaşır. Veya kişiselleştirme politik aktörlerin kariyerleri haberleştirilirken daha net gözlemlenebilen bir kategori olarak karşımıza çıkar. Normalleştirme kriz haberlerinde sıklıkla gözlemlenir. Ana hatlarıyla bu çerçevede, *kişiselleştirme* ile ilgili olarak Türkiye ve dünya siyasetinden popüler siyasi aktörlere ilişkin haberler seçilmiştir. *Drammatizasyon* bilgi önyargısı için şehit ve deprem temalı haber örnekleri çalışmaya dâhil edilmiştir. *Parçalama* için bir gazete baş sayfası ve bir web haberine yer verilmiş, *normalleştirme* ile ilgili olarak da yine deprem, sel, salgın ve ekonomik kriz temalarını örnekleyen haberler analiz edilmiştir.

4.1. Kişiselleştirme Önyargısı

Bennett (2000: 100-101), kişiselleştirmeyi örnekleme üzere kitabında Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde Amerikan medyasında nasıl haberleştirildiğine odaklanır. Reagan'ın ulusal ve uluslararası düzeydeki birçok tarihi politik faaliyeti hakkında yapılan haberlerin, bu faaliyetlerinin bir tür kişisel "kazanç" veya "kayıp" olarak değerlendirildiği bir üsluba dayandığını tespit eder. Bu kategoride Türkiye'de siyaset sahnesinden popüler politik aktörlerin görevleri sırasında haber konusu oldukları 6 haber örneğine yer verilmiş ve benzer bulgulara rastlanmıştır.

Örnek 1.

Örnek 2.

Örnek 1.'de Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olduğu 2009 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda "Gazze: Ortadoğu'da Barış" konulu toplantı sırasında oturumu yöneten gazeteciye ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e "One minute" diyerek tepki gösterdiği haberlere ilişkin bir örnek (fotoğrafa gömülü Sabah Gazetesi manşeti) yer almaktadır. O dönemde Erdoğan'ın toplantıdaki beden dili özgüven işareti, ani reaksiyonu ve tavrı, bunun söylemlerine yansıma şekli bir politik aktör olarak uluslararası arenadaki tavizsizliği ve güç gösterisi olarak da yorumlanmış, bu minvalde tam sayfa manşet olarak haberleştirilmiştir.

Aradan 10 ve 15 yıl geçtikten sonra bölgedeki son gelişmelerin de eşlik ettiği konjonktürde yapılan haberlerde (Örnek 1. ve 2.) geçmiş haberlere atıfta bulunulmuştur. Burada kişiselleştirme önyargısı hem o dönem hem de daha sonraki dönemlerde Erdoğan'ın karakter özellikleri, siyasi tutumu ve beden dili gibi bir çok kişisel ayrıntıya yapılan vurguyla şekillenmiştir. Bugün bakıldığında haber tüketicileri o günkü gündemin ne olduğunu, hangi bağlamda şekillendiğini, bu çıkışı tam olarak neden ve kime karşı yaptığını ayrıntılarıyla anımsamasa da, "One minute" kalıbı haberler aracılığıyla Erdoğan'ın uluslararası arenadaki gücünü simgeleyen bir davranış modeli olarak toplumsal hafızada yer etmiştir. Erdoğan'ın siyasi performansına ilişkin lehte (*Tarihi Duruş!*) veya aleyhte yapılan haberlerde, geçmiş gündemdeki bu haberler bugün de zaman zaman refere edilmekte; siyasi kimliği ve kariyerini yorumlamayıcı bir hatırlatma olarak kullanılmaktadır.

gündeme getirilmiştir. Tıpkı güçlü gösterilmek istendiğinde "One minute" haberlerinin kullanılması gibi. Elbette bu iki haberin çift vurgulu kullanımının Erdoğan'ı destekleyen veya ona muhalif yayın organlarının tercihli seçimlerinin sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

Örnek 5.

Örnek 5.'teki haber, 2022'de Ankara'da bir silahlı saldırıda öldürülen eski Ülkü Ocakları Başkanı Sinan Ateş'in eşiyle görüşen ve ardından fotoğrafı paylaşılan CHP Genel Başkanı Özgür Özel'in giydiği ceketini merkeze almaktadır. Özel'in AKPlî siyasilerin sembolü haline kareli ceket giymesi ve bunun sosyal medyada gündem olması haberleştirilirken, görselin devamındaki haber metninde şu bilgiler yer almaktadır: "Öldürülen eski Ülkü Ocakları Başkanı Sinan Ateş'in eşi Ayşe Ateş, dün CHP Genel Merkezi'nde CHP Genel Başkanı Özgür Özel'le görüştü. Görüşme sonrası Ayşe Ateş, Özgür Özel'le birlikte fotoğrafını paylaştı. Fotoğrafta dikkat çeken ayrıntı ise CHP liderinin ekose ceket giymesiydi. ... Türkiye siyasetinde ekose ceket, AKP iktidarı boyunca siyasetçilerin tercih ettiği bir model olarak öne çıktı. ... Cumhurbaşkanı ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve AKPlî yöneticiler ekose ceket giyerek etkinliklere katılıp konuşmalar yapıyor. ... Son zamanlarda İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı ve eski Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum, son Başbakan Binali Yıldırım, Gelecek Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu da sık sık ekose ceket giyip halka seslendi. ... Son olarak Özgür Özel'in de ekose ceket paylaşımı gündem oldu. ... Özgür Özel'in ekose ceket kombinine gelen cevaplar şu şekilde; ..".

Haberde kısa cümleler şeklinde verilen bilgilerin ayrıntıları ya hiç bulunmamakta veya ceket vurgusunun gerisinde kalmaktadır. Okurun merakı ceket üzerinden hareke geçirilmekte; haber CHP liderinin ceket tercihi, AKP'yle yakınlaşma belirtisini çağrıştıran imâlar üzerine kurulmaktadır. Ayrıca bu haberde kişiselleştirmenin yanı sıra ilerleyen başlıklarda örnekleri analiz edilecek olan parçalama önyargısı da söz konusudur. Yer yer vurgulandığı üzere haberde bilgi önyargılarının mevcudiyeti kategorik olarak birbirini dışlamaz; hatta çoğunlukla bir arada bulunur. Dramatizasyona normalleştirme, kişiselleştirmeye dramatize etme eşlik edebilir. Burada da haberin CHP Genel Başkanı Özgür Özel'in giyim tercihi üzerine kurulmasının yanı sıra, haber metninde yer alan ifadeler fragmental, parçalı ve yer yer birbiri ile ilişkisiz; daha çok bir cümlelik fotoğraf altı bilgiler şeklindedir.

Örnek 6.

Örnek 6.'da, 31 Mart 2019 Yerel Seçimi sonuçlarına göre İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanan Ekrem İmamoğlu'nun, sonuçların açıklandığı gece Saraçhane'de yaptığı konuşmanın haberi görülmektedir. Uzun yıllar AKPLi belediye başkanları tarafından yönetilen İstanbul'da, CHP adayı olarak seçimi kazanan İmamoğlu'nun ceketini çıkarıp, kollarını sıvaması pek çok benzer haberde olduğu gibi bu örnekte de haberin kurucu unsurlarıdır. İmamoğlu'nun özellikle beden dili, ceketini çıkarma anı, şekli, kollarını sıvaması, mevcut siyasi iktidar karşısındaki iddiasının, özgüveninin, çalışmaya hazır olduğunun ve gelecek siyasi kariyerindeki potansiyelin emareleri olarak haberin asli vurgusunu oluşturmuştur. İmamoğlu'nun bu görüntüleri ve haberleri, tıpkı önceki örneklerde açıklandığı gibi takip eden seçimlerde ve güncel gelişmelerde İmamoğlu'nun siyasi iddiasını hatırlatmanın bir referansı olarak kullanılmıştır.

Bennett'in ifadesiyle (2000: 98), "yüzeyselliğine rağmen kişiselleşmiş haber popülerdir". Tüm örneklerdeki kişiselleştirme bilgi önyargısına dair genel bir değerlendirme yapıldığında, haberlerde öne çıkan tüm ikonik sahneler haber tüketicileri tarafından sonradan hatırlanabilmekte ancak bu görüntülerin ortaya çıktığı bağlam ve ayrıntılar (ya haberde hiç olmadığı ya da kişiselleştirmenin gölgesinde kaldığı için) unutulmaktadır. Haber ayrıntılarının politik aktörün görev performansı değil de, davranış modelleri, giyimi, beden dili gibi kişisel performansı üzerinde yoğunlaşması, ikonik anların anımsanması fakat bağlamın kaybolmasıyla sonuçlanmakta; haberdeki bilgi toplumsal hafızaya katkısı bakımından da sakatlanmaktadır. Siyasi başarı ya da başarısızlık süreç içindeki eylem ve icraatlarla ve kurumsal bağlamda değerlendirilebilecekken, politik aktör sembolik haberler veya ikonik fotoğraflarla akla getirilerek, okurun başarı ya da başarısızlığı bunun üzerinden okumaya teşvik edildiği görülmektedir. Okurdan fazla efor talep etmeyen bu yaklaşım, bireysel bir haber öyküsünden yola çıkarak kanaat oluşturmaya davet etmektedir. Böylelikle sonradan aynı politik aktörlerin başarısız, anti demokratik, adaletsiz, hukuksuz vb. siyasi performanslarına rağmen başka görevlere getirilebilmeleri ihtimali doğabilmekte ve bunun da çeşitli örnekleri olduğu bilinmektedir.

4.2. Dramatize Etme Önyargısı

Türkiye medyasında bu tür haberlerin sayısız örneği bulunabilir. Şehit, deprem, maden göçüğü, çeşitli afetler, patlamalar vb. yaşandığında olay yeri görüntüleri, kayıplar, cenaze törenleri gibi gelişmeler drammatizasyona çeşitli boyutlarıyla müsait haber kategorileri olarak karşımıza çıkar.

Olayların yankı yaratan genel tasviri dışında, mağdur ve maktullerin yaşam öyküleri haberlerde drammatizasyonun ikinci boyutunu oluşturur. Olayın kendisi haberleştirildikten sonra takip eden süreçte hayatını kaybedenlerin ve yakınlarının öz yaşam öyküleri haber hikâyelerine dönüşür. Burada söz konusu önemli bir diğer boyut ise drammatizasyonun olayla ilişkilenen politik aktörler üzerinden gerçekleşmesidir. Bu gibi gelişmelerin ardından olay yerine ulaşan, gelişmeleri takip eden politik aktörlerin tutumları, tepkileri, söylemleri kayda değer bir drammatizasyon potansiyeli barındırır. Bu kategoride şehit ve afet temalı 2 haber örneği analiz edilmiştir:

Örnek 7.

Şehit haberleri milli, manevi ve dini duyguları harekete geçirme potansiyeli barındırdığı için, ilişkili öğeler ve diğer insani duygular üzerinden drammatizasyonun en güçlü şekilde işlediği haber temalarıdır. “En acı veda! Gözyaşları sel oldu” başlığıyla verilen Örnek 7.’deki haberde, 2108 yılında Rize’de bir şehit cenazesine katılan dönemin TBMM Başkanı Binali Yıldırım’ın da “oldukça duygulandığı ve gözlerinin dolduğu” yazılmıştır. Haberin ilerleyen bölümlerinde Yıldırım’ın yakın plan görüntüleri ve şehit yakınlarına taziye dilerken fotoğrafları bulunmaktadır.

Şehit cenazelerine politik aktörlerin katılımı haberlerde özellikle öne çıkarılan bir detaydır. Burada yakın plan fotoğraflar, aktörün tepkileri dikkatle izlenip haber yapılır ve çoğunlukla da haber duygu ve drama motifleriyle örülür. Bu habercilik şekli ve kurgusu büyük oranda rutine dönüştüğü için farklı politik aktörler üzerinden örneğine sıklıkla rastlanabilir.

Örnek 8.

Örnek 8.'de, 30 Ekim 2020'de yaşanan ve 117 kişinin hayatını kaybettiği İzmir depreminde, 91 saat sonra enkazdan sağ olarak çıkarılan 3 yaşındaki Ayda'nın babasıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı telefon görüşmesine ilişkin görüntülü haberin ekran görüntüsü yer almaktadır. Haber, Erdoğan'ın "*Hüngür hüngür ağladım*" sözlerinin manşet olarak ekrana yansıtılmasıyla açılmış ve devamında sesli ve alt yazılı olarak depremde baba ile görüşmesi aktarılmıştır. İnsani reflekslerin ötesinde haber aktarımında Erdoğan'ın dini çağrışımlı açıklamalarının öne çıkarılması, yine haberin dramatisasyon yoğunluğunu arttırmaya yönelik bir ayrıntı olarak dikkati çekmektedir. Bu tercihlerde elbette yayın kanalının siyasi pozisyonu, iktidara yakınlığı haber söylemini hangi noktadan kuracağına belirleyicidir; diğer örnekler için de geçerli olduğu üzere. Bu ayrıntılara analizde değinilmemesi, bir ihmâl ya da göz ardı etme olmayıp; yöntem kısmında izah edilen sınırlılıkla ilgilidir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, "doğal afetlerin yaratacağı dramatik etki nedeniyle karmaşa durumları, gerilimler, gözyaşı, ekonomik zorluklar, afet haberlerinin değerini yükseltir ve medya, doğal afetleri çoğunlukla izlenme oranlarını artırmak için dramatisasyon ederek aktarır" (Koç, 2006: 86, 87). Afet haberleri kategorik olarak politik aktörlerin bu gibi haberlere benzer şekilde konu oldukları, benzer tutumlar sergiledikleri ve haberlerin de benzer klişelerden oluştuğu haberlerdir. Bu gibi olaylar her ne kadar beklenmedik ve ani olduğu için şok etkisi yaratan gelişmeler olsa da, habercilik pratikleri açısından belirli bir rutini olan haberlerdir; dolayısıyla belirli kalıplar, şemalar ve klişeler barındıracak şekilde haberleştirilirler. Olayların gelişim dizgesi az çok belli olup, haberciler hangi haberi nasıl vereceklerine ilişkin bir deneyime sahiptirler. Analiz edilen haber örnekleri de bu açıklama çerçevesini doğrulamaktadır.

4.3. Parçalama Önyargısı

Parçalama bilgi önyargısı haberlerde, olayların birbirinden yalıtılmış ve bağlantı kurulamayacak şekilde işlenmesi şeklinde kendini gösterir. Okurun da gerek tek bir haberin kendi içindeki gerekse farklı haberler arasındaki ilişkiselliği kavrayamamasına yol açar. Bu bilgi önyargısına örnek olarak 2 analize yer verilmiştir:

Örnek 9.

Örnek 9.'da yer alan Posta Gazetesinin 2006 tarihli baş sayfası, vitrine yerleştirilen önemli gündem başlıklarının bir kompozisyonunu göstermektedir. Fakat gazete baş sayfası incelendiğinde haberlerin birbirinden ne kadar kopuk ve ilişkisiz olduğu açıkça anlaşılabilir. Haberler, bir baş sayfa organizasyonunda olması gereken tematik dağılım açısından dahi oldukça sorunlu bir görünüme sahiptir. Yukarıdan aşağıya doğru her tür haber kategorisi herhangi mantıksal bir düzen ve bağlantı olmaksızın yerleştirilmiştir. Bir magazin haberi "Cem'e 'hayır', Cansu'ya 'evet'", yanında bir ekonomi haberi "Memura zam yarın tamam", onun yanında bir iç politika haberi "Merkez kavgası", manşette bir cinayet haberi "Anlaşmalı ölüm", bir parlamento haberi "Yüzsüze bak", tekrar bir magazin haberi "Aжда bayılttı" ve birkaç tane daha farklı haber ard arda sıralanmıştır. Elbette gazetenin bir bulvar gazetesi örneği olduğunun altını çizmek gerekir; ancak ilk bakışta şekilsel bir parçalanma gibi görünen bu baş sayfa düzenlemesi, haber konuları arasındaki bağlantıları yok etmesi ve bağlamsal ilişkilendirmeyi güçleştirmesi bakımından iyi bir parçalamaya örneğidir.

Geleneksel ve dijital gazetelerde yer alan haberlerin kategorik ayrımı (üçüncü sayfa, ekonomi, iç-dış politika, dünya vb.) şekilsel ve okuma kolaylığı sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Ancak gündemi ve gelişmeleri bütüncül anlamlandırmak açısından bu haber konularının birbiriyle en azından şekilsel düzeyde bile olsa ilişkili ele alınması gerekir. Bu, gelişmeler arasındaki bağın

tesis edilmesi açısından önemlidir. Örneğin fırından ekmek çalan bir insanın haberi, ülkedeki refah düzeyinden, ekonomik krizden, yoksulluk koşullarından ayrı değerlendirilemez. Aksi halde münferit, adli bir olay olarak anlamlandırılır ve asıl bağlamına oturtulamaz. Dolayısıyla her haber kategorisi ilişkiseldir; bir yönüyle birbirinin arka planını oluşturur, bağlamı ve anlam çerçevelerini güçlendirir. Bu bağın eksikliği ise haber konuları arasındaki bağlantının gözden kaçmasına, haberlerin tekil hadiseler olarak algılanmasına ve bütüncül bir değerlendirme yapılmasının güçleşmesine neden olur.

Örnek 10.

Örnek 10.'daki haber ise tek bir konunun işlenmesi sırasında gerçekleşen parçalanmaya örnektir. Cumhurbaşkanı'nın memleketi Rize'ye gerçekleştirdiği gezi, ağırlıklı olarak fotoğraflar ve bunlara eşlik eden birer cümlelik haber parçaları şeklinde aktarılmıştır: "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, memleketi Rize'nin Güneysuyu ilçesinde komşularını ziyaret etti. ... Cumhurbaşkanı Erdoğan, partisinin Rize İl Teşkilatı toplantısına da katıldı. ... Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rize Güneysu'da kurulan Potomya Arama Kurtarma ekibiyle görüştü, derneğin çalışmaları hakkında bilgi aldı. ... Komşularını ziyaret eden Erdoğan, çocuklara oyuncak dağıttı, komşularıyla bir süre sohbet etti. ..."

Programla ilgili fotoğraflara eşlik eden birer cümlelik bilgi parçaları haberin metin kısmını oluşturmakta ancak hiçbiri ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmemektedir. Oysa bir web sayfasında yer alan bu haber, platformun yapısı gereği daha ayrıntılı işlenmeye müsaittir. Haberin Cumhurbaşkanı'nın gezi noktaları dışında hangi bağlamda değerlendirilebileceğine ilişkin bağlantı yoktur. Bu bilgi parçaları, varsayılan haber değeri açısından hangi bağlamla ilişkilidir ve nasıl okunmalıdır?... sorusu yanıtız kalmaktadır.

Bennett (2000: 118-119), Edwin Diamond'un aktarımıyla MIT'de bir haber ajansı yetkilisinin TV haberlerinde sunduğu bir raporla ilgili izlenimleri şöyle aktarır: "İyi akşamlar dileyen bir haber spikeri görüldü; kötü enflasyon haberlerinin en sonuncusuyla Washington muhabiri devreye girdi; sonra hızla ülke genelinden üç adet tüketici raporu; ardından asgari geçim harcamaları yansıtan bir ABD haritası; haber spikerine dönüş ve sonra, Kongre liderleri ve hükümet görevlilerinin ses ve görüntü 'parçaları'nın -15 saniyelik aktarımlar- ardından Washington

muhabiri. Son olarak bir Wall Street değerlendirmesi ... ve sonra ilan arası. Hepsi üç dakikadan daha fazla değildi.”

Örnek 10.'daki parçalanma da, yukarıdaki anlatıma benzer bir parçalanmadır. Keza Örnek 9. da farklı bir versiyonun benzer örneğidir. Bennett (2000: 91), perspektifin kayboluşu parçalanmış haberin tipik bir özelliğidir der. Örnek 9.'da ülkedeki birçok farklı gelişmeyle ilgili haber parçaları ve bunların hangilerinin baş sayfa gündeminde yer almaya uygun olup olmadığı ile ilgili tartışmalı bir vitrin organizasyonu söz konusudur. Örnek 10.'da ise Erdoğan'ın Rize ziyareti ile ilgili bir haber, ziyaretin program akışından görseller ve çeşitli bilgi parçaları mevcuttur; ancak hiçbiri ile ilgili bağlam oluşturacak nitelikli bir ayrıntının bulunmadığı fark edilmektedir. Bennett'in söz ettiği perspektifin kaybolması hali, birbiri ile ilişkilendirilemeyen bu tür bilgi kırıntıları ve bilginin hangi kanaati oluşturmaya yardımcı olacağına belirsizliği ekseninde ortaya çıkmaktadır.

4.4. Normalleştirme Önyargısı

Normalleştirme önyargısını örneklendirmek üzere ekonomik kriz, deprem, sel ve salgın haberlerinden oluşan 6 haber analiz edilmiştir:

Örnek 11.

Örnek 12.

Örnek 11.'de İzmir depremi sonrası Milli Savunma Bakanlığında yapılan açıklamaya yer verilen bir haber fotoğrafı ve giriş metni görülmektedir. Normalleştirme önyargısına ilişkin tüm kalıplar bu haber kompozisyonunda mevcuttur: bir doğal afet, ardından oluşan kriz ve sorumlu yetkililerin ilgililerin olay mahallinde bulunduğu, olayların kontrol altına olduğu, gerekli çalışmaların yürütüldüğü ve tedbirlerin alındığına dair açıklamalar. Burada ayrıca yetkili kurumların görev başında görüntülerinin yer aldığı, düzenin sağlandığı, insani krizin giderildiğine dair fotoğraflara ek olarak “Devlet milletinin yanında!”, “İzmir'de yaralar sarılıyor” gibi tipik başlıklarla, politik aktörlerin muhtemel toplumsal tepki ve beklentilere karşı tedbir söylemlerine yer verilmektedir.

Örnek 12.'de ise İzmir depreminin üzerinden bir yıl geçtikten sonra mağdurların ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığına ilişkin gelişmelerin, politik aktörlerin tanıdık söylemleri ve gazetecilerin alışılmış klişeleriyle (Devlet Milletinin Yanında!) haberleştirildiği görülmektedir. Deprem mağdurlarının beklentilerinin karşılandığı, yaraların sarıldığı, konut probleminin çözüldüğü bilgisi verilmekte ve dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum'un teslimat yapacağına ilişkin detaylar aktarılmaktadır.

Öte yandan bu tip haberlerin, krizin yönetilmesi, sorumluların ortaya çıkarılması ile ilgili aksaklıkları hafifletici etkisi uzun vadede daimi değildir. Krizin ilk evrelerinde, politik aktörlerin ve yetkili kurumların gazetecilerle koordineli bir şekilde muhtemel reaksiyonların bertaraf edilmesi üzere oluşturdukları iletişimsel kriz yönetimi ve medya stratejileridir. Ancak süreç içinde normalleştirmenin stratejik bir söyleme dönüştüğü algılanıp, “insanlar politikacıları sorunları için göz boyayıcı çözümler telaffuz ederken gördükçe, politika ve devlete daha kötümser bir gözle bakmaktadırlar” (Bennett, 2000: 87). Nitekim İzmir depreminde de, daha sonraki doğal afetlerde de yetkililerin bu türden açıklamalarına rağmen aksaklıklara, yetersizliklere ve çözülemeyen sorunlara dair toplumsal tepkiler oluşmuştur. Bu tepkiler, hükümete muhalif ve eleştirel yaklaşan yayın kuruluşlarında haberleştirilmiştir.

Örnek 13.

Haber 13.'te dönemin Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın 6 Şubat 2023'te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler ve ardından Şanlıurfa'daki sel felaketinin üzerine yaptığı bir açıklamanın haberi yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi potansiyel bir toplumsal tepki ihtimali bulunduğu veya gerçekleştiğinde yetkililerin normalleştirme açıklamaları savunmacı bir tona bürünmektedir. Devlet ajansı ve mevcut siyasal iktidara yakın yayıncılığıyla bilinen Anadolu Ajansı üzerinden yayınlanan haberdeki resmi açıklamanın, depremde devlet yetkililerinin ve askerinin sahaya yeterince hızlı ulaşmadığı, kurtarma faaliyetlerine yeterli desteğin verilmediğine ilişkin doğan toplumsal tepkilere yönelik savunma refleksi içeren bir tonda oluşu dikkati çekmektedir.

Açıklamanın yakın tarihlerde gerçekleşen farklı iki afette de doğan toplumsal tepkilere toplu bir yanıt olduğu, parantez içinde verilen (*depremler ve sel baskını*) notundan da anlaşılabilir. Diğer taraftan haberin kurgulanışındaki stratejiyi anlamlandırabilmek için, gelişmelerin öncesiyle ilgili detayları barındıran daha fazla bağlamsal bilgiye ihtiyaç vardır. Müstakil olarak bakıldığında, resmi kaynaklardan ulaşan, evveliyatı muğlak, mutedil bir açıklamaya ilişkin bir haber olarak anlaşılabilir. Yani haberi kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için

öncesindeki toplumsal reaksiyonlardan da haberdar olmak, dolayısıyla bunların medya gündeminde ya da haberin bir bölümünde yer almış olmasına ihtiyaç vardır.

Örnek 14.

Örnek 15.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından, bölgeye yardım gönderilmesinde hükümet yetkililerinin ve ilgili devlet kurumlarının yeterince koordine olmadığı ve zamanında müdahale edilemediğine ilişkin tepkiler çeşitli boyutlarda kendini göstermiştir. Enkaz altında kalanların cenazelerine uzun süre ulaşılamaması bölgede salgın riskini gündeme getirmiştir. Haber 14.'de dönemin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın yaptığı "Salgın hastalık riski kontrol altında" başlığıyla verilen normalleştirme açıklaması görülmektedir. Haberin ayrıntılarında tedavi altında olan ve taburcu edilen depremzedelere ilişkin rakamlara, bakanın enkazdan kurtarılanları ziyaret görüntülerine ve salgın hastalık riski bulunmadığına ilişkin diğer açıklamalarına yer verilmektedir.

Haber 15. İse Coronavirüs salgını döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın yaptığı bir açıklamanın haberidir. Önceki örnekte olduğu gibi bakanın yine tipik normalleştirme açıklaması başlığa çekilmiştir: "Sağlık Bakanı Koca: 'Salgın kontrol altında dedi ve uyardı. AVM sırasına girenler...'".

Görüldüğü gibi verilen tüm örnekler çeşitli krizlere ilişkindir ve hemen hepsi ilgili yetkililerin normalleştirme mesajlarını içermektedir. O dönemde de salgının çok hızlı yayıldığı, gereken önlemlerin alınmadığı, ölümlü vakaların hızla arttığı, maske tedariki ve hastanelerde yer bulunamadığına ilişkin yoğun bir toplumsal tepki oluşmuştur. Bu süreçte ilgili politik aktörlerin mesajları normalleştirme yönünde ağırlık kazanmış ve bu açıklamalar siyasal iktidarın yıpranmamasını önlemek için hükümete yakın yaygın organları tarafından servis edilmiştir.

Örnek 16.

Haber 16. politik aktörlerin normalleştirme açıklamalarına ve bunların habere aksetme biçimine, ekonomik kriz teması üzerinden bir örnektir. Haber, 2021 yılı sonunda TC Merkez Bankası'nın politika faizini düşürmesi, TL'nin aşırı değer kaybı ve dövizde patlamayla başlayıp, yüksek enflasyon, pahalılık, yoksullaşma şeklinde seyir izleyen ekonomik krize ilişkindir. İlerleyen süreçte krizi yönetmek üzere Hazine ve Maliye Bakanlığı görevine getirilen Mehmet Şimşek'in gelişmelere dair açıklaması haberde şu ifadelerle yer almaktadır: "Ekonomi iyiyeye gidiyor", "Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, cari dengenin ekim ayında da fazla verdiğini ayrıca işsizlik oranının son 11 yılın en düşük seviyesine gerilediğini müjdeledi". Bu türden açıklamalar, afet haberlerinde görüldüğü gibi krizin önüne geçilmemesi, yetkililerin görev yetersizlikleri ve/veya problemin çözümüne ilişkin zafiyetlere dair oluşan ve oluşabilecek muhtemel toplumsal tepkiyi kontrol altında tutmaya yönelik normalleştirme çabasının bir başka örneğini oluşturmaktadır.

3. SONUÇ

Bir ülkenin karşı karşıya olduğu sorunları medyanın ele alış tarzının, insanların sorunlara dair düşünce ve tartışmalarını etkileyeceğini belirten Bennett (2000: 96; 103, 113, 124, 142), haberlerde işleyen her bir bilgi önyargısının muhtemel politik bedelleri olacağından söz eder. Buna göre kişiselleşmenin politik bedeli, haberlerdeki kişiselleştirme güçlendikçe ortak eleştirel anlamlar üretilmesi ihtimalinin zayıflamasıdır. Haber tüketicileri politik meseleler karşısında kamusal değil, ben-merkezci bir bakış geliştirirler ve kendilerine en yakın gerçekliği seçme ve muhafaza etme eğilimi güçlenir: "benim ülkem", "benim mahallem", "benim huzurum" gibi. Bu ben-merkezci bakış açısı zaman içinde bireylerden kurumlara yayılarak çoğu kurumun resmi politikasına dönüşür ve aktörler kurumların önüne geçer. Bu da güç ve politik sonuçlara ilişkin çarpık bir resmin ortaya çıkmasına, bireylerin sorumluluk almak yerine edilginleşmesine yol açabilir. Sosyal ve politik dünya, gücü olan veya olmayan aktörlerin alanı olarak algılanmaya başlanır. Verilen örneklerde de görüleceği gibi, Türkiye siyasetindeki politik aktörlerin performansları konjonktüre göre güçlü ya da zayıf kişilik özellikleri, beden dili, siyasi performansları, giyim şekilleri vb. referans olarak değerlendirilmektedirler. Just ve Crigler'in

(2014: 1) vurguladığı üzere, haberlerde bireylere bağlı ya da başında oldukları kurumlardan öncelikli olarak ilgi gösterilmesi, kurumsal başarısızlıkların araştırılmasını gölgede bırakma ve siyasi reform çabalarına girişimi caydırma riski taşımaktadır.

Dramatize haberin politik bedelleri ise habere konu olan asıl olayın gözden kaçırılması veya haber içeriğinin önemsizleşmesidir. Haberde dramatizasyonun ağırlık kazanmasıyla, asli ve potansiyel öneme sahip nedenler görmezden gelinir, ihmale uğrar. Sorunlar bireysel izahlara yaslanır ve yaygın sorun ve sonuçlar gözden kaçırılır. Pratikte iş görmeyen ancak dramatik açıdan doyurucu çözümlerin desteklenmesi problemi ortaya çıkar. Genel olarak bakıldığında bireylerin ciddi sosyal problemlerle baş etme konusunda haber işlevini yerine getiremez ve onları donanımsız bırakır. Gerçeklik ve kurgu birbirine karışır. Örneğin insanlar suçtan korkar, ondan haber aracılığıyla haberdar olur ancak bunun gerçek hayatta kendi başına gelebileceği fikrinden uzak hisseder. Çünkü gerçeğin drama hali, gerçek gibi algılanmaz. Verilen şehit, afet gibi haber örneklerinde de görüleceği gibi, politik aktörler haber konusunun bir parçası haline geldiklerinde, özellikle de haber dramatik bir form kazandığında gerçekte olanın ve gerçek mağdurların önüne geçecek denli bir vurgu potansiyeline kavuşmaktadırlar. Bu durumda dramatizasyon, haberi teatral bir forma dönüştürmektedir. Bu haber aracılığıyla olayların gerçek nedenlerinin, sorumlularının sorgulanması, takip edilmesi gibi asıl olması gereken fonksiyonunu ikinci plana düşürür.

Haberde bilginin parçalanmasının yol açtığı politik bedellerse tarihsel bağlam ve süreçlerin, haberle ilgili gelişmelerin işlenmemesi veya ihmale uğraması, habere dair detayların okur açısından ikinci planda kalması ve haber konusuyla ilgili doğru bir kanaat oluşturulamamasıdır. Olayların farklı kategorilere ait olsalar bile aralarındaki bağlantının kurulmaması önemli bir bilgi sorunudur. Bu meselelerin tek tek hadiseler olarak algılanmasına ve genel sistem içindeki yerinin sorgulanamamasına yol açar. Okurların kanaatlerinin net değil değişken olmasıyla sonuçlanır. Bu da haberler aracılığıyla tanık olunan sosyal, politik çevre ve dünya hakkında yetkin şekilde sorgulamayı, sorumluluk almayı ve eyleme geçmeyi önleyici bir etki yaratır.

Normalleştirmenin politik bedelleriyse şöyle özetlenebilir. Kriz belirtileri şu ya da bu şekilde zamanla azalacağından ve ilk şok atlatıldıktan sonra bir alışma sürecine girileceğinden haberlerdeki normaleştirme tonu ve dozu arttıkça, katlanılabilir düzeydeki sosyal sorunlara gösterilen tolerans da artar. Kriz sonrası gelişmelerin çoğuna (hepten aç kalmadıkça krizden doğan yoksulluğa, pahalılığa, afet sonrası evini kaybedip ama bez bir çadır da olsa başını sokacak bir yer bulabilmiş olmaya vb.) ehven-i şer gözüyle bakılarak, hepten kırıcı şartlara dönülmediği sürece tahammül gösterilir. Oysa normaleştirme arttıkça ve psikolojik olarak ihtiyaç duyulan rahatlama sağlandıkça krizin gerçek nedenlerinin sorgulanması, sorumluların bulunması ve hesap vermesiyle ilgili süreçler akamete uğrayabilir; peşi bırakılabilir. Böylelikle en ciddi insani sorunlar ve krizler dahi olağanlaşarak kanıksanıp çözümsüz hale gelebilir. Bu, insanlarda "*Sistem işliyor...*" yanılmasına neden olur.

Kimi zaman, sorumlu politik aktörlerin dini inançlardan beslenen "*Allah'ın işi*", "*fitrat*", "*mukadderat*" gibi rasyonellikle bağı olmayan, krizi doğallaştırmaya, meşrulaştırmaya yarayan açıklama çerçevelerine başvurdukları da görülür. Örneğin Özpek'e göre (2023), 6 Şubat depremlerinde hükümet yanlısı medyanın, politik aktörlerce dillendirilen "*asrın felaketi*" vurgusu, "yaşanan felaketin boyutlarını dünyevi olmaktan çıkartmaya ve eşi benzeri görülmemiş bir doğa olayı olarak tasvir etmeye dayanıyordu". Yine Koç'a göre (2006: 106), "dünya basınında da büyük yankı uyandıran Marmara depremleri ile ilgili uluslararası basında yer alan bazı haberlerde de Allah'ın 'İkazi', 'Cezası' gibi dini metaforların kullanılması dini söylemi iktidar

siyasi söyleminde dikkat çeken bilgi güç ilişkisinde kamuoyu kanaatlerinin oluşumunda ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından ilginçtir". Aynı şekilde O'Connell ve Mills (2003), Kanada'da 1992'deki 26 kişinin öldüğü Westray kömür madenindeki patlamada yetkililerin "doğa ana her zaman tahmin edilemez, kontrol edilemez" şeklindeki açıklamalarının medyada sıkça alıntılandığını, siyasi retorik risk, güvenlik ihlalleri ve tedbirsizlik konusunda otoriteyi doğaya devrettiğini belirtirken benzer bir noktaya işaret etmektedirler. Bu bulgular, bilgi önyargılarının lokal kültür ve inançların etkisinden öte evrensel bir bilgi problemi olarak haber pratiklerinde ve söyleminde kendini gösterebileceğinin birer örneğidir.

Bir diğer boyutta örneklerin de gösterdiği üzere, normalleştirme çabalarının bir stratejiye dönüştüğü her durumda vatandaşlarla temsilciler arasındaki iletişim problemleri hale gelir. Ayrıca gazetecilerin görmezden geldiği, dikkat çekmediği veya insanların farkına varmadığı problemlere, sorumlulara dikkat çeken sivil gruplar ya da aktörler yoldan çıkmışlıkla, sapkınlıkla, marjinallikle etiketlenerek "ötekilik" kategorilerine yerleştirilebilirler. Daha geniş bir çerçeveden yorumlandığında, kişiselleştirme ve dramatize etme kategorilerinde de vurgulandığı gibi dünyayı ben-merkezci bir biçimde normallik beklentisiyle yorumlamak, sıra dışı olayların ve krizlerin başka, uzak coğrafyalarda, başkalarının başına gelen ve asla bize ulaşması mümkün olmayan olaylar gibi algılanması sonucu doğar.

Bennett'e göre (2000: 86), normalleştirme bir yönüyle de insanların "iyi haber" beklentisinin sonucudur. Medya sürekli "kötü haber" vermekle suçlanır ve "Hiç mi iyi bir şeyler olmuyor?" sorusu sıklıkla gündeme gelir. Sürekli kötü haber karamsarlığa iteceğinden ve iyi haber anlaşılır bir ihtiyaç olmakla beraber sürekli iyi haber vermek de bireylerin gerçeklikle olan bağını koparma ve gerçek dışı bir dünya tahayyülü yaratma riski içerir. Bu nedenle kötü haberin normalleşmesi gerekir ki, insanların normal bir dünyaya olan inancı gerçek dışı bir dünya hayaline dönüşmeden önce sarsılmasın.

Iyengar'a göre (akt. Bennett, 2000: 87), haberde bilgi önyargıları aynı zamanda *epizodik (öyküsel)* haber anlayışının bir sonucu olarak da ortaya çıkar. Epizodik habercilik günümüzün yaygın habercilik anlayışı olup, dijitalleşmeyle beraber yeni medyada görülen pek çok yeni formatın da kökenini oluşturmaktadır. Özellikle görsel ve video haber formatlarının çokça talep gören içerikleri, hikâye anlatıcılığı (*story telling*) üretimine dayanmaktadır. Ancak epizodik haberler, gazetecileri ve muhatapları önceden oluşmuş olayların ortasında konumlandırarak, sorunu ve çatışmayı yaşayan insanlar üzerine odaklanır. Epizodik çerçeveler, belirli bir konunun sınırlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunur ve toplumsal veya politik bir sorunun olası nedenlerini gizleyebilir veya mevcut güç yapılarını koruyan ve meşrulaştıran potansiyel olarak etkisiz çözümler önerebilir (Bryant ve Zillmann'den akt. Hagemester, 2001: 12).

Çözüm, *tematik* habercilik anlayışının yaygınlık kazanmasıdır. Tematik haberler sorunların kökenine iner, haber öyküsünün yer aldığı sosyal, politik ve ekonomik bağlamı merkeze alır. Dolayısıyla çözüm kişiselleşme, dramatize etme, normalleştirme ve parçalama gibi bilgi önyargılarıyla örülmüş bir habercilik yerine, kurumsal, analitik, tarihi ve eleştirel bir çerçevede konumlandırılmış tematik habercilik anlayışının geçerlilik kazanmasıdır. Tematik ve analitik bildirim daha bağlı bir medya, toplumu ve devleti kasıp kavuran kronik sorunlar için daha yaratıcı ve etkili çözümler bulunmasını teşvik edebilir (Bennett, 2000: 88).

KAYNAKÇA

- Alver, F. (1998). Medya ve politika. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 7, 39-52.
- Bal, M. (2011). İmaj ve önyargı faktörünün gazete haberlerine etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 201-226.
- Bayraktar, M. A. ve Uğur, U. (2011). Televizyon haberciliğinde magazinleşme olgusu. *ART-E Süleyman Demirel Üniversitesi GSF Hakemli Dergisi*, 4(7). 1-47.
- Bennett, W. L. (2000). *Politik illüzyon ve medya*. (Çev. S. Say). İstanbul: Nehir Yayınları.
- Bilgiç, A. ve Akyüz, S. S. (2020). Türkiye'de Covid-19 pandemisi döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın twitter paylaşımları içerik analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (Special Issue), 230-243.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boztepe, V. ve Çelik, Ö. (2022). Engelli bireylere yönelik cinsel saldırıların internet haberciliğinde temsili: Bursa'da engelli bir bireye yönelik cinsel saldırı örneği. *Beykoz Akademik Dergisi*, 10(1), 1-19.
- Connell, C. J. & Mills, A. J. (2003). Making sense of bad news: The media sensemaking and organizational crisis. *Canadian Journal of Communication*, 28(3), 323-339.
- Çakır, H. (2006). Tezkere dönemi ve sonrası Türk-ABD ilişkilerinin medyada temsili. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 153-172.
- Çaplı, B. & Taş, O. (2010). Kriz haberciliği. Çaplı, B. & Tuncel, T. (Eds.). *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar içinde* (237-250), Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Devrani, A. E. P. (2021). Twitter'ın farklı iletişim uygulamalarında eşzamanlı araçsallaşması: Covid-19 pandemisinde Dr. Fahrettin Koca'nın twitter paylaşımlarının analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (Pandemi özel sayısı), 3522-3541.
- Eyüboğlu, E. ve Kodak, D. (2023). İnfodemi ve dijital kamusal alan: Afet dönemi özelinde bir araştırma. *TRT Akademi*, 8(18), 528-551.
- Genç, F. N. (2008). Kriz iletişimi: Marmara depremi örneği. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(3), 161-175.
- Gölbaşı, S. D. ve Metintaş, S. (2020). Covid 19 pandemisi ve infodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 126-137.
- Hagemeister, K. K. (2001). *Defining a social problem: How the popular print press frames commercialism in schools* (Master Thesis) Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University. Washington DC.
- Just, M. R. & Crigler, A. N. (2014). Media coverage of political scandals: Addressing concerns about personalization. Paper for presentation to the American Political Science Association Annual Meeting, W.DC. Erişim adresi https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2454705 (Erişim tarihi: 29.08.2024)
- Kazan, H. (2021). Dijital habercilik bağlamından trajik haberlerde etik ve bireyler üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 14(2), 661-692.
- Karaduman, S. (2007). Medyatik gerçeklikte kimlik temsilleri: Televizyon haberlerinin aktörleri üzerine düşünceler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(4), 45-56.
- Koç, S. (2006). 1923-2000 yılları arasında Türkiye'de yaşanan doğal afetlere ilişkin Türk Basınında haber yapılanması ve afet söylemleri. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 8, 84-115.
- Madsar, S. (2021). Sosyal medya ve kriz iletişimi: Covid 19 sürecinde Dr. Fahrettin Kocaoğlu'nun twitter kullanımı üzerine nicel bir analiz. Çolak, F. Ü. & Yıldırım, O. (Eds.). *Dijital Dünyada Pandemi: Araştırma ve Tartışmalar içinde* (153-178). Konya: Literatürk Yayınları.

- Mavi, E. E. (2020). Afet kriz yönetiminde medya: 30 Ekim 2020 İzmir depremi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 31-53.
- Mora, N. (2008). Medya, toplum ve haber kaynağı olarak sembolik seçkinler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-25.
- Opperhuizen, A. E., Schouten, K., & Klijn, E. H. (2018). Framing a conflict! How media report on earthquake risks caused by gas drilling: A longitudinal analysis using machine learning techniques of media reporting on gas drilling from 1990 to 2015. *Journalism Studies*, 20(5), 714-734.
- Özer, Ö. (2022). Eleştirel söylem çözümlemesi: haber örnekleri üzerinden bir inceleme. *Etkileşim*, 9, 36-54.
- Özpek, B. B. (2023). Kriz anlarında medya manipülasyonu. Erişim adresi <https://daktilo1984.com/d84intelligence/kriz-anlarinda-medya-manipulasyonu/> (Erişim tarihi: 20.08.2024)
- Sancı, D. ve Çobaner, A. A. (2024). Geleneksel ve yeni medyada kriz haberciliği: İzmir depremi haberleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 51-79.
- Silsüpür, S. (2018). Bilgi bozukluğunu anlamak için kavramlar. Erişim adresi <https://tevit.org/ekipten/bilgi-bozuklugunu-anlamak-icin-kavramlar> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Vural, A. M., Boztepe, H., Türkoğlu, S., Sarı, M., Maral, T., Keskin, R. K., Koparan, E., Yüncüoğlu, B., Gülnar, M., Şahin, H., Ünlü, T. T. & Ağca, M. E. (2022). Risk iletişimi bağlamında deprem haberlerinin çerçevesi: Radyo ve televizyonda depremin temsili. *Intermedia International e-journal*, 9(17), 170-191.
- Walgrave, S. & Aelst, P. V. & Bennett, L. (2010). Beyond agenda-setting. Towards a broader theory of agenda interactions between political actors and the mass media. Paper presented at APSA Annual Meeting, Panel: Agenda Setting And Priming (38-13 Political Communication). Washington.
- Yıldırım, A. (2024). Afet yönetiminde kriz iletişimi: Afet ve acil durum yönetim başkanlığı (AFAD) tarafından 2023 Kahramanmaraş depremlerinde yayınlanan basın bültenlerinin analizi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 1-23.
- Yılmaz, N. & Keskin, Ö. H. (2022). Doğruyu "Teyit": Teyit'in Covid 19 infodemi ile sekiz aylık macerası. *Türk Tabipleri Birliği Covid 19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu*. Erişim adresi <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor-6/covid19-rapor-6-Part74.pdf> (Erişim tarihi: 28.08.2024)
- Kriz iletişim yönetimi rehberi. (2020). TC İç İşleri Bakanlığı-İç Güvenlik Stratejileri Başkanlığı. Ankara. Erişim adresi <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/icguvenlik/2019/02/kriz-iletisim%C3%8C%C2%A7imi-2020-.pdf> (Erişim tarihi: 05.08.2024)

Haber Örneklerinin Linkleri

- Örnek 1:** Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/01/29/baskan-erdoganin-tarihe-not-dusulen-cikisi-tam-10-yil-oldu-one-minute> (Erişim tarihi: 10.09.2024)
- Örnek 2:** Erişim adresi <https://beyazgazete.com/haber/2024/1/29/baskan-erdogan-in-israil-e-karsi-yaptigi-one-minute-cikisinin-uzerinden-15-yil-gecti-6989803.html> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 3:** Erişim adresi <https://www.meridyenhaber.com/erdoganin-attan-dustugu-sehir-parki-krize-neden-oldu> (Erişim tarihi: 10.09.2024)

- Örnek 4:** Erişim adresi <https://www.sozcu.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-14-yil-sonra-ata-bindi-wp1834643> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 5:** Erişim adresi <https://www.gazetepencere.com/siyaset/ozgur-ozel-ekose-cekerek-giydi-sosyal-medya-sallandi-618375h?page=2> (Erişim tarihi: 10.09.2024)
- Örnek 6:** Erişim adresi <https://www.youtube.com/watch?v=8aBQm8DIaxg> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 7:** Erişim adresi <https://www.yenimeram.com.tr/en-aci-veda-gozyaslari-sel-oldu-316305.htm>. (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 8:** Erişim adresi <https://www.atv.com.tr/atv-ana-haber/erdogan-ayda-icin-agladi/ozelvideo/izle> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 9:** Posta Gazetesi, 20 Mart 2006.
- Örnek 10:** Erişim adresi www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-rizede-komsu-ziyareti,R5H9gsLoIEKUczUaR9JUow/sNtQuMBhpkCihTIQcFIlww (Erişim tarihi: 10.09.2024)
- Örnek 11:** Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/son-dakika-haberi-devlet-milletinin-yaninda-izmirde-yaralar-sariliyor> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 12:** Erişim adresi <https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2021/11/25/devlet-milletinin-yaninda-izmirde-yaralar-sarildi-konutlar-teslim-ediliyor> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 13:** Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-akar-depremler-ve-sel-baskini-devletimiz-tum-kurumlariyla-birlikte-ilk-andan-itibaren-seferber-oldu/2848337> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 14:** Erişim adresi <https://www.ntv.com.tr/turkiye/saglik-bakani-koca-salgin-hastalik-riski-kontrol-altinda,OtOYUddBD0WG8G2rGiUhIw> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 15:** Erişim adresi <https://www.memohaber.com/haber/Saglik-Bakani-Koca-su-anki-sartlarda-salgin-kontrol-altinda-37721> (Erişim tarihi: 07.07.2024)
- Örnek 16:** Erişim adresi https://www.gaziantep27.net/ekonomi-iyiye-gidiyor#google_vignette (Erişim tarihi: 07.07.2024)

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma konusu etik onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

PAZARLAMA VE MARKALAŞMADA TRANSMEDYA HİKÂYE ANLATICILIĞININ ÖNEMİ: NİLOYA ÖRNEĞİ

THE IMPORTANCE OF TRANSMEDIA STORYTELLING IN MARKETING AND BRANDING: THE NİLOYA CASE

 Beste Burcu KASAP¹

 Murat Selim SELVİ²

¹ Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Babaeski MYO, bestekasap@klu.edu.tr,

² Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, msselvi@nku.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
16.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
16.09.2024

ÖZET

Transmedya hikâye anlatıcılığı, yeni nesil tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayarak sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeyi hedefleyen markalar için etkili bir pazarlama stratejisidir. Bu araştırmanın amacı transmedya hikâye anlatıcılığının markalaşma ve pazarlamada önemine dikkat çekmek ve başarılı olmuş Niloya markasının pazarlama çalışmalarında, transmedya hikâye anlatımı kullanımını Jenkins'in 7 temel ilkesi kapsamında değerlendirmektir. Keşifsel araştırma türünde olan bu çalışmada bolca ikincil veriler ve internet siteleri incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada Türk yapımcıların Niloya transmedya projesini hem pazarlama hem de marka stratejisi olarak yürüttüğü, transmedya hikâye anlatıcılığının temel ilkelerine erişildiği hikâyeyi bir Türk medya markası haline getirdiği ortaya çıkmıştır. Özellikle, Niloya'nın yayılabilirlik, dalma ve çıkarma, dizileştirme, öznellik ve performans ilkelerini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Sonuçlar transmedya hikâye anlatıcılığının sadece eğlence amaçlı değil, aynı zamanda eğitimsel ve kültürel değerleri aktarmada da etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Marka Hikâyesi, Çoklu Medya, Sosyal Ağlar, Tüketici Katılımı

ABSTRACT

Transmedia storytelling represents an efficacious marketing strategy for brands seeking to gain a sustainable competitive advantage by addressing the needs of the emerging consumer demographic. The objective of this study is twofold: firstly, to highlight the significance of transmedia storytelling in the context of branding and marketing, and secondly, to assess the utilisation of transmedia storytelling in the marketing endeavours of the Niloya brand, situated within the framework of Jenkins' seven fundamental principles. In this exploratory research type study, a great amount of secondary data and websites were analysed. This study has demonstrated that the Niloya transmedia project was undertaken by Turkish producers as both a marketing and a brand strategy, with the objective of establishing the story as a Turkish media brand in which the fundamental principles of transmedia storytelling were successfully realised. In particular, it was found that Niloya successfully achieved the principles of diffusibility, immersion and extraction, serialisation, subjectivity and performance. The results show that transmedia storytelling is an effective tool not only for entertainment purposes but also for conveying educational and cultural values.

Keywords: Brand Story, Multimedia, Social Networks, Consumer Engagement.

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen bilgi iletişim teknolojisi, yeni iletişim olanaklarını beraberinde getirmiş; iletişim araçlarının anlamını geliştirerek daha etkin bir role sahip olmalarını sağlamıştır. Günlük rutinlerin önemli bir parçası haline gelen iletişim araçları birbirine uyum sağlayarak daha işlevsel hale gelmişlerdir. Teknolojik ve dijital gelişmeler ile yapısal değişime uğrayan telekomünikasyon, basın-yayın ve bilgisayar endüstrileri birbiri içinde yer almaya başlamıştır. Yakınsama olarak tanımlanan bu oluşum kısaca, medyanın birden fazla medya platformunda akışını ifade etmektedir. Kackman, Binfield, Payne, Perlman ve Sebok (2010) yakınsamayı, dijital medyanın ortaya çıkmasıyla etkinleştirilen ve harekete geçirilen yeni metinsel uygulamalara, markalaşma ve pazarlama stratejilerine, endüstriyel düzenlemelere, teknolojik sinerjilere ve izleyici davranışlarına atıfta bulunan kapsamlı bir terim olarak tanımlamaktadır. Yakınsama istedikleri eğlence türlerini aramak için neredeyse her yere gidecek olan medya izleyicilerinin göçmen davranışlarının önemli bir sonucu olarak belirtilmektedir (Jenkins, 2006).

Medya algısının ve medya tüketim alışkanlıklarının değişmesi, tüketici profilinin değişmesine neden olmuştur. Yeni dünyada pasif ve yalıtılmış tüketicilerin yerini üretken, katılıma ve paylaşımına ilgi duyan sosyal tüketiciler almıştır (Gürel ve Tıgılı, 2014; İspir ve Kucur, 2019). Medya yakınsamasının merkezinde fotoğraf çeken, film izleyen, haber okuyan, canlı yayın yapan, içerik oluşturan aktif izleyiciler yer almakta ve kolektif çalışmalara katılmaktadır. Bu gelişmeler kapsamında yeni arayışlara yönelen medya üreticileri izleyici kitleleriyle olan ilişkilerini genişleten yeni bir anlatı formatı olarak transmedya hikâye anlatıcılığını oluşturmuşlardır. Transmedya hikâye anlatıcılığı, özelliklerini ve dilini koruyarak birden çok medyada hikâyesini, tek bir sistemin hikâyesiymiş gibi anlatabilen, izleyicilere içerik oluşturma veya içerikleri yayma gibi görevler vererek aktif hale getiren, farklı kanallar boyunca genişleyen özel bir anlatı yapısına sahiptir (İspir ve Kucur, 2019).

Son yıllarda marka hikâyesi önemli bir pazarlama yapısı olarak ortaya çıkmıştır (Huang, 2010; Woodside, 2010). İnsanlar, markalara deneyimlerini anlatı işleme yoluyla yorumlamaktadırlar (Escalas, 2004). Böylece, deneyim, sonuç ve anlamın markalara atfedilmesiyle değişen karmaşıklıkta marka hikâyeleri doğmaktadır (Desai ve Keller, 2002; Brown, Kozinets ve Sherry 2003). Marka hikâyeleri olay örgüleri, karakterler ve sonuçlar içererek, tüketici farkındalığı, kavrama, empati, hatırlama ve anlam oluşturmaktadır (Singh ve Sonnenburg, 2012). Ayrıca marka hikâyeleri tüketicilerin kendi deneyimlerini hikâyeye entegre etmelerine izin vererek tüketici etkileşimini kolaylaştırmaktadır (Escalas, 2004). Bu bağlamda, bilişsel terimlerle, bir marka hikâyesinin bellekte yeni düğümler ve bağlantılar oluşturarak daha fazla işlemeyi teşvik ederek daha güçlü öz-marka bağlantılarına yol açacağı düşünülmektedir.

Transmedya hikâye anlatıcılığının pazarlama yönetimleri için ne anlama geldiği, markalama ve pazarlama sürecinde başarılı örneklerin ne tür avantajlar sağladığı araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu araştırma transmedya hikâye anlatımı kavramının literatürde nasıl yer aldığını, markalaşmada ve pazarlama sürecinde nasıl değerlendirildiğini, Niloya Çizgi Dizisi örneği incelemesinden hareketle ortaya çıkan bulgu ve sonuçların marka ve pazarlama yönetimi açısından ne anlama geldiğini açıklamak üzere yapılmaktadır. Bu çalışma ile transmedya hikâye anlatıcılığının markalaşma ve pazarlama çalışmalarındaki önemine dikkat çekilmekte olup; Niloya markası transmedya hikâye anlatıcılığı kullanımı Jenkins'in 7 temel ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışma transmedya hikâye anlatıcılığı tekniğinin farklı özelliklere sahip tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeyi hedefleyen markalar için etkili bir pazarlama stratejisi olduğunu anlamak

ve hatırlatmak bakımından önemli görülmektedir. Bu çalışma ile Niloya markasının sürdürülebilir bir marka imajı açısından marka bilinirliği ve güveni oluşturmada önemli katkılar sağladığı, yayılabilirlik ve derinleşebilirlik, süreklilik ve çokluk ilkelerini başarı ile sağladığı gösterilmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı pazarlama ve markalaşma çalışmalarında, pazarda başarı elde etmiş bir marka olan Niloya örneğinden hareketle transmedya hikâye anlatıcılığının markalaşma ve pazarlamadaki önemine dikkat çekmek ayrıca transmedya hikâye anlatıcılığının kullanımını Jenkins'in 7 temel ilkesi kapsamında değerlendirmektir.

2. TRANSMEDYA HİKÂYE ANLATICILIĞI

Hopkinson ve Hogarth-Scott (2001), bir hikâyeyi olayların, efsanelerin ve anlatının bir raporu olarak tanımlamaktadır. Hikâyeler, konular, eylemler, tutumlar, sorunlar ve karakterler gibi dizinler içermektedir (Woodside, 2010). Hikâyeler, hedefe yönelik eylem-sonuç dizilerinden oluşmakta; genellikle bir mesaj içermekte ve değerli olan bir noktayı belirtmektedir (Shankar ve Goulding, 2001). Bir hikâye birkaç nedenden dolayı yararlıdır. İlk olarak, hikâyeler bilgi taşımaktadır. Sosyal yapılandırıcılık ve eleştirel teori, hikâye anlatımına dayanır ve bu alanlardaki araştırmalar, hikâye anlatımının değerler, kültür ve markalara ilişkin güçlü yönler gibi öznel ve nesnel bilgilerin iletilmesine yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu anlatılar içinde, yeni hikâyelerin depolanmış anılarla eşleştirilmesiyle yeni anlamlar üretilmektedir. İkincisi, bireyler insanları, yerleri ve olayları hikâyeler aracılığıyla hatırlamaktadır (Granitz ve Forman, 2015); böylece hikâyeler farkındalığı sürdürmektedir. Üçüncüsü ise bir hikâye dinleyicilerin/izleyicilerin hayatlarına ilişkin pek çok içerik (yani temas noktaları) içerebilmekte ve dinleyicilerin zihninde farkındalık ve duygusal bağlılık yaratabilmektedir (Cooper, Schembri ve Miller, 2010; Woodside, 2010).

Transmedya hikâye anlatıcılığı aynı hikâyenin farklı kanallar kullanılarak anlatılması değil, yeni hikâyeler veya boyutlar oluşturulup aynı veya farklı kanallarda anlatılmasıdır. Örneğin, Batman serisi incelendiğinde hem aynı medyada hem de farklı medyalarda Batwoman, Batgirl, Joker, Gotham gibi karakterlerin yer aldığı farklı hikâyeler anlatılmaktadır. Son derece başarılı Dark Knight film serisi, psikolojik olarak tüketicileri yönlendirilen Batman'in kökenini ve evrimini anlatarak, tüketicileri filmin hikâyesine çekmektedir. İkinci filmin lansmanından önce, Joker'in çetesine hayran toplamak için bir kampanya geliştirilmiş, Joker gibi giyinmiş binlerce hayranın sokaklara çıkması ve ipuçlarını ortaya çıkarması için yönlendirmeler yapılmıştır. Video oyunu Batman, Arkham Asylum, oyuncuların Batman veya Catwoman olmalarını ve kendi orijinal maceralarını yaratmalarını sağlamaktadır. Hayran kurgu; okuyucunun ticari olarak üretilmiş malzemede keşfettiği "boşlukları doldurma" arzusunu yansıtan medya franchiselerinin izinsiz olarak yeni yönere genişlemesi olarak görülmektedir (Granitz ve Forman, 2015). İnternette birçok hayran tarafından yapılmış, karakterleri analiz eden veya farklı yapımlara ait karakterlerle Batman karakterlerini karşılaştıran videolarla karşılaşmak mümkündür. Bu örneğin de gösterdiği gibi, markalara daha güçlü bağlanan tüketicilerin, transmedya tüketimine daha fazla katıldıkları görülmektedir (Laverie ve Arnett, 2000; Harrington ve Bielby, 2007).

İlhan (2011) transmedyaya şu açılardan bakmaktadır. Birincisi, transmedya metinler arasındaki bağlantıları ifade etmektedir. İkincisi, transmedya farklı medya aracılığıyla farklı hikâyeler sunarak farklı kullanıcıları daha önce sahip olmadıkları medyaları denemeye teşvik etmektedir. Üçüncüsü, transmedya süreç olarak sistematik ve koordinelidir. Bir hikâye, farklı medyalarda daha fazla genişlemektedir (Granitz ve Forman, 2015). Örneğin, Buffy the Vampire Slayer, ana ve ikincil karakterler hakkında çizgi roman hikâyeleri üreten bir TV dizisi olarak yayına başlamıştır. Daha sonra Buffy'nin hikâyeleri genişletilerek, televizyon programları, kitaplar, çizgi romanlar

ve oyunlar da dahil olmak üzere birçok resmi ve gayri resmî esere ilham kaynağı olmuştur (Web 1). Bu genişlemeler sonucu "Buffyverse" terimi ortaya çıkmıştır. Buffyverse; Buffy ve ilgili hikâyelerin yer aldığı kurgusal evreni tanımlamaktır. Dördüncüsü, birleşik bir anlatı olarak transmedyadır. Hadas (2014) tarafından geliştirilen birleşik anlatı özelliği, her şeyi uyum içinde tutan tüm metinlerde tek yönlülüğü ifade etmektedir.

Transmedya hikâye anlatımı kavramının literatürde yerleşmesine katkı sağlayan ve kavramla özdeşleşen Henry Jenkins, transmedya hikâye anlatımı tekniğini on madde ile açıklamaktadır (Gürel ve Tıgılı, 2014):

- Transmedya hikâye anlatımı, bütünleşik ve koordineli bir eğlence deneyimi yaratmak için bir kurgunun öğelerini sistematik bir figür üzerinde iletişim platformlarına dağıtma sürecidir. Bu anlamda hikâyenin tüm bilgilerini içeren tek bir referans yoktur.

- Marka veya 'franchise' uygulamaları ile hikâye mümkün olduğunca farklı medya platformlarında sunulmaktadır. Aslında transmedya hikâye anlatımı, farklı medya platformları aracılığıyla oluşturulan sinerjiye dayalı bir tekniktir.

- Transmedya hikâye anlatımı sürecinde, hikâye genellikle, karakterler veya belirli olaylar yerine, birbirleriyle ilişkili birkaç karakterden ve onların hikâyelerinden oluşan ayrıntılı bir kurgu dünyasına dayanmaktadır.

- Transmedya hikâye anlatımı, uzantılara dayalı bir tekniktir. Uzantıların, karakterler ve onları yönlendiren güdüler hakkında bir fikir oluşturmak; kurgu dünyasını zenginleştirmek ve olaylar arasında anlam köprüleri kurmak; kurgu dünyasına gerçeklik duygusu katmak ve kurgu dünyasını gerçek dünyayla ilişkilendirmek gibi çeşitli işlevleri vardır.

- Transmedya hikâye anlatımı, farklı tüketim grupları tarafından tercih edilen farklı medya platformları kullanılarak ürünün sunulabileceği potansiyel pazarları genişletmektedir.

- Transmedya hikâye anlatımı dünyasında her anlatı, yalnızca kendi içindeki değeri nedeniyle değil, bütüne katkı sağlaması açısından da büyük önem taşımaktadır. Aslında her yeni içerik, hem hikâye dünyasına ilk kez rastlayanlar için bir erişim noktası oluşturmakta hem de mevcut takipçilerin tüm kurguyu anlamalarına yardımcı olmaktadır.

- Transmedya hikâye anlatımı, farklı medya ajansları ve enstitüleri ile koordineli olarak uygulanabilmektedir. Örneğin yapımcı firma hem hikâyenin anlatılacağı farklı kanalların sahibi hem de birden fazla hikâyenin yapımcısı olabilmektedir.

- Transmedya hikâye anlatımı uygulamaları, hikâyenin her sunulduğunda yeni bilgilerle büyütülmesini sağlamak ve tüketicileri sürece dahil etmektedir. Bu anlamda tüketiciler, hikâye hakkında konuşmaya ve konuyla ilgili tüm bilgileri alabilmeleri için diğer tüketicilerle bilgi alışverişinde bulunmaya teşvik edilmektedir.

- Transmedya hikâye anlatımı metinlerinin yalnızca bilgi yayması beklenmemektedir. Bilginin yanı sıra roller ve görevler sunarak hikâyenin tüketicilerin günlük yaşamında yer bulmasını sağlamaktadır. Star Wars örneğinden hareketle izleyiciler hikâyeyi ve karakterleri oyuncaklar, kostümler ve çeşitli franchise objeleri aracılığıyla günlük yaşamlarına dahil etmektedirler.

- Transmedya öyküleme metinlerinin bir diğer önemli özelliği de eksik noktalar bırakılarak tasarlanmasıdır. Söz konusu anlatım eksiklikleri, diğer hikâyeleri tamamlayacak ipuçları içermektedir; bu nedenle boşlukların açıklanmasını sağlayacak yeni hikâyelerin oluşturulması teşvik edilmektedir.

Çalışmanın da yönünü belirleyen Jenkins'in (2010) transmedya hikâye anlatıcılığı literatürüne kazandırdığı 7 temel ilke aşağıdaki gibidir:

1- Yayılabilirlik ve derinleşebilirlik: Yayılabilirlik, izleyicilerin medya içeriğinin dolaşmasına katılma potansiyelini, sosyal ağlarda takip, içerik üretme kapasitelerini ve tüm bunların ekonomik ve kültürel değerleri artırıcı etkilerini ifade etmektedir. Derinleşebilirlik ise; izleyicileri hikâyenin daha derinlerine inmeye ve araştırma yapmaya teşvik eden bir kavram olarak açıklanmaktadır.

2- Süreklilik ve çeşitlilik: Transmedya çalışmaları süreklilik hissi ve hikâye, medya çeşitliliği oluşturarak, fanların sürekli katılımı sağlanmaktadır.

3- Dalma ve çıkarma: Tüketicinin hikâyenin derinliklerine dalıp, içerik ve farklı hikâye üretebilmesi anlamına gelmektedir.

4- Dünya inşa etme: Bu ilke dalma ve çıkarma ilkesiyle alakalı olup, hikâyede oluşturulan dünya ile izleyicinin yaşadığı dünya arasında kesişen gerçek alanlar yaratmayı ifade etmektedir.

5- Dizileştirme: Hikâyenin seriler halinde yayınlanarak, izleyicilerin farklı medyalarda dağılmış hikâye parçalarını keşfederek hikâye dünyasına girmesini sağlamaktır.

6- Öznellik: Öznellik, izleyicinin ikincil karakterlere odaklanması sağlanarak, keşfedilmemiş hikâyeler oluşturulmasına odaklanılması olarak ifade edilmektedir.

7- Performans: Bu ilke izleyicinin hikâye evrenine katkıda bulunma kapasitesini ifade etmektedir.

3. TRANSMEDYA HİKÂYE ANLATICILIĞININ MARKALAŞMADA VE PAZARLAMADA ÖNEMİ

Günümüz bilgi çağında, kurumlar ve tüketiciler arasındaki etkileşimde hikâye anlatımı, bilgi aktarımında ve tüketicilerin marka algılarını şekillendirmede merkezi bir rol oynamaktadır. Hikâye yaratmak şirketler için tüketicileri ikna etmenin en iyi yöntemlerinden biri olmuştur. Tüketiciler, zaman içinde pazarlama, kişisel bilgi, bireysel deneyim, kitle iletişim araçları gibi çeşitli deneyimlerden yararlanarak, bir marka hakkında hikâye biçiminde sırayla düzenlenebilen iyi gelişmiş bir inanç ve duygu ağı oluşturmaktadırlar (Desai ve Keller, 2002). Ne kadar çok medya tüketirlerse, tüketiciler o kadar çok sosyal ilişkiler geliştirmekte ve markaların nitelikleri ve faydaları hakkındaki bilgi yapıları o kadar derin ve zengin olmaktadır. Böylece bir marka hikâyesi, marka hakkında yeni sosyal ilişkiler (sosyal medya düğümleri) oluşturabilmekte veya sosyal medyada önceden var olan kişileri etkinleştirerek markaya bağlılıklarını sağlayabilmektedir.

Transmedya kapsamında, bir pazarlama stratejisi planı, bilginin yayılması ile pazarlama değeri yaratma arasında oluşan bir alışverişe dayanır. Potansiyel tüketiciler farklı medya platformları aracılığıyla ilgili etkileşime katılarak kendilerini bu hikâyelere kaptırmaktadırlar. Kimi zaman bu hikâyelerin takipçisi kimi zamanda bu hikâyelerin üreticisi konumuna gelmektedirler. Yang ve Zisiadis'e (2014) göre çeşitli ortamlarda şekillenen hikâye oluşumlarına tüketiciler gönüllü olarak katılarak kendi küçük hikâyelerini de oluşturabilmekte ve böylece marka ile arasındaki iletişim daha uzun vadeli olmaktadır.

Transmedya hikâye anlatıcılığının marka sadakati oluşturmada da önemli bir yeri vardır (Çetinkaya, 2017). Marka sadakati "bir veya daha fazla alternatif markayı göz önünde bulundurarak psikolojik süreçlerin (karar verme, değerlendirici) bir işlevi olan önyargılı (rastgele olmayan) bir davranışsal tepkidir (Tabaku ve Zerellari, 2015). Marka sadakati, firmaların pazar payını artırmak, yeni müşteriler kazanmak, marka genişlemelerini desteklemek, pazarlama maliyetlerinde tasarruf sağlamak ve marka ürünü rakiplere karşı güçlü

kılmak gibi birçok önemli stratejik faydalara sahiptir (Atilgan, Aksoy ve Akıncı, 2005). Tong ve Hawley (2009) sadık müşterilerin giriş engeli ve fiyat primi için bir temel oluşturduğunu, zararlı fiyat rekabetine karşı bir siperi temsil ettiğini belirtmektedir. Yazarlara göre marka sadakati, marka değerinin kalbinde yer almaktadır.

Günümüzde çoğu marka, farklı müşteri segmentlerine ulaşmak ve müşterilerle gerçek zamanlı olarak etkileşim kurmak için Facebook, Instagram, YouTube, Twitter ve Snapchat gibi birden fazla sosyal medya platformunda yer almaktadır. Dünyanın en iyi spor markalarından biri olan Nike firması Instagram'danda anlaşılacağı üzere yüz milyonlarca takipçiye sahiptir (Web 2). Bu nedenle pazarlamacıların müşterileri çekebilme, dönüştürebilme, elde tutabilme ve müşteri ilişkilerini geliştirebilme için sosyal medya platformlarında rekabet ettikleri görülmektedir. Sosyal medyanın pazarlamaya entegre olması ile "Marka Topluluğu" kavramı ortaya çıkmıştır. Marka topluluğu kavramı çevrimiçi platformlarda hızla gelişmiş ve sosyal medya aracılığıyla kurulan marka sadakatini benzersiz yönlerini beraberinde getirmiştir (Habibi vd., 2016). Marka topluluğu, bir markanın hayranları arasında yapılandırılmış bir dizi sosyal ilişkiye dayanan, coğrafi olarak sınırlandırılmamış, uzmanlaşmış bir topluluktur (Muniz ve O'Guinn, 2001). McAlexander, Schouten ve Koenig (2002) marka topluluğunun "marka sadakatini kutsal kâsesi" olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, marka sadakati oluşturmayı amaçlayan işletmeden müşteriye (B2C) ve müşteriden müşteriye (C2C) gibi e-ticaret işletmelerinde giderek daha fazla çevrimiçi marka toplulukları oluşturmak için hikâyeler oluşturulmaktadır. Buckner ve Rutledge (2011) marka ve tüketiciyi alıcı-satıcı olarak konumlandıran geleneksel pazarlamanın artık tüketici psikolojisine uymadığını belirtmektedirler. Yazarlara göre örneğin bir transmedya öykü modeliyle, bir kitleyi marka dünyasına katılmaya davet etmek; o kişileri markanın eş-katılımcısı ve ortak çalışanı olarak konumlandırmak ve hikâye yoluyla markayla bağlantı kurmak, tüketici algısını değiştirebilir. Bir transmedya öykü modeli sayesinde bir kitleyi marka dünyasına katılmaya davet etmek mümkün olabilir. Tenderich'e (2014) göre tüketiciler televizyon reklamları, reklam panoları, radyo ve gazete reklamları, çevrimiçi reklamlar gibi sürekli bir reklam yoğunluğu yaşamaktadır. İlgi alanına girmeyen birçok reklama maruz kalan tüketiciler bu bombardımandan rahatsız olmaktadır. Kitlesele reklamcılığın en önemli sorunsalını oluşturan bu duruma, transmedya hikâyeciliğinin markalaşma sürecinde kullanımı bir çözüm niteliği taşımaktadır (Tenderich, 2014: 16-18). Tenderich'in "Transmedya Markalaştırma" olarak ifade ettiği bu strateji, gereksiz mesajlarla tüketicileri meşgul etmektense, cazip katılım ortamları yaratarak onları sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır. Sürece katılan tüketici, markayla veya diğer tüketiciler ile etkileşim kurabilmekte ve içerik oluşturarak marka hikâyesinin bir parçası olabilmektedir (Çetinkaya, 2017).

Transmedya hikâyeciliği stratejisini kullanmanın pazarlama ve markalaşma sürecindeki bazı avantajları şu şekilde belirtilebilir (Buckner ve Rutledge, 2011; Cronin, 2016):

- Transmedya hikâyeciliğine katılan tüketiciler sezgisel, duygusal ve yönetsel açıdan zihinleri meşgul olduğu için bu meşguliyetler tüketicinin iknasını kolaylaştırır.
- Tüketici için hikâyeye girebileceği farklı giriş noktaları sunan transmedya hikâyeciliği, tüketicileri birbirleri ile etkileşim imkânı sunarak çeşitli topluluklar oluşumunu sağlamaktadır. Bu gruplar hikâye oluşumuna birlikte daha yüksek katkı sağlamaktadır.
- Transmedya hikâyeleri müşteri katılımı ile marka sadakati oluşumunda önemli bir role sahiptir.
- Transmedya hikâyeleri markaya ilgi duymayan tüketicileri de hikâyenin içine çekebilmektedir. Böylelikle işletmeler hedef pazarlarını büyütme imkânını yakalamış olurlar.

• Transmedya hikâyeciliği işletmeleri, tüketiciler tarafından üretilen içerikler ve hikâyelerin tedavül sürelerinin uzaması ile sürekli içerik üretme maliyetinden kurtarmaktadır.

• Transmedya hikâye anlatımı yatırım getirisini yeniden tanımlar, markanın öz ömrünü uzatır ve katma değerli varlıkları ve yan gelir akışları yaratır.

Gürel ve Tıgılı (2014) transmedya uygulamalarını değerlendirebilmek için Jenkins ve Geoffrey Long'un transmedya hikâye anlatımı konusundaki tezlerinden yararlanarak aşağıdaki çıkarımları oluşturmuştur:

“İdeal bir transmedya uygulamasında, her kanal yaptığı en iyi ve benzersiz şeyi yapmaktadır. Buna göre, bir hikâye önce bir film olarak başlatılabilir; televizyon, roman ve çizgi roman versiyonlarıyla genişletilebilir; nihayetinde her yönüyle keşfedilmeye açık yaratılan dünya, oyunlar aracılığıyla deneyimlenebilir. Ayrıca oyunu oynamaktan zevk almak için filmi izlemek ve hikâyeden haberdar olmak gerekli değildir”.

Transmedya stratejisi çerçevesinde hikâyenin bir parçası olan her anlatı aynı zamanda 'franchise' olarak adlandırılan bir üründür. Franchise'ı keşfetmeye devam etme dürtüsü, anlatı tekrarı değil, uzatma vaadiyle artırılmaktadır. Her biri ayrı ayrı deneyimlenebilir, her biri oluşturulan markanın önemli bir bileşeni olmaktadır.

Her anlatı ayrı bir hikâyedir ve ona hizmet ederek daha büyük bir hikâyenin parçasını oluşturmaktadır. Nitekim farklı kanallardan aktarılan anlatılar aracılığıyla hem hikâye dünyasının kurulmasına hem de farklı tüketici gruplarına ulaşılmasına yardımcı olunmaktadır. Katılımı ve deneyselliği vurgulayan doğası gereği, teknik bir terim olarak transmedya hikâye anlatıcılığı, tüketicinin hikâye dünyasında var olmasını ve hikâyenin tüketicisi, anlatıcısı ve üreticisi olmasını sağlamaktadır (Gürel ve Tıgılı, 2014).

Kuş'un (2021) aktardığına göre eğitimde ortak kültürü aktarma yöntemleri arasında artırılmış gerçeklik giderek daha yaygın hale gelmekte; bu teknoloji ile çocuk kitaplarında ve diğer medyalarda transmedya hikâye anlatıcılığı ve oyun unsurları bir araya getirilerek İsveç'in Skaraborg bölgesinin yerel tarihi çocuklara aktarılmaktadır. Hikâye anlatımında devrim yaratan artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojileri, öğrencilerin çoklu duyularını harekete geçirerek daha etkili öğrenme deneyimleri sunmaktadır. Bu durum, eğitimde yeni ve etkileşimli öğrenme ortamlarının oluşturulmasına olanak tanımaktadır.

4. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı Niloya örneğinden hareketle transmedya hikâye anlatıcılığının markalaşma ve pazarlamadaki önemine dikkat çekmektir. Çalışmada hikâyenin geçtiği tüm platformlar detaylı olarak incelenmiş; elde edilen bulguların Jenkins'in 7 temel ilkesine uygunluğu tartışılmıştır. Araştırmada Niloya, Türkiye'de çocuklar ve hatta ebeveynler arasında çok popüler olan bir Türk çizgi dizisi olduğu için seçilmiştir. Ayrıca Niloya markasının transmedya hikâye anlatıcılığı çalışmalarının yaygın olması, 2014'te Medya Etik Konseyi tarafından Aile-Çocuk Etik Ödülü'ne değer görülmesi ve birçok sektörde franchise ürünlerinin varlığı tercih sebepleri arasında sayılmaktadır. Bu araştırmada transmedya hikâye anlatıcılığı yönteminin pazarlama yönetimi açısından bazı önemli tartışmalara neden olabilecek ipuçlarına dikkat çekilmektedir. Keşifsel araştırma türünde olan bu çalışmada bolca ikincil veriler ve internet siteleri incelemeye tabi tutulmuştur. Çünkü mevcut bilgilerin açıklanması en yaygın keşifsel araştırma yöntemi olarak bilinmektedir (Burns ve Bush, 2015.) Bu çalışmada hikâye anlatıcılığı ile alakalı ikincil veriler sıklıkla kullanılmıştır. İkincil veri analizi, pazarlama

araştırmalarında özellikle keşifsel araştırmalarda uygulanan ve sıkça kullanılan bir yöntemdir. İkincil veriler genelde keşifsel araştırmanın can alıcı noktası gibidir. Keşifsel araştırmada kullanılan ikincil verilerin analizi kolay ve hızlıdır (Burns ve Bush, 2015). Çok sayıda ikincil kaynaklara (internet siteleri, sosyal medya, kitap, makale, dergi, diğer basılı görsel ve yazılı unsurlar) ulaşılmış; elde edilen nitel veriler üzerinde belge incelemesi yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2008; Baş ve Akturan, 2008; Turan ve Özen, 2013). Çalışmada transmedya hikâye anlatıcılığı uygulamalarının bileşenleri ve pazarlama yönetimleri için ne anlama geldiğine ilişkin önemli ipuçları açıklandığı için betimsel analiz söz konusudur. Betimsel analizde olgular olduğu gibi incelenir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 48). Bu bağlamda araştırmada tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modeli geçmiş ve/veya gelecekte de devam eden bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlar (Karasar, 2014: 77). Bu araştırmada da Türkiye’de son yıllarda üzerinde durulan ve akademik çalışmalara konu olan transmedya hikâye anlatıcılığının pazarlama dünyası açısından ne anlama geldiğine ilişkin bazı açıklamalar yapılmış ve anlamlı çıkarımlar sağlanabilmiştir.

5. BULGULAR

Niloya Çizgi Dizisi: Nehir kenarında bir köyde yaşayan küçük bir kız çocuğunun maceralarını konu alan Niloya 2008 yılında ilk yapımına başlanan Türk yapımı animasyon çizgi dizisidir. TRT Çocuk’ta yayınlanan Niloya, Türk Stüdyoları tarafından hazırlanmakta olan ve 3-6 yaş grubunu hedefleyen tematik bir dizidir. Dizide Niloya’nın, modern dünyadan kopuk olmayan şehir hayatından uzak bir kasabada mutlu ve geniş ailesi ile yaşadığı günlük olaylar anlatılmaktadır. Karakterler; Niloya, en yakın dostu Tospik (kaplumbağa), arkadaşı Mete, abisi Murat, annesi, babası, babaannesi ve dedesidir (Web 3). Dizinin her bölümünde Türk gelenek ve göreneklerini yansıtmayı amaçlayan temalar işlenmektedir.

Niloya çizgi filmi, 2014 yılında Yumurcak TV’de yayın hayatına başladığında, Medya Etik Konseyi tarafından çocuk programları kategorisinde Aile-Çocuk Etik Ödülü’ne layık görülmüştür (Web 4). Niloya çizgi dizisi, Haziran 2016’dan itibaren TRT Çocuk TV kanalında izleyicilerle buluşmuştur. Film sadece Türkiye’de değil, dünyanın birçok ülkesinde de farklı dillerde ve işaret diliyle yayınlanmış ve yayınlanmaya devam etmektedir. Film yayınlanmış olduğu her ülkede çocukların beğenisini kazanmıştır (Web 5). Dizi, “Niloya” adıyla markalaşmıştır. Niloya çizgi dizisindeki transmedya hikâye anlatımı uygulamasının başarısını değerlendirmek için, 2009’da Prof. Henry Jenkins tarafından sunulan transmedya hikâye anlatımının 7 temel ilkesi ile nasıl ilişkili olduğunu gözlemlemek zorunludur. Bu kapsamda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

• **Yayılabilirlik ve derinleşebilirlik:** Niloya, youtube, facebook, instegram, twitter, TRT çocuk gibi mevcut pek çok medya kanallarında yer almaktadır. Bunun yanında izleyiciler sadece takipçi olarak kalmamakta, hikâyeyi geliştirecek içerikler üretmektedir. Niloya’nın ürün satın alan ve çizgi diziyi izleyen tüketicilerle birlikte karakterler tasarlayan, sosyal medya ve forumlar aracılığıyla içerik paylaşan, yarışmalar gibi etkinlikler düzenleyen, veritabanlarında bilgi düzenleyen ve daha fazlasını yapan milyonlarca aktif tüketicisinin olduğu düşünülmektedir. Çok sayıda boyama kitabı, kelime oyunları ve hatta Niloya temalı sınıflar, çocukları daha etkileşimli bir şekilde öğrenmeye teşvik etmek ve böylece hikâyenin ilerlemesini teşvik etmek için oluşturulmuştur.

• **Süreklilik ve Çeşitlilik:** Niloya bir çizgi dizi olarak tasarlanmış olsa da farklı iletişim kanalları kullanılarak farklı hayran toplulukları oluşmuştur. Böylece bir çizgi filmin ötesinde sosyal bir

fenomen olması sağlanmıştır. Aşağıda verilen Görsel 2, 3, 4, 5 ve 6 Niloya hikâyesinin farklı sosyal medya mecralarında dağıtıldığını ve hayran topluluklarının oluştuğunu göstermektedir.

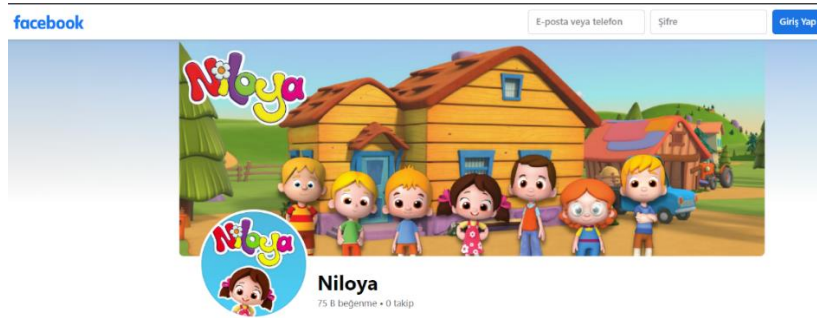
Görsel 1. Niloya'nın Bir TV Bölümü

Kaynak: Web 6.

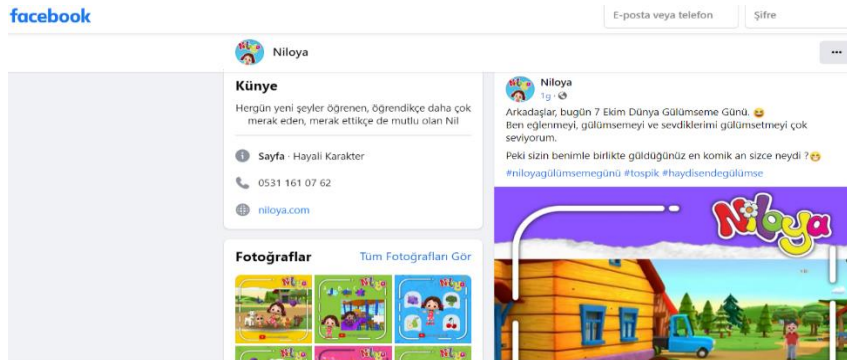
Birçok bölümde farklı şarkıları olsa da Niloya'nın tema şarkısı "Niloya Niloya"dır. Niloya'nın çizgi filmdeki sevimli açılış şarkısı gerek çocuklar gerekse yetişkin insanlar tarafından da seslendirilmektedir. Bu da marka bilinirliğine yönelik başarılı bir strateji olarak örnek gösterilebilir.

Görsel 2. Niloya Facebook Sayfası

Kaynak: Web 7.

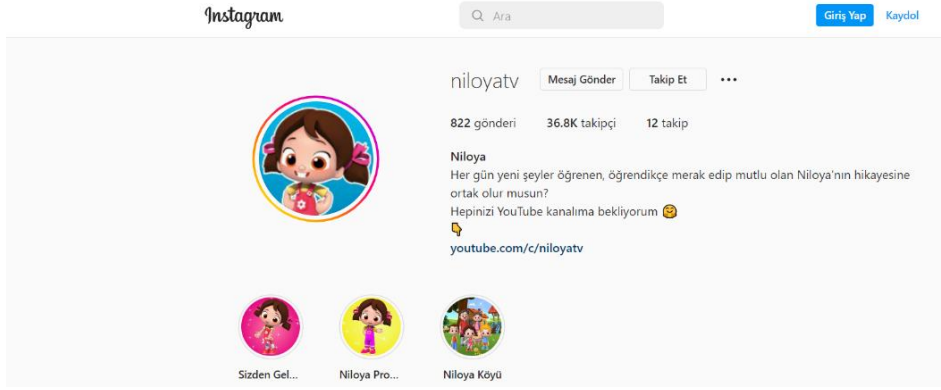
Görsel 3. Facebook Sayfasında Takipçilerin Katılımını Sağlamaya Yönelik Bir Paylaşım

Kaynak: Web 8.

Niloya Facebook sayfası 75 milyon beğeni almıştır. Görsel 3'te Niloya Facebook sayfasında takipçileri hikâyeye dahil etmek için yapılan bir paylaşım yer almaktadır. Bu paylaşımlar transmedya hikâye anlatıcılığı kapsamında yapılan pazarlama çalışmalarına örnek oluşturmaktadır.

Görsel 4. Niloya Instagram Sayfası

Kaynak: Web 9.

Niloya'nın Instagram hesabında 36.8 bin takipçi yer almaktadır. Hesabın kapak bölümünde takipçileri hikâyeye dahil olmaları için davet bulunmaktadır.

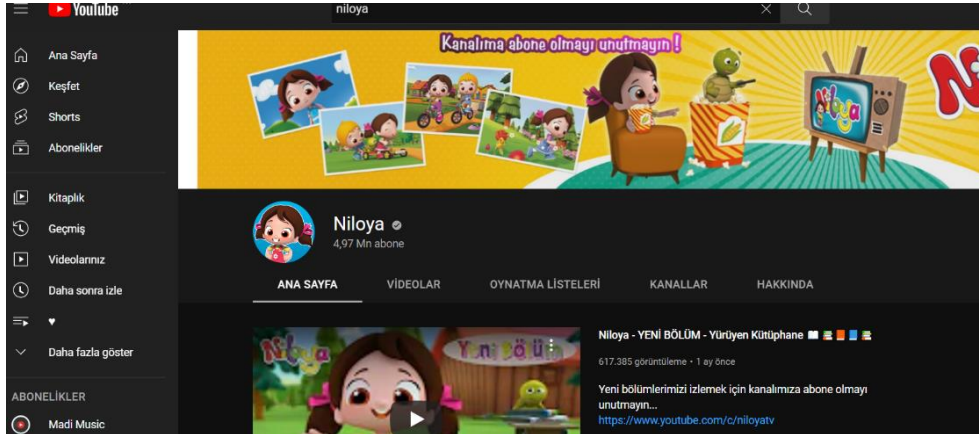
Görsel 5. Niloya Tweeter Sayfası

Kaynak: Web 10.

Görsel 5'te görüldüğü gibi Instagram sayfası ile aynı doğrultuda takipçileri Niloya'nın hikâyesine davet eden bir soru ile Tweeter sayfası oluşturulmuştur.

Görsel 6. Niloya Youtube Sayfası

Kaynak: Web 11.

Niloya'nın youtube hesabını yaklaşık 5 milyon kişi takip etmektedir. Niloya'nın tüm bölümlerine ulaşılabilen bu sayfada Niloya hakkında tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Niloya Youtube Hesabına Ait 30 Günlük Veriler

Tarih	Takipçi Sayısı	İçerik Sayısı	İzlenme Sayısı	Tarih	Takipçi Sayısı	İçerik Sayısı	İzlenme Sayısı
6.01.2022	4.540.000	599	3.848.258.834	22.12.2021	4.510.000	598	3.808.887.104
5.01.2022	4.540.000	599	3.845.757.099	21.12.2021	4.510.000	598	3.806.719.421
4.01.2022	4.540.000	599	3.843.285.772	20.12.2021	4.500.000	598	3.804.692.970
3.01.2022	4.530.000	599	3.840.687.200	19.12.2021	4.500.000	598	3.802.730.349
2.01.2022	4.530.000	599	3.838.008.482	18.12.2021	4.500.000	597	3.800.788.094
1.01.2022	4.530.000	599	3.835.217.841	17.12.2021	4.500.000	597	3.798.906.256
31.12.2021	4.530.000	598	3.832.319.177	16.12.2021	4.500.000	597	3.797.035.708
30.12.2021	4.530.000	598	3.829.360.707	15.12.2021	4.500.000	597	3.795.179.953
29.12.2021	4.520.000	598	3.826.381.437	14.12.2021	4.500.000	597	3.793.253.807
28.12.2021	4.520.000	598	3.823.268.529	13.12.2021	4.500.000	597	3.791.339.014
27.12.2021	4.520.000	598	3.820.628.698	12.12.2021	4.490.000	597	3.789.363.432
26.12.2021	4.520.000	598	3.818.142.980	11.12.2021	4.490.000	596	3.787.389.972
25.12.2021	4.510.000	598	3.815.781.282	10.12.2021	4.490.000	596	3.785.427.997
24.12.2021	4.510.000	598	3.813.468.040	9.12.2021	4.490.000	596	3.783.403.764
23.12.2021	4.510.000	598	3.811.184.832	8.12.2021	4.490.000	596	3.781.278.431

Kaynak: Web 12.

Tablo 1'e göre Niloya youtube hesabı 8.12.2021- 6.01.2022 tarihleri arasında yaklaşık 50.000 yeni takipçi ile 4.540.000 takipçi sayısına ulaşmıştır. İzlenme sayısı aynı tarihler arasında 66.980.403 artarak 3.848.258.834 olmuştur.

• **Dalma ve Çıkarma:** Bu muhtemelen Niloya serisine uygulanan transmedya hikâye anlatımının en alakalı ilkelerinden biri olarak gösterilebilir. Niloya dünyası Türk kültürüne çok sayıda referans göstermekte, bilinçaltında hoşgörü, anlayış, gelenek ve göreneklere öğretmektedir. Ebeveynler, Niloya'yı, çocuklarının aile ve sosyal yaşama öğretiler edinmeleri için bir eğitim fırsatı olarak görmekte; bazı okul öncesi eğitim birimlerinde süslemelerde Niloya grafikleri kullanılmaktadır. Ayrıca çizgi dizide oluşturulan Niloya köyü gerçek dünyaya uyarlanmış, takipçilerinin ziyaretine açılarak hikâyeye gerçeklik kazandırılması önemli bir strateji olarak ifade edilebilir.

Görsel 7. Niloya Köyü Görselleri

Kaynak: Web 13.

- **Dünya İnşası:** Çizgi dizide tipik bir Karadeniz köyünü anımsatan, nehir kenarında, dağların arasında konumlandırılmış bir köy tasarlanmıştır. Dizide gerçek ve fanteziyi birleştiren bir dünya inşası yapılmıştır.

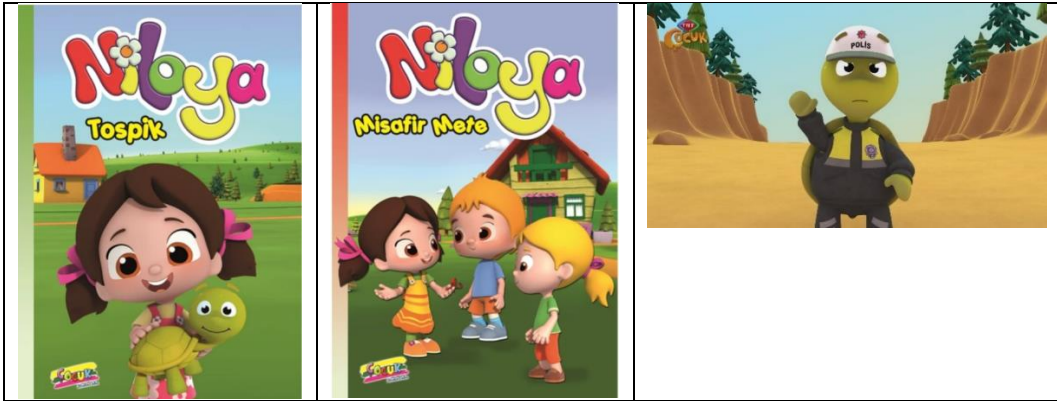
Görsel 8. Niloya Çizgi Dizisinde Gerçeğe Yakın ve Fantastik Anlatımlar

Kaynak: Web 14.

- **Dizileştirme:** Niloya 6 sezon 140 bölümden oluşan bir çizgi dizidir. 23 Nisan 2022 tarihinden itibaren yeni sezon ve yeni bölümler her hafta yayımlanmaya devam etmektedir (<https://www.aa.com.tr/>). 10 yıllık yayın geçmişi hikâyeyi devam ettiren bu ilkeye ulaşıldığını kanıtlamak için yeterli görülmektedir.
- **Özellik:** Niloya karakterinin yanında Tospik, Mete ve Murat karakterlerine de odaklanılması, Transmedya hikâye anlatıcılığında farklı bir platformda ikincil veya destekleyici karakterlerle ilgili keşfedilmemiş hikâyelere odaklanmayı ifade eden bu ilkeye erişildiğini göstermektedir.

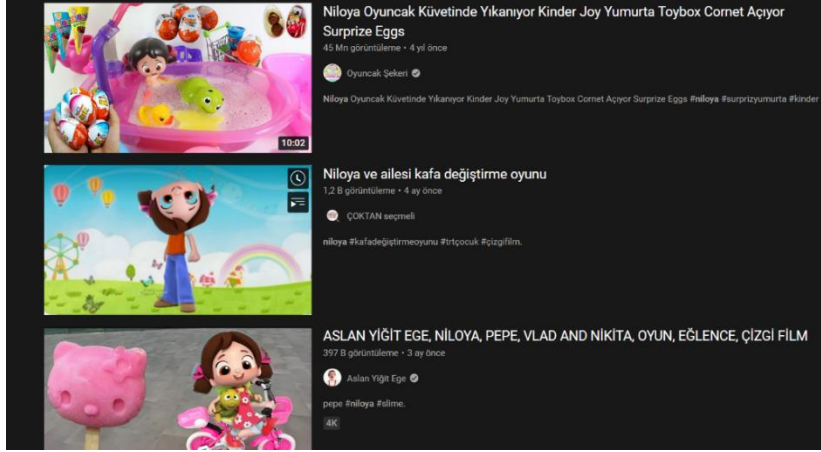
Görsel 9. Mete ve Tospik Karakterlerine İlişkin Hikâyelerin Görselleri

Kaynak: Web 15.

- **Performans:** Bu ilke tüketicilerin hikâyeye katılma, yeni hikâyeler yaratma ve oyunlara iştirak etmelerini ifade etmektedir. Niloya'nın birçok hayranı, YouTube, Facebook, Instagram platformlarında oyunlarla ilgili fotoğraf veya video paylaşarak, yorum yaparak ve hatta kendi oluşturdukları videolarla hikâyeye katılmakta ve içerikler oluşturmaktadırlar.

Görsel 10. Tüketiciler Tarafından Oluşturulmuş Niloya Hikâye ve Oyunları

Kaynak: Web 16.

Görsel 11. Sosyal Etkileşim Organizasyonları

Kaynak: Web 17.

Görsel 12. Niloya Müzikali Türkiye Turnesi Duyurusu

Niloya Müzikali

Niloya yeni gösterisiyle izleyicisiyle buluşuyor.

Niloya Müzikali, değerli kadrosuyla, özel olarak hazırlanmış eğlenceli şarkılar ve dekoruyla, sürprizlerle dolu sahne maceralarıyla çocuklara muhteşem bir zaman dilimi sunuyor.

Küçük büyük herkesin keyifle izlediği "Niloya Müzikali" Türkiye turnesine çıkıyor.

Kaynak: Web 18.

Televizyonda izleyen çocuklar, Niloya'nın düzenlediği organizasyonlara katılmak istemektedir. Bu organizasyonlar daha çok Türkiye'nin dört bir yanındaki şehirlerin AVM'lerinde, bazı okullarında ve büyük parklarında yapılmaktadır. Gösteri sırasında çocuklar bir araya gelmekte, şarkı söyleyen ve dans eden büyük kalabalıklar oluşturmaktadır. Gösteride dört kahraman Niloya, Tospik, Mete ve Murat karakterleri dev maketler olarak sahneye çıkmaktadır. Gösteri

sırasında ve sonunda hikâyesine bir mesaj vermekte, böylece bu etkinliğe katılan çocuklar hem eğlenerek hem de faydalı bir şeyler öğrenerek evlerine dönmektedirler.

Görsel 13. Dünyagöz Vakfı'ndan Çocuk Göz Sağlığında Erken Teşhis ve Tedavinin Önemine Dikkat Çeken Eğlenceli Bir Sosyal Sorumluluk Projesi

Kaynak: Web 19.

Türkiye'de göz sağlığı konusunda farkındalık yaratmak için Dünyagöz Vakfı, Niloya markasını bir sosyal sorumluluk projesinde ana tema olarak kullanmıştır. Dünyagöz Vakfı, çocuk göz sağlığı konusunda farkındalık oluşturacak bir masal kitabı projesi "Kaptan Niloya ile Süper Görüş Serüveni", ebeveynlerin çocuklarına evde rahatlıkla uygulayabilecekleri görme testleri ile binlerce çocuğun göz sağlığını koruma altına almayı amaçlamıştır.

Görsel 114. Niloya Markası ile Ortak Pazara Sunulan Gıda Takviyeleri

Kaynak: Web 20 ve Web 21.

Niloya markasının çocuklar arasında sevilmesi ve eğlenceli bulunması, çocuklara yönelik takviye gıda üreticilerinin ambalajlarında Niloya ve arkadaşlarının resimlerini kullanmalarına neden olmuştur. Bu oluşumlar markanın güvenilirlik boyutunu açıklama konusunda iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Oyuncak, tekstil, kırtasiye, eğlence ve aksesuar gibi çocuklara yönelik ürün üreten birçok sektörde Niloya Lisanslı ürünlerinin yer aldığı görülmektedir. Niloya markasının sadece Türkiye'de değil çizgi dizinin yayınlandığı diğer ülkelerde de benzer şekilde lisanslı ürünleri satılmaktadır. Dünyanın en büyük oyuncak fuarı olan Nürnberg Oyuncak Fuarı'nın trend lisans kategorisine giren Niloya, 2014 yılında Türkiye'nin ilk uluslararası pazara açılan animasyon çizgi film karakteri olmuştur (Web 22).

Görsel 125. Niloya Aylık Okul Öncesi Dergisi

Kaynak: Web 23.

Niloya basılı medya dahil eski ve yeni medya platformları tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Dergiler hem kitapçılarda hem de online alışveriş sitelerinde bulunabilmektedir.

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bugün teknolojinin baş döndüren gelişimi bilgi ve iletişim alanlarında yer alan kaynakların çeşitliliğine ve gelişmesine neden olmaktadır. Bu sürecin içerisinde yer alan tüketicilerin de profili değişmekte, teknoloji ile iç içe yaşayan, dinamik ve beklentileri yüksek yeni nesil tüketiciler olarak evrilmektedir. Yeni nesil tüketicileri hedefleyen, günümüz teknolojisinin önemli tekniklerinden biri olan transmedya hikâye anlatıcılığı, geçmiş dönem tüketicilerine göre farklı özelliklere sahip tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayarak sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeyi hedefleyen markalar için etkili bir pazarlama stratejisi olarak görülmektedir. Bu araştırmada transmedya hikâye anlatıcılığının markalaşma ve pazarlama çalışmalarındaki önemine dikkat çekilmekte; Niloya markası transmedya hikâye anlatıcılığı kullanımı Jenkins'in 7 temel ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir. Çalışmada hikâyenin yer aldığı tüm platformlar detaylı olarak incelenmiştir. TRT Çocuk yapımcıları tarafından takip edilen transmedya süreci ayrıntılı olarak veilmektedir. Hangi platformların seçildiği, hedef kitlesinin kim olduğu, transmedya hikâye anlatıcılığında hangi ilkelerin izlendiği ve bu ilkelere erişim durumu analiz edilmektedir.

Niloya Nehir kenarında, bir köyde yaşayan küçük bir kız çocuğunun maceralarını konu alan Türk yapımı tematik bir animasyon çizgi dizisidir. Hedef kitlesi okul öncesi dönemdeki çocuklar olup, her bölümünde Türk gelenek ve göreneklerinin yansıtılmasına ağırlık verilmektedir. 21 Ocak 2012 tarihinde ilk kez Yumurcak TV'de yayınlanmıştır. Hemen ardından Youtube hesabı olan www.niloya.com adında resmi bir web sitesi oluşturulmuştur. Bu sitede izleyiciler yeni çizgi dizinin tüm bölümlerine, karakter bilgilerine ulaşabilmekte hem de diğer sosyal medya platformlarına (Facebook, Tweeter, Instagram ve Youtube) ulaşabilmektedir. Birçok farklı sosyal medya platformlarında hikâyenin paylaşılması, ürün satın alan, içerik oluşturan, veri tabanlarında bilgi düzenleyen milyonlarca aktif üyesinin varlığı, birçok farklı ürün gruplarında lisanslı ürünlerle karşılaşılması Niloya markasının yayılabilirlik ve derinleşebilirlik, süreklilik ve çokluk ilkelerini başarı ile sağladığını göstermektedir. Ataman ve Pigey (2022) Red Bull Türkiye "İçimdeki Ses" kampanyasında çeşitli sosyal medya platformları ve basılı kaynak kullanımları ile yayılabilirlik ilkesini belirterek, transmedya hikâye anlatıcılığı kapsamında önemini vurgulamıştır.

Niloya dünyası Türk kültürüne çok sayıda referans göstererek, bilinçaltında hoşgörü, anlayış, gelenek ve görenekleri öğretmektedir. Ebeveynlerin aile ve sosyal yaşama yönelik öğretilerini kabul görmesi, okul öncesi eğitim kurumlarında çizgi diziyeye ilişkin grafiklerin kullanılması dalma ve çıkarma ilkesi için önemli göstergeleri oluşturmaktadır. Benzer şekilde Karıcı (2018) çalışmasında Rafadan Tayfa transmedya projesinde sosyal yaşama dair sunulan öğretilerin aileler tarafından kabul görmesini sağladığını ve bunun da pazarlama ve markalaşmada başarısının önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Çizgi dizide tipik bir Karadeniz köyünü anımsatan nehir kenarında, dağların arasında konumlandırılmış bir köy tasarlanmıştır. Dizide gerçek ve fanteziyi birleştiren bir dünya inşa edilmiştir. Fast ve Örnebring (2015) The Shadow ve Transformers markalarının kurdukları transmedya dünyalarının inşasını karşılıklı olarak inceleyerek markalaşma sürecinde yer alan transmedya hikayeciliğini açıklamıştır.

Niloya çizgi dizisinin 10 yıllık yayın geçmişi ve 140 farklı hikâye içeren bölümleri ile dizileştirme ilkesine ulaştığı görülmektedir. Dizide Tospik, Mete ve Murat karakterlerine de odaklanılması ve farklı platformlarda hikâyeler oluşturulması öznellik ilkesine ulaşıldığını göstermektedir.

Niloya hayranlarının ve izleyicilerinin farklı sosyal medya platformlarında hikâyeye katılmaları, içerik oluşturmaları ve videolar oluşturmaları performans ilkesine erişildiğini göstermektedir. Gümüş (2019) çalışmasında Angry Birds oyunları ve onun oluşturduğu evreni konu edinmiştir. Yazar çalışmasında transmedya hikâye anlatıcılığının tüketiciye aktif rol yüklemesinin müşteri sadakatini güçlendirdiğini belirtmiştir. Markanın bu başarı göstergelerinin yanında sosyal projelerde hikâyenin ana karakter olarak kullanılması, çocuklara yönelik üretilmiş olan gıda takviyesi ürünlerinde Niloya ve arkadaşlarının figürlerinin kullanılması markanın bilinirliğini ve güven boyutunu göstermektedir. Yang ve Zisiadis (2014) transmedya hikâye anlatıcılığının pazarlama kampanyalarında, marka yayma ve marka bilinirliğini sağlamada önemini vurgulayarak yaratılan güven duygusuna dikkat çekmiştir. Akdemir Dilek ve Çelimli Akgül'ün (2024) çalışmasında Barbie filmde bir oyuncak karakterinin gerçek oyuncular tarafından canlandırıldığı, filmdeki karakterler, mekânlar ve olayların çeşitli medya ortamlarında tekrar yaratılabildiği ve genişletilebildiğine işaret edilmektedir. Seyirciler bu filmde Barbie'nin dünyasına girerek onunla etkileşim kurabilmektedir. Barbie filmi ile izleyicilere bazı oyun, ürün, sosyal medya hesabı, web sitesi ve canlı etkinlikler sunulmaktadır. Dolayısıyla film bir marka, hayat tarzı ve bir topluluk haline gelmektedir. Film, tutarlılık, kapsamlılık, çok katmanlılık ve katılımcılık gibi transmedyal anlatının temel özelliklerini başarı ile uygulayabilmektedir. Barbie filmde izleyiciler kendi hikâyesini yaratma ve paylaşma imkânı bulabilmekte ve aktif katılımcılar haline gelebilmektedir. Film izleyici sadakatini sağlamakta ve sürdürmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada Niloya'nın pazarlama ve marka çalışmalarında, transmedya hikâye anlatıcılığının temel ilkelerini başarılı bir şekilde sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca Niloya transmedya hikâye anlatıcılığı çalışmalarının pazarlama dışında bir diğer yönü de sosyal sorumluluk projelerine katılarak marka güveni oluşturmadaki etkisidir. Bu araştırma, Niloya markasının transmedya hikâye anlatıcılığı ilkelerini başarılı bir şekilde uyguladığını ve bu sayede hem çocukların hem de ebeveynlerin ilgisini çekerek sürdürülebilir bir marka imajı oluşturabildiğini göstermektedir. Özellikle, Niloya'nın yayılabilirlik, dalma ve çıkarma, dizileştirme, öznellik ve performans ilkelerini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Bu durum, markanın farklı platformlarda tutarlı bir şekilde var olmasını sağlamış, hedef kitleyi aktif bir şekilde katılıma teşvik etmiştir. Araştırma sonuçları, transmedya hikâye anlatıcılığının sadece eğlence amaçlı değil, aynı zamanda eğitimsel ve kültürel değerleri

aktarmada da etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Niloya örneğinde olduğu gibi, transmedya hikayeleri, çocuklara değerler kazandırırken, markaların da toplumda olumlu bir imaj oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, transmedya hikâye anlatıcılığı, günümüzde markaların tüketicilerle daha etkili bir iletişim kurmasını sağlayan önemli bir araçtır. Niloya örneği bu yaklaşımın başarılı bir şekilde uygulanması durumunda markaların uzun vadede büyüebileceğine işaret etmektedir.

7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Bu çalışmada sadece Niloya örneğine odaklanılmış olup, sonuçlar genellenemez. Farklı yaş grupları, kültürler veya sektörlerdeki diğer transmedya hikayelerinin de incelenmesi gerekir. Çalışmada anket, gözlem gibi veri toplama araçları kullanılmamış sadece ikincil kaynaklar üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Farklı yöntemlerin bir arada kullanılması ile sonuçların güvenilirliği daha da artırılabilir. Bu alanda yapılacak gelecek çalışmalarda, Niloya'nın başarısının sırları incelenerek Niloya markasının sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve metaverse gibi yeni teknolojileri kullanarak kendini nasıl yenileyip farklı kültürel yapıya sahip tüketicilerin bu hikayelere ne tür tepkiler verebileceği incelenebilir. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçekliğin tüketicilerin markalarla etkileşimini nasıl değiştirdiği, yapay zekanın transmedya hikayelerinin etkileşim sürecindeki rolü de inceleme konuları arasında olabilir. Diğer taraftan transmedya hikayelerinin bir markanın imajı ve kimliği üzerindeki etkisi, pazarlama kampanyalarındaki etkisi, sosyal medya ve etkileyici pazarlama yöntemleriyle entegre olarak kullanılıp-kullanılmayacağı farklı araştırma konuları olabilir. Transmedya hikayelerinin tüketici sadakati, marka algısı ve satın alma kararları üzerinde orta ve uzun vadede nasıl etkiye bulunabileceği araştırılabilir. Son olarak transmedya hikayelerinin etkilerini ölçmek zor olduğundan özellikle duygusal bağ, marka imajı gibi soyut kavramların ölçülmesi için uygun ölçeklerin geliştirilmesi için akademik çalışmalara ihtiyaç olabilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir Dilek, B., & Çelimli Akgül, A. A. (2024). Film pazarlama stratejilerinde transmedya etkisi: Barbie Örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 56-75. doi: 10.11616/asbi.1391248
- Ataman, E. Ö., & Pigeş, D. S. (2022). Transmedya hikâye anlatıcılığı ve içerik pazarlama temelinde Red Bull Türkiye "İçimdeki Ses" Ezhel örneği. *İNİFE- Dergi*, 7(1), 171-190.
- Atilgan, E., Aksoy, S., & Akinci, S., (2005). Determinants of the brand equity a verification approach in the beverage industry in Turkey", *Marketing Intelligence and Planning*, 23 (3), 237-248.
- Baş, T. & Akturan, U. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri, NVivi 7.0 ile nitel veri analizi*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Brown, S., Kozinets, R.V., & Sherry, J.F., (2003). Teaching old brands new tricks: retro branding and the revival of brand meaning. *Journal of Marketing* 67(3), 19-33.
- Buckner, B. & Rutledge, P. (2011). Transmedia storytelling for marketing and branding: it's not entertainment, it's survival. http://www.kcommhtml.com/ima/2011_03/transmedia_storytelling.pdf erişim: 15.07.2024
- Burns, A.C. & Bush, R.F. (2015). *Pazarlama Araştırması 7*. Basımdan çeviri, (Ed). F. Demirci Orel, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Cooper, H., Schembri, S., & Miller, D. (2010). Brand self-identity narratives in the James Bond movie. *Psychology & Marketing*, 27(6), 557-567.
- Cronin, J. (2016). Teach students to communicate a brand story with transmedia storytelling. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 10(2): 86-101
- Çetinkaya, Ö. A. (2017). Marka sadakati oluşturma aracı olarak transmedya hikâye anlatımının yeri ve değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 559-576.
- Desai, K.K., & Keller, K.L., (2002). The effects of ingredient branding strategies on host brand extendibility. *Journal of Marketing* 66(1), 73-93.
- Escalas, J.E., (2004). Narrative Processing: Building Consumer Connections to Brands. *Journal of Consumer Psychology* 14(1/2), 168-180.
- Fast, K., & Örnebring, H. (2017). Transmedia world-building: the shadow (1931-present) and transformers (1984-present). *International Journal of Cultural Studies*, 20(6), 636-652.
- Granitz, N., & Forman, H. (2015). Building self-brand connections: exploring brand stories through a transmedia perspective. *Journal of Brand Management*, 22(1), 38-59.
- Gümüş, İ. (2019). Transmedya hikayeciliği aracılığı ile marka sadakati inşasına yönelik bir örnek çalışma: "angrybirds". *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 2(1): 174-197.
- Gürel, E., & Tıgılı, Ö., (2014). New world created by social media: transmedia storytelling. *Journal of Media Critiques*, 1(1): 35-65.
- Habibi, M.R., M. Laroche, & M.O. Richard (2016). Testing an extended model of consumer behavior in the context of social media-based brand communities. *Computers in Human Behavior* 62: 292-302. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.079>
- Hadas, L., (2014). Authorship and authenticity in the transmedia brand: the case of Marvel's Agents of S.H.I.E.L.D. *Networking Knowledge* 7(1), 332-446.
- Harrington, C.L., & Bielby, D.D. (2007). Global fandom/global fan studies. In: J. Gray, C. Sandvoss and C.L. Harrington (eds.) *Fandom: Identities and communities in a mediated world*. (179-197). New York: NYU Press.
- Hopkinson, G.C., & Hogarth-Scott, S. (2001) What happened was ... broadening the agenda for storied research. *Journal of Marketing Management* 17(1), 27-47.
- Huang, W. (2010) Brand story and perceived brand image: evidence from Taiwan. *Journal of Family and Economic Issues* 31(3), 307-317.
- Ilhan, B. (2011) Transmedia consumption experiences: consuming and co-creating interrelated stories across media. *Unpublished Doctoral Dissertation*, University of Illinois at Urbana-Champaign. <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/26398>, erişim:02.09.2022.
- İspir, N., & Kucur, A. (2019). Yakınsama kültürü ve transmedya hikâye anlatıcılığı. *Kurgu*, 27(2), 161-171.
- Jenkins, H. (2006) *Convergence culture*. New York, NY: University Press.
- Jenkins, H. (2007). "Transmedia storytelling 101". http://www.henry-jenkins.org/2007/03/transmedia_storytelling_101.html. 22.03.2007. Erişim: 17.08.2022
- Kackman, M., Binfield, M., Payne, M.T., Perlman, A., & Sebok, B., (2010). *Flow TV: Television in the age of media convergence*. New York: NY: Routledge.
- Karcı, H. D. (2018). Markalaşma ve transmedya hikâyeciliği: bir uygulama örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karasar, N. (2014), *Bilimsel araştırma yöntemi*, 27. baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: "Dijital büyük patlamada" fırsatlar ve endişelere yönelik algılar. *Intermedia International e-Journal*, 8(15) 245-266. Doi: 10.21645/intermedia.2021.109

- Laverie, D.A., & Arnett, D.B. (2000). Factors affecting fan attendance: the influence of identity salience and satisfaction. *Journal of Leisure Research* 32(2), 225–246.
- McAlexander, J.H., Schouten, J.W., & Koenig, H.F. (2002). Building brand community. *Journal of Marketing* 66 (1), 38–54. <https://doi.org/10.1509/jmkg.66.1.38.18451>.
- Muniz, A.M., & O'Guinn, T.C. (2001). Brand community. *Journal of Consumer Research* 27(4), 412–432. <https://doi.org/10.1086/319618>.
- Shankar, A., & Goulding, C. (2001). Interpretive consumer research: two more contributions to theory and practice. *Qualitative Market Research: An International Journal* 4(1), 7–16.
- Singh, S. & Sonnenburg, S. (2012) Brand performance in social media, *Journal of Interactive Marketing* 26(4), 189–197.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* . Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tabaku, E., & Zerellari, M. (2015). Brand loyalty and loyalty programs; a literature review. *Romanian Economic and Business Review*, 10(2), 87.
- Tenderich, B., & Williams, J. (2014). Transmedia branding. European institute for media optimization, Frankfurt: EIMO, Europäisches Institut für Medienoptimierung
- Tong, X., & Hawley, J.M., (2009). Creating brand equity in the chinese clothing market the effect of selected marketing activities on brand equity dimensions, *Journal of Fashion Marketing and Management*, 13 (4), 566-581.
- Turan, S. & Özen, H. (2013). "Dokümanlardan verilerin toplanması", içinde Saharan B. Merriam (Çev.Ed S. Turan) Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber, Üçüncü basımdan çeviri, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yang, B., & Zisiadis, M. (2014). Transmedia marketing: strengthening multiplatform user participation through storytelling, *Unpublished Master Thesis*. Department of Informatics IT Management, Sweden Umeå University.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 6.Baskı, Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Woodside, A. (2010). Brand consumer storytelling theory and research: introduction to a psychology and marketing special issue. *Psychology & Marketing* 27(6), 531–540.

İnternet siteleri:

- Web 1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Buffy_the_Vampire_Slayer#Yan_%C3%BCr%C3%BCnler erişim: 11.09.2024
- Web 2: <https://www.instagram.com/nike/> erişim: 11.09.2023
- Web 3: <https://www.niloya.com>, erişim: 07.09.2023
- Web 4: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Niloya>, 12.09.2024
- Web 5: <https://www.youtube.com/c/niloyatv/channels>) erişim: 01.09.2023
- Web 6: <https://www.trtcocuk.net.tr/video/niloya-ruya-pesinde> erişim: 01.09.2023.
- Web 7: <https://tr-tr.facebook.com/niloyatv/> erişim: 01.09.2023.
- Web 8: <https://tr-tr.facebook.com/NiloyaTRTCocuk> erişim: 01.09.2023.
- Web 9: <https://www.instagram.com/niloyatv/> erişim: 07.09.2023.
- Web 10: https://twitter.com/niloya_tv erişim: 07.09.2023.
- Web11: https://www.youtube.com/channel/UCKFli1uWM9BCMb70_GyvBsQ erişim: 07.09.2023.
- Web 12: <https://www.fenobase.com/youtube/niloya> erişim: 07.09.2023.

- Web13: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/niloya-koyunun-kapilari-cocuklara-acildi>
erişim: 09.11.2023.
- Web14: <https://www.izlesene.com/video/niloya-64-bolum-niloyanin-bahcesi-cizgi-film/9146866> erişim: 09.11.2023.
- Web15: <https://www.trtcocuk.net.tr/niloya> erişim: 11.11.2023.
- Web 16: https://www.youtube.com/results?sp=mAEB&search_query=niloya+oyunlar%C4%B1
erişim: 11.11.2023.
- Web17: <https://yeniistiklal.com/haber/niloya-ve-arkadaslari-minik-dostlarini-eglenmeye-davet-ediyor-53911> erişim: 11.11.2023.
- Web18: <https://www.biletix.com/etkinlik-grup/169009209/TURKIYE/tr> erişim: 10.11.2023.
- Web 19: <https://www.dunyagozvakfi.org/niloya>, erişim: 20.11.2023.
- Web 20: <https://www.trendyol.com/voonka/niloya-vitamin-c-60-cigneme-tableti-p-6886349>
erişim: 15.07.2024.
- Web 21: <https://www.kozmela.com/voonka-kids-niloya-omega-3-balik-yagi-ve-vitamin-e-iceren-takviye-edici-gida-150ml> erişim: 15.07.2024.
- Web22: https://www.google.com/search?q=Niloya+Lisansl%C4%B1+%C3%9Cr%C3%BCnler&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiht4zTp4P8AhUQgRoKhd-tCiIQ_AUoAnoECAEQBA&biw=1356&bih=993&dpr=0.9 erişim: 15.07.2024.
- Web 23: <https://cicicee.com/niloya-dergisi-1-haziranda-yayina-basliyor/> erişim: 11.11.2023

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

DÜNYA BELİRSİZLİK ENDEKSİ (WUI) VE İNOVASYON İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE WORLD UNCERTAINTY INDEX (WUI) AND INNOVATION

Şenay SARAÇ¹

Sezin ŞIKLI²

¹ Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, senay.sarac@beun.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, SBE, sezin.08.03@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
15.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
18.09.2024

ÖZET

İnovasyon ülkelerin büyümesinde belirleyici bir faktör olup aynı zamanda ülkelerin yenilik yapabilme gücü ve kapasitesinin dikkate değer bir ölçütünü oluşturmaktadır. Ülkelerin alacakları kararları ve uygulayacakları politikaları öngörebildiği durum ise ekonomik yapılarının belirliliğine işaret etmektedir. Aksi söz konusu olduğunda ekonominin belirsizliğinden bahsedilir. Nitekim ekonomik yapının belirliliği ya da belirsizliği mikro ölçekte firmaların ve işletmelerin kararlarını etkilemektedir. Bu nedenle, çalışma dünya belirsizlik endeksi ve inovasyon arasındaki ilişkiyi seçilmiş 10 ülke örneği için 1996-2020 veri dönemini baz alarak ampirik olarak incelemeyi amaçlamıştır. Dünya belirsizlik endeksi (WUI), toplam patent başvuruları ve Ar-Ge sektöründeki araştırmacı sayısı değişkenler olarak alınmıştır. Analizde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu, değişkenlerin eşbütünlük ve fark durağan oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ardından yapılan Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi sonucunda WUI ve patent değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur. AMG testi sonuçları da nedensellik testini destekler şekilde panel genelinde WUI'nin patent başvurularını etkilemediğini ve bu iki değişken arasında anlamlı ilişki olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Dünya Belirsizlik Endeksi, Patent Başvuruları, Ar-Ge Sektöründeki Araştırmacı Sayısı

ABSTRACT

Innovation is a key driver of economic growth and serves as a notable indicator of a country's ability and capacity to innovate. When countries are able to foresee the decisions they will make and the policies they will implement, this reflects stability in their economic structures. Conversely, when this predictability is absent, the economy is characterized by uncertainty. The certainty or uncertainty of the economic structure significantly impacts the decision-making of firms and businesses at the micro level. This study aims to empirically examine the relationship between the World Uncertainty Index (WUI) and innovation across a sample of 10 selected countries, using data from 1996 to 2020. The variables analyzed include the World Uncertainty Index (WUI), total patent applications, and the number of researchers in the R&D sector. The analysis reveals cross-sectional dependence among the variables, as well as evidence of cointegration and stationarity in first differences. The Dumitrescu-Hurlin (2012) causality test shows no causal relationship between the WUI and patent variables. The AMG test results further supported the causality test, showing that the WUI does not affect patent applications across the panel and that there is no significant relationship between these two variables.

Keywords: Innovation, World Uncertainty Index, Patent Applications, Number of Researchers in the R&D Sector.

1. GİRİŞ

İnovasyon ülkelerin uzun vadede büyümelerini katkı sağlayan faktörlerden biridir. Günümüzde sürdürülebilir büyümenin yolu ekonomilerin inovasyon faaliyetlerini gerçekleştirmesinden geçmektedir. Çünkü inovasyon faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan gelişmeler uzun vadeye yayılarak etkisini göstermektedir (Barış, 2022: 707). İnovasyon ise bilgi birikimleri aracılığıyla ortaya çıkan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, bilginin hem bir araya gelip sistemleştirilmesi sürecini hem de somut yeniliklerin ekonomiye kazandırılması sürecini kapsamaktadır. İnovasyon yeni bilgilerin ortaya çıkmasına kolaylıklar sağlayarak yeni bilgilerle yeni ürün, yeni metot ve yeni teknikler oluşturmaktadır. Böylelikle ekonomiler inovasyon faaliyetleri sonucunda sürekli yeni gelişme ve teknolojik değişimlere yönelmektedir. Bu bağlamda inovasyon ülkelerin yenilik gücü ve kapasitesini açıklamaktadır. Ayrıca inovatif ülkenin diğer ülkeler karşısındaki konumunu da belirlemekte ve diğer ülkeler karşısında daha avantajlı bir duruma getirmektedir. Bu durum ülkenin refah düzeyine yansımakta ve ülkelerin refah düzeyleri ile inovasyon kapasitesi arasında olumlu bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda inovasyon kapasitesi yüksek olan ülkelerin daha iyi bir refah gücüne sahip olduğunu ve beraberinde yoksulluğun azaldığını göstermektedir (Ivus ve Wajda, 2018 : 1; Qamruzzaman, vd., 2021: 1).

Ülkelerin inovasyon faaliyetlerini gerçekleştirmeleri ve bunu devam ettirmeleri için bazı gerekli koşullar bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle inovasyon faaliyetleri ülkelerin içinde bulunduğu mevcut koşullardan etkilenmektedir. Bu koşullar arasında ülkelerin ekonomik büyümesi, sermayesi, ekonomik yapılarının belirli olması ve ülkelerin kaynaklarının yeterli olması bulunmaktadır. Dolayısıyla inovasyon faaliyetlerini gerçekleştiren firma ve işletmeler faaliyetlerine yönelik karar alırken ekonomik yapılarının belirsizliğinden de büyük ölçüde etkilenmektedirler (Qamruzzaman, vd., 2021). Çünkü inovasyon uzun vadeli kümülatif bir yatırım sürecini kapsamaktadır. Bu uzun ve riskli sürece ise sadece yeterli kaynaklara sahip firmalar cesaret edebilmektedir. Bu sebeple, inovasyon faaliyetlerini gerçekleştirme kararları hem yöneticilerin risk tercihlerinden hem de firmaların kaynak yapısından etkilenebilmektedir. Ancak farklı risk alabilme kabiliyetine sahip firmaların yüksek belirsizliklerle karşılaştıklarında verdikleri tepkilerin farklı olması da beklenen bir durumdur. Örneğin, güçlü risk alma faaliyetine sahip firmalar sorunsuz bir şekilde dış risklerle başa çıkabilir durumda olmakta ve böylelikle inovasyon faaliyetlerini devam ettirebilmektedirler (Lou vd., 2022: 80).

Ekonomik ortamdaki belirsizlikler, ekonomideki aktörlerin ekonomiye yönelik alacakları ve uygulayacakları kararları öngöremediği durumu tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu belirsizlik durumu ekonomideki aktörlerin tutum ve davranışlarını şekillendirmektedir. Ekonomideki karar alıcılar belirsizlik hali devam ettiği sürece kararlarını ötelemekte stratejik karar politikalarını ise belirli bir ekonomik ortamın varlığında uygulamaktadır (Barış, 2022: 718). Makroekonominin istikrarlılığı için ekonomilerin belirli olması firma ve işletme sahiplerinin inovasyona yönelik kararlarında oldukça önemlidir. Firma ve işletmeler ekonomilerin belirsiz olduğu durumlarda faaliyet yürütmekten çekinmektedirler. Çünkü girişimciler olan firma ve işletme sahipleri yatırımlarını ekonomik ortamın belirsizliğinde büyük risklerle gerçekleştirirler. Ancak istemedikleri durumlarla karşılaşacakları olasılığına karşı yatırım faaliyetlerini azaltmaya yönelik tutum içinde olabilmektedirler. Ekonomilerin belirsiz olduğu durumlar firmaların davranışlarını etkilediği için inovasyon yatırımlarının da azalmasına sebep olabilmektedir. Böylelikle karşımıza ülkelerin inovasyon yapabilmelerinin ön koşullarından biri olarak ekonomik belirsizliğin olmadığı bir ekonominin varlığının gerekliliği çıkmaktadır. Ekonomik yapıların tutarlı olduğu durumda firmalar inovasyon faaliyetleri için elverişli bir ortam fırsatı yakalamış olmaktadır (Lou vd., 2022: 95).

Çünkü ekonomik durumun belirli olduğu ülkelerde gelişmeler ve ilerlemeler daha yakından takip edilmekte ve bilgi aracılığıyla oluşan yeni teknoloji ve inovatif çalışmalara ekonomi içerisinde daha fazla kaynak ayrılmakta ve inovatif faaliyetlerini ve kararlarını daha net adımlarla gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla inovatif çalışmaların ülke içindeki ağırlığı ve payı ülkenin ekonomik durumundan etkilenmektedir. (Lou vd., 2022: 80).

Yapılan bu çalışmada WUI ile inovasyon arasındaki ilişkisi incelenmiştir. İnovasyon göstergesi olarak yerleşik ve yerleşik olmayan patent başvuruları kullanılmıştır. Diğer değişkenler ise Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı ve WUI'dir. Türkiye'nin dahil edildiği seçilmiş 10 ülke için panel veri analiziyle değişkenler arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir. Literatürde daha çok mikro ölçekte belli bir ülkede -ki çoğunlukla Çin- firma verileri kullanılarak yapılan çalışmalar mevcuttur. Makro ölçekte yapılan çalışmalar ise oldukça azdır. Bu çalışmalar ise daha çok OECD ülkeleri baz alınarak yapılmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise az sayıda olan makro ölçekte çalışmalardan biri olması ve Türkiye'nin ülke grubu arasına dahil edilmiş olmasıdır.

Çalışmada ilk önce teorik çerçeve sunulmuş ardından literatür taramasına yer verilmiştir. Son kısım olan ampirik analiz kısmında ise yöntem, bulgular ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

İnovasyon faaliyetleri yeniliklerle ilişkili bir sektör olduğu için yatırımların yapılmasının önünü açmakta olup yatırımları hızlandırmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında inovasyon önemli bir faktör haline gelmektedir (Qamruzzaman, vd., 2021: 1). Firmalar ise sürekli inovasyon faaliyetleri aracılığıyla yeni bir ürün veya süreç yaratarak kendilerini diğer firmalardan farklılaştırmaktadır (Jung ve Kwak, 2018: 1). Rekabet avantajı yakalamak isteyen firmalar piyasadaki inovatif faaliyetleri yakından takip etmekte ve bu alana belli bir sermaye ayırmaktadır. Risk maliyetleri yüksek olan inovatif faaliyet kararları ekonominin içinde bulunduğu belirsizlik durumundan etkilenmektedir.

Ekonomik belirsizlik ise hem mikro ölçekte hem de makro ölçekte ekonominin işleyişini kapsadığı gibi mikro düzeyde ekonominin işleyişini etkilemektedir. Bu açıdan ekonomik belirsizlik geniş kapsamlı bir kavramı ifade etmektedir. Yani, tüm firma ve işletmelerin geleceğe yönelik yatırım kararlarını etkileyebileceği gibi tek bir firma ve işletmelerin yatırımlarını etkileyebilmektedir. (Bloom, 2014: 153). Dolayısıyla firma ve işletmeler inovasyon faaliyetlerine dönük yatırım politikalarını oluştururken bu yönde almış oldukları kararlarda ekonomik belirsizlikten bağımsız hareket etmemektedirler. Ekonomik ortamdaki belirlilik ya da tam tersi olan belirsizlik durumuna göre kararlarını oluşturmaktadırlar.

Ekonomik belirsizlik ülkelerin içinde bulunduğu durumlara da bağlıdır. Bu durumlar ekonomik olaylarla ilintili olabileceği gibi ekonomik olmayan tüm dünyayı etkileyebilecek güçteki olaylarla da ilintilidir. Dünya'da ihracattaki öncü ülkelerde meydana gelen savaş ve çatışma durumları, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler ayrıca yakın tarihte yaşanan Covid -19 gibi küresel bir salgın bu durumlara örnek gösterilebilir. Yaşanan bu olumsuzluklar ekonomik belirsizliğin giderek artmasına neden olmuştur (Usta ve Mete, 2022: 645). Ülkeler ekonomik belirsizlikle karşı karşıya kaldıklarında belirsizliğin yansımalarını hissetmektedir. Şöyle ki, ekonomideki belirsizlik firma ve işletmelerin almış oldukları kararları ve davranışlarını etkileyerek sürdürülebilirliğin ve gelişimin temel faktörlerinden biri inovasyonu baltalamaktadır. Çünkü yüksek belirsizlik ortamında firma ve işletmeler inovasyona yönelik faaliyetlerinde daha temkinli kararlar alabilmektedirler (Zheng ve Wen, 2023: 1).

Finansman kararlarını da buna göre yönlendirdikleri için inovasyon faaliyetleri büyük ölçüde ekonomik perspektiften etkilenmektedir (Gulen ve Ion, 2013: 31). Ancak ekonomik belirsizliğin inovasyon yatırımları üzerindeki etkisi firmadan firmaya farklılık göstermekte ve firmanın özelliklerinden etkilenmektedir. Şöyle ki, büyük ve riske katlanabilen inovasyona dayalı firmalar için ekonomik belirsizlik inovasyon kapasitesi üzerinde teşvik edici bir faktör olabilirken, küçük ve inovasyon kapasitesi düşük bir firma için ekonomik belirsizlik caydırıcı bir nitelik taşıyabilmektedir (Jung ve Kwak, 2018: 12). Böylece firma ve işletmelerin ekonomik kararları ekonomideki ani değişikliklerden başka bir deyişle belirsizlik durumundan etkilenebilmektedir (Barış, 2022: 709).

Her ne kadar inovasyon faaliyetleri ile belirsizlik arasında bu olumsuz etkinin ortaya çıktığını tespit eden çalışmalar (Goel ve Ram (2001), Saleem, Jiandong ve Khan (2018), Iwus ve Wajda (2018), Khan, Qin, Jebran ve Ullah (2020), Qamruzzaman, Tayachi, Mehta & Ali (2021)) çoğunlukta olsa da tam tersi olarak ekonomideki belirsizliklerin inovasyon faaliyetlerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalarda (He, Ma ve Zhang (2020), Tajaddini ve Gholipour (2021)) bulunmaktadır. Bu durumun arkasında yatan temel faktör firmaların ve işletmelerin risk algısı yatmaktadır. Risk alma isteği yüksek ve riske dayanıklılığı olan firmalar ve işletmeler inovasyon faaliyetlerini artırmak yönünde tercih yapabilmektedir. Keza, hükümetlerinde belirsizlik dönemlerinde inovasyonu teşvik etmek, ekonomideki canlılığı ve firmaların rekabet gücünü artırmak vb. amaçlarla inovasyon faaliyetlerine yönelik daha fazla destek sağladığı gözlemlenmiştir (Barış, 2022: 711). Dolayısıyla ekonomik belirsizlik ve inovasyonun ampirik ilişkisi hakkında fikir birliği sağlanmamıştır.

3.AMPİRİK LİTERATÜR

Ekonomik belirsizlik ve inovasyon ilişkisini analiz etmeye yönelik çalışmalar son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. Ancak ampirik literatür açısından incelediğimizde çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar Tablo.1 de gösterilmektedir.

Tablo 1. Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Dönem	Örneklem	Yöntem	Sonuç
Goel & Ram (2001)	1981-1992	9 OECD Ülkesi	En Küçük Kareler Yöntemi	Tahminler, toplam belirsizliğin ve diğer belirsizlik türlerinin Ar-Ge harcamaları üzerinde güçlü bir negatif etkiye sahip olduğunu ve Ar-Ge harcamalarının geri döndürülemez olduğunu göstermektedir.
Saleem, Jiandong & Khan (2018)	1995-2015	Çin	Eş bütünleşme için otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yaklaşımı	Ekonomik politika belirsizliğinin inovasyonu olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.
Iwus & Wajda (2018)	1982-2012	30 Ülke	Belirsizlik Ölçümleri	Artan makro belirsizlik Ar-Ge büyümesinin azalması ve bu ticari girişimin Ar-Ge harcamaları üzerindeki harcamalarının azalmasıyla ilişkilidir.
Khan, Qin, Jebran & Ullah (2020)	2000-2017	Çin	GMM model	Bulgular, belirsizliklerin Ar-Ge yatırımlarını negatif etkilediğini göstermektedir.
He, Ma & Zang (2020)	2000-2017	Çin	Temel regresyon	Genel olarak kurumsal inovasyon ile ekonomik politika belirsizliği pozitif ilişkilidir. 2008 yılından sonra ise yüksek ekonomi politika

				belirsizliği ortamında kurumsal inovasyon azalmıştır.
Tajaddini & Gholipour (2021)	1996-2015	19 ülke	Sabit etki modeli	Yüksek ekonomik politika belirsizliği kişi başı Ar-Ge harcamalarıyla ve inovasyon çıktılarıyla pozitif ilişkilidir.
Qamruzzaman, Tayachi, Mehta & Ali (2021)	1997-2018	22 Ülke	Dinamik panel regresyonu ve GMM nedensellik	Ekonomik belirsizlik endeksinden inovasyon çıktısına Ar-Ge ile ölçülen inovasyon haricinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etki tespit edilmiştir.
Barış (2022)	1997-2019	14 OECD ülkesi	Panel	Ekonomik politika belirsizliği ile inovasyon arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmamıştır. Ayrıca bu değişkenler arasında uzun dönemli panel nedensellik ilişkisi incelenmiş olup panel nedensellik testi sonuçları da eşbütünleşme sonuçlarıyla örtüşerek ilişki bulunmamıştır.

Tablo 1’den de görüldüğü üzere Goel & Ram (2001), Saleem, Jiandong ve Khan (2018), Iwus ve Wajda (2018), Khan, Qin, Jebran ve Ullah (2020), Qamruzzaman, Tayachi, Mehta ve Ali (2021) yaptıkları ekonometrik analizlerde ekonomik politika belirsizliği ile inovasyon arasında negatif ilişki olduğu yönündeki savı destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır, Bu çalışmaların aksine He, Ma ve Zang (2020) ile Tajaddini ve Gholipour (2021) yaptıkları çalışmalarda ekonomik politika belirsizliği ile inovasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Barış (2022)’ın çalışmasında ise ekonomik politika belirsizliği ile inovasyon arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

4.EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada, seçilmiş 10 ülke için WUI ile inovasyon arasındaki ilişki 1996-2020 veri dönemi yıllık verilerinden faydalanılarak incelenmiştir. Panel veri analiz yöntemi kullanılan bu çalışmada örneklem ülkeler; Türkiye, İspanya, Belçika, Meksika, Kanada, ABD, Almanya, Fransa, Japonya ve Rusya’dır. Ülke seçimi verilerin bulunabilirliğine göre belirlenmiştir. Belirsizlik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara göre bu çalışma Türkiye’yi de ele alması açısından diğerlerinden farklılaşmaktadır. Bu göstergelerden yola çıkarak dünya belirsizlik endeksi ile inovasyonun ampirik olarak ilişkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait özet bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken Kodu	Değişken Adı	Açıklama	Kaynak
Patent	Patent Başvuruları	Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Toplam Patent Başvuruları	Dünya Bankası
Ar-Gek	Ar-Ge’deki Araştırmacı Sayısı	Ar-Ge’deki Araştırmacı Sayısı	Dünya Bankası
WUI	Dünya Belirsizlik Endeksi	Dünya Belirsizlik Endeksi	FRED

Çalışmada, inovasyon göstergesi olarak yerleşik ve yerleşik olmayan patent başvuruları alınmıştır. Patent başvuruları değişkeni modelin bağımlı değişkenidir. Diğer bir değişken olarak ise Ar-Ge alanındaki araştırmacı sayısı (Ar-Gek) alınmıştır. İlgili verilere Dünya Bankası veri

tabanından ulaşılmıştır. Belirsizlik göstergesi olarak FRED sitesinden alınan Dünya belirsizlik endeksi verileri (WUI) kullanılmıştır. Analiz edilen model eşitlik 1’de şu şekilde yer almaktadır:

$$Patent_{it} = \beta_0 + \beta_1 Ar - Gek + \beta_2 WUI + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Analiz edilen modelde; ε_{it} modelin hata terimidir. Eşitlikteki $i=1,2,3,\dots,N$ yatay kesit sayısını ifade etmektedir. $t=1,2,3,\dots,T$ modelin zaman bilgisini vermektedir.

Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 3’te ve korelasyon matrisi Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

	Ar-Gek	Patent	WUI
Mean	3125.681	98512.28	0.206.299
Median	3315.253	20650.00	0.188047
Max.	5495.251	621453.0	0.722115
Min.	219.1355	617.0000	0.000000
Std. Dev.	1547.185	162457.1	0.124689
Skewness	-0.537227	1.787746	1.053277
Kurtosis	2.317469	4.828936	4.534396
Jargue-Bera	16878.13	168.0120	70.74941
Probability	0.000216	0.000000	0.000000
Sum	781420.2	24628070	51.57474
Sum Sq. Dev.	5.96E+08	6.57E+12	3.871275
Obsevation	250	250	250

Tablo 4: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Ar-Gek	Patent	WUI
Ar-Gek	1.000000	0.439611	-0.204109
Patent	0.439611	1.000000	-0.052282
WUI	-0.204109	-0.052282	1.000000

Korelasyon iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu ilişki -1 ile 1 arasında yer almaktadır. Tablo 4’te verilen korelasyon katsayı sonuçlarına göre Ar-Gek, patent ve WUI değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde Ar-Ge’deki araştırmacı sayısının patent başvuruları ile ilişkisinin daha yüksek ve pozitif olduğu görülmektedir. Patent başvuruları değişkeninin ise Ar-Ge’deki araştırmacı sayısı ile ilişkisi daha yüksek ve pozitifdir. WUI değişkeni ile patent başvuruları ve Ar-Ge’deki araştırmacı sayısı arasında negatif ilişki olduğu görülmektedir.

4.2. Ekonometrik Yöntem

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Küreselleşme ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gibi tüm ülkeleri etkileyen olaylar sonucu yaşanan şoklar sebebiyle ülkeler benzer şekilde bu şokların etkisini hissedebilmektedir. Bu yüzden panel verileriyle yatay kesit bağımlılığının incelenmesi önem kazanmaktadır (Qamruzzaman ve Jianguo, 2020: 832). Paneli oluşturan değişkenlerde zaman içindeki değişimlerle kırılmalar yaşanabilmektedir (Pesaran, 2004: 2). Ayrıca yatay kesit bağımlılığı sorunu olup olmadığını belirlemek birim kök testleri için izlenmesi gereken birinci nesil ya da ikinci nesil birim kök testine karar vermeyi sağlar (Barış, 2022: 713).

Literatürde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını anlayabilmek için yapılan Breusch-Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected Scaled LM ve Pesaran CD testi olmak üzere çeşitli testler uygulanabilir. Testlere ait formüller aşağıdaki eşitliklerdeki gibidir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} p_{ij}^2 \quad (2)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T p_{ij}^2 \quad (3)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T p_{ij} \frac{(T-k)p_{ij}^2}{\sqrt{V_{Tij}^2}} \quad (4)$$

Hipotezler şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_a : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Uygulanan test sonuçlarına göre H_0 boş hipotezi reddedilemediğinde yani ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna ulaşılır. Ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı takdirde birinci nesil birim kök testleri kullanılırken; H_0 boş hipotezi reddedildiğinde ise ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu için ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır (Baltagi, 2021: 352-354).

4.2.2. Panel Birim Kök Testi

Panel verilerinin birim kök testleri giderek önemli hale gelmeye başlamıştır (Breitung ve Das, 2005: 414). Paneli oluşturan değişkenlerin birden fazla ortak etkenin sebep olduğu bağımlılık ilişkisinden söz edilmektedir (Pesaran vd., 2008: 19). Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarından elde edilen bulgulara göre analizdeki yer alan serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu takdirde analizin sonraki adımlarında serilerin durağanlıkları için ikinci nesil birim kök testleriyle devam edilmektedir (Vardar ve Koç, 2023: 56).

Yatay kesit bağımlılığı tespit edildikten sonra literatürde sıklıkla kullanılan ikinci nesil birim kök testleri Bai ve Ng (2004), Breuer, Mcknown ve Wallace (SURADF, 2002), Pesaran (CIPS, 2007) ve Hadri ve Kurozumi (KPSS, 2012) testleridir. Bunlar arasında yatay kesit bağımlılığı varlığı durumunda çalışmalarda kullanılan birim kök testlerinden biri olan Pesaran CIPS (2007) dikkate alınarak çalışmada da yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucundan hareketle ikinci nesil

birim kök testleri kullanılmaktadır. Bundan dolayı serilerin durağanlığı $N>T$ koşulunu sağlayan CIPS değerleriyle test edilmektedir (Vardar ve Koç, 2023: 56).

Kurulan modele ait hipotez testleri şu şekildedir:

H_0 : Seri birim kök içerir.

H_a : Seri birim kök içermez.

Pesaran tarafından 2007'de geliştirilen CADF (Cross Sectional Augmented Dickey Fuller) testi, panel içerisinde yer alan tüm birimlerin CADF test istatistiği hesaplanarak hesaplanmış olan CADF testlerinin aritmetik ortalaması alınarak panel geneli için CIPS (Cross Sectionally Augmented IPS) test istatistikleri hesaplanmaktadır. CADF her bir ülke grubunun durağanlık analizini yapmakta CIPS ise panel geneli için durağanlığı sınamaktadır. CADF test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 267).

$$t(N, T) = \frac{\Delta y_i' \overline{M}_i y_{t-1}}{\overline{\sigma}^2 (\Delta y_{i-1}' \overline{M}_i y_{t-1})^{\frac{1}{2}}} \quad (5)$$

\overline{M} , eşitlik (6)'da şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\overline{M} = (I, \Delta y, y_{t-1}) \quad (6)$$

(7), (8) ve (9) nolu eşitliklerde diğer değerler açıklanmaktadır:

$$I = (1, 1, \dots)' \quad (7)$$

$$\Delta \overline{y} = (\Delta \overline{y}_1, \Delta \overline{y}_2, \dots, \Delta \overline{y}_i)' \quad (8)$$

$$\overline{\sigma}^2 = \frac{\Delta y_i' \overline{M}_{i,w} \Delta y_i}{T-4} \quad (9)$$

Eşitlik (10)'da ise panel geneli için CIPS birim kök test istatistiği de şu şekilde hesaplanır:

$$CIPS^*(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i^*(N, T) \quad (10)$$

Yapılan test sonuçlarına göre CADF ve CIPS istatistik değerleri Pesaran'ın (2007) kritik değerlerine göre yorumlar yapılmakta olup durağanlık sınaması yapılmaktadır. CADF test istatistiği sonuçları kritik değerlerden büyük olduğunda H_0 boş hipotezi reddedilerek ve serinin birim kök içermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda hesaplanan CIPS istatistik değerleri ise Pesaran (2007) kritik değerlere göre yorumlanarak CIPS değerinin kritik değerlerden büyük olduğunda H_0 boş hipotezi panel geneli için reddedilerek serinin birim kök içermediği sonucu elde edilir (Pesaran, 2007: 267-268).

4.2.3. Homojenlik Testi

Homojenlik testi de modelin homojen ya da heterojenliğinin sınıandığı ön testlerden arasındadır (Vardar ve Koç, 2023: 56). Bir ülkede meydana gelen bir değişimin diğer ülkeleri de aynı şekilde etkileyip etkilemediğini test etmek için homojenlik testi yapılmaktadır. Dolayısıyla, ekonomileri değişkenlik gösteren ülkeler arasında oluşturulan modellerde katsayıların heterojen olması, ekonomileri değişkenlik göstermeyen ülkeler arasında ise oluşturulan modellerin katsayılarının homojen olduğu belirlenmektedir (Kar vd., 2018: 312).

4.2.4. Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi

Panel veri analizlerinde Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı ampirik analizlerde yaygın olarak kullanılan Westerlund (2008)'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmıştır. Bu yöntem; bağımlı değişkenin fark durağan [I(1)] olması şartıyla, bağımsız değişkenlerin seviye [I(0)] veya fark durağan [I(1)] olması durumlarında da panel eşbütünleşme analizi yapılmasına imkan sağlamakta ve yatay kesit bağımlılığını da göz önünde bulundurmaktadır (Westerlund, 2008).

Testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$H_0: \Phi_i = 1$, Eş bütünleşme ilişkisi yok. (i=1,2,...,n)

$H_1: \Phi_i < 1$, Eş bütünleşme ilişkisi var. (i=1,2,...,n)

Hipotezlerin ret veya kabul kararına, normal dağılım tablosu kritik değerleriyle elde edilen test istatistiğinin karşılaştırılmasıyla varılmaktadır. Buna göre, elde edilen test istatistiği 1,645'ten büyük olduğunda (% 5 anlamlılık düzeyi), H_0 reddedilmekte ve eş bütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilmektedir.

Bu yöntemde, panel ve grup şeklinde iki ayrı test istatistiği bulunabilmektedir. Durbin-Hausman grup istatistiği, otoregresif parametrenin paneldeki her kesit için farklı olduğu (heterojenlik) varsayımına dayanırken; Durbin Hausman Panel istatistiği ise otoregresif parametrenin bütün panel için aynı olduğu (homojenlik) varsayımına dayanır.

4.2.5. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi

Bir ülke veya birey için nedensellik olması panel verilerindeki ülke ve bireyler de nedensellik olabileceğini içermektedir. Panel verilerle nedensellik daha etkin incelenebilmektedir (Dumitrescu & Hurlin, 2012: 2). Bu açıdan panel verilerinin nedenselliğini tespit etmek amacıyla çalışmada Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi uygulanmıştır.

Ayrıca Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi literatürde yaygın olarak kullanılan testler arasındadır. Bunun sebepleri olarak; paneli oluşturan ülkelerin heterojen olabileceğini ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alıyor olması, zaman boyutunun yatay kesit boyutu yani N'nin büyük ya da küçük olduğu hallerde kullanılabilmesi, dengesiz olan panel veri setlerinde bile etkin sonuçlar verebilmesi sebebiyle test üstünlük kazanabilmektedir (Çelik ve Ünsür, 2020: 205). Dumitrescu ve Hurlin (2012), Granger nedensellik testini heterojen paneller için genişleterek analizlere dahil etmiştir. Y ile X arasındaki ilişkinin açıklandığı eşitlik (11)'de aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451):

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} X_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

Yukarıdaki eşitlik (11)'de gecikme uzunluğu k panel için her bir ülkenin aynı ve panel dengeli iken, otoregresif parametre γ_i^k ve eğimler $\beta_i^{(k)}$ ülkelere göre farklılaşmaktadır.

$i = 1, \dots, N$ olmak üzere boş hipotez şöyledir:

$H_0: \beta_i = 0$ şeklindedir.

$\forall_i = 1, \dots, N, \beta_i \neq 0$

$\forall_i = N_1 + 1, N_2 + 2, \dots, N$ olmak üzere alternatif hipotezler

aşağıdaki gibidir:

$H_1: \beta_i = 0$

$H_1: \beta_i \neq 0$ şeklindedir.

Boş hipotez panel geneli için X'den Y'ye homojen panel nedensel ilişki olmadığı yani heterojen ilişki olduğunu göstermektedir. Boş hipotez reddedilmediğinde panel geneli için X değişkeninin Y değişkeninin nedeni olmadığı sonucu elde edilir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1453).

Alternatif hipotez model heterojendir şeklindedir. β_i ülkelere göre ele alınmaktadır. β_i 'lerin bazıları sıfırdan farklıdır şeklinde alternatif hipotez oluşturulmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1453). H_0 tüm birimler için y'den, x' e doğru nedensellik ilişkisi mevcut değildir. H_1 ise bazı birimler için y' den, x' e doğru nedensellik ilişkisi mevcuttur, şeklinde ifade edilmektedir. (Çelik ve Ünsür, 2020: 205).

4.2.6. AMG (Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi) Testi

AMG tahmincisi yatay kesit bağımlılığı varken kullanılan aynı zamanda model heterojen olduğunda kullanılan testtir. Değişkenlerin ortak dinamik etkilerini ve ortak faktörlerini dikkate alabilmektedir (Göçer, 2013: 233).

4.3. Ekonometrik Bulgular

4.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını anlayabilmek için yapılan bu çalışmada, Breusch-Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected Scaled LM ve Pesaran CD testi olmak üzere çeşitli testlerle sınama yapılmıştır. Her üç değişken için yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelenmek üzere boş ve alternatif hipotezler şu şekildedir:

H_0 = Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 ≠ Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 5, çalışmada analiz edilen modelin yatay kesit bağımlılık test sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	AR-Gek	Patent Başvuruları	WUI
	Test İstatistiği (Olasılık Değeri)	Test İstatistiği (Olasılık Değeri)	Test İstatistiği (Olasılık Değeri)
Breusch-Pagan LM	688.4715 (0.0000)	354.0728 (0.0000)	180.4581 (0.0000)
Pesaran Scaled LM	67.82785 (0.0000)	32.57914 (0.0000)	14.27854 (0.0000)
Bias-Corrected Scaled LM	67.61951 (0.0000)	32.37080 (0.0000)	14.07021 (0.0000)
Pesaran CD	14.10526 (0.0000)	3.030487 (0.0024)	10.78694 (0.0000)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değeridir.

Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeni için yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelendiğinde, olasılık değerlerinin 0.00 olduğu yani 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir. Yani Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeni için yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılr.

Patent başvuruları değişkeni için yatay kesit bağımlılığı test sonuçları incelendiğinde, olasılık değerlerinin 0.00 olduğu yani 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir. Yani patent başvuruları değişkeni için yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılr.

Son değişken olan WUI değişkeni için yatay kesit bağımlılığı test sonuçları ele alındığında, olasılık değerlerinin 0.00 olduğu yani 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir. Yani WUI değişkeni için yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılr.

Dolayısıyla modeldeki tüm değişkenler için H_0 hipotezi reddedilerek yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.3.2. Panel Homojenlik-Heterojenlik Testi

Panelin homojen ya da heterojenliğinin sınanması için Hsiao (1986) testinden yapılarak hipotez testleri oluşturulmuştur.

$H_1(0)$:Panel homojendir. $H_1(A)$: H_2 (Panel Heterojendir.)

$H_2(0)$: H_3 (Panel Homojendir.) $H_2(A)$: Panel Heterojendir.

$H_3(0)$:Panel Homojendir. $H_3(A)$:Panel Kısmi Homojendir.

Tablo 6. Homojenlik Testi Sonuçları

Hipotez	F-İstatistiği	Olasılık-Değeri
H_1	212.2677	7.3E-142
H_2	17.99917	6.88E-34
H_3	262.8593	2.8E-118

Tablo 6'da gösterilen test sonuçlarındaki H_1 , H_2 ve H_3 için olasılık değerlerine bakıldığında H_1 'in olasılık değeri 7.3E-142'dir. Bu değer 0.05'ten küçüktür. " $H_1(0)$:Panel homojendir" şeklindeki boş hipotezi reddedilir. Yani "panel heterojendir" sonucuna ulaşılr. H_2 'nin olasılık değeri 6.88E-34 olduğu için olasılık değeri yine 0.05'ten küçüktür. H_2 boş hipotezi reddedilir. Yani "panel heterojendir" sonucuna ulaşılr. H_3 olasılık değeri de 2.8E-118'dir. Bu olasılık değeri de 0.05'ten küçüktür. H_3 boş hipotezi reddedilir. "Panel Kısmi Homojendir." sonucuna ulaşılr. Bu sonuçlar göz önünde bulundurularak seriler için yatay kesit bağımlılığı altındaki heterojenliği savunan bir birim kök testini yapılp değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesi gerekmektedir.

4.3.3. Panel Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçlar neticesinde üç değişken içinde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu yüzden Pesaran (2007) ikinci nesil birim kök testi kullanılmış ve CIPS değerleri dikkate alınmıştır. İlk olarak değişkenlerin kendi seviyesindeki durağan hali sınanmıştır. Trendli ve trendsiz değerlerine bakılmıştır. Durağan olmayan değişkenlerin tespit edilmesi sonucu birinci derece fark işlemi uygulanmıştır.

Tablo 7. CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Seviyede		
Değişken Adı	Trendli	Trendsiz
Ar-Ge'deki Araştırmacı Sayısı	0.648	0.479
Patent Başvuruları	0.936	0.709
WUI	0.345	0.194
Birinci Farkında		
Değişken Adı	Trendli	Trendsiz
Δ Ar-Ge'deki Araştırmacı Sayısı	0.000	0.000
Δ Patent Başvuruları	0.000	0.004
Δ WUI	0.002	0.006

Not: Trendsiz model için %10, %5 ve %1 düzeyinde kritik değerler sırasıyla -2,04; -2,11 ve -2,23 iken trendli model için -2,54; -2,61 ve -2,73 şeklindedir.

H₀: Seri birim kök içerir.

H_a: Seri birim kök içermez.

Tablo 7 CIPS panel birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Test sonuçlarına göre değişkenlerin seviye değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir. Hem trendli hem de trendsiz haldeki olasılık değerleri seviyede 0,01'den büyüktür. Dolayısıyla boş hipotez reddedilemez. Seri birim kök içerir yani değişken seviye değerinde durağan değildir sonucuna ulaşılır. Serinin birinci farkı alındığında ise serilerin durağanlaştığı tespit edilmiştir.

4.3.4. Panel Eşbütünleşme Testi

Durbin-Hausman eşbütünleşme testi sonuçlarını gösteren Tablo 8'e göre, Durbin-Hausman panel ve Durbin-Hausman grup için istatistiklerin 1,645'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda H₀ hipotezi reddedilmiş ve ülke gruplarında ve panelin genelinde, model için de seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	İstatistik	p değeri	Kritik Değer (%5)
Durbin-Hausman panel	226,145	1,000	1,645
Durbin-Hausman grup	35,127	1,000	1,645

4.3.5. Panel Nedensellik Testi

Çalışmada, Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen test ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Test sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi

Boş Hipotez	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
Patent homojen olarak nedeni değildir Ar-Gek	0.96855	-1.58370	0.1133

Ar-Ge'k homojen olarak nedeni değildir Patent	3.37082	1.34706	0.1780
Boş Hipotez	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
WUI homojen olarak nedeni değildir Patent	3.19465	1.13214	0.2576
Patent homojen olarak nedeni değildir WUI	1.76989	-0.60607	0.5445
Boş Hipotez	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
WUI homojen olarak nedeni değildir Ar-Ge'k	2.20295	-0.07773	0.9380
Ar-Ge'k homojen olarak nedeni değildir WUI	2.55762	0.35496	0.7226

Dumitrescu Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre, patent başvuruları değişkeninden Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkenine olasılık değeri 0.11'dir ve 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür. H_0 boş hipotezi reddedilemez. Patent başvuruları değişkeni Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeninin homojen nedeni değildir sonucuna ulaşılır. Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeninden patent başvuruları değişkenine olasılık değeri 0.17'dir. Bu değerde anlamlılık düzeylerinden büyük olduğu için H_0 boş hipotezi reddedilemez ve Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeni patent başvuruları değişkeninin homojen nedeni değildir sonucuna ulaşılır.

WUI ve patent değişkenleri arasındaki Dumitrescu Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre, WUI değişkeninden patent başvuruları değişkenine olasılık değeri 0.25'dir ve H_0 boş hipotezi reddedilemez. WUI değişkeni patent başvuruları değişkeninin homojen nedeni değildir sonucuna ulaşılır. Patent başvuruları değişkeninden WUI değişkenine olasılık değeri 0.54'tür. Bu değer de anlamlılık düzeylerinden büyük olduğu için H_0 boş hipotezi reddedilemez. Patent başvuruları değişkeni WUI değişkeninin homojen nedeni değildir sonucu elde edilir.

Benzer sonuçlar WUI ve Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkenleri arasında da bulunmuştur. WUI değişkeni Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeninin homojen nedeni değildir sonucu ve Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı değişkeni WUI değişkeninin homojen nedeni değildir sonucu elde edilmiştir.

4.3.6. AMG (Arttırılmış Ortalama Grup Tahmincisi) Testi

AMG tahmincisi yatay kesit bağımlılığı varken kullanılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı varlığı sebebiyle AMG testi uygulanmış ve test sonuçlarına Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Ülke Bazlı ve Panel Geneli İçin AMG Test Sonuçları

Ülkeler	Bağımsız Değişken: Ar-Ge'deki Araştırmacı Sayısı		Bağımsız Değişken: WUI	
	Coefficient	Prob.	Coefficient	Prob.
Türkiye	1.17	0,42	650.27	0,89
İspanya	0.48	0,00*	-7.14	0,00*
Belçika	-1.83	0,00*	-162.1	0,82
Meksika	21.56	0.74	91739.5	0.32
Kanada	0.15	0,96	-6404.8	0,36

ABD	-0.10	0,97	-2205.1	0,14
Almanya	17.2	0,00*	-12296.1	0,02**
Fransa	5.75	0,00*	2588.0	0,11
Japonya	51.4	0,16	16544.9	0,81
Rusya	1.02	0,104	-2699.6	0,03**
Panel Geneli Sonuçları	9.6	0,066***	8704.0	0,36

NOT: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Panel geneli sonuçlarına göre Ar-Ge'deki araştırmacı sayısı bağımlı değişkeni yani patent başvurularını %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde pozitif etkilemektedir. WUI değişkeni ise patent başvuruları değişkenini etkilememektedir ve bu iki değişken arasında anlamlı ilişki yoktur. Bu WUI ve inovasyon arasındaki nedensellik testi sonuçlarıyla da uyusmaktadır.

Ülkeler açısından baktığımızda ise Türkiye, Meksika, Kanada, ABD ve Japonya'da bağımsız değişkenler yani Ar-Ge' ve WUI, patent başvuruları bağımlı değişkenini etkilememektedir. İspanya ve Almanya'da Ar-Ge ve WUI bağımsız değişkenleri bağımlı değişkeni yani patent başvurularını %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir.

Belçika ve Fransa'da Ar-Ge' değişkeni patent başvuruları değişkenini %1 anlamlılık düzeyinde etkilemekte iken söz konusu ülkelerde WUI değişkeni patent başvuruları bağımlı değişkenini etkilememektedir. Rusya'da ise WUI değişkeni patent başvuruları değişkenini %5 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir. Dolayısıyla İspanya, Almanya ve Rusya'da ekonomik belirsizlik ve inovasyon arasında ilişki bulunmakta iken diğer ülkelerde anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

5. SONUÇ

İnovasyon ülkelerin gelişme ve ilerlemelerinin itici gücünü oluşturan unsurlardan biridir. Ekonomilerin gerek uluslararası gerekse de ulusal alandaki konumu üzerinde belirleyiciliği olan bir kavramdır. İnovatif faaliyetler uzun dönemli ve birikimlerle ortaya çıkmakta olup ülkelerin yenilikleri gerçekleştirebilme potansiyelleri hakkında fikir vermektedir. İnovasyon faaliyetleri küresel birtakım durumlardan etkilenebildiği gibi ekonomik ve ekonomik olmayan belirsizliklerden de etkilenebilmektedir. Çünkü firma ve işletmeler belirsizliğin olmadığı ortamda daha kolay bir şekilde karar vererek faaliyetlerini yürütmektedirler.

Ülkenin içinde bulunduğu durumların öngörülebildiği durum belirlilik durumunu ifade etmektedir. Aksine öngörülemediği durum ise belirsizlik olarak adlandırılmaktadır. Ekonomideki karar alıcılar için ekonomilerin için bulunduğu durumun belirli olması oldukça önem taşımaktadır. Firma ve işletmelerin yürütecekleri faaliyetleri gerçekleştirebilme ve başarabilmelerinin önünde engellerin olmaması riskleri azaltmaktadır. Bu açıdan inovasyon faaliyetlerinin gerçekleşmesi ve yürütülmesi için uygun ortamın varlığı gerekli koşuldur.

İnovasyon faaliyetlerinin yürütülmesi ve arttırılması açısından inovasyonu etkileyen unsurların neler olduğunun bilinmesi öncelikli konular arasında yer alması gerektiği için inovasyon üzerinde belirsizliğin etkisinin incelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu yüzden çalışmada Türkiye'nin de dahil olduğu seçilmiş 10 ülkenin 1996-2020 dönemi verilerinden faydalanılarak panel veri yöntemine dayanarak ampirik analiz yapılmıştır. Öncelikle kurulan modelde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı incelenerek yatay kesit

bağımlılığı testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılığı tespit edildikten sonra Pesaran (2007) CIPS yani ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır. Panelin homojen ya da heterojenliğinin bilgisini veren Hsiao (1986) testi yapılarak H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerine dayanarak sırasıyla H_1 ve H_2 hipotezleri için panelin heterojen olduğu sonucu elde edilmiştir. H_3 hipotezi ise panelin kısmi homojen olduğu sonucunu vermiştir. Ardından Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen test ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ayrıca sınanmıştır. Dumitrescu Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre, patent başvuruları değişkeni WUI değişkeninin homojen nedeni değildir sonucu elde edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığında kullanılabilen AMG testi yapılarak panel geneli test sonuçlarına göre Ar-Ge'deki araştırmacı sayısının bağımlı değişkeni yani patent başvurularını %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde pozitif etkilemekte olduğu, WUI değişkeninin ise patent başvuruları değişkenini etkilemediği ve bu iki değişken arasında anlamlı ilişki olmadığı bulunmuştur. 10 ülkenin sonuçlarına göre, Türkiye, Meksika, Kanada, ABD ve Japonya'da bağımsız değişkenlerin yani Ar-Ge ve WUI'nin patent başvuruları bağımlı değişkenini etkilemediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca İspanya ve Almanya'da Ar-Ge ve WUI bağımsız değişkenleri bağımlı değişkeni yani patent başvurularını sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde etkilemektedir. Belçika ve Fransa'da Ar-Ge'deki değişkeni patent başvuruları değişkenini %1 anlamlılık düzeyinde etkilemekte iken söz konusu ülkelerde WUI değişkeni patent başvuruları bağımlı değişkenini etkilememektedir. Rusya'da ise WUI değişkeni patent başvuruları değişkenini %5 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir. Dolayısıyla İspanya, Almanya ve Rusya'da ekonomik belirsizlik ve inovasyon arasında ilişki bulunmakta iken diğer ülkelerde anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Politika yapıcılarının politika düzenlemelerinin yoğunluğuna odaklanmaları tutarlı politikalar açısından gereklilik taşımakta olduğu için bu düzenlemelere yönelik girişimleri hayata geçirmelidirler. Aynı zamanda firma ve işletmelerin inovasyonu için iyi bir dış ortam yaratmaya yönelik ekonomik düzenin şeffaflığını ve uzun vadeli tutarlılığını korumaya çalışmalıdırlar (Lou vd., 2022: 95). Bu sayede ani biçimde ortaya çıkan belirsizliklere karşı daha dirençli bir yapı kazanılabilmektedir.

Bu çalışmanın en büyük kısıtını verilerin bulunabilirliği oluşturmaktadır. Ayrıca daha sonraki çalışmalarda Türkiye dahil anlamlı ilişki bulunamayan söz konusu ülkelerin inovasyon yatırımı kararlarında teknolojik bilgi düzeyi, beşeri sermayenin yapısı, ithalat bağımlılık durumu vb. gibi değişkenlerin etkileri dahil edilerek kapsam genişletilebilir. Bu bağlamda bundan sonraki çalışmalara ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

- Bai, J. ve Ng, S. (2004), "A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration", *Econometrica*, 72(4), 1127-1178.
- Baltagi, B. H. (2021). Econometric analysis of panel Data. Erişim adresi <https://scihub.se/10.1007/978-3-030-53953-5> (Erişim tarihi 22.05.2024)
- Barış, S. (2022). Ekonomik Politika Belirsizliğinin İnovasyon Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Ampirik Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*, 4, 707-722.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in Uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 2, 153-176.
- Breitung, J., & Das, S. (2005). Panel Unit Root Tests Under Cross-sectional Dependence. *Statistica Neerlandica*, 59(4), 414-433.
- Breuer, B., Mcnown, R. ve Wallace, M. (2002). "Series-Specific Unit Root Test with Panel Data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64(5), 527-546.

- Çelik M. Y. & Ünsür Z. (2020). Küreselleşme ve Büyüme İlişkisinin Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi İle Belirlenmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(1), 201-210.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-causality in Heterogeneous Panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Dünya Bankası (2024). "Databank". <https://databank.worldbank.org/databases>. 03.05.2024.
- FRED (2024). "World Uncertainty Index". <https://fred.stlouisfed.org/series/WUIGLOBALWEIGHTAVG>. 03.04.2024
- Goel, R. K. & Ram R. (2001). Irreversibility of R&D investment and the adverse effect of uncertainty: Evidence from the OECD countries. *Economics Letters* 71, 287-291.
- Göçer, İ. (2013). Ar-GE Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 165, 215-240.
- Gulen, H., & Ion, M. (2013). Policy uncertainty and corporate investment. *The Review of financial studies*, 29(3), 1-56.
- Hadri, K. & Kurozumi, E. (2012). "A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor", *Economic Letters*, 115(1), 31-34.
- He, F., Ma Y., & Zhang X., (2020). How Does Economic Policy Uncertainty Affect Corporate Innovation?—Evidence From China Listed Companies. *International Review Of Economics and Finance*, 67, 225-239.
- Iwus O. & Wajda J. (2018). Fluctuations in Uncertainty and R&D Investment. Fluctuations in Uncertainty and R&D Investment Paper No. 175. Erişim adresi https://www.zbw.eu/econis-archiv/bitstream/11159/2033/1/paper_%20no.175.pdf (Erişim tarihi 06.03.2024)
- Jung, S. & Kwak G. (2018). Firm Characteristics, Uncertainty and Research and Development (R&D) Investment: The Role of Size and Innovation Capacity. *Sustainability*, 10, 1-14.
- Kar, M., Ağır H., & Türkmen S. (2018). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Tahmini. 5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 2, 305-321.
- Khan, M. A., Qin, X., Jebran, K. & Ullah, I. (2020). Uncertainty and R&D Investment: Does Product Market Competition Matter?, *Research in International Business and Finance*, 52, 101167.
- Lou Z., Chen S., Yin W., Zhang C., & Yu X. (2022). Economic Policy Uncertainty and Firm Innovation: Evidence From a Risk-Taking Perspective. *International Review Of Economics and Finance*, 77, 78-96.
- Pesaran, H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 1-40.
- Pesaran, M. H., Smith, L. V. & Yamagata, T. (2008). Panel unit root tests in the presence of a multifactor error structure. *Cesifo Working Paper No. 2193*, 1-54.
- Pesaran, M.H. (2007). A Simple Panel UnitRoot Test in the Presence of Cross Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Qamruzzaman Md., & Jianguo W. (2020). The Asymmetric Relationship Between Financial Development, Trade Openness, Foreign Capital Flows, and Renewable Energy Consumption: Fresh Evidence From Panel NARDL Investigation. *Renewable Energy*, 159, 827-842.
- Qamruzzaman Md., Tayachi T., Mehta A. M. & Ali M. (2021). Do International Capital Flows, Institutional Quality Matter for Innovation Output: The Mediating Role of Economic Policy Uncertainty. *Journal Of Open Innovation: Technology. Market and Complexity*, 7(141), 1-26.

- Saleem H., Jiandong W. & Khan M. B. (2018). The Impact of Economic Policy Uncertainty on The Innovation in China: Empirical Evidence From Autoregressive Distributed Lag Bounds Tests. *Cogent Economics & Finance*, 6, 1-17.
- Tajaddini R. & Gholipour H. F. (2021). Economic Policy Uncertainty, R&D Expenditures and Innovation Outputs. *Journal Of Economic Studies*, 48(2), 413-427.
- Usta C. & Mete E. (2022). Ekonomik Politika Belirsizliğinin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 644-659.
- Vardar, S. & Koç, S. (2023). Minimum Wage, Inflation and Income Distribution Relationship: Examples Case of 40 Country. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(46), 47-59.
- Westerlund, J. (2008). "Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect", *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-233.
- Zheng S. & Wen J. (2023). How Does Firm-Level Economic Policy Uncertainty Affect Corporate Innovation? Evidence from China. *Sustainability*, 15, 1-23.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı gerekmemektedir.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN ROMANIA AND TURKEY DURING WORLD WAR II

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ROMANYA - TÜRKİYE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

 İonuş COJOCARU¹

¹Assoc. Prof. Dr., Universitatea Națională de Știință și Tehnologie Politehnica București, Department of Teacher Career Training and Socio-Human Sciences, ccojocaru2903@upb.ro

Geliş Tarihi / Date Applied
01.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.09.2024

ABSTRACT

In the aftermath of the First World War, Romania and Turkey established a collaborative relationship, with Romania restoring its territorial integrity in 1918 and Turkey proclaiming the republic in 1923. Both states, along with Greece and Yugoslavia, pursued a policy of peaceful development and cooperation, which resulted in the formation of the Balkan Agreement. Despite the efforts of the parties involved to eschew revisionist discourse and adhere to the tenets of the Paris Peace Treaty (1919–1920), the actions of revisionist states created an atmosphere of instability and heightened tensions. This study examines the diplomatic relations between Romania and Turkey during World War II, with a particular focus on the Balkan Treaty and the foreign policy strategies of both states. The findings reveal that the Balkan Pact played a crucial role in the quest for regional security, but proved inadequate in the face of the considerable influence exerted by major powers such as Germany. This study further examines the impact of Romania's alignment with Britain and France, as well as Turkey's strategic approach in line with Atatürk's vision, assessing their implications for regional stability.

Keywords: Romania, Turkey, Balkan Agreement, Munich Agreement, Bulgaria.

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Romanya ve Türkiye işbirliğine dayalı bir ilişki kurmuş, Romanya 1918'de toprak bütünlüğünü yeniden sağlamış ve Türkiye 1923'te cumhuriyet ilan etmiştir. Her iki devlet de Yunanistan ve Yugoslavya ile birlikte Balkan Anlaşması'nın oluşturulmasıyla sonuçlanan barışçıl bir kalkınma ve işbirliği politikası izlemiştir. İlgili tarafların revizyonist söylemden kaçınma ve Paris Barış Antlaşması'nın (1919–1920) ilkelerine sadık kalma çabalarına rağmen, revizyonist devletlerin eylemleri bir istikrarsızlık ortamına yol açmış ve gerilimi artırmıştır. Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sırasında Romanya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkileri, özellikle Balkan Antlaşması'na ve iki devletin ilgili dış politika stratejilerine odaklanarak incelemektedir. Bulgular, Balkan Paketi'nin bölgesel güvenlik arayışında çok önemli bir unsur teşkil ettiğini ancak, Almanya gibi büyük güçlerin uyguladığı kayda değer etki karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu çalışma ayrıca Romanya'nın İngiltere ve Fransa ile uyumunu ve Türkiye'nin Atatürk'ün vizyonu doğrultusundaki stratejik yaklaşımını inceleyerek bunların bölgesel istikrar üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Romanya, Türkiye, Balkan Anlaşması, Münih Anlaşması, Bulgaristan.

1. INTRODUCTION

Diplomatic relations between Romania and Turkey, especially around the Second World War, are of great importance for understanding the foreign policies of the two countries and their position in the international arena. During this period, both countries signed various agreements and alliances with the aim of maintaining peace and stability in their regions. However, these efforts did not always yield the desired results and many international events affected the diplomatic relations of the two countries. This study aims to analyze the diplomatic activities of Romania and Turkey during the Second World War, with a particular focus on regional cooperation, including the Balkan Treaty, the Greek-Turkish friendship treaties, and other significant diplomatic initiatives, such as Turkey's balancing policy between Germany and Russia. In particular, this study will examine the challenges encountered by both countries during this period and the impact of initiatives such as Romania's cooperation with Great Britain and France on diplomatic relations. In particular, the challenges faced by the two countries during this period and their impact on diplomatic relations will be discussed.

The study of diplomatic relations between Romania and Turkey is of great importance not only for understanding the history of the two countries, but also for grasping their impact on regional and international relations. This study will contribute to a broader understanding of the diplomatic developments in the Balkans and the Middle East during the Second World War. Moreover, analyzing the efforts of the two countries to maintain peace and stability and the extent to which these efforts were successful can offer important lessons for the development of contemporary diplomatic strategies. Therefore, the study will make a valuable contribution to the discipline of international relations, both historical and contemporary.

The main objective of this study is to examine in detail the development of diplomatic relations between Romania and Turkey during the Second World War. The study aims to analyze the foreign policy strategies pursued by the two countries during this period, the international pressures they faced and their diplomatic responses to these pressures. Moreover, the effects of the Balkan Agreement on the foreign policies of the two countries will also be analyzed in depth. In this context, the study aims to reveal both Romania's and Turkey's approaches to the war and their reflections on diplomatic relations.

One of the main objectives of this study is to analyze the foreign policy strategies of Romania and Turkey during the Second World War. In this framework, the effects of the Balkan Treaty on the foreign policies of Romania and Turkey were evaluated and the approaches and reactions of the two countries to the war were analyzed. These analyses aim to draw important lessons for the development of contemporary diplomatic strategies.

The literature review analyzes the policies of the great powers towards the states of Central and Southeastern Europe. Furthermore, the effects of Romania and Turkey's economic and trade agreements on the relations between the two countries were analyzed. In the context of the Balkan Treaty, the progress of the rapprochement efforts with Bulgaria and the recognition of Abyssinia were assessed. Moreover, the impact of the Balkan Treaty on regional security was ascertained.

This study examines Romania's foreign policy of cooperation with Great Britain and France and its implications for the Balkans. It also analyses Turkey's foreign policy of maintaining a balance between Germany and Russia. The policies of the Romanian government under Patriarch Miron Cristea and their impact on diplomatic relations are analyzed in detail, together with the

consequences for Romania and Turkey of international events such as the Balkan Treaty and the Italian invasion of Ethiopia. This section examines the impact of the Greek-Turkish agreement signed in Athens on regional security, the military situation in Romania, and potential scenarios for conflict with Germany. Moreover, this analysis will examine the impact of British policy towards Czechoslovakia on Romania. Finally, this study examines Atatürk's foreign policy strategies and their impact on the Balkan Treaty. It also assesses the effects of Turkey's policies of cooperation with the Western powers, its economic policies, use of international credit and industrialization efforts on regional security and foreign policy.

2. METHOD

2.1. Research Design

This study is a qualitative research based on document analysis. Document review was used to collect, evaluate and synthesize existing knowledge on a particular topic. This method is suitable for seeking answers to research questions and making new inferences in the light of findings from existing literature (Bowen, 2009).

2.2. Data Collection

The data collection process involved systematic searches of various academic databases (e.g. Google Scholar, Web of Science, JSTOR) using predetermined keywords and criteria. The main keywords used during the search were: "Romania", "Turkey", "Balkan Agreement", "World War II", "diplomatic relations". The research covers primary and secondary sources such as archival documents, diplomatic reports, books, newspapers and academic articles published between 1930 and 1945.

2.3. Data Analysis

The collected data were analyzed by content analysis method. Content analysis allows data to be organized under themes and categories and interpreted in a meaningful way (Krippendorff, 2004). In this context, recurring themes and findings in the literature were identified and answers to the study questions were sought in the light of these findings. The data were classified into themes through the coding process and the information collected under each theme was analyzed in detail.

2.4. Reliability and Validity

The reliability and validity of this document-based study were ensured in accordance with a specific methodological framework. In the data collection and analysis process, a rigorous approach was adopted to avoid bias and ensure objectivity. In addition, data from various sources were compared and checked for consistency to increase the accuracy of the research findings.

2.5. Limitations

This study has limitations due to the nature of document analysis. The research was limited to specific databases and keywords, and it was not possible to access all the sources in the literature. In addition, only English and Turkish publications were analyzed and studies in other languages were excluded.

3. LITERATURE REVIEW

3.1. Balkans and Middle East in International Context

In the context of an increasingly complex international environment, the situation of the states of Central and South-Eastern Europe has become a topic of discussion among the major powers. These perspectives were of equal interest to Romania and Turkey, which were situated within this region. France and Great Britain expressed support for the proposal to form a collective for the smaller, medium-sized states of Central and South-Eastern Europe. Winston Churchill proposed the establishment of a defensive alliance with all states seeking to safeguard their sovereignty. The countries in question were Romania, Czechoslovakia, Yugoslavia, Hungary and Poland (Calafeteanu, 1980: 29). In pursuit of this policy, the actions of Romania and its Balkan allies, namely Yugoslavia, Turkey and Greece, were recorded as a preliminary step. These states also sought to identify effective strategies for integrating Bulgaria into the Balkan Treaty. The relationship between Romania and Turkey was undergoing a period of positive development. On 19 January 1938, an extension of the economic and commercial agreement, initially signed on 11 June 1929, was formalised (T.C. Başvekalet, 1938). In a subsequent development, on 24 January 1938, the President of the Council of Ministers of the Republic of Turkey, Celâl Bayar, articulated his satisfaction with the agreement with Romania. He observed that the contract facilitated the supply of essential commodities to Turkey, namely petrol and gasoline, while simultaneously providing Romania with the requisite cotton and rice (AMAE, 1937-1938, f. 238).

3.2. Balkan Agreement and Regional Security

The discussion was resumed on February 25-th – 27-th, 1938, when the foreign ministers of Romania, Yugoslavia, Greece and Turkey unanimously decided to try a rapprochement with Bulgaria. The context was favorable, at least for Bulgaria. In 1938, Bulgaria obtained several loans from the German state. Here's what the German Foreign Minister declared in this regard: *"the new loans will benefit to German expansion in the Balkans, will cause an increase in German weapons and ammunitions deliveries to equip the Bulgarian army, will block the request for other credits from the Western powers"* (Popișteanu, 1971: 247).

The question of Abyssinia's recognition within the framework of the Balkan Understanding was a point of contention. The Balkan Agreement members encountered difficulties in formulating a unified stance, shaped by Yugoslavia's unilateral endorsement of Italy's occupation of Abyssinia. This resulted in the group considering a flexible text that would permit Romania, Greece, and Turkey to align their responses based on their respective relations with Italy (AMAE, 1937-1938, f. 263). In a pivotal meeting, representatives from Yugoslavia and Romania expressed support for Italy's actions in Ethiopia, suggesting that Greece and Turkey should adopt a comparable stance (Koçak, 1991: 120). Turkey placed considerable emphasis on the importance of the Balkan Agreement in maintaining regional security, particularly in light of Italian threats, and committed, along with Romania, to provide effective military support in order to ensure collective success (Popișteanu, 1971: 246-247). Turkey sought to preserve its foreign policy autonomy and cultivate constructive relations with all states, with the objective of safeguarding its national frontiers (Kocak, 1991: 127). However, the perspectives of the great powers diverged. The British Ambassador, Sir Percy Horraire, reassured Turkey that the UK's supportive policy would persist, despite the complex international dynamics (AMAE, 1937-1938, f. 266).

3.3. Romania and Turkey's Foreign Policy

Romania's policy was a dynamic one, actively involved in the search of solutions, in the conditions in which the English and French governments pursued a conciliation policy with Germany. Starting from the idea that the Balkan states must maintain the closest relations with Great Britain and at the same time must have friendly relations with Italy and the other Great Powers, T. R. Aras, the Turkish foreign minister, declared that the Balkan Alliance had the interest to avoid any action that would tend or have the appearance of encircling Germany or isolating Russia. These two Powers constitute, through their strength and proximity, a balance factor that they should take into account as well. Another policy could have as German-Russian rapprochement, which would give rise to the most serious inconveniences for the countries of South-Eastern Europe.

While Turkey maintained a stance against becoming an instrument of German interests during a period when it was not feasible to adopt an anti-German policy, the Balkan allies, including Romania, were confident that Germany would not succeed in separating Turkey from the Balkan Entente. This ensured that their unity would constitute a formidable force that Germany would be compelled to respect. Romania's endeavours to reinforce the bonds between the countries of Central and South-Eastern Europe were considerable, with the objective of establishing a bulwark against Germany's advances (AMAE, 1937-1938, f. 266)¹. In the context of these political developments, a new government was established in Romania with Patriarch Miron Cristea assuming the role of Prime Minister on 10 February 1938. This period was characterised by a rise in violence, which threatened to spiral into civil war. By the end of 1938, terrorist acts had placed pressure on the Romanian authorities. In response, King Carol II ordered a crackdown on the legionary leaders, who were led by Corneliu Z. Codreanu, the head of the extremist party. The king authorised Interior Minister Armand Călinescu to take armed action against the legionnaires. This decisive action resulted in a critical confrontation with the Iron Guard. The Turkish legation sent a telegram to Ankara in which it made a profile of each member (T.C. Arsivi, n.d.)². On the eve of these events, 9 February 1938, Codreanu convened with

¹ Iuliu Maniu, the leader of the opposition, stated that with the coming to power of the patriarch: "A coup d'état is being carried out as a result of which spiritual values, perhaps human lives, will be destroyed, and my soul is deeply saddened that this change of things is happening under the protection of the Patriarch of Romania, who is from Transylvania, a former political friend, the son of a Romanian serf, who became Patriarch with my active collaboration and only as a result of my personal action. As a son of Transylvania, with the traditions of that province and as one who took an oath with me for the preservation of the rights of Transylvania and Banat, you no longer have the right to deal the death blow, through your collaboration, to those rights. You are taking a historical responsibility by continuing your work as President of the Council, but which leads to the denial of all Transylvanian traditions, of the activity of your past, of our past collaboration and of the sacrifices of your parents and ancestors. Think that a son of Transylvania cannot preside over the work of stealing the rights of the peasants of the Old Kingdom, who sacrificed themselves by the hundreds of thousands so that dispossessing the Transylvanians, to dispossess them too."

² T.C. Arsivi Basbakanlik Cumhuriyet Arsivi Fond 030-10 / 247-668-19

*"You think I'm guilty?" Calming down, he invited me to take a seat and asked me if I could arrange a meeting with Corneliu Codreanu. "It would be tragic and comic at the same time, he said, for two nationalist movements to confront and destroy each other, to the joy of the common opponent. Couldn't we, at least once, agree?" I asked the Prime Minister to say, without the risk of disproving later, if I can convey to Codreanu that he wants to have an urgent meeting with him. Upon his affirmative and insistent answer, I returned to headquarters, where I communicated Goga's proposal to the Captain. The captain immediately agreed and tasked me with organizing the meeting. Without losing a moment, I went to the government office again, animated by the hopes and prospects that the pleasant news contained. I proposed to Goga that the meeting take place in the village of Tătărani, located about 60 km from Bucharest. I had chosen this place in view of the secrecy that this action required. Goga asked me for a break to give me the answer and, the next day, he proposed that the meeting take place on the same day, at 5:00 p.m., in the residence of his friend Gigurtu, the Minister of Industry and Trade. I do not know the reasons that led Goga to avoid the village of Tatarani as the meeting place. I confess that it

Octavian Goga at the residence of the pro-German politician Ion Gigurtu. This meeting resulted in the Legionnaires' endorsement of the Christian National Party's candidates (Scurtu, 1983: 397-398)

In this context, Mihail Sturdza, after the shooting of two legionnaires, said: *"I went to the government office and, ignoring the doormen, I entered the prime minister's office and asked him bitterly and with indignation if he was up to date or not with what was happening under his administration. Goga, he was deeply troubled, congested in the face, his hair in disarray and his hands trembling"* (Sturdza, 1966). And his narrative continues: "I stayed with Gigurtu for more than two hours, during which many coffees were drunk. Gigurtu seemed to sincerely share with me the joy and hopes occasioned by the reconciliation between the two nationalist leaders, when I read on the faces of Codreanu and Goga and from the prolonged handshake from the moment of separation that reconciliation and understanding had been reached. The captain, answering the question that I did not dare to ask him, said to me: "Yes, of course I agreed." Agreement in the sense that he would not claim that the Guard would become the strongest party in the Parliament. It was a situation that, for the moment, he wanted to keep and he was willing to help Goga to obtain a parliamentary majority for his party. Iuliu Maniu, referring to the act of February 10-th, 1938, declared: "I am the only prime minister who did not accept to be part of the new government." Considering the government unacceptable, the former president of the Council of Ministers declined the offer to join the cabinet with Octavian Goga.

3.4. Regional and International Developments

In February 1938, King Carol II established an authoritarian system, capitalising on the significant political transformations occurring in Romania. In the course of these developments, the constitution was amended, the existing political parties were dissolved, and a single party, the National Renaissance Front, was established, thereby concentrating all power in the hands of the King. The new government implemented a series of measures, including ensuring legislative unity, finalising the Penal Code, reforming national representation, reorganising the administrative structure and establishing guilds (Dandara, 1985: 84). Furthermore, individuals with close ties to the monarch were appointed to lead the Council of Ministers, which resulted in a further centralisation of the administrative apparatus. The political changes that occurred during this period resulted in significant alterations to Romania's domestic and foreign policy, thereby reinforcing King Carol II's control over the country. These developments were designed to enhance the King's personal authority and effect a comprehensive restructuring of Romania's governmental apparatus.

King Carol II assumed a great risk, changing the political system. The annexation of Austria by Germany, and the revisionist policy of the Axis, forced Romania to look for allies and methods to avoid the expansion of these states. Romania was satisfied with its territory and did not want to enter into any conflict, thus, together with the member states of the Little Entente and the Balkan Entente, it campaigned for the respect of the territories, their guarantee, respectively the respect of the treaties through who had established the borders, wanting their respect and implicitly peace.

The transformations that Romania went through, the adoption of a new Constitution through which the king acquired full powers, the change of the democratic regime, the abolition of

was not about a certain personal emotion, which would have been even less flattering for Corneliu Codreanu and for me. Apart from this, the events would demonstrate that the choice of Bucharest and the residence of a minister for a meeting that was to be kept secret for several days, did not prove to be the most inspired.

political parties, the intensification of the extremist current, the legionary attacks at the end of the year caused a status of tension in the country, which ended with the arrest of the leading legionnaires and their killing.

At the end of April 1938, the Greek-Turkish treaty was signed in Athens. On the occasion T. Rustu Aras declared: "Turkey and Greece are particularly satisfied with the Anglo-Italian agreement that brings peace and relaxation to the Eastern Mediterranean. It would be ideal to be able to achieve a Franco-Italian agreement, but in these conditions it is difficult to achieve due to Franco-Russian and Italian-German relations."

Regarding Romania, on April 19, 1938, the Superior Council of the Romanian Army, examining the country's situation from a military point of view, concluded: "*the imminent danger is in the west where Hungary and especially Germany could put us in the situation of waging a war in very difficult conditions, without help from Czechoslovakia*" (Moisuc, 2003: 258)"

The statement of the Prime Minister Neville Chamberlain is telling in this regard, according to which Great Britain cannot offer Czechoslovakia any special and prior guarantee because in this area it does not have as vital interest as in France or Belgium. From a legal point of view, Great Britain's obligations towards Czechoslovakia are only those which result from the Covenant of the League of Nations and which may arise indirectly from the continental obligations which it has towards France and Belgium and which have their origin in the Pact of Locarno and The pact of mutual assistance between France and Czechoslovakia (Universul, 1938, March 31).

3.5. Balkan Treaty and Military Cooperation

In 1938, a number of significant diplomatic and military activities served to illustrate the intricate complexities of regional alliances and the dynamics of international power. In a reflection on the Italian-British pact concluded in Rome on 16 April, Nicolae Petrescu Comnen emphasised Romania's commitment to both the Little Entente and the Balkan Agreement, with the objective of consolidating its stance alongside other member countries (Universul, 1938, 14 May). Similarly, during his Balkan tour, Celâl Bayar, the President of the Ministers Council of the Republic of Turkey, reaffirmed the strength of the Balkan Agreement and the enduring friendship between Turkey and Yugoslavia following discussions with regional leaders. He also observed Bulgaria's keen interest in fostering friendship and collaboration during his visit to Sofia (Universul, 1938, 21 May). Concurrently, military developments served to underscore the growing threat from Germany. Winston Churchill, for instance, noted the substantial strength of the German army, which was at least twice that of the English army at the time (Universul, 1938, 9 March). The appointment of von Papen as ambassador to Ankara served to underscore Germany's aspirations for hegemony in Central Europe and the Middle East (Universul, 1938, April 15). Notwithstanding these tensions, a press conference held subsequent to the Balkan Agreement affirmed that the member states were gratified with their existing borders and remained dedicated to maintaining peace and stability in the region, with no disputes over neighbouring territories (Universul, 1938, April 15).

Greek-Turkish relations and the special situation of the treaty between the two countries, continued towards a perpetual development. Thus, a new treaty was concluded in April 1938. It represented an extension of the old treaties of friendship and cordial understanding signed in 1930 and 1933. In addition, the essence of the new treaty was integrated into the wider structure of the Balkan Pact, at the same time expanding the Turkish- Greek cooperation, beyond the Balkan area, in the region of the Aegean Sea and the Eastern Mediterranean, where the two

states had common interests. The treaty was not directed against anyone and could not be viewed by Italy, with which both states had actual treaties of friendship. The content of the treaty was defined as follows: *"extends mutual guarantees to all territorial and maritime borders. For common territorial guarantees, the obligations of automatic assistance from the Balkan Pact remain in force."* For the others, the formula of armed neutrality and mandatory consultation was chosen, which cannot make anyone upset. This formula fixes the minimum of mutual insurance, but does not limit the maximum, meaning that it does not exclude, even implies the existence of the army, only avoiding the idea of an automatism. The treaty does not imply the conclusion of an immediate military convention, but requires contacts, information and certain coordination between the Great Military Powers". T.R. Aras mentioned that this, more than the Balkan Pact, clearly implied for Greece and Turkey the obligation of not being able to conclude a treaty with a third power without consulting between them regarding their actions (AMAE, 1937-1938, p. 275).

Before the start of the tour in the Balkans, the president of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal, declared: "Balkan Union is an ideal that, sincerely, has always attracted us. I am happy to note that this ideal is expanding even more, day by day, the foundations on which it is built".

Greece, Celâl Bayar, the president of the Council of Ministers, together with T.R. Aras, Minister of Foreign Affairs, announced their visit in Belgrade (Universul, 1938, May 7). On the occasion of this diplomatic stay, Milan Stojadinovici, the president of the Ministers Council of Romania, declared: *"the visit you are paying us is not only a proof of the cordial relations that exist between our countries and an opportunity for a useful exchange of views on all the issues that interests us, but it is at the same time a new manifestation of the constructive and peaceful spirit of the Balkan Agreement, this precious international organization that connects our two countries with the neighboring and friendly kingdoms of Romania and Greece"* (Universul, 1938, May 13).

At the same time, referring to security in the Balkans, Stojadinovici highlighted that the friendly relations with all our neighbors strengthen the guarantees arising from international treaties and ensure the maintenance of order in this part of Europe (Universul, 1938, May 13). His counterpart, Celâl Bayar, concluded that their countries, guided by the same ideal that sought to maintain peace and a maximum of common welfare, together with the other member countries of the Balkan Agreement, aimed to ensure a growing solidarity between its members, allowing them to maintain and develop the best relationships with the other powers.

3.6. Regional Security and Foreign Relations

As a member of the East-Central European space, Edvard Benes, the Czechoslovak president, supported the idea of preserving territories integrity and finding a solution to resolve the German-Czechoslovak dispute (Universul, 1938, May 7)³. In June 1938, the Romanian King Carol II traveled to Istanbul where he had a series of meetings with Turkish officials (Carol II, 1995; 259). On June 19-th, he meets Mustafa Kemal Atatürk on the board of his new vessel Savarona (Universul, 1938, June 22), the largest yacht in the world at that time, 6200 tons (Carol II, 1995;

³ Benes' statement, from "Universul" of March 7, 1938: "1. Czechoslovakia will never be able to negotiate directly with any foreign power regarding the issue of minorities; 2. however, it will recognize the moral right of Europe to take an interest in a matter so important for peace; 3. Czechoslovakia considers that the improvement of relations with Germany is of vital interest and therefore 4. it is ready to contribute to any general European regulation, although it excludes as impossible the idea of a federal autonomy for the 3,000 .000 Germans living within its borders". Regarding the Western powers, he declared: "Of course, we will never leave the Western powers with which we are linked through common democracy. We hope they will not leave us either. We are a western country linked to the evolution of Western Europe".

263). In his meeting with the Turkish head of state (Carol II, 1995; 262-263)⁴, Carol tried to get closer to the Soviet Union, using Turkey as an intermediary: *"We are up for entering the Bosphorus. At Buyukdere, a corvette docks with T. R. Aras and Celal Bayar on board, who come to greet me on behalf of Kemal Atatürk, who, being seriously ill, regrets not being able to receive me. I'm talking to them until we drop anchor in the port of Istanbul. We are talking, of course, about international politics. The most important part is the relations with Bulgaria, Aras tells me that he has full confidence in King Boris and that he sees an absolute need to conclude an agreement with them as soon as possible, because there is a great need for the Balkans to be pacified. I replied that I have always had this opinion, my whole policy has been one of understanding with the neighbors, but that, although we want to make this understanding, we do not gain anything, we, like the all others, grant a moral gain to Bulgaria, as the right to rearmament, without receiving any compensation in return. I asked them, and they promised, to say a decisive word in Sofia. I also asked to decide on an exchange of ambassadors, and here we had a favorable result, but still postponed until the meeting of the Balkan Understanding" Council.*

Ioannis Metaxas, the acting president of the Balkan Agreement, was authorized on May 28-th to start negotiations with Bulgaria for its accession to the Balkan Agreement. As a result of these, the agreement concluded in Thessaloniki, on July 31-th, 1938, by the representative of the Balkan Agreement, Ioannis Metaxas, and the Prime Minister Gheorghii Kiosseiovanov from the Bulgarian side resulted. The parties undertook to renounce the application of the naval, military, air causes and the causes related to the demilitarization of the Turkish-Bulgarian border, of the Peace Treaty with Bulgaria, from Neuilly, as well as those provided for in the Lausanne Convention, and Bulgaria expressed its readiness towards the strengthening of peace in the Balkans and the maintenance of good neighborly relations, trust and collaboration with the Balkan states. Great Britain, France and the USSR welcomed these prospects for detente in the Balkans. France and Great Britain even tried to distance Bulgaria from the Axis through some economic agreements, but the revisionism of the Bulgarian foreign policy received encouragement from Germany and due to the change in the forces balance in Europe, its policy remained largely the same (Moisuc, 2003).

The agreement stipulated that Bulgaria is attached to the policy of strengthening peace in the Balkans, and the member states of the Balkan Agreement are inspired towards Bulgaria by peaceful aspirations and the same desire for collaboration. Through the signed agreement, the

⁴ Carol II, *Between duty and passion*, Bucharest, Silex Publishing House, 1995, vol 1, Carol notes in his diary the meeting with Atatürk: "It is understood that the conversation between us was sliding on the Balkan Agreement, the community of interests between us, the friendship that binds us together, Romania from Turkey. It speaks of the strong friendship between Turkey and Greece, an amazing example of two nations that have been enemies for centuries and which today are closely united. And who did this miracle, on the one hand Gazi Mustafa Kemal Pasha, the one who expelled the Greeks from Asia Minor, after the cruel battle at Yenisehir and Afin Karahisar, and on the other hand Venizelos, the eternal rebel against the Turks in Crete and in the war of 1913, and General Metaxas, the chief of staff of the Greek armies defeated by Kemal. It is a beautiful example and should be an impetus for the future. We are talking about the Bulgarians and the ongoing projects, Kemal expressed his admiration and confidence in Boris, from here the conversation naturally shifted to the need for the Balkan Understanding to be not only a political one, but also a military one, our armies to be more and more tighter. I also add that economic ties are also a primary point of understanding. I would also like to add that once Bulgaria is drawn into our sphere of action, it will be possible to extend the understanding through Poland to the Baltics. Answer, Turkey is very happy with the Romanian-Polish alliance and sees, through it, the means of being able to have the best ties with Poland, as Romania must take advantage of the ties of the Turks with the USSR. I know that this is where the weight lies for this project, the Russians do not really see the direct links with Poland with good eyes. However, I do not believe that there are insurmountable difficulties and, with patience, that supreme virtue of kings, I will one day be able to see that dream come true, the Baltic Union-Black Sea-Balkans. I then attack the problem of the Turks emigrating from us and get it not to be rushed. Kemal welcomes with pleasure. I also mention the matter of the ambassadors, receiving assurances, with the reservation that Aras made to me yesterday" op. quote pp. 262-263.

parties undertook to refrain in their mutual relations from any recourse to force, in accordance with the non-aggression agreements that each of them signed (Popișteanu, 1971: 220-221).

3.7. Munich Agreement and its Consequences

Despite the protests of public opinion, without consulting the Czechoslovak government, the Chancellor of the Third Reich, Adolf Hitler, the head of the Italian government, Benito Mussolini, the prime minister of Great Britain, Neville Chamberlain, and the prime minister of France, Edouard Daladier, signed on September 29-th, 1938 an agreement by which Czechoslovakia was obliged to cede part of its territory to Nazi Germany, namely the Sudetenland, the agreement leaving the possibility of new territorial cessions (Calafeteanu, 1980: 58) in favor of Poland and Hungary. One of the history paradoxes was that the after the signing of the act of September 29-th, 1938, Daladier and Chamberlain were applauded by their countrymen as saviors of peace.

For Romania, a country that had structured its foreign policy on cooperation with Great Britain and France and on partnerships within the Little Entente and the Balkan Entente, the stance taken by these two Western powers at the Munich Conference was a significant disappointment and a serious setback. The September 30, 1938, signing of the German-English declaration of non-aggression and the initiation of similar negotiations between France and Germany were viewed as clear evidence that the French government was ready to withdraw from its commitments to Central and Eastern European countries, essentially sacrificing Czechoslovakia (Talpeș, 1988: 247)⁵. Romania, which opposed the dismemberment of Czechoslovakia following the occupation of the Sudeten region, made diplomatic appeals in London and Paris for economic and financial aid but to no avail. When Hortist Hungary occupied 12,000 square kilometers of Czechoslovakia, housing over 1 million inhabitants, and Poland annexed the Teschen region, the European states did not intervene. Furthermore, Romania declined to annex the eastern part of the Subcarpathians, adhering to the principles set at the Munich conference that regions with a Hungarian population exceeding 50% would be annexed to Hungary (AMAE, 1936-1938, p. 363). In early October 1938, Romanian officials were informed that France and Great Britain had provided at least a formal guarantee regarding the territorial status of Czechoslovakia, yet the clarifications received by V. Grigorcea, the Romanian minister in London, from the Foreign Office were influenced by internal political considerations, suggesting that Great Britain had no intention of preventing the further dissection of Czechoslovakia (Campus, 1980: 388).

Concerns regarding Romania's national defense potential continued to occupy a secondary place in the policy of successive governments. In the years 1938-1939, the political and military alliances of which Romania was a part proved their weaknesses caused by multiple factors. In the responsible forums in Bucharest, special attention was shown to the development of own means of defense. The Romanian General Staff indicated that, after the dismantling of the Little Entente, as a result of the Munich agreement, the political and military decisionary forums had to consider primarily the situation and their own defense needs and only secondarily those results of the alliances in force. The orientation of the General Staff in solving the strategic problems of the country, took into account the shift in the forces balance on international level in the favor of revisionist and revanchist states. The Romanian state appreciates that the importance of the western border is taking on new dimensions. A war with Hungary alone was

⁵ The Polish foreign minister proposed to King Carol II to occupy territories from the Czechoslovak body. The Romanian state refused to participate in the division of Subcarpathian Ruthenia.

becoming unlikely, it was stated in a report of the General Staff of October 27, 1938, but it was expected that in this conflict Romania would have Germany as its adversary.

The new political orientation required the mobilization of all the material and human resources. The north-west, west and south-west constituted the main directions of danger for the integrity of the country. As long as there were good neighborly conditions between Romania, the USSR and Bulgaria, the borders in the eastern and southern part of the country were given completely secondary attention. The army was insufficiently equipped for the requirements of the mechanized war that was foreshadowed, not having monitored infantry units, enough tanks, autocannons and aviation units. The efforts made in the years '38-'39 (Zaharia & Botoran, 1981: 326-327) did not recover the deficit in armaments and combat equipment, especially in the conditions when France and Great Britain had long ceased to grant Romania the credits necessary for equipping the army, despite its insistent efforts.

In our opinion, the weak points of the Balkan Agreement were represented, first of all, by the failure of ensuring an adequate protection against the interference of the Great Powers in the Balkan Peninsula. No member country of the Balkan Entente was willing to defend the interests of another member against a Great Power. Just as Greece had no intention of being involved in an Italian-Yugoslav conflict, the same Turkey did not want to be involved in a Russian-Romanian war either. In these circumstances, the agreements had no real basis. They had value only if one of the states was attacked by Bulgaria, which is unlikely to adopt an offensive policy without the support of a Great Power.

During a period of relative peace and security, the Balkan states struggled to establish a solid foundation for cooperation and mutual defense. This situation became more complex with the rise of Germany and Italy, and France's disengagement from Eastern European affairs, compelling these states to adjust their foreign policies. This adjustment led to the rise of totalitarian regimes that mirrored the fascist and authoritarian ideologies prevalent in Central Europe at the time, resulting in significant changes in the landscape of external relations (Jelavich, 2000: 195). Concurrently, Turkey, in an effort to maintain regional stability, sought to align with Western powers, primarily to counterbalance the influence of the Soviet Union and maintain the existing geopolitical status quo (Jelavich, 2000: 196).

3.8. Atatürk's Predictions and Turkey's Strategy

Aware of the geostrategic role played by Turkey, Atatürk stated: *"In the political field, our efforts are to ensure order, internal security, collaboration and respect for external commitments"* (Ankara, 1938, April 5: 477-3). Regarding the security of the state, he argued: *"first of all we trust in our own strength, then we rely on our alliances. Our geographical position makes us believe that we will play an important role in Europe and the Near East. This role does not take into account any foreign ideological suggestions; however, far be it from us to rise up against one of these ideologies, we only want to pursue peace"* (Ankara, 1938, April 5: 477-3). " Skilled politician, Atatürk foresaw the conflict that was grazing the world: *"Very soon a global conflict will break out. Adventurers like Hitler and Mussolini will drown the world in blood. The balance of power will change. During this conflict, Turkey must not make any mistakes"* (Ankara, 1938, March 14: 378-3).

The Kemalists activity in 1938 reveals the fact that holding political power was in disagreement with democratic principles. The progress achieved in the period 1923-1938 was attributed to

the personality of Atatürk. Since 1938, the population showed distrust in the ability of some of the Kemalist leaders.

Regarding Turkey's foreign policy, especially concerning the Balkan Agreement policy, after Atatürk's death, it was faithfully followed by the new president of the republic, İnönü, and the new Celâl Bayar government. Foreign Minister Şükrü Saracoğlu assured that Turkey's policy would remain the same. On the international relations scene, Germany, along with other major powers, was making efforts to attract Turkey to the sides of the two emerging alliances. Germany, in particular, developed sustained efforts to draw Turkey to its side, primarily due to Turkey's strategic position and past good relations. This was a delicate issue, as Turkey was a member of the Balkan Agreement and, along with Romania, was trying to convince Bulgaria to abandon its alliance with Germany in order to join the Balkan Pact. In fact, Atatürk had declared that the "adventurer Hitler" only wanted to develop plans of a revisionist character that would ultimately lead to war. Since Turkey favored a defensive policy for the preservation of borders and for cooperation based on equality among the states that are part of the Balkan Alliance, it declined Germany's offer. On the other hand, Great Britain and France urged the states in the Balkan area to resist and cooperate for peace.

Internally, Turkey's economy has experienced continuous change. Even if the Kemalists were aware that the country's industrialization required foreign capital, they had an attitude of restraint and, worried that they would not be able to ensure the balance of public expenditures, they refused to see in the international loan procedure a way to solve the problem..

In conclusion, attention was paid in having a balanced state budget within the framework of the mixed economic system and strict necessary measures to prevent inflation were applied. An attempt to balance the foreign trade deficit was made. Contrary to the resistance policy to imperialism and foreign capital, the turk government adopted the use the international loan capital under the condition that it does not prejudice the existence and independence of the state. (Şahinler, 1998: 114-115).

In 1938, Turkey's foreign policy took shape in the conclusion of agreements and treaties with neighboring countries, all with the aim of consolidating peace in the area and contributing to maintaining peace. Countries like Greece, Yugoslavia, Bulgaria, Iran, Iraq, the Soviet Union, which had been in a permanent conflict with the Ottoman Empire, now became Turkey's friends. Moreover, Atatürk and his collaborators had won the trust of foreign countries. Even Great Britain, which had created great difficulties for Turkey in the recent past, had accepted Turkey's independent foreign policy.

Romania's efforts were considerable in the attempt to tighten the ties between the center and south-east of Europe countries, in order to create a group of states that would constitute a dam in the way of Germany's advance (Şahinler, 1998: 114-115). Grigore Gafencu, secretary in the Ministry of Foreign Affairs and director of the *Timpul* newspaper, has the opinion that the state interests of Romania, Poland, Hungary, Czechoslovakia, which were united around the Subcarpathian corridor, should not lead to clashes, but to lead to implementation of a good understanding and friendly neighborhood policy between the four countries (Timpul, 1938, November 6)⁶.

⁶ On March 26, 1926, the Romanian-Polish guarantee treaty was signed in Bucharest by I. G. Duca and J. Wielowieski, the Polish minister. This agreement contained the commitment "to mutually respect and maintain against any external aggression, their territorial integrity and their present political independence"

Supported on one hand by the Balkan Pact and, on the other hand, by the Romanian-Polish alliance*, both of them still alive today, Romania and Yugoslavia were waiting with the same interest for the political and economic conditions of the countries around them to stabilize for all countries benefit and for the strengthening of their hard tried friend, Czechoslovakia (Timpul, 1938, November 9).

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

This study provides a comprehensive analysis of the diplomatic relations between Romania and Turkey during the Second World War, evaluating their impact within the broader regional and international context. The findings demonstrate that both countries sought to develop their own foreign policy strategies in response to the challenges posed by the war. However, these endeavours did not always achieve the desired outcome, due to the influence of the major powers of the period and the volatile international environment.

4.1. The Balkan Pact and Regional Security

The Balkan Pact constituted an important element in the efforts of Romania and Turkey to ensure their own security and to maintain regional stability. However, this pact was ultimately inadequate, particularly in light of the considerable influence exerted by major powers in the region. The growing influence of Germany and Italy, coupled with France's withdrawal from Eastern European affairs, highlighted the challenges faced by the Balkan states in maintaining their own security. The lack of a concrete basis for mutual defence and cooperation among the countries of the region, as provided by the Balkan Pact, contributed to the emergence of regional security problems. This illustrates that diplomatic initiatives at the time were largely symbolic and had a limited practical impact.

4.2. Foreign Policy Strategies of Romania and Turkey

Romania's policy, based on cooperation with Britain and France and its efforts to strengthen regional solidarity against Germany's expansionist tendencies, represented an important diplomatic manoeuvre in the dynamic international relations environment of the period. Nevertheless, it was evident that these endeavours were constrained in the context of Germany's ascendant influence, and Romania encountered challenges in establishing its position within the international system. In accordance with Atatürk's vision, Turkey pursued a strategy of preserving the status quo through collaboration with Western states and meticulous observation of the Soviet Union's actions in the region. This strategy served to reinforce Turkey's influence within the Balkan Pact, thereby contributing to the maintenance of peace and stability in the region. An analysis of Turkey's foreign policy during this period reveals that its pursuit of a balanced approach between Germany and Russia, coupled with its efforts to maintain relations with the West, are crucial in understanding the geopolitical dynamics of the era.

4.3. Great Power Influence and International Dynamics

The study's findings demonstrate that the foreign policy strategies of Central and Southeastern European states during this period were significantly influenced by the policies of the region's great powers. In particular, Germany's growing influence in the region and the policies of the Western powers towards this influence played a critical role in shaping the relations and regional security dynamics between Romania and Turkey. The expansionist policies of Germany and the aggressive behaviour of Italy prompted the Balkan states to seek new alliances and

strategies to safeguard their security. This illustrates the flexibility and adaptability of the foreign policies of the states in the region in response to great power pressure and international developments.

4.4. Atatürk's Foresight and Turkey's Strategic Approach

The geostrategic vision of Atatürk provided the foundation for Turkey's balanced foreign policy strategy both before and during the Second World War. Atatürk was conscious of the imminent global conflict and perceived that any strategic missteps made by Turkey during this period could potentially compromise the country's independence and integrity. Consequently, he posited that Turkey should adopt a balanced stance towards Germany and the Soviet Union while collaborating with the Western powers to safeguard its national interests and regional security. This approach had a considerable impact on Turkey's role in the Balkan Pact and its diplomatic relations in the region.

4.5. Contribution of the Results to the Discipline of International Relations

The findings of this study demonstrate that the diplomatic relations of Romania and Turkey during the Second World War not only illuminate the history of the two countries, but also facilitate an understanding of the broader dynamics at play in regional and international relations. The analysis of the Balkan Pact and the diplomatic relations that characterised this period demonstrate the intricate nature of regional security and cooperation initiatives, as well as the significant influence exerted by major powers in these processes. In this context, the findings of the study offer significant insights that should be considered in the formulation and implementation of contemporary diplomatic strategies.

In conclusion, an analysis of Romania and Turkey's diplomatic relations during the Second World War in the context of the international conjuncture and regional dynamics of the period reveals the complexity and multi-layered nature of these relations. This study offers a valuable contribution to the discipline of contemporary international relations and regional security strategies, as well as providing a historical analysis.

BIBLIOGRAPHY

- Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE). (1920-1944). *Fond 71/1920-1944. Turcia* (vol. 48).
- AMAE. (1936-1938). *Fond Înțelegerea Balcanică* (vol. VI General Martie).
- AMAE. (1937-1938). *Archives of the Romanian Ministry of Foreign Affairs* (fond 71 Turcia vol. 60).
- AMAE. (n.d.). *Fond 71/Turcia Documente* (vol. 54).
- AMAE. (n.d.). *Fond 71/Turcia Documente* (vol. 55).
- Ankara. (1938, April 5). Ankara.
- Ankara. (1938, March 14). Ankara.
- Calafeteanu, I. (1980). *Diplomația Românească în Sud Estul Europei 1938-1940*. București: Editura Politică.
- Campus, E. (1980). *Din politica externă a României 1913 - 1947*. București: Editura Politică.
- Carol II. (1995). *Între datorie și pasiune* (Vol. I). București: Editura Silex.
- Dandara, L. (1985). *România în vârtoarea anului 1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Gafencu, G. (1991). *Însemnări politice 1929-1939*. București: Editura Humanitas.

- Gafencu, G. (1992). *Ultimele zile ale Europei*. București: Editura Militară.
- Hart, C. (1998). *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research Imagination*. Sage Publications.
- Jelavich, B. (2000). *Istoria Balcanilor sec. al XX-lea* (Vol. II). Iași: Institutul European.
- Kocak, C. (1991). *Türk-Alman ilişkileri 1923-1939: iki dünya savaşı arasındaki dönemde siyasal kültürel askeri ve ekonomik ilişkiler*. Ankara: Editura Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.
- Moisu, V. (2003). *Istoria relațiilor internaționale*. București: Editura Fundația România de Măine.
- Popișteanu, C. (1971). *România și Antanta Balcanică* (Ediția II). București: Editura Politică.
- Scurtu, I. (1983). *Din viața politică a României (1926-1947)*. *Activitatea Partidului Național Țărănesc*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Scurtu, I. (2002). *România și marile puteri (1933 - 1940) Documente*. București: Editura Fundația România de Măine.
- Sturdza, M. (1966). *România și Sfârșitul Europei*. Rio de Janeiro: Editura Dacia.
- T.C. Arsivi Basbakanlık Cumhuriyet Arsivi. (1935). *Fond 030-10 / 247-668-19*.
- T.C. Basvekealet Karalar Dovesi Mudurlugu. (1938, January 19). *Karar Sayisi 2 8089*.
- Talpeș, I. (1988). *Diplomație și apărare 1933-1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Titulescu, N. (1994). *Politica externă a României (1937)*. București: Editura Enciclopedică.
- Universul. (1938, April 15). Universul.
- Universul. (1938, June 22). Universul.
- Universul. (1938, March 31). Universul.
- Universul. (1938, March 9). Universul.
- Universul. (1938, May 14). Universul.
- Universul. (1938, May 21). Universul.
- Zaharia, G., & Botoran, C. (1981). *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*. București: Edit. Militară.

* * * * *

Conflict Declaration: The author of the article declares that he/she has no financial relationships with any person, institution or organization that may be a party to this study and therefore has no conflict of interest.

Support and Acknowledgments: No support was received from any institution or organization in the study.

Ethics Committee Approval: Data were not collected from living organisms in the article and ethics committee permission was not required.

Contribution Rate: The article has a single author.

SPOR KULÜPLERİNİN TARAFTARLAR TARAFINDAN ALGILANAN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUKLARININ İNCELENMESİ

EXAMINING THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITIES OF SPORTS CLUBS

AS PERCEIVED BY FANS

 Furkan KELEŞ¹

 Eda ADATEPE²

¹ Doktor ant, Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, kelesfurkan6161@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Fakültesi, edaadatape@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
19.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.09.2024

ÖZET

Bu araştırma spor kulüplerinin taraftarlar tarafından algılanan kurumsal sosyal sorumluluklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma genel tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini 18 yaş ve üstü, 4 büyük spor kulübünün (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor) taraftarları oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü 709 Erkek ve 601 Kadın toplam 1310 taraftar katılmıştır. Araştırma verileri anket formu ile toplanmıştır. Veri analizi SPSS 24 programı ile yapılmıştır. Bulgularda, cinsiyet değişkeni ile t testinde tüm ölçek ve alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Varyans analizlerinde; öğrenim durumu, takıma bağlılık seviyesi, bir sezonda statta maç izleme sayısı, algılanan sosyo-ekonomik düzey değişkenlerine göre ölçek ve tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma görülmüştür. Taraftar olunan spor kulübü değişkeninde sadece ekonomik sorumluluk alt boyutunda istatistiksel olarak farklılık bulunmuştur. Yaş değişkeni ile yapılan korelasyon analizinde yaş, yasal sorumluluk ve etik sorumluluk alt boyutlarında negatif yönde zayıf ilişkiler tespit edilmiştir. Sonuç olarak, öğrenim durumu, takıma bağlılık seviyesi, bir sezonda statta maç izleme sayısı, algılanan sosyo-ekonomik düzey, yaş, taraftar olunan spor kulübü değişkenlerinin, taraftarların algılanan kurumsal sosyal sorumluluklarını etkilediği anlaşılmıştır. Futbol kulübü taraftarlarına yönelik kurumsal sosyal sorumluluk alanındaki proje, bilgilendirme ve eğitimlerin spor kamuoyu için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Futbol Taraftarları, Spor Kulüpleri.

ABSTRACT

This research was conducted to examine the Corporate Social Responsibilities of sports clubs perceived by fans based on different variables. The research follows a general survey model. The population of the study consists of the fans aged 18 and above from the four major sports clubs (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor). A total of 1,310 fans, 709 males and 601 females, voluntarily participated in the study. Research data were collected through a questionnaire and the analysis was done with SPSS 24 program. The findings show that there were no significant differences in any scales or sub-dimensions in the t-test performed regarding gender variable. On the other hand, in variance analyses, statistically significant differences were revealed in scale and all its sub-dimensions according to the variables of education level, level of commitment to the team, number of matches watched in a season, and perceived socio-economic level. A statistically significant difference was found only in the economic responsibility sub-dimension in the variable of the sports club of the fans. In the correlation analysis conducted with the age variable, weak negative relationships were found in the legal responsibility and ethical responsibility sub-dimensions and age. As a result, it was determined that the variables of education level, level of commitment to the team, number of matches watched in a season, perceived socio-economic level, age, and the sports club of the fans affect and differentiate the perceived corporate social responsibilities of the fans. It is suggested that projects, awareness programs, and education related to corporate social responsibility aimed at football club fans would be beneficial for the sports public.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Football Fans, Sports Clubs.

1. GİRİŞ

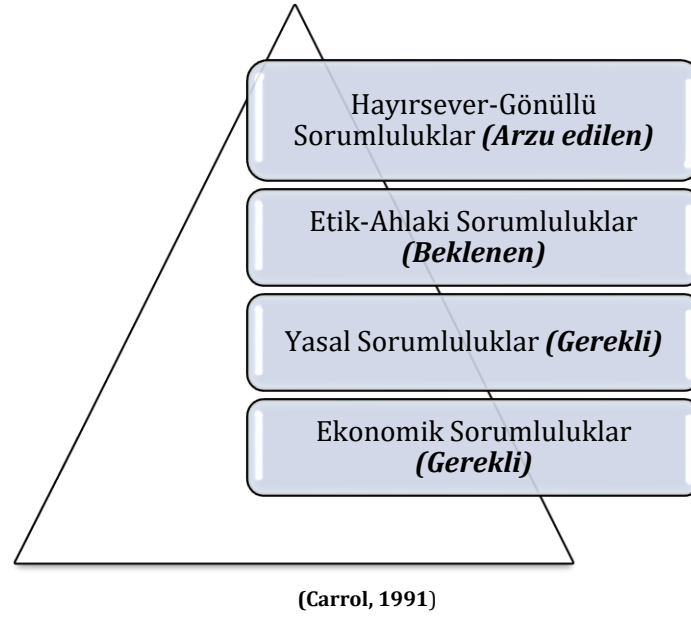
1.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Günümüzde spor faaliyetleri artık ülke ekonomisine giderek artan oranlarda katkı sağlayan bir endüstri haline gelmiş, ticari ve ekonomik faaliyetler giderek gelişmiştir. Spor kulüpleri spor ekonomisinin büyümesinde ve gelişmelerde önemli bir rol oynamaktadır. Spor kulüplerinin yönetimlerinin, ekonomi ve işletme alanlarında gelişmeye ve kurumsallaşmaya devam ettikleri, spor üyelerinin de kurumsallaşmış alanlarda faaliyet sürdürdükleri görülmektedir. Spor kulüplerinin kurumsal bir yapıya dönüştürülmesi, vizyon ve misyonunun yazılması, amaç ve hedefin belirlenmesi, marka imajının ve kurumsal imajın şekillendirilmesi, organizasyon ve faaliyet yapısının geliştirilmesi sistemli olması açısından önemlidir. Spor kulüplerinin sosyal faaliyetlerde kurumsal iletişim halinde olması, küresel çapta daha da genişlemek ve pratik sonuçlar elde etmek için profesyonellerle iş birliği yaparak çalışmasıyla mümkündür. Spor kulüplerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerini yürütürken toplumun dikkat ettiği konulara en basitinden çevre, eğitim, kültür konularına da dikkat etmesi gerekmektedir. Kulüplerin uyguladıkları Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) faaliyetleri halkın gözünde pozitif bir etki bırakmaktadır. Spor ile sosyal sorumluluk projelerinin yürütülmesi günümüzde kadın, erkek, yaşlı, genç tüm vatandaşlar tarafından fazlaca ilgi ve kabul görmektedir.

1980'li yılların başlangıcında KSS kavramı farklı açıklamalar ve modeller ile ifade edilerek işletmelerin halkın ihtiyaçlarını gözetmesi gerektiği belirtilmiştir (Carroll, 1991). İlerleyen yıllarda KSS kavramı sıkça kullanılmaya başlanmış şirketler sosyal sorumluluk faaliyetlerine öncelik vermeye başlamış büyük kârlı şirketler web sitelerinde KSS faaliyetleri başlıkları atmaya başlamıştır (Kotler ve Lee, 2005). KSS kavramı gelişim ve değişim sürecindeyken Carroll (1991) bu kavramı modernize ederek ekonomik, yasal, etik(ahlaki), gönüllü(hayırsever) olarak dört alt boyutta sınıflandırmıştır. (Şekil 1) Ekonomik sorumluluğu, işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için bu sorumluluğun temel ihtiyaç olduğunu rekabetçi bir işletme oluşturarak başarı için en yüksek karı elde etme olarak açıklamıştır. Yasal sorumluluğu, şirketlerin kanun koyucuların çıkardığı kanun ve yönetmelikleri en kısa sürede uyması gerektiği şeklinde belirtmiştir. Etik sorumluluğu halk tarafından kabul görmüş olup yasalarla belirtilmemiş kurallar olarak ifade etmiştir. Şirketlerin bu kuralları dikkate alması gerekmektedir. Gönüllü sorumluluk ise toplumun beklentileri karşılığında gönüllü yardım ve hayırseverlik içeren faaliyetler gerçekleştirmek olarak ifade etmiştir (Carroll, 1991).

KSS kavramı için farklı araştırmacılar da çeşitli tanımlamalar ve açıklamalar yapmıştır. Herhangi bir menfaat beklemeden gerçekleştirilen faaliyetler (Bayraktar,2014), sosyal faydayı arttırmaya yönelik eylemler (McWilliams ve Siegal, 2001), eşit şartlarda adil ve tarafsız bir uygulama (Yanık ve Türker, 2012), işletme yöneticilerinin halk üzerinde olumlu bir imaj bırakma etkisi (Baker, 2003) olarak açıklanmıştır. Genel anlamda işletmelerin kendi çıkarlarının yanında halkın menfaatlerini de gözeterek eşit ve tarafsız bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Carroll, 1979; Tütüncü, 2008).

Şekil 1. Caroll'ın Sosyal Sorumluluk Piramidi (1991)

1.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Spor

Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı işletmeler tarafından sıkça kullanılırken spor endüstrisinde 1990'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sporun profesyonelleşmesiyle birlikte bu alandaki KSS faaliyetleri ve araştırmaları da hız kazanmıştır (Anagnostopoulos ve Shilbury, 2013; Babiak ve Wolfe, 2013; Kotler ve Lee, 2005). Sporun birleştirici gücü herkes tarafından görülmeye başlanması, büyük kitlelere spor sayesinde kolayca ulaşılması, spor ekonomisinin fazlaca büyümesi sporun devletler adına hem prestij açısından hem de ekonomik güç olarak kabul görmesini sağlamıştır (Babiak ve Wolfe, 2009; Schlenker, 2017). Spor endüstrisinin giderek önem kazanması diğer işletmeler gibi spor kulüplerini de değerli bir konuma getirmiştir. Spor kulüplerinin KSS faaliyetlerini gerçekleştirmesi taraftarları gözünde kulüplerini saygın hale getirerek kulübe bağlılıklarını artırmaktadır. Spor kulüpleri, federasyonlar ve yöneticiler spor açısından KSS faaliyetlerinin önemini arttığını bilmesi ve bu farkındalığı sürdürmesi gerekmektedir (Breitbarth vd., 2015; Filizöz ve Fişne, 2011).

Spor alanındaki sosyal sorumluluk faaliyetlerinin önemi dünyada fazlaca ilgi odağı olurken Türkiye'de de özellikle spor kulüpleri tarafından önemsenmeye başlanmıştır. Spor kulüplerinin yüksek rakamlarda harcamalar yapması ve reklam alması bu endüstrinin sosyal yanını geri planda bırakmaktadır. Ancak kulüplerin rekabet ettikleri ortamın ve algıların olumsuz yönlere gitmesi spor kulüplerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerine daha fazla önem vermesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca spor kulübü yöneticilerinin taraftarlarının KSS konusundaki algılarını bilmeleri de önemlidir (Montazeri vd., 2017). KSS'nin spor kulüplerinin yönetim stratejilerinin bir parçası olması gerektiğini belirtenler, KSS programı uygulayan profesyonel futbol kulüplerinin diğerlerine kıyasla avantajlı olduğunu vurgulamaktadır (Blumrodt, Desbordes ve Bodin, 2013; Davies ve Moyo, 2017).

Yine bu tür bir araştırma neden yapılmalı sorusuna yanıt olarak; Bazı spor kulüplerinin zayıf KSS itibarına sahip olmaları, taraftar sayısının azalmasına ve spor veya spor tesislerinin sponsorluk fırsatlarının azalmasına neden olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, spor kulüpleri KSS faaliyetleri aracılığıyla itibarlarını artırarak taraftar sayısını artırmayı amaçlamaktadır.

Dolayısıyla, taraftarların ve diğer paydaşların takımlarının KSS hakkındaki algılarını ölçmek, bir spor kulübü için gelecekte oldukça önemli bir değere sahiptir (Djaballah vd., 2017; Mansouri vd., 2024).

Bu bilgiler ışığında spor kulüplerinin KSS faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve bu faaliyetleri halka duyurması önemli bir konudur. Bu araştırma spor kulüplerinin taraftarlar tarafından algılanan Kurumsal Sosyal Sorumluluklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde spor kulüplerinin taraftarlar tarafından algılanan Kurumsal Sosyal Sorumluluklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amacıyla nicel araştırma tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır.

2.1. Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş ve üstü, dört büyük spor kulübünün (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor) taraftarları oluşturmaktadır. Örneklemi, küme örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olan 709 (%54,1) "Erkek" ve 601 (%45,9) "Kadın" olmak üzere toplamda 1310 taraftar araştırmaya gönüllü olarak dâhil edilmiştir. Araştırmaya katılan taraftarların yaş ortalaması $26,20 \pm 7,43$ 'tür.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Taraftarlara Ait Değişkenlerin Yüzde ve Frekans Dağılımları

Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	601	46,0
	Erkek	709	54,0
Taraftar Olunan Spor Kulübü	BJK	238	18,0
	FB	396	30,0
	GS	437	34,0
	TS	239	18,0
Öğrenim Durumu	Lise	248	19,0
	Ön Lisans	314	24,0
	Lisans	658	50,2
	Lisansüstü	90	6,8
Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzey	Düşük	160	12,3
	Orta	957	73,0
	Yüksek	193	14,7
Taraftar Bağlılık Seviyesi	Düşük	271	20,6
	Orta	535	40,8
	Yüksek	504	38,6
Bir Sezonda Stadyumda Maç İzleme Sıklığı	Hiç	683	52,3
	1-3 Kez	377	28,7
	4-6 Kez	141	10,7
	7 ve üzeri	109	8,3

Tablo 1'de araştırmaya katılan taraftarlara ait değişkenlerin yüzde ve frekans dağılımları yer almaktadır. Araştırma 238 BJK, 396 FB, 437 GS ve 239 TS taraftarlarından olmak üzere 601

(%46) kadın ve 709 (%54) erkek toplam 1310 taraftar katılımı ile gerçekleşmiştir. Taraftarların %50,2'si (658) Lisans, %24'ü (314) Ön lisans, %19 'u (248) Lise ve %6,8'i (90) lisansüstü öğrenim durumuna sahiptir. Algılanan sosyo-ekonomik düzey (SED) değişkenine bakıldığında, en yüksek ortalama %73 ile orta düzeydedir. Taraftarların %40,8'i orta, %38,6'sı yüksek taraftar bağlılık seviyesinde olduklarını belirtmiştir. Yine taraftarların bir sezonda stadyumda maç izleme sıklıkları incelendiğinde, %52,3'ünün bir sezonda stadyumda maç izlemedikleri görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı iki bölümden oluşan bir anket formu olarak hazırlanmıştır. Anketler Google Forms yardımı ile toplanmıştır (<https://forms.gle/dbYgkJnkc5j5oEP4A>). Birinci bölüm kişisel bilgi formu ve ikinci bölüm Kurumsal sosyal sorumluluk ölçeğinden oluşmaktadır:

Kişisel bilgi formu

Araştırmaya katılan bireylerin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, taraftar olduğunuz spor kulübü, takıma bağlılık seviyesi, bir sezonda statta maç izleme sayısı, algılanan sosyo-ekonomik düzey (SED), gibi demografik bilgilerinin elde edilmesi amacıyla anketin ilk kısmıdır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ölçeği

Jung (2012) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Sönmezoğlu ve diğerleri (2016) tarafından yapılan Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ölçeği (KSSÖ), dört alt boyut (ekonomik, yasal, etik, hayırsever) ve 16 sorudan oluşmaktadır. Taraftarların KSS algılarını ölçen ölçek yedili likert tipi olup, puanlama 1 = hiç katılmıyorum, 2= çoğunlukla katılmıyorum, 3 = kısmen katılmıyorum, 4 = kararsızım, 5 = kısmen katılıyorum, 6 = çoğunlukla katılıyorum, 7 = tamamen katılıyorum şeklindedir.

Ölçeğe ait iç tutarlık katsayıları ise ekonomik sorumluluk boyutu 0.74, yasal sorumluluk boyutu 0.83, etik sorumluluk boyutu 0.89 ve hayırseverlik sorumluluğu boyutu 0.83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı ise $\alpha = 0.88$ 'dir. Ölçeğin alt boyutları, ekonomik sorumluluk 1, 2, 3. maddelerinden, yasal sorumluluk 4, 5, 6, 7, 8. Maddelerinden, etik sorumluluk 9, 10, 11. maddelerinden ve hayırsever sorumluluk 12, 13, 14, 15, 16. maddelerinden oluşmaktadır. Bu araştırmaya ait iç tutarlık katsayıları aşağıda Tablo 2' de yer almaktadır.

Tablo 2. Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları (İç tutarlık)

Alt Boyutlar	Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları
Genel (16 madde)	0.938
Ekonomik sorumluluk (1,2,3. maddeler)	0.720
Yasal sorumluluk (4,5,6,7,8.maddeler)	0.859
Etik sorumluluk (9,10,11. maddeler)	0.860
Hayırsever sorumluluk (12,13,14,15,16. maddeler)	0.869

Tablo 2 araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlilik analizi sonuçlarına göre; Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı genel ölçek ,938 bulunmuştur. Alt boyutlarda, en düşük ,720 en yüksek ,869

olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, Özdamar'a (2002) göre $0,80 < \alpha < 1,00$ değerleri arasında olduğundan ölçek yüksek güvenilirliktedir. Ayrıca, KMO örneklem yeterliliği ölçütü 0,952 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Veri Analizi

Araştırmada taraftarlardan toplanan ham veriler muhtemel hataları önlenmek ve analize hazır hale getirilmek için; tek tek kontrol edilip eksik, hatalı ve tutarsız cevapların verildiği anketler analiz dışında tutulmuştur. Verilere uygulanacak analizlere karar vermeden önce normallik testine (Kolmogorov-Smirnov Testi) tabi tutulmuştur. Normallik testinde verilerin çarpıklık ile basıklık değerlerine bakılmıştır. Tabachnick ve Fidell, (2013)'e göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında bir değer almasına göre verilerin normal dağılım gösterdikleri kabul edilmiş ve buna göre değerlendirme yapılmıştır (bkz. Tablo 3).

Normal dağılıma uygun olan verilere parametrik testler uygulanmıştır. Verilerin genel olarak değerlendirilmesinde betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma, varyans), bağımsız gruplar (independent samples) t-testi ve tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) analizi kullanılmıştır. ANOVA testlerinde anlamlı farklılıkların bulunduğu analizlerde, Post Hoc testlerinden grup varyanslarının eşit olduğu durumlarda Scheffe testi, varyansların eşit olmadığı durumlarda Tamhane T2 testi tercih edilmiştir. Yine testlerde grupların homojenliği için Levene Homojenlik testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 ve .01 olarak alınmıştır. Veriler SPSS 24 paket programı ile çözümlenmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 3. KSS Ölçeği Ortalaması, Alt Boyutları Ortalamaları ve Veri Dağılımı Bilgileri

Alt Boyut No	Alt Boyutlar	n	X	Ss	Çarpıklık	Basıklık
	Genel (16 madde)	1310	5,21	1.127	-.925	,873
1	Ekonomik sorumluluk	1310	5,24	1,279	-,910	,272
2	Yasal sorumluluk	1310	5,25	1,219	-,940	,771
3	Etik sorumluluk	1310	5,13	1,401	-,811	,134
4	Hayırsever-gönüllü sorumluluk	1310	5,22	1,281	-,937	,706

Tablo 3 incelendiğinde spor kulüplerinin taraftarları tarafından algılanan KSS'lerinin genel ortalamalarının yüksek ($X=5,21$) olduğu görülmektedir. KSS ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında; Taraftarlar yasal sorumluluk alt boyutunda ($X=5,25$) en yüksek ortalamayı alırken etik sorumluluk alt boyutunda en düşük ($X=5,13$) ortalamaya sahip olmuştur.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Taraftarların Cinsiyet Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında t-testi

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	X	Ss	t	p
Genel	Kadın	601	5,20	0,354	0,964	,336
	Erkek	709	5,22	0,258		
Ekonomik sorumluluk	Kadın	601	5,23	0,400	0,313	,755
	Erkek	709	5,25	0,370		
Yasal sorumluluk	Kadın	601	5,22	0,290	0,556	,579
	Erkek	709	5,27	0,296		
Etik sorumluluk	Kadın	601	5,16	0,422	1,778	,076
	Erkek	709	5,10	0,323		
Hayırsever-Gönüllü sorumluluk	Kadın	601	5,20	0,329	-0,006	,995
	Erkek	709	5,24	0,312		

Tablo 4'e bakıldığında araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasında kullanılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarında hiçbir alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>.05$).

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Taraftarların Yaşları ile Ölçek Alt Boyutları Arasında Spearman Korelasyon Analiz

n=1310	Yaş	Ekonomik Sorumluluk	Yasal Sorumluluk	Etik Sorumluluk	Hayırsever-Gönüllü Sorumluluk
Yaş	1	-,0.05	-,106**	-,103**	-,095**

** $p<0.01$

Tablo 5 incelendiğinde Spearman korelasyon analizi sonucunda, yaş ve ölçek alt boyutları arasında negatif yönde ve anlamlı ilişkiler görülmektedir ($r_{EKO}=-,0.05, p<0.01$; $r_{YAS}=-,106, p<0.01$; $r_{ETİK}=-,103, p<0.01$; $r_{HG}=-,095, p<0.01$). Değişkenler arasında aynı yönlü, fakat zayıf doğrusal ilişkiler vardır. Bu doğrusal ilişkiler, iki değişken arasındaki ilişkinin büyüklüğünü gösterirken neden-sonuç ilişkisine dair bir şey söylememektedir. Yaş arttıkça, taraftarların ölçek alt boyutlarından aldıkları puanlar azalmıştır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Taraftarların Öğrenim Durumu Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında (ANOVA) Tek Yönlü Varyans Analizi

Alt Boyut	Öğrenim Durumu	n	X	Ss	V	Kar. Top.	sd	Kar.Ort.	F	p	Fark
Ekonomik sorumluluk	Lise(1)	248	4,95	1,376	Gruplar arası	29,981	3	9,994	6,177	0,000*	1<2 1<3
	Ön Lisans(2)	314	5,34	1,242	Gruplar içi	2112,976	1306	1,618			
	Lisans(3)	658	5,32	1,189	Toplam	2142,957	1309				
	Lisansüstü(4)	90	5,11	1,615							
Yasal sorumluluk	Lise	248	5,16	1,274	Gruplar arası	30,556	3	10,185	6,937	0,000**	1<2 3<2 4<2
	Ön Lisans	314	5,51	1,146	Gruplar	1917,518	1306	1,468			

				içi									
				Lisans	658	5,18	1,182	Toplam	1948,074	1309			
				Lisansüstü	90	5,02	1,445						
Etik sorumluluk	Lise	248	5,00	1,453	Gruplar arası	28,155	3	9,385					
	Ön Lisans	314	5,38	1,381	Gruplar içi	2542,770	1306	1,947	4,820	0,002*	1<2		
	Lisans	658	5,09	1,352	Toplam	2570,925	1309						
	Lisansüstü	90	4,92	1,577									
Hayırsever-Gönüllü	Lise	248	5,16	1,296	Gruplar arası	13,267	3	4,422					
	Ön Lisans	314	5,39	1,255	Gruplar içi	2137,110	1306	1,636	2,703	0,044*	3<2		
	Lisans	658	5,18	1,253	Toplam	2150,377	1309						
	Lisansüstü	90	5,08	1,481									

*p<.05; **p<.01

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre karşılaştırılmasında, tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.05). Tüm alt boyutlarda farklılaşmaların ön lisans mezuniyet durumuna sahip taraftarlar lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Taraftarların Taraftarı Olduğunuz Spor Kulübü Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında (ANOVA) Tek Yönlü Varyans Analizi

Alt Boyut	Taraftarı olduğunuz spor kulübü	n	X	Ss	V	Kar. Top.	sd	Kar.Ort.	F	p	Fark
Ekonomik sorumluluk	BJK(1)	238	5,27	1,092	Gruplar arası	17,306	3	5,769			
	FB(2)	396	5,09	1,353	Gruplar içi	2125,652	1306	1,628	3,544	,014*	2<4
	GS(3)	437	5,26	1,337	Toplam	2142,957	1309				
	TS(4)	239	5,43	1,192							
Yasal sorumluluk	BJK	238	5,22	1,097	Gruplar arası	3,429	3	1,143			
	FB	396	5,19	1,246	Gruplar içi	1944,645	1306	1,489	,768	,512	
	GS	437	5,31	1,239	Toplam	1948,074	1309				
	TS	239	5,24	1,256							
Etik sorumluluk	BJK	238	5,14	1,351	Gruplar arası	,825	3	,275			
	FB	396	5,12	1,408	Gruplar içi	2570,100	1306	1,968	,140	,936	
	GS	437	5,16	1,419	Toplam	2570,925	1309				

	TS	239	5,09	1,412							
Hayırsever- Gönüllü sorumluluk	BJK	238	5,22	1,188	Gruplar arası	1,780	3	,593			
	FB	396	5,16	1,285	Gruplar içi	2148,597	1306	1,645	,361	,781	
	GS	437	5,25	1,254	Toplam	2150,377	1309				
	TS	239	5,25	1,412							

*p<.05; **p<.01

Tablo 7'ye bakıldığında araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının taraftar olduğunuz spor kulübü değişkenine göre karşılaştırılmasında, sadece ekonomik sorumluluklar alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.05). Farklılaşma ekonomik sorumluluk alt boyutunda FB-TS ikili karşılaştırmada TS'li taraftarlar lehinedir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Taraftarların Taraftar Bağlılık Seviyesi Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında (ANOVA) Tek Yönlü Varyans Analizi

Alt Boyut	Taraftar bağlılık seviyesi	n	X	Ss	V	Kar. Top.	sd	Kar.Ort.	F	p	Fark
Ekonomik sorumluluk	Düşük(1)	271	4,80	1,348	Gruplar arası	125,739	2	62,869	40,734	,000**	1<3
	Orta(2)	535	5,12	1,175	Gruplar içi	2017,219	1307	1,543			
	Yüksek(3)	504	5,60	1,252	Toplam	2142,957	1309				
Yasal sorumluluk	Düşük	271	4,74	1,262	Gruplar arası	124,414	2	62,207	44,583	,000**	1<3
	Orta	535	5,19	1,147	Gruplar içi	1823,660	1307	1,395			
	Yüksek	504	5,58	1,170	Toplam	1948,074	1309				
Etik sorumluluk	Düşük	271	4,59	1,349	Gruplar arası	155,146	2	77,573	41,969	,000**	1<3 2<3
	Orta	535	5,05	1,368	Gruplar içi	2415,778	1307	1,848			
	Yüksek	504	5,51	1,354	Toplam	2570,925	1309				
Hayırsever- Gönüllü	Düşük	271	4,60	1,361	Gruplar arası	201,909	2	100,954	67,718	,000**	2<3
	Orta	535	5,12	1,194	Gruplar içi	1948,468	1307	1,491			
	Yüksek	504	5,65	1,168	Toplam	2150,377	1309				

*p<.05; **p<.01

Tablo 8'e bakıldığında, araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının taraftar bağlılık seviyesi değişkenine göre karşılaştırılmasında, ölçeğin tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.05). Tüm alt boyutlarda çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhane's T2 testine göre, yüksek düzey bağlılık seviyesi lehine farklılaşma olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Taraftarların Bir Sezonda Stadyumda Maç İzleme Sıklığı Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında (ANOVA) Tek Yönlü Varyans Analizi

Alt Boyut	Bir sezonda stadyumda maç izleme sıklığınız	n	X	Ss	V	Kar. Top.	sd	Kar.Ort.	F	p	Fark
Ekonomik sorumluluk	Hiç(1)	683	5,13	1,280	Gruplar arası	19,779	3	6,593	4,055	,007*	1<4
	1-3 kez(2)	377	5,34	1,255	Gruplar içi	2123,178	1306	1,626			
	4-6 kez(3)	141	5,31	1,193	Toplam	2142,957	1309				
	7 ve üzeri(4)	109	5,50	1,408							
Yasal sorumluluk	Hiç	683	5,10	1,247	Gruplar arası	32,544	3	10,848	7,396	,000**	1<2 1<4
	1-3 kez	377	5,35	1,151	Gruplar içi	1915,530	1306	1,467			
	4-6 kez	141	5,39	1,096	Toplam	1948,074	1309				
	7 ve üzeri	109	5,57	1,312							
Etik sorumluluk	Hiç	683	4,98	1,411	Gruplar arası	35,463	3	11,821	6,089	,000**	1<2 1<3
	1-3 kez	377	5,30	1,310	Gruplar içi	2535,462	1306	1,941			
	4-6 kez	141	5,36	1,244	Toplam	2570,925	1309				
	7 ve üzeri	109	5,21	1,704							
Hayırsever- Gönüllü	Hiç	683	5,03	1,300	Gruplar arası	53,661	3	17,887	11,141	,000**	1<2 1<3 1<4
	1-3 kez	377	5,42	1,168	Gruplar içi	2096,716	1306	1,605			
	4-6 kez	141	5,45	1,135	Toplam	2150,377	1309				
	7 ve üzeri	109	5,44	1,517							

*p<.05; **p<.001

Tablo 9'da araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının bir sezonda stadyumda maç izleme sıklığınız değişkenine göre karşılaştırılmasında, tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.05). Scheffe çoklu karşılaştırma testine göre, ekonomik sorumluluk alt boyutunda 7 ve üzeri maç izleyen taraftarlar, yasal sorumluluk alt boyutunda 1-3 kez ve 7 ve üzeri maç izleyen taraftarlar, etik sorumluluk alt boyutunda 1-3 kez ve 4-6 kez maç izleyen taraftarlar ve hayırsever-gönüllü sorumluluk alt boyutunda 1-3 kez, 4-6 kez ve 7 ve üzeri maç izleyen taraftarlar lehine farklılaşmalar vardır.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Taraftarların Algılanan Sosyo-ekonomik Düzey Değişkeni ile Ölçek Alt Boyutları Arasında (ANOVA) Tek Yönlü Varyans Analizi

Alt Boyut	Algılanan Sosyo-ekonomik Düzey	n	X	Ss	V	Kar. Top.	sd	Kar.Ort.	F	p	Fark
Ekonomik sorumluluk	Düşük(1)	160	4,68	1,414	Gruplar arası	59,279	2	29,639	18,592	,000**	1<2 2<3
	Orta(2)	957	5,34	1,192	Gruplar içi	2083,678	1307	1,594			
	Yüksek(3)	193	5,20	1,453	Toplam	2142,957	1309				
Yasal sorumluluk	Düşük	160	4,86	1,325	Gruplar arası	29,677	2	14,839	10,110	,000**	1<2 2<3
	Orta	957	5,32	1,148	Gruplar içi	1918,397	1307	1,468			
	Yüksek	193	5,21	1,404	Toplam	1948,074	1309				
Etik sorumluluk	Düşük	160	4,67	1,514	Gruplar arası	38,163	2	19,082	9,847	,000**	1<2 2<3
	Orta	957	5,19	1,344	Gruplar içi	2532,762	1307	1,938			
	Yüksek	193	5,22	1,512	Toplam	2570,925	1309				
Hayırsever-Gönüllü sorumluluk	Düşük	160	4,88	1,407	Gruplar arası	20,837	2	10,419	6,394	,002*	1<2 2<3
	Orta	957	5,26	1,211	Gruplar içi	2129,539	1307	1,629			
	Yüksek	193	5,30	1,463	Toplam	2150,377	1309				

*p<.05; **p<.01

Tablo 10'da taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanları ile algıladıkları sosyo-ekonomik düzey (SED) değişkeni arasında yapılan varyans analizinde, ölçek tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür (p<.05). Tüm alt boyutlarda düşük SED ile orta SED arasında orta SED lehine ve orta SED ile yüksek SED arasında ikili karşılaştırmalarda yüksek düzey lehine farklılaşma tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Spor kulüplerinin (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor) taraftarlar tarafından algılanan kurumsal sosyal sorumluluklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanan bu çalışmaya 601 kadın (%46), 709 (%54) erkek dört büyük takımın taraftarı olmak üzere toplamda 1310 gönüllü taraftar katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 26,20 olarak saptanmıştır.

Araştırma için elde edilmiş veriler, cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, taraftarı olduğunuz spor kulübü, taraftar bağlılık seviyesi, bir sezonda stadyumda maç izleme sıklığı ve sosyo-ekonomik düzey değişkenleri dikkate alınarak incelenmiştir. Daha sonra bulgular, literatürdeki çeşitli kaynaklar ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırmada taraftarlar tarafından algılanan KSS genel olarak incelendiğinde (Tablo 3) ölçek ve tüm alt boyutlarda puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. En yüksek puan ortalamasının yasal sorumluluk alt boyutunda (X=5,25) olduğu en düşük puan ortalamasının etik sorumluluk alt boyutunda (X=5,13) olduğu tespit edilmiştir. Buradan taraftarların spor kulüplerine yönelik KSS algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. Karataş ve Savaş (2019) çalışmasında üniversite öğrencilerinin bir spor kulübüne yönelik KSS algılarını

yüksek seviyede bulmuştur. Taraftarlar ile gerçekleştirilen çalışmalarda, Friedrichs ve Kluge (2018) ile Walker ve Kent (2009) tarafından elde edilen sonuçlar benzerlik göstermektedir. Bu araştırmalarda da taraftarların spor kulüplerine yönelik Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) algılarının yüksek olduğunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Cömert ve Alemdar (2022) araştırmalarında, Türkiye’de futbol başta olmak üzere, genel olarak spor kulüplerinin KSS faaliyetlerine yönelik taraftar algısının yüksek olduğu belirtilmiştir.

Mevcut çalışmada cinsiyet değişkenine göre KSS algısında anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken ölçek ortalamasında erkek taraftarların puan ortalamaların kadın taraftarlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Sadece etik sorumluluk alt boyutunda kadınların erkeklerden daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Eratlı-Şirin ve Döşyılmaz (2019) ve Onatca (2019) çalışmaları da cinsiyet değişkeninde mevcut çalışma ile benzer sonuçlara sahiptir. Ünsar ve Alpertonga (2013), çalışmalarında yöneticilik yapan kişilerin KSS algıları incelediklerinde kadın yöneticilerin KSS algı puanlarının erkek yöneticilerden daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Karataş ve Savaş (2019) Yeni Malatyaspor Kulübüne yönelik KSS algılarında cinsiyet bakımından bir fark olmadığını belirtmekle beraber ölçek ortalamasında ve tüm alt boyutlarda kadınların erkeklerden daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Eryiğit, Başgöze ve Tektaş (2019) KSS algısının araştırıldığı çalışmaların çoğunluğunda kadın ve erkeklerin farklılaştığını ayrıca kadınların KSS algılarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak KSS algısının kadın ve erkekler arasında farklılaştığı ancak çalışmaların çoğunluğunda kadınların KSS algı puanlarının erkeklerden yüksek olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kadınların işletme, firma ya da spor kulüplerinin KSS faaliyetlerine daha fazla önem verdiği düşünülebilir.

Araştırmaya katılan taraftarların (Tablo 5) yaş değişkenine göre KSS algılarına bakıldığında yaş ve ölçek alt boyutları arasındaki korelasyon analizinde negatif yönde ve zayıf anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, yaş arttıkça yasal ve etik sorumluluk algıları azaldığı tespit edilmiştir. Önemli bir çalışma (Wisse vd., 2018) yaşlı çalışanların genç çalışanlara kıyasla KSS algılarının farkını vurgulamaktadır. Yaşlı çalışanlar kendi değerleri ile kuruluşun KSS çabaları arasında algılanan kopukluk nedeniyle, KSS’yi daha az algılamaktadır. Gupta ve Singh (2017) de yaş ile KSS faaliyetlerinin algılanması arasındaki negatif ilişkiyi göstermiştir. Benzer çalışmaların sonuçlarıyla düşünüldüğünde yaş arttıkça, taraftarların ya da kişilerin KSS algı puanlarının azaldığı söylenebilir. Bu durumun yaşın ilerlemesiyle beraber insanların işletme ya da spor kulüplerinden KSS faaliyetleri kapsamında daha fazla beklenti içinde olduğundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızın bulgularına bakıldığında taraftarların (Tablo 6) öğrenim durumu değişkenine göre KSS algılarının ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Tüm alt boyutlarda önlisans mezunu taraftarların lise, lisans ve lisansüstü mezuniyeti olan taraftardan daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür. Önlisans programlarında bazı pratik odaklı ve uygulamalı eğitim almaları KSS’yi daha eleştirel bir gözle değerlendirmelerine neden olabilir. Açıklama lazım Çalışmamızla benzer sonuçları Eratlı-Şirin ve Döşyılmaz (2019) çalışmalarında yüksek okul mezunu taraftarların KSS algılarının daha yüksek çıktığını belirtmiştir. Diğer çalışmalarda yüksek öğrenimin algılanan KSS üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunurken (Youn ve Kim, 2008), yalnızca birkaç çalışma eğitim düzeyinin herhangi bir etkisinin olmadığını göstermiştir (Pérez ve Rodríguez del Bosque, 2013).

Araştırma bulgularında (Tablo 7) taraftar olduğunuz takım değişkenine göre KSS algısı ortalamalara bakıldığında tüm spor kulübü taraftarlarının KSS algısı yüksek düzeyde çıkmıştır.

Bu bilgiler taraftarlarımızın KSS algısının yüksek düzeyde olmasını destekler niteliktedir. Türkiye’de federasyonların yaptığı KSS faaliyetlerine bakıldığında Kortak (2019) 10 federasyonu Carroll’un KSS modeli kapsamında değerlendirdiğinde federasyonlardan 5’inin tam olarak tüm faaliyetleri gerçekleştirdiği görülmüştür. 3 federasyonun ise hayırsever sorumluluklar açısından hiçbir faaliyet yapmadığı belirtilmiştir. Federasyonların en çok yasal sorumluluklara dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada da yasal sorumluluklar alt boyutu en yüksek puan ortalamasını almıştır. Akansel (2011) çalışmasında GS ve FB spor kulüplerinin yöneticileri için ekonomik sorumlulukların BJK ve TS spor kulübü yöneticileri için yasal sorumlulukların daha ön planda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sheth (2006) Amerika’da gerçekleştirdiği çalışmada spor sektöründeki kişilerin etik sorumlulukları ilk sırada önemseydiğini belirtmiştir. Bir başka çalışmada (Sheth ve Babiak, 2010) yine Amerikan ligindeki spor kulübü yöneticilerin KSS algılarını incelediklerinde ekonomik sorumlulukların daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan araştırma sonucunda da ölçeğin ekonomik sorumluluk alt boyutunda TS lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu bilgiler neticesinde taraftarların ve spor yöneticilerin KSS alt boyutlarında daha çok ekonomik ve yasal sorumluluklara önem verdiği görülmektedir. Bu sonuçlar Carroll’un (1991) ekonomik sorumlulukları işletmelerin devamlılığı için temel ihtiyaç olarak nitelendirmesi ile örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan taraftarların KSS ölçeği alt boyut puanlarının (Tablo 8) taraftar bağlılık seviyesi değişkenine göre karşılaştırılmasında, tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Tüm alt boyutlarda yüksek düzey bağlılık seviyesi lehine farklılaşma vardır. Liu ve arkadaşları (2019), spor takımlarının yürüttüğü kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerine dair taraftar algılarını inceledikleri çalışmalarında, bu tür faaliyetlerin taraftarların profesyonel spor takımlarını destekleme niyetlerini etkilediğini belirtmiştir. Walker ve Kent (2009) çalışmalarında spor endüstrisinde KSS uygulamalarının tüketici tutumları üzerindeki etkisini incelemekte ve taraftar bağlılık seviyesinin önemli bir değişken olduğunu vurgulamaktadır. Walker ve Kent (2009)’in taraftar bağlılık seviyesi değişkeni ile ilgili bulguları bu çalışmayı desteklemektedir. Benzer sonuçlara Yüksel (2010) çalışmasında ulaşarak taraftarların takıma bağlılık seviyesi gibi ilgililik düzeyi de takımların KSS faaliyetlerini algılamada önemli bir etken olduğunu belirtmiştir.

Bir sezonda stadyumda maç izleme sıklığı (Tablo 9) değişkenine göre KSS algısı incelendiğinde tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bir sezonda stadyumda 7 ve üzeri maç izleyenlerin stadyumda hiç maç izlemeyenler ve 1-3 kez maç izleyenlere göre daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Benzer sonuçları Karataş ve Savaş (2019) çalışmalarında maç izlemeye giden kişilerin televizyondan izleyenlere göre daha yüksek KSS algısına sahip olduklarını belirtmiştir. Bu bilgiler sonucunda stadyumda daha fazla maç izleyen taraftarların takımlarına yönelik KSS algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca taraftarların katıldığı KSS faaliyetlerinin daha etkili olabileceği söylenmektedir (Friedrichs ve Kluge, 2018). Bu taraftarların stadyumda gerçekleştirilen KSS faaliyetlerinin içinde olup sonuçlarını görmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Taraftarların algıladıkları (Tablo 10) sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre KSS algısına bakıldığında ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Tüm alt boyutlarda kendisini düşük düzey sosyo-ekonomik duruma sahip olarak algılayan taraftarların orta ve yüksek düzey olarak algılayan taraftarlara göre ölçek puan ortalamalarının daha düşük seviyede olduğu görülmüştür. Bu durumun sosyo-ekonomik durumu düşük olan taraftarların spor

kulüplerinin maçlarını ve KSS faaliyetlerini takip edememesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Benzer bulgular, Inoue ve Kent (2014) ve Pope ve Voges (2000) çalışmalarında yer almaktadır.

Sonuç olarak KSS ile spor arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Taraftarların spor kulüplerine yönelik KSS algıları incelendiğinde cinsiyet değişkeninde anlamlı bir farklılığın olmadığı, öğrenim durumu, takıma bağlılık seviyesi, bir sezonda statta maç izleme sayısı, algılanan sosyo-ekonomik düzey, yaş, taraftar olunan spor kulübü değişkenlerinin, taraftarın algılanan KSS'lerini etkilemekte ve farklılaştırmaktadır. Bu doğrultuda; kadınların erkeklerden daha yüksek KSS algısına sahip oldukları, yaş ve ölçek alt boyutları arasındaki korelasyon analizinde negatif yönde ve zayıf anlamlı ilişkiler olduğu, sosyo-ekonomik ve taraftara bağlılık düzeyi yüksek olan taraftarların KSS algısının daha yüksek olduğu, stadyumda daha fazla maç izleyen taraftarların daha yüksek derecede algıya sahip oldukları belirlenmiştir. Genel olarak taraftarların tuttukları spor kulüplerine yönelik KSS algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu çalışma sonucunda ilgili kişi ve kurumlar için öneriler şu şekilde verilebilir:

KSS faaliyetlerinin her alanda fazlaca ön plana çıkması ve halk tarafından desteklenmesi sonucunda spor kulüpleri ve federasyonların da bu alana daha fazla önem vermesi ve faaliyetler (projeler, bilgilendirmeler ve eğitimler) gerçekleştirmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmada algılanan sosyo-ekonomik düzey değişkeninde belirlenen farklılığı ortadan kaldırmak adına spor kulüpleri düşük gelir grubundaki taraftarlara maç bileti, spor malzemeleri ve maddi olarak destek verebilir.

Literatürde spor taraftarları ve spor kulüplerinin KSS uygulamaları ile ilgili çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Mevcut çalışmanın spor camiasına ve literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İlerde yapılacak çalışmalar için farklı spor kulübü taraftarlarına yönelik çalışmaların gerçekleştirilebileceği, spor federasyonu çalışanlarının KSS algısına yönelik araştırmaların yapılabileceği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akansel, B. (2011). *Türk Futbolunun Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anagnostopoulos, C., & Shilbury, D. (2013). Implementing Corporate Social Responsibility in English Football: Towards Multi-theoretical Integration. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 3(4), 268-284. <https://doi.org/10.1108/SBM-05-2013-0009>
- Babiak, K., & Wolfe, R. (2013). Perspectives on Social Responsibility. In J.L. Paramio Salcines, K. Babiak, & G. Walters (Eds.), *Routledge hand book of sport and social responsibility* (pp. 17-34). New York, NY: Routledge.
- Babiak, K., & Wolfe, R. (2009). Determinants of Corporate Social Responsibility in Professional Sport: *Internal and External Factors*. *Journal of Sport Management*, 23(6), 717-742. <https://doi.org/10.1123/jsm.23.6.717>
- Baker, M. (2003) *İşletme ve Yönetim Araştırması: Araştırma Projenizi Başarıyla Nasıl Tamamlayabilirsiniz*. Westburn Publishers Ltd., Helens-burgh.

- Bayraktar, T. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları'nın Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı: SA 8000 Uygulanabilirliği. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 25(3), 35-44.
- Blumrodt, J., Desbordes, M. and Bodin, D. (2013). Professional football clubs and corporate social responsibility, *Sport, Business and Management*, Vol. 3 No. 3, pp. 205-225. <https://doi.org/10.1108/SBM-04-2011-0050>
- Breitbarth, T., Walzel, S., Anagnostopoulos, C. ve Van Eekeren, F., (2015), Corporate social responsibility and governance in sport: "Oh, the things you can find, if you don't stay behind!", *Corporate Governance*, 15 (2), 254-273.
- Carroll, A. B. (1979). A Three-dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. *Academy of Management Review*, 4(4), 497-505. <https://doi.org/10.5465/amr.1979.4498296>
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Sstakeholders. *Business Horizons* July-August. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Cömert, E., & Alemdar, U. (2022). Spor Taraftarlarının Sosyal Sorumluluk Algılarına İlişkin Bir Derleme. *Egzersiz ve Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 37-43.
- Davies, S. E. H., & Moyo, T. (2017). Community perceptions of a CSR programme: A case study of a professional football club. *Corporate Ownership & Control*, 14(3-1), 197-203. <https://doi.org/10.22495/cocv14i3c1art5>
- Djaballah, M., Hautbois, C., & Desbordes, M. (2017). Sponsors' CSR strategies in sport: A sensemaking approach of corporations established in France. *Sport Management Review*, 20(2), 211-225.
- Eratlı-Şirin, Y. & Döşyılmaz, E. (2019). Corporate Social Responsibility Perceptions of Turkish Football Fans: TFF 1st Lig and 2nd Lig Examples. *Journal of Education and Training Studies* Vol. 7, No. 3S; March 2019 ISSN 2324-805X E-ISSN 2324-8068 Published by Redfame Publishing URL: <http://jets.redfame.com>
- Eryiğit, C., Başgöze, P. & Özkan Tektaş, Ö. (2019). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı ve Uyumun Marka Özvarlığı Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Cinsiyetin Düzenleyici Rolünün İncelenmesi, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 291-319
- Filizöz, B., & Fişne, B. (2011). Corporate Social Responsibility: A Study of Striking Corporate Social Responsibility Practices in Sport Management. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 1405-1417. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.062>
- Friedrichs, K., & Kluge, A. (2018). Wahrnehmung und Verständnis des Corporate Social Responsibility im Profifußball aus Sicht der Fans. *Umweltpsychologie* 22: 33-52. <https://umps.de/php/artikeldetails.php?id=674>
- Gibson, H., Willming, C., & Holdnak, A. (2002). We're Gators...not just Gator fans": Serious Leisure and University of Florida Football. *Journal of Leisure Research*, 34(4), 397-425. <https://doi.org/10.1080/00222216.2002.11949979>
- Gupta, K., & Singh, N. (2017). Characterizing and profiling global segments of responsible consumers—a narrative review. *Journal of Technology Management for Growing Economies*, 8(1), 7-39.
- Güngör F.(2015) *Tüketicilerin Sosyal Sorumluluk Kampanyaları Sonucunda Oluşan İnanç, Tutum ve Satın Alman Niyetlerine İlişkin Farklılıkların Sosyal Sorumluluk Kampanya Türleri Açısından İncelenmesine İlişkin bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Heinze, K. L., Soderstrom, S., & Zdroik, J. (2014). Toward Strategic and Authentic Corporate Social Responsibility in Professional Sport: A Case Study of the Detroit Lions. *Journal of Sport Management*, 28(6), 672-686. <https://doi.org/10.1123/JSM.2013-0307>
- Inoue, Y., & Kent, A. (2014). A conceptual framework for understanding the effects of corporate social marketing on consumer behavior. *Journal of business ethics*, 121, 621-633.
- Jung, C. W. (2012). The Influence of Professional Sports Team's Corporate Social Responsibility (CSR) on Team Image, Team Identification, and Team Loyalty. Dissertation. Florida: Thomas University
- Karataş, Ö. & Savaş, B.Ç. (2019). Yeni Malatyaspor Kulübü Taraftarı Olan Üniversite Öğrencilerinin Kulübün Kurumsal Sosyal Sorumluluklarına Yönelik Düşüncelerinin İncelenmesi. *Journal of History School (JOHS)*, February 2019 Year 12, Issue XXXVIII, pp.21-57. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1573>
- Kortak, H. (2019) *Türkiye'deki Spor Federasyonlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Ölçülmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kotler, P., & Lee, N. (2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Our Company and Your Cause*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Kyuhyun, C., Hong Wei, Y., Tae Hoon, L., & Kaung-Suk, P. (2024) The Effects of CSR Perceptions of Professional Volleyball Team on Team Image and Corporate Image: A case of OK Volleyball Team under the Nonbank Depository Institutio. *Journal of Sport and Leisure Studies*, April 2024. *Journal of Sport for All* 2024. Vol. 96. pp. 81-95.
- Liu, D., Wilson, R., Plumley, D. and Chen, X. (2019), "Perceived corporate social responsibility performance in professional football and its impact on fan-based patronage intentions: an example from Chinese football", *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, Vol. 20 No. 2, pp. 353-370, doi: 10.1108/ijms-06-2018-0059.
- McWilliams, A. ve Siegel, D. (2001) Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Firma Perspektifine Dair Bir Teori. *Yönetim Akademisi İncelemesi*, 26, 117-127.
- Mansouri, H., Rasee Rad, A., Tsiotsou, R.H. & Md Husin, M. (2024). Measuring the patronage intentions among football fans: the role of corporate social responsibility, brand credibility and brand equity, *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-08-2023-0161>
- Montazeri, A., Talebpour, M., Andam, R. & Kazemnejad, A., (2017), Measuring corporate social responsibility in sport industry: *Development and validation of measurement scale*, *Annals of Applied Sport Science*, 5 (2), 97-114.
- Onatça, M. (2019). *Spor Ürünleri Tüketicisinin Sosyal Sorumluluk Çalışması Gerçekleştiren Markalara Yönelik Tutumları: Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdamar, K. (2002). Paket programları ile istatistiksel veri analizi- 2 (Çok değişkenli analizler). Kaan Kitapevi.
- Özen, Y. (2011). Sorumluluk Bağlamında İş Ahlâkı Ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 173-189.
- Pérez, A., & Rodríguez del Bosque, I. (2013). Measuring CSR image: Three studies to develop and to validate a reliable measurement tool. *Journal of business ethics*, 118, 265-286.
- Pope, N. K., & Voges, K. E. (2000). The impact of sport sponsorship activities, corporate image, and prior use on consumer purchase intention. *Sport marketing quarterly*, 9(2). 96-102.

- Schulenkorf, N. (2017). Managing Sport for Development: *Reflections and Outlook*. *Sport Management Review*, 20(3), 243–251. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2016.11.003>
- Sheth, H. (2006). Beyond the Game: Corporate Social Responsibility in the Sports Industry. Thesis for the M.A. Degree. North Carolina: University of North Carolina at Chapel Hill School of Journalism and Mass Communication.
- Sheth, H., & Babiak, K. (2010). Beyond the Game: Perceptions and Practices of Corporate Social Responsibility in the Professional Sport Industry. *Journal of Business Ethics* 91(3), 433–450. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0094-0>
- Sönmezoğlu, U., Çoknaz, D. ve Polat E., (2016), Spor kulüpleri için kurumsal sosyal sorumluluk ölçeğinin (KSSÖ) Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 2016-2023.
- Sönmezoğlu, U., Ekmekçi, R., & Dağlı, Ekmekçi, Y. A. (2013). Sporda Sosyal Sorumluluk: Fenerbahçe Spor Kulübü Örneği. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(3), 92-106.
- Stodolska, M., & Tainsky, S. (2015). Soccer Spectatorship and Identity Discourses Among Latino Immigrants. *Leisure Sciences*, 37, 142–159. <https://doi.org/10.1080/01490400.2014.970720>
- Tabachnick & Fidell, 2013 B.G. Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston (2013)
- Tütüncü, Ö. (2008). SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı ile İş Yaşamı Kalitesi Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 169-199.
- Ünlü, N. & Öngel V. (2017), Hemşirelerin Sosyal Sorumluluk Algılarının İncelenmesi (Sakarya İli Örneği) Analysis of Nurses' Social Responsibility Perception (Example of the Sakarya City), International Conference On Eurasian Economies, 424-432.
- Ünsar, A.S., & Alpertonga, H. (2013). Yöneticilerin kurumsal sosyal sorumluluğa bakış açılarının bazı değişkenler yönünden değerlendirilmesi: Bir alan çalışması. *Akademik Bakış Dergisi No:35*, 1-14.
- Walker, M., & Kent, A. (2009). Do fans care? Assessing the influence of corporate social responsibility on consumer attitudes in the sport industry. *Journal of sport management*, 23(6), 743-769.
- Yanık, S. & Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama). *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:47*, 291-308.
- Youn, S., & Kim, H. (2008). Antecedents of consumer attitudes toward cause-related marketing. *Journal of advertising research*, 48(1), 123-137.
- Yüksel, M. (2010). *Spor Örgütlerinde Marka İmajı Kavramına Genel Bir Bakış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wisse, B., Eijbergen, R. v., Rietzschel, E. F., & Scheibe, S. (2018). Catering to the needs of an aging workforce: the role of employee age in the relationship between corporate social responsibility and employee satisfaction. *Journal of Business Ethics*, 147(4), 875-888. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2983-8>

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 30.04.2024 tarihli 201070 evrak sayılı 107 karar sayısı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

6 ŞUBAT DEPREM AFETİNİN AİLE ve SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİSİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ

A QUALITATIVE ANALYSIS ON THE EFFECT OF THE FEBRUARY 6 EARTHQUAKE DISASTER ON
FAMILY AND SOCIAL RELATIONS

 Zeynep TEKİN BABUÇ¹

 Alev GÖKÇE²

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, zeyneptekinbabuc@gmail.com

² Psikolojik Danışman, Osmaniye Salih Bahçeli İlkokulu, alevgokce80@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
12.08.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
27.09.2024

ÖZET

Afetler ona maruz kalanlarla birlikte, onların temasta olduğu tüm sosyo-ekolojik sistemleri de etkilemektedir. Aile sistemi güven ve sosyal destek sağlama işlevleriyle afetlere hazırlıklı ve dirençli olmada önemli rol oynayan bir sosyal sermaye kaynağıdır. Afetler aile sistemini çok boyutlu olarak etkilemekte ve aile üyelerinin rol ve kimliklerini dönüştürerek çeşitli ilişkisel stratejiler geliştirmelerine etki etmektedir. Bu çalışmada bir sosyo-ekolojik sistem olarak aile, ilişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile ele alınmakta ve afetin aile içi ilişkiler ve aile sisteminde yarattığı değişimler incelenmektedir. Çalışma kapsamında 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen illerden biri olan Osmaniye ilinde ikamet eden 8 çift ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları, özellikle aile sistemi ve yakın ilişki ağlarının afet sonrası dirençliliğe etki eden önemli bir sosyal sermaye kaynağı olarak ortaya çıktığını; bununla birlikte aile sisteminde çocuk ve eş gibi farklı konumlarda bulunan aktörlerin yeni rol, sorumluluk ve pozisyonlar alarak afet sonrası süreci kontrol etmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Deprem, Aile, İlişkisel Sosyoloji, Sosyal Sermaye.

ABSTRACT

Disasters affect not only those exposed to them, but also all socio-ecological systems they come into contact with. The family system is a source of social capital that plays an important role in disaster preparedness and resilience with its functions of providing trust and social support. Disasters affect the family system in multiple dimensions and transform the roles and identities of family members, affecting them to develop various relational strategies. In this study, the family as a socio-ecological system is addressed from a relational sociological perspective and the changes created by the disaster in family relations and the family system are examined. Within the scope of the study, qualitative interviews were conducted with 8 couples residing in Osmaniye province, one of the provinces affected by the Kahramanmaraş earthquakes that occurred on February 6, 2023. The findings of the study reveal that the family system and close relationship networks in particular emerge as important sources of social capital affecting post-disaster resilience; and the actors in different positions in the family system, such as children and spouses, try to control the post-disaster process by taking on new roles, responsibilities and positions.

Keywords: Disaster, Earthquake, Family, Relational Sociology, Social Capital.

1. GİRİŞ

Afetler, birey, grup ve topluluk düzeyinde çeşitli fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, gündelik yaşantıyı durduran veya kesintiye uğratan, doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olayların yarattığı sonuçları ifade etmektedir (AFAD, 2023). Afetler, yol açtıkları maddi ve manevi yıkım ve getirdikleri tüm belirsizliklerle birlikte birey, grup ve topluluklar üzerinde travmatik etkilere neden olabilir. Bununla birlikte çeşitli psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik etmenler afetten daha az zarar görme ve afetin etkileri ile baş etme kapasitesini arttırarak birey, grup ve toplulukların afete karşı farklı düzeyde dirençlilik göstermelerine etki edebilir.

Afet sosyolojisi literatüründe dirençlilik kavramı hem sosyal, hem de ekolojik boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Sosyo-ekolojik dirençlilik bir ekosistemin sosyal, politik ve çevresel değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan dış stres ve rahatsızlıklarla baş etme becerisine işaret etmektedir ve aile, grup ve topluluk gibi farklı düzeylerde ele alınabilir (Adger, 2000). Bir grup veya topluluk için sosyal dirençliliğe etki eden en önemli etmenlerden biri sahip olunan sosyal ilişki ağları, yani sosyal sermayeleridir (Adger, 2000). Sosyal sermaye, bireylerin sahip oldukları kalıcı ilişki ağları yoluyla erişebildikleri, birey, grup ve topluluk düzeyinde karşılıklı yarar sağlayan ve kolektif eylemi kolaylaştıran kaynakları ifade etmektedir (Bourdieu 1984, 1985; akt. Chamlee-Wright ve Storr, 2011:268). Afetler gibi çevresel tehditlere karşı hazırlıklı ve dirençli olmada önemli rol oynayan sosyal sermaye karşılıklılık, güven ve topluluk yararına yardım etme istekliliğinin deneyimlendiği sosyal ağlar olarak da tanımlanabilir (Meyer 2013; Aldrich ve Meyer 2015). Bireylerin bir afet durumunda destek için yararlanabilecekleri sosyal ağ ve destek kaynaklarının olması afete hazırlıklı olma olasılıklarını olumlu etkilemektedir (Meyer 2013).

Eko-sistemik bir bakış açısı ile ele alındığında afete hazırlıklı olma, afete maruz kalma ve afet sonrası yaşamı yeniden inşa etme süreçlerinde dirençliliğe etki eden en temel sosyal sermaye birimlerinden biri ailedir (Ashida vd., 2017). Hem toplumsal kaynaklara erişim, hem de afetin olumsuz etkileri ile başa çıkmada sahip olunan aile ve topluluk desteği önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmalar kasırga gibi doğal afetler sonrasında yaşamın yeniden inşası sürecinde aile, yakın akraba ve komşulardan alınan informal desteğin en yaygın ve öncelikli sosyal sermaye kaynağı olarak ortaya çıktığını ortaya koymaktadır (Chamlee-Wright ve Storr, 2011). Aile ve sosyal desteği ulaşılabilir bir mesafede olan kişilerin kendilerini olası bir afet karşısında daha hazırlıklı olarak tanımladığı görülmektedir (Cope vd., 2018). Afet sonrası süreçlerde genellikle öncelikli olarak aile, akrabalar ve arkadaşlar gibi sosyal destek ağlarından yardım alınmaktadır (Bonanno vd., 2010; Fernandes vd., 2013; Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024). Bu durumun bazen aile ve sosyal çevre ile kurulan bağları yakınlaştırıcı bir işlevi olabildiği gibi, afetin yol açtığı kriz ve stres durumu kişilerarası ilişkiler ve aidiyet hissini aşındırıcı etki de yapabilmektedir (Bonanno vd., 2010; Sevim, 2024).

Afetlere dirençlilik sahip olunan sosyal ilişki ağları ölçüsünde artmakla birlikte, afetler aynı zamanda aile sistemini çok boyutlu olarak etkilemekte ve değiştirmektedir. Büyük can ve mal kayıpları ile sonuçlanan doğal afetler, mevcut yaşam dinamiklerini derinlemesine etkilemekte; fiziksel, psikososyal ve ekonomik boyutları ile baş edilmesi gereken çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Afete bağlı olarak aile üyelerinin kaybı, yaşanılan konutun tahribatı gibi yıkıcı etkileri deneyimleyen bireyler aile ve sosyal yaşantılarında daha fazla belirsizlik ve travmatik etki hissedebilmektedir (Harville vd., 2011). Aile sistemi içerisinde afete bağlı olarak yaşanan psikolojik, sosyal ve ekonomik değişimler ilişkisel çatışma ve zorlukların ortaya çıkmasına da etki etmektedir (Weitzman ve Behrman, 2016; Sevim, 2024).

Afet sonrası süreçlerde ailede uyum ve işlev bozukluğu sık görülen durumlardır (Cao vd., 2013). Doğal afetler aile üyelerinin ölümüne, aile mallarının zarar görmesine ve aile güvenliğinin kaybolmasına neden olabilmektedir (Pollock, 1986). Bununla birlikte bir afete maruz kalma, afet sonrası aile içi çatışmalar, artan kaynak tüketimi, uyum ve işlev bozuklukları gibi aile ve sosyal ilişkilere etki eden ikincil afet riskleri oluşturabilir (Wickrama ve Wickrama, 2008; Cao vd., 2013). Afetler alkol ve uyuşturucu kullanımı, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi bir dizi psikolojik ve davranışsal soruna da neden olabilir (Vigil vd., 2008; Rowe vd., 2010). Uyumlu aile işlevleri gibi krizle başa çıkmaya yönelik yeterli kaynaklara sahip olmayan ailelerin afetlerin uzun vadeli olumsuz psikolojik ve ilişkisel etkilerini yaşaması muhtemeldir (Cao vd., 2013). Yine de, afetlerden zarar görmüş aileler, aile hayatını yeniden inşa etmek, afete ilgili belirsizliği azaltmak ve aile işlevselliğini iyileştirmeye yönelik bir çaba ve eğilim gösterirler (Coffman, 1996).

Dünya üzerinde sel ve kasırgalardan sonra en sık görülen üçüncü afet türü olmakla birlikte, en fazla kayba yol açan afetler depremlerdir (Wallemaq vd., 2018; akt. Doğulu vd, 2021:406). Coğrafi konumu nedeniyle aktif bir deprem kuşağının içinde yer almakta olan Türkiye, tarihsel süreçte depreme dayalı büyük yıkımlarla karşı karşıya kalmıştır (İrdem ve Mert, 2023). 1939 ve 1992 yıllarında Erzincan'da, 1999 yılında Gölcük'te, 2011 yılında Van'da, 2020 yılında Elazığ'da ve yine 2020 yılında İzmir'de yaşanmış olan depremler Türkiye'nin tarihinde büyük kayıplara yol açan önemli afetlerdendir. 6 Şubat 2023 tarihinde ise merkez üssü Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesi olan deprem ve bu depremden yaklaşık 9 saat sonra Elbistan merkezli olarak yaşanan ikinci bir deprem sonucunda Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elazığ'ı içine alan 11 ilde çok yüksek sayıda can kaybı ve ağır hasar meydana gelmiştir (İrdem ve Mert, 2023).

Bir afetin ortaya çıkışı ile birlikte yol açtığı hasar, bu hasardan kurtulma süreci ve bu sürece ilişkin öğrenme deneyiminin analizi gelecekte bir afete maruz kalma ve afetten zarar görme riskini azaltma açısından bir öğrenme ve gelişme fırsatı olarak değerlendirilebilir. Ülkemizde deprem afeti riskinin süreğenliği değerlendirildiğinde, afetlerin psikososyal etkilerini ve afet sonrası iyileşme süreçlerini ele alan sosyal boyutlu çalışmalar afete ilişkin deneyimlerin afet risk yönetim sürecine entegre edilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye özelinde gerçekleştirilen depreme ilişkin sosyal bilim alanındaki çalışmaları inceleyen yakın tarihli bir meta analiz çalışmasında bu çalışmaların çoğunlukla deprem afeti sonrası süreçleri incelediği ve % 43'ünün Marmara ve %30'unun Doğu'daki depremlere ilişkin çalışmalar olduğu belirtilmiştir (Açıkalkın, 2018). 17 Ağustos 1999 Marmara depremi özelinde yapılan bir çalışmada, kurumlar ve sivil toplum dahil olmak üzere toplumsal olarak deprem afetine yeterince hazırlıklı olunmadığı ortaya konulmuştur (Kasapoğlu ve Ecevit, 2003). 1999 depremleri sonrası afete yönelik farkındalık, hazırlık ve dirençliliğin kurumlar, sivil toplum ve ilgili tüm paydaşların bütünsel sorumluluğu ve çabasını gerektiren bir süreç olduğu bakış açısını içeren afet risk yönetimi anlayışının benimsenmesi ile bir dizi hukuki ve mali düzenlemeler gerçekleştirilse de (Doğulu, 2021), halen ülkemizde topluluk düzeyinde afete karşı önlem alma ve hazırlıklı olma bilincinin düşük olduğu ifade edilmektedir (Karancı, 2013). 2020 yılında meydana gelen Elazığ depremini deneyimleyenlerle yapılan bir araştırmada da katılımcıların depreme ilişkin korkularının yüksek olmasına karşın depreme yönelik hazırlıklı olma düzeylerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur (Çınğı ve Yazgan, 2022).

6 Şubat Kahramanmaraş depremlerine ilişkin sosyal boyutlu çalışmalar arasında Duruel'in (2023a ve 2023b) Hatay ili özelinde yaşlı bireylerin ve göçmenlerin afet deneyimini nitel analiz

yöntemi ile ele aldığı çalışmaları, Arslan'ın (2023) deprem sonrasında eğitim alanında yaşanan sorunlara ilişkin çalışması ve deprem afetinin kadınlar üzerindeki psiko-sosyal etkilerini konu alan saha çalışmaları (Aydın ve Aytaç, 2023; Akbal ve Taşbaş, 2024; Altıparmak ve Birel, 2024) örnek olarak verilebilir. 6 Şubat depremlerinin ortaya çıkardığı afet sürecinin aile sistemi üzerine olan etkisini konu alan çalışmalar sınırlı sayıda olmakla birlikte, aile içi ilişkilerin afet sonrası süreçteki değişimini ve iyileşmeye olan etkisini ortaya koymaları bakımından önemli bulgular içermektedir. Bozgedik vd. (2024) deprem afeti nedeniyle Konya iline gelmek durumunda kalmış aileleri ele alan çalışmalarında, aile ve akrabalık ilişkilerinin deprem sonrası normal yaşama uyum sağlama sürecinde olumlu etkisinin olduğunu bulgulamışlardır. Akyıldız ve Sığın (2024) ise gerçekleştirdikleri saha çalışması sonucunda, deprem deneyimi sonrasında aile sisteminde dayanışma ve yardımlaşma duygusunun öne çıktığını ve afetin birkaç kuşağı bir araya getirerek geleneksel aile yaşantısına doğru bir dönüşüm süreci ortaya çıkardığını ifade etmişlerdir. Afet sürecinde aile içi dayanışmanın onarıcı etkisine vurgu yapan bu çalışmalardan farklı olarak, deprem nedeniyle zorunlu olarak göç etmiş aileler üzerine yapılan nitel bir çalışmada katılımcılar aile ve akrabalık ağlarından yeterli desteği görmediklerini ve zorunlu göç deneyiminin ortaya çıkardığı sorunların etkisiyle aile ilişkilerinde sık sık gerilimlerin yaşandığını belirtmişlerdir (Sevim, 2024).

Aile, afete hazırlık ve afet sonrası yaşamın yeniden inşası sürecinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilmekle birlikte, afetlerin aile ilişkilerine ve aile sistemine etkisini konu alan çalışmalar afetlerin diğer boyutlarına ilişkin çalışmalara kıyasla görece sınırlı sayıdadır ve afet çalışmalarında ailenin bir birim olarak yeterince konu edilmediği değerlendirilmektedir (Witting, Bagley, Nelson ve Lindsay, 2021; Bogdan vd., 2023). Afet çalışmalarında aileye ilişkin değerlendirmelerin çoğunlukla birey bazlı yürütülmesi, bir birim olarak ailenin ele alınmasının metodolojik güçlüğü ile de ilişkilidir (Witting vd., 2021). İlişkisel bir bakış açısı ile aile sistemindeki değişimleri incelemek bu metodolojik zorluğu kolaylaştıran bir yaklaşımdır. İlişkisel sosyolojik bakış açısı, sosyal yapıyı doğası itibarıyla ilişkisel olarak tanımlamakta ve bir araştırma birimi olarak sosyal ortam içerisindeki etkileşim dinamiklerine odaklanmaktadır (Mische, 2011:81). İlişkisel bir yaklaşımla aile sisteminde yer alan birden fazla üyeden bilgi almak deneyime dair farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyma ve tek düzeyli bir analiz yerine deneyime çok boyutlu ve kapsamlı bir bakışla bakma şansı vermektedir (Wittenborn, Dolbin-MacNab ve Keiley, 2013).

Bu çalışmada bir sosyo-ekolojik sistem olarak aile sistemi, 6 Şubat depremlerinin yol açtığı afeti deneyimleyen aileler özelinde, ilişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda, hem afetin aile içi ilişkiler ve aile sisteminde yarattığı değişimler; hem de aile ilişkileri, yakın ilişkiler ve afet sürecinde yeni inşa edilen sosyal ağların bir sosyal sermaye kaynağı olarak yaşamın yeniden inşa edilmesi sürecindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen aileler ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ana amacı doğrultusunda deprem sonrası süreçte değişen gündelik yaşam pratikleri, aile içi ilişkilerde yaşanan değişimler, afetin aile üyeleri üzerindeki psikolojik ve sosyal etkileri ilişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Kuramsal Çerçeve

İlişkisel sosyolojik yaklaşım yapı faili birbirinden ayrı gören bir teorik bakış yerine fail ve yapıyı birbirinden ayrılmaz ve tamamlayıcı unsurlar olarak ele almaktadır (Köngeter ve Smith, 2014).

Bir başka ifade ile faillik sosyal aktörün sahip olduğu kaynaklardan, sosyal ağlardan ve bu sosyal ağları yürütmek için kurduğu ittifak ve stratejilerden ortaya çıkan herhangi bir sosyal durumun yapısal bir bileşenidir (Köngeter ve Smith, 2014). Beklenmedik durumlar ve sosyal kaos dünyasında sosyal aktörler olarak güvensizlik ve uyumsuzluk durumundan çıkmak için manevralar yaparak belirsizlikler üzerinde kontrol sağlamaya çalışırlar (White, 2008). Sosyal aktörler, bazı sosyal bağları çözerek, yeni bağlar inşa ederek ve/veya başka bağlara eklenilerek bir ağ-alanından diğerine geçerek mevcut belirsizlik ve kaos durumundan çıkmaya çalışırlar (White, 2008).

İlişkisel bakış açısına göre bu ilişki ve etkileşim ağları içerisinde sosyal aktörler ve eylemleri birbirinden bağımsız ve izole değildir; diğer birçok bağdan oluşan büyük bir sisteme gömülü durumdadır (Azarian, 2005). Bu nedenle bir ilişkide olan bir değişim, sosyal ağ içerisindeki diğer ilişkileri de etkileyebilmektedir (Azarian, 2005). White'in (2008) kontrol kavramı aktörün sosyal çevresindeki öngörülemeyen değişikliklere cevap verme, belirsizlikleri ve beklenmedik durumları azaltma çabalarına işaret eder. Kontrol her ilişkinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kontrol arayışının temelinde sosyal ilişkilerin istikrarsız ve beklenmedik karakteri yatar (Azarian, 2005). Bu bakımdan sosyal aktörler beklenmedik durumlara ve değişimlere planlarını ve kaynaklarını belirli ölçüde farklılaştırarak adapte olmaya çalışırlar.

İlişkisel bakış açısı sosyo-ekolojik bir sistem içerisinde yer alan birey ve/veya gruplar arasındaki ilişkileri araştırmanın öznesi olarak ele alır ve ilişkiler ağı etrafında kurulu sistemi anlamaya ve keşfetmeye odaklanır (Lejano, 2019). Bu bakımdan bireyin öznel deneyimi de içinde bulunduğu ilişkiler ağından etkilenen ve diğerlerinin deneyimini etkileyen konumdadır. İlişkisel yaklaşım bilgi ve deneyimin ilişkisel bağlam içerisinde ortaya çıktığı ve ilişkiler ağı sistemi içerisindeki tüm aktörlerin kolektif etkileşim ve eyleminin bir sonucu olduğu görüşündedir (Pormon ve Lejano, 2023). Sosyal ilişki ağları ve onların üretimi olan kolektif bilgi ve deneyim sosyo-ekolojik sistemin sürekliliğini ve dirençliliğini arttıran bir unsur olarak da ortaya çıkmaktadır (Lejano, Tavares-Reager ve Berkes, 2013).

Bununla birlikte sosyo-ekolojik sistemi birbirine bağlayan ilişkiler ağı yalnızca insan olanı değil, insan olmayanı da ve canlı olanın yanında canlı olmayanı da içine katmaktadır (Lejano, 2019). Bir sosyo-ekolojik sistemin ilişkisel dinamiği, içinde bulunduğu fiziksel ve çevresel koşullarla da etkileşim ve bağımlılık halindedir. Yaşanılan yer ve mekan, alışık olunan çevresel uyaranlar, ekosistemi oluşturan canlı ve cansız öğelerle kurulan bağlar sosyal etkileşim örüntüsünün önemli parçalarıdır. Bu bakımdan afetlerde olduğu gibi zorunlu yer ve mekan değişikliği içeren durumlarda sosyo-ekolojik sistemin mevcut etkileşim dinamiği de değişim içine girer ve bu değişime adaptasyon için sistem yeni stratejiler ve manevralar gerçekleştirme faaliyetine geçer.

Afetler, sosyal aktörler için mevcut sosyal, ekonomik ve fiziksel düzenlerinin bozulduğu bir kaos ortamı yaratmaktadır. Afeti deneyimleyenler, çoğu zaman geçmiş etkileşimlerini, kimliklerini ve alışkanlıklarını koruma ve aynı zamanda mevcut yeni duruma uyum sağlamaya yönelik manevralar ve stratejilerle bu kaos ve belirsizlik sürecini yönetmeye çalışırlar. Afet sonrası yaşamı yeniden organize etme süreci de aidiyet hissedilen kimlik ve sosyal etkileşimlerin dönüştüğü bir süreçtir. Bu değişim ve dönüşüm süreci bireysel eylem ve kararlardan ziyade, bağlı olunan sosyal ilişki ağının içerisinde, diğerlerinden hem etkilenecek, hem de diğerlerini etkileyerek gerçekleşir. Bununla birlikte, afetlerin ortaya çıkışı ve olası sonuçları kırılganlık ve dirençliliğe etki eden fiziksel, psiko-sosyal, ekonomik ve politik birçok etmenin kesişiminde şekillenmekte ve birey, grup ya da toplulukların afet deneyimini farklılaştırmaktadır (Odabaş, 2019a ve 2019b). Bu bakımdan afetin etkilerini belirleyen çok boyutlu ve karmaşık etmenleri

ayrıştırmak ve spesifik etkilerini ortaya koymak metodolojik olarak kolay değildir (Bonanno vd., 2010).

Afet araştırmalarına yönelik bu zorluk, bu araştırma için de geçerli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Afet sonrası aile sistemi ve ilişkilerinde yaşanan değişimler de kırılabilirlik ve dirençliliğe etki eden birçok etmenin kesişiminde meydana gelmekte ve her aile sisteminin deneyimini diğerinden farklılaştırmaktadır. İlişkisel sosyolojik yaklaşım, afet riski ve sonucuna etki eden etmenleri hiyerarşik ve ayrı bir biçimde analiz etmek yerine, bu etmenlerin birbirleri ile olan ilişkilerine ve sosyal etkileşimlerde ortaya çıkardığı değişimlere odaklanır. Bu çalışmada da her ne kadar afet sonrası süreçte aile sisteminde yaşanan psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve ilişkisel değişimler farklı alt temalar altında incelense de, her bir etmenin diğeri ile etkileşim içerisinde olduğu ön kabulü ile çalışma bulguları yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma yöntem itibariyle nitel bir araştırmadır. Araştırdığı probleme dair sorgulayıcı, yorumlayıcı ve anlamaya yönelik bir uğraşı içinde olan nitel araştırma yöntemi, doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999). Çalışmanın veri toplama süreci çalışmanın amaç ve hedefleri ile uyumlu olarak yarı-yapılandırılmış nitel görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya ilişkin olarak Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 13.09.2023 tarih ve 2023/9/6 sayılı Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Çalışmaya, 6 Şubat 2023 tarihli deprem afetini Osmaniye ilinde deneyimlemiş olan 8 çift (8 kadın ve 8 erkek olmak üzere 16 evli yetişkin birey) dahil edilmiştir. Osmaniye ili 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesinde ve bu depremden yaklaşık 9 saat sonra Elbistan merkezli olarak yaşanan depremlerden yoğun olarak etkilenen 11 ilden biridir. Osmaniye il ve ilçelerinde yaklaşık 90.000 konutun depremden zarar gördüğü (Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı, 2023) ve Osmaniye genelinde 695 can kaybı ve 2.220 yaralı olduğu (Habertürk, 2023) ifade edilmektedir.

Çalışmaya dahil edilen örneklem grubuna kar topu örnekleme yöntemi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Saha araştırması ilgili örneklem grubunun aydınlatılmış gönüllü onamları alınarak, yarı-yapılandırılmış görüşme sürecinin sağlıklı yürütülebileceği bir görüşme ortamı sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcılarına ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır. Çift olan katılımcılar K1, E1; K2, E2.. şeklinde kodlanarak ve gruplanarak tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Mesleği	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı
K1	Kadın	37	Lisans	Eczacı	Evli	2
E1	Erkek	39	Lisans	Mühendis	Evli	2
K2	Kadın	40	Lisans	Öğretmen	Evli	2
E2	Erkek	42	Lisans	Öğretmen	Evli	2
K3	Kadın	50	Ön Lisans	Ev hanımı	Evli	2
E3	Erkek	55	Lisans	Memur	Evli	2
K4	Kadın	32	Lisans	Öğretmen	Evli	1
E4	Erkek	33	Lisans	Öğretmen	Evli	1
K5	Kadın	33	Lisans	Öğretmen	Evli	2
E5	Erkek	35	Lisans	Mühendis	Evli	2
K6	Kadın	37	Lise	Ev hanımı	Evli	2

E6	Erkek	39	Ön Lisans	Montaj Ustası	Evli	2
K7	Kadın	38	Yüksek Lisans	Öğretmen	Evli	2
E7	Erkek	44	Yüksek Lisans	Öğretmen	Evli	2
K8	Kadın	43	Lise	Ev hanımı	Evli	2
E8	Erkek	48	Ön Lisans	İnşaat Teknikeri	Evli	2

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmeler yazılı olarak kayıt altına alınmış ve deşifre edilen görüşme verileri manuel kodlama teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular deprem sonrası değişen gündelik yaşam pratikleri, deprem afetinin aile ilişkilerine etkisi, afet sonrası yaşanan psikolojik değişimler ve sosyal alanda yaşanan değişimler olmak üzere dört temel başlık altında bulgular ve tartışma bölümünde tartışılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Deprem Sonrası Değişen Gündelik Yaşam Pratikleri

Ailelerin stres verici durumlarla başa çıkmasına ve dirençliliğine etki eden etmenlerden biri sahip oldukları maddi ve maddi olmayan kaynakları ve bu kaynakları kullanmaya ilişkin karar ve eylemleridir (Savitt ve Ge, 2019). Maddi olmayan ilişkisel kaynaklar içerisinde aile ve sosyal ağlardan alınan destek önemli bir kaynak konumundadır (Hobfoll ve Spielberger, 1992). Bu çalışmanın katılımcıları için de afet sonrası ilk tepkilerden biri yakınları ile bir araya gelmek, onlardan destek almak veya yakın aile üyeleri, arkadaş ve tanıdıklara destek sunmaya çalışmak olmuştur:

K1: Deprem döneminde eşimin ailesinin yanına taşındık. Deprem sonrası yaklaşık 60 gün köyde eşimin ailesin yanında kaldık. Eşimin diğer kardeşleri, onların eşleri ve çocukları da vardı.

K6: Deprem sonrası hemen akrabalara ulaştık. Eşimin kardeşleri, eşleri çocukları, benim kardeşim çocukları, eşimin kardeşlerinin komşuları, tanımadığım bir sürü insan bizim müstakil tek katlı evin bahçesinde toplandık. Dışarıda ateş yakıldı. İlk beş gün aynı insanlar, aynı kalabalık devam etti böyle. Bazı zamanlar sayıda artış oldu. Sonraki günlerde insanlar dağılmaya başladı. Kayınımın evi ağır hasarlıydı. O ve ailesi bizde kaldı. Benim kardeşim de ailesi ile bizde kaldı.

K7: Arabada gündüz olmasını bekledik. Gündüz olunca apartmanın halini görünce, yıkım ve ölüm haberlerini alınca daha da kötü oldum. Köye gittik sonra. Deprem sonrası anne babamın evinde kaldık köyde.

Afet sonrası süreçte destek alınan öncelikli kaynak olarak aile ve yakın ilişki ağları öne çıkmaktadır. Katılımcıların afet sonrası süreçte aile ve yakın akrabaları ile dayanışma pratikleri 6 Şubat depremleri sonrasında aile ilişkilerinde yaşanan değişimlere odaklanan farklı çalışmalarda da ortaya konulmuştur (Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024). Afet sonrası süreçte ortaya konulan sosyal destek ve dayanışma uzun vadede akrabalık ilişkilerini yakınlaştıran bir unsur olabilse de (Drabek vd., 1975), buna bağlı olarak ortaya çıkan toplu yaşam pratiği, aile ilişkilerine farklı şekillerde etki etmektedir. Kolektif dayanışma ve fedakarlık temelinde de olsa geçici veya kalıcı olarak tanıdıklarla bir arada yaşama ya da yardım için yabancıların evin içinde olması gibi mekânsal değişimler özel alan ve kamusal alan arasındaki sınırları zedeleyebilmektedir (Cheshire, Walters ve Ten Have, 2018). Alınan fiziksel ve sosyal desteğe duyulan minnet duygusu ile birlikte mekânsal aidiyet ve sınır ihtiyacının ortaya çıkardığı kaygı ve belirsizlik bu süreçte ambivalans duyguların yaşanmasına yol açabilmektedir (Cheshire, Walters ve Ten Have, 2018).

Deprem afetini deneyimleyen 27 katılımcı ile gerçekleştirilen nitel bir çalışmada afet sonrası aile üyelerinin kaybı, evlerindeki hasar, gelir kaybı, işsizlik gibi sorunlarla da ilişkili olarak aile sisteminin afetten etkilendiği, ailedeki rollerin değiştiği ve çatışmaların arttığı ortaya konulmuştur (Kamaledini, Azkia ve Saroukhani, 2018). Çalışmada ayrıca afet sonrası yaşamın yeniden inşası sürecinde kadınların aile içinde özellikle bakıma ve ev düzeninin sağlanmasına yönelik geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı rollerinin belirginleştiği, eşler arasında cinsel yakınlığın azaldığı, zorunlu olarak toplu yaşam pratiklerine geçildiği için mahremiyet alanının azaldığı ve eşler arasında duygusal ve fiziksel yakınlığın arzu edilen düzeyde deneyimlenemediği bulgulanmıştır. Benzer şekilde, bu çalışmanın katılımcıları için de çekirdek aile üyeleri ile yaşama pratiğinden, yakın akraba ve tanıdıklarla toplu bir yaşam pratiğine geçişle birlikte, evdeki kişi sayısının artışı, katılımcılarda artan fiziksel zorlukların yanı sıra mahremiyet ihtiyacının karşılanmasını da güçleştirmiştir. Bu durum yalnızca bireysel bir zorluk yaşatmamış, aile ilişkilerine de etki etmiştir:

K1: Deprem döneminde eşimin ailesinin yanına taşındık. Deprem sonrası yaklaşık 60 gün köyde eşimin ailesin yanında kaldık. Eşimin diğer kardeşleri, onların eşleri ve çocukları da vardı. Küçük bir odaya iki çocuğumuz ile birlikte yerleştik. Uyku şekli, zamanı, kalitesi, sabah uyanma saatleri, banyo, hatta kirli, pis kavramları bile değişti. Kişisel bakımda, banyoda, hatta tuvalet ihtiyacında bile zorlandığımız zamanlar oldu. Sadece özel günlerde bir arada olduğumuz insanların birçoğu ile aynı mekanda yaklaşık 60 gün bir arada kalmak beni de, eşimi de ve hatta diğerlerini de zorladı diye düşünüyorum. Eşimle ve çocuklarımla ilişkim bundan olumsuz etkilendi.

E1: Deprem sonrası köye gittik ve bütün kardeşler eşleri ve çocuklarıyla geldi. Çekirdek aile ilişkileri ve temel yaklaşımlar, alışkanlıklar ortadan kalktı. Eşim titiz biridir. Uyku saati, temiz kıyafet, çocukların beslenmesi. Ha sorun oldu, ha olacak dediğim zamanlar oldu ama eşim tepki vermedi. Deprem sonrası köyde küçük odaya 2 çocukla yerleşmiş olmak bizi zorladı. Alışkanlıkların kaybolması çocukları da etkiledi, ama bizi de etkiledi.

Deprem afetinden etkilenen diğer aileler de benzer şekilde mahremiyet ihtiyacının doğurduğu ilişkisel problemlere işaret etmişlerdir:

K6: Kayınımın evi ağır hasarlıydı. O ve ailesi bizde kaldı. Benim kardeşim de ailesi ile bizde kaldı. Yaklaşık 40 gün böyle devam etti. Ne aile düzeni kaldı, ne yorgunluğum bitti. Arada bir gelip kalan akrabalar da oldu. Yani biz aile içi ilişkileri unuttuk. Eşimle sadece misafirleri nasıl ağırlarız diye konuştuk. Çocukları arada unuttuk desem yeridir. Arada eşimle tartıştık. Temizlik, yemek yapmak konusunda hep yalnız kaldım. Ne düzen kaldı ne yaşam. Birinci derece akrabam ama uyku, sabah kalkış, yemek, temizlik, banyo hepsi sorun oldu. Bizde kalanlara da kıyamadım. Evleri ağır hasarlı, sonra ne olacağı belli değil. Bazen yorulunca ben de depremzedeyim, beni kimse ağırlamıyor dediğim oldu. Sonra yine kaldığım yerden devam ettim.

E6: Kardeşimin evi ve kayınımın evi ağır hasarlıydı. Çok korkmuşlardı, bizde kaldılar. Aile düzenimiz kalmadı. Uyku, banyo, temizlik, yemek her şey değişti. Eşim ve çocuklarım bazen bana kızdılar ama insanların bundan sonra hayatlarının nasıl olacağı belli değil, bizim şükür evimiz var, bir şekilde kendi hayatımıza döneriz diye hep uyardım. Eşim çok yoruldu. Sevabı öbür dünyada da, bu dünyada da çok olur inşallah. Eşimin bazen bana kızdığı oluyordu, çocuklar da huzursuz oluyordu ama kısa sürüyordu.

Afet sonrası süreçte yaşamı yeniden inşa etmede aidiyet hissedilen sosyal bağların etkisi güçlü olmakla birlikte, yitirilen mekânsal kimlik ve aidiyetin sistem üzerindeki dirençliliği düşürücü etkisi de dikkate alınması gereken, önemli bir unsurdur (Cretney ve Bond, 2017). Büyük fiziksel

hasarlarla sonuçlanan afet durumlarında kişilerin fiziksel konum ve yaşam alanlarını değiştirmeleri ve bazen de yenilerini inşa etmeleri gerekebilmektedir (Cretney ve Bond, 2017). Afet mağdurları, afet sonrası süreçte otoritelerinin sunduğu barınma imkanları yerine yakın akraba üyelerinin yanına sığınma eğilimi göstermektedir (Drabek vd.,1975). Bu durum aile üyelerinin alışık olduğu çekirdek yaşam pratiklerinden uzaklaşmalarına ve toplu yaşam pratiğinin yol açtığı zorluklarla karşı karşıya kalmalarına etki edebilmektedir. 6 Şubat depremlerinin aile ilişkilerine etkisini konu alan bir çalışmada, çekirdek aile sisteminden birkaç kuşağın bir arada yaşadığı geleneksel aile sistemine doğru bir değişimin ortaya çıktığına işaret edilmiştir (Bozgedik vd., 2024). Çalışma ile deprem deneyimi sonrasında ailelerin dayanışma duygusu ile bir araya gelmesinin çekirdek aile yapısından geniş aile yapısına doğru bir dönüşüme ve geleneksel aile değerlerinin yükselişine etki ettiği ortaya konulmuştur. Bu çalışmada yer alan aileler de deprem sonrasında büyük oranda daha korunaklı gördükleri aile üyelerinin yanına sığınmış ya da konutları hasar almış olan yakın akraba ve tanıdıklarını evlerine almışlardır. Yalnızca bir aile deprem sonrası süreçte farklı bir ilde bulunan aile üyelerinin davetine rağmen, geçici olarak devletin sunduğu yurtda barınma imkanından yararlanmayı tercih etmiştir. Yakın aile üyeleri ile bir arada yaşamak durumunda kalan katılımcılar için çekirdek aile sistemi içerisindeki düzen ve alışkanlıklarını sürdürmemek hem bireysel, hem ilişkisel zorluklara yol açmıştır.

Afetler aile sistemi içerisinde geçici veya kalıcı iş kayıpları, artan ihtiyaçlar, afete bağlı maddi kayıplar gibi nedenlerle baş edilmesi gereken yeni sorun alanları ve adapte olunması gereken yeni roller ortaya çıkarabilmektedir. Afet süreçlerinde yaşanan iş kaybı ve diğer maddi kayıplar ve artan mali ihtiyaçlar da aile içi ilişkilerde ekonomik bağımlılığın ortaya çıkmasına ve dolayısıyla artan aile içi çatışmalara etki edebilmektedir (Fox vd., 2002). 6 Şubat deprem afetinin aile sistemine etkisini konu alan bir çalışmada afete bağlı zorunlu göç deneyimi olan ailelerin ulaşım, eğitim, barınma, gelir yetersizliği açısından zorluklarla karşılaştıkları ve bu sorunların bazı ailelerin aile içi gerginlikler yaşamalarına etki ettiği değerlendirilmiştir (Sevim, 2024). Bununla birlikte afet süreçlerinde kültürle de beslenen bir dayanışma ve sorumluluk duygusu ile aile üyeleri ve tanıdıklara yönelik ekonomik destek sunumunun artabildiği de görülmektedir (De vd., 2016).

Bu çalışmanın katılımcıları ise afet sonrası süreçte iş kaybı deneyimlemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun kamu sektöründe, güvenceli pozisyonlarda çalışıyor olması ailedeki ekonomik düzeninin korunmasında etkili olmuştur. Özel sektörde yer alan çalışanlar ekonomik kaygı ve belirsizlikleri daha yoğun deneyimlemişlerdir. Ancak çoğu katılımcı için aile sisteminde ekonomik anlamda büyük bir değişim yaşanmasa da, katılımcılar artan masraflar ve geleceğe ilişkin belirsizliklerin yarattığı zorluklardan bahsetmişlerdir. Özellikle konutlarına ilişkin hasar yaşayan katılımcılar, bu sorunun belirsizliğini koruması nedeniyle psikolojik ve ilişkisel zorlanmalar yaşamaktadır:

K1: Depremle birlikte ekonomik problem yaşamadık ama ekonomik kaygıyı gelecek ile ilgili yaşadım. Eczane ne kadar kapalı kalacak, eczane nasıl işleyecek, şehirde insan kalmadı işler nasıl olacak, resmi işler nasıl ilerleyecek gibi kaygılarım oldu. Reçete sayısının düşeceğini biliyordum bu süre uzarsa, ekonomik dengeyi nasıl sağlarım kaygısı yaşadım. Eşimin de özel sektörde çalışıyor olması, depremin ilk zamanlarında işindeki belirsizlik bu kaygıyı arttırdı. Eşimin depremden 3 hafta sonra aktif olarak işe başlaması beni biraz rahatlattı.

K2: Ekonomik anlamda bizi ne bekliyor bilmiyorum. Ashında düşünmeyi de bıraktım. Düşününce kötü oluyorum. Eşimin ailesi deprem sonrası ekonomik olarak destek oldu. Bu durum hem iyi hissettirdi, hem de kötü.

E2: Deprem ve sonrasında ekonomik problem yaşamadık. Hatta kendimizi şanslı hissettik, maaşımız vardı. Evin ağır hasarlı olması ve bir daha bu pahalılıkta ev almanın zor olması beni çok zorladı.

K5: Deprem sonrası belirsizlik vardı. Dershanede öğretmenim. Ne zaman başlar, başlar mı, sınavlar ne olacak hep belirsizdi ama bu soruları ilk başlarda hiç sormadım kendime. Eşimin bir ara "dershane açık değil, sana maaş verecekler mi?" diye sorduğunu hatırlıyorum.

K6: Deprem döneminde ekonomik problem yaşamadık ama evde misafir olunca masraflar üç katına çıktı. Allah var, misafirler de alışveriş yaptı getirdi ama göze görünmeyen çok masraf oldu.

K7: Öğretmen olduğum için iş kaybı olmadı ama tek birikim olan ev gitti. Ev ile ilgili geri dönüş yok. Kaybımız çok. Yerine yenisi asla gelmez. Bu kaygım yüzünden eşimle çok defa tartışırken buldum kendimi.

E7: Evin ağır hasarlı olması geleceğe dair umutlarımı azalttı. 24 yıllık birikim gitti. Bu durum eşimi de, beni de çok etkiledi. Yetkililerin belirsizliği de iyice bizim umudumuzu bitirdi.

3.2. Deprem Afetinin Aile İlişkilerine Etkisi

Afet gibi travmatik ve zorlayıcı durumlarda aile uyumu, iletişime açıklık, esneklik ve adaptasyon kapasitesi, aile içerisindeki sınırların netliği gibi ilişkisel kaynaklar ailenin dirençliliğine olumlu yönde etki etmektedir (Savitt ve Ge, 2019). Bu bakımdan afet öncesi aile içi ilişkilerde belirli iletişimsel beceriler ve çatışma çözme stratejilerinin etkili şekilde kullanılıyor olması afet sürecinde ailelerin yaşadığı ilişkisel zorlukları da şekillendirebilmektedir. Bazı aileler için afet süreci aile ilişkilerinde yakınlaşma ve desteği öne çıkarırken, bazı aile sistemleri için ise afet deneyimi uzaklaştırıcı ve sorunları arttırıcı etki yapabilmektedir. Çalışmamıza katılan aileler de benzer şekilde hem yakınlaştırıcı etkilerden, hem de ilişkisel uzaklaşmalardan bahsetmişlerdir:

K4: Deprem sonrası eşimden uzaklaştım. Tamamen eşimin tutumu ile ilgili. Eskiden de cimriydi, hep hesap kitap yapar dururdu. Eskiden de rahatsız olurdum ama bu kadar duygusal olarak uzaklaşmamıştım. Sanırım ben boşanırım.

E4: Deprem sonrası eşime bir şeyler oldu ve sürekli her konunun sorumlusu olarak beni görüyor. Her konuyu tartışma zeminine getiriyor.

K7: Bir ara depremin bütün kaygısını, korkusunu, belirsizliğini, gerginliğini eşimden çıkarırken buldum kendimi. Çift ilişkisi de olumsuz etkilendi. Yeni yeni ekonomik anlamda rahatlamıştık ve planlar yapıyorduk. Halen yeniden düzen kurma kaygısındaız.

E7: Çift ilişkisi olumsuz etkilendi. Eşimin ailesinin yanındaydık. Eşim kaygı, korku bastırınca bana yansıtı kızdı, öfkeleni. Bazen ben cevap veremedim. Kaynana var, Kayınbaba var, kayınbiraderler var. Bazen ben de dayanamayıp patladım. Belirsizlik, evimizi kaybetmek bizi çok üzdü, üzüyor ve biz birbirimize patlıyoruz. Sabır da yorulur diye bir söz var. Bu sözü bu dönemde çok yaşadım diyebilirim.

Bazı aileler için ise afet öncesi aile dinamiklerinde yaşanan sorunlar, afetin yarattığı kayıplarla birlikte yıkıcı öfke ve çatışmaların yaşanmasına etki etmiştir:

E5: Depremle birlikte ablasının ölümü ve sonrasında bütün her şeyin faturasını bana kesti. Her şeyden beni sorumlu tuttu. Kızdı, ağladı, bağırdı beni suçladı. Hiç tepki vermedim. “Haklısın” diyebildim. Bilmiyorum bizi ne bekliyor. Özel hayatımız da yok. Uzun uzun konuşamıyoruz. Sürekli laf sokuyor. Marketten çocuklar cips istiyor “hayır” diyorum zararlı. “Babanız tutumlu” diyerek söyleniyor. Arabayı gölgeye alayım diyorum. “Arabasına kıyamaz. Maraş’a arabaya kıyamadığı için götürmedi” diyor. Susuyorum hep. Biraz daha toparlasın konuşurum belki. Tükenmezsem.

K5: Deprem öncesinde eşimin hep dünyalık işlerle ilgili planı vardı. Ev, yayla evi, arsa vb. Ekonomik sorumlulukları alması işime de geliyordu aslında. Ablamın benim tek dayanağım olduğunu biliyordu. Deprem sonrasında bir haftalık o zamanda bana destek olması, beni anlamaya çalışması gerekiyordu. Ama yapmadı ya da yapamadı. Zaman zaman pişman olduğunu hissediyorum ama dile getirmiyor pişmanlığını. Çift ilişkimiz kötü etkilendi. Yanımda hissedemedim hiç. Zor zamanda yanında olmalı bir eş. Affedemiyorum ve kızgınlığım dinmiyor. Nasıl hafiflerim onu da bilmiyorum.

Bazı aileler ise eş ilişkileri özelinde afet sürecinde olumlu yönde değişim gösterdiklerini belirtmişlerdir. İlişkisel sosyolojik bir bakış açısı ile bakıldığında, kimlikler sabit ve durağan değildir. White (2008) kimliklerin sosyal ilişkilerde güvenli bir durum arayışı içerisinde, diğer kimliklerle etkileşim içinde rekabetin ve beklenmedik durumların olduğu bir ortamda ortaya çıktığını ifade etmektedir (akt. Mützel, 2009:875). Ona göre, sosyal ilişkilerdeki belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda alışık olunan statüler, roller, kurallar geçici olarak askıya alınabilir ve kimlikler daha özgür şekilde çeşitli yeni bağlar kurma, yeni roller ve statüleri deneme şansına sahip olurlar (White vd., 2014:148). Afet durumlarında da yeni yaşamsal düzene adapte olma, değişen sistemin yeniden organizasyonunu ve düzenini sağlamak için geliştirilen manevra ve stratejilerin bir parçası olarak mevcut kimliklerde ve ilişki ağlarında değişimler yaşanabilmektedir. Çalışmamıza katılan bazı aileler de aile ilişkilerinde afet sonrası süreçte ortaya çıkan yeni rol ve pozisyonları tecrübe etmişler ve bu değişimlere kendileri de esneklik göstererek, olumlu yanıt vermeye çalışmışlardır:

K3: Deprem olmadan önce eşimle karar alma konusunda hep tartışırdık ve hep konu ekonomiye, tek maaşlı olmamıza gelirdi. Deprem sonrası beni mutlu edebilmek için çok uğraştı. Hala aynı devam ediyor. Daha çok iletişim kuruyor. Daha çok fikrimi soruyor, ne istersen onu yapalım diyor. Bunlar da hoşuma gidiyor. Deprem eşimin bana olan ilgisini arttırdı.

E3: Deprem olmadan önce çift ilişkisinde eşim benim en büyük muhalifimdi. Ne söylersem karşı gelirdi. Çatışma olmazdı ama fikir uyuşması da olmazdı. Deprem ile birlikte baktım çok kötü, toparlaması için elimden geleni yaptım diye düşünüyorum. Bana muhalif olmaması ilk önce garip geldi ama onun için ne yaptysam mutlu oldu gibi düşünüyorum. Çift ilişkimizi dayanışma anlamında olumlu etkiledi.

K6: Evin içinde kardeşim ve kayınım aileleriyle kalmaya başladık. Yorulduğumda eşime sataştım. Hep bana “Lütfen insanlar zor zamanlar geçiriyor, biz de geçiriyoruz ama halimize bin şükür, bak evimizdeyiz. Bu insanların ne olacağı belli değil sabırlı olalım” diye uyardı. Ben de haklısın dedim.

E6: Deprem sonrası ev kalabalık olunca çift ilişkisi misafirleri ağırlama, yardıma, dayanışmaya, Allah rızasını kazanmaya döndü. Güzel bir ekip olduk. Çocuklarım dahil. Eşim arada yorulup, öfkelenirse de iyi mücadele ettik. Ben razıyım, Allah da razı olsun.

K8: Depremde korktum, sonra eşime hemen telefon açtım “Deprem oldu dedim sen yoksun, ne zaman yanımda oldun ki” dedim eşim neye uğradığını şaşırıldı. Sonra geldi zaten. Gelince daha güvende hissettim. Kendine de söyledim yıllardır yurt dışında, tamam her şeyimiz var ama ne

düğün ne cenaze ne böyle deprem olayları hep yalnız kaldım. Her şeyimiz var, artık gelsin diye ısrar edeceğim.

E8: Aslında ailemi rahat ettirmek için yurt dışında çalışıyorum. Ama depremle birlikte burada beraber mücadele etmek mi daha doğru diye düşünmeye başladım. Eşimin yıllardır "her zorlukta yalnızım" dediğini sürekli hatırlıyorum. Çift ilişkisinde eşim daha da kıymetli oldu diyebilirim. Daha çok konuşup sohbet etmeye çalışıyorum.

Bazı aile dinamikleri açısından ise afet sonrası ilişkisel rollerde yaşanan değişimler eş ilişkisine olumsuz yansımış ve uzaklaştırıcı bir etki yapmıştır. Zaman içerisinde bu değişime esneklikle yanıt vermeye yönelik stratejiler, değişen ilişkisel dinamiklere adaptasyonu kolaylaştırmıştır:

K2: Deprem sonrası eşim bitkisel hayata geçmiş gibi düşündüm. Hiçbir tepki yok, çaba yok, içine kapandı. Ben de her şeyin kaygısını eşime yansıttım, çatıştım ama yine sessiz kaldı. Eşim çocuk gibi oldu, ben de anne gibi teselli etmeye çalıştım sürekli. Dinleyen anlamaya çalışan ben oldum. Çift ilişkisi olumsuz oldu. Kaplumbağa gibi kabuğuna çekildi. Özel hayatımız zaten hiç olmadı, bu da garip, erkek talep eder ama eşim etmedi. Bu konuyu da sordum. Yine sessiz kaldı. Dayanışmada, iletişimde, destek olmada, kaygıyı azaltmak için çabada sınıfta kaldı bizim ilişkimiz. Evde şimdi biraz biraz değişim var. Bende de var iyiye doğru.

E2: Deprem öncesinde eşimi ve çocuklarımla istekleri benim için önemliydi. Deprem sonrası bende ekran donunca hiçbir şey duymamam, görmemem eşimin tepkisine yol açtı. Haklı olduğunu düşünüyorum ama elimden bir şey gelmedi. Çift ilişkisi de olumsuz etkilendi. Ben varım ama yok gibiyim. İletişim kuramıyorum, konuşmak istemiyorum, uyuyamıyorum, yemek yiyemiyorum. Eşim de "beni anlamaya bile gayret göstermiyorsun" diye tepki gösteriyordu. Ev bulup geçince biraz daha iyiyiz şimdi.

Afetler, aile sistemi içerisinde eş ilişkisinde olduğu gibi, ebeveyn-çocuk ilişkisini de etkileyebilmektedir. Çocuklar afet sonrası süreçlerde kaygı, depresif belirtiler, psikosomatik yakınmalar ve kabus görme gibi fiziksel ve psikolojik belirtiler yaşayabilmektedir (Kronenberg vd., 2010). Bununla birlikte afet sonrası süreçte, çocukların ruhsal sağlığı ve iyi oluş hali ebeveynlerin afetten etkilenme ve bunun ebeveyn-çocuk ilişkisi ve aile dinamiklerine yansımaları ile de şekillenebilmektedir (Cobham vd., 2016).

Bir sel afeti sonrası 105 ebeveynle yürütülen nitel bir çalışma, bazı ailelerin afet sonrası ebeveyn-çocuk ilişkilerinde olumlu bir gelişim, bazı ailelerin ise uzaklaşma deneyimlediğini ortaya koymaktadır (Bogdan vd., 2023). Bulgular, afet öncesi çatışma çözme ve baş etme becerileri iyi durumda olan ailelerde afet sonrası aile içi ilişkilerde yakınlaşma olduğuna işaret etmektedir (Bogdan vd., 2023). Buna göre, afet öncesi aile sisteminin sahip olduğu ilişkisel beceri ve kaynaklar, afet sonrası ailedeki ilişkisel değişimlerin yönünü de etkileyebilmektedir. Bu çalışmada da deprem afeti sürecinin ebeveyn-çocuk ilişkisine etkileri konusunda aileler farklı deneyimler dile getirmişlerdir. Özellikle afet sonrası ortaya çıkan toplu yaşam pratiği ailede inşa edilmiş özel alana ilişkin sınırları korumaya ilişkin zorlukları da beraberinde getirmiştir. Deprem afeti nedeniyle gerçekleşen geçici ya da kalıcı olarak kök aile üyeleri ve akrabalar ile bir arada yaşama zorunluluğu sistemin mevcut dengesini bozarak, aile içi sınırlar ve rollerin yeniden organize edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır:

K1: Çocuklarımla köy yerinde kuzenleri ile birlikte olmaktan çok mutluydu ama gelişimleri için gösterdiğimiz hassasiyetleri gösteremez olduk. Dede ve babaannelerinin ilgileri onları hem mutlu etti, hem de çekirdek ailemizin hassas olduğu konularda rahat hareket ettiriler. Benim ve eşimin çocuklarla ilgili uyarıları bazen havada kaldı, çocuklarımız tarafından babaannelerine şikayet

edildik. Deprem sonrası köyde doğru çocuk yetiştirmek için yapmaya çalıştığım her şeyin anlamsız olduğunu düşündüm.

K6: Deprem ile biz çocukları hep ihmal ettik. Ev insanla dolu. Misafirler yemek yesin, misafirler banyo yapsın, misafirler uyusun derken bizim çocukları hep ihmal ettik. Ev işlerinden çocukları gözüm görmedi. Hasta olmasınlar diye uğraştım. Hasta oldular. Oğlum bir ara ben de buradayım, karnım açtı diye beni uyardı. Beni de gör dedi yani.

E7: Çocukların da düzeni bozuldu. Bizi dinlememeye başladılar. Bir şey yapmalarını istediğimde dedelerinin yanına gidip “yapmayacağım” diyorlar. Dedeleri de “rahat bırakın çocukları” diye bizi uyardı.

Toplu yaşam düzeninin yol açtığı bazı zorluklara rağmen, çalışmaya katılan aileler afet sürecinde çocuklarının anne-babaları ve kardeşleri ile ilişkilerinde olumlu değişimler gözlemlediklerini de ifade etmişlerdir. İlişkisel sosyolojik bakış açısına göre, belirsizlikler ve çekişmelerin ortasında yeni bir çevreye uyum sağlamak durumu ile baş etmek kimliklerin kontrolü yeniden sağlayabilmek için çeşitli stratejiler uygulamalarını ve aktif bir konum almalarını gerektirir (White, 2008). Eş ilişkisinde olduğu gibi, afet sürecinin belirsiz ve kaotik doğası sosyal aktörlerin eski rol ve pozisyonlarından çıkarken kontrolü ele almak için yeni stratejiler geliştirmelerine, yeni rol ve kimlikler denemelerine etki edebilmektedir:

E6: Çocuklarımla daha güzel bir ekip olduk. Kardeşler arasında da iyi bir dayanışma oldu. “Ev sahibiyiz, misafirlerimizi rahat ettirelim” diye konuştuklarını duydum.

K2: Kardeşler arasında eskiden çatışmalar olurdu. Deprem sonrasında sürekli bir arada olup, sürekli konuşurlarken gördüm. Abla kardeş sürekli birbirinin ihtiyaçları konusunda birbirine destek oldular. Birbirini takip ettiler yemek yedin mi, uyudun mu, sana marketten ne alayım gibi sürekli iletişimde oldular.

E2: Bazen oğlum yanıma gelip hiçbir şey demeden bana sarılıyordu. Bu bana hem iyi, hem kötü hissettirdi. Oğlum bana destek oluyordu ama ben bir şey yapamıyordum. Gücsüz ve çaresizlik hissi her konuda vardı, çocuklarla ilişkimde de oldu. Eşim bunu da söyledi ama sessiz kaldım, o kadar gücsüzdüm. Çocuklar deprem öncesine göre daha çok dayanışma içinde oldular. Oğlum özellikle hepimize destek olmaya çalıştı, en çok ablasına oldu.

K3: Kızıma destek olmam gerekirken, kızım bana destek oldu. Özellikle yurttan yanımda, odada ihtiyaçlarımızı karşıladı, çay, yemek, sürekli takip etti. Babası ile ilişkileri daha da iyileşti. Kızımın benim ilgilenmem gerekirken, kızım benimle ilgilendi. Bana anne oldu. Eve geçtikten sonra da ev işlerinde deprem öncesine göre daha çok yardım ediyor. Evli kızım da sürekli aradı, sordu, ilgilendi. Babasıyla da çok konuşmuş. Aile bağlarımız güçlendi gibi depremle.

K5: Çocuklarım hareketlidir. Oğlum 6 yaşında, kızım 4 yaşında. Sürekli kavga ederler. Deprem sonrası oğlum kız kardeşini sürekli korumaya çalıştı. Yemek taşıdı tabaklarla. Artçılar olurken hemen kardeşini dışarı çıkarmaya çalıştı. Deprem oldu kavga bitti.

E5: Oğlum hareketli bir çocuk. Kız kardeşini kışkırdığı için hep eziyet ederdi. Deprem sonrası onu sürekli korudu, kolladı. Yemek taşıdı. Tuvalete bile götürdü.

K8: Depremden hemen sonra çocuklarla aşağı indik ben onları korumaya çalışıyorum onlar beni. Oğlum evin erkeği gibi sorumluluk aldı. Şöyle yapalım, böyle yapalım. Arabayla bizi evden boş alanlara götürdü. Kızımı benim çoraplarımı giydirirken hatırlıyorum. Oğlum evde kalmaya başlayınca geceleri uyumadı, “siz uyuyun” dedi. Kardeşler arasında herkesin söylediği küçük

tartışmalar olurdu ama oğlumda, kızımda depremden sonra bir muhabbet, bir sohbet, birbirlerinin ihtiyaçlarını takip etme. İlişkileri daha da iyi oldu.

Çocukların eğitim yaşantısı da afet süreçlerinden olumsuz etkilenebilmektedir. Okulların hasar görmesi, öğrencilerin ve öğretmenlerin konut kaybı gibi nedenler eğitimin geçici veya kalıcı olarak askıya alınmasına ve akademik performansın gerilemesine etki edebilmektedir (Kousky, 2016). Arslan (2023) da 6 Şubat depremlerinin eğitime etkisini konu alan çalışmasında deprem sonrası süreçte okullarda devamsızlık sorununun ciddi şekilde artış gösterdiğini, okula devam eden öğrencilerin motivasyonlarının düşük olduğunu, öğrencilerin korku ve kaygı yaşadıklarını ve öğretmenlerin de depremden önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymuştur. Deprem afeti sonrasında eğitim yaşantısına ilişkin mevcut düzeninin bozulması aile sistemi için önemli bir stres kaynağıdır. Aileler hem çocuklarının aksayan eğitim yaşantılarına ilişkin kaygılar, hem de eğitimin askıya alınması ile ortaya çıkan boş zamanı yeniden organize etme sorunu ile karşı karşıya gelebilmektedir. Çalışmamızın bazı katılımcıları da afetle ortaya çıkan kaos ve belirsizliğin çocukların eğitim hayatına ilişkin kaygıları ortaya çıkardığından bahsetmişlerdir:

K2: Çocuklar için her şeyi düşünmeye çalışmak beni en çok yoran konulardan biri oldu. Kızım korktu, Liselere Geçiş Sınavı (LGS) ile ilgili kaygılandı, onu sürekli rahatlatmaya çalıştım.

E3: Kızım depremde korktu ama LGS ne olacak korkusu daha fazlaydı. Rahat hissetsin diye ne istiyorsa yapmaya çalıştım. "Sınav değil bana sen lazımsın, sağlıklı olman bana en büyük hediyeye" dedim.

3.3. Afet Sonrası Yaşanan Psikolojik Değişimler

Afet sonrası süreçte aile, sosyal yaşam ve kişilerarası ilişkilerde çatışma yaşanma riski artabilmektedir (Weitzman ve Behrman 2016, Sevim, 2024). Afete maruz kalma deneyimi fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz etkileyebilmekte, ruhsal alanda post-travmatik stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, uzamış yas ve intihar düşünceleri gibi problemlerin ortaya çıkışına etki edebilmektedir (Bonanno vd., 2010; Fergusson vd. 2014). Bu çalışmanın katılımcıları afet sonrası süreçte yaşamlarında ortaya çıkan psikolojik, sosyal ve ekonomik değişimlerle birlikte yoğun bir belirsizlik hissi deneyimlemişlerdir. Özellikle afet sonrası süreçte uyku ve yeme sorunları, artan kaygılar, isteksizlik gibi psikolojik değişimler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu bu değişimleri afet sonrası süreçte normal ve olağan görerek psikolojik yardım alma yoluna gitmemişlerdir:

K1: Deprem anı aklıma geldiğinde hala korkuyorum. Ani seslerde irkilmelerim devam ediyor. Yaşadığımız deprem sonrasında bunların normal olduğunu düşünüyorum. Kaygım özellikle çocuklarla ilgili daha da arttı. İşe gittiğimde onlar evdeyken sürekli onlar nasıl diye arıyorum.

E1: Kaygı düzeyimin arttığını düşünüyorum. Sürekli güçlü olmalıyım duygusu var. Daha fazla koruyucu oluyorum bazen çocuklarıma. Uyku bölünmelerim oluyor. Bazen hiç yemek yemek istemiyorum. Yaşadığımız deprem sonrası normal olduğunu düşünüyorum.

K2: Korku, kaygı, tepkisellik, uyku problemi oldu. İlk başlarda "psikolojim bozuldu" diye düşündüm. Depremden etkilenen insan çok, sadece ben ve ailem değil diyerek kendimi güçlü olmak için motive ettim. Mücadele etmem gerektiğini sürekli kendime söyledim, sanırım işe yaradı. Başkalarına da sordum, herkeste benzer yaşantılar var.

E2: Deprem psikolojik olarak çok etkiledi. Uyku, yemek, iletişim, her şeyimi etkiledi. Hiçbir şey yapmak istemedim. Gelecek ile ilgili umutsuzluk da oldu. Psikolojik desteğe ihtiyacım var mı diye düşünmedim, aklıma gelmedi. Eve geçip düzen kurunca biraz daha normaleştiğimi düşünüyorum.

K3: Deprem ile birlikte dondum sanki. Uyku, yemek, kıldığım namaz bile lezzet vermedi Allah affetsin. Konuşmak istemedim kimseyle. Önemli olan ne varsa önemsizleşti. Psikolojik olarak etkilendim yani. Yardım almayı düşünmedim. Eşim çadırda görevli psikolog ile görüştüreyim istersen dedi, yok dedim. Başkaları da benzer şeyler yaşadı. Benden daha ağır yaşayan insanlar oldu. Sanırım böyle düşününce kendime kızıyorum ama çok korktum. Yavaş yavaş daha iyi olacağım.

K5: Ablamın ölümü beni çok etkiledi. Birçok insan hayatını kaybetti. Benim gibi yakınlarını kaybeden çok insan oldu. Zaten bir tek onlar beni anlar diye düşünüyorum. Psikolojik olarak her şeyimi etkiledi. Hayat ile bağım koptu gibi. Zamana ihtiyacım var. Çocuklarım var biliyorum ama zamana ihtiyacım var. Psikolojik desteğe ihtiyaç duymadım.

E5: Depremden ben de korktum etkilendim. Korkum da, depremden sonra endişem de normal bence. Korkmayan mı var? Asrın felaketi. Deprem endişelendirdi. Belirsizlik yordu. Psikolojik desteğe ihtiyaç duymadım.

Deprem afeti sürecinde aile üyelerinde yaşanan psikolojik değişimler, diğer aile üyelerine de etki edebilmekte ve diğer aile üyelerinin aile içi rol ve sorumluluklarını da arttırabilmektedir:

K2: Eşim içine kapanınca, daha da kötü oldum. 3 çocuğum varmış gibi hissetmeye başladım. Kızımın arada ağlama durumu oluyordu. Psikolojik destek alalım mı diye sordum, hayır dedi. Bizlere güç vermeye destek olmaya çalışan oğlum oldu. Ailede ki herkesin davranışı değişti. Eşim içine kapandı, kızım kaygılandı, oğlum rahattı. Ben aşırı kaygılandım, korktum. Bu duygular bütün davranışımızı etkiledi.

Bununla birlikte afetlerin ortaya çıkardığı psikolojik etkilerin birçok psikososyal etmene bağlı olarak değişiklik gösterebileceği ve bazı durumlarda psikolojik dayanıklılığı arttıran sonuçları da olabileceği görülmektedir (Bonanno vd., 2010). Afetlerin psikolojik etkilerini onarmada yakın sosyal ağlardan alınan destek ve aidiyet duyulan sosyal bağların olmasının etkisi büyüktür. Bu çalışmada da depremin psikolojik etkileri ile başa çıkmada önemli bir kaynak olarak katılımcıların aile ve yakın çevrelerinden aldıkları destek öne çıkmaktadır:

K7: Kendimle baş başa kalınca her şeyimizi kaybettik, bir daha yerine gelmeyecek diyorum, çok üzülüyorum. Bu da beni psikolojik olarak yoruyor. Psikolojik desteğe ihtiyaç duymadım. Sadece benim durumumda olanlarla görüştüm, biraz biraz rahatladım.

E7: Psikolojik destek ihtiyacı hissetmedim. Bana iyi gelen birkaç arkadaşım var, onlarla telefonda da olsa görüşünce psikolojik destek almış gibi oluyorum.

K8: Psikolojik destek aklıma gelmedi, eşimin desteği geldi sadece.

Aile ve yakın çevrenin sağladığı psikolojik ve sosyal desteğin yanı sıra, yaşamsal değerleri ve öncelikleri yeniden anlamlandırma ihtiyacı da bazı katılımcılar için afetin yol açtığı psikolojik zorluklarla baş etmelerinde önemli bir kaynak olmuştur.

K1: Depremde çocuklarımızın sağlıklı olarak yanımızda olması en büyük nimet diye düşünüyorum. Bazen eski alışkanlıklardan olsa gerek çocuklara yapmaları gerekenleri hatırlatıyordum ve geriliyordum. Deprem sonrasında eşimin "üç günlük dünya çocukları kasmaya gerek yok" demesi üzerine biraz kendimi rahat bıraktım. Deprem sonrası çocuklar mutluydu sorun yok bakış açısı gelişti eşimde de, bende de.

E6: Korktum, yalan yok. Depremde Allah'a sığındım Her şeyini kaybeden insanları gördüm. Yakınlarını kaybeden insanlar gördüm. Her şeyini kaybeden insanları görünce şükür ettim halimize. Bir ailenin reisi böyle durumlarda güçlü olmalı ve güçlü durmalı. Öyle olmaya çalıştım.

3.4. Sosyal Alanda Yaşanan Değişimler

İlişkisel sosyolojik yaklaşım gündelik yaşantıyı etkileşimsel ve dinamik bir süreç olarak ele almaktadır. İçinde bulunduğumuz dinamik ve yaşantısal süreç, yaşamın olağan akışını ani ve çok boyutlu olarak değiştiren afetler sonucunda çok daha kaotik ve belirsiz bir hale gelebilir. Bu kaos ve belirsizlik durumu sosyal ilişki ağları içerisinde var olan aktörler için yeni stratejiler ve manevralar geliştirme, sosyal ilişkilere dair yeni normlara adapte olma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde geçerliliğini yitiren sosyal norm, kimlik ve kurallar yenileri ile yer değiştirirken, aktörler de sosyal ilişki ağları içerisinde daha önceden sahip olmadıkları yeni sosyal bağlantılar inşa edebilirler. Bu husus, afetler karşısında bir sosyo-ekolojik sistem içerisinde yer alan sosyal aktörlerin aktif fail konumunu da ortaya koymaktadır. Bu çalışmada yer alan bazı katılımcılar da afet sürecinde yeni sosyal bağlar kurma ve yeni sosyal roller edinme bakımından aktif bir görünüm sergilemişlerdir:

K1: Deprem sonrası herkesin evi, yakınları, işi, her hangi bir şekilde hayatının bir bölümünde mecburi de olsa değişiklikler olduğunu gördüm. Herkesin bir derdi var algısı gelişince bende, hayatımda önemli gördüğüm, bazen de paylaşımım olmasa da tanıdığım insanları aradım, nasıl olduklarını sordum. Sosyal hayatımla ilgili, insanlara yardımcı olabileceğim bir durum var mı onlara baktım. Bazen sadece dinlemek için aradım. Köyde de eşimin ailesinden bazıları ile mesafeliydim, onlarla bile depremde neler hissettiğimi paylaştım, onları dinledim.

E1: Deprem sonrası birinci derece yakınlarıma bir şey olmaması beni rahatlattı. Köydeki bazı komşularımızın yakınları etkilendi. Onlara üzuldüm ve yardımcı olmaya çalıştım. Yakın olduğum arkadaşlarıma ulaştım ve onları sorma gereği hissettim. Onlardan duyduğum bazı tanıdıklarımızı dahi aradım geçmiş olsun dedim. Akrabalardan mesafeli olduklarıma bile ulaşım geçmiş olsun dedim.

K4: Deprem sonrası Deniz'liye gidince ne kadar akraba varsa gittim, ziyaret ettim, eski arkadaşlarımla buluştum. Dışarı çıktım sürekli. Kendime zaman ayırdım. Kendimi deprem öncesi gereksiz yere çok gerdiğimi düşündüm. Sürekli oğlumla gezdik, ziyaretler yaptık, pikniğe gittik. Osmaniye'ye dönünce de arkadaşlarla sürekli bir araya geldim.

Afet süreçlerinde, afet sosyal sermayesi olarak nitelendirilen yeni bir sosyal sermaye biçimi de ortaya çıkmaktadır (Uekusa, Matthewman ve Lorenz, 2022). Afetin yarattığı zararları azaltmak ve afet sonrası iyileşmeyi hızlandırmak için afet mağdurlarının ve dış aktörlerin ortaya koyduğu dayanışma, kaynak paylaşımı, gönüllü ve insani yardım hareketleri ve bunlara bağlı olarak spontane şekilde ortaya çıkan sosyal etkileşim ağları bu tanımın içinde değerlendirilebilir (Uekusa, Matthewman ve Lorenz, 2022). Deprem afeti, bazı katılımcılar için afet sürecinde afet sermayesi olarak tabir edilen yeni bağların kurulması açısından benzer bir etki yapmıştır:

E3: Deprem sonrası yardımlaşma konusunda aşırı sosyal adımlar attım. İl dışından gelen yeni insanlarla tanıştım işim gereği. Gündelik hayatımda da aslında sosyal biriyim ama bu sosyalleşme biraz daha mağduriyet üzerine oldu. Deprem her sosyal ortamda konuşuldu, ben de hem dinledim, hem de şahit olduklarımin bazılarını anlattım. Deprem biraz daha sosyal alan açtı, ama farklı bir sosyal alan.

K6: Deprem sonrası sosyal hayat kalabalık oldu. Sosyal hayatın merkezi olduk. Bizde kalan misafirleri görmeye gelen diğer akrabalar, artçı olunca bize gelenler bizim evde toplandı. Düşünlerde cenazelerde gördüğüm kuzenlerim bile artçı deprem sonrası bize geldi. Yoruldum ama insanlara yardımcı olduysak ne mutlu bize.

E6: Deprem sonrasında "sizde kalabilir miyiz?" diye arayan çok insan oldu. Elimizden geldiğince, insanları misafir etmeye çalıştık. Deprem sonrasında beni arayan çok olunca şunu düşündüm "İnsanlar zor zamanlarında beni arayarak, bana güvendiğini gösteriyor"; yani bugüne kadarki sosyal hayatta insanlara güven vermişiz. Ne mutlu bana, aileme.

Afet sonrası süreçlerde ilişkisel değişimler her zaman olumlu yöne doğru değişim göstermeyebilir ve yaşanan zorlukların neticesinde ilişkisel ağlarda kırılma, alt sosyal grupların oluşması, aidiyet duygusu ve ilişkilerin niteliğinde değişimler ortaya çıkabilir (Quinn vd., 2020, Sevim, 2024). Afet öncesi süreçte oluşmuş olan ilişkisel bağlar, afeti sonrası süreçten çok daha farklı fiziksel, psikolojik ve sosyal koşullarda inşa edilmiştir. Afet deneyimi ise ortaya çıkardığı kaos, belirsizlik ve çözümlenmesi gereken çok boyutlu zorluklarla mevcut ilişkileri de değişim ve dönüşüme uğratmakta, sosyal aktörleri yeni rol, kimlik ve pozisyonlar almaya zorlamaktadır. Bu bakımdan afet süreci sosyal aktörler üzerinde çok yakın ve tanıdık hissedilenlerin, yeni ve aşına olunmayan halleri ile karşılaşma hissi yaratabilir:

K2: Hiç kimse ile görüşmek istemedim. Uzun süre de böyle devam etti. Telefonlara bile bakmak istemedim. İlk zamanlar arkadaşlarımla telefonda görüştüm, bana teselli cümleleri bile hakaret gibi geldi anlaşılmadığımı düşündüm. Ankara'da dışarı çıktım, Osmaniye'de dışarı çıkmadım. Okul açılınca sadece gittim geldim, deprem ile ilgili konuşmak istemedim. Bütün hayatım alt üst olmuşken sohbet etmek ağır geliyordu ve hemen sıkılıyordum. Asosyal oldum gibi. Kiralık eve geçince biraz biraz sosyal temasta olmaya başladım. Arkadaşlar, akrabalarla görüşmeye başladım. Deprem öncesi halime dönmedim henüz ama küçük sosyal adımlar var bence.

E2: Deprem ile birlikte sadece abimle ve çocukluk arkadaşımınla telefonla görüştüm. Kimseyle konuşmak istemedim. Telefonu çoğu zaman kapattım. Dışarı çıkmak istemedim. Ankara'da teyzemizin komşuları geçmiş olsun ziyaretine geldiler, ne zaman gidecekler diye bekledim konuşamadım. Sosyal hayattan kendimi çektim. Mecburi olmadığı sürece kimseyle görüşmedim. Osmaniye'ye dönünce de aslında aynı devam etti. Okula da gitmek istemedim. Deprem, ev, ne yaptınız sorularını duymak istemedim. Kendimi tamamen çektim yani. Eve geçince biraz daha rahatladım. Sosyal hayat içinde biraz biraz var olmaya çalışıyorum.

Afet deneyimi ve yarattığı krizlerin merkezinde kayıplar yatmaktadır; evin kaybı, sevilenlerin kaybı, bağımsızlık ve kimliğin kaybı, dünyanın güvenli bir yer olduğuna dair inancın kaybı (Caruana, 2010). Afet sonrası yeniden yapılanma süreci bu bakımdan tüm bu kayıpların yasını da içeren bir süreçtir ve her aile üyesi kendi yasını farklı baş etme yöntemleri ile ve farklı sürede yaşamaktadır (Caruana, 2010). Bu durum da ilişkilerde yeterince anlaşılmama hissi yaratabilir:

K5: Deprem sonrası sanki hep içimde yaşadım bütün duyguyu. Halen de oradayım. Savunmasız hissediyorum. Telefon açıp fikir danışacağım ablam yok artık. Aynı dili konuşacak kimse yok. Yani kendimi kapattım herkese. Başkalarının cenazeler sonrası aramaları, başsağlığına gelmeleri yavan geliyor. Benim hissettiklerimi anlayamazlar. Eşim "2 çocuğumuz var onlar için toparlanmalıyız" diyor. Belki de haklı ama hiç gücüm yok. Kendi kabuğumda acımı yaşamaya, biraz daha toparlanmaya, daha zamana ihtiyacım var sanırım.

E5: Eşim deprem ile birlikte etrafına kendini kapattı. Başsağlığı için gelenlere bazen “Beni kimse anlayamaz” diyor bazen de “iyi ki geldiniz” diyordu. Sosyal hayatımız nasıl toparlanır bilmiyorum. Sanırım eşimin toparlanmasına bağlı.

K7:Kimseyle görüşmek istemedim. Sadece köydekiler. Arkadaşlardan uzak durdum. Apartmandakilerle kader birliğimiz var. Sadece onlarla görüştüm. Depremden sonra aynı düzende devam eden, evinde bir şey olmayan arkadaşlarımın, sosyal çevrem beni anlamadığını ve anlayamayacağını düşünüyorum. Uzak duruyorum onun için.

Çalışmanın sosyal ilişkilere yönelik bulguları, özellikle psikolojik alanda zorlanmalar yaşayan ve afete bağlı kayıpları olan katılımcıların afet öncesi süreçte sahip oldukları bazı sosyal rol ve kimlikleri afet sonrası süreçte sürdürmede zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar içinse afet sürecinde ihtiyacı olan aile ve topluluk üyelerine bakım verme, onların yaşamlarını kolaylaştırmaya ilişkin yeni rol ve sorumlulukların üstlenilmesi onların kimlikleri üzerinde dönüştürücü etki yapmış ve bu süreçte kurulan yeni sosyal bağlar afetin etkileri ile başa çıkmalarını kolaylaştırmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremlerin ortaya çıkardığı afet süreci, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde birçok değişime ve zorluğa neden olmuştur. Bu etkiler yalnızca bireylerin yaşamları ile sınırlı değildir ve bireylerin temasta olduğu tüm sosyo-ekolojik sistemler bu süreçten çeşitli şekillerde etkilenmişlerdir. Mevcut çalışma, deprem afetinin aile ilişkileri üzerindeki etkisini ve aile sisteminin temasta olduğu iç ve dış sosyal ağların afetin etkileri ile baş etme sürecinde bir sosyal sermaye kaynağı olarak nasıl bir işlevi olduğunu ilişkiyel sosyolojik bir bakış açısı ile incelemeye çalışmıştır.

Çalışmanın bulguları, görüşme yapılan aile üyelerinin afet sonrası süreçte gündelik yaşam pratiklerinde önemli değişimler meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Deprem afeti sonrasında mecburi olarak ortaya çıkan yakın aile üyeleri anında ikamet etme zorunluluğu bu önemli yaşamsal değişimler biridir. Yakın aile üyeleri özellikle sel ve deprem gibi ikametgah değişimini gerekli kılan afet durumlarında destek alınan öncelikli sosyal birim olmaktadır (Bonanno vd., 2010; Fernandes vd., 2013; Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024). Afet sürecine bağlı olarak aile sisteminin alışık olduğu çekirdek aile yaşam pratiğinden toplu yaşam pratiğine geçişi aile ilişkilerini yakınlaştırıcı işlev yapabildiği gibi (Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024), yakın sosyal ağlardan beklenen destek ve dayanışmayı görememek ilişkilerde uzaklaştırıcı etki de yapabilmektedir (Sevim, 2024). Bu çalışmada ortaya konulan bulgular, katılımcıların afet sürecinde özellikle barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçlar konusunda en büyük desteği yakın aile üyelerinden aldıklarını ve alınan bu desteğe yönelik memnuniyet duygusunun yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, afetler gibi yaşamı birçok yönden tehdit eden zorluklara bağlı olarak ait hissedilen sosyo-ekolojik çevrenin ani ve zorunlu değişimi aile sistemi için dirençliliği zorlaştıran bir unsur olabilmektedir. Bu yalnızca mecburi olarak değişen toplu yaşam pratikleri ile ilgili değil, mekânsal aidiyet ve ev kavramının da zarar görmesi ile ilgilidir. Ev genellikle samimiyet ve aşinalıkla karakterize olan bir özel alan tanımına işaret eder (Cheshire, Walters ve Ten Have, 2018). Ancak ev aynı zamanda tanıdık ve komşuluk ilişkilerini ve yabancılarla karşılaşılan kamusal alanı da içeren, her biri sosyal etkileşimi yöneten farklı toplumsal ilişki ve kurallar sistemine sahip sosyo-mekansal varlıklardan oluşur (Cheshire, Walters ve Ten Have, 2018). Evdeki anılarla bezeli eşyalar, alışık olunan mahalle esnafı ile yapılan alışverişler,

komşuluk ilişkileri gibi kurulu ve aidiyet hissedilen bir düzene işaret eden ve gündelik yaşantı ve ilişkiler ağını şekillendiren birçok unsur bir anda geride kalmak durumunda kalmıştır. Çalışmamızın katılımcıları evlerine ve eski yaşamlarına dönmeye ilişkin tüm belirsizliklere rağmen, özellikle anne-baba ve kardeşler gibi yakın aile üyelerini içeren sosyal ağlarının sunduğu destekle afet sonrası güvenli bir yerde barınma ve aidiyet ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Bazı aileler için geçici olarak yakınlarının yanında misafir olma veya kendi ikametgahı zarar görmemiş olanlar için afet sonrası süreçte yakınlarını misafir etme durumu aile içi yakınlığı ve mahremiyeti zorlaştıran, ailedeki fiziki ve duygusal yükü arttıran ve aile içi sınırların zedelenmesine ilişkin kaygı uyandıran bir değişim olmuştur.

6 Şubat depremlerinin aile ilişkileri üzerine etkisini inceleyen bir çalışmada zorunlu göç deneyiminin ortaya çıkardığı zorluklar ve belirsizliklerin aile içerisinde gerginlik ve çatışmalara artmasına ve aile içi bağların zayıflamasına etki edebildiğini ortaya koymaktadır (Sevim, 2014). Bu çalışmanın bulguları ise deprem sonrası süreçte eş ve ebeveynlik ilişkileri açısından farklı bulgular ortaya koymaktadır. Bazı aileler eş ilişkisinde dayanışma ve bağlılık duygusunun olumlu yönde arttığını ifade ederken, bazı aileler için tam tersi çatışmalı ve uzaklaşmayı doğuran etkiler olmuştur. Ebeveynlik ilişkisi için de durum benzerdir. Bazı aileler çocuklarla ilişkilerinin daha iyiye gittiğini ve yakınlaştıklarını ifade ederken, bazı aileler bu süreçte yaşanan mekânsal ve sosyal değişimlerden ötürü çocuklara yeterli zaman ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak katılımcıların sık dile getirdikleri bir husus ailede yer alan çocukların hem anne-babalarını ev içi rollerde destekleme, hem de kardeşleri ile dayanışma ve artan yakınlık açısından afet öncesi sürece göre farklılaşan roller edindiklerini ortaya koymaktadır. Benzer bir değişim bazı eşlerin afet öncesi sürece göre daha fazla paylaşım, destek ve yaklaşma sergilemelerinde de kendini göstermektedir. Bu bulgular, ilişki bir yaklaşımla ele alındığında sosyal aktörlerin kaos ve belirsizlik durumunda ortaya koydukları aktif fail rolleri ve bu durumu kontrol altına almak için ortaya koydukları yeni sosyal rol ve pozisyonlarla açıklanabilir (Azarian, 2005, White, 2008)

Psikolojik alanda yaşanan değişimlere bakıldığında tüm katılımcılar için deprem afetinin olumsuz etkilerinin olduğu ve halen birçok katılımcının kaygı, korku ve belirsizlik duygularını derinden yaşadıkları görülmektedir. Halen bir düzen kuramamış olan, evinin akıbeti belli olmayan ve maddi yönden zorluk yaşamakta olan katılımcılar için karamsar duyguların daha yoğun olarak hissedildiği görülmektedir. Bununla birlikte afet sonrası süreçte bireylerin yaşadığı psikolojik etkiler yakın aile üyelerinin manevi desteği ve yaşama dair değerlerin yeniden önceliklendirilmesi ile hafifleme eğilimi göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, özellikle aile, yakın akraba ve tanıdıklardan oluşan sosyal ilişki ağlarının deprem afeti sonrasında dirençliliğe etki eden önemli bir sosyal sermaye kaynağı olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu bulgular 6 Şubat depremlerinde yakın aile ve akrabalık ağlarının destek ve dayanışma sağlamadaki rolünü ortaya koyan çalışmaları destekler niteliktedir (Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024), Afet sonrası yaşamın yeniden inşası sürecinde aile ve sosyal çevreden alınan desteğin yanı sıra toplumsal aidiyet hissini koruması gündelik yaşama yeniden dönme, normalleşme ve iyileşmeye olumlu etki yapmaktadır (Landau ve Saul, 2004). Benzer şekilde de bu çalışmada katılımcıların depremin yıkıcı etkilerini dayanışma ile aşmaya çalıştıkları ve bu durumun bazı katılımcıların sosyal ilişkilerine olumlu etki ettiği görülmektedir. Bu süreçte, bazı katılımcılar için afet sosyal sermayesi olarak nitelendirilen (Uekusa, Matthewman ve Lorenz, 2022), dayanışma ve kaynak paylaşımı yoluyla sosyal ağ sistemine afet sürecinde dahil olan yeni ilişki ağları da ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, afet

sonrası süreçte sosyal açıdan içe çekildiğini, eskisine oranla sosyal ilişkileri azalttığını ve bu konuda isteksizleştiğini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır.

Çalışmada, ekonomik yönden deprem afetine bağlı olarak iş kaybı yaşayan katılımcı bulunmamakla birlikte evlerini kaybetmiş olan katılımcılar ve özel sektörde çalışmakta olanların gelecek kaygısı ve belirsizliği daha yoğun yaşadıkları görülmektedir. Bundan sonraki sürecin belirsizliği de depremden zarar gören aileleri ekonomik açıdan düşündüren konulardan biridir. Ekonomik belirsizliklerin yanı sıra, çocukların eğitim yaşantısına ilişkin endişe ve belirsizlikler de bazı katılımcılar tarafından dile getirilen sorun alanlarından olmuştur. Bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde, 6 Şubat deprem afeti sonrasında öğrencilerin eğitim yaşantısına devam etme ve motivasyon zorluğu yaşadıkları görülmektedir (Arslan, 2023).

Afet süreçlerinde mağdur ve destek olan/yardım sağlayan ilişkisi dikotomik ve hiyerarşik bir anlayıştan uzak şekilde ele alınmalıdır (Landau ve Saul, 2004). Böyle bir ayırım bireysel ve toplumsal iyilik haline de olumsuz etki etmekte, afetten etkilenenlerin kaybeden, acıyan, diğerlerinden ayrışan ve bağımlı bir konumda algılanmalarının önünü açmaktadır. İlişkisel bakış açısı her sosyal pozisyonun birbirini etkileme ve değiştirme gücü bulduğuna ve ortaya çıkan bilgi ve deneyimin ilişkisel bağlam içerisinde, tüm aktörlerin kolektif etkileşim ve eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görüşündedir (Pormon ve Lejano, 2023). Bu çalışma da çocuk, eş gibi farklı sosyal konumlardaki aile üyelerinin afet sonrası süreçte ortaya koydukları esneklik ve adaptasyon kabiliyetini ve buna bağlı olarak aile ve sosyal çevrede yaşanan ilişkisel değişimleri ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, afetler karşısında sosyal aktörlerin pasif bir kurban rolünde olmadıklarını ve içinde buldukları kriz durumunu yönetmek için farklı sosyal rol ve pozisyonlar alarak ortaya çıkan belirsizliği kontrol etme potansiyelleri olduğuna işaret etmektedir. Afet süreçlerinde yer alan tüm sosyal aktörlerin ihtiyaç duyduğu da aktif özneler olarak kendi potansiyellerinin görülmesi ve dikkate alınmasıdır. Bu bakımdan afet öncesi, sonrası ve sonrasındaki süreçlerde sosyal etkileşim ve dayanışma ağlarının gücünün afet risk yönetim sürecine entegre edildiği topluluk temelli bir yaklaşımın benimsenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma her ne kadar afet sürecinde önemli bir sosyal sermaye kaynağı olarak aile sisteminin etkisi ve değişimine odaklanmış olsa da, ortaya koyduğu ilişkisel bakış açısı ile afet risk yönetimi süreçlerinde sosyal ilişki ağlarının dönüştürücü ve iyileştirici gücüne dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışma Osmaniye ilinde deprem afetini deneyimlemiş olan 8 aile ile yapılan görüşmeler neticesinde bir bilgi sunmaktadır. Bu bakımdan, deprem afetinin aile sistemi ve sosyal ilişki ağları üzerine etkisine dair sınırlı bir örneklem grubunun deneyimini yansıtmaktadır. Ancak bir afet süreci sonrasında afete maruz kalanların yaşamın yeniden inşası sürecinde yaşadıkları zorluklar, baş etme kaynakları, aile ve topluluk desteğine dair anlatıları gelecekteki afet süreçlerine hazırlıklı olma açısından önemli bir kaynak niteliğindedir (Chamlee-Wright ve Storr, 2011). Bu bakımdan afet sonrası süreçlerde birey, grup ve topluluk düzeyinde bilgi ve deneyimleri ortaya koyan çalışmalar yalnızca mevcut afet sürecinin analizi için değil, gelecek afet riskleri açısından da önlem alma ve planlama yapmaya yönelik stratejilere katkı sağlayacaktır. Özellikle depremler özelinde afet riskinin aktif olduğu bilinen Türkiye coğrafyası dikkate alındığında afet deneyimini çok boyutlu ele alan çalışmalara topluluk temelli bir afet risk yönetimi bakış açısı oluşturulması açısından ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Literatürde aile sistemi genellikle afet sonrası süreçlerde birey ve topluluk dirençliliğini arttırmada önemli bir kaynak olarak ele alınmakla birlikte (Bonanno vd., 2010; Fernandes vd., 2013; Bozgedik vd., 2024; Akyıldız ve Sığın, 2024), her aile sisteminin afete benzer şekilde yanıt

vermediği ve bazı aile sistemleri için afet süreçlerinin psikolojik, sosyal ve ekonomik kırılganlığı arttırıcı etki yapabildiği görülmektedir (Sevim, 2024). Bu bakımdan, özellikle afet öncesi süreçlerde sunulan, ailenin iletişim, çatışma çözme, stresle baş etme becerileri gibi ilişkisel kaynaklarını güçlendirici hizmet, eğitim ve uygulamaların afet sonrası süreçlerde dirençliliği arttırmada önemli rolü olduğu düşünülmektedir (Bogdan vd., 2023). Bununla birlikte afet sonrası süreçlerde de ailedeki ilişkisel krizleri kolaylaştırıcı ve iletişimsel becerileri güçlendirici kaynakların aileler için mevcut ve erişilebilir olması önemlidir. Ailelerin karşı karşıya kaldıkları sosyo-ekonomik sorunların aile sistemine ve ilişkilere etkisi değerlendirildiğinde, aile odaklı müdahalelerin afete bağlı sosyal ve ekonomik kayıpları ve kısa ve uzun vadeli psikososyal riskleri de içine alacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Bu müdahaleler, tek yönlü ve hiyerarşik bir mağdur/destek sağlayan anlayışı yerine, aile sisteminin toplumsal iyileşme ve dirençlilikte aktif rolünü öne çıkaran ilişkisel bir bakış açısı ile ortak fayda, kazanım ve güçlenmeyi temel alarak gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Açıkalin, O. 2018." Türkiye'ye İlişkin Sosyal Boyutlu Deprem Yazınına Eleştirel Bir Bakış", *Resilience*, 2 (2), 85-104.
- Adger, W.N. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related?, *Progress in Human Geography* 24 (3), 347-364.
- AFAD (2023). "Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü". Erişim adresi: <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>. Son erişim tarihi: 26 Aralık 2023.
- Akbal, A., & Taşbaşı, S. (2024). Depremde Kadın Olmak: Osmaniye Düziçi Çadır Kent Örneği. *Kent Akademisi*, 17(2), 651-666.
- Akyıldız, N. A., & Sığın, A. (2024). 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Türk Aile Yapısı: Geleneksel Kodların Yükselişi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(39), 117-134.
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *Am Behav Sci*, 59(2), 254-269.
- Altıparmak, İ. B., & Birel, E. (2024). 6 Şubat 2023 Depremi Sonrasında Sosyal Yaşamın Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi: Nurdağı Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1).
- Arslan, M. (2023). Okul Müdürlerinin 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi Sonrası Okullarda Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri, *International Journal Of Social Humanities Sciences Research*, 10 (97), 1550-1559.
- Ashida, S., Robinson, E. L., Gay, J., Slagel, L. E., & Ramirez, M. R. (2017). Personal Disaster and Emergency Support Networks of Older Adults in a Rural Community: Changes After Participation in a Preparedness Program. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 11(1), 110-119. doi:10.1017/dmp.2016.197
- Aydın, G. Ç. & Aytaç, S. (2023). "Depremde Dezavantajlı Gruplardan Biri Olan Depremzede Kadınlar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkisi: Nitel Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 2195-2218.

- Azarian, G. R. (2005). *The General Sociology of Harrison White: Chaos and Order in Networks*. New York: Palgrave-Macmillan.
- Bogdan, E. A., McDonald-Harker, C., Bassi, E. M., & Haney, T. J. (2023). Holding together after disaster: The role of social skills in strengthening family cohesion and resilience. *Family Relations*, 72(4), 2194-2214.
- Bonanno, G. A., Brewin, C. R., Kaniasty, K., & Greca, A. M. L. (2010). Weighing the costs of disaster: Consequences, risks, and resilience in individuals, families, and communities. *Psychological science in the public interest*, 11(1), 1-49.
- Bozgedik, A., Birekul, M., Oruç, M., & Tekin, N. (2024). Deprem Yaşamış Aile Bireylerinin Eğitim ve Diğer Konularda Normal Hayata Uyum Süreçleri: 6 Şubat 2023 Örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 369-384.
- Cao, X., Jiang, X., Li, X., Hui Lo McJ & Li, R. (2013) Family Functioning and Its Predictors among Disaster Bereaved Individuals in China: Eighteen Months after the Wenchuan Earthquake. *PLOS ONE* 8(4): e60738. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0060738>
- Caruana, C. (2010). Picking up the pieces: Family functioning in the aftermath of natural disaster. *Family Matters*, (84), 79-88.
- Cheshire, L., Walters, P., & Ten Have, C. (2018). 'Strangers in my home': Disaster and the durability of the private realm. *The Sociological Review*, 66(6), 1226-1241.
- Chamlee-Wright, E., & Storr, V. H. (2011). Social capital as collective narratives and post-disaster community recovery. *The Sociological Review*, 59(2), 266-282.
- Cobham, V. E., McDermott, B., Haslam, D., & Sanders, M. R. (2016). The role of parents, parenting and the family environment in children's post-disaster mental health. *Current Psychiatry Reports*, 18, Article 53. <https://doi.org/10.1007/s11920-016-0691-4>
- Coffman, S. (1996) Parents' struggles to rebuild family life after Hurricane Andrew. *Issues Ment Health Nurs* 7: 353-367
- Cope, M.R., Lee, M.R., Slack, T., Blanchard, T.C., Carney, J., Lipschitz, F. & Gikas, L (2018). Geographically distant social networks elevate perceived preparedness for coastal environmental threats. *Popul Environ*. 39, 277-296 (2018). <https://doi.org/10.1007/s11111-017-0292-0>
- Cretney R. M. & Bond, S. (2017) Shifting relationships to place: a relational place-based perspective on SES resilience, *Urban Geography*, 38:1, 8-24, DOI:10.1080/02723638.2016.1139865
- Çınğı, T. G., & Yazgan, Ç. Ü. (2022). Examination of risk perception, fear and preparedness of individuals experiencing earthquakes. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 656-668.
- De, L. L., Gaillard, J. C., Friesen, W., Pupualii, M., Brown, C., & Aupito, A. (2016). Our family comes first: migrants' perspectives on remittances in disaster. *Migration and Development*, 5(1), 130-148.
- Drabek, T. E., Key, W. H., Erickson, P. E., & Crowe, J. L. (1975). The impact of disaster on kin relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 481-494.
- Doğulu, C., İkizer, G., Karancı, A. N. (2021). *A Psychosocial Perspective on Community Resilience and Preparedness in The Context of Earthquakes in Turkey*, Geological Society, London, Special Publications, 501 (1), 405-423.
- Duruel, M. (2023a). Kırılğanlık ve Dirençlilik Kesişiminde Yaşlıların Afet Deneyimleri Hatay Örneğinde 6 Şubat 2023 Depremleri, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 103-120.

- Duruel, M. (2023b). Afetlerde Göçmen Olmak: 6 Şubat Depremi Hatay Örneği, *Mukaddime*, 14 (2), 227-255.
- Fergusson, D.M., Horwood, L.J., Boden, J.M. & Mulder, R.T. (2014). Impact of a major disaster on the mental health of a well-studied cohort. *JAMA Psychiatry* 71(9):1025–31
- Fernandes, G. C. M., Boehs, A. E., & Heidemann, I. T. S. B. (2013). Social support during the family transition following a natural disaster. *Texto & Contexto-Enfermagem*, 22, 1098-1105.
- Fox, G. L., Benson, M. L., DeMaris, A. A., & Van Wyk, J. (2002). Economic distress and intimate violence: Testing family stress and resources theories. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 793-807.
- Habertürk. (2023). Osmaniye’de Ölü ve Yaralı Sayısı Kaç? Erişim adresi <https://www.haberturk.com/osmaniye-de-olu-ve-yarali-sayisi-kac-deprem-sonrasi-osmaniye-de-son-durum-3562816/3>
- Harville, E. W., Taylor, C. A., Tesfai, H., Xiong, X., & Buekens, P. (2011). Experience of Hurricane Katrina and reported intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(4), 833-845.
- Hobfoll, S. E., & Spielberger, C. D. (1992). Family stress: Integrating theory and measurement. *Journal of Family Psychology*, 6(2), 99. <http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.6.2.99>
- İrdem, İ. & Mert, E. (2023). Deprem, Dirençli Kent ve Acil Afet Yönetimi: Türkiye Örneği, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 4 (2), 241-276
- Kamaledini, M., Azkia, M., & Saroukhani, B. (2018). Family Transformation after Natural Disasters (Case Study: Survived Women after Bam Earthquake in 2003). *International Journal of Social Sciences (IJSS)*, 8(3).
- Karancı, N. (2013). *Facilitating community participation in disaster risk management: Risk perception and preparedness behaviours in Turkey*. Cities at Risk: Living with Perils in the 21st Century. Editörler: Joffe, H. Rosetto, T. Adams, J. Dordrecht: Springer.
- Kasapoğlu, A., Ecevit, M. (2003). Impact of the 1999 East Marmara Earthquake in Turkey, *Population and Environment*, 24, 339-358.
- Kousky C. (2016). Impacts of natural disasters on children. *Future Child*. 26(1):73–92
- Köngeter, S. & Smith, W. (2014). *Transnational Agency and Migration*. Actors, Movements and Social Support. London: Routledge.
- Kronenberg, M. E., Hansel, T. C., Brennan, A. M., Osofsky, H. J., Osofsky, J. D., & Lawrason, B. (2010). Children of Katrina: Lessons learned about postdisaster symptoms and recovery patterns. *Child Development*, 81(4), 1241–1259. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01465.x>
- Landau, J., & Saul, J. (2004). Facilitating family and community resilience in response to major disaster. *Living beyond loss*, 285, 309.
- Lejano, R.P., Tavares-Reager, J. & Berkes, F. (2013). Climate and narrative: environmental knowledge in everyday life. *Environ Sci Policy*;31:61–70.
- Lejano, R.P. (2019). Relationality and social–ecological systems: Going beyond or behind sustainability and resilience. *Sustainability*;11:2760. <https://doi.org/10.3390/su11102760>.
- Meyer, M. A. (2013). *Social capital and collective efficacy for disaster resilience: connecting individuals with communities and vulnerability with resilience in hurricane-prone communities in Florida*. Doctoral dissertation, Colorado State University.

- Mische, A. (2011). *Relational Sociology, Culture, and Agency*, John Scott and Peter Carrington (Ed.), The Sage Handbook of Social Network Analysis içinde (s. 80–97). London: Sage Publications.
- Odabaş, Z.Y. (2019a). *Afetler ve toplumsal cinsiyet*. Afet psikolojisi ve sosyolojisi. Editör: Taşdemir, Z. S. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Odabaş, Z.Y. (2019b). *Afetler, çocuklar, gençler ve yaşlılar*. Afet psikolojisi ve sosyolojisi. Editör: Taşdemir, Z. S. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Pollock, G.H. (1986) Childhood sibling loss. A family tragedy. *Pediatr Ann*, 5: 851–855.
- Pormon, M. M. M., & Lejano, R. P. (2023). Relational epistemologies for sustainability and resilience towards disasters. *Progress in disaster science*, 17, 100272.
- Quinn, T., Adger, W. N., Butler, C., & Walker-Springett, K. (2020). Community resilience and well-being: an exploration of relationality and belonging after disasters. *Annals of the American Association of Geographers*, 111(2), 577-590.
- Rowe, C.L, La Greca AM, Alexandersson, A. (2010) Family and individual factors associated with substance involvement and PTS symptoms among adolescents in greater New Orleans after Hurricane Katrina. *J Consult Clin Psychol* 8: 806–817.
- Savitt, A. & Ge Y.G. (2019). Intra-family Decision Making in Disaster Evacuations: An Interdisciplinary Examination. *Family Science Review*, 23(3).
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Sevim, Y. (2024). Deprem Nedeniyle Zorunlu Göçe Maruz Kalan Aileler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(40), 297-330.
- Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı. (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. Erişim adresi <https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/>
- Uekusa, S., Matthewman, S., & Lorenz, D. F. (2022). Conceptualising disaster social capital: what it is, why it matters, and how it can be enhanced. *Disasters*, 46(1), 56-79.
- Vigil, J.M. & Geary, D.C. (2008) A preliminary investigation of family coping styles and psychological well-being among adolescent survivors of Hurricane Katrina. *J Fam Psychol* 2: 176–180.
- Weitzman, A. & Behrman, J. (2016). Disaster, disruption to family life, and intimate partner violence: the case of the 2010 earthquake in Haiti. *Sociol. Sci.* 3:167–89
- White, H. (2008). *Identity and Control: How Social Formations Emerge*. 2nd, rev. ed. Princeton: Princeton University Press.
- Wickrama, K. A. S., & Wickrama, K. T. (2008). Family context of mental health risk in tsunami affected mothers: findings from a pilot study in Sri Lanka. *Social Science & Medicine*, 66(4), 994-1007.
- Wittenborn, A.K., Dolbin-MacNab, M.L. and Keiley, M.K. (2013), Dyadic Research in Marriage and Family Therapy: Methodological Considerations. *Journal of Marital and Family Therapy*, 39: 5-16. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2012.00306.x>
- Witting, A. B., Bagley, L. A., Nelson, K., & Lindsay, T. (2021). Natural disasters and the relational study of the family: A 2-decade scoping review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 52, 101990.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır. (Kurul Onay Tarihi: 13.09.2023 / Karar No: 2023/09/6).

Katkı Oranı Beyanı: Doç. Dr. Zeynep TEKİN BABUÇ katkı oranı %50, Alev GÖKÇE katkı oranı %50.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS “NEVRUZ”: HALKIN NEVRUZ ALGISI VE FESTİVAL TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE “NEVRUZ”: AN EVALUATION OF PUBLIC PERCEPTION AND FESTIVAL TOURISM

Meral BÜYÜKKURU¹

Buse ÇEVİK İSKİT²

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, mbuyukkuru@nevsehir.edu.tr

² Uzman Sosyolog, busicevik@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
08.08.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
27.09.2024

ÖZET

Festivaller ve yerel etkinlikler bölgesel kalkınma stratejilerinden biri olarak kullanılmaktadır. Bu tür etkinlikler turistik tanıtım, yatırım fırsatları ve turizmin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. UNESCO'nun bahar bayramı olarak nitelendirdiği ve Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kaydettiği Nevruzun festival turizmi potansiyeli olduğu bilinmektedir. Ancak Nevruzun Türkiye'de yeteri kadar ilgi görmediği veya unutulmaya başladığı düşünülmektedir. Diğer yandan turizm, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve devamlılığında önemli rol oynamaktadır. Çift yönlü olarak turizm miras unsurundan yararlanmak suretiyle kendine bir turistik ürün oluştururken, kültürel miras ise turizmde yer aldığı sürece varlığını devam ettirmektedir. Bunun için miras unsurunu önce içerisinde bulunduğu toplum sahiplenmelidir. Yapılan bu çalışmanın amacı halkın “Nevruz” kültürünün “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeyini tespit etmek ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik farkındalık oluşturmaktır. Bu çalışma ile Nevruzun turizmde kullanılan bir turistik ürün olmadan önceki aşama, yani halkın bildiği sahiplendiği bir kültür olmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir. Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan bireylerin toplumsal etkileşimler sonucu Nevruz ile ilgili öğrendikleri bilgiler ortaya çıkmıştır. Görüşmecilerin Nevruz farkındalığının olduğu ancak içerik ve uygulama konusunda net bilgilerinin olmadığı belirlenmiştir. Ailelerin Nevruz geleneğini icra etmesi ile görüşmecilerin nevrüz geleneğini devam ettirmesi arasında bir bağ olmadığı bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Festival Turizmi, Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM).

ABSTRACT

Festivals and local events are used as one of the regional development strategies. Such events contribute to tourist promotion, investment opportunities and diversification of tourism. It is known that Nevruz, which UNESCO describes as a spring festival and has registered on the Intangible Cultural Heritage List, has the potential for festival tourism. However, it is thought that Nevruz does not receive enough attention in Turkey or has begun to be forgotten. On the other hand, tourism plays an important role in the protection and continuity of intangible cultural heritage. In two ways, tourism creates a touristic product for itself by benefiting from cultural heritage, while cultural heritage continues to exist as long as it is included in tourism. For this, first of all, the society in which the heritage is located must embrace it. The aim of this study is to determine the "awareness" and "experience" level of the public's "Nevruz" culture and to raise awareness about the sustainability of the cultural heritage and its transfer to future generations. This study aims to contribute to the stage before Nevruz becomes a touristic product used in tourism, that is, a culture known and embraced by the public. The interview technique, one of the qualitative research methods, was used within the scope of the research. As a result of the research, the information that the individuals participating in the research learned about Nevruz as a result of social interactions was revealed. It was determined that the interviewees had Nevruz awareness but did not have clear information about the content and application. Among the findings is that there is no connection between the families' implementation of the Nevruz tradition and the interviewees' continuation of the Nevruz tradition.

Keywords: Nevruz, Festival Tourism, Intangible Cultural Heritage (ICH).

1. GİRİŞ

Turistler genellikle bir destinasyona ait yerel kültürü ve mirası deneyimlemek, keşfetmek için seyahat etmektedir. Turistlerin bu yöndeki seyahat motivasyonu yerel halkın kültürel mirasa sahip çıkmasına ve korumasına teşvik etmektedir. Turizm, yerel halk ve turistler arasında kültürlerarası iletişimi artırarak kültürel mirasın anlaşılmasını, gerçek deneyim yaşanmasını ve turistler tarafından takdir edilmesini sağlamaktadır. Turistler, yerel halkın kültürünü ve geleneklerini öğrenmek ve anlamak için yerel festivallere, sanat ve el sanatları sergilerine, müzelere ve diğer kültürel etkinliklere katılmaktadır. Bu etkinlikler, yerel kültürü tanıtmak ve korumak için önemli bir araçtır.

Somut olmayan kültürel miras öğeleri ulusal veya yerel destinasyonlarda turistik çekicilik olarak değerlendirilen ve bölgesel kalkınmaya fayda getiren unsurlardır. Nevruz, Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) bir örneğidir. Somut olmayan kültürel miras, toplumların kültürel geleneklerini, ritüellerini, müziklerini, danslarını, oyunlarını, dillerini, hikâyelerini ve diğer benzer öğelerini kapsamaktadır. Nevruz, kökeni Orta Asya olan bir gelenek olmasına rağmen, zaman içinde diğer toplumlara da yayılmış, kültürleri arasında yer almıştır. Bu açıdan Nevruz, kültürel çeşitliliğin bir örneği olarak da kabul edilmektedir.

Nevruz'un halk tarafından kutlanması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önemlidir. Yerel halkın bu tür kültürel etkinliklere katılımı, kültürel kimliklerinin korunmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Nevruz kutlamaları, toplumlar arasında hoşgörü, saygı ve barış gibi önemli değerleri teşvik etmekte, toplumsal uyum ve dayanışma açısından da önem arz etmektedir. Nevruz, kültürel, tarihi ve sosyal bir değer taşımaktadır. Doğru bilgiye sahip olmak, insanların bu bayramın önemini anlamasına ve kutlamalar için daha bilinçli bir şekilde hazırlanmasına yardımcı olur. Ayrıca, Nevruz kutlamaları, farklı kültürlerin, etnik grupların ve dinlerin bir arada yaşamasının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu nedenle Nevruz ile ilgili doğru bilgiye sahip olmak, insanların farklı kültürel değerleri anlamasına ve birbirleriyle daha iyi iletişim kurmalarına yardımcı olur. Nevruz kutlamalarının barış, dayanışma ve birlik mesajlarını vurgulaması nedeniyle, bu bayramın anlamının doğru bir şekilde anlaşılması, toplumsal uyum ve huzur için de önemlidir.

Nevruz, turizm sektörü için büyük önem taşımaktadır. SOKÜM öğelerinin birçoğu turizm potansiyeli taşımakta ve turizm faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Nevruz da festival turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Dünya çapında festivaller ve yerel özel etkinlikler bölgesel kalkınma stratejilerinin temel unsurları olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda turizm tanıtımı, ticari çıktılar ve ev sahibi destinasyonlarda iç yatırımı artırma fırsatı sunmaktadır (Getz, 2007; Van de Wagen, 2005). Ayrıca, festivallerin turizm sezonunu daha geniş bir zamana yaydığı ve bu sayede yerel bölgelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunduğu kabul edilmektedir (Huang vd., 2010; Boo ve Busser, 2006; Mehmetoglu ve Ellingsen, 2005). Ancak Nevruz'un turistik bir etkinlik olarak bölgeye sağlayacağı fırsatlardan önce, bu kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi konusu dikkat çekmektedir. Nevruz kültürü, geleneksel olarak belirli ritüeller ve aktiviteleri içermektedir. Bu ritüeller de somut olmayan kültürel mirasın birer parçasıdır ve korunmaları gerekmektedir. Bir mirasın korunması ise içerisinde yer aldığı toplumun o mirası tanıması, benimsemesi ile başlar. Bu nedenle, Nevruz bayramının çokuluslu olarak kutlanması göz önüne alındığında, öncelikle Türkiye'de bu bayramın nasıl algılandığı ve halkın bu konuda ne kadar bilgi sahibi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Sonrasında ise doğru bilgiyle kutlamaların yapılması ve nihayetinde turizmde tanıtımının geniş kapsamda yapılması önemlidir. Bu araştırmada öncelikle Nevruz bayramının halkın kültürel mirası içindeki

önemini ve yerini, kutlamaların halkın yaşamındaki rolünü ve turistik açıdan taşıdığı potansiyeli belirlemek amaçlanmıştır.

2. NEVRUZ

Nevruzun kökeni ile ilgili farklı görüşler mevcut olmakla birlikte çoğu araştırmacı Nevruzun Türk kökenli olduğunu savunmaktadır. Bu görüşlerden ilki Çin kaynaklarına dayanır ve buna göre Nevruz bir Türk bayramıdır (Ekrem, 2016). Nevruz kelimesinin Farsça kökenli olduğu görüşünden yola çıkılarak İran geleneğinde yer alan bu bayramın diğer kültürlerle İran'dan yayıldığı da düşünülmektedir (Nar, 2014). Ancak Nevruz Bayramı'nın İran coğrafyasında kutlanmasının sebebi, bu coğrafyanın kadim Türk vatanı olması ve günümüzde de olduğu gibi, bu coğrafyada tarih boyunca, Türk nüfusunun çoğunlukta olmasındandır (Kafkasyalı, 2005). Eski İran kültür ve medeniyetinde Nevruz Bayramı geleneği yoktur. İlk defa 1020 yıllarında Gazneli Mahmut'un Firdevsî'ye yazdırdığı Şehnâme'de görülmektedir. Nevruz geleneği, Türk medeniyetinden kültürlerarası etkileşim sonucu İran kültürüne geçtiği savunulmaktadır (Güldiken, 2000).

Türklerin ana yurdu olan Altaylar Bölgesi'nde geçen kışların çok sert geçmesi halkın aylarca evde kalmasına neden olduğundan ve coğrafi yapının da zorluğu göz önünde bulundurulduğunda bu bölgede baharın özel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Kapağan, 2019). Nevruz, doğanın canlanması, yenilenmesi ve yeniden doğuşu temsil eder. Bu nedenle, Nevruz, halkın kültüründe, doğanın ve insan hayatının döngüsü ile ilgili önemli bir yere sahiptir. Nevruz, aynı zamanda hoşgörü, dayanışma, barış ve sevgi gibi değerleri de simgeler. Bu yüzden Nevruz, toplumsal uyum ve dayanışma açısından büyük bir önem taşır. Her yıl 21 Mart'ta kutlanan Nevruz takvime bağlı mevsimlik bir bayramdır. 21 Mart, mitolojik ve tarihi anlamlarının yanı sıra, Kuzey Yarımküre'de iklimsel ve buna bağlı kültürel anlamlara da sahip önemli bir dönüm noktasıdır. Bunların başında, gün ve gecenin eşitlenmesi ile kışın sona erip baharın başlaması gelir. Nevruz mitolojik, dinî, tarihî, kültürel nedenlerin yanı sıra tabiatta meydana gelen değişimler nedeniyle kutlanmaktadır. Tabiatta meydana gelen bu değişimlerin, kültürün temel ihtiyaçlarından biri olan beslenme ve beslenme kaynaklarıyla yakından ilişkili olması ve bu kaynakların kültürel çevrenin sürekli olarak yeniden üretilip sürdürülmesindeki işlevselliği son derece anlamlıdır (Çobanoğlu, 2000; Malinowski, 1990).

Toprağın kış mevsiminde yattığı ölüm uykusundan uyanması, ilkyaz ile yeniden dirilişi, Türk destanları içinde karşılığını Ergenekon'da bulmuştur. Nevruz kutlamalarının bir diğer adı "Ergenekon Bayramı"dır. Bu isim, geçmişten günümüze kadar birçok Türk boyu arasında hâlâ canlılığını korumakta ve aynı zamanda milletin destanların gücüyle birbirine olan güven bağını güçlendirmektedir (Şengül, 2008).

Türk dünyasında binlerce yıldır kutlanan Nevruz İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte birçok sebebe bağlanarak kutlanmaya devam etmiştir. Nevruz gününe temel olduğuna inanılan olaylar şunlardır: Kur'an'ın indirilmeye başlandığı gün, Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlendiği gün, Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i yararak kendisine inananları kurtardığı gün, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu gün, insanlığın atası Hz. Âdem'in çamurunun yoğrulduğu gün, Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulduktan sonra Arafat Dağında yeniden buluştukları gün, Nuh'un gemisinin karaya oturduğu, İbrahim Peygamberin yakılmak istendiği, Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığı, Hz. Musa'nın Mısır'dan ayrıldığı, güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşitlendiği, baharın ve yeni yılın başladığı, Türklerin Ergenekon'dan çıktığı gün şeklinde yorumlanmıştır. Görüldüğü gibi çoğu dinî olaylarla birlikte düşünülen Nevruz, önce sözlü

gelenekte yer edinmiş daha sonra da ortak bir kültürel unsura dönüşmüştür (Şengül, 2008; Mustafayev, 2013).

Nevruz kutlamaları, genellikle halkın katılımıyla gerçekleşmekte ve birçok geleneksel etkinlik içermektedir. Örneğin, Nevruz ateşi yakmak, yeni yılın gelişini kutlamak, kötü ruhları kovmak veya hastalıklardan kurtulmak için ateş üzerinden atlamak Orta Asya'da yaygın bir gelenektir. Türkiye'de Nevruz kutlamaları genellikle meydanlarda yapılır ve halk dansları, müzik ve yemekler gibi birçok etkinlik içerir. Ancak Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra mevsime göre kutlanan bu bayram zamanla kültür içerisinde dinle ilişkilendirilmiştir. Bazı mezhep ve meşreplere göre farklı algılanmıştır. Mesela Alevî ve Bektaşîler Nevruz'u Hz. Ali'nin doğum günü ve Hz. Fatma ile evlendiği gün olarak kabul ederlerken, Şîîler bugünü Hz. Ali'nin halife olduğu gün olarak benimsemişlerdir. Sünnî Türk toplulukları ise Nevruz'u daha çok tabiat olayları ile ilişkilendirmiştir (Şengül, 2008).

3. NEVRUZUN FESTİVAL TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Ulusal kolektif hafızanın bir yansıması olan kültürel festivaller, belirli bir zamanda gerçekleşen ve kültürel "gelenekleri" temsil eden çeşitli etkinlikleri içeren faaliyetlerdir (Lin ve Zhu, 2017). Bu festivaller kültürel mirası vurgulamakta, ulusal kimliği güçlendirerek ve sosyal uyumu teşvik ederek ziyaretçilere benzersiz bir deneyim sunmaktadır (Huang, 2017). Festivaller genellikle belirli bölgelerde ve zamanlarda düzenlenen, halkın bölgesel veya ulusal kültürel kimliğini ve atalarının köklerini hatırlatan etkinliklerdir (Chen, 2018; Huang, 2017; Lin ve Zhu, 2017).

Kültürel festivaller, uluslararası, ulusal ve yerel ölçekte kültür alışverişine dayanmaktadır. Festivallerin hedefi sanatçıları ve ziyaretçileri, tarih ve gelenekten, yiyecek- içecekten, müzik ve danstan oluşan kültürel unsurlara ilgi duyan katılımcılar olarak bir araya getirmektir (Stankova ve Vassenska, 2015). Toplumun gelenek, efsane, mutfak, dans, sözlü anlatım gibi kültürel unsurlarının yaşatılmasının bir yolu da festivallerdir. Hem turistlere tanıtım hem de yerel topluma hatırlatıcı olması bakımından önem arz ederler.

Örneğin Çin'de Fener (Lantern) Festivali, Çin kimliğini tanıtan ve aile bağlarını güçlendiren, değişen zaman ve sosyal yapılar arasında kültürel mirası sürdürmenin önemli bir yolu olan başlıca geleneksel festivaldir (Li, 2015). Fener Festivali'nin uzun ömürlü olması, Çin'in bu büyük ölçekli kültürel festivalinin güçlü bir sosyal temele dayandığını ve halkın mirası benimseme yeteneğini göstermektedir. Ulusal kamu yaşamını yansıtan bir halk geleneğini temsil eden festival, aile işlevleriyle birlikte benzersiz ritüellere ve grup katılımına ev sahipliği yapmaktadır. Ancak yine de bu geleneksel festivallerde somutlaştırılan Çin ortak kültürü kavramı ve anlamı, genç nesiller diğer kültürleri benimsedikçe azalmaktadır (Farsani, Coelho ve Costa, 2012). Bu nedenle, kültür festivallerinin önemi, bunların korunması ve sürekliliği konusunda daha fazla araştırma yapılması gerektiği düşünülmektedir (Soini ve Birkeland, 2014).

Literatürde, yerel festivallerin hem "kültürel" hem de "ekonomik" bir olgu olarak kabul edildiği dikkat çekmektedir (Gibson ve Kong, 2005; McCann, 2002). Çünkü izleyicileri veya katılımcıları bulunmakta, tesis ve ekipmana ihtiyaç duyulmakta ve hizmet sunumu gerektirmektedir. Festivallerin yerel topluma sağladığı avantajların gelir elde etme, mevcut işletmeleri destekleme ve yeni girişimleri teşvik etme fırsatları etrafında şekillendiği ve devlet için gelir sağladığı öne sürülmektedir (Huang vd., 2010; Dwyer vd., 2005). Ancak, festivallerin olumlu etkileri gelir elde etmenin ötesine geçmekte, yerel toplulukları güçlendirmeyi ve küçük destinasyonlarda yaşam kalitesini zenginleştirmeyi de içermektedir (O'Sullivan ve Jackson, 2002). Geniş ölçekte dikkat çeken kültürel etkinliklerin bulunmadığı küçük bölgesel alanlarda, bir festival yerel kültürel

unsurları ve kaynakları harekete geçirerek, yerel kalkınma ve yenilenme süreçlerini etkileyebilecek planlama faaliyetlerini teşvik edebilir (Klaic, 2002). Nevruz'u ise turistik bir etkinlik olarak değerlendirebilmek için kutlamanın nasıl yapıldığını, yerli halkın bakış açısını, geçmişini ve ritüellerini anlamak gerekir.

Nevruz sadece bir gün değil, kökeni, içeriği ve etkinlikleri dikkate alındığında bir dizi kültürel aktivite ve ritüelin bir araya geldiği bir festival olarak ortaya çıkmaktadır. Nevruz, başta Türkiye, İran, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinde büyük kültürel festivallerle kutlanmaktadır. Bu festivallerde yerel halk, turistler ve sanatçılar bir araya gelmekte, geleneksel danslar, müzik gösterileri, halk oyunları ve sokak şenlikleri düzenlenmektedir.

Bu tür büyük kutlamalar içeren festivaller kültürel deneyim arayan turistleri bölgeye çekmektedir. Nevruz kutlamaları ile bölgesel kültürün tanıtımı yapılmaktadır. Her ülkenin Nevruz'u kutlama şekli farklı olabilmekte, bu da turistler için zengin ve çeşitli bir kültürel deneyim sunmaktadır. Ziyaretçiler, geleneksel kıyafetler, müzikler, danslar ve yemeklerle dolu festival etkinlikleri sayesinde yerel kültürü yakından tanıma fırsatı bulurlar. Bu öğeler kültür turizmi kavramı altında yer alan festival turizminin bir parçasıdır. Nevruz kutlamalarının, turistik faaliyetlerle birlikte yerel ekonomiye önemli katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Festivallere katılan turistler, yerel işletmelere, otellere, restoranlara ve diğer işletmelere ekonomik gelir yaratmaktadır. Bu da yerel toplulukların festival turizmini teşvik etmesini sağlar.

Festival turizmi kapsamında değerlendirilebilen Nevruz kutlamalarına örnek olarak İran ile en uzun sınır hattına sahip olan Van, Saray ilçesindeki Kapıköy Sınır Kapısı'nın modernize edilmesi ve 24 saat geçişlere açılmasıyla yılın her döneminde İranlı turistlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Van'da bu yılın (2024) ilk iki aylık döneminde sınır-kapısından geçen kişi sayısı 150 bine ulaşarak geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık 2 kat artmıştır. Nevruz tatilinde İran'dan gelen ziyaretçiler için Van Ticaret ve Sanayi Odası öncülüğünde 5 Nisan'a kadar süren "Shopping Fest" adıyla alışveriş festivali düzenlenmiştir (turizm gazetesi.com).

İlk festivalin düzenlendiği 2014 yılında Van iline gelen toplam yabancı ziyaretçi sayısı 154.174 iken 2016 yılında 221.206, 2017'de yani festivalin üçüncü yılında bu rakam 421.977 olmuştur (Kendir, 2018). Konaklama tesisi bakımından 2014 yılına göre önemli derecede kapasite artışı görülmektedir. Örneğin, 2014 yılında 2 yıldızlı 2 adet, 3 yıldızlı 3 adet ve apart otel sayısı da 1 adet iken 2019 yılında 2 yıldızlı otel sayısı 3'e, 3 yıldızlı otel sayısı 7'ye ve apart otel sayısı da 3'e yükselmiştir (KTB, 2019). 2024 yılında 96 adet konaklama tesisi bulunmakta olup, yatak kapasitesi 8900'dür (yigm.ktb.gov.tr). 2018 yılında İranlı ziyaretçilerin %48'inin Van'a gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler için geldiği tespit edilmiştir. İkinci sırada, %17,9 ile alışveriş için gelenler yer almaktadır (www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr).

Adı Nevruz olmasa da baharın gelişinin kutlandığı bir diğer festival ise Kakava şenlikleridir. Şenliklerin uluslararası bir kimlik kazanması ve şehrin tanınırlığının artması amacıyla Edirne Belediyesi tarafından ülkeler arası ortak çalışmalar da gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda sınır komşusu Bulgaristan'ın Edirne'ye yakın bir kenti olan Yambol'la birlikte, şehirlerin kültürel miraslarının geliştirilmesi ve tanıtılması amacıyla "Tunca'nın İki Şehri" projesi gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında proje kapsamında ilk etkinlik düzenlenmiştir. 28 Nisan tarihinde Kakava Ateşi Bulgaristan'ın Yambol kentinde de yakılmıştır. "Edirne'nin Geleneklerini Gör ve Hisset" adı verilen etkinlikte şenlik tanıtılmış, katılımcılar Kakava'ya ait tüm ritüelleri o kentte de uygulamışlardır. Ayrıca iki şehrin ortak noktası olan Tunca Nehri'nin tema olarak

seçildiği bir fotoğraf sergisi de düzenlenmiştir. 2018'de Edirne'yi 5,5 milyon turist ziyaret etmiştir (Edirne Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

Edirne'de 2015-2019 yılları arası faaliyet raporlarına göre katılımcı sayısının her yıl artış gösterdiği, 5 yıl içinde sayının 5.000'den 80.000'e çıktığı görülmektedir. Bu artış, şenliklerin şehre kazandırdığı turizm değerini göstermektedir. Ayrıca Edirne Belediyesinin 2019 yılı faaliyet raporunda 2019 yılında şenliklere katılımı birlikte, Edirne ve çevresindeki otellerin doluluk oranı %100'e ulaşmıştır. Bununla birlikte gününbirlik turizm statüsünde değerlendirilmek üzere konaklama yapmadan, 5 Mayıs'ta Edirne'ye girip 6 Mayıs'ta çıkan turistler de eklendiğinde 80.000 üzerinde kişinin şenlikler sebebiyle Edirne'yi ziyaret ettiği belirlenmiştir (Edirne Belediyesi Faaliyet Raporu, 2020).

Çoğu araştırma, turistlerin seyahatlerinde genellikle en az bir kültürel etkinliğe katıldıklarını göstermektedir (Okech, 2011). Turizm sektöründe etkinlikler, festivaller ve törenler turistler açısından önemli çekim merkezleri olarak kabul edilmekte ve destinasyon geliştirme planlarına önemli katkı sağlamaktadır. Bu tür faaliyetler, kültürel kalkınma, şehir planlama, ulusal kimliğin güçlendirilmesi, yerel toplum imajının geliştirilmesi, turizmin geliştirilmesi ve planlanması gibi çeşitli açılardan topluma fayda sağlamaktadır. Tarih boyunca, farklı kültürlerden insanlar sevinçlerini, mutluluklarını, başarılarını ve geleneklerini göstermenin bir yolu olarak törenleri ve festivalleri kullanmışlardır. Festivaller, insanların kültürlerini, deneyimlerini ve bilgilerini paylaşmalarını sağlamaktadır. Dahası, turistlere yerel gelenek ve görenekleri sunmakta ve bir ulusun bayramlarını nasıl kutladığını göstermektedir (Luna, 2015).

4. YÖNTEM

Halkın Nevruz bayramı algı ve bilgisine ilişkin ele alınan betimsel araştırmada nitel araştırma yöntemi olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Yin (2013)'e göre durum çalışması, bir vakayı kendi gerçek bağlamında inceleyip araştırarak tanımlama sürecidir. Durum çalışması, neyin inceleneceğinin veya araştırma nesnesinin belirlenmesidir (Patton, 2014; Stake, 2005). Ekiz (2003) durum çalışmasının, araştırılmak istenen konunun çeşitli faktörlerin etkisi altında kalabileceği gerçeğinden hareketle, bu faktörlerin tamamını bütüncül bir perspektifle incelemek olduğunu vurgulamıştır. Kişilerin Nevruz hakkındaki bilgi ve deneyimlerini ortaya çıkarmak üzere tasarlanan araştırmanın evrenini Türkiye'de ve Türkiye dışında yaşayan Nevruz konusu ile ilgili olarak veri toplanabileceği düşünülen kişiler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmada, 24'ü kadın 10'u erkek olmak üzere toplam 34 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmakta olup bu kişilerle mülakat gerçekleştirilmiştir. Kolayda örnekleme veya uygun örneklem olarak da adlandırılan örneklem tekniğinde, araştırmacı ihtiyaç duyduğu örnekleme ulaşınca kadar en kolay ve ulaşılabilir deneklerden veri toplamaya çalışmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Veri toplamada kullanılan mülakat soruları doküman inceleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Nevruz bilgisi ve deneyimine yönelik literatür incelenerek (Kendir vd., 2019; Çelik, 1998; Gönüllü, 1997; Kılıç, 2000; Temren, 1999) yarı yapılandırılmış mülakat soruları oluşturulmuştur. Sorularla ilgili yeterliliği test etmek için Halk Bilimi ve Halk Kültürü alanında uzman 3 akademisyen ile mülakat soruları paylaşarak yanlışlık, eksiklik ve yetersizlikler giderilmiştir. Başlangıçta 7 olan soru sayısı detaylandırılarak 13 soru şeklinde katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmecilerle yüz yüze veya telefonla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler 01-06/04/2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Etik kurallar çerçevesinde görüşmecilerin kimlikleri gizli tutulmuştur. Görüşmeciler kaçınıcı görüşmeci olduğu, cinsiyeti, yaşı ve memleketi şeklinde kodlanarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlar ortalama 30 dakika

sürmüştür. Görüşmeciler kendi istekleri doğrultusunda çalışmaya katılmayı kabul etmişlerdir. Burada ilgi ve rıza esas alınmıştır. Literatüre uygun olarak belirlenen ve mülakat formunda yer alan toplam 13 sorudan oluşan ve kategorik olarak cevaplaması gereken (Evet/Hayır) 6 soru ve yarı yapılandırılmış olarak yer alan 7 soru aşağıdaki gibidir;

- 1- Nevruzla ilgili bilginiz var mıdır?
- 2- Daha önce hiç Nevruz etkinliklerine katıldınız mı?
- 3- Nevruz kültürel bir miras mıdır?
- 4- Ailenizde Nevruz kutlaması veya ritüeli yapılır mı?
- 5- Kendinizi Nevruz düşünce ve ritüellerine ait hissediyor musunuz?
- 6- Nevruz kutlamalarının sonraki nesillere aktarılmasını ister misiniz?
- 7- Nevruz nedir?
- 8- Nevruz denildiğinde aklınızda ne (sembol, ritüel vb) çağrışım yapmaktadır?
- 9- Nevruz ne zaman kutlanır?
- 10- Nevruz hangi kültür/milletlerde/ülkelerde kutlanır?
- 11- Nevruz ülkemizde hangi gelenek ve ritüellerle kutlanır?
- 12- Nevruz ile ateş arasındaki nasıl bağlantı kuruyorsunuz?
- 13- Nevruz ile ilgili bildiğiniz efsane, hikâye, mitoloji var mıdır?

Veriler ses kaydı ile kayıt altına alınarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve 1970 kelimededen oluşan ham veri elde edilmiştir. Elde edilen ham veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. İçerik analiziyle, toplanan ham veriler kavramsallaştırılarak kodlar ve temalar oluşturulmuştur. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizinde herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamıştır.

5. HALKIN NEVRUZ ALGISINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Nevruzun geniş toplumlar arasında yer bulduğu ve bu kültürel mirasın turizm kapsamında değerlendirilebilmesi için bu ögenin ilk olarak doğru anlaşılmasının gerekliliğinden yola çıkılarak halkın Nevruz bilgisi ve deneyimini tespit etmeye yönelik yapılan bu araştırmanın bulguları raporlaştırılmıştır. Tablo 1'de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımına yer verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

DEĞİŞKEN	GRUP	N	DEĞİŞKEN	GRUP	N
Cinsiyet	Kadın	24	Eğitim Durumu	İlköğretim	3
	Erkek	10		Lise	3
Yaş	18-25	18		Lisans	26
	26-35	8		Lisansüstü	2
	36-45	6			
	46-55	1			
	56 ve üzeri	1			
Meslek	Öğrenci	16	Memleketi	Adana	3
	Mühendis	4		Afganistan	3
	İşletmeci	3		Aksaray	1
	İşçi	2		Azerbaycan	3
	Muhasebeci	2		Çorum	1
	Avukat	1		Denizli	4
	Sosyal Çalışmacı	1		Erzurum	1
	Sosyolog	1		Gaziantep	2
	Psikolog	1		Isparta	1
					İstanbul
			İzmir	2	

	Emekli	1		Kastamonu	1
	Ev Hanımı	1		Kayseri	2
	Güzellik Uzmanı	1		Kırşehir	2
				Mardin	2
				Muş	1
				Nevşehir	2
				Şanlıurfa	1

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bunun sebebi ise Nevruz kutlamaları ve toplumsal eylemler içerisinde aktif rol oynamaları yer almaktadır.

Öğrenim durumları açısından değerlendirildiğinde 1 doktora, 2 yüksek lisans, 3 ilkokul ve 3 lise mezunu katılımcı bulunmaktadır. 16 katılımcı lisans okumakta diğerleri ise lisans mezunudur. Dağılımlara bakıldığında mezuniyet dereceleri çalışmanın verimliliği açısından önem arz etmektedir. Çünkü her eğitim durumundan kişilerin varlığının çalışmaya da çeşitlilik açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan görüşmecilerin yaş aralıkları 18 ile 57 yaş arasındadır. 19 yaşında 3 görüşmeci, 20 yaşında 4 görüşmeci, 21 yaşında 4 görüşmeci, 22 yaşında 3 görüşmeci, 26 yaşında 4 görüşmeci ve 37 yaşında 2 görüşmeci katılmıştır. Diğer yaşlardan ise 1 görüşmeci katılmıştır. Göstermektedir ki, 18- 57 yaş arasında erken gençlik dönemi diye tabir edilen dönemde olan görüşmecilerin konuya ilgileri daha fazladır.

Araştırmanın bu aşamasında, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışma, bir durum çalışması deseniyle yürütülmüştür. Öncelikle analiz birimi belirlenmiş, incelenecek durum tanımlanmış ve araştırmaya katılacak bireyler seçilmiştir. Sonrasında veriler toplanmış, toplanan veriler araştırma problemleri ile ilişkilendirilmiş, veri analizleri yapılmış ve elde edilen bulgular yorumlanarak raporlanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Nevruz Deneyimi ve Düşünceleri

Sorular	Evet (%)	Hayır (%)
Nevruzla ilgili bilginiz var mıdır?	88,2	11,8
Daha önce hiç Nevruz etkinliklerine katıldınız mı?	58,8	41,2
Nevruz kültürel bir miras mıdır?	94,1	0,9
Ailenizde Nevruz kutlaması veya ritüeli yapılır mı?	26,5	73,5
Kendinizi Nevruz düşünce ve ritüellerine ait hissediyor musunuz?	70,6	29,4
Nevruz kutlamalarının sonraki nesillere aktarılmasını ister misiniz?	94,1	0,9

Tablo 2’de katılımcıların daha önce Nevruz kutlaması ve ritüeli deneyim ve düşüncelerine yönelik soruların yanıtları görülmektedir. Nevruz etkinliklerine katılma durumları neredeyse yarı yarıya tekabül etmektedir. Bireylerin ilk sosyalleşme alanı ailedir. İkinci olarak ise çevredir. Görüşmecilerin çoğunluğu (%73,5), ailelerinde nevrüz kültürünün varlığından söz edilmiyor olsa da çevresel etkenler ve diğer sosyal çevre etkileşimleri sayesinde bu bilgiyi edindiği ve deneyimlediği görülmektedir. Benzer şekilde %94,1’i de gelecek nesillerde bu kutlamaların devam etmesinin gerekliliğini savunmuştur.

Tablo 3'te yapılan görüşmeler sonucunda verilerden elde edilen görüşme kodları gösterilmektedir.

Tablo 3: Görüşme Kodları ve Frekanslar

Görüşme Kodları	Frekans (359)	Frekans %	Toplam Yüzdesi
<i>Nevruz Bilgisi</i>	83	100	23,11
Bahar	26	31,32	7,2
Kutlama	19	22,89	5,2
Bayram	18	21,68	5,01
Türk	6	7,22	1,67
Yeni yıl	5	6,02	1,39
Özgürlük	3	3,6	0,83
Doğa	2	2,4	0,55
Kürt	2	2,4	0,55
Direnış	2	2,4	0,55
<i>Nevruz Zamanı</i>	31	100	8,6
21 Mart	19	61,2	5,2
Nisan	5	16	1,39
Bahar	5	16	1,39
Gece-gündüz eşitliđi	2	6,45	0,55
<i>Kültür/Milliyet</i>	51	100	14,20
Türk	17	33,33	4,73
Orta Asya	9	17,64	2,5
İran	6	11,76	1,67
Kürt	5	9,8	1,39
Azeri	4	7,84	1,11
Anadolu	4	7,84	1,11
Arap	3	5,88	0,83
Doğu	3	5,88	0,83
<i>Gelenek ve Ritüeller</i>	96	100	26,74
Ateş	30	31,25	8,35
Atlama	18	18,75	5,01
Yakma	12	12,5	3,34
Halay	6	6,25	1,67
Yumurta	5	5,2	1,39
Su	5	5,2	1,39
Şarkı	3	3,12	0,83
Dilek	3	3,12	0,83
Şenlik	3	3,12	0,83
Eğlence	3	3,12	0,83
Dans	2	2	0,55
Yıkanma	2	2	0,55
Semeni	2	2	0,55
Tatlı	2	2	0,55
<i>Ateş Geleneği</i>	23	100	6,4
<i>Bilgisi</i>			
Kötülük	8	34,78	2,22
Hastalık	4	17,39	1,11
Uğursuzluk	3	13,04	0,83
Günah	2	8,69	0,55
Saygı	2	8,69	0,55
Özgürlük	2	8,69	0,55
İsyan	2	8,69	0,55
<i>Semboller</i>	64	100	17,82

Ateş	18	28,12	5,01
Bahar	14	21,87	3,89
Gül-çiçek	8	12,5	2,22
Şenlik	4	6,25	1,11
Birlik	3	4,68	0,83
Yumurta	3	4,68	0,83
Oyun	2	3,12	0,55
Özgürlük	2	3,12	0,55
Berberlik	2	3,12	0,55
Doğa	2	3,12	0,55
Dans	2	3,12	0,55
Şarkı-müzik	2	3,12	0,55
Yeşil	2	3,12	0,55
Hikaye/Mit/Efsane	11	100	3,06
Ergenekon	3	27,27	0,83
Dehak	2	18,18	0,55
Kawa	2	18,18	0,55
Kurtuluş	2	18,18	0,55
Zulüm	2	18,18	0,55

Tablo 3'te, kodların benzerlikleri ve aralarındaki ilişkiler dikkate alınarak birleştirilmiş temalar bulunmaktadır. Buna göre elde edilen temalar sorulan soruların içeriği ile paralellik göstermekte ve kodlar nevrüz bilgisi, nevrüz zamanı, milliyet-kültür, gelenek ve ritüeller, ateş geleneği, semboller, hikâye-mit-efsane olarak ortaya çıkmaktadır. Kodların frekansı görüşmecilerin o kodu ne sıklıkla tekrarladıklarını göstermektedir. Her kodun frekans yüzdesi bulunduğu temayı oluşturan kodlar içerisindeki oranını; toplam yüzdesi ise tüm temalar altında bulunan tüm kodlar içerisindeki oranını ifade etmektedir. En sık tekrar edilen kodun *ateş*, daha sonra sırasıyla *bahar*, *kutlama*, *21 Mart*, *bayram* ve *atlama* kodlarının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4: Temaların Sorular Bazında Frekansı

Sorular ↓	Temalar →	Nevruz Bilgisi	Nevruz Zamanı	Milliyet/ Kültür	Gelenek/ Ritüeller	Ateş Geleneği	Semboller	Hikâye/ Mit/ Efsane
<i>Nevruz nedir?</i>		46	2	10	0	0	0	2
<i>Nevruz denildiğinde aklınızda ne (sembol, ritüel vb) çağrışım yapmaktadır?</i>		6	0	2	10	18	64	0
<i>Nevruz ne zaman kutlanır?</i>		3	31	6	0	0	0	5
<i>Nevruz hangi kültür/milletlerde/ülkelerde kutlanır?</i>		3	0	51	0	0	0	2
<i>Nevruz ülkemizde hangi gelenek ve ritüellerle kutlanır?</i>		7	5	3	96	25	60	0
<i>Nevruz ile ateş arasında nasıl bağlantı kuruyorsunuz?</i>		0	0	1	25	23	31	2
<i>Nevruz ile ilgili bildiğiniz efsane, hikâye, mitoloji var mıdır?</i>		2	1	3	1	3	0	11

Tablo 4'te her bir soruda hangi temaya kaç kez değinildiği görülmektedir. Buna göre Nevruz nedir? sorusuna verilen tanımlayıcı ifadeler değerlendirilmiştir. Bu soruda daha çok Nevruzun bayram, kutlama, bahar başlangıcı olduğu üzerinde durulmuştur. Bunun dışında hangi

kültürlerde, milliyetlerde kutlandığına dair bilgiler verilmiştir. Diğer sorularda ise soruyu karşılayan ana tema dışında diğer temaları içeren kodlardan da bahsedildiği görülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, Nevruz kavram olarak bilinmektedir. İçeriksel olarak ise tam anlamıyla bilinmediği bulgulanmıştır. Katılımcılar nevrusun ne olduğu konusunda bilgi sahibidir. Kutlamalar sırasında nelerin yapıldığı, hangi geleneklerin var olduğu konusunda fikir beyan etmişlerdir. Ancak çoğunluğunun böyle bir bayramın neden kutlandığını, baharın neden bu kadar önemli olduğunu, nevruzla ilişkilendirilen efsaneleri, kutlamalar sırasında yapılan ritüellerin ne anlam içerdiğini bilmediği ortaya çıkmıştır. Yüzyıllardır devam eden nevrusun uluslararası platformlarda, korunmasına yönelik birtakım çalışmalarda yer edindiğini, korunması gereken kültürel bir miras olduğunu görmek mümkün olsa da genellememle birlikte, katılımcıların açıklamalarına bakıldığında nevrusun içeriğinin boşaldığını düşünebiliriz. Türkiye dışında diğer Türk devletlerinde yaşayan katılımcıların açıklamaları göstermektedir ki, Nevruz kutlamaları bu devletlerde daha coşkulu, daha bilinçli, köklerine bağlı şekilde yaşatılmaktadır. K30 kişisi nevruz kutlamaları ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: *"20-21 Mart tarihlerinde kutlanır. Ayrıca 20 marttan önce, Nevruzun gelişi şubatın son haftasının salı gününden itibaren Su çerşenbesi, od, yel ve torpaq çerşenbeleri ile kutlanır. Ve 20 Mart tarihinde de bayram aksamı olarak herkes kendi evinde sofralar kurarak bu bayramı kutlar. Kaynağı çok eskilere dayanır. Bunun diğer adı Ergenekon bayramı."*

5.1. Nevruz Bilgisi

Bu tema altında en fazla bahar, bayram, kutlama kodları ön plana çıkmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu nevrusun baharın gelişinin kutlandığı bir bayram, baharın başlangıcı olduğunu belirtmiştir. "Özgürlük", "doğa", ve "direniş" gibi kavramlar daha az temsil edilmiştir. Bu sonuç Nevruz'un daha derin veya sembolik yönlerinin halk arasında yeterince bilinmediğini göstermektedir. Nevruzla ilgili belirtilen tüm ifadeler katılımcıların nevruz bilgisi altında toplanmıştır.

Nevruzun hangi kültürlerde kutlandığı, zamanı ve ilişkilendirildiği olaydan bahseden katılımcılar bulunmaktadır. K18 kişisi *"21 Mart'ta kutlanan başta Türkler olmak üzere birçok milletin yılbaşı olarak kutladığı bayramdır."* şeklinde ifade ederken; K10 kişisi *"Nevruz, baharın başlangıcını simgeler ve Türkler için yenilenme, bereket, bolluk, umut ve kardeşlik gibi anlamlar taşır ve kutlanır."* olarak tanımlamıştır.

Nevruz'u dini inançla ilişkilendiren katılımcılar bulunmaktadır. Örneğin K19 kişisi *"Nevruz Alevilik inancında Hz. Ali'nin doğumu ve aynı zamanda Hz. Fatıma ile evlenişinin yıldönümü olarak kutlanır. Aynı zamanda da baharın gelişini temsil eder."* ifadesinde nevruzu Alevilik ile ilişkilendirmiştir.

5.2. Nevruz Zamanı

Bu tema altında katılımcıların tamamına yakını nevrusun tam tarihini vermeseler de baharda, nisan ayında, martta kutlandığı bilgisine sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların yarısı Nevruzun 21 Mart'ta kutlandığı şeklinde tam tarih vermiştir. Nisan ve bahar terimleri %16 oranında kullanılmış, bu da bazı kişilerin tarih konusunda belirsizlik yaşadığını veya farklı geleneksel tarihler olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan bazıları bu tema altında nevrusun bahar mevsimiyle ilişkisine kaynak olan efsanelere de değinmiştir. K14 *"21 Mart'ta kutlanır. Mitolojiye göre 21 martta Zalim Dehak'a karşı mazlum halkının yanında yer alıp Dehak'ı ortadan kaldırarak zulmün bittiğini müjdelemek"*

için ateş yakan Demirci Kawa'nın eyleminden kaynağını aldığını biliyorum." diye ifade etmiştir. Benzer şekilde K17 kişisi "Demirci Kawa'nın yaktığı isyan ateşinin yeniden doğuşu ve baharın gelişini sembolize eden bir günde gece ve gündüzün eşitlendiği bir süreçte kutlanır. Kawa'dan Spartaküs'e Pir Sultan'dan 1968'lere kadar sürüyor bu kavga." ifadeleriyle efsanevi olayların kutlamalarının baharın gelişine devam ettirildiğine yer vermiştir.

5.3. Milliyet/Kültür

Katılımcılar nevrüz kutlamalarının hangi ülkelerde, kültürlerde, milletlerde kutlandığına değinmiştir. Katılımcıların %14,20'si Nevruz'un kültürel ve milliyet içeriğini ele almıştır. Genel olarak katılımcılarda Türklerin, Orta Asya halklarının, İranlıların ve Kürt halkın nevrüzü kutladığı bilgisi yaygındır. Bu sonuç, Nevruz'un geniş bir coğrafyada yerel kültürel bağlamlarla nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Birkaç katılımcı ise Türkiye dışında kutlanıp kutlanmadığı konusunda bilgisi olmadığını belirtmiştir. K1 kişisi "Bizde kutluyorlar da ben kutlamıyorum. Başka milletleri de bilemiyorum. Bu konu daha anlaşılır olmalıdır. Kim kutluyorsa gösterilmelidir."; K19 ise "Bilgim yok. Acaba sadece Türkler mi onu da bilemedim. Ben kutlamıyorum." ifadelerine yer vermiştir.

5.4. Gelenek/Ritüeller

Katılımcılar Nevruz kutlamalarında daha çok hangi geleneklerin ve ritüellerin uygulandığı konusunda genel olarak ateş yakma ve ateşin üzerinde atlama uygulamasına dikkat çekmiştir. Ateşin %31,25 oranında en fazla bilinen ritüel olduğu görülmektedir. Tarihsel ritüellere bakıldığında Türk dünyasında Nevruz bayramında çok daha fazla geleneksel uygulamaların varlığı görülmektedir. Ancak Anadolu'da bu geleneklerin çok az kısmı günümüze gelebilmiştir. Yıkanma, yemek, dilek tutma gibi ritüeller sınırlı kesimlerde devam ettiği için katılımcıların da bu konuda pek bilgisi olmadığı görülmektedir. En fazla değinilen bir diğer ritüel ise nevrüzün bir dans eşliğinde kutlanmasıdır. Kimleri dans kimileri halay olarak dile getirmiştir. Anadolu'da kutlamalar sırasında ateşin üzerinden atlama ve ateşin etrafında halay çekme geleneksel bir ritüel olarak görülmektedir.

5.5. Ateş Geleneği

Katılımcıların hemen hepsi nevrüz sırasında yakılan ve üzerinden atılan ateş ritüelini bilmektedir. Ancak ateşin neden yakıldığı, hangi inanış, hangi mit, hangi sembolik unsur taşıdığını çoğunluğunun bilmediği ortaya çıkmıştır. 17 kişi ateşin nasıl bir işlevi olduğu konusunda hiçbir fikir beyan etmemiştir. Diğerleri ise ateşin kötülüklerden, uğursuzluktan, hastalıktan ve günahattan arındırdığı veya koruduğu inancı taşıdığını belirtmiştir. K31 bu konu hakkında "Yıl içerisinde ki kötü enerji veren olayları ve yaşanmışlıkları arkada bırakıp yakıp yok edip yeni bir enerjiyle yeni başlangıçlara başlamak için ateş yakılıp üzerinden atılır." demiştir.

5.6. Semboller

Nevruz dendiğinde ilk olarak zihinde çağrışım yapan sembol sorulduğunda çoğunluk ateş olduğunu belirtmiş, bunu sırasıyla baharın gelmesi, çiçek takip etmiştir. Bunların dışında, özgürlük, yumurta, eğlence, birlik-beraberlik çağrışımları yaptığını da ifade etmişlerdir.

5.7. Hikâye/Mit/Efsane

Nevruzun çıkışıyla ilgili olarak bildikleri efsane, mitoloji veya hikâye olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların 26'sı herhangi bir olay, mitoloji bilmediklerini belirtmiştir. Mit ve efsaneler hakkında bilgi verenlerin oranı %3,06'dır. Bu sonuç Nevruz'un arkasındaki mitolojik ve efsanevi unsurların daha az bilindiğini göstermekte, nevrüzün sadece bir bahar bayramı

olarak bilindiğini doğrulamaktadır. Bilenler ise Ergenekon, Dehak ve Kawa efsanelerinden bahsetmiştir. K4 kişisi bununla ilgili olarak "*Ergenekon destanına bağlanır. Türklerin dağı eritip yeni bir yurt edilişinin kutlanması olarak da bilinir. Türklerin kurtuluş efsanesi olarak bilinir.*" şeklinde açıklamıştır. K9 ise "*21 Mart'ta kutlanır. Mitolojiye göre 21 martta Zalim Dehak'a karşı mazlum halkının yanında yer alıp Dehak'ı ortadan kaldırarak zulmün bittiğini müjdelemek için ateş yakan Demirci Kawa'nın eyleminden kaynağını aldığını biliyorum.*" diyerek Dehak ve Demirci Kawa efsanesine atıf yapmıştır.

6. SONUÇ

Çağdaş turistler artık daha fazla gerçek deneyim, farklı kültürdeki insanlarla tanışma ve diğer kültürleri tanıma arayışındadır. Bunun gerçekleşmesi için turizm destinasyonlarının yeni trendlere uyum sağlaması, yerel kültürleri ve gelenekleri yansıtan mirasın korunması üzerine sunumlar geliştirmesi gerekmektedir. Kültürel unsurların birden fazlasını içeren kültürel festivaller yerel veya ulusal düzeyde turist çeken etkinlikler olarak değerlendirilmektedir. Nevruz uygulama ve kapsam açısından *festival* özelliği göstermekle birlikte, UNESCO Türkiye SOKÜM listesinde olmasına rağmen yerel ve ulusal yönetim, turizm planlamacıları ve halk tarafından yeterli ilgiyi görmemektedir.

Somut olmayan kültürel mirasın devamlılığı ve sürdürülebilirliği için toplumsal katılım gerekmektedir. SOKÜM'ü korumada toplumsal katılım, ilgili bir topluluğun üyelerini SOKÜM'ü üretmeye, yeniden yaratmaya, aktarmaya ve sürdürmeye dahil etmeyi ifade etmektedir (Bakar vd., 2014).

Nevruz, sadece bir bahar bayramı değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel öneme sahip bir gelenektir. Nevruz, Orta Asya'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir coğrafyada kutlanan, çeşitli etnik ve kültürel toplulukların ortak bir mirasıdır. Bu bayram, halkların tarihlerini, geleneklerini ve kimliklerini koruyarak sürekliliğini sağlamaktadır. Nevruz aynı zamanda toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı teşvik ederek toplumun sosyal bağlarını güçlendirmekte ve toplumsal uyumu artırmaktadır.

Toplum tarafından değerli görülen ve önem verilen böyle bir bayramın toplumun kültürel yapısını yansıtan renkli kutlamaları, geleneksel müzikler, danslar ve çeşitli etkinlikleri turizm için de çekim unsuru oluşturmaktadır. Turistler, Nevruz gibi kültürel festivallere katıldıklarında, yerel kültürü daha yakından deneyimleme fırsatı bulurlar. Bu durum, hem turizmi teşvik etmekte hem de kültürel alışverişi artırmaktadır. Dolayısıyla turizm için bir fırsat olabilecek Nevruzun öncelikli olarak halk tarafından iyi bilinmesi, anlaşılması gerekmektedir. Bu çalışmada, Anadolu'da zaman zaman birkaç saati geçmeyen ve ateş yakılması ile sınırlı kalan nevrüz ile ilgili olarak sınırlı sayıdaki katılımcı görüşleri değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda kişilerin Nevruz etkinliklerine düzenli olarak katılmadıkları, ailede bu tür ritüellerin uygulanmadığı ortaya çıksa da yaşadıkları kültür ve toplumsal etkileşimler sonucu öğrendikleri bilgileri açığa çıkarmıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, görüşmecilerin Nevruz farkındalığının olduğu ama içerik ve uygulama konusunda net bilginin olmadığı ortaya çıkmıştır. Nevruz her ne kadar kutladıkları bir bayram olmasa da bunun geçmişten gelen bir miras olduğunun farkında oldukları görülmektedir. Çalışma sonucunda ailelerinde Nevruz geleneğinin icra edilmemesi ile görüşmecilerin nevrüz geleneğinin kültürümüzde devam etmesini istemeleri arasında bir bağ olmadığı gözlenmiştir. Yani aile kültüründe var olmayan bir gelenek Türk kültüründeki varlığı sebebiyle miras olarak algılanmakta ve devam etmesi istenmektedir. Nevruz geleneğini gelecek kuşaklara aktarmak istedikleri bulgulanmıştır.

Görüşmecilerin yaşları, eğitim durumları ve meslekleri ile Nevruz geleneğinin bilinmesi arasında bir bağ tespit edilememiştir. Ancak konusu Nevruz olan bir araştırmaya katılmadaki istek durumuna bakıldığında orta yaşta kişiler konuya daha eğilimli oldukları görülmektedir. Azerbaycan uyruklu olan katılımcıların Nevruz ile ilgili bilgi ve uygulamalar konusunda daha bilinçli oldukları görülmektedir. Nevruzun bahar bayramı olarak bilinmesi dışında, uygulanan ritüeller, gelenekler, çıkış noktası gibi detaylar katılımcıların aile kültürü içerisinde yoksa bilinmediği ortaya çıkmıştır. Özetle kişilerin içinde doğdukları kültür ile Nevruz geleneğinin bilinirliği arasında bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.

Nevruz hakkında genel bilgi geniş bir kesim tarafından bilinmektedir, ancak bazı derinlemesine kültürel ve sembolik unsurlar hakkında bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Nevruz'un turizm açısından önemli bir etkinlik olduğu söylenebilir. Gelenek ve ritüellerin, kültürel bağlamın ve tarihsel bilgilerinin daha fazla tanıtılması, turistlerin bu kutlamalara daha fazla ilgi göstermesini sağlayabilir. Ayrıca, derinlemesine bilgi ve kültürel unsurların tanıtımı, turizmin çeşitlenmesine de katkıda bulunabilir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan veriler, Nevruz'un hem genel halk hem de turistler tarafından daha iyi anlaşılması ve kutlanması gerektiğine yönelik genel bir perspektif oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Bakar, A. A., Osman, M. M., Bachok, S., ve İbrahim, M. (2014). Analysis on community involvement level in intangible cultural heritage: Malacca cultural community. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 153, 286-297.
- Boo, S. ve Busser, J. (2006). Impact analysis of a tourism festival on tourist's destination images. *Event Management*, 9(4), 223-237.
- Chen, Y. J. (2018). On the social and cultural functions of the Lantern festival. *Journal of Jiangxi Vocational and Technical College of Electricity*, 31(11), 152-153.
- Çelik, A. (1998). Giresun'da mart kırma geleneği ve buna bağlı inanmalar. *Giresun Kültür Sempozyumu-Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yayınları: İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Yapısal ve işlevsel bakımdan geleneksel bayramlar bağlamında Nevruz ve Hıdrellez. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-59.
- Dwyer, L., Forsyth, P. ve Spurr, R. (2005). Estimating the impacts of events on an economy. *Journal of Travel Research*, 43(4), 351-359.
- Edirne Belediyesi (2019). 2018 Faaliyet Raporu. <https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/2018faaliyet1-s%C4%B1k%C4%B1C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1.pdf> E.T: 20.09.2024.
- Edirne Belediyesi (2020). 2019 Faaliyet Raporu. <https://www.edirne.bel.tr/images/Mevzuat%20ve%20Raporlar/faaliyet3.pdf> E.T: 20.09.2024.
- Ekrem, N. H. (2016). Çin kaynaklarına göre Türklerde Nevruz. *Current Research in Social Sciences*, 2(2), 67-78.
- Farsani, N.T., Coelho, C., ve Costa, C. (2012). Geotourism and geoparks as gateways to socio-cultural sustainability in Qeshm rural areas, Iran. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 17 (1), 30-48.
- Getz, D. (2007). *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Oxford UK: Elsevier.

- Gibson, C. ve Kong, L. (2005). Cultural economy: a critical review. *Progress in Human Geography*, 29(5), 541-61.
- Gönüllü, A. R. (1997). Halk inanışlarında Nevruz motifi. *Bilge Dergisi*, Sayı: Kış/1.
- Güldiken, K. (2000). İran Türk toplumunda nevrüz kavramı ve töreni. *Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. AKMB Yayınları: Ankara.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/c4-b0ranl-c4-b1-20ziyaret-c3-a7ilerin-20van-20ekonomisine-20katk-c4-b1s-c4-b1-20ve-20beklentileri-20ara-c5-9ft-c4-b1rmas-c4-b1.pdf> E.T: 18.09.2024.
- <https://www.turizm gazetesi.com/haber/van-nevrüz-tatilinde-iran-dan-gelecekler-icin-shopping-fest-e-hazirlaniyor/86807> E.T: 18.09.2024.
- <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201136/bakanlik-belgeli-tesis-istatistikleri.html> E.T: 18.09.2024.
- Huang, J.Z., Li, M. ve Cai, L.A. (2010). A model of community-based festival image. *International Journal of Hospitality Management*, 29(2), 254-260.
- Huang, L. L. (2017). The challenges of the times faced by traditional Chinese festivals and the reshaping of contemporary values. *Journal of Xinyang Normal University*, 37 (5), 100-103.
- Kafkasyalı, A. (2005). Türk dünyasında nevrüz geleneğine toplu bakış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 149-172.
- Kapağan, E. (2019). Gelenekten geleceğe nevrüz. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 1(1), 46-60.
- Kendir, H., Arslan, E. ve Türkmen, F. (2019). Türk Dünyası'nda nevrüz (Yengi-Kün) kutlamalarının festival turizmi açısından değerlendirilmesi: Çimkent-Van karşılaştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (4), 2668-2684.
- Kılıç, A. (2000). Anadolu'da nevrüz kutlamalarına bağlı olarak yaşatılan halk inanışları ve uygulamalarına genel bir bakış. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Klaic, D. (2002). *Challenges and Strategies in Festivals: Challenges of Growth, Distinction, Support Base and Internationalization*. Department of Culture of the Tartu City Government: Tartu.
- Li, S.Y. (2015). Consolidation and inheritance of traditional festival cultural memory-taking Quanzhou Lantern festival as an example. *Journal of Fujian Administration College*, 5, 51-57.
- Lin, L., ve Zhu, J. H. (2017). The reproduction of daily life and collective memory in villages in the context of urbanization: a case study of the customs of Lizhuang Lantern festival in the suburbs of Wuhan. *Folklore Research*, 5, 140-148.
- Luna, A. M. (2015). A festival's impact: the case of the Bañamos festival. *International Refereed Research Journal*, 6(1), 48-58.
- Malinowski, B. (1990). *İnsan ve Kültür*. V Yayınları: İstanbul.
- McCann, E. (2002). The cultural politics of local economic development: meaning-making, place-making, and the urban policy process. *Geoforum*, 33, 385-98.
- Mehmetoglu, M., ve Ellingsen, K. A. (2005). Do small-scale festivals adopt "market orientation" as a management philosophy? *Event Management*, 9(3), 119-132.
- Mustafayev, B. (2013). Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan nevrüz geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 60-73.
- Nar, M. Ş. (2014). Nevruz rituals as a social symbol in folk beliefs. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 964-979.

- O'Sullivan, D. ve Jackson, M. (2002). Festival tourism: a contributor to sustainable local economic development? *Journal of Sustainable Tourism*, 10(4), 325-342.
- Okech, R. N. (2011). Promoting sustainable festival events tourism: A case study of Lamu Kenya. *Worldwide Hospitality & Tourism Themes*, 3(3), 193-202.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev.: M. Bütün ve S.B. Demir). Pegem Akademi: Ankara.
- Soini, K. ve Birkeland, I. (2014). Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum*, 51, 213-223.
- Stake, R.E. (2005). Qualitative case studies. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). *The Sage Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.
- Stankova, M. ve Vassenska, I. (2015). Raising cultural awareness of local traditions through festival tourism. *Tourism & Management Studies*, 11 (1), 120-127.
- Şengül, A. (2008). Türk kültüründe nevrüz ve Anadolu'da nevrüz kutlamaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26, 61-73.
- Temren, B. (1999). Bektaşilik geleneğinde nevrüz kutlamaları. *Türk Dünyası Dergisi*, 17.
- Van de Wagen, L. (2005). *Event Management: For Tourism, Cultural, Business and Sporting Events*. Frenchs Forest: Pearson Education Australia.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Yin, R.K. (2009.) *Case Study Research: Design and Methods*. Sage Publications: Thousand Oaks.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'ndan 30.05.2024 tarih ve 2024.06.151 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.